

LEKSIKON

PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

9

H

Hrvatsko akademsko društvo

Subotica, 2009.

UREDNIŠTVO

Slaven Bačić, Mario Bara, Stevan Mačković,
Petar Vuković, Tomislav Žigmanov

GLAVNI UREDNIK

Slaven Bačić

IZVRŠNI UREDNIK

Tomislav Žigmanov

LEKTURA

Petar Vuković

KOREKTURA

Mirko Kopunović, Márta Mačković-Papp

GRAFIČKA PRIPREMA

Marija Prčić (prijelom)
Darko Ružinski (ilustracije)

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929 (=163.42) (497.113) (031)
930.85 (=163.42) (497.113) (031)

LEKSIKON podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. 9, H /
[glavni urednik Slaven Bačić]. – Subotica: Hrvatsko akademsko
društvo, 2009 (Subotica : Printex). – IV, 230 str. : ilustr. ; 24 cm

Tekst štampan dvostubačno. – Tiraž 1.500.

ISBN 978-86-85103-13-1
ISBN 978-86-85103-03-2 (za izdavačku celinu)

a) Bunjevci – Leksikoni b) Šokci – Leksikoni

COBISS.SR-ID 244857351

ISBN 978-86-85103-13-1

SURADNICI NA DEVETOM SVESKU

- Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica
Bačlija, Grgo, odvjetnik u mirovini, Subotica
Bara, Mario, prof. povijesti i sociologije, asistent, Institut za migracije
i narodnosti, Zagreb
Bažant, Eva, knjižničarka u mirovini, Subotica
Beljo, Ante, ravnatelj Hrvatskoga informativnoga centra, Zagreb
Bušić, mr. sc. Krešimir, prof. sociologije i kroatologije, Institut društvenih znanosti
Ivo Pilar, Zagreb
Cvijin, Lazar, el. ing., Subotica
Čeliković, Katarina, prof. komparativne književnosti, Zavod za kulturu
vojvođanskih Hrvata, Subotica
Čoban, Stanka, službenica, Bač
Čota, Zoran, dipl. iur., Sombor
Dumendžić, Josip, Bođani
Đanić, mr. sc. Matija, prof. geografije u mirovini, Sombor
Grlica, Mirko, prof. povijesti, viši kustos, Gradski muzej, Subotica
Hećimović, Marija, dipl. iur., Hrvatska matica iseljenika, Zagreb
Heka, dr. sc. Ladislav, docent, Pravni fakultet u Segedinu, Institut za
komparativno pravo, Segedin
Hemar, Eduard, publicist i nakladnik, Zagreb
Hoško, dr. sc. Franjo Emanuel, red. prof. u mirovini, Katolički bogoslovni
fakultet u Zagrebu, Teologija u Rijeci
Ivančić, Jasna, viši leksikograf, Leksikografski zavod *Miroslav Krleža* u Zagrebu
Ivković, Bela, odvjetnik u mirovini, Subotica
Klemenčić, mr. sc. Mladen, leksikografski savjetnik, Leksikografski zavod
Miroslav Krleža u Zagrebu
Kopilović, dr. th. Andrija, prof., Teološko-katehetski institut
Subotičke biskupije, Subotica
Kopunović, Mirko, Subotica
Kovač, Ivan, učitelj u mirovini, Sombor
Kukavica, Vesna, prof. komparativne književnosti i fonetike, Hrvatska matica
iseljenika, Zagreb

Kuntić, Kalman, prof., pomoćnik Pokrajinskoga tajnika za informacije,
Novi Sad

Lagundžić, Ljiljana, dipl. ing. poljoprivrede, Vrbas

Libman, dr. Emil, liječnik u mirovini, Subotica

Ljubović, Enver, prof., Srednja škola dr. Antuna Barca u Crikvenici

Lončar, mr. sc. Đuro, stručni savjetnik u mirovini,
Ekonomski fakultet u Subotici, Subotica

Mačković, Stevan, prof. povijesti, ravnatelj Historijskoga arhiva u Subotici

Mandić, Živko, prof. hrvatskoga, ruskoga i bugarskoga jezika u mirovini,
Budimpešta

Marjanović, Duško, predsjednik Hrvatske manjinske samouprave u Segedinu,
Segedin

Miloš, mr. sc. Mato, OCD, Zagreb

Pelajić, Zvonimir, nastavnik glazbene kulture u mirovini, Plavna

Petrekanić-Sič, Ivana, novinarka, urednica dječjega lista *Hrcko*, Subotica

Piuković, Ivan, Subotica

Prčić, Milivoj, književnik, Subotica

Runje, Dujo, dipl. pedagog i dipl. iur., Subotica

Sedlar, Rudolf, slikar, Čantavir

Sekulić, dr. sc. Ante, znanstveni savjetnik u mirovini i dopisni član HAZU,
Zagreb

Skenderović, Petar, Subotica

Skenderović, dr. sc. Robert, znanstveni suradnik, Hrvatski institut za povijest,
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

Stantić, Bela, župnik župe Isusova Uskrsnuća, Subotica

Stantić, dr. th. Marinko, župnik župe sv. Križa, Sombor

Suknović, Ladislav, dipl. iur., Subotica

Štefković, mr. th. Mirko, tajnik Subotičke biskupije, Subotica

Tošaki, Lucija, Lemeš

Vujković Lamić, Ljudevit, službenik u mirovini, Subotica

Vukov, Željka, novinarka, *Hrvatska riječ*, Subotica

Vuković-Dulić, Ljubica, prof. povijesti i povijesti umjetnosti,
Gradski muzej, Subotica

Vuković, dr. sc. Petar, docent, Filozofski fakultet, Zagreb

Vuković, Tomislav, novinar, *Glas Koncila*, Zagreb

Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb

Žigmanov, Tomislav, prof. filozofije, Subotica

H

HABSBURGOVCI, europska dinastija njemačkoga podrijetla. Potječu od grofa *Guntrama* (? – 973.), koji je u X. st. držao posjed Habichtsburg u regiji Aargau u tadašnjoj Burgundskoj kraljevini. Prema kasnijem skraćenom imenu posjeda Habsburg nazvan je cijeli rod. Od 1415. posjed se nalazi u njemačkojezičnom švicarskom kantonu Aargau.

U prvoj polovini XIII. st. podijeljeni su obiteljski posjedi: grof *Rudolf*, začetnik laufenberške loze (izumrla 1415.), dobiva posjede u Brigauu te grofovije Klettgau, Laufenbeurg i Rheinfelden, a grof *Albert*, od kojega potječu kasniji njemački, španjolski, ugarski i hrvatski kraljevi, zadržava Habichtsburg te posjede u Alsaceu i Aargauu. Od Albertaova sina *Rudolfa I. Utemeljitelja* (1218.-91.), koji je 1273. prvi iz dinastije izabran za njemačkoga kralja i rimsko-njemačkoga cara, počinje uspon Habsburgovaca na pozornicu europske politike. On je od češkoga kralja Otokara II. Přemysla 1278. osvojio vojvodstva Austrije i Štajerske i tako sebi osigurao vojvodski naslov. Sinovima Albertu (1255.-1308.) i Rudolfu dao je u leno Austriju i Štajersku 1282., čime je stvorio jezgru budućih *nasljednih zemalja* – podlogu habsburške moći – te počeo premještaj središta habsburškoga interesa iz Alsacea u Podunavlje i srednju Europu, kojima će dinastija vladati stoljećima.

Tijekom XIV. st. Habsburgovci doživljavaju krizu: nakon smrti Alberta I. 1308. dinastija gubi njemačku krunu (koju je on nosio od 1298.), a od 1315. i posjede na području Švicarske, pa se okreće učvršće-

nju moći u nasljednim zemljama. Od 1326. za Habsburgovce se počinje koristiti naslov *domus Austriae* (Austrijska kuća), koji će obilježavati rod u idućim stoljećima, čak i one njegove grane koje s Austrijom neće biti u izravnoj vezi, poput španjolske. *Albert II. Mudri* (1298.-1358.) stekao je 1335. Kranjsku i Korušku, a pred smrt je ustanovio dugu habsburšku praksu: isključio je načelo primogeniture tj. oca nije morao nasljeđivati isključivo najstariji muški potomak. Njegov sin *Rudolf IV.* (1339.-65.), koji je prvi uzeo naslov nadvojvode i također se nazivao Utemeljiteljem, osvojio je Tirol 1363., a pretvarajući Beč u sjedište svojih zemalja i u želji da ga učini ravnopravnim Pragu, osnovao je 1365. bečko sveučilište te dao izgraditi katedralu sv. Stjepana, jedno od najljepših gotičkih zdanja u srednjoj Europi. Rudolfov brat *Leopold III.* (1351.-86.) ovladao je Trstom 1382., što je, skupa s prijašnjim naslijeđem Pazinske grofovije s izlazom na Kvarnerski zaljev (1374.), ojačalo habsburški izlaz na more. S bratom Albertom II. podijelio je obiteljski patrimonij pa se rod razdijelio na dvije grane: albertovska je vladala Donjom Austrijom, a leopoldovska Štajerskom, Kranjskom, Koruškom i Tirolom.

Albert II. (1397.-1439.) postao je prvim ugarskim i hrvatskim kraljem iz te dinastije 1437., za njemačkoga kralja izabran je 1438. (od tada su Habsburgovci zadržali rimsko-njemački carski naslov sve do kraja Svetoga Rimskoga Carstva Njemačkoga Naroda 1806., osim u razdoblju 1740.-45.), a iste je godine postao i češkim kraljem. No

HABSBURGOVCI

preminuo je već sljedeće godine od dizenterije, zaustavivši prije toga Osmanlije u prekodunavskoj provali nakon prvoga pada Smedereva 1439. Njegov sin *Ladislav V. Posmrće* (rođen je nakon smrti svojega oca) bio je stavljen pod tutorstvo svojega rođaka *Friedricha III. Štajerskoga* (1415.-93.), koji je pak bio posljednji car Svetoga Rimskoga Carstva Njemačkoga Naroda okrunjen u Rimu (1452.). Ladislav je prije svoje ženidbe 1457. iznenada umro, čime je izumrla albertovska loza, te je Friedrich III. ponovno okupio sve habsburške zemlje (izuzev čeških, ugarskih i hrvatskih zemalja, čiji su staleži nakon smrti Ladislava V. izabrali druge kraljeve). Friedrich je diplomaciju pretpostavljao oružju kad god je to mogao te je tako uvećao habsburški izlaz na more 1471. kupivši Rijeku (tada: Grad sv. Vida, *njem.* St. Veid an der Pflaum). Tradicionalna ženidbena politika Habsburrovaca, prema kojoj će u idućim stoljećima postati poznati (»Neka drugi ratuju, a ti se, sretna Austrijo, ženi!«), donijela je dotad najveći uspjeh: car je sina *Maksimilijana I.* oženio za Mariju, kćer burgundskoga vojvode Karla Smjeloga. Maksimilijan je 1482. naslijedio bogatu sjevernu Burgundiju (Nizozemska i Flandrija s razvijenim gradovima) te tako ustanovio habsburško-burgundsku dinastiju, ali je to uvuklo Habsburgovce u trostoljetni sukob s Francuskom. Iako je ugarski kralj Matija Korvin osvojio Beč

1485., Friedrich III. svojom je upornošću i mirnoćom počeo razdoblje u kojem će Habsburgovci voditi ne samo europsku nego i svjetsku politiku, što je izražavalo njegovo geslo AEIOU – *Austriae est imperare orbi universo* (»Austriji je vladati cijelim svijetom!«). Za vladavine sljedećih Habsburga – Maksimilijana I. i Karla V. – položen je temelj habsburške moći u Europi.

Maksimilijan I. (1459.-1519.) bio je ne samo hrabar ratnik (prozvan carem vitezom) – među ostalim je protjerao Mađare iz zauzetih austrijskih pokrajina i vratio Beč, smirio granicu prema Mletačkoj Republici te sudjelovao u Svetoj ligi protiv francuskoga kralja Luja XII. – nego i vješt političar: oženio je 1496. svojega sina Filipa Lijepoga (1478.-1506.) španjolskom princezom Huanom Kastiljskom. Nakon što mu Mlečani nisu dopustili prolaz u Rim na carsku krunidbu, 1508. uz dogovor s papom, kao prvi njemački car, uzima naslov »izabrani rimski car«, čime je papa trajno isključen iz ceremonije carske krunidbe (iznimka je bio njegov unuk Karlo V.) te su se od tada Habsburgovci odmah nakon izbora za njemačke kraljeve počeli nazivati i carevima, bez posebne ceremonije carske krunidbe. Na unutarnjem planu formirao je centralna tijela (*Dvorsko vijeće*, *Dvorska komora*, reorganizacija *Dvorske kancelarije*), čime je počeo stvaranje centralizirane državne vlasti u habsburškim zemljama.

Njemačko carstvo i Carstvo Karla V.

Karlo V. (1500.-58.) nakon prijevremene smrti roditelja 1516. postao je španjolskim kraljem, nakon smrti svojega djeda Maksimilijana 1519. izabran je i za njemačkoga kralja, a sljedeće je godine okrunjen i za njemačkoga cara. Kako je naslijedio i majčine posjede (Napuljsko Kraljevstvo u južnoj Italiji i na Siciliji, Španjolska i njezine kolonije u sjevernoj Africi, na Antilima i u Meksiku), tada su pod žezlom Habsburgovaca objedinjene španjolske s austrijskim zemljama (Burgundija, austrijske pokrajine, Württemberg), čime je stvorena jedna od najprostranijih država u povijesti. No da bi izbjegao sukobe s mlađim bratom Ferdinandom I., Karlo V. Sporazumima u Wormsu i Bruxellesu 1521. i 1522. podijelio je vlast, čime su ustanovljene dvije loze kuće – španjolsko-nizozemska i austrijsko-njemačka: Ferdinand je dobio austrijske zemlje i Württemberg, dok su svi ostali posjedi pripali Karlu. Iako je u trenutku raspodjele među braćom španjolska linija bila znatno moćnija, budućnost je pripala Ferdinandovim potomcima. No obojica su se morali boriti s Lutherovom reformacijom, seljačkim ratovima, a Ferdinand još i ratovima s Osmanlijama.

Nakon Mohačke bitke *Ferdinand I.* (1503.-64.) 1526. izabran je za češkog kralja, 1527. za hrvatskoga kralja, a borbu za ugarsku krunu završio je 1538. Proširivši tako svoju vlast na sudetske zemlje sa Šleskom te na Ugarsku i Hrvatsku, položio je temelje višestoljetnoj vladavini Habsburgovaca srednjim Podunavljem. Nakon što je Karlo V. abdicirao, Ferdinand I. izabran je i za njemačkoga cara 1556. U borbi protiv nadolazećih Osmanlija, koji su osvojili velik dio hrvatskih i ugarskih zemalja, na području Hrvatske i Slavonije po ugledu na prije osnovanu Senjsku kapetaniju (koja se počinje nazivati Primorskom krajinom) širi sustav kapetanija prema turskim područjima (Slavonska, Banska i Hrvatska krajina) i tako organizira obranu kršćanske Europe. Na unutarnjem planu skršio je otpor staleža i učvrstio centralnu upravu reorganizirajući dotadašnja tijela i osnivajući nova (*Tajno vijeće* i *Dvorsko ratno vijeće*). Vjerske sukobe u Njemačkoj pokušao je smiriti 1555. potpisivanjem Augsburškoga vjerskoga mi-

ra s njemačkim staležima: zemaljskim knezovima i gradovima dopuštena je sloboda vjeroispovijedi na temelju načela *Cuius regio, eius religio* (»Čija je vlast, njegova je vjera«), prema kojem su zemaljski gospodari imali pravo odlučivati o vjeri svojih podanika. Time je Njemačka podijeljena na pretežito protestantski sjever i pretežito katolički jug. No protestantizam je imao dosta uspjeha i u Ugarskoj, što će s vremenom prerasti u jednu od opreka između ugarskoga plemstva i katoličkih Habsburgovaca. Protivno obiteljskoj praksi, Ferdinand I. podijelio je austrijske nasljedne zemlje među trojicom svojih sinova, pri čemu je najstarijemu sinu *Maksimilijanu II.* (1527.-76.) dao austrijske podunavske zemlje te češku, hrvatsku i ugarsku krunu, srednji sin Ferdinand dobio je Tirol i zapadne posjede, a najmlađi Karlo unutarnjoaustrijske zemlje (Korušku, Kranjsku, Štajersku) i jadranske posjede.

U Španjolskoj je *Filip II.* (1527.-98.) gajio ideju o univerzalnosti carstva, no njegove su mogućnosti bile skromnije nego njegova oca Karla V. Englesku je neuspješno pokušavao osvojiti ženidbenim vezama i vojno: katoličkom kraljicom Engleske Marijom Tudor, poznatom kao Krvava Mary zbog okrutnosti prema anglikanskim podanicima, bio je oženjen 4 godine do njezine smrti, a Englezi su katastrofalno porazili i njegovu Veliku armadu 1588. Veze španjolske grane s njemačkim zemljama oslabjele za njegovih nasljednika *Filipa III.* (1578.-1621.), *Filipa IV.* (1605.-65.) i *Karla II.* (1661.-1700.).

Maksimilijanov sin *Rudolf II.* (1552.-1612.) prenio je svoju rezidenciju u Prag i kao jedini Habsburg pretvorio grad na Vltavi u prijestolnicu carstva. Kako je bio veoma obrazovan, a glavne su mu ljubavi bile skupljanje umjetnina i znanost, kao mecena je, s malim zakašnjenjem, pretvorio Prag u glavno središte europske renesansne umjetnosti. Budući da je bio gorljiv katolik, u njegovo vrijeme šire se isusovci kao glavni nositelji katoličke obnove i protureformacije, koji će poslije znatno utjecati na kulturu zemalja gdje su vladali Habsburgovci. Maksimilijanov brat Karlo (1540.-90.), koji je na

upravu dobio unutarnje austrijske zemlje što su zbog blizine financijski podupirale vojnu organizaciju na području Hrvatske, preuzeo je zapovjedništvo nad Hrvatskom i Slavonskom krajinom, radi čega mu je Rudolf dopustio da 1578. u Grazu ustroji vlastito ratno vijeće za Hrvatsku. Karlo je u borbi protiv Osmanlija počeo naseljavanje Vlaha iz Turske, koji su djelomično bili i pravoslavne vjere, čime je otvorio proces izmjene etničke slike Hrvatske. Nakon desetljeća ratovanja protiv Osmanlija Habsburgovci su prvi uspjeh postigli u tzv. Dugom ratu (1593.-1606.) u bici kod Siska 1593. Tijekom toga rata na posjede Zrinskih u senjsko zaleđe (Lič pokraj Fužina) uz pomoć senjskih krajišnika preseljavaju se Vlasi Krmpočani (Bunjevci) 1603.-05. nakon neuspjele pobune protiv Turaka, za koje su kao pomoćni odredi do tada čuvali pogranična područja prema mletačkoj Dalmaciji. Pod pritiskom mlađega brata *Matije II.* (1557.-1619.) Rudolf II. dopustio mu je da postane glava austrijske grane dinastije 1607. i prepustio mu vlast. Kako Matija nije imao muških potomaka, naslijedio ga je *Ferdinand II.* (1578.-1637.), unuk Ferdinanda I. On je još kao nadvojvoda pokazao odlučnost za Uskočkoga rata 1615.-17., kad je Venecija, zbog stalnih napada uskoka, počela rat s nadvojvodom, pod čijim su vrhovnim zapovjedništvom bili uskoci – nakon što je posredovanjem Francuske i španjolskih Habsburgovaca sklopljen Madridski mir, uskoke iz Senja, u koji je ušla njemačka posada, raselio je u Žumberak i drugdje (oko Otočca i Pazina te ispod Učke), ali zadržavajući habsburški izlaz na more. Nakon što je preuzeo prijestolje, svladao je pobunu čeških protestantskih plemića (kojom je 1618. počeo vjerski Tridesetogodišnji rat) u bici na Bijeloj gori 1620. – rezultat toga bila je rekatolizacija Češke Kraljevine, ali i ukidanje čeških staleških prava (pobunu je Ferdinand smatrao jednostranim raskidom ugovora između čeških staleža i vladara), među kojima je i bilo pravo izbora češkoga kralja, nakon čega Habsburgovci vladaju Češkom kao nasljedni kraljevi. Bio je prvi Habsburg koji je proveo apsolutističke mjere u zemljama koje je

čvrsto držao. U borbi protiv Turaka poticao je povlastice Vlaha naseljenih na posjede hrvatskih plemića pa tako dolazi i do druge seobe Vlaha Krmpočana (Bunjevaca) u senjsko zaleđe 1627. (Sv. Jakov, Krivi Put), dok je za područje Slavonske krajine 1630. donio Vlaške statute – ostavljajući privid tradicionalne vlaške samouprave, izuzeo je Vlahe od vlasti hrvatskoga plemstva i stavio ih pod izravnu vlast Beča. Kad su u Tridesetogodišnjem ratu, nakon promjenljive ratne sreće, Šveđani osvojili Prag, *Ferdinand III.* (1608.-57.) zaključio je 1648. Westfalski mir: Habsburgovci su izgubili posjede na Rajni, a Njemačko je Carstvo potpuno decentralizirano. Izgubivši moć u njemačkim zemljama, dinastija se okreće Austriji s nasljednim zemljama, koje postaju glavnim osloncem njihove vlasti – počela se rađati austrijska državna ideja. Za njegove vladavine, tijekom mletačko-turskoga Kandijskoga rata (1645.-69.), Vlasi Krmpočani iz turskih područja 1653. dalje naseljavaju velebitsko podgorje.

Nakon iznenadne smrti Ferdinanda IV., starijega sina Ferdinanda III., za nasljednika prijestolja određen je njegov drugi sin *Leopold I.* (1640.-1705.). Uspješno je vodio drugi austro-turski rat 1663.-64., kojega je morao prekinuti zbog sukoba s Francuskom. Ojačao je preuzimanjem tirolske grane Habsburga, koja je izumrla 1665. U Velikom bečkom ratu (1683.-99.), nakon slamanja turske opsade Beča 1683., koristeći se krizom Osmanskoga Carstva i uz pomoć drugih europskih država, Habsburgovci protjeruju Turke iz ugarskih i hrvatskih zemalja, prodiru duboko u Bosnu i do Kosova, ali se zbog napada Luja XIV. na habsburške posjede u Rajnskoj Falačkoj povlače 1689. te na kraju sklapaju mir u Srijemskim Karlovcima 1699., što je ujedno i početak balkanske rekonkviste Habsburgovaca. Tijekom toga rata na područje ugarskoga Podunavlja u okviru carskih trupa naseljavaju se Bunjevci i Šokci izbjegli iz Bosne nakon povlačenja carske vojske s toga područja te mnogobrojno srpsko stanovništvo izbjeglo s Kosova s povlačenjem austrijskih trupa. Uspješno počinjući potiskivanje Turaka iz Europe i oslobađajući velike dije-

love Ugarske i Hrvatske kojima su zavlada- li, Habsburgovci su napokon postali europska velesila. Na unutarnjem planu vojni su uspjesi Leopoldu I. omogućili provođenje apsolutizma, dio čega je bilo i proširenje vojnograničarskih područja duž cijele nove granice prema Turskoj sve do Bukovine, koja su, budući da su bila pod izravnom vlašću Dvorskoga ratnoga vijeća, služila i za ograničavanje vlasti ugarskih i hrvatskih staleža. Vojna granica formirana i u opustjeloj Bačkoj, naseljenoj novopridošlim srpskim i hrvatskim stanovništvom: 1702. osnovane su Potiska i Podunavska vojna granica.

Leopold I.

Španjolska loza izumrla je 1700., što je prouzročilo Rat za španjolsku baštinu s Francuskom. Nakon očeve smrti odlučno ga je vodio *Josip I.* (1678.-1711.), inače okrunjen za hrvatskoga i ugarskoga kralja još 1687. Uspješno je vodio i vojne i diplomatske borbe s mađarskim ustanicima *Ferenca Rakoczyja* (1703.-11.), ali je živio prekratko da bi postigao svoje ciljeve, od kojih je glavni bio jačanje carske vlasti. Naslijedio ga je njegov mlađi brat *Karlo VI.* (kao ugarski i hrvatski kralj *Karlo III.*, 1685.-1740.), čelnik koalicije u Ratu za španjolsku baštinu (u Španjolskoj mu je uporište bila Barcelona s Katalonijom). Kad se nakon bratove smrti vratio u Beč, njegovi su se saveznici uplašili obnovljenoga carstva *Karla V.*, »u kojem sunce nikada ne zalazi«, pa su ga prestali podupirati u

nastojanjima da se dokopa španjolskoga kraljevstva. Zbog toga je mirovnim ugovorima u Utrechtu 1713. i Rastattu 1714. francuski kandidat *Filip V. Bourbon* zauzeo španjolsko prijestolje, a Habsburgovci su se morali zadovoljiti španjolskim posjedima u Belgiji i Italiji. *Karlo VI.* uspješno je vodio rat s Turskom 1716.-18. završen *Požarevačkim mirom*, koji je bio jedan od najvećih habsburških uspjeha: pod njihovom vlašću našli su se još i sjeverna Bosna, Srbija, ostatak *Srijema*, *Banat* s *Temišvarom* i *Vlaška*. Dvije godine poslije u pregovorima sa *Španjolskom* Habsburgovci su u zamjenu za *Sardiniju* dobili *Siciliju*, pa je tada austrijska grana Habsburgovaca imala najveći opseg posjeda: od Belgije na Atlantiku do *Alute* u *Vlaškoj* te od *Šleske* do *Sicilije*. Zahvaljujući vojnim uspjesima *Karlo VI.* na unutarnjem je planu nastavio reforme u vojnoj organizaciji, financijama i poreznom sustavu te uvođenje merkantilizma u gospodarsku politiku. Na području Srbije započete su mnogobrojne reforme, među ostalim su *isusovci* osnovali gimnaziju u *Beogradu* 1726. Pred kraj vladavine *Karlo VI.* je najprije uvučen u *Rat za poljsku baštinu* 1734.-35, kojim je *Lotaringija* (*Lorena*) pripala *Francuskoj*, za što je *lotarinški vojvoda Franjo Stjepan* dobio *Toskanu*, dok su Habsburgovci u zamjenu za izgublenu *Siciliju* i *jug Italije* dobili sjevernotalijanska vojvodstva *Parmu* i *Piacenzu*. No *Karlo VI.* je u austro-turskom ratu 1737.-39. doživio neuspjeh (godinu dana prije umro je *Eugen Savojski*, koji je bio nositelj dotadašnjih habsburških vojnih pobjeda) te su *Beogradskim mirom* 1739. Habsburgovci izgubili posjede u *Bosni*, *Srbiji* i *Vlaškoj*, a srpsko stanovništvo u *Turskoj* koje je podiglo ustanak iselilo se *Ugarsku* u tzv. *Drugoj velikoj seobi Srba*. U oba ova austro-turska rata te u *Poljskom* nasljednom ratu sudjelovali su i *bački Hrvati* iz *Subotice* i *Sombora* kao vojni graničari. Međutim, zbog neuspjeha u posljednjem austro-turskom ratu habsburška je vojska izgubila ugled u *balkanskih naroda* pod *osmanskom vlašću*, a kako su istodobno *Rusi* postigli znatne uspjehe, dolazi do obrata s dugoročnim posljedicama: u borbi protiv *Osmanlija* kršćani jugoistočne Europe svoje nade okreću *ruskomu caru*.

Na dinastijskom planu, kako je Karlo VI. bio posljednji muški potomak u porodici, a sam nije imao muške djece, donio je 1711. Pragmatičku sankciju, kojom je utvrdio pravo ženske primogeniture, tj. mogućnost da prijestolje naslijede ženska djeca ako izumre muška loza. Prihvatio ju je Hrvatski sabor 1712., Ugarski sabor 1723. te drugi europski vladari. Smrću Karla VI. 1740. izumrla je austrijska grana Habsburgovaca. Kako se njegova kći Marija Terezija 1736. udala za lotarinškoga vojvodu Franju Stjepana, utemeljena je nova dinastija Habsburg-Lothringen, koja do danas postoji.

Marija Terezija

Kada je *Marija Terezija* (1717.-80.) preuzela vlast, europski su vladari osporili Pragmatičku sankciju pretendirajući na habsburške krune, što je uzrokovalo Austrijski nasljedni rat 1740.-48., dok su njemački knezovi izbornici carsku krunu povjerali bavarskomu knezu Karlu Albertu (nakon njegove smrti 1745. za njemačkoga cara okrunjen je upravo Stjepan Franjo Lotarinški, čime je njemačka carska kruna vraćena Habsburgovcima). No Marija Terezija pokazala se veoma sposobnom te se uspješno obranila zahvaljujući ugarskim i hrvatskim staležima, kojima je zauzvrat obećala poštovanje njihovih staleških prava. To je bio zadnji rat u kojem su sudjelovali bački hrvatski graničari, a do čijega je završetka 1748. Marija Terezija reorganizirala Vojnu granicu, pri čemu je dotadašnja

graničarska područja, uključujući i ona u Bačkoj, reintegrirala u županijski sustav, osim najvažnijih naselja (Novi Sad, Sombor, Subotica) koje je izuzela iz županijske vlasti i podvrgnula ih izravno središnjim tijelima (slobodni kraljevski gradovi, privilegirana komorska trgovišta). Na kraju rata europske su države priznale Pragmatičku sankciju, a najvažniji habsburški teritorijalni gubitak bila je Šleska. Nakon toga Marija Terezija posvetila se energičnoj provedbi reforma u duhu prosvjetiteljskoga apsolutizma, među ostalim i potaknuta borbom protiv svojega najvećega i doživotnoga neprijatelja pruskoga kralja Friedricha II. Velikoga. Zahvaljujući njemu Pruska se uzdigla u europsku silu, što je kao posljedicu imalo borbu između Habsburgovaca i Hohenzollerna oko prevlasti u Njemačkom Carstvu. Za njezine vladavine vlast se Habsburgovaca proširila na Galiciju i Lodomeriju (Prva dioba Poljske 1772.) te na Bukovinu. Međutim, same terezijanske reforme pretežito su se odnosile na austrijski dio zemlje, dok je domašaj reforma u ugarskim zemljama bio znatno ograničeniji. Od osobite su važnosti za ugarske podunavske Hrvate bile njezine crkvenopolitičke reforme: iako veoma pobožna, Marija Terezija je radi smanjenja političkoga utjecaja Svete Stolice na svećenstvo suzila povlastice Rimokatoličke crkve u svojim zemljama, dok je radi jačanja državne kohezije među samim svećeničkim staležom favorizirala svjetovno svećenstvo spram redovnika. Posljedica toga u ugarskom Podunavlju bilo je preuzimanje župa u kojima je živio hrvatski puk od strane biskupijskoga svećenstva. Zamijenivši franjevce Bosne Srebrene, koji su održavali hrvatsku svijest doseljenoga hrvatskoga stanovništva, ono je počelo širiti mađarsku ideju. Politički gledano, terezijanske su reforme modernizirale društvo, ali su njezin pratilac, uz centralizaciju, bili germanizacija i mađarizacija. Tek je njezin sin i nasljednik, najveći prosvijećeni apsolutist *Josip II.* (1741.-90.), kojega je Marija Terezija nakon smrti svojega supruga 1765. uzela za suvladara kao njemačkoga cara, odlučno proveo sveobuhvatne reforme, čak i u ugarskoj polovini zemlje. Među ostalim odbio se okruniti ugarskom i če-

škom krunom, ukinuo je županijski sustav u Ugarskoj i Hrvatskoj, provodio otvorenu germanizaciju i dr. Rezultat njegovih crkvenih reforma bilo je i ukidanje franjevačkog samostana u Somboru, jer je smatrao da župnici trebaju imati važnu ulogu u prosvjećivanju i ukupnom ustroju crkvenoga i građanskoga života. Bio je uvučen u rat protiv Turske 1787., tijekom kojega je nekoliko puta proputovao donje ugarsko Podunavlje. Unatoč tomu što je većinu svojih radikalnih reforma pred smrt povukao, polustoljetno razdoblje terezijanskoga i jozefinskoga apsolutizma rezultiralo je općim duhom promjena, koji je ostavio trajan trag u društvenom životu u svim habsburških zemalja – reforme Marije Terezije i Josipa II. označile su početak suvremenoga društvenoga i gospodarskoga razvoja te davanje moderne državne forme jedinstvenoj srednjoeuropskoj baroknoj civilizaciji, koju su formirali Habsburgovci.

Josip II.

Budući da Josip II. nije imao potomaka, naslijedio ga je mlađi brat *Leopold II.* (1747.-92.), posljednji habsburški prosvijećeni apsolutist, ali znatno obazriviji i realističniji. Obnovio je ugarska staleška prava, čime su postavljene temelji mađarizaciji u XIX. st. Na vanjskom planu sklopio je s Turskom mir u Svištovu 1791. s uglavnom nepromijenjenim prijeratnim granicama, koje su ostale takve sve do Berlinskoga kongresa 1878. Iako se i njemu kao i Josipu

II. očajničkim pozivima u pomoć obraćala sestra, svrgnuta francuska kraljica Marija Antoaneta, nije želio riskirati dobre odnose s Francuskom. Međutim, povijesni tijek događaja promijenila je njegova iznenadna smrt od prehlade.

Naslijedio ga je najstariji sin *Franjo II.* (1768.-1835.), koji je prosvjetiteljske reforme zamijenio državnim konsolidiranjem i modernizacijom. Pratila ih je konzervativna politika, koja je ostala habsburškom konstantom do propasti Monarhije. On se odmah okrunio za ugarskoga kralja i njemačkoga cara, za austrijskoga se cara proglasio 1804. (nakon što se Napoleon proglasio francuskim carem), a 1806. abdicirao je kao njemački car, čime je Njemačko Carstvo prestalo postojati. Na vanjskom planu sudjelovao je u gotovo svim protufrancuskim koalicijama 1792.-1815., tijekom kojih su Habsburgovci, među ostalim, konačno izgubili zapadnoeuropske posjede (Nizozemska) i vlast u njemačkim zemljama. U protunapoleonovskim koalicijama bile su angažirane i ugarske postrojbe, u kojima su sudjelovali bački Hrvati. Turbulentno razdoblje završeno je raskošnim Bečkim kongresom 1815., koji je bio trijumf habsburške diplomacije: na do tada najvećem mirovnom kongresu u povijesti Habsburgovci su se uspješno proširili na istok i jug – povratili su Galiciju, Tirol, Salzburg, slovenske i hrvatske zemlje, sjevernu Italiju, u nizu talijanskih vojvodstava ustoličene su pobočne grane Habsburgovaca, a ovladali su i Dubrovačkom Republikom. Sve do 1848. ključnu ulogu u upravljanju habsburškim zemljama imao je knez Metternich (od 1809. ministar vanjskih poslova, od 1820. kancelar), koji je nastavio stvaranje centralizirane države. U ugarskoj polovini zemlje 1843., kao rezultat građanskih liberalnih ideja, uveden je mađarski jezik kao službeni, što je imalo velika utjecaja na buduće odnarođivanje ugarskih Hrvata. Franjin sin *Ferdinand I.* (1793.-1875.) bio je nesposoban za vladanje zbog bolesti, osobito u uvjetima rastućih nacionalnih pokreta u Habsburškoj Monarhiji, te je nakon izbivanja revolucije početkom prosinca 1848. abdicirao u korist sinovca Franje Josipa.

Franjo Josip (1830.-1916.) bio je prvorođeni sin nadvojvode Franje Karla, brata Ferdinanda I. Na unutarnjem planu prvo se susreo s mađžarskim revolucionarnim pokretom 1848./49., tijekom kojega su Mađžari u travnju 1849. detronizirali Habsburgovce, ali je mađžarski pokret za neovisnost ubrzo ugušen zahvaljujući pomoći ruskih trupa, koje su ušle u Budim (osim što su ih kratkotrajno okupirale, ruske su trupe Mađžarima ostavile trajni strah od panslavizma). Za vrijeme revolucionarnih događaja srpsko stanovništvo u južnoj Ugarskoj bilo je na strani Habsburgovaca, dok bunjevačko stanovništvo nije pristupilo srpskom pokretu. Nakon revolucionarnih događaja Franjo Josip vladao je apsolutistički 1851.-60. pokušavajući Monarhiju preoblikovati u centraliziranu birokratsku državu kojom se vlada iz Beča: prestalo je postojati Ugarsko Kraljevstvo kao posebna jedinica (ugarskim zemljama vladalo se izravno iz Beča), a na teritoriju južnougarskih županija ustanovio je krunsko područje Vojvodstvo Srbiju i Tamiški Banat, u koje je ušla i cijela Bačka, gdje su živjeli etnički Hrvati. Zbog svega toga Mađžari čak nisu ni priznavali za svojega vladara. No na unutarnjem planu proveo je važnu gospodarsku, upravnu i sudsku modernizaciju, koje su neizbježno pratila germanizatorska nastojanja. Na vanjskopolitičkom planu za njegove vladavine dinastija je izgubila Lombardiju (1859.), a porazom kod Sadove 1866. u ratu s Pruskom ne samo što je izgubljena Julijska Venecija nego su poražene i vizija stvaranja jedinstvene Njemačke pod habsburškim vodstvom te centralistička politika u samoj višenacionalnoj Monarhiji: preuređena je u dvojnu monarhiju pod nazivom Austro-Ugarska sklapanjem Austro-Ugarske nagodbe 1867. Teritorijalne gubitke nastojao je nadomjestiti na Balkanu: Bosna i Hercegovina zauzeta je nakon Berlinskoga kongresa 1878., a pripojena 1908. (nije priključena Trojednoj Kraljevini, kako je to tražio hrvatski Sabor, niti ugarskomu dijelu Monarhije, već je ostala pod zajedničkom upravom ministarstva financija), dok je kao posljedica zastupanja Srbije na Berlinskomu kongresu kad je izborna njezina nezavisnost stvorio austrofilsku po-

litiku srpske dinastije Obrenovića: 1880. zaključen je trgovinski ugovor, a 1881. tajna konvencija kojom se Srbija odrekla svih aspiracija i propagande u Bosni Hercegovini, a zauzvrat su Habsburgovci jamčili sigurnost Milanu Obrenoviću, koji se nakon toga 1882. okrunio za kralja, što su posredovanjem Habsburgovaca prihvatile i sve europske države. Za vlade Franje Josipa razvio se politički parlamentarizam, ali su nacionalna pitanja u oba dijela države ostala neriješena, prije svega u slavenskih naroda. Hrvatsko pitanje tretirao je kao unutarnje mađžarsko pitanje, te je u vezi s time dao sklopiti Hrvatsko-ugarsku nagodbu 1868., ali se hrvatskim pitanjem zapravo vješto koristio u sukobu s Mađžarima: ono je bilo taktički potez radi slabljenja Mađžara u slučaju potrebe. Podupirao je samo autonomiju Hrvatske i Slavonije u Ugarskoj pod striktnim nadzorom ugarske vlade, ali nije htio ni čuti o državnoj posebnosti Trojedne Kraljevine, a kamoli o sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom. U hrvatsko-mađžarskom sukobu oko Rijeke *de facto* ju je dosudio Ugarskoj. Iz tih razloga mađžarizaciju etničkih manjina, uključujući i Hrvate, na području Ugarske bez Hrvatske smatrao je također čisto mađžarskim pitanjem. No na gospodarskom i kulturološkom planu njegova je vladavina simbol habsburške inačice *belle époque*, koju graditeljski izražava seecija (*art nouveau, Jugendstil*), što je do danas ostala kao dokaz nekadašnjega političkoga zajedništva velikoga broja srednjoeuropskih gradova koji su danas dijelovi različitih država, a gospodarsku, prometnu i kulturnu modernizaciju doživjeli su također u doba Franje Josipa. Za njegove je vlade dinastija doživjela niz teških udaraca (smaknuće careva mlađega brata – meksičkoga cara Maksimilijana I. 1867.; samoubojstvo njegova sina – princa Rudolfa 1889.; ubojstvo njegove supruge – carice Elizabete 1898., ubojstvo prijestolonasljednika Franje Ferdinanda u Sarajevu 1914.). No Franjo Josip bio je ipak posljednji veliki europski monarh: tijekom svoje dugogodišnje vladavine nastojao je održati na okupu tada zasigurno najkompliciraniju državnu zajednicu u Europi, ali su na povišesnu sudbinu Habsburgovaca ipak odluču-

juće utjecali vanjski čimbenici. Naime, nakon ubojstva njegova sinovca i prijestolonasljednika Franje Ferdinanda podlegao je pritiscima agresivnih vojnih krugova koji su nagomilane unutarnje probleme pokušavali prikriti vanjskim ekspanzionizmom te je u srpnju 1914. potpisao ultimatum, a zatim i objavu rata Srbiji, što je dovelo do Prvoga svjetskoga rata, u kojem je vojnički poražena Monarhija doživjela i politički slom. U ratu unovačeni ugarski Hrvati sudjelovali su na nekoliko velikih bojišnica (Srbija, sjeverna Italija, Galicija...). Iako je sa smrću Franje Josipa 22. XI. 1916. praktično umrla i država kojoj je tako dugo bio na čelu, do danas je ostao njezinim karizmatičkim simbolom.

Franjo Josip

Nećak Franje Josipa I. nadvojvoda *Franjo Ferdinand* (1863.-1914.) bio je protivnik dualističkoga uređenja jer mu je osnovni politički cilj bila jaka i centralizirana Habsburška Monarhija s Nijemcima kao vladajućom nacijom, u čemu se želio oslanjati na Hrvate, Rumunje i Slovence, koji bi stekli stanovitu autonomiju. Iz toga razloga nije odobravao aneksiju Bosne i Hercegovine ni preventivne ratne planove Glavnoga stožera protiv Italije i Srbije. Pogrešno mu se pripisivala pripadnost krugovima koji su željeli rat, pa ga je 1914., kada je vodio manevre u Bosni i Hercegovini, zajedno s njegovom suprugom u Sarajevu ubio Gavrilo

Princip, pripadnik urotničke skupine mladih bosanskih Srba koju su opremile tajne službe srpske vlade. To je bio povod za početak Prvoga svjetskoga rata. Izgubivši rat, Habsburgovci su izgubili i vlast u svim svojim zemljama, uključujući i Austriju. Posljednji vladar iz dinastije *Karlo I.* (1887.-1922.), bio je sin nadvojvode Otona (1865.-1906.), brata ubijenoga Franje Ferdinanda. Uzalud je pokušavao sklopiti separatni mir, a njegovi pokušaji da Monarhiju pretvori u federalnu državu daleko su zaostajali iza izmijenjene političke realnosti i stigli su prekasno. Među mnogobrojnim »zelenim kadrom« – austro-ugarskim vojnicima koji su dezertirali – bili su i podunavski Hrvati, koji su se nakon povratka kućama, u vrijeme raspada države, aktivno uključili u preuzimanje vlasti na području sjeverne Bačke. Ne želeći abdicirati, Karlo I. je u ožujku 1919. emigrirao u Švicarsku. Neuspješno se pokušao vratiti na vlast u Mađarskoj. Skrhan sudbinom, umro je u progonstvu na portugalskom otoku Madeiri u Atlantskom oceanu, gdje je i pokopan.

Otto von Habsburg (1912.) najstarije je od osmero djece Karla I. Nakon očeve smrti prati sudbinu prognane detronizirane obitelji, ali kako ga je majka, carica Zita, odgajala s nadom da će se vratiti na prijestolje, svladavao je mnoge vještine potrebne jednomu vladaru, među ostalom i sve jezike koji su se govorili u zemljama kojima je vladao njegov otac. Doktorirao je sociologiju i političke znanosti na Katoličkom sveučilištu u Leuvenu (Belgija) 1935. U Austriji je bio dio neuspjelih pokušaja 1931.-38. da se preko restauracije Habsburgovaca suzbije širenje nacističkoga pokreta, za koji ga je Hitler neuspješno pokušao pridobiti. U vrijeme Drugoga svjetskoga rata u SAD-u, kamo je emigrirao, zastupao je ideju podunavske konfederacije srednjoeuropskih država nakon poraza nacizma kao bedema protiv pangermanizma i boljševizma, a organizirao je i austrijski bataljun, kojega, međutim, saveznici zbog političkih kalkulacija nisu priključili svojim snagama. Nakon rata u izgnanstvu se počeo baviti znanstvenim radom, poglavito europskom poviješću, te je pisao knjige i držao

predavanja, a za razne je američke i europske listove pisao članke o suvremenim političkim zbivanjima. Uvidjevši da u Republici Austriji, a još manje u zemljama »iza željezne zavjese«, nema mogućnosti obnove Monarhije, 1950-ih počinje se intenzivnije okretati viziji ujedinjene Europe. Aktivira se u paneuropskom pokretu (kojega je član još od prije rata), postaje dopredsjednikom Paneuropske unije 1957., a nakon smrti osnivača pokreta grofa Coudenhove-Kalergija, i predsjednik 1973.-2004. Raširio ga je po gotovo svim europskim zemljama. Formalno se odrekao svih carskih ambicija 1961. kako bi mu bio dopušten povratak u domovinu. Budući da živi u gradiću Pöckingu u Gornjoj Bavarskoj, dobio je njemačko državljanstvo i pridružio se Kršćansko-socijalnoj uniji bavarskoga političara Franza Josefa Straussa, na čijoj je listi izabran na prvim neposrednim izborima za Europski parlament u Strasbourgu, gdje je kao zastupnik 1979.-99. bio jedan od najaktivnijih parlamentaraca, posebno se zauzimajući za interese zemalja koje su se oslobodile komunizma. Nakon prvih višestranačkih izbora u proljeće 1990. posjetio je Hrvatsku, a tijekom sljedećih godina karitativnim radom i kao promicatelj Hrvatske u Europi nastojao je pokazati da Habsburgovci »nisu onakvi kakvima su desetljećima prikazivani u jugoslavenskim povijesnim udžbenicima«. U zagrebačkom tjedniku *Globus* objavljivao je 1990-ih kolumne, mahom usmjerene na politička zbivanja u Strasbourgu. Grad Karlovac dodijelio mu je povelju počasnoga građanina, a Sveučilište u Osijeku počasni doktorat znanosti. Svojim je životom i bez vraćanja habsburške krune svoju porodicu ponovno učinio jednom od najuglednijih u Europi, stekavši posebne simpatije upravo u zemljama kojima su nekada vladali Habsburgovci. Sa suprugom živi u vili Austria u Pöckingu. U siječnju 2007. vodstvo dinastije Habsburg-Lothringen predao je najstarijemu sinu nadvojvodi *Karlu* (1961.)

Habsburgovci su bez sumnje jedna od najvažnijih dinastija u europskoj povijesti. Za razliku od drugih velikih europskih dinastija i država, kroz cijelo razdoblje svoje vladavine, a osobito u XIX. st., jedinstvo

svojih zemalja održavali su kroz odanost i privrženost podanika vladaru, a ne – kao što su to činile druge vlasti – stvaranjem jedinstvene nacionalne države. Bili su nositelji obrane Europe protiv Osmanlija, ali ujedno i zaštitnici katoličanstva na njihovim područjima. Premda je habsburška vlast često bila apsolutistička prema Hrvatskoj, Habsburgovci su istodobno bili i protuteža mađarskim nastrojima na hrvatsku autonomiju. Iako su u pojedinim razdobljima vladali gotovo polovinom Europe, čini se da njihovo naslijeđe nije primarno političko (kada je nestalo odanosti i privrženosti, nestalo je i države), nego kulturološko.

Naime, višestoljetna vladavina Habsburgovaca podunavskim zemljama stvorila je posebno kulturno zajedništvo između tih regija, još i danas izraženo pojmom Srednja Europa, koje je svoju obnovu doživjelo osobito u vrijeme polustoljetne sovjetske okupacije. Pripadnost ugarskoga Podunavlja (kao, uostalom, i Mađarske i Hrvatske) tomu velikomu i složenomu političkokulturnomu kompleksu predstavlja ujedno i trajnu spojnicu hrvatske kulture (kako one unutar matičnoga hrvatskoga prostora tako i u hrvatskoj dijaspori) s kretanjima u Srednjoj Europi, ali ujedno i kanal kojim su posredovane stečevine iz zapadne Europe prema Hrvatskoj, ali i Hrvatima Bunjevcima i Šokcima u nekadašnjem ugarskom Podunavlju. Zato je i svaki spomen Habsburgovaca smetnja onim političkim projektima čiji su protagonisti nastojali ili još uvijek nastoje pojedine dijelove srednjoeuropskoga prostora okrenuti drugim civilizacijskim obrascima, ali su ti projekti, unatoč parcijalnim uspjesima, ipak dugoročno preslabi da u potpunosti unište višestoljetnu pripadnost srednjoeuropskomu kulturnomu krugu.

Lit.: *Vojne krajine u jugoslavenskim zemljama u novom veku do Karlovačkog mira 1699.*, Beograd, 1989; E. Zöllner, Th. Schüssel, *Povijest Austrije*, Zagreb, 1997; J.-F. Noël, *Sveto Rimsko Carstvo*, Zagreb, 1998; U. Dirlmeier i dr., *Povijest Njemačke*, Zagreb, 1999; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002; N. Budak, M. Strecha, Ž. Krušelj, *Habsburzi i Hrvati*, Zagreb, 2003.

S. Bačić

HABSBURŠKA MONARHIJA, jedan od neslužbenih naziva za zemlje pod vlašću Habsburgovaca. U užem smislu odnosi se samo na zemlje kojima je vladala austrijska grana dinastije, dok se u širem smislu odnosi i na područja vlasti španjolske grane. Iako je prvi put upotrijebljen 1711., ostao je na razini kolokvijalnoga i historiografskoga naziva, budući da područja kojima su vladali Habsburgovci, zbog svoje izrazite heterogenosti i čestih teritorijalnih promjena, ne samo što nikada nisu bila potpuno određena nego sve do XIX. st. gotovo i nisu imala zajednički službeni naziv. Tek se od 1804. do 1867. država nazivala Austrijskim Carstvom, a od 1867. do 1918. Austro-Ugarskom Monarhijom. Kako su boje njezine zastave bile crna i žuta, kolokvijalno se naziva i »crno-žutom monarhijom«. Na sličan se način rabi i naziv »*K und K* monarhija«, kojemu su u osnovi naslovi austrijskoga cara i mađarskoga kralja (*Kaiser und König*), što su ih Habsburgovci nosili nakon 1867. Glavni grad Monarhije bio je Beč, osim 1583.-1611., kada je njezino središte bilo u Pragu.

Začeci Habsburške Monarhije nalaze se oko dvorca Habsburg u današnjem njemačkojezičnom švicarskom kantonu Aargau, ali je podloga uspona habsburške vladavine postavljena 1273. izborom Rudolfa I. za njemačkoga kralja te njegova krunidba za rimsko-njemačkoga cara. On je tada od Austrije, Štajerske, Koroške i Kranjske stvorio buduće austrijske nasljedne zemlje. U sljedećim stoljećima Habsburgovci su u kraćim ili duljim razdobljima vladali mnogobrojnim europskim posjedima: drugim austrijskim pokrajinama (Tirol, Voralberg, Salzburg), pojedinim zemljama i manjim područjima Svetoga Rimskoga Carstva Njemačke Narodnosti (Württemberg, Švapska, Šleska, Baar, Lužice, Bavarska), dijelovima njemačkojezičnih švicarskih kantona (Aargau, Zürich, Schwyz, Uri, Unterwalden, Luzern), francuskim područjima (Burgundija, Alsace, Artois, Lorena, Ferrette), Portugalom, Češkom, Moravskom, Istrom, Ugarskom, hrvatskim zemljama (središnja Hrvatska, Kvarnersko primorje, Slavonija, Dalmacija), talijanskim komunama, pokra-

jinama i otocima (Trst, Napulj, Milano, Parma, Piacenza, Guastalla, Mantova, Toskana, Modena, Lombardija, Furlanija, Gorica, Venecija, Sicilija, Sardinija i dr.), Španjolskom, različitim nizozemskim pokrajinama i gradovima (Flandrija, Breisgau, Brabant, Limburg, Geldern, Hainaut), Luksemburgom, Transilvanijom, Galicijom i Lodomerijom (danas u Poljskoj i Ukrajini), Bukovinom (veći dio u sadašnjoj Ukrajini), Banatom, Vlaškom, Srbijom, Bosnom i dr. Premda su se pojmom Habsburška Monarhija označivali svi posjedi Habsburgovaca, što je podrazumijevalo i velik broj različitih naslova u odnosu na zemlje kojima su vladali, uključujući i onu Svetoga Rimskoga Carstva Njemačke Narodnosti, samo ime Habsburška Monarhija nikada nije bilo dio njihove službene titulature.

Grb Habsburgovaca

Habsburška Monarhija bila je tipična dinastička tvorevina jer su Habsburgovci područje svoje vlasti širili manje ratovima, a mnogo više ženidbenim vezama, mirazima i ugovorima o naslijeđu, na što aludira i izreka: »Neka drugi ratuju, a ti se, sretna Austrijo, ženi!« Zbog toga su habsburške zemlje bile vrlo heterogene, stečene prema raznim osnovama, različitoga statusa, privilegija i staleškoga uređenja (među ostalim, neke od pokrajina ulazile su u okvir Svetoga Rimskoga Carstva Njemačke Narodnosti, a druge nisu), velike ekonomske i kulturne šarolikosti te iznimne vjerske, etničke i jezične raznolikosti, ali ih je ujedinjivala osoba vladara. Nikada nije prerasla u jedinstvenu nacionalnu državu, a raspala

se 1918. zbog vojnoga poraza u Prvom svjetskom ratu te namjere zemalja pobjednica Antante, predvođenih Francuskom, da stvaranjem nacionalnih država na njezinu teritoriju stvore *cordon sanitaire* protiv širenja boljševizma iz sovjetske Rusije prema zapadnoj Europi.

Kako je organizacija Habsburške Monarhije sve do građanskoga razdoblja zadržala nadnacionalni karakter, ona je u nekoj mjeri omogućivala relativnu koegzistenciju mnogobrojnih različitih naroda i etničkih skupina, zbog čega je neki suvremenici (npr. Otto Habsburg) drže pretečom današnje Europske unije. O tom razdoblju stanovite organizirane koegzistencije nacionalne i etničke raznolikosti govori i jedan članak Mije Mandića iz *Subotičke Danice* za 1902.: »Do godine 1867. vladao je u Magjarskoj takozvani austrijski absolutizam. Državna, varoška, županijska i seoska uprava bijaše u rukuh bečke nimačke gospode. Sve je od Beča zavisilo osobito što se je više politike ticalo. Nu, mora se pripoznati da je narod sa javnom upravom i sa pravosuđem zadovoljan bio. Ni proti zvanničnicima nebiše tužbe. Sud je bio jednostavniji; a sudski poglavari su razumili i govorili jezike dotičnoga naroda. Knjige, čitanke, porezne knjižice štampale su se u Beču i u Budimpešti na svakom jeziku Ugarske. Pučka je obuka bila narodna; dica su se na maternjem jeziku podučavala.«

Austro-ugarska nagodba 1867. rezultirala je snažnom germanizacijom i mađarizacijom, što je pobudilo nezadovoljstvo etnički većinskoga slavenskoga stanovništva. Radi opravdanja vlastitih teritorijalnih ambicija s ruske se strane pojavila propagandna floskula o Habsburškoj Monarhiji kao »tamnici naroda«, koja je u vrijeme njezina raspada rabljena kao izlika za razbijanje na male nacionalne države, a isti će se i danas u germano- i hungarofobnim političkim krugovima.

No Habsburška je Monarhija ostala i oznakom za posebno kulturno zajedništvo srednjoeuropskih naroda, različito ne samo od zemalja zapadne Europe nego prije svega od istočnoeuropskih država, što je bilo osobito aktualno u vrijeme sovjetske oku-

pacije nekadašnjih habsburških zemalja od 1944. godine, ali i zemalja koje su tek od XIX. st. uspjele osloboditi turske okupacije, od koje su baštinitelje do danas žive orijentalne kulturne, ekonomske, pa i političke obrasce, različite od srednjoeuropskih tradicija zemalja Habsburške Monarhije. Ta različitost kulturnih tradicija izražena je čak i u naroda koji su važnije ili čak ključne dijelove svojih modernizacijskih procesa ostvarili u Habsburškoj Monarhiji, ali se taj dio njihove povijesti potiskuje zbog političke dominacije drugih kulturnih obrazaca.

Lit.: Seljanin [M. Mandić], Naša abeceda, u: *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1902.*, Subotica, 1901; A. J. P. Taylor, *Habsburška monarhija*, Zagreb, 1990; E. Zöllner i T. Schüssel, *Povijest Austrije*, Zagreb, 1997; J. Le Rider, *Mittleuropa*, Zagreb, 1998; Č. Ingraio, Deset nenaučenih lekcija o Srednjoj Evropi – pogled istoričara, u: *Nenaučena lekcija – srednjoevropska ideja i srpski nacionalni program*, Beograd, 2001; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002.

S. Bačić

HADROVICS, László (Lendava, Slovenija, 27. VI. 1910. – Budimpešta, 12. V. 1997.), jezikoslovac, filolog, slavist. Rođen je u obitelji podrijetlom iz Hrvatskoga zagorja. Sin je okružnoga bilježnika Eleka Hadrovicsa. Osnovnu je školu završio u rodnom mjestu. Četiri niža razreda gimnazije završio je kod kiseških (Kőszeg) benediktinaca (1921.-25.), a školovanje je nastavio u kesheljskoj (Keszthely) glavnoj premonstratskoj gimnaziji, gdje je 1925. i maturirao. Na budimpeštanskom Sveučilištu Pétera Pázmánya diplomirao je najprije latinski, njemački i mađarski jezik s književnostima, a zatim i slavistiku. Doktorirao je 1934. tezom *Međimurski toponimi*. God. 1935. stipendist je u Berlinu. Od 1937. radi u Budimpešti: u Sveučilišnoj knjižnici do 1941., kao privatni docent 1941.-42., u Institutu za povijest Mađarske akademije znanosti kao južnoslavenski referent 1941.-51., pri Filozofskom fakultetu kao docent Istvána Kniezse 1951.-54. i profesor do umirovljenja 1974. Bio je profesor mnogih Hrvata u Mađarskoj. Predstojnik je Katedre za slavensku filologiju 1965.-74., a od 1965. do 1985. i urednik časopisa *Studia*

Slavica. Bio je član više odbora Madžarske akademije. Glavna su područja njegove djelatnosti južnoslavenske filologije (hrvatska, slovenska, srpska), madžarsko jezikoslovlje (sintaksa, semantika, frazeologija) te etimologija, onomastika i leksikografija.

Djelatno se bavio hrvatsko-madžarskim suodnosima, poviješću starohrvatske književnosti i pravopisa do Gajeve reforme te sveukupnom pismenom baštinom Hrvata kajkavaca i gradišćanskih Hrvata: »Ungarn und die Kroaten« (*Ungarische Jahrbücher*, Berlin-Leipzig, 1941.), »Zur Geschichte der einheitlichen kroatischen Schriftsprache: Johannes Belostenec (1594-1675) als Lexikograph und Prediger« i »Zur Geschichte der kroatischen Rechtschreibung im XVIII. Jahrhundert« (*Archivum Europae Centro-Orientalis*, Budapest, 1942., 1944.), »Protestantische Werke in kajkavischkroatischer Sprache aus der Druckerei des Joannes Manlius« (*Studia Slavica Academiae scientiarum Hungaricae*, Budapest, 1982., suautor G. Borsa), »*Cantilena pro sabatho*: starohrvatska pasionska pjesma iz 14. stoljeća« (*Filologija*, 1984.), »Sprache und Stil in den Dramen von Tituš Brezovački« (*Festschrift für Josip Matešić*, Mannheim, 1992.). Zaokupljen je hrvatsko-madžarskim inačicama tekstova *Visio Philiberti*, pjesmom o Mariji Magdaleni, predlošcima *Rumanca trojskoga*, *Aleksandride*, *Znončaca* M. Magdalenića. Bavio se i hrvatskom pravopisnom poviješću, hrvatsko-madžarskom dvojezičnošću, inojezičnim elementima i posuđenicama, hrvatskom gramatikom, književnim jezikom kajkavskih pisca, leksikografijama i etimologijama »zatamnjena podrijetla« te onomastikom i toponomastikom: *Archivum Europae Centro-Orientalis* (1937., 1939., 1942., 1944.), *Građa za povijest književnosti hrvatske* (1939.), *MTA Nyelv és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* (Budapest, 1951., 1954., 1957., 1960., 1971.), *Studia Slavica Academiae scientiarum Hungaricae* (1955.-58., 1960.-61., 1964., 1966.-68., 1972.-73., 1977., 1982., 1984.), *Die Welt der Slaven* (München, 1962., 1976.), *Anali Filozofskog fakulteta u Beo-*

gradu (1965.), *Anzeiger für slavische Philologie* (Graz, 1966., 1974.), *Starine* (1969.), *Hrvatski dijalektološki zbornik* (1982.). Doprinos poznavanju hrvatskoga i srpskoga jezika u Madžara jesu i dvije srednjoškolske gramatike i dva dvojezična rječnika u više izdanja; od 1996. u suautorstvu s Istvánom Nyomárkayem. Prijevodima na madžarski pridonio je promicanju hrvatske književnosti: izbor novela S. Kolara (*Az itéletnap*, Budapest, 1940), *Seljačka buna* A. Šenoe, *Uregistraturi* (odlomak) A. Kovačića, djela V. Novaka, K. Š. Gjalskoga (*Világirodalmi antológia*, 4, Budapest, 1956.) i *Muka Spasitelja našega* (*A szerb-horvát irodalom kistükre*, Budapest, 1969.; s J. Tótfalusiem). U rukopisu mu je ostao rimovani prijevod Mažuranićeve *Smrti Smail-age Čengića*. Prinos su uspostavljajući mostova uzajamnosti i njegova djela: monografija *Kajkavische Literatur* (1964.), *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten* (1974.) i *Ungarische Elemente im Serbokroatischen* (1985.). Autor je i jedne od ponajboljih studija o ulozi Srpske pravoslavne crkve u povijesti srpskoga naroda (1947.).

U hungaristici se smatra utemeljiteljem teorije i metodologije funkcionalne sintakse i obnoviteljem etimologijskoga ogranka madžarskoga jezikoslovlja, a u kroatistici jednim od najsustavnijih proučavatelja hrvatsko-madžarskih književnih i jezičnih veza te hrvatske kajkavske i gradišćanske književnosti i kulture.

Od 1948. bio je dopisni i od 1970. redoviti član Madžarske akademije znanosti, od 1974. dopisni je član JAZU-a (HAZU-a), a od 1966. član Međunarodnoga slavističkoga komiteta. God. 1985. primio je Državnu nagradu, 1987. Spomen-medalju *Dezső Páris*, 1991. Jirečekovu spomen-medalju, a 1995. nagradu *Vatroslav Jagić* za izniman doprinos proučavanju i promicanju hrvatskoga jezika i književnosti.

Djela: *Magyar és déli szláv szellemi kapcsolatok*, Budapest, 1944; *Le peuple serbe et son Église sous la domination turque*, Paris, 1947. (hrvatski prijevod: *Srpski narod i njegova crkva pod turskom vlašću*, Zagreb, 2000); *Orosz-magyar szótár* (suautor L. Gáldi), Budapest, 1951 (28 izdanja do 1988);

Magyar-orosz szótár (suautor L. Gáldi), Budapest, 1951 (31 izd. do 1988); *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje škole*, Budapest, 1954, 1964; *Der südslavische Trojaroman und seine ungarische Vorlage*, *Studia Slavica Academiae scientiarum Hungaricae*, 1, Budapest, 1955; *Srpskohrvatsko-madžarski rječnik*, Budapest, 1957 (7 izdanja do 1991); *Magyar-szerbhorvát szótár*, Budapest, 1958 (6 izdanja do 1984); A délszláv Nagy Sándor-regény és középkori irodalmunk, *MTA Nyelv és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, 16, Budapest, 1960; *Kajkavische Literatur : Eine Auswahl mit Einleitung, Anmerkungen und kurzem Glossar*, Wiesbaden, 1964; *Jövevényyszóvizsgálatok*, Budapest, 1965; *A funkcionális magyar mondattan alapjai*, Budapest, 1969; *Schrifttum und Sprache der Burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*, Budapest–Wien, 1974; *Szavak és szólások*, Budapest, 1975; *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Budapest–Köln, 1985; *Magyar történeti jelentés*, Budapest, 1992; *Segédkönyv a szlavisztikai szemináriumi gyakorlatokhoz. Hadrovics László válogatott írásaiból – Hilfsbuch zu slavistischen Seminarübungen: Ausgewählte Schriften von László Hadrovics*, Budapest, 1994; *A magyar Huszita Biblia és cseh rokonsága*, Budapest, 1994; *Hrvatsko-madžarski rječnik : Horvát-magyar kisszótár* (suautor I. Nyomárkay), Budapest, 1996 (2003², 2006³); *Srpsko-madžarski rečnik*, Budapest–Újvidék (suautor I. Nyomárkay), 1996 (Beograd–Novi Sad, 1997²); *Magyar-szerb kisszótár : Mađarsko-srpski rečnik* (suautor I. Nyomárkay), Budapest, 2000 (2003,² 2004,³ 2006⁴). Opširniji popis radova u: S. Marijanović, *László Hadrovics*, Zagreb, 1995.

Lit.: L. Kiss, László Hadrovics sechzigjährig, *Studia Slavica*, 15, Budapest, 1970; F. Gregor, László Hadrovics siebzigjährig, *Studia Slavica*, 25, Budapest, 1979; *Magyar és nemzetközi ki kicsoda*, Budapest, 1996; L. Benkő, S. Marijanović, G. B. Németh, I. Nyomárkay, Bucsú Hadrovics Lászlótól, *Magyar nyelv*, 93, Budapest, 1997; L. Kiss, *Hadrovics László (1910-1997) és az Eötvös Collegium* (<http://www.c3.hu/~magyarnyelv/99-4/kissl.htm>); *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002; *Zalai életrajzi kislexikon*, Zalaegerszeg, 2006.

Ž. Mandić

HADŽIĆ, Antonije (Subotica, 20. XI. 1831. – Novi Sad, 16. I. 1916.), književnik, kazališni i kulturni djelatnik. Srednju školu počeo je u Subotici, a završio u Pešti kod pijarista. U Pešti je i diplomirao prava. Bio je jedan od najaktivnijih članova Ujedinjene omladine srpske, tajnik Matice Srpske 1859.-95., njezin predsjednik 1895.-1911. te vršitelj dužnosti tajnika od 1914. do smr-

ti. Istodobno je bio upravitelj Srpskoga narodnoga kazališta 1869.-79. te njegov privremeni upravitelj 1892.-98. Uređivao je *Letopis Matice Srpske* 1859.-69. i 1876.-95., *Maticu* 1865.-70., *Pozorište* 1871.-1908., *Mladu Srbadiju* 1870. i *Zbornik pozorišnih dela* 1872.-1905. Redovito je objavljivao i u mađarskim listovima *Magyar Sajtó*, *Hon*, *Fővárosi Lapok*, *Vasárnapi Ujság*, *Ellenőr* i dr.

Na četvrtoj godišnjoj skupštini Ujedinjene omladine srpske u Kikindi 24.-28. VIII. 1869. u jednoj od odluka iskazana je »simpatija prema preduzeću, da izlazi list bunjevački, da ga narodu preporučí i da pozove naše književnike da ga, koliko mogu, potpomognu«. Glavni zagovornici takve potpore namjeri kanonika Ivana Antunovića da pokrene list za Bunjevce bili su Subotičani Boško Vujić, Antonije Hadžić te tadašnji Osječanin, a budući Subotičanin Sredoje Đorđević. Još tijekom dopisivanja s Ambrozijem Šarčevićem 1879. Hadžić je izrazio namjeru da napiše »bunjevačku povistnicu«. Iako u tome nikad nije uspio, s položaja tajnika Matice srpske utjecao je na raspisivanje nagrade za povijesno-etnografsku raspravu o Bunjvcima. Na natječaj je došao samo rad Ivana Ivanića (*O Bunjvcima: povesničko-narodopisna rasprava*), koji je 1894. tiskan u subotičkoj tiskari Dušana Petrovića, a autor je nagrađen sa 100 forinta.

Izvori: Rukopisno odeljenje Matice srpske, inv. br. 3941, 3942, 2943.

Lit.: *Matica Srpska 1826-1926*, Novi Sad, 1927; *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, 1, Zagreb [1925]; *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Zagreb, 1986; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, *Subotička bibliografija 1870-1918*, Subotica, 1993; M. Grlica, Tri pisma Ambrozija Šarčevića Antoniju Hadžiću, *Rukovet*, 7-9/1995, Subotica.

M. Grlica

HAJO, profesionalni tamburaški orkestar iz Subotice. Djeluje od 1988. i pri osnivanju je imao najmlađi sastav u Vojvodini. Orkestar od početka čine Tomislav Zukov (harmonika i prvi vokal), Branko Kutuzov (prvi basprim), Vojislav Temunović (drugi basprim), Ivan Piuković (kontra) i Marinko

Piuković (bas). God. 2005. pridružio im se Dejan Bažant i preuzeo drugi basprim, a Vojislav Temunović je prešao na čelo. Orkestar njeguje tradicijsku tamburašku i izvornu bunjevačku glazbu. God. 1990. za naziv bira nadimak znamenitoga tamburaškoga virtuoza i skladatelja Pere Tumbasa Haje te izdaje audiokasetu s izvornim i tradicijskim bunjevačkim pjesmama.

Naslovnica kazete
Podvikuje bunjevačka vila, 1990.

Među velikim brojem nastupa izdvajaju se oni na bunjevačkim prelima u Zagrebu 1994.-97. te trodnevno gostovanje u zagrebačkom hotelu *Esplanade* 1994. U istom razdoblju studijski su snimili izvorne bunjevačke narodne pjesme i kola za potrebe Hrvatskoga radija. Skupa s još dvama orkestrima svirali su na koncertima Zvonka Bogdana u Novom Sadu, Sarajevu i Zagrebu (u velikoj dvorani Vatroslava Lisinskoga) te u Budimpešti i Subotici. Od 1991. do 2008. svakodnevno su svirali u ekskluzivnom restoranu *Majur* na Kelebiji, gdje su izvodili narodnu, zabavnu, ali i klasičnu instrumentalnu glazbu. Orkestar je 1991. dobio Antušovu nagradu.

Diskografija: *Podvikuje bunjevačka vila*, Megaton, Novi Sad, 1990.

Ž. Vukov

HAJTL, Ivan (Osijek, 19. VI. 1918. – Novi Sad, 4. V. 2005.), glumac. U rodnom je gradu završio pučku školu i dva razreda gimnazije, a uz obavljanje različitih poslova rano se amaterski počeo baviti i glumom.

Prvi poluprofesionalni angažman ostvario je kao glumac volonter (1948.-50.) u Somboru, gdje je na sceni Narodnoga kazališta ubrzo i stalno angažiran (1950.-58.). God. 1958. pozvan je u ansambl novosadskoga Srpskoga narodnoga kazališta, gdje je ostao do umirovljenja 1983. Iako se okušao u djelima različitih kazališnih epoha, tj. u karakternim ulogama različitih žanrova, najuspješniji je bio u komedijama kreirajući komične likove iz pučke svakodnevice. Tako je, primjerice, iz klasičnoga europskoga repertoara odigrao uloge Falstaffa (*Vesele žene Windsorske*) i Kasija (*Julije Cezar*) u komediji i tragediji Williama Shakespearea, Jourdainea (*Građanin plemić*) i Kajganu (*Ženidba*) u komedijama Molièrea i Nikolaja Vasiljeviča Gogolja te Dr. Dorna (*Galeb*) u drami Antona Pavloviča Čehova. Svoju umjetničku osobnost najuspješnije je izrazio u komedijama srpskih dramatičara: Mitar, Sreta i Marko Vujić (Jovan Sterija Popović, *Džandrljivi muž*, *Zla žena*, *Laža i paralaža*), Špiro Grabić i Jovan (Kosta Trifković, *Izbiračica* i *Ljubavno pismo*), pop Spira (Bogdan Čiplić/Stevan Sremac, *Pop Ćira* i *pop Spira*), Života Cvijović (Branislav Nušić, *Dr*). Ulogom Mirka Bezara, dobroćudnoga »Lale« (u širokim bijelim gaćama, bijeloj košulji s crnim prslukom i u šeširu) u komediji *Selo Sakule*, a u *Banatu* Dimitrija Đurkovića prema prozi Zorana Popovića osvojio je gledateljstvo te 1970. i nagradu Sterijina pozorja. Epizodne uloge odigrao je u više televizijskih serija (*Prosek*, *Šta se dogodilo s Filipom Preradovićem*, *Švabica*) te desetak filmova (*Sveti pesak*, 1968; *Hitler iz našeg sokaka*, 1975; *Široko je lišće*, 1981). Dobitnik je i više drugih nagrada (nekoliko nagrada na Susretima kazališta Vojvodine; Posebna nagrada za ulogu u filmu *Hitler iz našeg sokaka* na Festivalu jugoslavenskoga igranoga filma u Puli 1975; nagrada za najbolju epizodnu ulogu na Danima komedije u Svetozarevu za ulogu u predstavi *Ljubavno pismo*, 1976; Listopadska nagrada Novoga Sada, 1976; *Iskra kulture* Kulturno-prosvjetne zajednice Vojvodine, 1977; Sedmosrpanjska nagrada Srbije, 1982. i dr.).

J. Ivančić

HAMŽABEG → Andžabeg

HAN, Stjepan (Budimpešta, 22. VII. 1907. – Beograd, 1. X. 1995.), sveučilišni profesor. Potječe iz ugledne vukovarske liječničke obitelji. Nakon završetka pučke i srednje škole u Vukovaru, Budimpešti, Somboru i Zagrebu upisao se na Tehnički fakultet u Zagrebu, gdje je stekao diplomu elektrotrojarskoga inženjera 1930. Nakon diplomiranja izabran je za honorarnoga asistenta na Tehničkom fakultetu u Zagrebu, a stalno se zaposlio u Gradskoj električnoj centrali u Zagrebu, gdje je radio na elektrotehničkim, ekonomskim i organizacijskim poslovima te se brzo afirmirao kao stručnjak. Početkom 1941. dobio je mjesto pogonskoga inženjera u Tvornici žigica u Vrbovskom.

Nakon sloma Kraljevine Jugoslavije vratio se u Gorski kotar, gdje je od prosinca 1941. neprekidno povezan s partizanskim pokretom te se od rujna 1943. do demobilizacije kolovoza 1945. nalazio na različitim dužnostima civilnoga i vojnoga karaktera NOP-a. Među ostalim bio je zamjenik pročelnika Odjela za obnovu zemlje i načelnik Odjela za privredu i statistiku ONOO-a za Gorski kotar, povjerenik ZAVNOH-a za drvenu industriju Gorskoga kotara, u *Tehnici* agitprop XIII. divizije i dr.

Nakon rata od 1945. do 1946. bio je načelnik Općega odjela Glavnoga ravnateljstva Električnoga poduzeća Hrvatske, tajnik Elektroprivrednoga savjeta Jugoslavije i načelnik Planskoga odjela Generalne direkcije elektroprivrede FNRJ. Početkom 1946. izradio je koncepciju plana elektrifikacije Jugoslavije i, organizirajući njegovu razradu, glavni je autor prvoga prihvaćenoga planskoga dokumenta Jugoslavije. Od sredine 1946. do 1948. bio je pomoćnik načelnika Odjela kapitalne izgradnje Ministarstva industrije FNRJ te je samostalno rukovodio prvim planom industrijalizacije Jugoslavije. Zatim je do 1954. bio direktor biroa za unapređenje proizvodnje Ministarstva teške industrije FNRJ. God. 1954. postavljen je za direktora Instituta za proučavanje produktivnosti rada, a nakon njegove pretvorbe u Savezni zavod za produktivnost rada obnašao je posao direktora do sre-

dine 1960. Tada postaje samostalni savjetnik i šef Grupe za istraživanja i analize Sekretarijata Saveznoga izvršnoga vijeća za rad, a nakon toga sekretar Savezne komisije za radno vrijeme zadužen za pripremu i organiziranje akcije za provedbu jugoslavenskoga gospodarstva iz režima 48-satnoga u režim 42-satnoga radnoga tjedna.

God. 1962. izabran je za redovitoga profesora Ekonomskoga fakulteta u Subotici, gdje je osnovao Katedru za ekonomiku i organizaciju industrije, koju je vodio desetak godina. God. 1963. u Subotici je osnovao Zavod za organizaciju rada i poslovanja, čiji je direktor bio do 1974. Taj je Zavod na osnovi njegovih projekata i predradnji nabavio računalo srednje veličine, koje je godinama radilo u tri smjene te je bilo prvo središte kompjutorizacije u Vojvodini. Rad s računalom postupno se sve više uključivao u nastavni proces i predstavljao je temelj razvoja informatike na Ekonomskom fakultetu u Subotici, što je pridonijelo uvođenju novih nastavnih disciplina s područja informatike i kibernetike te modernizaciji nastavnoga procesa. Bio je dekan Ekonomskoga fakulteta u Subotici 1969.-71.

God. 1976. radi na pripremi osnivanja Instituta za informatiku u Novom Sadu, koji je od 1978. počeo raditi u sastavu Sveučilišta u Novom Sadu. Bio je direktor toga instituta, znanstvene i obrazovne ustanove utemeljene radi organiziranja i obavljanja znanstvenoga rada, izvođenja nastave i transfera znanja na području informatike. God. 1980. otišao je u mirovinu, a svoju profesionalnu karijeru završio je na mjestu potpredsjednika Akademskoga vijeća Europskoga centra za mir i razvoj (ECPD) Sveučilišta za mir Ujedinjenih naroda i direktora ECPD-ovih Međunarodnih poslijediplomskih studija u Beogradu. Krajem 1980-ih stekao je počasni doktorat Sveučilišta u Novome Sadu.

Objavio je desetak knjiga, od kojih nekoliko sveučilišnih udžbenika i skripata, više od stotinu stručnih i znanstvenih radova s područja energetike, znanosti i obrazovanja, planiranja, znanosti o radu i njegovu organiziranju, samoupravljanja, informatike i kibernetike, koji su izišli u domaćim i ino-

zemnim publikacijama. Bio je inicijator i organizator mnogih znanstvenih skupova domaće i međunarodne važnosti, organizator, voditelj i predavač poslijediplomskih studija i mentor mnogih doktorskih i magistrarskih radnji. Predavao je na Elektrotehničkom fakultetu u Beogradu, Ekonomskom fakultetu u Nišu, Ekonomskom fakultetu u Skoplju, a bio je i gostujući profesor na više inozemnih sveučilišta. Pratio je razvoj znanosti i tehnike u svijetu i uporno se zauzimao za primjenu inovacija. Uspješno je surađivao s gospodarskim i drugim organizacijama, a posebnu je pozornost posvećivao mladim darovitim stručnjacima. Imao je mnogo raznovrsnih i odgovornih društvenih zaduženja i uspješno ih je obavljao, u čemu mu je pomagalo znanje više stranih jezika.

Stjepan
Han

Za svoj rad primio je više priznanja, nagrada i odličja: Spomen-plaketu Sveučilišta u Novom Sadu, Spomen-plaketu Elektrotehničkoga fakulteta u Zagrebu. Spomen-plaketu Fakulteta ekonomskih nauka u Zagrebu, Zlatnu plaketu *Potisje* Ada, Zlatnu plaketu Društva inženjera i tehničara u Subotici, Zlatnu plaketu nagrade *Nikola Tesla*, Zlatnu plaketu nagrade *Boris Kidrič*, Povelju zahvalnosti i priznanja Izdavačkoga poduzeća *Tehnika*, Diplomu Zaslužnoga člana Saveza inženjera i tehničara Jugoslavije, Listopadsku nagradu grada Subotice, Orden zasluga za narod sa zlatnom zvijezdom i dr.

Djela: *Projekat elektrifikacije savske banovine*, Zagreb, 1933; *Possibilities of Hydroelectric Develop-*

ment of the Cetina River and the Waters of the Karst Plains, Beograd-Zagreb, 1938; *Suština, značaj i faktori produktivnosti rada*, Beograd, 1960; *Forecasting Student Entrance, Flows and Success Rates*, Paris, 1971; *Prvih deset godina Ekonomskog fakulteta u Subotici*, Subotica, 1971; *Education and Training in Informatics for Public Administration*, Lisbon, 1973; *Nauka o radu i njegovom organizovanju*, Beograd, 1974 (Subotica, 1984⁹); *L'enseignement et la formation dans le domaine de l'informatique*, Paris, 1975; *Present and Future of the Utilization of informatics in the SFR of Yugoslavia*, Paris, 1977; *Osnovi informatike* (suautor D. Obradović i N. Balaban), Novi Sad, 1978; *Uvod u informatiku* (suautor N. Balaban), Novi Sad, 1978; *Prilozi proučavanju racionalne organizacije visokih škola* (suautor D. Jarić), Novi Sad, 1979; *Koncipiranje zdravstvenog upravljačko-informacionog sistema Vojvodine*, Novi Sad, 1980; *Osnovi informatike* (suautor N. Balaban), Beograd, 1981 (1983², 1987³); *Osnove informatike* (suautor N. Balaban), Beograd, 1983² (1987³, 1989⁴, 1990⁵).

Izvori: Privatna pismohrana Đure Lončara iz Subotice: Podaci o kandidatu za prorektora Han ing. Stjepan, redovni profesor Ekonomskog fakulteta u Subotici; Bio-bibliografski podaci : 10. II. 1976. prof. Stjepan Han; prof. dr. Gizela Šušnjar, Uvodno izlaganje za Okrugli stol »Misao i djelo profesora Stjepana Hana« na X. međunarodnom znanstvenom skupu u organizaciji Ekonomskog fakulteta, na Paliću 26. V. 2005., u povodu 10 godina njegove smrti.

Lit.: *Anali : 15 godina Ekonomskog fakulteta u Subotici*, br. 5, Subotica, 1975; *Anali : 25 godina Ekonomskog fakulteta u Subotici 1960 – 1985*, Subotica, 1985; *40 godina Ekonomskog fakulteta u Subotici*, Subotica, 2000.

Đ. Lončar

HANZABEG → Andzabeg

HAPTIKE (**aptike**, od *njem.* Haupttag: glavni, svečani dan), svečana zaprežna kola. Ime su dobile po tom što su, zbog veće udobnosti i ljepšega izgleda, rabljene u »glavne«, tj. svečane dane za odlazak u crkvu, na sprovod, u posjet ili na hetiju u manje kupnje. Smatra se da su nastale sredinom XIX. st. zajedno s još nekoliko vrsta lakih zaprežnih kola (npr. karuce). Među najstarijim pisanim svjedočanstvima o uporabi haptika u podunavskih Bunjevaca jest opis subotičke dužijance iz 1912., u kojem se navodi da su bandaš i bandašica išli u »feder-kolima«, tj. u kolima s oprugama.

Izgledom su nalik običnim, tzv. seljačkim kolima, čak su im i neki dijelovi jednaki (npr. *lotra*, *jarmac*, *šarage*), no, za razliku od njih, imale su *gibnjeve* (opruge, amortizere) na prednjem i stražnjem paru kotača, koji su osiguravali udobnije putovanje. Prednji kotači bili su znatno manji od stražnjih, za razliku od običnih kola, na kojima su svi kotači bili približno jednaki. Imale su i tzv. *peti točak* (mjesto na *jarmacu* kružnoga oblika od željeza, na koje je naliježgao *drek*, s jednakim takvim kružnim željeznim dijelom). On je omogućavao lakše skretanje, pa čak i okretanje u mjestu, ali su haptike zbog lakoće i slabijega *dreka* (osnove, šasije) bile osjetljive na nagla skretanja te je postojala opasnost od prevrtanja. Na *jarmacu* (prednji donji pokretni dio kola, koji su činili *peti točak*, *gibnjevi*, prednji kotači i dr.), uz rudo i *ždripčanjik* (drvena oblica za koju su se vezivali konji radi povlačenja kola), imale su i *vitine* (ljestvice) za penjanje na prednje sjedalo, a još su jedne *vitine* bile na sredini kola za penjanje na stražnje sjedalo. Stražnji dio kola sa stražnjim *sicom*, tj. sjedalom, i malim *šaragama* činio je *zakoš*. Stražnje se sjedalo moglo ukloniti pa je taj prostor, koji je bio i veći od prednjega, rabljen i za prijevoz lakše robe. Ispred prednjega sjedala, na kojem je sjedio *kočijaš*, a katkad i jedno od starije muške djece, nalazio se *bak*, tj. štitnik od tankih dasaka, koji je zaustavljao blato s konjskih kopita. *Lotra*, tj. stranice haptika, bile su od *karvi* (prečke koje su imale ulogu ojačanja) i *lise* (ispunjenja najčešće od pletenoga pruća s raznim šarama). Iznad svakoga kotača bio je *šarhanj* (blatobran). Haptike su završavale *šaragama*, jednom vrstom malena prtljažnika, koje nisu imale tako važnu funkciju kao u običnih kola. Nisu imale ni *livče*, drvena ojačanja osovina prednjih i stražnjih kotača, i za razliku od običnih kola, koja su imala posebnu konstrukciju za kotače, na haptikama su kotači bili pričvršćeni *maticom*, što je zahtijevalo njihovo redovito održavanje, a posebna se skrb morala voditi i o drugim dijelovima, npr. *lise* su se bojile, a stražnje je sjedalo gotovo uvijek uklanjano i odlagano na suho mjesto, jer je najčešće bilo od kože.

U novije doba haptike se mogu vidjeti tek u svečanim povorkama tijekom dužijance i u nekim obiteljima koje ih čuvaju kao ukras i uspomenu. Njihova je cijena uvijek bila velika – sredinom 1950-ih stajale su kao dva lanca zemlje. Izrađivali su ih *bognari*, tj. kolari, a Bačka je Topola od davnine bila poznata kao mjesto u kojem su radili najbolji majstori za izradu haptika. Kolarski obrt, koji nije bio čest u Bunjevaca i Šokaca, nestao je 1970-ih s razvojem automobilske industrije.

Haptike

Izvor: Kazivanje Grge i Dominike Piuković iz Subotice te Ivana i Petra Matkovića Mandinih s Biko-va.

Lit.: T. Pettko-Szandter, *A magyar kocsizás*, Budapest, 1931.

L. Cvijin i I. Piuković

HARMONIKA (grč. *harmonia*: sklad), vrsta glazbala na kojem se tonovi proizvode razvlačenjem, puhanjem. U prvom je redu narodni solistički instrument, iako se susreće i u raznim zabavnim i narodnim orkestrima. Zbog svojih tehničkih i zvučnih mogućnosti, popularna je gotovo u cijelom svijetu. Patent za to glazbalo dobio je Cirrill Demian 1829. u Beču, a poslije se razvilo mnogo različitih inačica. Postoje dvije osnovne vrste – s klavijaturom i s gumbima.

Općenito se smatra da je harmonika instrument s mijehom koji se rukama razvlači i skuplja, čime se potiskuje zrak u svirale s metalnim jezičcima. Svirale se otvaraju ili zatvaraju s pomoću mehanizma povezanoga s tipkovnicom u obliku klavijature ili sustava gumba. Ima manji ili veći broj registra, a svirale se dijele u dvije skupine: melodijsku (desna ruka) i basovu (lijeva ruka). Postoji i usna harmonika – puhačko glazbalo s metalnim jezičcima koji pri puhanju vibriraju proizvodeći zvuk. Među poznatijim su europskim harmonikama Hohner,

Dallape, Royal, Guerrini, Serenelli, Weltmeister, Melodija i dr.

Harmonika je raširena i u srednjem Podunavlju u raznim tipovima glazbe – narodnoj, zabavnoj, a u drugoj polovini XX. st. i u klasičnoj. Bila je zastupljena i na pučkim veselicama, napose po salašima između dvaju svjetskih ratova, jer je bio dovoljan samo jedan glazbenik za priređivanje veselja. U drugoj polovini XX. st. u Bunjevaca i Šokaca harmonikaš je bio i u svatovskim *bandama*. Tako se, primjerice, u veselom kazališnom igrokazu *Žensko prelo* Ilije Džinića, odigranom na XVIII. velikom prelu Bunjevačke kasine 2. II. 1938. u Čonoplji, pojavljuje i harmonikaš Bolto. Jedan od najpoznatijih bunjevačkih harmonikaša bio je Antuš Gabrić (Bikovo, 1929. – Subotica, 2006.), koji je na harmonici svirao ne samo narodne pjesme nego i klasičnu glazbu, francuske šansone, ruske romance i starogradske pjesme.

Lit.: *Naš kalendar za Bunjevce-Šokce-Hrvate za prestupnu godinu 1944.*, Zombor, 1943; www.wikipedia.org.

Z. Pelajić

HATOŠ (*madž.* hat: šest), bunjevački naziv za šest krajcara. Kovanicu je u doba Mađarske revolucije 1848./49. izdala mađarska revolucionarna vlada. Iskovana je 1849. u kovnici Nagyabánya (*rum.* Baia Mare) u Erdelju, izrađena je od srebra finoće 438% i mase 2,23 g. Nakon sloma Revolucije, budući da se masom i finoćom uklapala u austrijski novčani sistem, ostala je u optjecaju sve do 1879.

Lit.: K. Leányfalusi i Á. Nagy, *Pénzek 1848-49-ben*, Kecskemet, 2000.

P. Skenderović

Hatoš

HATVANI, Ivan (Subotica, 13. VII. 1892. – Subotica, između 11. X. i 1. XI. 1944.), činovnik, kuglač, sportski djelatnik. Sin je Nikole i Karoline, rođ. Kopunović. Za Prvoga svjetskoga rata istaknuo se kao austro-ugarski vojnik na više bojišnica te je više puta odlikovan. U vrijeme raspada Austro-Ugarske bio je član mitraljeskoga odjela

Bunjevačko-srpske narodne garde u Subotici tijekom studenoga i prosinca 1918., za što ga je poslije odlikovao kralj Aleksandar Karađorđević. Između dvaju svjetskih ratova bio je gradski činovnik i načelnik Ureda za javnu čistoću. Poput mnogih drugih činovnika, da bi zadržao namještenje, morao je slavenizirati prezime, promijenivši ga u Sabanov (prema vlastitu nadimku Saban).

Zapažena je njegova aktivnost u subotičkom kuglaškom sportu 1930-ih: bio je potpredsjednik Subotičkoga kuglačkoga podsaveza i njegov osnivač 1933., osnivač i predsjednik Jugoslavenskoga športskoga kluba *Zrinjski* iz Subotice 1931.-36., osnivač i predsjednik Jugoslavenskoga kuglačkoga športskoga kluba *Zrinjski* iz Subotice 1935., prvak Subotičkoga kuglačkoga podsaveza 1934. i parni prvak izvan konkurencije Jugoslavenskoga kuglačkoga saveza na prvom državnom prvenstvu održanom u Subotici 15. i 16. VIII. 1936. (nastupao je kao član I. subotičkog kuglačkog kluba), kapetan i tehnički sekretar Subotičkoga kuglačkoga podsaveza i dr.

Budući da je namještenje zadržao i za vrijeme mađarskih vlasti, ubrzo nakon ulaska jugoslavenskih partizana u Suboticu 10. X. 1944. odveden je u nepoznatom pravcu te je nestao. Njegov sin Geza 1960-ih godina počeo je višegodišnju borbu za njegovu rehabilitaciju, u čemu je napokon i uspio nakon smjene Aleksandra Rankovića.

Izvor: Osobna arhiva Zlatka Sabanova s Palića, unuka Ivana Hatvanija.

Lit.: J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica, 1934; *Subotički športski list*, br. 21.-195, Subotica, 1935-40; *A Magyar katona, Századunk legszebb Magyar csatái*, ur. E. Ajtay, Budapest, 1942; *Leksikon sporta općine Sisak 1845-1983.*, ur. M. Matovina, Sisak, 1985.

S. Bačić i E. Hemar

HATZE, Gordan (Split, 9. VII. 1930. – Varaždin, 9. IV. 1995.), plivač, vaterpolski trener, liječnik. Osnovnu školu i klasičnu gimnaziju završio je u Splitu, nakon čega se upisao na Medicinski fakultet u Zagrebu, gdje je diplomirao 1962. Aktivan je i svestran sportaš od srednjoškolskih dana. Kao

junior, bavio se nogometom i plivanjem u FD Hajduk, bio je i član rukometne sekcije Gimnastičkog društva Split 1949., RK Marjan (Split) 1949.-50. i RK Željezničar (Split) 1950.-52., a u velikom rukometu s ekipom RK Marjan (Split) bio je prvak Republičke lige NR Hrvatske u sezoni 1950./51. No, najveći sportski uspjeh postigao je na juniorskom prvenstvu Jugoslavije u plivanju 1948., kad je postao prvakom na 100 m slobodno, a iste godine bio je i ekipni prvak Jugoslavije s momčadi FD Hajduk. Usljed teške ozljede i gubitka jednoga bubrega prerano završio aktivnu karijeru plivača – pretukli su ga članovi SKOJ-a nakon što je, zbog priprema za Olimpijske igre u Londonu 1948., odbio otići na omladinske radne akcije. Međutim, nastavio je sportski život kao vaterpolski trener juniora i seniora Vaterpolskoga kluba *Jadran* iz Splita, s kojim je osvojio prvenstvo države 1954.

Tijekom studija sam se uzdržavao, a nakon studija se zbog ženidbe preselio u Sombor te se 1962. zaposlio u željezničkoj ambulanti. Osnivač je Sportske ambulante medicine rada u gradskoj Dvorani sportova *Mostonga*, gdje je radio kao sportski liječnik od njezina osnutka 1975. pa do odlaska u mirovinu 1991. Zbog vedra duha, dalmatinskoga govora, a napose stručnosti ostao je zapamćen u sportskoj medicini u Somboru. Dobitnik je priznanja Crvenoga križa Vojvodine te Vojvođanske sportske nagrade *Jovan Mikić Spartak* 1983.

Iz Sombora se preselio u Varaždin 1992., gdje je radio kao sportski liječnik, uz kćerku Adrijanu, rukometašicu. Pokopan je u Varaždinu

Lit.: T. Petrić, *Sport u Splitu 1944-1984.*, Split, 1986; D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990; G. Stojanac, *Splitske ruke pune baluna*, Split, 2008.

Z. Čota i E. Hemar

HEGEDIŠ, Ivan (Subotica, 18. VII. 1950.), arhitekt, sveučilišni docent, zrakoplovni jedriličar, književnik. Sin Andrije i Marije, rođ. Ivković Ivandekić. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u rodnom gra-

du. Na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu diplomirao je 1974., magistrirao je na Interdisciplinarnom poslijediplomskom studiju Istraživanje i unapređenje dizajna u Zagrebu 1981. temom *Dizajn – misaoni proces*, a na Građevinskom fakultetu u Subotici obranio je 2004. doktorsku disertaciju *Međuveze znakova marketinškoga komuniciranja s urbanim prostorom i njegovim funkcijama*. Suautor je dvaju fakultetskih udžbenika, stručne je radove objavljivao u subotičkoj *Rukoveti* (1986.) i *Zborniku radova Građevinskoga fakulteta u Subotici* (2005., 2007.). Uža su mu specijalnost arhitektura, urbanizam i dizajn.

Radio je u nekoliko subotičkih poduzeća (*Fa-fa, Dekor, Aurometal, Subotičke novine, 29, SMIM*), a neko je vrijeme imao status slobodnoga umjetnika. Bio je tehnički urednik subotičkoga dvotjednika *Žig* 1994.-97. Od 2004. u zvanju je docenta i predstojnik je Katedre za urbanizam i arhitekturu Građevinskoga fakulteta u Subotici, na kojem predaje predmete Nacrtna geometrija, Gradski infrastrukturni sistemi, Urbanističko projektiranje i Metodologija projektiranja.

Osnovnu obuku u zrakoplovnom jedriličarstvu završio je 1967., a motornu 1970. Dozvolu sportskoga pilota stekao 1979. Ostvario je ukupan nalet na jedrilicama 760 sati s 13 200 km preleta i 200 sati naleta avionima. Od 1982. održao je više osnovnih i viših obuka za pilote jedrilice. Kao član Aero kluba *Ivan Sarić* s Bikova sudjelovao je, u pojedinačnim disciplinama i ekipno, na juniorskim i seniorskim pokrajinskim natjecanjima u zrakoplovstvu jedriličara te na državnim prvenstvima. Savezni je sudac za zrakoplovno jedriličarstvo, motorno letenje i motorno zmajarstvo.

Autor je znanstveno-fantastičnoga romana *Kupola*. Pjesme je objavljivao u *Rukoveti* (1969.) i drugdje.

Djela: *Tržišno komuniciranje* (suautorica S. Salai), Subotica, 1994; *Kupola*, Subotica, 2000; *Marketing komuniciranje* (suautori S. Salai i A. Grubor), Subotica, 2007.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 219, Subotica, 2007.

M. Kopunović

HEGEDUŠEVIĆ, Josip (Hegeduš) (Vukovar, 8. X. 1792. – Andzabeg /madž. Érd/, prije 2. XI. 1868.), vjerski pisac. U rodnom se mjestu školovao i stupio u franjevački red, a bogoslovlje je završio u Pešti 1817. te je iste godine bio zaređen za svećenika. Do 1822. bio je kapelan u Tukulji, zatim župnik u Andzabegu. Obnovio je crkveni zvonik župne crkve i kalvarijsku kapelu te uredio groblje. God. 1848. optužen je kao neprijatelj domovine i izveden pred vojni sud, ali su ga spasili župljani, pa je pušten na slobodu. Bio je poznat kao vrstan govornik na hrvatskom jeziku. Objelodanjene su mu propovijedi u tri sveska (prva dva s propovijedima od došašća do Duhova, a treći sa svećanim propovijedima), koji su bili poznati i u Hrvatskoj i Bosni. Ostrogonki stožernik Ivan Scitovski svoj obrednik želio je objelodaniti na hrvatskom jeziku, pa je zamolio Hegeduševića da ga prevede.

Djela: *Nediljno-svecsane pridike i evanđelice*, 1-3, Budim, 1840; *Elegia honoribus R. P. Placidi Schroót, Ord. S. Francisci Provinciae Cappistranae presbyterii, in Regio M. Gymnasio Essekiensis professoris Human. et Directoris Emeriti... occasione solennis condecorationis VII. Kal. Martii A. R. S. 1840...*, Esseki, 1840; *Praedeuterion administris rei litterariae Regii Gymnasii Essekinensis in perenne gratitudinis monumentum, ac in tesseram sinceræ pietatis finito cursu scholastico 1840 cerne dicatum*, Eszekini, 1840.

Lit.: M[arin]. M[andić], Uhićenje hrvatskoga svećenika, *Hrvatski glasnik*, br. 12/2000, Budimpešta; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002; V. Frkin, M. Holzleitner, *Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda 1495.-1850.*, Zagreb, 2008.

Ž. Mandić

HEGEDŰS, Antal (Bajmok, 6. VI. 1928.), svećenik, povjesničar. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, srednju školu pohađao je u Subotici i Kalači, diplomirao je 1951. na Bogoslovnoj akademiji u Budimpešti, doktorirao 1954. u Budimpešti na temu *Patachich Gábor kalocsai érsek élete és restaurációs tevékenysége* te 1981. na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu temom *Agrarni odnosi u Torontalskoj županiji 1779-1848*. Bio je župnik u Mađarskoj 1951.-71., poslije čega se vratio u Jugosla-

viju, gdje se laicizirao. Radio je kao arhivist u Arhivu Vojvodine do 1990., zatim je bio kustos Vojvodanskoga muzeja u Novom Sadu do 1992. te arhivist u Historijskom arhivu u Subotici do 1993. Živi u Subotici.

Kao svećenik župnikovao je u Santovu 1965.-71., čijoj je hrvatskoj katoličkoj zajednici bio pravi »pastir«. Zauzimao se za potpunu ravnopravnost Hrvata, koji su se u tom razdoblju duhovno preporodili i osnažili svoju nacionalnu svijest. Osvremenio je život zajednice, poučavao je pjevanje novih hrvatskih crkvenih pjesama, vodio vjernike u mnoga hodočastišta, hrvatski su učenici stopostotno odlazili na njegove zanimljive sate vjeronauka, potpuno je obnovio crkvu iznutra i izvana. Santovcima je do danas ostao u veoma lijepom sjećanju.

Kao povjesničar, sam i u suatorstvu objavio je nekoliko knjiga, a radove je publicirao uglavnom u vojvodanskoj periodici na mađarskom i srpskom jeziku. Ponajviše se bavio crkvenom i agrarnom poviješću u kasnofeudalnoj južnoj Ugarskoj, u okviru čega je obrađivao i teme koje su izravno ili neizravno vezane uz povijest ovdašnjih Hrvata (Biblioteka somborskih franjevaca u vreme Josifa II, *Bibliotekarski godišnjak Vojvodine*, 15, Novi Sad, 1977; Knjige somborskog franjevačkog manastira 1786. godine, *Bibliotekarski godišnjak Vojvodine*, 15, Novi Sad, 1977; Literatura prve polovine XIX veka o privredi Torontalske, Bačkobodroške i Sremske županije, *Zbornik za istoriju*, 21, Novi Sad, 1980; Dvovlašće i poreski dvoplatnici u Bačkoj XVII veka, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 29, Novi Sad, 1984; Sombor u Revoluciji 1848/49, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 38, Novi Sad, 1988; Slobodan i kraljevski grad Sombor (1749-1848), *Dometi*, 100-103, Sombor, 2000; Nemzetiségeink elmagyarosodása, *Vajdasági Pax Romana Almanach 1992-2000*, Tóthfalu, 2001; Rákóczi és a horvátok, *Bácsország*, 7-9/2003, Szabadka; A római katolikus egyház a Bácskában 1941-1944 között, *Bácsország*, 7-9/2004, Szabadka. Uredio je nekoliko knjiga, među ostalim i zbornik radova o subotičkoj gimnaziji *Gymnasium 1747-1997* (Subotica, 1997), drugi svezak anotirane bibliografije

Južnoslovenski narodi u mađarskoj periodici : 1780-1800 (Novi Sad, 1998) te zbornik *Vajdasági Pax Romana Almanach 1992-2000* (Tóthfalu, 2001). Bio je znanstveni suradnik Instituta za istoriju u Novom Sadu i suradnik *Enciklopedije Jugoslavije*.

U radovima od izravne važnosti za povijest podunavskih Bunjevaca posebno se ističe odbacivanjem historiografskih tvrdnja da je kalački nadbiskup Gabrijel Patačić pomadžarivao (čak i silom, »batinom«) Bunjevce, jer se temelje na jednoj zagonetnoj rečenici iz 48. poglavlja prvoga sveska knjige Istvána Katone *Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae* (I-II, Colocae, 1800), a protivno je i Patačićevim stajalištima prema Hrvatima, ali i drugim narodima u Kalačkoj nadbiskupiji.

Djela: *Demografska i agrarna statistika Vojvodine 1767-1867* (suautorica K. Čobanović), Novi Sad, 1991; *Imenik žrtava Drugog svetskog rata na području subotičke opštine : Szabadka község II. világháborús áldozatainak névsora* (suautori L. Merković i M. Grlica), Subotica : Szabadka, 2000.

Lit.: L. Gerold, *Jugosláviai Magyar Irodalmi Lexikon (1918-2000)*, Újvidék, 2001; *Bajmok*, ur. A. Mojzes, Szabadka, 2002.

Ž. Mandić

HEIMRL (Heimerl), Milan (Križevci, 15. VIII. 1876. – Križevci, 10. VII. 1917.), političar i publicist. U Zagrebu je 1894. završio gimnaziju i počeo studirati pravo. Godinu dana poslije, u vrijeme boravka Franje Josipa I. u Zagrebu, bio je među studentima koji su ispred Hrvatskoga narodnoga kazališta u znak prosvjeda spalili mađarsku zastavu. Zbog toga je osuđen na dva mjeseca zatvora i jednogodišnje isključenje sa sveučilišta. Studij nastavlja najprije u Beču, a zatim u Pragu. Ondje je 1897. suuređivao časopis *Hrvatska misao*, a 1898. pisao je za *Novo doba*, jugoslavenski orijentiran časopis hrvatskih, srpskih i slovenskih studenata na praškom sveučilištu. Svoje političke poglede oblikovao je pod utjecajem Masarykova političkoga realizma, pri čemu se zauzimao za narodnu samostalnost Južnih Slavena te kritizirao tradicionalnu hrvatsku politiku okrenutu povijesnomu i državnomu pravu. Nakon završetka studija 1900.

dvije je godine u Češkoj radio kao sudac, a zatim se vratio u Hrvatsku. Politički se angažirao za financijsku samostalnost Hrvatske, hrvatsko-srpsku suradnju i socijalnu pravdu, a protivio se njemačkoj i mađarskoj hegemoniji te političkomu utjecaju Katoličke crkve. Nakon aneksije Bosne i Hercegovine usprotivio se i srpskoj ekspanzionističkoj politici prema toj zemlji.

Za Hrvate iz ugarskoga Podunavlja važan je ponajprije kao autor napisa »Bunjevci i Šokci u Ugarskoj«, koji je 1898. objavljen u praškom *Novom dobu* (god. I, broj 6-7, str. 246-254). Posrijedi je jedna od najoštrijih kritika asimilacijske politike ugarskih vlasti prema Bunjercima i Šokcima u vrijeme nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe izrečena od nekoga iz Hrvatske. U članku opisuje podrijetlo i povijest ugarskih Bunjevaca i Šokaca te političke i društvene prilike u kojima živi taj »lijepi dio našega naroda«. Iako ističe da u njihovu narodnom životu veliku važnost ima Ivan Antunović, izdavač *Bunjevačkih i šokačkih novina* te autor »sve sile knjiga«, a na njegovu tragu i *Neven*, *Subotičke novine*, *Pučki list* i *Danica* te u puku rašireni Kačićev *Razgovor*, Relkovičev *Satir* i mnogobrojna izdanja Društva sv. Jeronima i Matice hrvatske, odlučnim i ograničavajućim čimbenikom smatra neprovođenje i otvoreno kršenje ugarskoga Zakona o narodnostima iz 1868. Njega su, ističe Heimrl, »najumniji mađarski državnici: Deák, Eötvös i dr. stvorili«, ali je u ugarskoj unutarnjoj politici samo mrtvo slovo na papiru. To se odnosi ponajprije na Bunjevce i Šokce, čija se jezična i kulturna prava krše osobito flagrantno nakon 1879. Tako se u Subotici i okolici, gdje Bunjevci u to doba predstavljaju većinu stanovništva, ni u jednoj školi ne poučava na njihovu jeziku. U njih su naime namješteni samo učitelji koji njime ne vladaju, dok se učitelji Bunjevci u pravilu raspoređuju po mađarskim i njemačkim mjestima. Zbog toga bunjevačka djeca u školi nauče iznimno malo, a ne svladaju čak ni sam mađarski jezik, zbog čega im je poslije onemogućena daljnja naobrazba. Mađjarizacijska se politika međutim, nastavlja Heimrl, provo-

di i znatno otvorenije – u somborskom sirotištu djeci je tako zabranjeno da međusobno govore bunjevački iako ih je od 16 čak 12 bunjevačkoga podrijetla, a jednoj polaznici djevojačkoga zavoda u Kalači naloženo je da se s ocem dopisuje isključivo mađarski. U Subotici je pak zabranjena priredba Veliko kolo, isprva jer na programu nije bilo mađarskih pjesama i govora, a kada su oni izvršeni, onda zato što je to učinjeno bez konzultacija s Mađarima. U asimilacijsku je politiku, navodi dalje Heimrl, uključena i Katolička crkva, pa su tako žandari u Erčinu s oružjem upali na misu kad su vjernici zapjevali bunjevački nakon što im je uvedena propovijed na mađarskome, a opisuje i upravo tada aktualan tzv. santovački slučaj, tj. odluku Šokaca u Santovu da istupe iz Katoličke crkve zbog nametanja mađarskoga jezika. I u Katoličkom krugu u Subotici predavanja se održavaju samo na mađarskom, iako 90% slušalaca čine Bunjevci. Zbog svega toga, zaključuje Heimrl, mnogi se Bunjevci i Šokci, osobito obrazovani i učeni, »iznevjeruju svome narodu«, poput subotičkoga gradonačelnika Laze Mamužića, a i oni koji su nacionalno svjesni boje se tražiti prava koja im zakonski pripadaju. Kada to i učine, bivaju u pravilu proglašeni pobunjenicima. I svojih se regionalnih imena tako čvrsto drže samo zato da im se ne bi zamjerila nevjera prema domovini i težnja izvan Ugarske. Unatoč tomu pojedine srpske novine *Nevenu* predbacuju da se zauzima za hrvatstvo Bunjevaca, a Heimrl s poštovanjem ističe jugoslavenski duh u kojem je uredništvo toga lista formuliralo odgovor – žao im je što među Hrvati i Srbima ima toliko mržnje, jer je riječ o jednom narodu. Heimrl članak završava pozivom Bunjevcima da stupe u vezu s drugim nemađarskim narodima u Ugarskoj te da koordinirano s njima i politički nastupe. Hrvate u Hrvatskoj, kojima predbacuje da se više zanimaju za germanizaciju Poljaka nego za mađarizaciju svoje prekodravske braće, poziva pak da se ugledaju u Čehe i uče iz njihove zauzetosti za sunarodnjake u Donjoj Austriji.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon* 5, Zagreb, 2002.

P. Vuković

HEKA, Ladislav (László) (Mikleuš, Slavonija, 22. IX. 1959.), sveučilišni docent, spisatelj. Sin je Ladislava i Marije, rođ. Major. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Belom Manastiru, a diplomirao je na Pravnom fakultetu u Osijeku. Radio je kao pravnik u Stručnoj službi SIZ-ova Općine Beli Manastir. U Segedinu živi od 1991., a od 1993. polazi poslijediplomski studij na Pravnom fakultetu Sveučilišta JATE (József Attila Tudományegyetem, danas SZTE, Szegedi Tudományegyetem), na kojem od 1996. radi kao pozvani predavač na Katedri za pravnu povijest. Doktorsku disertaciju pod naslovom *A horvát-magyar közjogi viszony, különös tekintettel a horvátországi 1868:I. törvényekre és a magyarországi 1868:XXX. törvényekre (Hrvatsko-ugarski javnopravni odnosi s posebnim osvrtom na hrvatski Zak. članak 1868:I. i ugarski Zakonski članak 1868:XXX.)* obranio je 2004. na Pravnom fakultetu u Segedinu, gdje je iste godine imenovan za znanstvenoga suradnika, a od 2008. je docent na Institutu za komparativno pravo. Na Pravnome fakultetu u Segedinu predaje predmete *Ustavno-pravna povijest Hrvatske i Ugarske, Komparativna analiza pravnih sustava južnoslavenskih zemalja, Pravo balkanskih naroda, Vjerski i politički sukobi na južnoslavenskom području, Komparativna analiza pravnih sustava slavenskih država,*

L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budapest-Pécs, 2004.

Islamsko pravo, Židovsko pravo. Kao pozvani predavač na Filozofskom fakultetu u Segedinu predaje predmete *Uvod u kroatistiku* (Kulturna povijest Hrvatske) te *Srpska narodna poezija i tradicija* (etnografija).

Znanstvenoistraživačka djelatnost usmjerena mu je u prvom redu na pravno-povijesne teme, a zatim na područje poredbenoga prava. Istražuje pravne sustave Hrvatske, južnoslavenske regije, odnosno slavenskih zemalja, te pravnu tradiciju utemeljenu na Božjem (vjerskom) zakonu (islamsko i židovsko pravo). Istražuje i običajno pravo te etnografiju naroda i etničkih skupina koje žive na južnoslavenskom, balkanskom području (*romani kris*, albansko običajno pravo) te povijest Hrvata u Mađarskoj, napose Dalmatina u Segedinu. Proučavanjem arhivske građe iz zaborava je izvukao segedinske Hrvate, danas sasvim asimiliranu etničku zajednicu, koja je odigrala važnu ulogu u životu toga grada, a o kojoj se malo zna u Mađarskoj, ali i u Hrvatskoj.

Sudjelovao je na više međunarodnih stručnih konferencija, a Mađarska akademija znanosti – Odsjek Segedin dodijelila mu je 1992. treću nagradu za uradak *Obnovljene uspomene na Drugi svjetski rat* (suautor s Ildikó Szondi), a 1993. drugu nagradu za rukopis *Oči straha* (suautor s Ildikó Szondi). God. 1996. dobio je I. nagradu od strane fondacije *Kisteleki Alapítvány* za istraživanja *Bunjevci (Dalmatini) u životu grada Segedina*, dok je 1999. na natječaju za udžbenik iz narodopisa raspisanom od strane Ministarstva prosvjete odabran njegov rukopis *Kulturno naslijeđe na tlu Hrvatske* te se rabi kao udžbenik za učenike 9. i 10. razreda u manjinskim hrvatskim školama na kojima se nastava odvija i na hrvatskom jeziku. Njegovi udžbenici i skripte rabe se na Pravnom fakultetu u Segedinu, Pravnom fakultetu u Pečuhu (uradak *Szerbia állam- és jogtörténete*) te na Višoj školi *Berzsenyi Dániel* u Sambotelu (*mađ. Szombathely*) (uraci *Hrvatsko-mađarski povijesni kalendar* te *Narodopis*). Znanstvene studije na mađarskom, hrvatskom, srpskom i njemačkom jeziku objavljivao je u časopisima *Etnografija Hrvata u Mađar-*

skoj, Jogtudományi Közlöny, Godišnjak Hrvatskoga glasnika, Pannonisches Jahrbuch: Panonska ljetna knjiga, Tiszatáj, Pogledi, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Scrinia Slavonica, Glasnik Advokatske komore Vojvodine i dr.

Dugogodišnji je vanjski suradnik *Hrvatskoga glasnika* iz Budimpešte te Hrvatske redakcije Mađarskoga radija u Pečuhu. Dio komentara iz *Hrvatskoga glasnika* objavljen je u knjizi *Publikacije: Obrana i posljednji dani*. Publicistički uraci (samostalno ili u koautorstvu sa suprugom Ildikó Szondi) s područja prava, povijesti i politike objavljujani su mu i u mađarskim časopisima i tjednicima (*Kapu, Heti Magyarországnak, Magyarországnak, Magyar Kultúra, Világszövetség, Heti Világgyász* iz Budimpešte, *Juss* iz Szolnoka, *Szeged* iz Segedina), u dnevniku *Magyar Nemzet* iz Budimpešte i u lokalnim dnevnicima *Délmagyarország, Szegedi Napló, Délvilág*.

Djela: *A szegedi dalmaták*, Szeged, 2000; *Horvát alkotmány- és jogtörténet I. rész, 1848-ig*, Szeged, 2000; *Adalékok Horvátország alkotmánytörténetéhez*, Szeged, 2001; *Hrvatsko-mađarski povijesni kalendar*, Budapest, 2001; *A délszláv államok alkotmánytörténete*, Szeged, 2002; *Így volt*, Szeged, 2002; *Narodopis: Kulturno naslijeđe na tlu Hrvatske*, Budapest, 2002; *Publikacije: Obrana i posljednji dani*, Budapest, 2003; *Horvátország kulturális és művelődéstörténete*, Szeged, 2004; *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budapest-Pécs, 2004; *A magyar-horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete*, Szeged, 2004; *Horvátország alkotmány- és jogtörténete II. rész (1848-1918)*, Szeged, 2004; *Horvát kompakt útiútató*, Szeged, 2005; *Szerbia állam- és jogtörténete*, Szeged, 2005; *A szláv népek joga. I. rész: A szokásjogtól a törvénykezésig*, Szeged, 2006; *Így volt, Pélmónostor: Beli Manastir*, 2007; *A szláv államok jogrendszeri*, Szeged, 2008; *Treba sam, ali nisam*, Szeged, 2008; *A zsidó jogrendszer alapjai*, Szeged, 2008; *Povijesna uloga i značenje Hrvata Dalmatina u životu Segedina: A Szeged Dalmaták (Bunyevácok) története*, Segedin: Szeged, 2009.

Lit.: D. András: Heka László: *Horvát alkotmány- és jogtörténet I. rész (1848-ig)*, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 6/2000, Zagreb; A. Torjanac, Tri nova udžbenika, *Pogledi*, 1/2002, Budapest; I. Szondi, Ladislav Heka: *Publikacije: Obrana i posljednji dani*, *Pogledi*, 3/2003, Budapest; S. Bačić, *Povijest segedinskih Hrvata*, u: *Hrvatska riječ*, br. 72, Subotica, 2004; I. Kajtár: *Históriai-joghistóriai kötetek déli szomszédállamaink ismeretéhez. JU-*

RA, 2/2006, Pécs; T. Antal, A szokásjogtól a szláv törvényekig, *Jogtörténeti szemle*, 2/2007, Budapest-Győr-Ménfőcsanak.

T. Žigmanov

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI, nevladina organizacija sa sjedištem u Beogradu. Članica je Međunarodne helsinške federacije za ljudska prava, čije se djelovanje temelji na praćenju ostvarivanja ljudskih prava zajamčenih Završnim aktom Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji iz Helsinkija 1975. Najprije je osnovana udruga *Helsinki Watch Group* u Sovjetskom Savezu 1976., a poslije se osnivaju i nacionalne organizacije u drugom socijalističkim zemljama, zatim u zapadnoeuropskim zemljama, a od 1990-ih i u novonastalim državama bivšega Sovjetskoga Saveza i Jugoslavije, pa ih danas ima ukupno 46. Tu organizaciju valja razlikovati od udruge *Human rights watch* (prvotno ime *Helsinki watch*), utemeljene 1978. sa sjedištem u SAD-u, te *British Helsinki Human Rights Group*, utemeljene 1992. u Londonu, koje također prate provođenje Helsinške deklaracije, ali su u pitanju posebne organizacije.

Nacionalna organizacija u Srbiji utemeljena je u rujnu 1994. radi promicanja ideje vladavine prava i zaštite ljudskih i manjinskih prava. Programsku misiju Odbor ostvaruje upozoravajući na različite zloporabe vlasti, negativne posljedice političkih odluka i kršenje ljudskih i manjinskih prava; različitim edukacijskim programima i nedvosmislenim zauzimanjem za uklanjanje uočenih problema te nakladničkom djelatnošću. U vrijeme vladavine Slobodana Miloševića (do listopada 2000.) Odbor je zbog svojih aktivnosti imao velikih problema, što je nekoliko puta kulminiralo prijetnjama ubojstvom čelnici Sonji Biserko. I nakon pada Miloševićeva režima Odbor je nastavio beskompromisno djelovati, neprestano upozoravajući na povrede ljudskih i manjinskih prava i zauzimajući se za njihovo otklanjanje. Jedna je od rijetkih nevladinih organizacije u Srbiji kojoj je u žarištu djelovanja kontinuirano bila i problematika manjinskih prava, za što je zaslužan posebni

ce voditelj novosadskoga ureda Pavel Domonji.

Za Hrvate u Vojvodini važna su godišnja izvješća Odbora o stanju ljudskih prava u Srbiji, u sklopu kojih su i segmenti o položaju manjina i manjinskim pravima. Tako je u prvom *Izveštaju o ljudskim pravima u Srbiji za 1997. godinu* (Beograd, 1998.) objavljen i *Izveštaj o položaju Hrvata*, što je prvo cjelovito izvješće na tu temu u Srbiji nakon 1990. U njemu se obuhvatno i pouzdano govori općenito o položaju i problemima Hrvata kao nove manjine nastale nakon raspada SFRJ, ali i o konkretnim problemima (ne)ostvarivanja prava Hrvata u Vojvodini. U gotovo svakom sljedećem godišnjem izvješću u dijelu koji se odnosi na položaj nacionalnih manjina u Srbiji upozorava se i na probleme pripadnika hrvatske manjinske zajednice, zbog čega predstavljaju nezaobilazno vrelo za suvremenu povijest ovdašnjih Hrvata.

Za Hrvate su od posebne važnosti i sljedeći zbornici koje je izdao Odbor: *Manjine u Srbiji* (J. Briza, S. Biševac, T. Žigmanov, V. Ilić, S. Biserko i K. Lazović, Beograd 2000., također i na engleskom jeziku: *Minority in Serbia*, Beograd, 2000.), u kojem se, osim u samostalnoj cjelini, položaj hrvatske manjine u Vojvodini, obrađuje i u dijelu pod naslovom *Etničke manjine u Vojvodini tokom NATO intervencije*, što je jedina objavljena obrada položaja Hrvata u Vojvodini u tom razdoblju; *Manjine i izbeglice u Vojvodini* (Beograd, 2001.), u kojem je objavljena sociološka studija *Manjine i izbeglice u spletu etnonacionalističke radikalizacije*, koju je za potrebe izdavača izradio Vladimir Ilić i kojom su obuhvaćeni i Hrvati, s time da se rezultati koji se tiču odnosa Hrvata prema izbjeglicama ne tretiraju samostalno u posebnom poglavlju, nego su rasuti po cijelom tekstu; *Individualna i kolektivna prava manjina* (Beograd, 2001.); *Manjine i tranzicija* (Beograd, 2002.); separat *U sukobu sa etničkim identitetom države: nacionalne manjine u Srbiji*, Godišnje izvješće *Ljudska prava i kolektivni identitet* (Beograd, 2004.); *Očuvanje multi-etničkog identiteta Vojvodine* (Beograd, 2008.).

Lit.: T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas – tražnje za identitetom*, Zagreb, 2006;

T. Žigmanov

HEPP, Mišo (Gara, 28. VIII. 1952.), kulturni i društveni djelatnik. Rođen u ratarskoj obitelji Mihályja Heppa, Nijemca, i majke Katice Horvat, bunjevačke Hrvatice. Osnovnu je školu završio u rodnom selu, a srednju – Trgovački tehnikum Nikole Zrinskoga – u Pečuhu. Budući da mu je majčina sestra bila učiteljica u ondašnjoj Hrvatsko-srpskoj školi u Pečuhu, razmjerno rano uključio se u kulturna zbivanja Hrvata na tom području. Nakon mature studira na Visokoj pedagoškoj školi hrvatsko-srpski jezik i književnost te povijest. Uključuje se u rad Folklornoga ansambla *Baranja*, koji diljem Europe prikazuje folklorno blago Hrvata u Mađarskoj, te u njemu kao tajnik radi gotovo četvrt desetljeća. U međuvremenu se upisuje na studij kulturologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta *Eötvös Loránd*, na kojem je diplomirao 1983.

Nakon prvih studija zapošljava se u Pečuhu u sindikalnom domu kulture, gdje i za Hrvate organizira razne programe. Za ravnatelja novootvorenoga Južnoslavenskoga kluba *August Šenoa* u Pečuhu imenovan je 1983. U Pečuhu 1989. organizira Hrvatski dan, koji je poslije postao tradicionalan, a klub je preimenovao u Hrvatski klub. Pod njegovim vodstvom Klub postaje kulturnim središtem trećine Hrvata koji žive u Mađarskoj, a djeluje i kao metodička radionica za cijelu zemlju. Tečajeve hrvatskoga jezika u pečuškoj školi za strane jezike vodio je 1989.-2000., u Gimnaziji Janusa Pannoniusa predavao je na smjeru za hrvatske odgajateljice 1984.-87., a nakon ukinuća toga smjera predavao je u srednjoj Trgovačkoj školi Nikole Zrinskoga u Pečuhu 1987.-93.

Član je Saveza Hrvata u Mađarskoj od njegova osnutka i predsjednik njegova Baranjskoga ogranka. Član je pečuške Hrvatske manjinske samouprave, a bio je angažiran i pri ustrojavanju mjesnih hrvatskih samouprava. Osnivač je i predsjednik Društva hrvatskih vinogradara i lovaca u Baranji 1993. i Hrvatskoga kulturnoga društva

Augusta Šenoa u Pečuhu 1992., koja su utemeljena radi njegovanja hrvatskoga jezika i običaja. Pridonio je i utemeljenju Društva bivših i sadašnjih zagrebačkih studenata 1996. Kao kulturni djelatnik, gotovo dva desetljeća surađuje s Hrvatskom maticom iseljenika, Hrvatskim kulturnim saborom, Muzejsko-galerijskim centrom, Ansambлом *Lado* i dr. Od 2007. predsjednik je Hrvatske državne samouprave u Mađarskoj.

Za vrijeme rata u Hrvatskoj organizirao je prosvjedni skup na pečuškom glavnom trgu, gdje se pod hrvatskom zastavom zahtijevalo zaustavljanje agresije i međunarodno priznavanje Hrvatske. Sudjelovao je u različitim karitativnim akcijama za pomoć prognanima i izbjeglicama, a prva pomoć za izbjeglice u Mađarskoj stigla je preko Hrvatskoga kluba *August Šenoa*. Bio je Povjerenik za Republiku Mađarsku Ureda Vlade Republike Hrvatske za prognane i izbjegle, a sudjelovao je u osnivanju hrvatskih izbjegličkih škola u Šiklošu, Mohaču i Nagyatádu. U Hrvatskom svjetskom kongresu bio je član Odbora za humanitarnu pomoć.

Ž. Mandić

HEPTIKA (eptika, jektika, sušica; *lat.* *hecticos* > *grč.* *ektikos*: grozničav), bunjevački i šokački pučki naziv za tuberkulozu pluća. Bolest je bila poznata još u starom Egiptu i staroj Grčkoj. Hipokrat je opisao habitus tuberkuloznoga bolesnika riječima: »Prsa su mu uska, udovi dugi, koža nježna, oči sjajne, na obrazima je cirkumskriptno rumenilo, a duh živahan«. U liječenju su se propisivala sredstva za iskašljavanje, a preporučivali su se mliječna dijeta i masaža tijela te boravak na moru. U srednjem vijeku smatralo se da je bolest zarazna, a potkraj XVIII. i početkom XIX. st. počela se javljati sve češće zbog intenzivne urbanizacije i industrijalizacije. Česta je u društvenim skupinama skromnijih životnih uvjeta, a bila je zastupljena i na području što ga nastanjuju Bunjevci i Šokci.

Iako je uzročnik bolesti otkriven još 1882., učinkovitija terapija razvijena je tek sredinom XX. st. Dotad se liječenje temeljilo na iskustvu prijašnjih generacija. Podu-

navski Bunjevci i Šokci koristili su se u tu svrhu gustom smjesom brašna i vode, kojom se oblagao prsni koš bolesnika, ili smjesom svinjske masti i vode, kojom su se premazivala prsa te su se pokrivala novinskim papirom (olovo), a bolesnik je tijekom noći bio omatan flannelskim platnom. Od hrane se preporučivala ustajala debela nemasna slanina, crni luk te kozje mlijeko. Smatralo se da je svako jutro potrebno popiti čašicu rakije u kojoj su nekoliko dana bila jaja (kalcij) te uzeti žličicu meda s narezanim hrenom i sl. Preporučivani su i boravak na čistu zraku u planini, kraće ili dulje šetnje te što manje izlaganje Sunčevu zračenju i napornomu tjelesnomu radu.

Lit.: Lj. Mitrović, Kratak pregled istorije tuberkuloze, u: *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo*, god. 36, sv. XI., Beograd, 1934; *Medicinska enciklopedija*, 9, Zagreb, 1964; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad, 1990.

E. Libman

HERALDIKA (*nlat.* heraldus > *njem.* Herald: glasnik), grboslovlje; pomoćna povijesna znanost koja proučava strukturu, postanak i razvoj grbova. U korijenu je međunarodnoga naziva imenica herold, koja je označivala nižega službenika što je na plemićkim okupljanjima najavljivao goste.

Grbovi su se razvili iz praktičnih potreba i isprva su se isticali na vojničkim štitovima kako bi se tijekom bitke razlikovale

- Dijelovi grba: 1. Heraldički likovi koji su postavljeni nad štitom – obvezni dijelovi grba: kaciga, plaštevi, nakit ili ukras, »točenice«, znakovi čina i dostojanstva; 2. Likovi koji okružuju grb i nisu njegovi bitni dijelovi: čuvari grba, zastori, redovi, gesla i bojni povici, zastave

suprotne strane. U tom se obliku prvi put pojavljuju za Prve križarske vojne 1099. S vremenom su postali nasljedni simboli plemićkih porodica, a ubrzo su ih prihvatile i crkvene vlasti te gradovi i općine. Do početka XIII. st. grb se sastojao samo od štita, a na njemu se obično nalazio i neki heraldički lik koji je simbolizirao ratne pothvate, npr. odsječena glava, mač, lav i sl. Poslije se nad štit dodavala kaciga s nakitom iz koje je virio kratki plašt, a često i točenice, gesla te oznake čina i dostojanstva. Iznad grba nalazile su se kadšto i heraldičke krune: grofov-ska, barunska i plemićka.

Pri izradi i uporabi grbova poštovana su stroga heraldička pravila, posebice u razdoblju »žive heraldike« XII.–XV. st., a maštovitost, bogatstvo i kićenost uresa doseže vrhunac u vrijeme baroka, pa je najveći broj grbova i zabilježen u baroknoj izvedbi. Opisivanje grbova prema heraldičkim pravilima naziva se blazoniranje (*franc.* blason: grbovni štit): opis počinje od štita, zatim se opisuju heraldički likovi kojima je štit označen, a nakon toga elementi iznad štita (kacige, krune, plaštevi). U heraldici se najčešće rabe crvena, plava, zelena i crna boja te boja zlata, odnosno žuta, i boja srebra, odnosno bijela. Iznimno se pojavljuju i tri pomoćne boje: ljubičasta, narančasta i boja krzna, tj. smeđa.

U Hrvatskoj se grbovi prvi put pojavljuju početkom XIII. st. na pečatima dokumenata, a prema dosadašnjim spoznajama prva se grbom počela koristiti porodica Šubić iz Bribira na rijeci Krki – grb joj je imao crveni štit s crnim gavranovim krilom. Primorski su gradovi bili pod snažnim utjecajem talijanske heraldike, dok je na sjeveru Hrvatske i u Podunavlju prevladavao utjecaj mađarske i austrijske heraldike.

Zasluge po kojima je netko postao plemić mogle su biti svjetovne, crkvene ili vojničke naravi, a vladari su plemstvo i grb podjeljivali poveljom koja se naziva grbovnicom (lat. *literae armales*). Takve povelje nastaju uglavnom u vrijeme učvršćivanja feudalnoga sustava u Europi u XIV. st., no grbovnice su i u vrijeme Habsburgovaca isključivi način dodjele plemstva sve do raspada Austro-Ugarske 1918. Plemstvo je

moralo biti i potvrđeno u saboru te upisano u saborski protokol kako bi se spriječila krivotvorenja. Ugarske i hrvatske grbovnice sastavljane su uglavnom na latinskom, njemačkom i mađarskom jeziku, s time da je u Hrvatskoj i Ugarskoj razdoblje žive heraldike XV. i XVI. st.

Senjanin Pavao Ritter Vitezović (1652.-1713.) napisao je prvi hrvatski grbovnik *Stemmatographiju*, u svojoj je *Banologiji* usto prikazao 62 grba hrvatskih banova te je bio prvi Hrvat koji se koristio heraldičkim nazivljem. Nakon njega heraldikom su se bavili Emilij Laszowski, Ivan Kukuljević Sakcinski, Ivan Bojničić, Viktor Antun Dušhin (najvažniji za podunavske Bunjevce), Bartol Zmajčić i dr. Najpoznatiji su hrvatski grbovnici Ohmučevićev iz 1590., čiji je original izgubljen, ali je poznato nekoliko njegovih prijepisa ili kopija, zatim Palinićev iz XVII. st., Fojnički grbovnik iz XVII. st. te *Stemmatographia sive armorum Illyricorum* Pavla Rittersa Vitezovića iz 1701. Emilij Laszowski bio je urednik i pokretač heraldičkoga lista *Vitezović*, koji je izlazio 1903.-04. godine, a pred Drugi svjetski rat počeo je izlaziti i *Heraldički glasnik*.

Primjena je grba bila višestruka: isticali su se na najrazličitijim umjetničkim i uporabnim predmetima, od pečata i novca do medalja i pokućstva, a osim što su imali dekorativnu ulogu, upućuju i na vlasnika objekta, što pomaže u određivanju njegove starosti. Grb kao vizualni identitet u srednjem vijeku, a posebice u vrijeme tzv. žive heraldike, ima važnost u komunikaciji i identifikaciji časti i statusa te pri uspostavi osnovnih načela u pravu i međunarodnoj diplomaciji.

Heraldika u podunavskih Bunjevaca.

Plemićki grbovi u podunavskih Bunjevaca mogu se grupirati prema vremenu stjecanja plemstva u četiri skupine: 1446.-1688., 1690.-99., XVII. st. (najviše porodica plemstvo je dobilo u tom razdoblju) te XVIII. st. Heraldika analiza bunjevačkih grbova može pomoći u proučavanju prošlosti, odnosno gospodarskih, društvenih i političkih odnosa koji su vladali u razdobljima kad su grbovi nastajali i kad su dodjeljivani pojedincima osobama.

Grbovi su uglavnom jednostavni, bez pretjeranih ukrasa, a na većini je sablja krivošija u oklopljenoj desnici, što je, inače, osobito karakteristično za bosansku heraldiku. Grbovi koji su dodjeljivani poslije odlikuju se većom stilizacijom i ukrasima, ali i dalje u osnovi imaju bosanske karakteristike. Najviše grbova potječe iz razdoblja nakon Karlovačkoga mira 1699.

Kad je u pitanju simbolika, među životinjama lav po broju premašuje sve ostale: on je najčešća heraldička figura i omiljeni heraldički lik. Uglavnom je prikazan u stojećem položaju, u desnoj šapi obično drži neko oružje, najčešće je dvorep i s krunom na glavi. U grbu stare hrvatske plemićke porodice Knezi /Knezević/ Knežević nalazi se zlatan lav sa žezlom i sv. Juraj, koji jaše na konju i ubija zmaja. Lav je zastupljen i u grbovima porodica: Adamović, Ambrozović, Horvat, Jakopčić, Knežević, Kovač, Latinić, Marković, Novaković, Nimčević, Piuković, Sarić, Sekulić, Stipanović, Vidaković, Vuković i dr. I vuk je tipičan hrvatski heraldički element i uglavnom je vezan za Liku, Slavoniju i Podunavlje (Vuković). Zastupljeni su i likovi različitih vrsta ptica, posebice orla. Orao je jednoglav i prikazan je raširenih krila, a na nekoliko grbova nalazi se crno orlovo krilo (Parčetić, Bibić, Ivanić, Barić, Ambrozović, Milašin i dr.). Većina je bunjevačkoga plemstva vojnička, pa je zbog toga u grbovima različito oružje: sablje, buzdovani, bradve i mačevi te tipični životinjski i ljudski likovi oboružani sabljama ili mačevima u borbenom stavu. Čest je lik i ljudska glava nabijena na sablju krivošiju, što je simboliziralo vjekovnu borbu protiv Osmanlija (Pilasanić, Parčetić, Vojnić, Vidaković i dr.). Konj kao heraldički lik prikazan je u grbovima porodica Sučić, Miković, Rudić i dr., a jednorog u grbu porodice Brnjaković. Sablja krivošija nalazi se samo u grbovima ličkih, slavonskih i podunavskih bunjevačkih časničkih obitelji – ona ne postoji kao heraldički simbol u grbovima zapadnoeuropske i srednjoeuropske heraldike, gdje je u uporabi samo ravni mač. Sablja je, dakle, tipičan hrvatski, odnosno uskočki heraldički lik, koji je odatle preuzet i u mađarsku heraldiku.

Na nekoliko grbova prikazani su ljudski likovi, obično muškarci odjeveni u ratničke odore s oružjem te dijelovi ljudskoga tijela, npr. ruka, i to oklopljena ili sa sabljom krivošijom, a na nekoliko grbova prikazan je i ratnik u punoj ratnoj odori (Ambrozović, Antunović, Bošnjak, Latinović, Mamužić, Mandić, Miković, Pilasanović, Parčetić, Puković, Rudić, Sekulić, Sučić, Strilić, Vujević, Vuković, Vidaković, Vojnić i dr.). Na pojedinim su grbovima i likovi nebeskih pojava, najčešće mjesec, polumjesec, zvijezde, trobrijeg i rijeka (Kovačić, Vojnić, Babić, Bibić, Bukvić i dr.). Od motiva iz biljnoga svijeta u heraldici su najčešće zastupljeni ljiljan, ruža, tulipan, krošnja drveta, zelene grane i snop žita (Bibić, Babić, Strilić, Ivanić i dr.)

Grb Bunjevaca iz molbe caru Rudolfu II.

Kada je riječ o grbovima Bunjevaca kao kolektiviteta, heraldički je najznačajniji grb primorskih Bunjevaca iz njihove molbe caru Rudolfu II. (1552.-1612.), kojega je prvi objavio Emilj Laszowski 1938. Na njemu se nalaze sv. Ivan Krstitelj, koji je prema tradiciji Bunjevce nagovorio na bijeg s turskoga područja u kršćansku zemlju, i sv. Juraj, zaštitnik vojnika. U pozadini je prikazana šuma, koja je pratila narod tijekom njihovih mnogobrojnih seoba u potrazi za sigurnijim i boljim uvjetima života, a u heraldičkim gredama nalazi se i srebrna rijeka koja pri dnu vodoravno presijeca štit grba, što je najvjerojatnije Buna. Iz najnovijega su razdoblja grb, kojega je izradio vinkovački Bunjevac Dubravko Kopilović,

koji je u privatnoj uporabi i manje je poznat, te službeni grb bunjevačke zajednice u Srbiji koja niječe hrvatsko podrijetlo, koji je donesen uz potporu mjesnih srpskih povjesničara, a izradio ga je srpski heraldičar Mirko Stojnić.

Lit.: P. Ritter Vitezović, *Stematographia*, Zagreb, 1702; I. Kukuljević Sakcinski, *Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1891; I. Bojničić, *Popis plemića proglašanih na Saboru Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, od godin 1577.-1848.*, Zagreb, 1896; I. Iványi, *Bunyevác nemességünk, Bács-Bodrog vármegye Történelmi Társulat évkönyve*, 1/1887, Zombor; I. Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien, J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch*, IV/13, Nürnberg, 1899; R. Lopašić, *Spomenici Hrvatske krajine*, 1-3, Zagreb 1889; E. Reisszig, *A vármegye nemes családai. Bács-Bodrog vármegye*, 2, ur. S. Borovszky, Budapest, [1909]; M. Mandić, *Bunjevačko plemstvo, Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prostu godinu 1927*, Subotica, 1926; I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih*,² Sombor, 1930; E. Laszowski, *Grbovi Jugoslavije*, Zagreb, 1931; V. A. Duišin, *Zbornik plemstva u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Bosni i Hercegovini, Dubrovniku, Kotoru i Vojvodini*, 1-2, Zagreb, 1938-1939; V. A. Duišin, *Plemićke porodice II*, u: *Vojvodina*, 2, Novi Sad, [1941]; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; E. Ljubović, *Gradski i plemićki grbovi Senja*, Senj, 1998; E. Ljubović, *Grbovi plemstva Gacke i Like*, Rijeka, 2001; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002; A. Sekulić, *Osobna imena, prezimena i nadimci bačkih Hrvata*, Subotica, 2006; *Bunjevačke novine*, br. 3-7, 34-45 Subotica, 2005-09; E. Ljubović, *Grb Bunjevaca Krmpočana*, u: *Živjeti na Krivom putu*, 1, ur. M. Čermelić i dr., Zagreb, 2008; www.bunjevac.com

E. Ljubović

HERCEGOVINA, povijesna i zemljopisna regija u južnom dijelu Bosne i Hercegovine, koja obuhvaća oko petinu teritorija te države. Ukupna površina Hercegovine iznosi 9.948 km².

Ime. Naziv je dobila prema bosanskom velmoži Stjepanu Vukčiću iz obitelji Kosača, koji se 1448. proglasio hercegom od svetoga Save. Prvi se put javlja pod imenom Hercegovina (*tur.* Hersek) u pismu bosanskoga sandžakbega Isa-bega Ishakovića 1454. i to se ime ustalilo u prvih stotinjak godina turske vlasti. Do tada se to područje

HERCEGOVINA

nazivalo Humom, Humskom zemljom ili Zahumljem.

Granice. Tijekom povijesti područje se Hercegovine mijenjalo. Današnja granica prema Dalmaciji uglavnom je utvrđena tijekom mletačko-turskih ratova u XVII. i XVIII. st., granica s Crnom Gorom povučena je na Berlinskom kongresu 1878., dok se granicom prema Bosni najčešće smatra sjeverna granica nekadašnjega Hercegovačkoga pašaluka iz XIX. st., koja vodi ispod Duvanjskoga polja, planinom Čvršnicom, rijekom Ramom, planinama Bjelašnicom i Visočicom te gornjim tokom rijeke Neretve. U širem smislu Hercegovina je obuhvaćala i područja koja su joj pripadala do druge pol. XIX. st. – zapadne dijelove današnje Crne Gore i novopazarskoga Sandžaka i krajnje jugoistočne dijelove Bosne (tzv. Stara Hercegovina) te dijelove današnje Hrvatske (Dalmatinske zagore, Makarskoga primorja, donje Neretve).

Naselja. Gospodarsko je i kulturno središte Mostar sa 126 067 st. (1991.), dok su središta općina uglavnom manji gradovi: Široki Brijeg, Posušje, Grude, Čitluk, Ljubuški i Tomislavgrad (zapadna Hercegovina),

zanimljive, Bileća, Nevesinje, Gacko, Trebinje i Stolac (istočna Hercegovina), Konjic i Jablanica (sjeverna Hercegovina) te Čapljina, Neum i Ravno (južna Hercegovina).

Prirodni uvjeti. Kao prirodna regija sastoji se iz dva dijela: visoke (gornje) Hercegovine i niske (primorske) Hercegovine. Visoka Hercegovina obuhvaća slijev gornje i srednje Neretve, znatan dio dinarskoga predjela Bila i Polja, visoke planine Volujak (2294 m), Čvršnicu (2228 m), Prenj (2155 m), Velež (1968 m), Crvanj (1920 m), Lovnica (1856 m), Ljubuša (1797 m), Čabulja (1776 m) te kraška polja, Nevesinjsko i Gatačko. Niska ili jadranska Hercegovina se prostire oko donjega toka Neretve i u sljevovima rijeka Bregave i Trebižata te obuhvaća Mostarsko polje, Popovo polje i Trebinjsko polje. Najduža je rijeka Neretva duga 218 km, a zatim Trebišnjica, koja je duga 99 km. Na klimu u Hercegovini utječe blizina Jadranskoga mora, zatim reljef i nadmorska visina. U veliku dijelu niske Hercegovine prevladava sredozemna klima, koju karakteriziraju blage zime i topla ljeta. Izrazito je kišno doba od studenoga do veljače,

Današnje područje Hercegovine

dok je tijekom ostatka godine suho. U visokoj Hercegovini prevladava kontinentalna klima sa snježnim oborinama tijekom zime. Najizraženiji vjetar, bura, puše sa sjevera i sa sjeveroistoka. Bura je suhi vjetar, koji puše u cijeloj Hercegovini, a najviše zimi, dok tijekom jeseni i proljeća puše jugo, koje s mora donosi kišne oborine.

Stanovništvo. Još od davnina stanovništvo niske Hercegovine bavilo se uzgojem vinove loze i voća, a poslije duhana i agruma, dok se u planinskoj Hercegovini stanovništvo poglavito bavilo stočarstvom, odnosno uzgojem ovaca i koza. Hercegovina je područje s kojega se pučanstvo u posljednjih pet stoljeća stalno iseljavalo, bilo stihijski zbog gladi i ratne ili kakve druge pohare, zatim zbog progona katoličkoga puka za turskoga i jugoslavenskoga razdoblja, ili je organizirano kolonizirano ili nasilno raseljavano još od turskoga vakt pa do komunističke agrarne reforme i kolonizacije nakon Drugoga svjetskoga rata. Zapadni su Hercegovci naseljavali Liku, južnojadranske otoke, Dalmatinsku zagoru, Ravne kotare, Istru, središnju Bosnu, Povrbasje, Bosansku Posavinu, Bačku, Baranju, Slavoniju, Srijem, Podravinu, Moslavinu, a deseci su ih se tisuća od prestanka turske vlasti iselili u prekomorske te zapadnoeuropske zemlje (posebno u Njemačku), dok su istočni Hercegovci gravitirali prema Crnoj Gori, Beogradu i Vojvodini. Zbog toga je Hercegovina područje slabe naseljenosti jer na jednom četvornom kilometru živi 44 stanovnika s udjelom od oko 10% u ukupnom broju stanovništvu BiH (4 377 033): prema popisu iz 1991. u Hercegovini je živio 437 131 stanovnik, od kojih je, prema nacionalnoj strukturi, bilo 206 457 Hrvata (47,23%), 112 984 Bošnjaka (25,84%), 93 047 Srba (21,26%), 18 494 Jugoslavena (4,23%) te 6 149 ostalih (1,36%).

Hercegovina se također dijeli na zapadnu i istočnu, s rijekom Neretvom kao granicom. U zapadnoj Hercegovini izrazito dominira hrvatsko (katoličko) stanovništvo (oko 95%), a slično je i u južnoj Hercegovini. Bošnjaci (muslimani) uglavnom žive u dolini Neretve, prema popisu stanovništva 1991. činili su četvrtinu stanovništva u is-

točnoj Hercegovini. Srbi (pravoslavni) većinsko su stanovništvo u istočnohercegovačkim općinama Bileća, Gacko, Ljubinj, Nevesinje i Trebinje.

Hercegovina je tradicionalno patrijarhalno područje, koje karakterizira i velika vezanost za običaje. Među hercegovačkim katolicima raznovrsna su narodna kola, od izrazito sporih do brzih pokreta i običaja, najpoznatije je narodno pjevanje ganga, a glavna su glazbala gusle i diple. U svadbenim običajima mladići su odlazili k djevojkama na »silok«. »Pričanje« mladića i djevojke dovelo je do »dogovora« roditelja, vjenčanja i svadbe. Najzanimljiviji su običaji uz kalendar: »mačkari« (Poklade), zabrana pjevanja osim Gospina plača (Korizma), bijela odjeća (Uskrs), »svitnjaci« i ranjutarnje kupanje na jezerima i rijekama (sv. Ivan), derneći: šetnja, pjesma i kolo (uz blagdane, zaštitnike župa), »zamiranje cura i momaka« (upoznavanje, zaljubljivanje), predbožićno darivanje: »materice« i »očičići«, kićenje kuća i paljenje »badnjaka«, slavljenje Božića i božićnih blagdana, »šibanje« djece (Dan nevine dječice) i dr.

Povijest. Zasebna povijest Hercegovine počinje za vladavine velikih hercegovačkih vojvoda Kosača od 1392. Stjepan Vukčić Kosača, koji je vladao u Humskoj zemlji i Podrinju, radi podizanja ugleda 1448. prvi je uzeo naslov »hercega od sv. Save« jer je manastir Mileševa (kraj današnjega Prijepolja), u kojem su bile moći Save Nemanjića, bio u njegovom posjedu. Sâm naslov herceg, kojim su se u Hrvatskoj i Ugarskoj najčešće služili kraljevi sinovi ili najbliži rođaci, prema mađarskomu obliku, preuzeo je od splitskoga hercega Hrvoja Vukčića Hrvatinića. Iako je nejasno tko mu je dao naslov hercega (njemački car Friedrich III., papa Nikola V., sultan Murat II., napuljski vladar Alfonso V, bosanski ban Stjepan II. Kotromanić ili jednostavno on sam sebi), koristio se njime da bi označio veću samostalnost prema bosanskomu kralju te se od tada cjelokupni posjed kojim je, kao dijelom Bosne, upravljao herceg Stjepan više nije nazivao Humskom, nego Hercegovom zemljom, tj. Hercegovinom. Imenom Hercegovina počeo se tako od sredine

XV. st. nazivati prostor od Ostroga (kod današnjega Nikšića) na istoku do Imotskoga na zapadu i od Jadranskog mora na jugu do Konjica na sjeveru. Stolni grad Hercega Stjepana Vukčića bio je Blagaj.

Kao i u Bosni, i u srednjovjekovnoj su Hercegovini bile zastupljene tri kršćanske konfesije: patarenska, katolička i pravoslavna. Većina stanovništva slijedila je patarenstvo, koje su katolička i pravoslavna crkva proglasile herezom. Ona se u dokumentima naziva patarenskom, bogumilskom, manihejskom i sl., domaći je izvori u organizacijskom smislu nazivaju Crkvom bosanskom, a njezini su pripadnici sebe nazivali »dobrim kršćanima«. Kada se posljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević (1461.-63.) htio oduprijeti Turcima, narod se nije odazvao jer su vjerski progoni koje je poduzimao protiv domaćega stanovništva ostavili duboka traga. Tako nakon Bosne (1463.) Osmanlije osvajaju i Hercegovinu – najveći dio posjeda hercega Stjepana Vukčića Kosače zauzet je 1465., stolni grad Blagaj pao je 1466., a primorski grad Novi (Herceg Novi) 1482. Nakon toga dolazi do masovnoga prelaska patarena na islam, uglavnom bez prisile, zbog prijašnjih progona od inkvizicije i križarskih vojska, ali i sličnosti patarenstva i islama (polumjesec i zvijezda, strogi post, odbojnost prema kipovima i ikonama i dr.), pri čemu su islam prve primile najistaknutije velikaške obitelji. Islamizaciju je olakšala i odsutnost organizirane kršćanske crkve na tom tlu, jer je franjevačka provincija Bosna Srebrena imala je svoje sjedište u Đakovu još od 1252., a Srpska pravoslavna crkva uopće nije postojala 1371.-1557. Tada je rad Pečke patrijaršije obnovio veliki vezir Mehmed-paša Sokolović, a mjesto patrijarha u četiri generacije zauzimali su vezirov brat Makarije i njegovi potomci Antonije, Gerasim i Savatije, koji su se koristili svojim privilegiranim položajem te su poticali prelazak katolika na pravoslavlje.

Osvojene dijelove Kosačinih zemalja Osmanlije su isprva priključili Bosanskom sandžaku. Sandžak Hersek formirali su 1470. sa sjedištem u Foči, a prvi mu je sandžak-beg bio Hamzabeg. Isprva je Herce-

govački sandžak dio Rumelijskoga ejaleta, a kad je 1580. osnovan Bosanski pašaluk, ulazi u njegov sastav. Sandžak-begovi često su boravili u Mostaru, a sjedište je konačno je preneseno u Pljevlja 1572. Do kraja XVI. st. Hercegovajući je sandžak imao 11 kadiluka, a u XVII. st. njihov se broj povećao na 17. Pod osmanskom vlašću dogodile su se velike etničke promjene, prije svega kroz islamizaciju i iseljavanje: najjače je islamiziran sjeverni i sjeveroistočni dio Hercegovine, a stanovništvo bosanskoga i hercegovackoga sandžaka naseljavalo je osvojena područja Ugarske i Hrvatske (dio toga koloniziranoga stanovništva bili su i Šokci iz Turske Dalmacije, odnosno Klišškoga sandžaka – osvojenih dijelovi Dalmacije, Like i jugozapadne Bosne). Mlečani postupno osvajaju pojedina područja Hercegovackoga sandžaka u XVII. i XVIII. st.: za Kandijškoga rata (1645.-69.) zauzeli su Makarsko primorje, u Morejskom ratu (1683.-99.) u cijelosti su osvojili područja u Dalmaciji, a Požarevačkim mirom 1718. pripali su im dolina Cetine i Imotski.

Zbog daljnjih neuspjeha u ratovima s Rusijom kao saveznicom Srba i Crnogoraca, Osmanlije su tijekom XIX. st. prisiljeni ustupiti teritorij s desne obale Drine. Bojanzan da će Bosna zbog stjecanja autonomije Srbije, Grčke i Albanije ostati izolirana od ostalih dijelova Carstva bila je glavni razlog za borbu protiv središnje sultanove vlasti. God. 1832. ugušeni je protureformni ustanak Husein-kapetana Gradašćevića, a za nagradu je Ali-paša Rizvanbegović imenovan vezirom novoga Heregovackoga pašaluka, nastaloga 1833. izdvajanjem Hercegovackoga sandžaka iz Bosanskoga pašaluka. U njegovu su sastavu bili Prijepolje, Pljevlja, Kolašin, Drobnjaci, Nikšić, Čajniče, Nevesinje, Ljubinj, Trebinje, Stolac, Počitelj, Blagaj, Mostar, Duvno i Konjic. Područja bivšega Hercegovackog i Bosanskoga pašaluka 1865. ujedinjena su u Bosanski vilajet, koji je podijeljen na 7 sandžaka, od kojih je jedan bio obnovljeni Hercegovajući sandžak (konačno je upravno prestao postojati 1882.). Pokušaji reformi sultana Abdulmedžida, koje su, među osta-

lim, predviđale pogodnosti za kršćane u Carstvu, naišle su na otpor muslimanskoga plemstva, što je pridonijelo izbijanju Hercegovaačkoga ustanka (Nevesinjska puška) 1875. Prvo su ustali pravoslavni Srbi, ali su im se pridružili i hercegovaački katolički Hrvati 19. VI. 1875. u Gabeli, na čelu s don Ivanom Musićem i hajdučkim četama Andrijiće Šimića. U sukobu su se uključile Srbije i Crna Gora, a poslije i Rusija, koje su poduprle ustanike. Zbog poraza u ratu protiv Rusije, Turska je bila prisiljena prihvatiti odredbe Berlinskoga kongresa 1878., na kojem je Austro-Ugarskoj dan mandat za okupaciju Bosne i Hercegovine na 30 godina kao naknada za gubitke nastale odustajanjem od teritorijalnih zahtjeva prema Italiji. Teritorijalna pripadnost Bosne i Hercegovine Turskoj nije dovedena u pitanje, tako da je ona formalno bila pod turskim suverenitetom, ali u stvarnosti pod austro-ugarskom upravom, koja ju je vojno okupirala. Odlukama Berlinskoga kongresa dotadašnja su područja Hercegovaačkoga sandžaka Pljevlja i Prijepolje pripojeni novopazarskome sandžaku, a Nikšić, Piva i Banjani Crnoj Gori. Austro-ugarska je pripojila Foču i Čajniče sarajevskom okrugu 1879.

Nakon sloma Austro-Ugarske Monarhije u Prvom svjetskom ratu pristupilo se realizaciji Wilsonovih ideja o novom poretku u Europi te je 1. XII. 1918. proglašena Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, u koju je Hercegovina ušla kao dio nepriznate Države Slovenaca, Hrvata i Srba. U jugoslavenskoj državi Hercegovina je bila dijelom Primorske i Zetske banovine, sukladno politici Karađorđevića o brisanju etničkih i povijesnih granica. U kolovozu 1939. sporazumom Cvetković-Maček formirana je Banovina Hrvatska, u koju su ušlo i 13 kotara zapadne i južne Hercegovine.

Tijekom Drugoga svjetskoga rata Hercegovina je bila u sastavu Nezavisne Države Hrvatske, u dijelu talijanske okupacijske zone. Na području istočne Hercegovine i istočne Bosne od početka rata razvio se anti-fašistički partizanski pokret, koji kontrolira i manja područja, no ondje je snažan bio i četnički pokret Draže Mihailovića. Počet-

kom 1943. Hercegovina je bila poprište jednoga od najpoznatijih sukoba u Drugom svjetskom ratu na Balkanu – bitke na Neretvi. Na Prvom zasjedanju Zemaljskoga anti-fašističkoga vijeća narodnoga oslobođenja Bosne i Hercegovine 26. i 27. XI. 1943. u Mrkonjić-Gradu proklamirana je federalna Bosna i Hercegovina u budućoj socijalističkoj Jugoslaviji.

Tako se Hercegovina nakon rata razvija kao dio federalne republike Bosne i Hercegovine, pri čemu je 1945. teritorijalno izgubila izlaz na more Sutorina u Bokokotorskom zaljevu, koji je priključen Crnoj Gori. Isprva je područje Hercegovine bilo posebno upravno organizirano (Hercegovaački okrug 1945.-49, Mostarska oblast 1949.-52.), a poslije je cijela Bosna i Hercegovina upravno podijeljena na veliki broj manjih kotara. Kako je u ratu tek mali broj zapadnohercegovaačkih sela bio uz partizanski pokret, dok je većina bila povezana s domobranskim i ustaškim jedinicama (kao i s Crkvom), u poslijeratnoj Jugoslaviji primjenjivana je politika izrazitoga gospodarskoga zanemarivanja zapadnih dijelova Hercegovine, te je iz toga kraja potekla jedna od najjačih emigracijskih struja, uglavnom ka zapadnoj Europi i Australiji, kao i prema Hrvatskoj, a tek je manji broj ekonomskih migranata dospio u Vojvodinu.

Nakon smrti Josipa Broza Tita 1980. otvoreno se počelo tražiti ukidanje Ustava iz 1974., kojim je omogućena veća samostalnost republika. Na višestranačkim izborima 1990. pobjeđuju nacionalne stranke. Tijekom raspada Jugoslavije 1991. Hrvati i Bošnjaci surađuju radi ostvarivanja samostalnosti Bosne i Hercegovine, čemu se protivila većina srpskoga stanovništva. Nakon osamostaljenja Slovenije i Hrvatske 25. VI. 1991, desetodnevno rata u Sloveniji i izbijanja otvorenih oružanih sukoba u Hrvatskoj, rat u Bosni i Hercegovini počeo je u upravo istočnoj Hercegovini, kad su, nakon sukoba s lokalnih hrvatskim snagama, postrojbe Jugoslavenske narodne armije tijekom napada na Dubrovnik u potpunosti uništile veći hrvatski mjesto Ravno i okolna sela 2.-6. X. 1991. U studenom 1991. u Grudama je samoproklamirana Hr-

vatska zajednica Herceg-Bosna sa sjedištem u Mostaru, koja je obuhvaćala većinski hrvatski nastanjene dijelove Hercegovine i srednje Bosne. Srbi su u jesen 1991. stvorili pet »srpskih autonomnih oblasti«, koje su zapravo transformirana ranija srpska nacionalna vijeća i zajednice općina, među kojima je i SAO Hercegovina u njezinu istočnome dijelu. Pred referendum o neovisnosti Bosne i Hercegovine srpski političari 9. I. 1992. jednostrano proglašavaju Srpsku republiku Bosnu i Hercegovnu (od veljače Republika Srpska), a na referendumu u veljači 1992. većina građana Hercegovine (kao i Bosne), zapravo su to bili uglavnom Hrvati i Bošnjaci, izjasnila se za neovisnu državu, što je poslužilo kao povod za otvorenu agresiju, koju prate zločini i »etničko čišćenje«, tj. protjerivanje stanovništva. Europska zajednica priznala je neovisnost Bosne i Hercegovine 7. IV. 1992., a 22. V. 1992. ta je zemlja primljena u Ujedinjene narode. Srpskim snagama isprva se suprotstavilo samo Hrvatsko vijeće obrane, u čijim su postrojbama u Hercegovini sudjelovali i Bošnjaci, ali tijekom rata izbijaju između njih nesuglasice: za Bošnjake je sporno bilo organiziranje Hrvatske Republike Herceg-Bosne 3. VII. 1992., čiji je pretežiti dio obuhvaćao zapadnu Hercegovinu, dok su Hrvati uzvratili optužbama o islamizaciji te od 1993. počinju međusobni teški sukobi, tijekom kojih je i Mostar doživio velika razaranja te rušenje znamenitoga Staroga mosta. Sukobi su završeni posredovanjem SAD-a i sklapanjem Washingtonskih sporazuma 18. III. 1994., kojima je uspostavljena Federacija Bosna i Hercegovina i ukinuta dotadašnja Hrvatska Republika Herceg-Bosna. Daytonskim sporazumom s kraja 1995. Federaciji Bosna i Hercegovina pripala je zapadna Hercegovina, dolina Neretve te njezini južni dijelovi u dubrovačkom zaleđu (općina Ravno), dok je Republici Srpskoj pripao preostali dio istočne Hercegovine. No demografska je slika u Hercegovini (kao i u cijeloj zemlji) ostala duboko poremećena, područja su i dalje *de facto* podijeljena s tek djelomičnim vraćanjem protjeranoga stanovništva, što simbolizira Mostar kao podijeljeni grad.

Crkveno uređenje. Najstarija je biskupija na području današnje Bosne i Hercegovine Trebinjska, osnovana prije 1022. No za vrijeme turske vlasti u Hercegovini (i Bosni) nije bilo dijecezanskih biskupa, iako su područja nominalno pripadala susjednoj Splitskoj i Dubrovačkoj nadbiskupiji. Za katolike u Hercegovini neusporedivo je važnija uloga dominikanaca i osobito franjevaca, koji su u ove krajeve došli ubrzo nakon osnutka tih redova te su stekli velike zasluge za očuvanje vjere katolika, podigavši velik broj samostana po cijeloj Hercegovini, Bosni i okolnim zemljama, koje su u to doba pripadale provinciji Bosni Srebrenoj.

Nakon pada Hercegovine pod otomansku vlast nestale su mnogobrojne župe i samostani zbog širenja islama i pravoslavlja, čime je temeljito promijenjena i vjerska i etnička slika Bosne i Hercegovine. Zbog nemogućnosti biskupa da pohode svoje biskupije ili njihove dijelove pod turskom vlašću, Sveta je Stolica 1735. osnovala Apostolski vikarijat za katolike u Bosni i susjednim pokrajinama pod turskom vlašću, koji je 1846. podijeljen na Bosanski i Hercegovački apostolski vikarijat. Redovita crkvena hijerarhija u Bosni i Hercegovini uspostavljena je 1881.: osnovane su biskupije u Banjoj Luci i Mostaru te nadbiskupija i metropolija u Sarajevu, u sastav koje je ušla i Trebinjska biskupija, kojom upravlja mostarski biskup kao njezin apostolski upravitelj.

Tako do danas na području Hercegovine djeluje Mostarsko-duvanjska biskupija, koja u svojem imenu čuva uspomenu na nekadašnju biskupiju u Duvnu. Ona, zajedno s Trebinjskom biskupijom, obuhvaća cijelu Hercegovinu. Mostarski biskup ujedno je i trajni upravitelj trebinjske biskupije još od 1890. Pastoralnu službu u Mostarskoj biskupiji obavljaju dijecezanski svećenici i franjevci. Mostarsko-duvanjski biskup je Ratko Perić (od 1993.), koji je ujedno apostolski upravitelj trebinjsko-mrkanski. Na području Mostarsko-duvanjske biskupije danas ima oko 195 000 vjernika. Trebinjska biskupija ima 15-20 000 vjernika, pastoralnu službu obavljaju samo dijecezanski svećenici. Puni joj je naziv trebinjsko-mrkanska, jer je u tursko doba neko vrijeme sjedi-

šte biskupije bilo na otočiću Mrkan kod Dubrovnika.

No za katolike u Hercegovini neusporedivo su važniji franjevci. Naime, kako za vrijeme Osmanlija u Bosni i Hercegovini nije bilo redovite crkvene hijerarhije, u turskom razdoblju Hercegovina je, kao i cijelo područje Bosne, bilo pod upravom Provincije Bosne Srebrne. Hercegovački franjevci odvajaju se od bosanskih 1844., samostalna kustodija osnovana je 1852., koja je 1892. uzdignuta na rang Provincije Uznesenja Blažene Djevice Marije. Sjedište joj je u Mostaru, ima 8 samostana (od toga 1 u Zagrebu) i 4 rezidencije. Katoličko stanovništvo i danas je u prvom redu vezano za franjevce, zbog čega traju desetljećima dugi sporovi hercegovačkih franjevaca s dijecezanskim svećentvom.

Lit.: *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002; J. Mulić, *Hercegovina*, 1-2.2, Mostar 2004-2007; www.wikipedia.org

K. Kuntić

Značenje Hercegovine za podunavske Bunjevce. Hercegovina se tradicionalno smatra zemljom podrijetla bačkih Bunjevaca. Za nju se kao takvu vezuju neke bitne odrednice njihova kulturnoga identiteta, ponajprije jezik, narodni običaji i vjerska pripadnost, a osvješćivanje Hercegovine kao »stare domaje« imalo je važnu ulogu i u modernim nacionalnointegracijskim procesima u bačkih Hrvata.

Za prostor današnje Hercegovine vezuje se početak razvoja današnjih govora bačkih Bunjevaca. To je područje isprva pripadalo zapadnoštokavskom narječju, koje se – prema Brozovićevoj rekonstrukciji – govorilo u Slavoniji, većem dijelu Bosne i Hercegovine (osim krajnjega istočnoga ruba) te južnoj Dalmaciji. Na zapadu je graničilo s kajkavskim i čakavskim narječjem, koja su zauzimala znatno veći teritorij nego danas, uključujući i krajnji sjeverozapad Bosne, a na istoku s istočnoštokavskim. Tijekom XIII. st. upravo je Hercegovina kao područje dodira zapadne i istočne štokavštine postala središtem nastanka i širenja jezičnih inovacija, koje su

u XIV. i XV. st. dobile neobično snažan impuls u obliku migracija uzrokovanih osmanskim nadiranjem. Rezultat je tih promjena bilo postupno približavanje dviju štokavština, osobito njihovih mlađih dijalekata s novoštokavskom akcentuacijom, te pomicanje dotadašnjih narječnih granica, zahvaljujući čemu je štokavština postala dominantna i na nekim područjima koja su prije pripadala čakavštini i kajkavštini. Jezični procesi koji su se zbivali u središnjoj i zapadnoj Hercegovini dokumentirani su u poveljama i privilegijima plemića s toga područja sačuvanima u dubrovačkim arhivima (npr. Kotromanića, Kosača, Hrvatinića), ali i u kamenim natpisima, prije svega u Kočerinskoj ploči iz 1404. (stećak s natpisom Vignja Miločevića iz Kočerina kod Širokoga Brijega, pisan bosančicom i ikavicom). U tim se procesima oblikovala i novoštokavska ikavica, koja će postupno prevladati na području od zapadne Hercegovine preko dinarske Dalmacije do Primorja i Like, a Bunjevci će je prenijeli sve do Bačke i Baranje.

Na veze podunavskih Bunjevaca s Hercegovinom upućuje i njihova usmena književnost, ponajprije groktalice. Riječ je epsko-lirskim pjesmama za koje je karakterističan poseban način izvedbe, tzv. groktanje ili grleno pjevanje, a od XIX. st. zapisivali su ih Blaško Rajić, Ive Prčić, Balint Vujkov, Ante Sekulić, Josipa Andrić i dr. Prema motivima koji se u njima pojavljuju, može se pretpostaviti da je ključno razdoblje u njihovu oblikovanju bilo upravo doba velikih migracija iz Hercegovine. Spominju se tako u groktalicama toponimi i hidronimi sa širega područja nekadašnjega Hercegovačkoga i Kliškoga sandžaka te Senjske krajine, posebice Hercegovina, Krajina, Buna, Bunić, Radunić, Malovan, Šuica, Glamoč, Senj i dr.; navode se u njima istaknuti plemići, ponajprije herceg Stipan (Stjepan Kosača) i Sibinjanin Janko (Hunyadi János), ali i Ivo Senjanin i Asanaga (Hasanaga); a tematiziraju se i bunjevački rodovi, npr. Latinovići, Antunovići, Vojnići, Bradarići, Rajkovići, Terzići i dr. Održava to seobu bunjevačkoga stanovništva iz Bosne i Hercegovine i dinarske Dalmacije najprije na zapad, prema mletačkoj Dalmaciji i Pri-

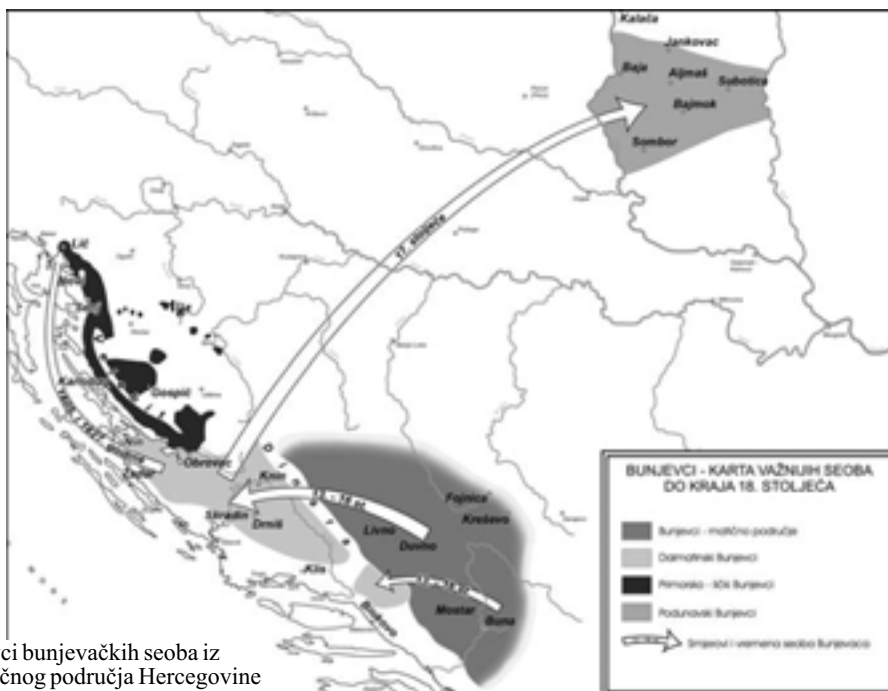
HERCEGOVINA

morju, a zatim i prema panonskom prostoru u Slavoniju, Srijem, Baranju, Bačku i Banat. Upravo brojnost grokotalica s uskočkom tematikom, koje su prepoznatljive po središnjem liku Ive Senjanina, upućuje na to da bunjevačke selidbe nisu mogle teći samo izravno iz Hercegovine u Bačku, nego je znatan dio doseljenika u Bačku došao i posredno, iz Primorja i Like. Naime, primorska se grana Bunjevaca tijekom XVI. te napose početkom XVII. st. seli iz Hercegovine preko Ravnih kotara na prostor Primorja i Gorskoga kotara, a odatle potkraj XVII. st. u Liku te jednim dijelom u Podunavlje.

Za Hercegovinu se vezuje i katolička vjeroispovijed Bunjevaca te njihova tradicionalna vezanost za franjevce. Franjevci provincije Bosne Srebrene, koji su imali važnu ulogu i u selidbi 1686./87, djelovali su i u Hercegovačkom i Kliškom sandžaku, tj. na prostoru s kojega je tada migrirala većina bunjevačkih rodova. Svjedočanstvo su tih događaja pisma tadašnjega provincijala fra Mihovila Radnića Bačanina, koji je još od 1684. papu, odnosno Kongregaciju za nauk vjere, potanko izvješćivao o kretanjima osmanske vojske i razvoju prilika u

svim zemljama koje je pokrivala provincija Bosna Srebrena. Posebno su važna pisma u kojima Radnić opisuje ustaničke akcije u Hercegovini i Dalmaciji. Radnićeve pisma i pisma njegovih nasljednika svjedoče da su mnogi katolički samostani i župe u to vrijeme napušteni, što upućuje na veliko iseljavanje s cijeloga bosansko-hercegovačkog prostora. Predaja o ulozi franjevaca pri selidbi Bunjevaca sačuvana je i u samostanu u Gyöngyösu, u čijoj se kronici navodi da se pod vodstvom 18 franjevaca provincije Bosne Srebrene u Bačku iz Bosne (u koju su ubrajali i Hercegovinu) doselila veća skupina izbjegloga stanovništva, među kojima je bila i manja skupina iz Dalmacije (u koju se svrstavao i Kliški sandžak).

Predaja da su Bunjevci u nove krajeve pristigli iz Hercegovine, s izvora rijeke Bune, preživjela je u puku još dugo nakon doseljenja, u svojoj je *Razpravi* navodi i Ivan Antunović, a i danas je najraširenija u pučkoj tradiciji. Iako ona nema uporište u povijesnim izvorima, može se pretpostaviti da je Buna uistinu bila središte širega područja s kojega se bunjevačko stanovništvo iseljavalo u sigurnije krajeve, a to je

Pravci bunjevačkih seoba iz matičnog područja Hercegovine

najvjerojatnije bio prostor osmanskoga Hercegovačkoga i Kliškoga sandžaka. Pritom su Blagaj i Buna, kao središte toga područja, ostali snažno urezani u kolektivnom pamćenju.

Povezanost s područjem Hercegovine osvježuje se osobito u vrijeme kad i u bačkih Bunjevaca protječu procesi vezani s modernim nacionalnim pokretima i s formiranjem moderne hrvatske nacije. Kad se u pretpreporodnim tekstovima autora iz budinskoga kulturnoga kruga kulturni identitet ugarskih Bunjevaca povezuje s cjelinom hrvatskoga etničkoga područja, čini se to ponajprije isticanjem vjerskoga i jezičnoga zajedništva na tom širokom području, pa svi franjevački pisci u XVIII. st. jezik kojim pišu nazivaju ilirskim ili dalmatinskim. Jedan od najvažnijih franjevačkih pisaca iz toga vremena fra Grgur Peštalić u svojem znamenitom epu *Dostojna plemenita Bačke starih uspomena iz 1790.* spominje *Ercegovinu*, bunjevačke rodove te Senjanina Jurišu i Plavišu Arambašu, narodne junake s prostora Primorja čiji su preci također doselili iz Hercegovine. Nastavlja se tako očito na raniju usmenu književnost, ali i Andriju Kačića Miošića, a činit će to za njim i drugi franjevački pisci.

No u prvoj polovini XIX. st. utjecaj franjevaca na podunavske Bunjevce umnogome slabi, pa se moderni nacionalno-integracijski procesi javljaju razmjerno kasno, tek potkraj 1860-ih. Biskup Ivan Antunovića, kao pristaša južnoslavenske nacionalno-integracijske ideologije, pokušao je tako upravo kao i Grgur Peštalić na temelju starih kulturnih i povijesnih poveznica istaknuti srodnost ugarskih Bunjevaca i Šokaca drugim južnoslavenskim etničkim skupinama. U njegovoj *Razpravi* na više se mjesta spominju lokaliteti iz Dalmacije i Hercegovine, za koje ističe kako ih je i sam posjetio. Njegovim stopama nastavlja i drugi preporoditelji iz XIX. st., prije svega Pajo Kujundžić, a zatim i Blaško Rajić i Lajčo Budanović. Lajčo Budanović tako na stranicama *Nevena* (8/1905) objavljuje članak »Zašto nas, Bunjevce, stari dokumenti nazivaju Vlasima« u kojem, pozivajući se na hrvatskoga historiografa Radoslava

Lopašića, ističe kako bunjevačke Hrvate iz Hercegovine Talijani još u drugoj polovini XIX. st. nazivaju Morlacima. On pritom ističe da se vlaško obilježje, iako stari dokumenti Bunjevce nazivaju Vlasima, ne može povezati s Bunjercima jer ih razlikuje »vira« i »narodnost«.

Tijekom prve polovine XX. st. Rajić i Budanović svojim su djelovanjem pridonijeli da Bunjevci prepoznaju Hercegovinu kao zemlju svojega podrijetla te da se povežu sa stanovništvom Hercegovine. Te veze pokušao je već tijekom Prvoga svjetskoga rata uspostaviti hercegovački preporoditelj fra Didak Buntić, koji je, spašavajući tamošnju djecu od gladi 1917., imao namjeru privremeno ih udomiti i u bačkih Bunjevaca, ali su ga u tome spriječile tadašnje mađarske vlasti. Ipak, nakon rata on je 1920., kao prvi od hercegovačkih političkih prvaka, posjetio Suboticu, i to na poziv svojih stranačkih kolega iz Hrvatske pučke stranke Blaška Rajića i Franje Sudarevića. Iako je utjecajan dio srpske političke elite nastojao spriječiti to povezivanje te je nje kao veze Bunjevaca s matičnim hrvatskim narodom, to nije onemogućilo postupno jačanje takvih veza. Na stranicama međuratnih subotičkih listova *Hrvatske novine*, *Neven* i *Subotičke novine* izlazili su tako mnogobrojni članci o vezama podunavskih Bunjevaca sa zemljom iz koje su se doselili. Na stranicama *Subotičke Danice* za 1926. god. objavljena je i vijest o izgradnji bazilike na Duvanjskom polju, posvećene prvomu hrvatskomu kralju Tomislavu. Izgradnju te zavjetne hrvatske crkve potaknuo je fra Mijo Čujić, koji je diljem tadašnje državne zajednice razaslao molbe tražeći pomoć pri izgradnji. Jedan od svojih dopisa uputio je i u Suboticu te je gradskim vlastima obećao da će, ako udovolje njegovoj molbi, jedan prozor na crkvi nositi grb grada. S fra Čujićem se već i prije toga dopisivao Petar Pekić, koji je toga hercegovačkoga bratra molio za pomoć u nalaženju dokumenata koje bi uvrstio u svoju knjigu *Povijest Hrvata u Vojvodini*.

Ipak, najintenzivnija suradnja između bačkih Bunjevaca i Hercegovaca uspostavljena je 1933. gostovanjem mnogobrojnih

bunjevačkih kulturnih društava, predvođenih Hrvatskim pjevačkim društvom *Neven*, diljem Hercegovine. Posebna svečanost održana je u Blagaju na izvoru rijeke Bune, gdje su bunjevački Hrvati postavili i spomen ploču na tamošnjoj crkvi u znak vjernosti staromu kraju iz kojega su se njihovi preci iselili. Taj je događaj iste godine opisao Petar Pekić u svojoj knjižici *Spomenica pohoda Bunjevaca u svoju staru postojbinu*. Posjet Buni i Blagaju imao je izniman odjek, i to ne samo u subotičkoj javnosti, nego i u vodećim hrvatskim časopisima i novinama, posebno u *Obitelji* i *Svijetu*.

P. Pekić, *Spomenica pohoda Bunjevaca u svoju staru postojbinu*, Subotica, 1933.

Suradnja i susreti nastavili su se i tijekom 1936., kada su prigodom velike proslave 250. obljetnice doseljenja veće skupine Bunjevaca u Bačku hercegovački Hrvati, predvođeni franjevcima, sudjelovali u toj velebnoj proslavi. Pokrovitelj proslave bio je biskup Lajčo Budanović, a gost i predvoditelj misnoga slavlja tadašnji mostarsko-duvanjski biskup Alojzije Mišić. On je na stranicama *Klasja naših ravni* te godine naglasio snažnu kulturnu vezu između hercegovačkoga i panonskoga prostora. Tom je prigodom u Subotici osnovana je i Hrvatska kulturna zajednica, a jedan od govornika bio je i fra Dominik Mandić, koje je na samoj skupštini u ime hercegovačkih Hrvata održao govor o ulozi svećenstva u očuva-

nju hrvatskoga naroda. I sami bunjevački Hrvati također su isticali veze bačkih Hrvata s Hercegovinom. U ime subotičkih intelektualaca govorio je Marko Kuntić, koji je istaknuo: »Četiri stoljeća je prošlo kako smo mi Bunjevci – spašavajući svoje gole živote ispred poganske kopite – napustili naše pragove, naša ognjišta i našu rodnu grud u kršnoj Hercegovini. Rastali smo se s velikom tugom u duši i s bolom i čemerom u srcu; rastali smo se od naše bistre Bune i od našeg ponosnog i gordog Stipan-grada da se krenemo u nepoznato. Ova naša velebna manifestacija neka za svagda dokonča sve jalove i tendenciozne rasprave i dokone teorije o narodnoj pripadnosti nas Bunjevaca. Mi smo ovdje bili prije četiristo godina, tu jesmo danas i tu ostajemo sve dotle dok i jedno hrvatsko srce bije u bunjevačkim grudima. Kao Hrvati smo napustili našu rodnu grud u kršnoj Hercegovini da kao Hrvati nastavimo naš život u bačkim ravninama.« Prigodom svečane akademije u gradskom kazalištu sprovedena je za tu prigodu pripremljena historijska drama u četiri čina *Tri stoljeća*, koju je napisao Ivan Malagurski Tanar. U drami je prikazao selidbu Bunjevaca iz Hercegovine, ali i borbu za opstojnost, odnosno preporodni rad biskupa Antunovića i drugih bunjevačkih prvaka u Bačkoj do 1918. Biskup Lajčo Budanović, osim što je bio pokrovitelj cijele proslave, dao je i doprinos jačanju identifikacije bunjevačkih Hrvata s drugim hrvatskim prostorima objavljujući na stranicama *Subotičke Danice* 1937. i 1938. tri članka posvećena Bunjevcima u Dalmaciji, Lici, Primorju i Gorskom kotaru. Među njima je najvažniji *Povijest Humske zemlje (do Hercegovine)*. Služeći se starijim hrvatskim historiografskim izvorima, Budanović ukratko piše o povijesti Humske zemlje od njezina prvoga spominjanja pa sve do pada pod osmansku vlast te zaključuje: »Tim prestaje samostalnost Humske zemlje i naziva se od tog vremena Hercegovina. Hum je svršio kao 'patarinska zemlja'; patarinci su prešli na islam, a ostali Zahumljani (*grč.* Bounioi), koji se nisu htjeli poturčiti, razbjegli su se. Tako su došli Bunjevci

prvo u sjevernu Dalmaciju i Bosnu, a početkom XVII. st. opet ispred Turaka razbjegli su se na Hrvatsko primorje, u Liku, u hrvatski Gorski kotar i u bačke ravnice i po Podunavlju do Pešte«. Stoga je cijela proslava 250. obljetnice označila i prekretnicu, jer je bila središnja točka međuratnih hrvatskih nacionalno-integracijskih procesa bačkih bunjevačkih Hrvata, u kojima je važnu ulogu imalo i prepoznavanje njihove srodnosti s hercegovačkim Hrvatima.

U razdoblju Kraljevine Jugoslavije, među Hrvatima doseljenim u Bačku bili su i oni s područja zapadne Hercegovine. Dio njih naselio se preko Hrvatskoga radiše, dio je studirao na Pravnome fakultetu u Subotici i ostao tamo nakon studija, dio njih je dolazio na sezone poslove pa su se neki tako i nastanili, a bilo je i nešto naseljenih preko administrativnih službi (željeznica i sl.). Među njima su politički i kulturno najaktivniji bili Ivan Tolj (surađivao u somborskoj *Danici*, subotičkome *Nevenu*, objavio je 1933. knjžicu *Život i rad biskupa Ivana Antunovića*, jedno vrijeme bio je tajnik subotičkoga ogranka HSS-a i predsjednik Hrvatskoga radiše u Subotici), dok je njegov brat Mato Tolj bio aktivan u subotičkim hrvatskim društvima. Međuratne veze na relaciji Bačka-Hercegovina ogledale su se i u pomoći Hrvata Bačke u poljoprivrednim proizvodima pa i novcu (preko župa, Gospodarske sloge, Hrvatskog pjevačkog društva *Neven*, *Pučke kasine* itd.) siromašnim seljacima u Hercegovini. S uspostavom mađarske vlasti 1941., Hercegovci u Bačkoj dijelili su sudbinu svih međuratnih doseljenika bez obzira na narodnost, te su se vratili na područje NDH.

Iako su prvih godina nakon Drugoga svjetskoga rata komunističke vlasti zaustavile prijeratnu beogradsku politiku dijeljenja bačkih Hrvata, koja je snažno podupirala bunjevačku samosvojnost, sustav socijalističkoga jugoslavenstva nije s naklonošću gledao na povezivanje južnoslavenskih naroda sa sunarodnjacima iz drugih federalnih republika pa su formalne veze bačkih Hrvata s Hrvatima iz drugih krajeva znatno oslabjele. Zbog prevladavajućeg sudjelovanja na idelološki poraženoj strani u ratu,

hercegovački Hrvati činili tek su simbolički dio od oko 7000 Hrvata koji su se poslije rata naselili u Vojvodini (većina Hrvata bila je iz Dalmacije). No na neformalnoj razini veze su u nekoj mjeri ipak opstale kroz obrazovnu i ekonomsku migraciju Hercegovaca, koja je malim dijelom bila okrenuta i prema Vojvodini. Dio hercegovačkih studenata na novosadskome sveučilištu ostajao je, naime, u Vojvodini, a mnogo je češća bila ekonomska migracija, osobito 1950-ih i 1960-ih godina, kada je dio siromašnih sezonskih poljoprivrednik radnika iz Bosne i Hercegovine, ostajao u bogatijim krajevima u Vojvodini, a nešto je nekvalificirane radne snage dolazilo i u urbana središta, najčešće preko članova obitelji koji su se ovdje već nešto ranije naselili. Na bolje upoznavanje podunavskih Bunjevaca s Hercegovinom utjecalo je i razvijanje Međugorja kao hodočasničkoga mjesta od 1980-ih do danas. Raspad Jugoslavije rezultirao je iseljenjem dijela Hrvata podrijetlom iz Hercegovine u Hrvatsku, no od 1990-ih, a osobito nakon 2002. godine, postupno se uspostavljaju institucionalne veze bačkih i hercegovačkih Hrvata. Osim susreta i suradnje folklornih društava iz Bačke i Hercegovine (HKC *Bunjevačko kolo* iz Subotice, HKPD *Matija Gubec* iz Tavankuta, HUK *Lajčo Budanović* iz Male Bosne i dr.), Demokratski savez Hrvata u Vojvodini pokrenuo je u kolovozu 2007. akciju pod nazivom *Tragovima predaka*, u sklopu koje je skupina od oko 200 bunjevačkih Hrvata iz Subotice i Sombora posjetila Hercegovinu: crkvu u Blagaju, izvor rijeke Bune te Međugorje, a zatim i dalmatinski Sinj.

Lit.: G. Peštalić, *Dostojna plemenita Bačke starih uspomena*, Kalacsa, 1790; I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih*, Beč, 1882; VL [L. Budanović], *Zašto nas, Bunjevce, stari dokumenti nazivaju »Vlasima«!*, *Neven*, 8/1905, Subotica; B. Rajić, *Narodno blago: Narodne pjesme i poslovice*, Subotica, 1910; *Neven*, Subotica, 1920; R. Horvat, *Hrvati u Bačkoj*, Osijek, 1922; *Subotička Danica*, Subotica, 1934-1938; I. Prčić, *Subotica i Bunjevci*, Subotica, 1936; *Klasje naših ravni*, br. 4, Subotica, 1936; *Subotičke novine*, Subotica, 1936-1941; V. Labudić (L. Budanović), *Povijest Humske zemlje (do Hercegovine)*, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1938.*, Subotica, 1937; *Hrvatska enciklopedija*, 3, Zagreb, 1942; K.

Bunić [I. Kujundžić], *Mihajlo Radnić*, Subotica, 1945; S. Pavičić, *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*, Zagreb, 1953; R. Pavelić, *Stope predaka: Bunjevci u Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru i Lici, Rijeka, 1991; Krbavska bitka i njezine posljedice*, ur. D. Pavličević, Zagreb, 1997; D. Pavličević, *Kratka politička i kulturna povijest Bosne i Hercegovine*, Zagreb, 2000; B. Bukinac, *O ulozu franjevaca u seobama hrvatskog naroda u XVI i XVII stoljeću*, Subotica, 2007; *Glas ravnice*, br. 110, Subotica, 2007.

K. Bušić

HERCEGSZÁNTÓ → Santovo

HERDER, Johann Gottfried (Mohrungen u Istočnoj Pruskoj /danas Morąg u Poljskoj/, 25. VIII. 1744. – Weimar, 18. XII. 1803.), njemački filozof i književnik. Studirao je teologiju na sveučilištu u Königsbergu (danas Kaliningrad), gdje mu je predavao i Immanuel Kant. Tu se upoznao s djelom francuskoga prosvjetitelja Jean-Jacquesa Rousseaua te počeo svoje cjeloživotno prijateljstvo s filozofom Johannom Georgom Hamannom. Od 1764. do 1769. predavao je u Rigi, nakon čega putuje u Francusku. God. 1770. u Strasbourgu je upoznao mladoga Johanna Wolfganga Goethea, na kojega je ostvario trajan i odlučujući utjecaj. Djelomice zahvaljujući njemu 1776. postao je supervizorom luteranskoga svećenstva u Weimaru. Tu je dužnost obavljao do kraja života.

Unatoč neformalnomu i emocionalnijemu diskurzu te fragmentarnoj naravi većine radova, u kojima je načelno izbjegavao sustavni pristup, Herder se ubraja među filozofe prvorazredne važnosti, i to ne samo zbog široka utjecaja njegovih ideja nego i zbog njihove unutarnje vrijednosti i originalnosti. Jedan od glavnih pojmova u njegovu učenju jest načelo radikalne različitosti. Nasuprot nekim prosvjetiteljima, koji su tvrdili kako su ljudi u različitim društvima i povijesnim razdobljima fundamentalno jednaki, Herder ističe kako među njima postoje bitna odudaranja, koja otežavaju međusobno razumijevanje. Na premošćivanju tih različitosti temelje se njegova koncepcija interpretacije teksta i prototeorija prevodjenja, ali i pristup proučavanju i tumačenju povijesti, a od radikalne različitosti polazi i

pri formuliranju učenja o međuovisnosti jezika i uma. Središnja je postavka toga učenja tvrdnja da ljudi mogu misliti samo ono što se na njihovu jeziku može verbalizirati, pri čemu se pretpostavlja da se jezik i kognicija razvijaju usporedno, i filogenetski i ontogenetski. Taj je razvoj potican u prvom redu perceptivnim i emotivnim senzacijama, koje su materijalni temelji pojmova. Na taj način u svaki je jezik zapravo utisnut skup iskustava njegovih govornika, koja time stječu intersubjektivnu narav i tvore temelje specifične kulture. Zahvaljujući opisanomu mehanizmu jezik je usko povezan s kulturom naroda koji se njime služi; štoviše, Herder tvrdi da je upravo u jeziku duša naroda, a svaki jezik i svaki narod svijet su za sebe.

Na temelju njegovih ideja na prijelazu XVIII. i XIX. st. razvija se etnička koncepcija naroda, tj. naroda definiranoga u prvom redu jezikom i kulturom, a ne državom u kojoj živi. Ta je koncepcija tijekom »stoljeća narodâ« uzdrmla političke temelje na kojima je počivala dotadašnja Europa. Mnogobrojni mislioci i političari preuzimat će pojedine sastavnice Herderova učenja i na njima razvijati vlastita, od kojih će neka poprimiti i krajnje šovinistička obilježja (npr. Johann Gotlieb Fichte). Sam Herder bio je međutim duboko humanistički orijentiran – vjerovao je u mogućnost pluralnoga univerzalizma, zauzimao se za očuvanje jezičnih i kulturnih identiteta pojedinih naroda te poticao među njima slobodnu kulturnu razmjenu. U tom duhu objavio je i dva sveska narodnih pjesama raznih europskih naroda, među koje je uvrstio i *Asanagicu* u Goetheovu posrednom prijevodu s talijanskoga prepjeva Alberta Fortisa.

Izravno ili neizravno, od Herderovih je ideja polazila i većina nacionalnih pokreta u Europi u XIX. st., od njemačkoga i talijanskoga stremljenja političkomu ujedinjenju do isprva više kulturnih nego političkih »narodnih preporoda« slavenskih naroda. S obzirom na to među njima se osobito ističu češki i hrvatski (tj. »ilirski«), a po uzoru na njih poslije donekle i slovački i slovenski, koji od Herdera ne preuzimaju samo polazišne koncepcije jezika, naroda i narodne kul-

ture, nego svoje programe svjesno grade na idealiziranoj slici Slavena iz njegovih *Misli o filozofiji povijesti čovječanstva*, gdje su predstavljeni kao drevna miroljubiva zajednica koja živi u skladu s prirodom. Duboko humanim i pacifističkim duhom herderovske slavenofilije prožet je i tzv. zakasnijeli preporod donjougarskih Hrvata, koji je 1870-ih pokrenuo Ivan Antunović.

Lit.: N. Ivaniškin, J. G. Herder i ilirizam, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 2 (1), 1960-61.; W. Kessler, *Die Südslaven und Herder. Einige Anmerkungen*, München, 1986; Peter Draws, *Herder und die Slaven. Materialien zur Wirkungsgeschichte bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*, München, 1990; V. Černý, *Vývoj a zločiny panslavismu*, Praha, 1995; V. Švooger, *Recepcija Herdera u hrvatskome narodnom preporodu na temelju 'Danice ilirske'*, *Časopis za suvremenu povijest*, 30, Zagreb, 1998; M. Forster, Johann Gottfried von Herder, u: E. N. Zalta (ur.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2008 Edition)*, <http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/herder/> (29. X. 2008.).

P. Vuković

HERENČIĆ, Leopold (Odžaci, 5. IV. 1948.), dizač utega. Sin Franje i Jelene, rođ. Gudlin. Osnovnu i srednju obrtničku školu završio je u rodnom mjestu. Poslije je izvanredno završio i gimnaziju, a 1974. diplomirao je na Fakultetu tjelesne kulture u Beogradu. Od 1967. živi u Rijeci, gdje se natječe za KDU *Rijeka* do 1974., a u razdoblju 1969.-71. i za njemački KSV *1884 Mannheim*, s kojim je dva puta osvajao ekipno treće mjesto na prvenstvu SR Njemačke (1970. i 1971.). Član je beogradskega KDT-a *Partizan* 1973.-74. a KDT-a *Novi Sad* 1975.-79. U juniorskoj se konkurenciji natjecao i u *bodybuildingu* te je 1967. s Milanom Čabrićem u Rijeci bio je prvi *Mister Jugoslavije*.

U dizanju utega na Prvenstvu Jugoslavije za juniore 1966. u perolskoj kategoriji osvojio je 2. mjesto, a na savezima prvenstvima za seniore nekoliko je puta bio prvi (u perolskoj kategoriji 1969.; u lakoj kategoriji 1970., 1971. i 1977.; u srednjoj kategoriji 1972. i 1973.). Bio je član KDU-a *Rijeka*, koji je na ekipnom prvenstvu Jugoslavije 1972. osvojio naslov prvaka. Rušio je državne rekorde u lakoj i srednjoj kategoriji u svim disciplinama preko 50 puta.

Od 1968. nastupao je za reprezentaciju na mnogim natjecanjima. Na Balkanskom kupu 1968. u perolskoj kategoriji osvojio je brončano odličje; na Olimpijskim igrama u Münchenu 1972. u lakoj kategoriji 13. mjesto, a u disciplini potisak postavio je nov olimpijski rekord sa 142,5 kg kao jedini dizač utega u povijesti Jugoslavije koji je u tome uspio. Nakon Olimpijskih igara, na natjecanju u Somboru u potisku postiže 150 kg, tada treći apsolutni rezultat svih vremena u bivšoj Jugoslaviji. Sudjelovao je na europskim prvenstvima u Constanți 1972., u Madridu 1973. (u srednjoj kategoriji osvojio je 8. mjesto) i u Veroni 1974.; na Mediteranskim igrama u Izmiru 1971. u lakoj kategoriji u potisku osvojio je zlatno odličje, u triatlonu srebrno i u izbačaju brončano; na Dunavskom kupu 1969. u Bukureštu u perolskoj kategoriji osvojio je 7. mjesto, 1970. u Sofiji u lakoj kategoriji 6. mjesto, 1971. u Splitu u lakoj kategoriji u potisku osvojio je srebrno odličje i u triatlonu 4. mjesto; 1972. u Budimpešti u lakoj kategoriji 4. mjesto; 1977. u Plevenu (Bugarska) u kategoriji do 67,5 kg 6. mjesto; na Balkanskom prvenstvu 1977. u Ankari u kategoriji do 67,5 kg osvojio je 5. mjesto. Pobijedio je na međunarodnom turniru u Celju 1972. u srednjoj kategoriji, a iste godine na predolimpijskom turniru u Ulmu u lakoj je kategoriji osvojio 7. mjesto. Nastupio je za reprezentaciju u susretima protiv Italije 1971. i 1972. i Austrije 1972., u kojima je postigao pobjede.

Nakon Mediteranskih igara u Splitu 1979. nastavlja sportsku karijeru u Njemačkoj te je 1980.-88. član KSV-a *Schrobenhausen*, tada jednoga od najboljih njemačkih klubova. U Njemačkoj je bio i jedan od kondicijskih trenera i savjetnika FC *Bayern* 1983.-84., stručni savjetnik veslačke reprezentacije Njemačke i ženskoga odbojkaškoga kluba *Lohof*. Predavao je tjelesni odgoj u Eichahu i otvorio *fitness*-centar u Schrobenhausenu. U Jugoslaviju se vraća 1988., pa potkraj 1980-ih u Novom Sadu otvara *Gymnastclub* s džudašom Slavkom Obadovim i dizačem utega Stojadinom Stošićem, dok je s dizačem utega Lukom Radmanom bio jedan od inicijatora osnivanja

HERENČIĆ

fitness-centra u Splitu. Od 1988. živi u Novom Sadu i Münchenu Ingolstadt. U Novom Sadu vodi tvrtku za proizvodnju dodatka prehrani i oporavak sportaša, a u sklopu nje u Beogradu je otvorio i Centar za oporavak, preventivu i prehranu sportaša.

Prema postignutim rezultatima jedan je od najboljih dizača utega u povijesti Jugoslavije.

Izvori: Arhiv Hrvatskoga športskoga muzeja iz Zagreba; Osobna arhiva Leopolda Herenčića.

Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta 1964–1968*, Beograd, 1970; *Almanah jugoslovenskog sporta 1969–1972*, Beograd, 1974; *Almanah jugoslovenskog sporta 1973–1976*, Beograd, 1977; *Enciklopedija fizičke kulture*, 2, Zagreb, 1977; http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_deutschen_Mannschaftsmeister_im_Gewichtheben

E. Hemar

HERMAN, Hermenegildo Stjepan (Đil-do), pisac (Pápa, Vesprimska županija, 16. VIII. 1907. – Novi Sad, 13. X. 1961.). U Hrvatsku franjevačku provinciju sv. Ćirila i Metoda stupio je 1927. Gimnaziju je završio 1930. u Varaždinu. Filozofiju i teologiju studirao je u Zagrebu, Makarskoj i Paderbornu te je 1935. zaređen za svećenika. Kako je govorio njemački i mađarski, u Zagrebu 1935.–42. obavlja službe duhovnika Katoličke akcije, vjeroučitelja građanske škole i vježbaonice Više pedagoške škole te njemačke pučke i građanske škole. Zatim je

H. Herman, *Kristov borac*, Zagreb, 2006.

bio župnik u Đurđenovcu 1942./43., nastavnik crtanja i njemačkoga jezika u Franjevačkoj gimnaziji u Varaždinu 1943.–45., a pastoralno je djelovao u Subotici 1945.–48., Iloku 1948.–54., Zemunu 1954.–56. i Novom Sadu od 1956. do kraja života. Uređivao je mjesečnik *Glasnik sv. Franje* 1935.–42. Zamislio je trilogiju romansiranih biografija sv. Ivana Kapistranskoga, sv. Bernardina Sijenskoga i sv. Jakova Markijskoga. Prvu je objelodanio ciklostilom, druga je pod naslovom *Sienski orao* ostala u rukopisu (čuva se u arhivu Provincije u Zagrebu), a treću je samo počeo. U rukopisu su mu ostale zbirka pjesama *Iločke silhuete* i rasprava *Da li je fra Petar Mandikić preveo doista »Soliloquia« sv. Augustina*.

Djelo: *Kristov borac*, Zagreb, 1956 (2006²).

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002.

F. E. Hoško

HETIJA (*mađ.* heti: tjedni), u bačkih Bunjevaca naziv za redoviti tržišni dan u tjednu. Sa svojih salaša Bunjevci su odlazili na hetije u obližnja naseljena mjesta kako bi prodali višak proizvedenih poljoprivrednih proizvoda (jaja, voće, žito, kukuruz, ječam, perad, svinje, djetelina, slama i sl.) te kupili potrepštine koje sami nisu mogli proizvesti (sol, šećer, kvas, rogač, petrolej, žigice, proizvode od željeza, tkanine i sl.) To je ujedno bila i prigoda da salašari obavještavaju poslove kod obrtnika u većim naseljima.

Već dan prije spremljena je na kola sva roba koja se trebala ponijeti tako da su se ujutro pred polazak samo uprezali konji. Sa salaša se polazilo u ranu zoru još po mraku ne bi li se što prije stiglo na određeno mjesto, osiguralo mjesto za konje i kola u čuvanim svratištima, koja su bila uz kavane, te pripremila roba za prodaju. Svako je mjesto imalo svoj dan za hetiju: Bajmok četvrtak, Pačir utorak, Stara Moravica srijedu, Čantavir četvrtak i nedjelju; Subotica ponedjeljak i petak. Hetije su imale važnu ulogu i za ukupni društveni život Bunjevaca, napose onih sa salaša, budući da su bile mjesta na kojima su se ljudi okupljali, upoznavali, vidali, razgovarali, izmjenjivali mišljenja i informacije te dogovarali poslove.

Lit.: *Žig*, br. 46-52, 55-58, Subotica, 1996.

P. Skenderović

HIMNA (grč. hýmnos: svečana pjesma), hvalospjev, pa pohvalna pjesma uz glazbenu pratnju. Nastala je kao vjerski žanr, poslije se proširila i na svjetovnu tematiku, a danas se najčešće odnosi na nacionalnu i državnu službenu svečanu pjesmu.

Tekst današnje hrvatske himne *Lijepa naša domovino* napisao je 1835. Antun Mihanović, sudionik Ilirskoga pokreta. Njezin je izvorni naslov *Horvatska domovina*, a početni su joj stihovi poslije postali nov naziv. Pjesmu je 1846. uglazbio Vinkovčanin Josif Runjanin, tada carski kadet na službi u Glini, koji je bio blizak Ilirskom pokretu. Kao neslužbena nacionalna himna ulazi u uporabu od 1860-ih, kada se počinje izvoditi u svečanim prigodama. Službeni status hrvatske državne himne dobila je 1974.

Među Bunjevcima u Bačkoj veoma je omiljena pjesma *Na veliko prelo*, čiji su prvi stihovi *Kolo igra tamburica svira* postali poslije nov naziv te pjesme. Spjevao ju je tadašnji student, a poslije svećenik Nikola Kujundžić kao »preljsku pismu« za prvo Veliko prelo Pučke kasine, koje je održano za Marindan (Svijećnicu) 1879. u Subotici u Hotelu *Pešta* (poslije kazališna zgrada). Pjesmu je uglazbio Stipan Mukić. Smatra se neslužbenom himnom bačkih Bunjevaca, osobito onih koji se ne smatraju Hrvatima.

S. Bačić

HIV+, interno glasilo Kluba studenata Hrvata iz Vojvodine i Crne Gore na Sveučilištu u Zagrebu. Inicijator pokretanja i prvi glavni i odgovorni urednik bio je Tomislav Brejar iz Subotice. Ime glasila akronim je od »Hrvati iz Vojvodine«, dok plus označava studente iz Crne Gore. Prvi je broj izašao 1. II. 2005. Objavljuje teme iz svakodnevnoga studentskoga života, priloge o kulturnoj i povijesnoj baštini vojvođanskih Hrvata, pjesme na hrvatskom književnom jeziku i bunjevačkoj ikavici te razne obavijesti i prigodne članke. Isprva je izlazio jedanput na mjesec tijekom akademske godine, nakon čega izlazi povremeno na 8 stranica. Dinamika izlaženja ovisila je o broju surad-

Glasilo *Hiv+*, br. 9, Zagreb, 2006.

nika i prikupljenim prilozima. Rad je suradnika dobrovoljan i temelji se na entuzijazmu. Pomoć pri umnožavanju primjeraka glasila fotokopiranjem pruža Hrvatska matica iseljenika. Naklada pojedinih brojeva kretala se od 80 do 110 primjeraka. Nakon kraće stanke zbog smjene generacija studenata izlaženje je obnovljeno, a uredništvo je preuzeo Marko Skenderović od br. 11. Ukupno je izašlo 11 brojeva (posljednji broj 9. XII. 2006.). Razlog prestanka izlaženja, iako glasilo formalno još uvijek postoji, je u slabom interesu studenata za suradnju u pisanju priloga.

Lit.: <http://hivplus.googlepages.com/home>

M. Bara

HODOČASNIČKI KRIŽNI PUT, jednodnevna vjerska korizmna manifestacija u Subotici. Pokrenuli su je 2003. mladi iz katedralne župe sv. Terezije Avilske, a sudjeluju u njoj pretežito mladi katolici Hrvati iz subotičke općine. U jutarnjim satima, obično subotom, okupljaju se na misu u nekoj od katoličkih crkava u Subotici, a nakon nje pješice kreću na križni put po okolnim gradskim i prigradskim naseljima (Aleksandrovo, Bikovo, Verušić, Žednik, Đurđin, Tavankut, Ljutovo, Mala Bosna). Postaje se svake godine mijenjaju, a put je dug više desetaka kilometara. Broj sudionika kretao se od 70-ak do više od 180. Zbog iznimno loših vremenskih uvjeta manife-

HODOČASNIČKI KRIŽNI PUT

stacija dva puta nije održana, ali je umjesto toga pobožnost križnoga puta održana u nekoj od subotičkih crkava.

Lit.: *Zvonik*, 4/2003, Subotica; *Hrvatska riječ*, br. 317, Subotica, 2009.

P. Skenderović

HODOČAŠĆE (*lat.* peregrinatio: častiti hodom; *starosl.* hođčystvo), pokloničko putovanje do svetoga mjesta iz vjerskih motiva. Opća je religijska pojava i susreće se u svim vremenima, zemljama i vjerama. Kao religijski čin hodočašće gotovo uvijek ima obilježje zasluge u osobnom spasenju, a ima i šire povijesno i civilizacijsko značenje. Najčešće je popraćeno molitvom, obredom i željom za čišćenjem i pokorom.

U stara vremena hodočašće se susreće u Egipćana, Perzijanaca, Indijaca, Kineza, Grka i Rimljana. U Starom zavjetu opisuju se hodočašća još iz pretkraljevskoga doba u Šilo, a u ranokraljevsko u Gibeon. I u Novom zavjetu spominju se starozavjetna hodočašća: tako je Isus hodočastio na Blagdan sjenica, a na Pashu je svečano ušao u Jeruzalem. Premda je kršćanstvo klanjanje u duhu, pa formalno ne ozakonjuje hodočašće kao religijsku obvezu, hodočasnička je praksa česta u povijesti kršćanskoga svijeta, osobito zapadnoga. Ono u kršćanstvu simbolizira život kršćana kroz trpljenje i napor puta do cilja u mjestu hodočašća. Motivi su molba ili zahvala za neku milost ili tjelesnu potrebu te duhovna okrjepa i obnova, a ciljevi su svetišta svetaca, Marije i mjesta čudesnih pojava.

Hodočastilo se isprva u Jeruzalem, Svetu zemlju, na Sveti grob, a poslije u Rim i u Santiago de Compostelu (Španjolska). Potkraj srednjega vijeka u Europi nastaju mnogobrojna mjesna prošteništa u čast Bogorodici: Chartres (Francuska), Loreto (Italija), Częstochowa (Poljska), a i u hrvatskim zemljama nastala su slična marijanska svetišta (Trsat, Marija Bistrica, Sinj, Šćit...). U XIX. i XX. st. katolička hodočašća ponovno doživljavaju svoj zamah i masovnost, pa tako i u Hrvatskoj, gdje postoji stotinjak hodočasničkih mjesta.

U međuriječju Dunava i Tise u prijašnja su vremena osobita mjesta hodočašća bila

marijanska prošteništa: Jud (Baranja), Hajoš (Hajós), Baja (mađarski dio Bačke), Bili Aljmaš (Aljmaš, Hrvatska), Tekije (Srijem), Lemeš, Doroslovo, Bunarić (vojvođanski dio Bačke) i dr. Nerijetko se susreću manja svetišta, tzv. vodice. Između dvaju svjetskih ratova hodočastilo se i u novoizgrađenu kapelu podignutu u čast Blažene Djevice Marije Posrednice Milosti u Lemešu, koja je trebala djelomično zamijeniti glavna hodočastilišta što su ostala u Mađarskoj. U ta se mjesta najčešće hodočasti na velike blagdane posvećene Bogorodici, poglavito na Veliku i Malu Gospu. Često su onamo išle velike skupine ljudi (u Mariju Radnu u XIX. st. hodočastilo je i po nekoliko tisuća), jer se putovalo po nekoliko dana pješice u kolonama koje su pratila seljačka kola. Neven je objavio poziv za sudjelovanje na hodočašće u Lourdes 10.-21. VIII. 1908, koje je organizirao Krčki biskup Antun Mahnić. U bačkih Hrvata u drugoj polovini XX. st. mjesni svećenici organiziraju mnoga skupna hodočašća i na udaljenija mjesta, osobito u Svetu Zemlju, Rim, Lourdes (Francuska), Fatimu (Portugal) te na hodočasnička mjesta u Hrvatskoj (Marija Bistrica, Trsat i dr.) i Hercegovini (Međugorje).

Već je stoljećima najpoznatije hodočastilište ovdašnjih Hrvata Jud ili Đud (Mária-

Franjevačka crkva Gospe Judske, Jud (Máriagyúd)

gyúd) u mađarskom dijelu Baranje (čak je ušao i u narodnu tradiciju u izreci: »Što si spor, ko da se spremaš u Jud!«). Hrvati iz mađarskoga dijela Bačke tamo su do 1960-ih hodočastili uglavnom na Duhove, a otada na Sv. Trojstvo, zajedno s baranjskim i podravskim Hrvatima, kako bi taj blagdan prerastao u tamošnje općehrvatsko hodočašće. U ovom dijelu Bačke nalaze se četiri vodice: čavoljska, bajska (Máriakönye), kačmarska i santovačka. Posljednja je od listopada 2008. posjećenija i zato što je ondje postavljen najviši Gospin kip na svijetu (10 m i 53 cm). Bunjevački Hrvati iz Tompe i Kelebije te segedinski Dalmatini, skupa s banatskim Hrvatima, prije Prvoga svjetskoga rata na Malu Gospu u veliku su broju hodočastili u Mariju Radnu kod Lipove u rumunjskom Banatu. Tada je čak postojalo nepisano pravilo da se mladići i djevojke nisu odlučivali na brak dok nisu hodočastili u Radnu, a iz tog razdoblja potječe i uzrečica za osobu o kojoj se nije moglo reći puno lijepoga: »Voli višnje, bio je u Radni, dobro pleše i lijepo se okreće«. Još od turskoga doba pa do početka XX. st. omiljeno hodočasničko mjesto bačkih Hrvata bila je i franjevačka crkva Gospe Snježne u Segedinu. Hodočastilište Hrvata južnije od Budima od davnina je Erčin (ErCSI), kamo su pješaćili na Veliku Gospu, a budimski i senandrijski Hrvati hodočastili su remet-skoj Gospi (Máriaremete, III. okrug grada Budimpešte).

Lit.: *Neven*, br. 7/1908, Subotica; B. Unyi, *Sokácok-Bunyevácok és a bosnyák ferencesek története*, Budapest [1947]; X. Leon-Dufour, *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb, 1980; A. Sekulić, *Marijanske pobožnosti podunavskih Hrvata*, Zagreb, 1985; A. Adam, *Uvod u katoličku liturgiju*, Zadar 1993; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; I. Šaško, *Per signa sensibila*, Zagreb, 2004; L. Heka, *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budimpešta, 2004.

Ž. Mandić i A. Kopilović

HOLT → Jutro

HOLJEVAC, Većeslav (Karlovac, 22. VIII. 1917. – Zagreb, 11. VII. 1970.), političar i publicist. Rođen je u radničkoj obitelji, a djetinjstvo i mladost proveo je u Karlovcu i

Zagrebu. Od 1939. član je KPJ-a i pripadnik radničkoga pokreta, a s početkom Drugoga svjetskoga rata uključio se u antifašistički pokret. Sudjelovao je u brojnim ratnim operacijama na području Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Slovenije, a kraj rata dočekao je na području Istre i Trsta. Tijekom rata imao je više odgovornih dužnosti unutar NOP-a, a bio je i nositelj najviših ratnih odličja – Partizanske spomenice 1941. i Narodnoga heroja (1951.).

Nakon ulaska partizanskih jedinica u Zagreb u svibnju 1945. bio je prvi zapovjednik grada, a u kolovozu postaje zapovjednik Vojne uprave Jugoslavenske armije za Istru i Slovensko primorje. Ondje se prvi put susreo s problematikom hrvatskih zajednica koje su živjele izvan domovine, a posebno ga se dojmio težak položaj i odnarođivanje istarskih Hrvata pod talijanskom vlašću. Zbog toga je kao ministar za novooslobođene krajeve u vladi FNRJ 1948.-50. veliku pozornost posvetio naporima oko ujedinjenja tih krajeva s maticama Hrvatskom i Slovenijom, o čemu je i priredio knjigu *Istra i Slovensko primorje*. Tijekom političke karijere bio je šef vojne misije FNRJ-a u Berlinu 1947.-48. i ministar rada u saveznoj vladi 1950.-51., a više je puta biran i za saveznoga zastupnika te za zastupnika u Hrvatskom saboru. Najviše se istaknuo kao predsjednika Gradskoga NO-a Zagreb i član Sekretarijata Gradskoga komiteta SKH 1952.-63., kad počinje nagli razvoj gospodarskih kapaciteta te prosvjetnih i kulturnih institucija u Zagrebu, ali i pojačana urbanizacija i širenje grada na drugu obalu Save. Kao gradonačelnik Zagreba u mnogobrojnim bilateralnim susretima i posjetima inozemstvu blisko se upoznao i s problematikom hrvatskoga iseljništva. U kontaktima s Hrvatima u Austriji i Mađarskoj, ali i s čelnicima Hrvatske bratske zajednice iz SAD-a, počeo je polagati temelje za Hrvatsku maticu iseljenika, kojoj je bio predsjednik 1964.-68. Pod njegovim vodstvom ta je institucija postala važan čimbenik u povezivanju iseljenika i hrvatskih institucija, poglavito na znanstvenom i kulturnom polju. Kontakti s hrvatskim iseljenicima utjecali su i na njegovu sve izraženi-

ju znanstvenu i publicističku djelatnost te je u to vrijeme napisao nekoliko članaka o problematici novoga vala ekonomskih iseljenika, kojih je tih godina, zbog unutarnje gospodarske krize u Jugoslaviji, bilo sve više. Potkraj 1960-ih priklonio se nacionalno-demokratskoj struji unutar SKH, koja se zauzimala za jasnije definiranje i promicanje hrvatskih interesa u sklopu jugoslaven-ske federacije. Suradivao je s hrvatskim intelektualcima okupljenim oko Matice hrvatske, a bio je i jedan od potpisnika *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika* 1967., zbog čega je razriješen sa svih upravnih dužnosti u Zagrebu i isključen iz Saveza komunista. Nakon toga povukao se iz javnoga života.

V. Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, Zagreb, 1967.

Njegovo je najvažnije djelo *Hrvati izvan domovine*, objavljeno 1967. u izdanju Matice hrvatske. Ta prva poslijeratna monografija o hrvatskom iseljentištvu imala je snažan utjecaj na ponovno jačanje veza s iseljenim Hrvatima diljem svijeta, ali je ujedno bila i prvi poslijeratni sveučilišni udžbenik s toga područja, zbog čega je presudno utjecala na mnogobrojne naraštaje budućih istraživača. U njoj je prvi put u Hrvatskoj iznesen podatak o trećini Hrvata koji žive izvan domovine, a konceptijski dijelom je naslonjena na sličnu prijeratnu monografiju Mladena Lorkovića *Narod i zemlja Hrvata*. Unatoč tomu što socijalne

posljedice iseljavanja i političke okolnosti koje su ga poticale objašnjava u duhu vladajuće komunističke ideologije, Holjevčeva knjiga zasigurno pripada u red dragocjenijih i rijetkih monografskih sinteza o hrvatskom iseljentištvu tiskanih u Hrvatskoj u razdoblju komunističke Jugoslavije.

U pogledu prinosa boljemu poznavanju bunjevačko-šokačkih Hrvata važno je osobito poglavlje *Hrvatske manjine u susjednim zemljama*, u kojem su, među ostalim, opisani i Hrvati u Mađarskoj i Rumunjskoj. U dijelu posvećenom Hrvatima u Mađarskoj obrađuju se i pitanja vezana za prošlost Bunjevaca i Šokaca s prostora Baranje i Bačke te se iznose osnovni podaci o doseljavanju bunjevačko-šokačkih Hrvata na te prostore, međuetničkim odnosima XVIII.-XX. st., nacionalnoj integraciji i preporodu bačkih Bunjevaca i Šokaca, razvoju školstva i kulturnim vezama, povijes-nima te onima između tadašnje SR Hrvatske i Republike Mađarske. U knjizi su posebno podcrtane rane veze bunjevačko-šokačkih Hrvata sa zagrebačkim integracijskim središtem u vrijeme Ilirskoga pokreta: »Neosporno je da je već i ranije hrvatski narodni preporod uvelike utjecao na preporod Bunjevaca i Šokaca. Poznato je, između ostalog, da je franjevac Gajo Anić širio Gajeve *Novine* u Bačkoj«. Riječ je zapravo o Kaji Agjiću (1805.-92.), provincijalu franjevačke Provincije sv. Ivana Kapistranskoga sa sjedištem u Budimu, čije je preporodno djelovanje u ugarskom Podunavlju nedovoljno istraženo, ali je svakako ranije nego djelovanje Vranje Zomborčevića, za kojega se obično smatra da je uspostavio prvu vezu s Ilirskim pokretom. Pri pisanju ovih poglavlja Holjevac se služio dotadašnjom literaturom bačkih bunjevačko-šokačkih autora, napose radovima Petra Pekića, Alekse Kokića, Marka Čovića, ali i drugih subotičkih i vojvođanskih autora, poput Ivana Ivanića i Vase Bogdanova, te opširnom literaturom i člancima tiskanima u *Nevenu*, *Zajedničaru* i brojnim iseljeničkim časopisima i publikacijama. Bunjevci i Šokci nastanjeni u zemljama susjedima tadašnje jugoslavenske države obrađeni su i u dijelu koji se odnosi na položaj Hrvata u

Rumunjskoj. Holjevac navodi da su Hrvati iz Karaševa i Rekaša ogranak bunjevačko-šokačkih Hrvata koji se tijekom povijesnih migracija odvojio od matičnoga stabla te se naselio na prostoru jugoistočnoga Banata. Upozorio je pritom da tomu ogranku hrvatskoga naroda prijeti potpuna asimilacija.

Djela: *Istra i Slovensko primorje*, Beograd, 1952; *Hrvati izvan domovine*, Zagreb, 1967 (1968²); *Zapisi iz rodnog grada*, Zagreb, 1972.

Lit.: *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002.

K. Bušić

HOLJEVAC, Željko (Brinje, 15. XII. 1973.), povjesničar. Osnovnu je školu pohađao u Brinju, a gimnaziju u Otočcu (1988.-91.) i Senju (1991.-92.). Diplomirao je 1997. povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je i magistrirao 2002. radnjom *Gradišćanski Hrvati u Mađarskoj u razdoblju modernizacije od prosvijećenoga apsolutizma do građanskoga društva (od polovice 18. do polovice 19. stoljeća)* te 2006. obranio doktorsku disertaciju *Hrvatsko-mađarski odnosi 1860.-1873.*

Od 1998. do 2007. radio je u Institutu društvenih znanosti *Ivo Pilar* u Zagrebu kao znanstveni novak, a 2007. zaposlen je kao docent na Odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, gdje predaje predmete *Europske regije i hrvatska povijest u XIX. stoljeću* i *Hrvatska i Europa u XIX. stoljeću: komparativističke teme*. Od 2007. voditelj je novoosnovanoga Područnoga centra Instituta društvenih znanosti *Ivo Pilar* u Gospiću.

Bavi se pretežno hrvatsko-madžarskim odnosima u povijesnoj perspektivi, poviješću Vojne krajine i zavičajne Like, poviješću gradišćanskih Hrvata te srodnim temama, s težištem na XVIII. i XIX. st. Suraduje u stručnim i znanstvenim časopisima i zbornicima, *Hrvatskoj enciklopediji* i dr. Predsjednik je Društva za hrvatsku povijest, potpredsjednik Hrvatsko-gradišćanskoga društva i Društva za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, pročelnik Odjela za povijest Matice hrvatske te povjerenik Panonskoga instituta (Panno-

nisches Institut) iz gradišćanskoga Pinkovca (Güttenbach) za Hrvatsku. God. 2003. dobio je državnu nagradu za znanost u kategoriji znanstvenih novaka za knjigu prvijenac *Gospić u Vojnoj krajini*.

Kao istraživač povijesti Like, Hrvatskoga primorja i Gorskoga kotara u svojim se radovima bavio i istraživanjem tamošnjih Bunjevaca, o čemu je pisao u radovima: *Ličke bune u 17. i 18. stoljeću (1609.-1755.)* (*Lička revija*, 2/2002, Gospić), *Lički i primorski Bunjevci* (*Hrvatska revija*, 3, Zagreb, 2005.). S izlaganjem *Primorski i lički Bunjevci kao posebna skupina hrvatskog nacionalnog bića* sudjelovao je i na znanstvenom skupu *Razgovor prigodni o Lajči Budanoviću* 14.-15. X. 2003. u Subotici, koji je poslije objavljen u Zborniku *Zaduzbina biskupa Budanovića* (Subotica, 2004.).

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 38, Subotica, 2003.

Djela: *Gospić u Vojnoj krajini (1689.-1712.-1881.)* (*Prilog slici gospičke prošlosti*), Zagreb, 2002; *Brinjsko-lički ustanak 1746. godine*, Samobor, 2004; *Ivan Dominik Vukasović, Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata u Kraljevini Hrvatskoj (1777.)*, Gospić, 2005; *Gradišćanski Hrvati u Mađarskoj i Hrvati u Slovačkoj: Analiza hrvatskih naselja u zapadnoj Mađarskoj i Slovačkoj*, Zagreb-Budapest-Bratislava, 2006 (suautor Tomislav Jelić); *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*, Zagreb, 2007 (suautor Nenad Močanin).

R. Skenderović

HORIZONTI, župni list župe Bezgrješnoga začeca Blažene Djevice Marije u Bačkoj Palanci. Poput sličnih tiskovina, bio je »list za izgradnju župnoga zajedništva«, što mu je stajalo i u podnaslovu. Prvi broj pojavio se u kolovozu 1970., a posljednji za Uskrs 1978. Izlazio je povremeno, a ukupno su objavljena 24 broja. Pokrenuo ga je i uređivao Lazar Ivan Krmpotić, tadašnji bačkopalanacki župnik, na poticaj župne mladeži na čelu s Franjom Kišem iz Čelareva, koja je najprije formirala vokalno-instrumentalni sastav kasnije prozvan *Horizonti*, a po njemu je onda ime dobio i župni list. U to je vrijeme bilo svega nekoliko takvih listova: *Župski list* u Karlovcu – Dubovcu, *Naše za-*

jedništvo u Zagrebu – Dubrava, *Božji narod* u Varaždinu – Sv. Vid... Kao tada jedina tiskovina na hrvatskom jeziku u cijeloj Vojvodini, list se, osim s financijskim teškoćama, suočavao i s pritiscima komunističkih vlasti, čak i kroz novčano kažnjavanje urednika. Izlazio je u nakladi od 500 primjeraka, neki su brojevi umnažani na šapirografu, dok su drugi tiskani u tiskari *Ruskoga slova* u Ruskom Krsturu, a poslije u privatnoj tiskari Blaška Gabrića u Batini.

Horizonti, br. 15, Bačka Palanka, 1974.

Budući da su izdavanje toga lista vlasti već odobrile, a kako je odobrenje za pokretanje novoga širega međužupnoga vjerskoga lista bilo neizvjesno, potkraj 1978., ubrzo nakon izbora pape Ivana Pavla II., formalno je prerastao u vjersko-informativni list Subotičke biskupije *Bačko klasje*, koji je također izlazio na hrvatskom jeziku, s istim urednikom. Nešto sačuvanih primjeraka čuva Knjižnica Matice srpske u Novom Sadu.

Lit.: I. Prčić, *Bibliografija vjersko-informativnog lista »Horizonti«*, rukopis, Arhiva Župnoga ureda Isusova uskruća u Subotici; L. I. Krmpotić, *Nekoliko riječi o listu »Horizonti«*, rukopis, Arhiva Župnoga ureda Isusova uskruća u Subotici; *Bačko klasje*, br. 1, Bačka Palanka, 1978.

B. Stantić

HORNJAK, Željko (Sombor, 19. II. 1966.), rukometaš. Sin Đure i Marije, rođ. Lukić. Brat od strica rukometašice Aranke. Osnovnu i srednju poljoprivrednu školu za-

vršio je u Somboru, a Višu ekonomsku školu u Apatinu. Igrao je na poziciji vratara i bio je član rukometnih klubova *Sombor* 1983.-84., *Crvenka* 1984.-86., *Istraturist* (Umag) 1986.-87., *Zamet* (Rijeka) 1987.-90., *Nordstrand* (Norveška) 1990.-92., *Drammen* (Norveška) 1992.-94., *Strassbourg* (Fancuska) 1994.-95., *Sever* (Subotica) 1995.-96., *Apatin* 1996.-98., *Borac* (Banja Luka) 1998.-99., *Tutunski kombinat* (Prilep) 1999.-2000., *Apatin* 2000.-01., *Kyndil* (Farski Otoci) 2001.-04., *Neistin* (Farski Otoci) 2004.-05., *Sombor* 2005.-07. te *Poreč* od 2008.

Nastupio je oko 50 puta za omladinsku reprezentaciju Jugoslavije i jedanput za seniorsku reprezentaciju. Kao član omladinske reprezentacije osvojio je naslov Svjetskog prvaka 1987. u Rijeci, kada je bio najbolji vratar u svojoj ekipi. Na Balkanskim prvenstvima za juniore osvojio je zlatna odličja 1985. i 1986. te srebrno odličje 1987. Za seniorsku reprezentaciju igrao je na Trofeju Jugoslavije 1987. u Rovinju. Kao član RK *Crvenka* bio je finalist Kupa Jugoslavije 1984. S ekipom *Kyndila* osvojio je naslov prvaka države i igrao u finalu državnog kupa. Na Farskim Otocima počeo je i trenersku karijeru. U RK *Poreč* ujedno je i trener i vratar.

Izvor: Osobna arhiva Željka Hornjaka.

Lit.: *Rukomet*, Varaždin, 1982.-91; www.rkporrec.hr

E. Hemar

HORNJAK-MIJIĆ, Aranka (Sombor, 26. VI. 1966.), rukometašica. Kći Šime Hornjaka i Irenke, rođ. Cigić Parčetić; sestra od strica rukometaša Željka. Osnovnu i srednju poljoprivrednu školu završila je u Somboru. Rukomet je počela igrati s 13 godina u RK *Vesna* (danas RK *Bane Sekulić*) iz Sombora, za koji je nastupala cijelu rukometnu karijeru. Bila je 24 puta članica juniorske reprezentacije Jugoslavije, za koju je nastupila i na Svjetskom juniorskom prvenstvu 1985. u Južnoj Koreji, kada je osvojila 8. mjesto. Za seniorsku reprezentaciju Jugoslavije nastupala je 10 puta. Za matični je klub postigla više od 1000 golova. Nakon završetka sportske karijere 1994. posvetila

se poduzetništvu. U Gradini kraj Sombora s obitelji vodi *Dida Hornjakov salaš*, koji je uređen u starinskom stilu i namijenjen seoskomu turizmu. Članica je GKUD-a *Ravangrad* iz Sombora i izvorne pjevačke skupine *Varošanke*, koja djeluje u sklopu *Ravangrada*.

Lit.: *Rukomet*, Varaždin, 1982.-91; *Almanah Rukometnog saveza Jugoslavije 1949-1988*, Beograd, 1991; *Dnevnik*, 6. VI. 2004, Novi Sad.

E. Hemar

HORŠIĆ, Emilija (Subotica, 22. X. 1929.), znanstvena savjetnica, sveučilišni predavač. Kći je Mije Buljovčića i Ane, rođ. Prčić. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u rodnom gradu, nakon čega se zapošljava u subotičkom Domu zdravlja kao rendgenski tehničar. Nakon udaje odlazi u Sarajevo, gdje radi u Zavodu za rendgenologiju i fizikalnu terapiju Veterinarskoga fakulteta. Usporedno upisuje srednju medicinsku školu, koju završava 1961., a na Veterinarskom je fakultetu diplomirala 1968. Ondje je primljena za asistenta za predmet Rendgenologija i fizikalna terapija. Radi usavršavanja završava školu za radioizotope u Institutu *Vinča* u Beogradu. Na Veterinarskom fakultetu u Sarajevu magistrirala je 1976. temom *Detekcija K-40 i nekih fisionih produkata u morskim ribama*, a doktorirala je 1980. obranivši radnju *Prilog istraživanjima nivoa koncentracije, koncentracijskih faktora i apsorbiranih doza u sistemu voda-riba s osvrtom na radijacijsko opterećenje čovjeka važnim prirodnim i fisiskim radionuklidima*. Nakon doktorata dobiva zvanje višega znanstvenoga suradnika, a 1984. zvanje znanstvenoga savjetnika. Na posljediplomskom studiju Radiobiologija i radioekologija s radijacijskom higijenom na Veterinarskom fakulteta u Sarajevu bila je predavač i mentor magistrandima i doktorandima.

Glavna je tema njezina znanstvenoga interesa radiološka zaštita. Sudjelovala je na brojnim domaćim i međunarodnim simpozijima, a objavila je kao autor ili suautor više od 140 radova u časopisima *Veterinaria* (Sarajevo, 1969-73, 1975-77, 1982-84, 1986-88, 1990-91), *Acta veterinaria* (Beo-

grad, 1972), *Veterinarski glasnik* (Beograd, 1972, 1987), *Periodicum Biologorum* (Zagreb, 1977, 1992), *Mljekarstvo* (Zagreb, 1980), *Hrana i ishrana* (Beograd, 1981), *Vojnosanitetski pregled* (Beograd, 1984), *Acta Physica Hungaria* (Budapest, 1986), *Acta Adriatica* (Split, 1991) i dr. Nakon izbijanja rata u Bosni i Hercegovini 1992. prelazi u Zagreb, gdje se 1993. zaposlila u Centru za istraživanje mora Instituta *Ruđer Bošković*. God. 1994. odlazi u mirovinu. Živi u Podgori, no dio godine provodi u rodnoj Subotici.

Djelo: *Dejstva jonizujućeg zračenja i zaštita ljudi i životinja hemijskim materijama* (suautori M. Jovanović, Z. Milošević, R. Kljajić), Sarajevo, 1982.

D. Runje

HORTHY, Miklós (Kenderes, Jászko-nagykunsko-szolnočka županija, 18. VI. 1868. – Estoril, Portugal, 9. II. 1957.), pomorski časnik, mađarski guverner. Osnovnu je školu pohađao u rodnom mjestu i Debrecinu, gimnaziju u Šopronu, 1882. završio je pomorsku akademiju u Rijeci, 1886. imenovan je pomorskim kadetom, 1900. poručnikom, 1909. krilnim adutantom kralja Franje Josipa, 1912. kapetanom fregate. Za Prvo-ga svjetskoga rata bio je kontra-admiral. Sudjelovao je u zauzeću Lovćena, a u veljači 1918. ugušio je ustanak mornara u Kotoru. Posljednji je zapovjednik austro-ugarske vojne flote. Osim njemačkoga, francuskoga, engleskoga i talijanskoga, naučio je i hrvatski jezik.

Nakon formiranja komunističke vlade Béle Kuna u Budimpešti 21. III. 1919. u srpnju se prihvatio dužnosti ministra obrane u proturevolucionarnoj vladi Gyule Károlyija u Segedinu (tada pod francuskom okupacijom) te je počeo ustrojavanje nove Nacionalne vojske, čijim je vrhovnim zapovjednikom postao nakon Károlyijeve ostavke. Nakon sloma Mađarske Sovjetske Republike umarširao je u prijestolnicu 16. XI. 1919. Kao vrhovni zapovjednik vojske, upravljao je zloglasnim bijelim terorom 1919.-21. Uz pomoć naoružanih časnika koji su 1. III. 1920. prodrli u Mađarski parlament imenovao se guvernerom. Premda se isprva zauzimao za kraljevinu, u ožuj-

ku i listopadu 1921. spriječio je povratak Habsburgovaca na prijestolje. U razdoblju dok je bio guverner (1920.-44.) zastupao je vladu krugova najkonzervativnijih veleposjednika i krupnih kapitalista. U vanjskoj politici oličavao je mađarsku nadu u reviziju Trianonskoga ugovora, za što je, nakon neuspjela traženja oslonca u zapadnim silama, saveznike našao u fašističkoj Italiji i nacističkoj Njemačkoj. Njegova je politika Mađarsku dovela do savezništva s Berlin-sko-rimskom osovinom te do sudjelovanja u Drugom svjetskom ratu, prije i tijekom kojega je vratio dio područja oduzetih 1919. Unatoč tomu što antižidovski zakoni nisu rigorozno primjenjivani sve do njemačke okupacije Mađarske 1944., dopustio je rasnu i političku diskriminaciju. Njegovi neodlučni pokušaji istupanja iz rata nakon 1943. spriječeni su nakon što su Nijemci 19. III. 1944. okupirali Mađarsku, pa je morao imenovati novu vladu. U listopadu 1944. prisiljen je na ostavku te vlast predaje vođi Stranke strelastoga križa Ferencu Szálasiju. Nadiranje Crvene armije prisililo ga je da 15. X. 1944. zatraži primirje s SSSR-om, ali su ga Nijemci svrgnuli i zatočili u Njemačkoj. Nakon rata neko je vrijeme u Njemačkoj bio u američkom zatočeništvu. Kao ratnoga zločinca nova mađarska i jugoslavenska vlada (krvoproliće u Novom Sadu 1942.) tražile su njegovo izručenje, no SAD je to spriječio. Na nürnberg-

škom sudu saslušan je kao svjedok, a zatim je do smrti živio u portugalskom Estorilu. Posmrtni ostaci vraćeni su mu u rodno selo 1993.

Zaboravljajući da je jedan od razloga mađarske trianonske katastrofe bio upravo odnos prema nemađarskim narodima i ujedno niječući odnos prema vlastitim manjinama kakav je tražio prema pripadnicima mađarske manjine u novonastalim državama, poticao je bujanje mađarskoga nacionalizma i revanšizma u međuratnom razdoblju u Mađarskoj. Narodnosti, među njima i Hrvati, bile su nacionalno obespravljene. Onodobna rijetka hrvatska izdanja (udžbenici, kalendari) služila su posvemašnjoj mađarizaciji. Državne vlasti, a s njima u sprezi i Katolička crkva, činile su sve kako bi zatrle i posljednji trag pripadnika nacionalnih manjina (npr. prisilno pomađarivanje prezimena). Nazočio je dužijanci u Subotici 27. VII. 1941., tada prozvanoj »proslavom mađarskoga kruha«. Koristeći se prokušanom krilaticom »podijeli, pa vladaj«, zabranjene su riječi Hrvat i hrvatski, a pritom se prenaplašavaju hrvatska regionalna etnička imena Šokac, Bunjevac, Rac, Dalmatin, Bošnjak, Tot, koja se nisu smjela dovoditi u vezu s hrvatstvom. Jedan od primjera takva pristupa bio je i franjevac Bernardin Unyi sa svojim djelom *Sokácok-bunyevacok és a bosnyák ferencesek története* (objavljeno je tek 1947., a prevedeno je na srpski 2001. te danas služi velikosrpskim krugovima i dijelu vojvođanskih Bunjevaca za dokazivanje bunjevačke samosvojnosti). Podunavski Hrvati doživljavaju ga kao izrazito negativnu osobu, što se ogleda i u pučkoj pjesmi: »Oj, Hortijo, naša krvopijo, / sve uzimlješ, jezik nam otimlješ«.

Lit.: *Danica ili kalendar za Bunjevce, Šokce i Hrvate 1942*, Budapest, b. g.; *Danica ili kalendar za Bunjevce, Šokce i Hrvate 1943*, Budapest, b. g.; B. Unyi, *Sokácok-Bunyevacok és a bosnyák ferencesek története*, Budapest, [1947]; *Új magyar lexikon*, Budapest, 1960; M. Čorović, *Admiral na belom konju*, Beograd, 1981; S. Konrád, *Történelem IV*, Budapest, 1993; B. Unyi, *Istoriya Šokaca, Bunjevaca i bosanskih franjevaca*, Subotica, 2001; M. Száray-J. Kaposi, *Povijest 12 za gimnazije*, Budimpešta, 2007.

Ž. Mandić

B. Unyi, *Sokácok-Bunyevacok és a bosnyák ferencesek története*, Budapest, 1947.

HORVACKI, Grgo (Bikovo, 4. II. 1949.), gospodarstvenik. Sin je Jose i Marije, rođ. Vrbanović. Osnovnu i strojarsko-tehničku srednju školu završio je u Subotici, a na zagrebačkom Strojarskom fakultetu diplomirao je 1974. Isprva radi u subotičkim poduzećima *Subotička toplana* i *Standard-projekt*, a nakon toga glavni je ravnatelj *Subotičke toplane* 1981.-90. Na upravljačkim poslovima u subotičkoj tvornici *Pionir* radi tijekom 1990-ih. Ravnatelj je Javnoga komunalnoga poduzeća *Subotička toplana* 2002.-05, a od 2006. Javnoga komunalnoga poduzeća *Suboticaplin*.

Za njegova je mandata postavljena koncepcija razvoja energetike Subotice, tj. razvoja toplifikacije te plinifikacije grada, koja je ostvarena 1986.-2008. U tom su razdoblju postavljena kotlovska postrojenja snage iznad 110 MW i toplinska mreža koja toplinskom energijom opskrbljuje gradsku jezgru s više od 11 000 potrošača; izgrađena je nova vrelododna kotlarnica s vrelododnim kotlom od 58 MW te magistralni vrelodod u centru Subotice; postavljeno je više od 150 km vodova za daljinsko grijanje u mjesnim zajednicama Radanovac, Centar II i Centar III; izgrađena je plinska razvodna mreža od 650 km za potrebe grada; cjelokupna industrija grada Subotice koristi se plinom kao energentom, a jednako tako i više od 8 500 stambenih potrošača, a osigurana je mogućnost priključenja dodatnih 12 000 potrošača; izgrađen je magistralni plinovod za naselja Palić, Mali Bajmok, Novo Selo, Bajnat i Prozivka u ukupnoj duljini od oko 12 km i plinovodna mreža u mjesnim zajednicama Prozivka, Bajnat, Novo Selo, Mali Bajmok, Radanovac, Gat, Zorka i Kelebija. Time je Subotica svrstana u red europskih gradova s izgrađenom energijskom infrastrukturom i mogućnošću zadovoljenja sadašnjih energijskih potreba stanovništva i privrede, a ujedno su stvoreni uvjeti za razvijanje novih privrednih potencijala na cjelokupnom gradskom teritoriju i zadovoljenje potreba stanovništva u idućim desetljećima. Usto je instaliranim energijskim kapacitetima svakomu kućanstvu i gospodarstveniku subjektu omogućeno korištenje kvalitetnom i ekološkom energijom i

u gradskom središtu i u rubnim gradskim područjima.

Aktivan je u nekoliko udruga i organizacija: član je Izvršnoga odbora FK *Bačka*, KUD-a *Aleksandrovo*, DSHV-a i dr.

G. Bačlija

HORVACKI (Horvacki Palivukov), Lazar (Subotica, 19. X.1915. – Zagreb, 1943.), odvjetnički i sudački vježbenik, sudionik komunističkoga pokreta otpora. Sin Martina i Marge, rođ. Sudarević, brat Marka Horvackoga. U rodnom gradu završio je pučku školu 1926. i gimnaziju 1934. te diplomirao na Pravnom fakultetu 1939. Tijekom studija bio je 1938. izabran za predsjednika studentske organizacije *Akademski sever*. Bio je pristaša lijevoga krila HSS-a, koje je bilo u dobrim odnosima s komunis-tima na fakultetu, te član lijevo orijentirane prijeratne Hrvatske privredne omladine u Subotici. Kao odvjetnički vježbenik radio je u uredu Babijana Malagurskog, glavnoga pokrovitelja hrvatskih kulturnih i športskih društava u Subotici. U ljeto 1941., poznat po lijevoj političkoj orijentaciji još na studiju, a budući da nije znao mađarski jezik, napušta Suboticu i seli se u Koprivnicu, gdje se zaposlio kao sudački vježbenik. Kao član Komunističke partije Jugoslavije angažirao se na prikupljanju lijekova, oružja i organiziranju novih partijskih ćelija, ali zbog lošega zdravstvenoga stanja nije mogao pristupiti partizanskomu pokretu. U Glinu prelazi

Lazar Horvacki

1942. i upošljava se kao sudački vježbenik u Kotarskom sudu u Petrinji. Ondje nastavlja rad u ilegalnom komunističkom pokretu otpora. Redarstvo NDH uhitilo ga je u ljeto 1943. te je osuđen na smrt vješanjem kao državni neprijatelj. Smrtna kazna izvedena je nad njim i nad skupinom od dvadesetak osuđenika za isto djelo u vojarni zatvoru u Savskoj cesti u Zagrebu. Pokopan je skupa s ostalim osuđenima u zajedničkoj grobnici na Mirogoju, bez oznake. Nakon rata posmrtno je odlikovan *Partizanskom spomenicom 1941.* kao prvoborac NOB-a, i to na prijedlog preživjelih kolega boraca s Pravnoga fakulteta u Subotici. Jedna ulica u Subotici, pokraj Kerskoga groblja, i danas nosi njegovo ime.

Lit.: *Hrvatski narod*, Zagreb, 1943; *Spomenica palim borcima i žrtvama fašističkog terora 1941-1945.*, Subotica, 1988; K. Kuntić, Studentske udruge i klubovi, politički život studenata Pravnog fakulteta u Subotici, *Žig*, br. 50, *Dodatak za znanost, kulturu i umjetnost*, Subotica, 1996; M. Simić, *Istorijski subotički Pravnog fakulteta 1920-1941.*, Beograd, 1999.

M. Prčić

HORVACKI, Marko (Subotica, 20. IV. 1883. – Zagreb, 16. III. 1966.), slikar i pedagog. Završio je učiteljsku školu u Baji te je 1908.-12. bio učitelj u Kalači. Ondje je učio slikati kod Jenőa Maróttija Majora. Tijekom Prvoga svjetskoga rata dospio je u rusko zarobljeništvo te je tu prema naredbi za švedsku kraljevsku obitelj izradio 60 minijatura. Nakon rata vraća se u Suboticu i predaje crtanje u Građanskoj školi. Za tajnika Društva vojvođanskih umjetnika bio je izabran 1939. Od 1941. živi u Zagrebu. Nema mnogo sačuvanih i registriranih radova. God 1936. naslikao je poznatu sliku Ivana Antunovića za Subotičku maticu, a izrađivao je i slike za subotičke crkve. Izlagao je na *Izložbi subotičkih bunjevačkih slikara 1927.* i *Izložbi bačkih umjetnika 1932.* Njegovih 9 radova danas čuva Gradski muzej u Subotici, a u njega su dospjeli iz likovne zbirke dr. Jovana Milekića. Nekoliko njegovih radova u svojem fondu čuva i Zavičajna galerija dr. Vinka Perčića u Subotici.

Lit.: J. Milekić, Slikarstvo u oslobođenoj Subotici, *Književni sever*, 11/1933, Subotica; B. Vojnić Haj-

Marko Horvacki

duk, Podaci o likovnim umjetnicima i amaterima Subotice, *Kalendar Hrvatska riječ*, Subotica, 1952; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; T. Gajdos, *Szabadka kepzőművészete*, Subotica, 1995; *Donacija dr. Vinka Perčića – Umjetnine zavičajne zbirke*, Subotica, 1996; A. Sekulić, *Umjetnost i graditeljstvo bačkih Hrvata*, Zagreb, 1998; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002; O. Kovačev Nin-kov, Dela iz Bačkog muzeja dr Jovana-Joce Milekića u fondu umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica, *Bačka galerija dr Jovana Milekića* (katalog), Subotica, 2007.

Lj. Vuković-Dulić

HORVACKI (Horvacki Palivukov), Marko (Subotica, 5. IV. 1913. – Novi Sad, 10. IX. 1995.), odvjetnik, sudac, kulturni djelatnik. Sin Martina i Marge, rođ. Sudarević. Otac mu je bio jedan od osnivača NK *Bačka* i glavni gradski arhivar. U rodnom gradu završio je pučku školu i gimnaziju te diplomirao na Pravnom fakultetu 1936. Već kao mlad bio je aktivan u mnogim hrvatskim udrugama. Sudjelovao je u osnivanju *Subotičkoga športskoga lista* (u kojemu je redovito pisao anonimne uvodnike 1953.-40.), Hrvatske kulturne zajednice 1936. te Hrvatskog akademskog društva *Matija Gubec* u Subotici, čiji je bio predsjednik do izbijanja rata. Kao odvjetnički vježbenik radio je u nekoliko subotičkih odvjetničkih ureda. Prije rata bio je nogometaš i tajnik NK *Bačka*, u vrijeme kad je taj klub dotadašnji atribut Jugoslavensko atletsko društvo promijenio u Hrvatski športski klub te pod tim

imenom pristupio Hrvatskomu športskomu savezu. Kao vođa mladeži subotičkoga HSS-a bio je jedan od najaktivnijih suradnika Josipa Vukovića – Đide, s kojim je 1941. otišao u Hrvatsku, gdje je poslije bio sudac u Kotarskom sudu u Dugom Selu. Sudjelovao je u radu Društva bačkih Hrvata u Zagrebu. Potkraj Drugoga svjetskoga rata, kao pripadnik lijevoga krila HSS, prilazi partizanskomu pokretu i učlanjuje se u Komunističku partiju.

Marko Horvacki

Nakon rata vratio se u Suboticu te je ondje postao jednim od najvažnijih hrvatskih političkih i kulturnih djelatnika. God. 1945. izabran je za suca Kotarskoga suda u Subotici, okružni javni tužitelj postao je 1948., a 1952.-53. bio je predsjednik Narodnoga odbora kotara Subotica, što je bila funkcija usporediva s gradonačelnikom. U nekoliko mandata bio je zastupnik u skupštini Srbije. S Balintom Vujkovom, Matijom Poljakovićem i dr. radio je na uvođenju hrvatskoga jezika u službenu uporabu u škole i tisak, zbog čega je 1954. bio prisiljen podnijeti ostavku, ali je i dalje bio stalni zastupnik u Skupštini Srbije i tajnik Odbora za proračun Skupštine Srbije. Predsjednik Okružnoga suda u Subotici postao je 1960., sudac Vrhovnoga suda Vojvodine u Novom Sadu 1963., a za suca Ustavnoga suda Vojvodine u Novom Sadu, kao predstavnik iz

reda hrvatskoga naroda, izabran je 1974. Umirovljen je 1982.

Bio je jedan od osnivača Hrvatskoga kulturno-umjetničkoga društva *Bunjevačko kolo* 1970., član uredništva i predsjednik uređivačkoga odbora subotičkoga književnoga časopisa *Rukovet* 1970.-72, a član Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini od rujna 1990.

Lit.: »Bačka« 1901-1971, Subotica, 1971; L. Merković, Bibliografija časopisa »Rukovet« maj 1955 – april 1990, *Rukovet*, 5/1990, Subotica; In memoriam: Marko Horvacki (1913-1995), *Glas ravnice*, br. 57, Subotica, 1995; M. Simić, *Istorija subotičkog Pravnog fakulteta 1920-1941.*, Beograd, 1999; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002; B. Ištvančić, O uvođenju hrvatskog jezika 50-ih godina XX. stoljeća: Prisjećanje Marka Horvackog Palivukova, *Klasje naših ravni*, 9-10/2007, Subotica.

N. Zelić i M. Prčić

HORVACKI, Martin (Subotica, 10. VII. 1883. – Subotica, 11. XII. 1970.), gradski činovnik, nogometaš, sportski djelatnik. Sin je Klemensa i majke Đule, rođ. Kuntić. Otac suca Marka i revolucionara Lazara. God. 1901. bio je osnivač i igrač prvoga naraštaja nogometaša NK *Bačke*, koji je s velikim oduševljenjem zavolio i promicao nogomet u Subotici. Članom klupske uprave postao je 1906. te je u njoj obnašao razne dužnosti sve do 1939., kad se povukao zbog narušenoga zdravlja. Pri osnutku Nogometnoga saveza Jugoslavije 14. IV. 1919. u Zagrebu bio je predstavnik NK *Bačke*. Nakon povratka iz Zagreba prihvatio se osnivanja i organiziranja Subotičkoga nogometnoga podsaveza, koji je i utemeljen 1920. Bio je njegov dugogodišnji dopredsjednik, a poslije i prvi tajnik. Podsavez je razvio aktivnosti na popularizaciji nogometa i osnivanju novih klubova u Subotici i okolici. U to vrijeme na inicijativu Subotičkoga podsaveza priređivani su česti susreti reprezentacije grada i podsaveza s reprezentacijama Zagreba, Beograda, Splita, Osijeka, Novoga Sada, Sombora i drugih mjesta, kojima je on bio glavni organizator. Za dugogodišnji rad odlikovan je u povodu 50. obljetnice Nogometnoga saveza Jugoslavije 1969. Zlatnom plaketom Saveza, a posmrtno mu je 1971. dodijeljena počasna jubilarna plaketa NK *Bačka*.

Martin Horvacki

Lit.: »Bačka« 1901-1971, Subotica, 1971; FK »Bačka« Subotica 1901-2001, ur. Ž. Inić, Subotica, 2001.

Lj. Vujković Lamić

HORVACKI, Mate (Subotica, 20. II. 1860. – Subotica, 2. III. 1931.) gradski činovnik, poduzetnik. Sin Pere i Ane, rođ. Šarčević. Prvi se put spominje potkraj 1897., kad je pri popunjavanju upražnjenih zvanja u gradskoj upravi izabran za gradskog baždara. Njegovi počeci u poduzetništvu sežu do 14. VII. 1909., kad je s Filipom Malagurskim osnovao komisiju trgovinu svinja i krupne stoke. U ljeto 1910. sâm je utemeljio Veliko bunjevačko pokopno poduzeće. Dvije godine poslije, skupa s gradskim činovnicima Vinkom Gabrićem i Josipom Rajčićem, osnovao je Pokopno društvo subotičkih imućnih građana. Nakon Prvoga svjetskoga rata bio je član upravnoga odbora Gradske štedionice.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F: 451.156; F: 086. CT, V/244.

Lit.: *Neven*, 11/1897, 7/1910, 8/1912, Subotica.

M. Grlica

HORVACKI, Pero (Donji Tavankut, 25. IV. 1957.), strojarski inženjer, političar. Sin Lazara i Tilke, rođ. Skenderović. Osnovnu školu završio je u Đurđinu, a srednju i višu strojarsku u Subotici. Radio je u nekoliko subotičkih tvrtki (*Bratstvo, Agrokombinat, Sever* i dr.), a poslije i kao nastavnik u MESSČ-u (Tehničkoj školi) u Subotici. Ak-

tivan je u Demokratskom savezu Hrvata u Vojvodini od 2000. te je obnašao i nekoliko funkcija u Subotici, među kojima od studenoga 2007. i funkciju dogradonačelnika (službeni naziv »zamjenik predsjednika općine« do kolovoza 2008., poslije »zamjenik gradonačelnika«). Kao zamjenik predsjednika Upravnoga vijeća Radio Subotice doprinio je produljivanju emitiranja programa na hrvatskom jeziku s dva na tri sata na dan, što je i ostvareno od 2. IV. 2007. Provodeći odluku DSHV-a o angažiranju na formiranju gimnazijskoga odjela na hrvatskom jeziku, tijekom kolovoza 2007. bio je jedan od vodećih aktivista na okupljanju dovoljnoga broja djece za pokretanje odjela na hrvatskom jeziku u subotičkoj gimnaziji od školske 2007./08., kad je u toj školi i počela nastava na hrvatskom jeziku.

S. Bačić

HORVACKI, Petar (Subotica, 9. VI. 1924. – Sombor, 8. III. 1945.), revolucionar, sudionik pokreta otpora. Sin je Grge i majke Julke, rođ. Pozderić. Osnovnu školu i dva razreda građanske škole završio je u Subotici, a elektromonterski obrt u subotičkoj Električnoj centrali, gdje je nastavio raditi. U osamnaestoj godini postaje članom Hrvatske privredne omladine. Povezuje se zatim s mladim SKOJ-evcima u Aleksandrovu, dobiva ilegalne materijale koje raspava, prihvaća ideje Pokreta otpora, te postaje članom SKOJ-a. Sredinom 1944. postaje članom Mjesnoga komiteta SKOJ-a za Aleksandrovo te radi na pisanju antifašističkih parola po ulicama Subotice, prikuplja sanitetski materijal, novčana sredstva i oružje. U rujnu 1944. povezuje se sa Subotičkim partizanskim odredom, potkraj mjeseca izbjegao je uhićenje, no ne i njegova sestra i roditelji. Roditelji su mu na kraju završili u Njemačkoj, gdje su od mučenja i bolesti umrli. Kao borac Subotičkoga partizanskoga odreda ušao je u sastav VIII. vojvođanske udarne brigade. Istaknuvši se u bici kod Batine, postavljen je za zamjenika komesara čete. U okršajima kod Baranjskoga Petrova Sela smrtno je ranjen, a preminuo je stigavši u somborsku bolnicu.

Petar Horvacki

Lit.: M. Dubajić, *Portreti*, Subotica, 1976; *Sećanja učesnika radničkog pokreta i NOR-a Subotice 1920-1944*, Subotica, 1985.

T. Žigmanov

HORVAT, najčešće hrvatsko prezime. U inačicama Horváth, Horvath i Horwath, osim u Hrvatskoj, vrlo je često i u Mađarskoj, Slovačkoj, Austriji, Sloveniji i Vojvodini. Kako je osobito često na teritoriju povijesne Ugarske, pretpostavlja su se njime isprva koristili Mađari pri imenovanju osoba izbjeglih pred Turcima s područja Dalmacije i stare Slavonije (zemlje između Drave, Save i Kupe). Poznato je kako su Hrvate izbjegle na područje ugarskih županija (Vas, Somogy, Zala, i dr.) neko vrijeme popisivali po njihovim pravim prezimenima, ali su dodavali i pridjevak Horváth kako bi ih razlikovali od domaćega pučanstva. Tako su postojala prezimena: Horváth Patacsich, Horváth Kolonich, Horváth Festetich, Horváth Keglevich i dr. S vremenom plemići su prešli na svoja izvorna prezimena, dok ih je obični puk izgubio te mu je ostalo samo prezime Horvat. Bilo je rasprostranjeno na području cijele Ugarske, pa se nakon raspada Monarhije i stvaranja novih država, osim u Hrvatskoj i Mađarskoj, pojavljuje i u Slovačkoj, Sloveniji i Austriji, a ima ga i u Vojvodini. Današnji nositelji prezimena Horvat izvan matičnog hrvatskog područja pripadaju različitim narodima: u Mađarskoj su oni dominantno Mađari, u Slovačkoj Slovaci, u Sloveniji Slovenci,

dok su u Austriji među nositeljima toga prezimena mnogi etnički Mađari.

Prema najnovijim istraživanjima, u Hrvatskoj ima 114.643 prezimena, među kojima 22.225 Horvata, 15.835 Kovačevića, 13.150 Babića i 11.617 Marića. Prezime Horvat osobito je rasprostranjeno na kajkavskom području, odnosno na području nekadašnje Slavonije. Na hrvatskom jugu, gdje se začinje hrvatska državnost, hrvatsko je ime rano i obilato zasvjedočeno, zbog čega nije bilo potrebe za prezimenom etnonimskoga postanja te ga uglavnom i nema. Nasuprot tomu, u sjevernoj Hrvatskoj, gdje narodno ime nije potvrđeno, rano nastaje prezime Horvat kao svjedočenje pripadnosti njegovih nositelja hrvatskomu narodu i u očima njihovih sjevernih susjeda, koji su u obliku prezimena Horvát dali svoj jezični biljeg, a nad njegovim su nositeljima imali višestoljetnu političku i crkvenu upravu. Sadržaj prezimena Horvat, upravo u pomadžarenom liku, dokazuje da su ti politički vladari, čija je civilna i crkvena uprava izbjegavala hrvatsko ime, bili svjesni kojemu etnosu taj puk pripada, kad ga je najbolje, jednoznačno i brojno, mogla poistovjetiti etnonimskim prezimenom Horvat. Turski defteri i drugi popisi, u kojima se prezime Horvat često javlja, dokazuju da su pripadnici hrvatskoga naroda nastanjivali velik dio mađarskoga Zadunavlja.

U Mađarskoj je to danas peto najčešće prezime, iza prezimena Nagy (»velik«), Kovács (»kovač«), Tóth (isprva su tako nazivani došljaci iz Slavonije, a poslije Slovaci) i Szabó (»krojač«). Među prezimenima etnonimskoga podrijetla na devetom je mjestu prezime Németh (Nijemac), osamnaesto je Oláh (Vlah), dvadeseto Rác (Srbin), dvadeset drugo Török (Turčin), trideset drugo Magyar (Mađar), pedeset prvo Orosz (Rus), a šezdeset sedmo Lengyel (Poljak). Danas je samo manji broj nositelja prezimena Horvat u Mađarskoj hrvatske nacionalnosti, jer se proces mađarizacije dogodio prije nekoliko stoljeća. U mađarskoj povijesti, kulturi, znanosti, književnosti i sportu mnogo je istaknutih osoba koje su nosile prezime Horvat, no teško je razlučiti tko se među njima smatrao Hrvatom.

U šokačkih i bunjevačkih Hrvata to pretime susrećemo već u prvim matičnim knjigama: Segedin 1685. (Hervat, Horvath), Subotica 1686., Budim i okolica 1690. (Chorvat, Horvath, Hervat, Ervat), Baja 1715. (Horvath, Hervat), Tavankut, Žednik, Sombor i Santovo 1719. (Orvat, Harvat, Vrvat, Arvat, Ervat, Kroata, Croate, Horvath, Horváth), Dušnok 1743. (Horvath), Lemeš 1748., Bajmok 1785. U te dvije skupine one nije toliko rasprostranjeno, ali među Bunjevcima ima izvjesnih osobitosti: susreće se u dvojnim prezimenima (Horvat Aljmaški), a ima i osobitih izvedenica (Horvacki, Horvatski, Horvatović), pri čemu su pojedine izvedenice također dvojna prezimena (Horvatski Krkljuš, Horvatski Palivukov, Horvatski Zivalov).

Lit.: A. Velics, E. Kammerer, *Magyarország történelmi kincstári defterek*, 1, Budapest, 1886; P. Šimunović, *Naša prezimena – porijeklo, značenje, rasprostranjenost*, Zagreb, 1985; Ž. Mandić, *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj*, Budimpešta, 1987; P. Šimunović, *Hrvatska u prezimenima*, Zagreb, 2008.

L. Heka i Ž. Mandić

HORVAT, plemićka porodica. Zabilježena su tri odvjetka u Bačkoj: Horvat-Szentgyörgyi, Horvat-Csabai i Horvat iz Lemeša, od kojih je posljednji bunjevački. Potvrda plemstva izdana je Mihovilu 2. VI. 1711. U Bačkoj županiji proglašeno je plemstvo Josipa i Mihovila 1767. U plemstvo Bačke županije ubilježeni su 1771. Mihovil, Josip, Andrija, Stjepan, Ivan i Danijel te 1776. Adam. Na temelju potvrde Peštanske županije iz 1798. plemstvo Franje i Stjepana proglašeno je u Bačkoj županiji 1800. Na županijskom popisu plemića 1841. ubilježena su 23 člana porodice. Članovi porodice dobili su 1803. posjede u Lemešu. Pridjevak od *Megyefalve* izdan je u Beču 1738. Danijelu, dožupanu Baranjske županije.

Opis grba: u plavom štitu na zelenoj površini nalazi se bijeli golub s raširenim kljunom. Plaštev: zlatno-plavi i srebrno-crveni.

Lit.: E. Reiszig, *Bács-Bodrog vármegye családai*, u: *Bács-Bodrog vármegye*, 2, ur. S. Borovszky, [Budapest 1909]; V. Duišin, *Plemićke porodice II, Vojvodina*, 2, [Novi Sad, 1941]; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Szluha, *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002.

S. Bačić

HORVAT, Adalbert (Horvath) (Orahovica, 30. IX. 1783. – Slavonski Brod, 14. I. 1850.), homiletski pisac, crkveni govornik. Nakon završene niže gimnazije u Požegi 1805. u Baču je stupio u franjevačku Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga. Školovao se na filozofskom učilištu u Baji 1806.-08., a teologiju je završio u Mohaču 1808.-10. i Vukovaru 1810.-12. Za svećenika je zaređen 1809. te se predao pastoralnoj službi u hrvatskim i mađarskim samostanima, jer je osim hrvatskoga govorio i njemački, mađarski i poljski. Bio je propovjednik i vjeronučitelj u Požegi 1810.-15., Baji 1815./16. i Iloku 1816., a 1821.-27. bio je osobni tajnik provincijala Grgura Čevapovića i tajnik Provincije za provincijala Petera Beckera. Službu samostanskih poglavara obavljao je u Budimu 1827./28., Požegi 1828.-30., Našicama 1832.-35., Mohaču 1841./42., Iloku 1845./46. i Šaregradu 1846./47.; u Našicama, Iloku i Šaregradu također je bio župnik. Kad je 1842.-45. bio savjetnik provincijalu Josefu Matzeku, boravio je u Mohaču. God. 1830. Matzek mu je povjerio u zadaću da uz pomoć Bazilija Katanovića za tisk pripravi prijevod *Svetoga pisma* Matije Petra Katančića. To je i učinio do studenoga 1831. te je prijevod tiskan sredinom 1832. Još kao mlad svećenik stekao je glas vrsna propovjednika. Služeći se homiletskom literaturom na latinskom i njemačkom jeziku, objavio je četiri propovijedi. Na hrvatskom je jeziku također ispjevao pohvalnu odu Grguru Čevapoviću, no ona je izgubljena. Pisao je slavonskom ikavicom na štokavskom narječju i svoj je jezik nazivao slavonskim.

Djela: *Korizmena govorenja od muke i smerti gošpodina Isukarsta, pokore i strašnoga suda Božjega*, Budim, 1824; *Sveta govorenja od različitih svetkovinah*, Budim, 1824; *Sveta nediljna govorenja za sve nedilje cile godine*, 1-2, Budim, 1824.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002.

F. E. Hoško

HORVAT, Branko (Gornji Tavankut, 30. X. 1945.), poduzetnik, društveni i politički djelatnik. Rođen je u obitelji s petero djece od oca Antuna i majke Ane, rođ. Kozma. U rodnom je mjestu pohađao osnovnu školu,

srednju trgovačku školu završio je u Subotici, a u Beogradu je 1972. diplomirao na Višoj ekonomskoj školi. Od 1977. ravnatelj je u *Peščarinoj* radnoj jedinici Tavankut, a od 1986. u OOUR-u Skenderovo iste poljoprivredne tvrtke. Ondje ostaje do 1991., kada osniva vlastito poduzeće i posvećuje se proizvodnji, prometu i izvozu voća. Kao aktivni član Društva voćara Vojvodine biran je za predsjednika u razdoblju 1994.-98.

Od mladih dana bio je omladinski aktivist uključen u društveni i kulturni život Tavankuta. Biran je za delegata Vijeće udruženoga rada Skupštine Općine Subotica 1982.-86., bio je predsjednika toga Vijeća, a obnašao je i dužnost potpredsjednika SO Subotica 1982.-83. Nakon toga bio je izabran za delegata u Vijeću udruženog rada Skupštine AP Vojvodine, čiji je predsjednik bio u jednogodišnjem mandatu.

Od 1964. aktivni je član HKPD-a *Mati-ja Gubec* iz Tavankuta, od 1990. zamjenik je predsjednika, a predsjednik je Društva bio u više mandata (1996.-2006.). Jedan je od glavnih oslonaca u obrani hrvatskoga identiteta Društva, osobito nakon vraćanja izvornoga imena 1991. Kao predstavnik Društva bio je član Foruma hrvatskih institucija i organizacija u Vojvodini od osnivanja 1997. i njegov predsjedatelj (2000. i 2001.). Jedan je od osnivača druge političke stranke vojvođanskih Hrvata – Hrvatskoga narodnoga saveza (HNS) 1998., a kao član predsjedništva i dopredsjednik HNS-a (1998.-2004.) bio je i jedan od pokretača i nositelja procesa ujedinjenja HNS-a s Demokratskim savezom Hrvata u Vojvodini 2004.

Kao odbornik HNS-a u Skupštini općine Subotica (2002.-06.) bio je 2003. član Elektorske skupštine za izbor Hrvatskoga nacionalnoga vijeća (HNV), na kojoj je izabran za člana HNV-a. Na konstitutivnoj sjednici HNV-a izabran je za dopredsjednika za Suboticu, a 2007. i za predsjednika toga tijela.

L. Suknović

HORVAT, Ćiril Josip (Horváth, Cyrill József) (Kecskemét, 17. X. 1804. – Budimpešta, 5. XI. 1884.), filozof, dramski pisac,

sveučilišni profesor, akademik. Stariji brat pravnik Dömea. Sa 16 godina stupio je u red pijarista te je tom prigodom svoje osobno ime Josip promijenio u redovničko Ćiril, pod kojim je postao poznat. Doktorirao je filozofiju (pedagogiju) u Pešti, a zatim je studirao teologiju u Nitri (današnja zapadna Slovačka). Radio je kao nastavnik u Vácu, a zatim je premješten u Segedin, gdje je imenovan ravnateljem liceja. Nakon sloma Mađarske revolucije bio je ravnatelj Glavne pijarističke gimnazije u Budimpešti 1850.-59., gdje je još i predavao mađarski jezik i književnost. Od 1860. pa do smrti bio je sveučilišni profesor filozofije na Peštanskom sveučilištu.

Za dopisnoga člana Mađarske akademije znanosti izabran je 1834., a za redovitoga člana Akademijina razreda za filozofiju 1836. Osim filozofskih rasprava, u ranijem razdoblju života pisao je pjesme i drame, od kojih su objelodanjene: *Tyrus* (Buda, 1834.), *Kuthén, kun király* (Szeged, 1838.), *Jolánta* (Buda, 1839.), *Vetélytársak* (Kecskemét, 1850.). Kako mu drame nisu postigle veći uspjeh, nakon 1850. okrenuo se isključivo proučavanju filozofske i literature te sveučilišnomu nastavničkomu radu.

Djela: *A philosophiai módszerek jelen állapotjáról*, Pest, 1867; *Horváth Cyrill összegyűjtött szépirodalmi munkái*, 1-6, Kecskemét, 1896.

Lit.: *A Pallas Nagy Lexikona*, 9, Budapest, 1895; J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 4, Budapest, 1896; *Magyar életrajzi lexikon*, 1, ur. Á. Kenyeres, Budapest, 1981³.

L. Heka

HORVAT, Davor (Bač, 30. IX. 1986.), dizač utega. Sin Josipa i Vere, rođ. Marković. Osnovnu i srednju elektrotehničku školu završio je u Osijeku. Član je KDT-a *Herku-les* iz Bača 1988.-94., KDU-a *Slavonija* iz Osijeka 2000.-03. i KDU-a *Osijek* 2003.-08. Na prvenstvu Hrvatske za kadete 2001. u kategoriji do 77 kg osvojio je 2. mjesto, 2002. u kategoriji do 81 kg 1. mjesto, a 2003. u kategoriji do 85 kg 1. mjesto. Na Prvenstvu Hrvatske za juniore 2002. u kategoriji do 77 kg osvojio je 3. mjesto, 2003. u kategoriji do 85 kg 1. mjesto, 2004. u kategoriji do 85 kg 1. mjesto, 2005. u kategoriji

do 85 kg 1. mjesto, a 2006. u kategoriji do 94 kg 1. mjesto. Na Prvenstvu Hrvatske za seniore 2007. u kategoriji do 85 kg. osvojio je 1. mjesto, a 2008. u kategoriji do 94 kg 2. mjesto. Na ekipnom prvenstvu Hrvatske, kao član KDU-a *Osijek*, osvojio je 5. mjesto 2006. i 3. mjesto 2007. U konkurenciji kadeta 2003. na Prvenstvu Hrvatske srušio je četiri državna rekorda. Nastupao je za reprezentaciju Hrvatske na promotivnom turniru 2004. u Pečuhu te je u seniorskoj konkurenciji u kategoriji do 77 kg osvojio srebrnu medalju. S ekipom *Osijeka* osvojio je prvo mjesto na turniru Alpe-Adria 2007. u Osijeku.

Izvor: Osobna arhiva Davora Horvata.

Lit.: *Hrvatski športski almanah*, Zagreb, 2001-2007.

E. Hemar

HORVAT, Demeter (Horváth, Döme) (Kecskemét, 16. X. 1819. – Kecskemét, 14. II. 1899.), pravnik, znanstvenik, pisac. Mlađi brat filozofa i pijarista Josipa Ćirila. Rođen je u imućnoj veleposjedničkoj obitelji i obrazovao se u najboljim školama u Kecskemétu, Segedinu i Budimu, u kojima je odlično naučio latinski, njemački i francuski jezik. Nakon gimnazije završio je pravni fakultet na kraljevskim sveučilištima u Pešti i Pečuhu. Diplomom odvjetnika dobio je 1841., a od 1842. osam je godina djelovao kao državni odvjetnik i gradski vijećnik u rodnom gradu. Aktivno je sudjelovao u političkom i kulturnom životu grada, bio je mecena mađarske književnosti, napose nakon slavnoga pisca Józsefa Katone, čiji je najvažniji uradak *Ban Bánk* i tiskao, a imao je i velike zasluge za njegovo promicanje. Također je podupirao gradskoga povjesničara Kečkemeta i člana Mađarske akademije Jánosa Hornyika.

God. 1861. izabran je za zastupnika Ugarskoga sabora, a kad je iste godine Sabor raspušten, izabran je za drugoga državnoga odvjetnika Peštanske županije. Prvim državnim odvjetnikom iste županije postao je 1867. God. 1869. izabran je za saborskoga zastupnika grada Kečkemeta te je imenovan za savjetnika tadašnjega ministra pravosuđa Boldizsára Horvátha. Tu je duž-

nost obnašao do 1875., kada je imenovan za predsjednika vijeća Kraljevskoga stola. Odstupio je 1886. zbog slabljenja vida te se vratio u rodni grad. Bio je osnivač i predsjednik društva *Katona József Irodalmi és Társadalmi Kör*, napisao je i životopis Józsefa Katone, a objavio je i dio svojih saborskih govora.

Lit.: *A Pallas Nagy Lexikona*, 9, Budapest, 1895; J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 4, Budapest, 1896; *Magyar életrajzi lexikon*, 1, ur. Á. Kenyeres, Budapest, 1981³.

L. Heka

HORVAT, Đuro Danijel (Osijek, 20. VI. 1827. – Slavonski Brod, 12. V. 1888.), franjevac, pedagog. Franjevačko odijelo primio je 1848. u slavonsko-ugarskoj Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga. Pohađao je filozofsko učilište u Fedvaru (*mađ.* Dunaföldvár) 1849.-51. te bogoslovnu školu u Vukovaru 1851.-53. i Budimu 1853.-55. Svećenik je postao 1853. Posvetio se pedagoškomu i pastoralnomu radu; najprije je bio profesor gimnazije u Požegi 1853.-60., a zatim je predavao dogmatsko bogoslovlje na bogoslovnoj školi u Mohaču 1861.-63., a pastoralno i moralno bogoslovlje u Baji 1863.-68. Službu propovjednika obavljao je u Cerniku 1875. i Slavonskom Brodu 1881.-88.

Izvor: Arhiv Generalne kurije Franjevačkoga reda u Rimu, *Hungaria Capistrana*, sv. 1, fol. 119r.

Lit.: *Schematismus almae Provinciae s. Ioannis a Capistrano*, Viennae, 1875.

F. E. Hoško

HORVAT, Janja (Kašad /*mađ.* Kásád/, Baranja, 12. II. 1951.), državna činovnica, prevoditeljica, kulturna djelatnica. Rođena je u ratarskoj šokačkoj obitelji Joce i Marte, rođ. Vorgić, čija je imovina zaplijenjena za vrijeme Rákosijeva poretka. Uz velika odricanja roditelja te bake Janje Kolesar, s braćom Matom i sa sestrom Martom školuje se isprva u pečuškoj osnovnoj školi u Fördő ulici, zatim u Budimpešti u Hrvatsko-srpskoj gimnaziji. Na studije hrvatskoga i ruskoga jezika upisuje se 1969. i završava godinu na Visokoj pedagoškoj školi u Pečuhu, poslije čega je upisala prvu godinu studija na budimpeštanskom Sveučilištu Loránda

Eötvösa. Diplomirala je 1975. na struci srpsko-hrvatski i ruski jezik i književnost. Za vrijeme studija uključuje se u kulturne aktivnosti tadašnje mladeži i sudjeluje u amaterskom kazališnom životu, bavi se pjevanjem, a nakon tri godine bavljenja pedagoškim radom u srednjoškolskom učeničkom domu budimpeštanske hrvatsko-srpske gimnazije zapošljava se u Savezu Južnih Slavena u Mađarskoj kao referentica za školstvo. Bilo je to razdoblje pokušaja oživljavanja mreže škola s dvojezičnom nastavom. God. 1987. stječe diplomu hrvatsko-madžarskoga stručnoga prevoditelja te do danas prevodi na susretima najviših razina hrvatsko-madžarskih državnih izaslanstava. Od osnivanja Vladina Ureda za nacionalne i etničke manjine 1990. imenovana je isprva za Vladinu savjetnicu, a 1992. za Vladinu glavnu savjetnicu. S toga položaja nakon četiri godine odlazi na Mađarski radio, gdje je odgovorna urednica hrvatske emisije pri Uredništvu za srednju i istočnu Europu. Od 1995. do 1998. kao član Hrvatske samouprave II. okruga u Budimu delegirana je i u Predsjedništvo Državne hrvatske samouprave, u kojem obnaša dužnost predsjednice Odbora za medije. Nakon ukinuća emisija za susjedne države 1. programa Mađarskoga radija 2002. individualno se bavi prevođenjem. Od proljeća 2007. glavna je savjetnica u Ministarstvu obrazovanja i kulture Republike Mađarske. Referentica je za Hrvate i Slovence i tajnica je ministrova savjetodavnoga tijela Državnoga odbora za manjine. Znatno je pridonijela izgradnji Hrvatske osnovne škole i gimnazije u Budimpešti, sudjelovala je u osnivanju Hrvatske katoličke zajednice u Budimpešti te hrvatskih znanstvenih skupova pokrenutih u II. budimskoj četvrti s važnom hrvatskom tradicijom.

Ž. Mandić

HORVAT, Josip (Bač, 28. X. 1962.), dizač utega. Sin Josipa Horvata i Angeline Kostić. Otac dizača utega Davora. Osnovnu školu završio je u Baču, a Srednju strojarsko-tehničku školu u Bačkoj Palanci. Član KDT-a *Herkules* iz Bača bio je 1976.-89., a KDU-a *Slavonija* iz Osijeka 1995.-2005. Na Prvenstvu Jugoslavije za mlade juniore

1977. osvojio je u kategoriji do 67 kg u biatlonu 2. mjesto, a u izbačaju 1. mjesto; 1978. u kat. do 67 kg u biatlonu, trzaju i izbačaju 1. mjesto; 1979. u kat. do 67 kg u biatlonu, trzaju i izbačaju 1. mjesto. Na Prvenstvu Jugoslavije za juniore 1980. u kategoriji do 75 kg u biatlonu, trzaju i izbačaju 1. mjesto; 1981. u kategoriji do 75 kg u biatlonu, trzaju i izbačaju 1. mjesto; 1982. u kategoriji do 75 kg u biatlonu, trzaju i izbačaju 1. mjesto. Na Prvenstvu Jugoslavije za seniore 1980. u biatlonu, trzaju i izbačaju 2. mjesto; 1984. u biatlonu, trzaju i izbačaju 1. mjesto; 1985. u trzaju 1. mjesto; 1986. u biatlonu 1. mjesto, a u trzaju i izbačaju 2. mjesto. Na Prvenstvu Hrvatske 2000. u izbačaju 2. mjesto, a u trzaju 1. mjesto. Na ekipnim prvenstvima Jugoslavije kao član *Herkulesa* 1978. i 1979. osvojio je 2. mjesto; 1980. – 3. mjesto; 1981., 1982. i 1983. – 4. mjesto; 1984. i 1985. – 6. mjesto; 1986. – 5. mjesto i 1988. – 8. mjesto. Na ekipnim prvenstvima Hrvatske kao član *Slavonije* 1996. – 1. mjesto; 1997. i 1998. – 2. mjesto; 1999. – 1. mjesto; 2000. – 2. mjesto i 2001. – 1. mjesto. U konkurenciji juniora od 1978. do 1982. oborio je državni rekord 36 puta. Za reprezentaciju je nastupao od 1979. do 1989. Nastupio je na Europskom juniorskom prvenstvu 1980. u San Marinu i u kategoriji do 75 kg u biatlonu i izbačaju osvojio je 6. mjesto, a u trzaju 7. mjesto. Na Svjetskom kupu u Mađarskoj 1982. u kategoriji do 75 kg osvojio je u biatlonu brončanu medalju. Na Dunavskom kupu 1985. u Vranju u kategoriji do 75 kg u biatlonu, trzaju i izbačaju zauzeo je 4. mjesto. Od 1990. do 1995. nije se bavio sportom. Dobitnik je odličja Međunarodnoga olimpijskoga odbora za zasluge u sportu 1993., koje mu je dodjeljeno u Beogradu od strane čelnika Jugoslavenskog olimpijskog odbora. U više navrata proglašen je za najboljega sportaša Općine Bač. Od 1994. živi s obitelji u Osijeku, gdje radi kao privatni poduzetnik i bavi se pčelarstvom.

Izvor: Osobna arhiva Josipa Horvata.

Lit.: *Almanah jugoslavenskog sporta*, Beograd, 1978.-1988; *Hrvatski športski almanah*, Zagreb, 1997.-2001.

E. Hemar

HORVAT, Mihael (Horváth, Mihály) (Szentés, Čongradska županija, 20. X. 1809. – Karlovy Vary, 19. VIII. 1878.), povjesničar, biskup. Rođen je u siromašnoj obitelji. Školovao se u Segedinu, a 1825. je stupio u sjemenište u Vacu. Studij filozofije (pedagogije) završio je 1830., a iduće je godine zaređen za svećenika. Službovao je u Dorožmi (predgrađe Segedina), Kecs-kemétu, imenovan je za kapelana u Nagy-Káti, zatim je bio odgajatelj sinova grofa Gabriela Keglevića (Gábor Keglevich) te Kajetana Erdődyja. Službujući još kao provincijski kapelan, postao je priznatim povjesničarom i osvojio tri akademijine nagrade te je 1839. postao dopisnim, a 1841. redovitim provincijskim član Madžarske akademije. U bečkom *Theresianumu*, vojnom odgojilištu za mlade plemiće, postao je 1844. nastavnik madžarskoga jezika i književnosti, a usporedo je u Beču, Šopronu i Željeznom u pismohranama proučavao arhivsku građu. Nakon toga imenovan je za prepošta župnika u Hatvanu, po kojem je i dobio kasniji pridjevak Hatvani. Kralj Ferdinand V. imenovao ga je 1848. za čanadskog biskupa, a u travnju 1849. imenovan je ministrom za vjerska pitanja i prosvjetu u Kossuthovoj revolucionarnoj vladi.

Nakon sloma Madžarske revolucije skrivao se najprije u Ugarskoj, zatim je sklonište pronašao u Leipzigu, a poslije i u Belgiji. Budući da ga je vojni sud osudio na smrtnu kaznu, odlazi u dugogodišnje izbjeglištvo (Pariz, Montmorency, Genova, Nica, Firenca, Ženeva, Bruxelles), gdje je nastavio znanstveni rad te objavio neke od svojih znanstvenih uradaka pod imenom Mihály Hatvani. Nakon amnestije 1867. vraća se u Madžarsku, gdje je dočekan s velikim poštovanjem. U Segedinu je izabran za saborskoga zastupnika, Madžarsko povijesno društvo izabralo ga je za svojega predsjednika, a bio je i predsjednik jednoga razreda Madžarske akademije. Zadnjih godina života Franjo Josip pozvao ga je da bude nastavnik povijesti prijestolonasljedniku Rudolfo, dobio je naslovnu biskupsku čast i opatiju u Vaškoj, u Slavoniji. Bio je i ostao jedan od najpopularnijih madžarskih povjesničara za nacionalnu povijest. Pro-

učavao je i objavio životopise Jelene Zrinski i kardinala Jurja Utješenovića.

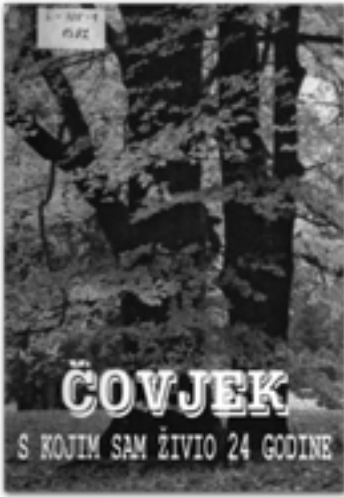
Djela: *Az ipar és kereskedés története Magyarországon a három utolsó század alatt*, Buda, 1840; *Az ipar és kereskedés története Magyarországon a XVI. sz. közepéig*, Pest, 1842; *A magyarok története*, I-IV, Pest, 1842-46 (I-VI, Pest, 1860-63²; I-VIII, Pest, 1871-73³); *Párhuzam az Európába költözők-dő magyar nemzet és az akkori Európa polgári és erkölcsi műveltsége között*, Pest, 1847; *Huszonöt év Magyarország történetéből 1823-1848*, I-III, Genf, 1864, (Budapest, 1886)³; *Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben*, Genf, 1865; *Kisebb történelmi munkái*, I-IV, Pest, 1868; *Williams Roger életrajza*, Pest, 1868; *Zrínyi Ilona életrajza*, Pest, 1869; *Fráter György*, Pest, 1871; *A kereszténység első százada Magyarországon*, Pest, 1878.

Lit.: *A Pallas Nagy Lexikona*, 9, Budapest, 1895; J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 4, Budapest, 1896; *Magyar életrajzi lexikon*, 1, ur. Á. Kenyeres, Budapest, 1981³.

L. Heka

HORVAT, Pavao od Maloga Praškoga Isusa (Franjo Josip) (Luč, Baranja, 6. IV. 1916. – Sombor, 12. VIII. 2001.), karmelićanin. Sin je veletrgovca žitaricama Franje i Magdalene, rođ. Ferkov. Osnovnu školu polazi u rodnom mjestu, a zbog ekonomske krize nije mogao poći u gimnaziju te ga otac šalje u Sombor, gdje se 1929. upisuje u trgovačku školu. God. 1932. polaže završne ispite i postaje trgovačkim pomoćnikom. Za vrijeme školovanja u Somboru posjećuje karmelićansku crkvu, gdje se upoznao s karmelićanima, osobito s O. Gerardom Tomom Stantićem, kojega je zamolio da ga primi u karmelićanski red. Iste je 1932. primljen u samostan u Somboru, a nakon šest mjeseci kandidature ulazi u novicijat i dobiva redovničko ime brat Pavao od Maloga Praškoga Isusa. Redovničke zavjete polaže 9. I. 1935. Do 1959. službovao je u Somboru, zatim je premješten u Remete, a u Sombor se vraća 1978. te tu ostaje do smrti. Obavljao je službe ekonomata, vrataru, sakristana, kuhara, krojača i postolara. Uz svoj materinski hrvatski tečno je govorio njemački i madžarski.

Za vrijeme madžarske vlasti proglašen je nepovjerljivom osobom zato što se prijavio vlastima kao Hrvat te je interniran u

Pavao Franjo Horvat,
Čovjek s kojim sam živio 24 godine.

Keckemet na prisilan rad u vojnoj zračnoj luci. U prvim danima komunističke Jugoslavije pregovara s ruskim vojnicima i partizanima kako bi zaštitio samostan od razaranja te je u tom i uspio. Dugo je vremena živio uz o. Gerarda, a kao samostanski bolničar njegovao ga je posljednjih godinu dana života te bio svjedok njegove svetačke smrti. Svoje iskustvo života uz njega napisao je u knjižici *Čovjek s kojim sam živio 24 godine* (rukopis je završio 14. IV. 1960.). U njoj je sadržana snažna argumentacija u procesu izvođenja svjedočenja herojskoga kreposnoga života sada Sluge Božjega O. Gerarda, koji je potreban za beatifikaciju. Pokopan je u kapeli karmelićana na Velikom katoličkom groblju u Somboru.

Djelo: *Čovjek s kojim sam živio 24 godine*, b. m., [oko 1998].

Izvor: Arhiva Karmelskog samostana u Somboru: Liber professionum, Necrologium; *Moj dnevnik*, rukopis br. Pavla.

Lit.: M. Miloš, 50. obljetnica redovničkih zavjeta časnog brata Pavla Horvata karmelićanina, *Subotička Danica : kalendar za 1985. god.*, Batina, 1984; *Subotička Danica (nova) : kalendar za 2002. godinu*, Subotica, 2001.

M. Miloš

HORVAT, Rudolf (Koprivnica, 14. III. 1873. – Zagreb, 25. V. 1947.), povjesničar, političar, književnik, kulturni djelatnik. Di-

plomirao je povijest i zemljopis 1896. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je i doktorirao 1898. Diplomirao je i na Pravnom fakultetu u Zagrebu 1918. Radio je kao gimnazijski profesor u Osijeku, Zemunu, Petrinji i Zagrebu te kratko vrijeme kao redoviti profesor na zagrebačkom Filozofskom fakultetu. Napisao je velik broj knjiga i članaka o povijesti gradova, trgovišta, regija i nekoliko popularnih sinteza hrvatske povijesti. Objavljivao je i književna djela, koja su također za temu imala crtice iz povijesti hrvatskoga naroda. Veliku pozornost posvetio je popularizaciji povijesti pišući za mnogobrojne listove i časopise. Od 1912. i u subotičkom *Nevenu* objavljuje kratke priloge o povijesti gorskokotarskoga sela Bosiljeva i Zemuna. Tijekom boravka u Zemunu surađivao je sa Stjepanom Radićem, s kojim će raditi na osnivanju Hrvatske pučke seljačke stranke 1904. Za vrijeme Prvoga svjetskoga rata bio je zatvaran zbog protudržavne djelatnosti, a zbog sukoba s unitaristima umirovljen je 1919. Biran je za zastupnika Hrvatske republikanske seljačke stranke u Skupštini Kraljevine SHS 1920. i 1923., ali će se nakon razilaženja s politikom koju je vodio Stjepan Radić povući iz aktivnoga političkoga života i s vremenom približiti političkim opcijama koje su zagovarale samostalnu Hrvatsku.

Dok je živio i radio u Osijeku i Zemunu, upoznao se s etničkom strukturom tih gradova i okolnih područja, pa je razmišljao o mogućnostima razmjene hrvatskoga i srpskoga stanovništva, a u prijedlog razmjene uključio je i dio Hrvata iz Bačke. S navedenim prijedlogom, koji je ostao u rukopisu, nikad nije izašao u javnost. O Hrvatima iz Bačke i prošlosti Bačke objavljuje članke tijekom 1921. i 1922. u osječkom *Hrvatskom glasu* i *Hrvatskom listu*, a 1922. u Osijeku objavljuje i popularno djelo *Hrvati u Bačkoj (Bunjevci i Šokci)*. U njemu je obradio migracije Bunjevaca i Šokaca u Podunavlje te povijest Subotice i Sombora, a predstavio je i ostala naselja u Bačkoj u kojima žive Hrvati. Vjerovao je da se podrijetlo etnika Bunjevac krije u nazivu rijeke Bune, kao i nazivi Podravec (Drava), Posavec (Sava) itd., što, prema Horvatu, miš-

ljenju, »nijesu nikad bila narodna imena niti to ikad mogu biti«. Za etnik Šokac smatrao je da je nastao kao oznaka vjeroispovijedi katoličkoga stanovništva i nijekao je mogućnost da se on koristi kao narodno ime. Raspravljajući o identitetu bačkih Bunjevaca i Šokaca, zaključuje da su najvažniji dokazi njihove hrvatske pripadnosti: »porijeklo, vjera, pismo i govor«. Povremeno o bačkim Hrvatima piše gotovo do kraja života u časopisima i listovima: *Hrvatski list*, *Hrvatski narod*, *Jutarnji list*, *Prijatelj naroda*, *Mladohrvatski pokret*, *Novosti*, *Katolički tjednik*, *Neven*, *Hrvatsko kolo* i *Klasje naših ravni*.

R. Horvat, *Hrvati u Bačkoj (Bunjevci i Šokci)*, Osijek, 1922.

Pokretao je društveni i kulturni život, a napose rad pjevačkih društava u sredinama u kojima je djelovao. Osobito se zauzimao za organizaciju proslave tisućugodišnjice Hrvatske Kraljevine po hrvatskim gradovima, a sudjelovao je i na proslavi u Subotici 20. X. 1925. predvođeci *Hrvatske sokole* iz Osijeka, Vinkovaca, Vukovara i Dalja. U svojem govoru Horvat je Bunjevce nazivao Hrvatima, što je nekim srpskim povjesničarima i političarima zasmetalo, dok se kritički oglasio Aleksa Ivić, profesor na Pravnom fakultetu u Subotici. Zbog svojega društveno-političkoga angažmana u više je navrata smjenjivan i umirovljivan s mjesta profesora. Stvaranje Banovine Hrvatske pozdravio

je, no ubrzo je uočio njezine nedostatke. Nakon formiranja NDH bio je zastupnik u Saboru 1942., reaktivirao se kao profesor i povjesničar i objavio je veći broj djela koja su nastala na temelju starijih istraživanja. U ljeto 1945. optužen je i osuđen za suradnju s okupatorom bez konkretne kazne, što je 1946. preinačeno u gubitak političkih i građanskih prava u trajanju od deset godina. Nakon toga ubrzo umire.

Izbor iz bibliografije: Hrvati u Bačkoj, *Hrvatski glas*, 98, 99, 107/1921, 283/1922, Osijek; Iz prošlosti Bačke (Subotica, Sombor i Hrvati u ostaloj Bačkoj), *Hrvatski list*, 287/1921, 1, 5, 6/1922, Osijek; *Hrvati u Bačkoj (Bunjevci i Šokci)*, Osijek, 1922; Iz prošlosti Bunjevaca, *Hrvatski narod*, 50/1922, Koprivnica; Iz prošlosti Bunjevaca, *Jutarnji list*, 4110/1923, Zagreb; Bunjevci u Zagrebu, *Prijatelj naroda*, 28/1923, Zagreb; Kako se Bunjevci javno proglasiše Hrvatima?, *Mladohrvatski pokret*, 9/1925, Zagreb; Iz povijesti Hrvata, *Neven*, 19, 20/1926, Subotica; Kako se Bunjevci doseliše u Bačku?, *Novosti*, 139/1927, Zagreb; Doseljenje Bunjevaca u Bačku, *Katolički tjednik*, 42/1928, Sarajevo; Doseoba Bunjevaca u Suboticu, *Neven*, 42, 43/1928, 25/1929, Subotica; Kada su Bunjevci došli u Bačku?, *Hrvatsko kolo*, knjiga X/1929, Zagreb; Dolazak bunjevačkih Hrvata u Bačku, *Klasje naših ravni*, 1-2/1944, Zagreb; Potpuna bibliografija radova: M. Kolar-Dimitrijević, *Bibliografija radova dra Rudolfa Horvata 1894-1945*, u: *Dr. Rudolf Horvat, Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, pretsak, Koprivnica, 1991.

Lit.: A. Ivić, Bunjevci, Srbi i Hrvati, *Književni sever*, 7/1, Subotica, 1925; M. Kolar-Dimitrijević, Prijedlozi povjesničara Rudolfa Horvata o zamjeni stanovništva između istočnog i zapadnog Srijema 1922. godine, *Historijski zbornik*, 49, Zagreb, 1996; *Dr. Rudolf Horvat: život i djelo: u povodu 50. obljetnice smrti (1947-1997) i 125. obljetnice rođenja (1873-1998): zbornik referata podnijetih na znanstvenom skupu »Dr. Rudolf Horvat – život i djelo«, održanog u Koprivnici 1997. godine*, ur. D. Feletar, Koprivnica, 1998; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002.

M. Bara

HORVAT, Stevan (Lemeš, 7. X. 1932.), hrvač, trener, pedagog. Osnovnu školu polazio je u rodnom mjestu, a trogodišnju srednju stolarsku školu u Somboru. Višu prednjačko-trenersku školu, smjer hrvanje, završio je u Beogradu 1966. Kao izvanredni student diplomirao je na Fakultetu za fizičku kulturu u Zagrebu 1972., gdje je završio i poslijediplomski studij te magistrirao 1979.

Hrvanjem se počeo baviti 1946. u somborskom RK *Polet* (poslije: *Radnički*) a već 1949. postao je juniorskim reprezentativcem Jugoslavije. Poslije je bio član RK *Spartaka* iz Subotice (1951.-52.), a nakon vojnoga roka 1954. prelazi u RK *Partizan* iz Beograda, gdje je ostao do kraja karijere. Natjecao se u lakoj (do 67 kg) i velter-kategoriji (do 73 kg), sudjelovao je u oko 1300 borba, od kojih u oko 1000 kao državni reprezentativac. Od 1955. do kraja karijere 1968. na domaćem terenu nije izgubio nijedan meč. Bio je prvak Jugoslavije grčko-rimskim stilom uzastopno 11 godina (od 1954.) i tri puta prvak u slobodnom stilu (1957.-59.). Na Olimpijskim igrama sudjelovao je tri puta: u Rimu 1960. bio je četvrti; u Tokiju 1964. – unatoč teškoj ozljedi – peti; a u Méxicu je 1968. osvojio srebrnu medalju. Svjetski prvak u lakoj kategoriji bio je dvaput (1963. u Helsingborgu, Švedska; 1966. u Toledu, SAD); triput je osvajao drugo mjesto (1961. u Yokohami, Japan; 1962. u Toledu, SAD; 1965. u Tampereu, Finska), a jedanput je osvojio četvrto mjesto (1958. u Budimpešti). Prvak Sredozemlja bio je dvaput (1959. u Bejrutu; 1967. u Tunisu), triput prvak Balkana (1960., 1961. i 1962.), a osvojio je i više od 50 velikih međunarodnih turnira. Mnogi smatraju da je najbolji jugoslavenski hrváč grčko-rimskim stilom svih vremena. Poslije je bio trener hrváčkih reprezentacija Japana, SAD-a, Gvatemale, Hondurasa, Salvadora i Nizozemske, te solunskoga kluba Aris.

Nakon završetka natjecateljske karijere posvetio se trenerskomu i pedagoškomu radu. Radio je kao profesionalni i amaterski trener u RK *Dinamo* iz Pančeva 1969.-73, zatim kao nastavnik tjelesnoga odgoja u Pančevu. U Zavodu za tjelesnu kulturu Vojvodine u Novom Sadu bio je samostalni stručni suradnik za borilačke sportove 1973.-75, a nakon toga do odlaska u mirovinu 1989. radi na Fakultetu za fizičku kulturu u Novom Sadu u zvanju docenta za nastavni predmet Borilački sportovi. Bio je trener juniorske i omladinske reprezentacije Jugoslavije 1973.-79.

Dobitnik je mnogobrojnih priznanja i nagrada: Orden zasluga za narod sa srebr-

nim zracima 1964., Orden bratstva i jedinstva sa srebrnim vijencem 1975., Svibanjska nagrada Srbije 1964., Listopadska nagrada Srbije 1966., Vojvođanska nagrada *Jovan Mikić Spartak* 1982., Jugoslavenski ferplej 1966., a nositelj je i svjetskoga trofeja za ferplej *Pierre de Coubertin* za 1966., koji dodjeljuje Međunarodni komitet za ferplej. Zasluzni je sportaš Jugoslavije i Srbije te hrváč stoljeća prema izboru lista *Politika* 2000.

Lit.: D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990; D. Kolundžija, *Rvanje u Jugoslaviji*, Beograd, 1998; *Enciklopedija opća i nacionalna u 20 knjiga*, 8, Zagreb, 2005.

Z. Čota

HORVAT PETRIČEVIĆ, Lazar (Horváth Széplaki Petrichievich Lázár) (Kolozsvár, rum. Cluj, 17. V. 1807. – Beč, 5. II. 1851.), pisac, pravnik. Pravo je završio u rodnom gradu, a zatim je na različitim pravnim poslovima radio pri Kraljevskom stolu u Marosvásárhelyu (rum. Târgu Mureș), zatim u Szebenu (rum. Sibiu) te pri Kraljevskom eraru u Kolozsváru. Pravničku je karijeru napustio 1836. i preselio se u Peštu, gdje je pisao beletristiku, kritike i umjetničke uratke, koje je objavljivao u tadašnjim prijestolničkim književnim časopisima, a bavio se i nakladništvom. Bio je urednik (1843.-45.) i vlasnik (1845.-48.) peštanskoga tjednika *Honderű*. Za dopisnoga člana Mađarske akademije izabran je 1845. Iste je godine boravio u Njemačkoj, Francuskoj te Carigradu, a tijekom revolucije 1848. preko Trsta pošao je prema istoku te je putovao na Krf, u Grčku, Smirnu, na Dardanele, u Malu Aziju, na Rodos, u Beirut, Siriju, Palestinu, Jeruzalem, Egipat, na Maltu i Siciliju te u Napulj. Početkom 1851., dok se vraćao iz Italije preko Beča, zatekla ga je smrt zbog kljenuti srca. Pokopan je u Budimu.

Djela: *Az elbujdosott, vagy egy tél a fővárosban*, Kolozsvár, 1836; *Petrichievich Horváth Lázár munkái*, 1-9, Pest és Buda, 1842-43; *Szent sir. Petrichievich Horváth Lázár után Komáromy Ferencz*, Pest, 1854.

Lit.: *A Pallas Nagy Lexikona*, 9, Budapest, 1895; J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, 4, Buda-

pest, 1896; *Magyar életrajzi lexikon*, 1, ur. Á. Kenyeres, Budapest, 1981³.

L. Heka

HORVATI (de Horvati), srednjovjekovna plemićka porodica. Podrijetlom iz Vukovarske županije, ime je dobila prema nekađšnjem selu Horvati blizu Starih Mikano vaca, jugoistočno od Đakova, kamo se naselila u XIV. st. Posjede je imala u Požeškoj, Vukovarskoj i Bačkoj županiji (Vrbas, Földvár /danas Bačko Gradište/). Rodoslov porodice poznat je od XIII. st. Njezini su najpoznatiji članovi braća Ivan i Pavao, Petrovi sinovi. Uspon porodice vezan je uz hrvatsko-ugarskoga kralja Ludovika I. Velikoga iz dinastije Anjou. Za njegove vladavine Ivan je obnašao dužnost mačvanskoga bana i velikoga župana Vukovarske županije 1377.-81., velikoga župana Bodroške županije 1375.-82. te Bačke županije 1380.-87., a bio je i kraljev omiljeni vojskovođa. Pavao je pak bio zagrebački biskup 1379.-86.

Kad je nakon Ludovikove smrti 1382. u Ugarskoj i Hrvatskoj nastupilo razdoblje »feudalne anarhije« dugo 25 godina, braća Horvati – zajedno sa svojim ujakom vranskim priorom Ivanom od Paližne – pokrenula su 1382. pobunu protiv Ludovikove nasljednice kćeri Marije i njezine majke Elizabete. Pobuni se pridružio i bosanski kralj Tvrtko I. Kotromanić, koji je te borbe želio iskoristiti za proširenje svoje vlasti na Hrvatsku. Biskup Pavao 1385. potajice je otputovao u Napulj i pozvao Ludovikova rođaka napuljskoga kralja Karla Dračkoga da preuzme vlast u Hrvatskoj i Ugarskoj. On je iste godine i okrunjen za hrvatskoga i ugarskoga kralja kao Karlo II. (Mali), no kako je već 1386. ubijen, njegov sin Ladislav Napuljski imenovao je Ivana Horvatija svojim namjesnikom u Hrvatskoj te banom u Slavoniji i Mačvi, a Ivan od Paližne dobio je naslov bana Hrvatske i Dalmacije. Kraljice Mariju i Elizabetu Ivan Horvati zatočio je 1386. u Novigradu kraj Zadra, gdje je Elizabeta ubijena, a Marija je sljedeće godine oslobođena. Međutim, Marijinu je suprugu Žigmundu Luksemburgovcu, koji je ženidbom 1387. postao hrvatsko-ugarskim kraljem, pošlo za rukom oko sebe okupiti sve Horvatijeve protivnike i osigurati vojnu

potporu iz Venecije te je 1387. porazio Ivana Horvatija u bici kod Čerevića kraj Iloka. Iste godine osvojio je i zadnju pobunjeničku utvrdu Novigrad. Braća Horvati prebjegla su u Bosnu, gdje su se iz tvrđave Dobor u Usori i dalje zauzimala za to da na prijestolje dođe Ladislav Napuljski. Međutim, vojska Žigmunda Luksemburgovca potukla je 1394. kod Dobora u Bosni vojsku braće Horvati, a Ivan i Pavao uhvaćeni su u bijegu. Ivan je mučen i pogubljen u Pečuhu 1394., dok je biskupu Pavlu zbog biskupske časti život vjerojatno pošteđen te se pretpostavlja da je umro u nekom samostanu. Nakon 1394. porodica Horvati više nije imala važniju ulogu.

Protudvorski pokret u duhu nacionalnoga romantizma obrađen je u romanu Augusta Šenoa *Kletva* iz 1882.

Lit.: *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes mongrafiája*, 2, ur. Gy. Dudás, Zombor, 1896; *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Zagreb, 1986; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002.

L. Heka

HORVAT-KIŠEVIĆ (Horváth-Kissovich), hrvatska plemićka porodica. U srednjem je vijeku u Spiškoj (*madž.* Szepes) županiji (područje današnje Slovačke) imala važnu ulogu jedna grana porodice Horvat, koja se izvorno nazivala Kišević. Najvažniji član te porodice bio je Mihael (Mihály) Horvat, koji je 1505. bio kapetan utvrde Árva (Oravský hrad) na sjeveru današnje Slovačke. Kao odani pristaša Ivana Zapolje dobio je od vladara posjed Palocsa (Plaveč) u Szatmárskoj županiji (na sjeveru Erdelja), a posjede su imali i u Velikoj Lomnici (*madž.* Nagylomnic, Kakaslomnic) na sjeveru današnje Slovačke. Njegov sin Ivan (János) Horvat bio je prepošt u Spišu (Szepes), a tijekom vladavine Ferdinanda I. kraljev savjetnik. Zapoljina udovica Jadviga i njezini sinovi Ivan i Juraj poslali su ga na studij u Rim kako bi se posvetio znanosti. Nakon Mohačke bitke 1526. pristao je uz Habsburgovce pa ga je Ferdinand I. potvrdio na mjestu prepošta, a 1537. imenovao ga je za spiškoga kapetana. Međutim, zbog učestalih prigovora usmjerenih protiv njega kralj mu je 1543. oduzeo naslov prepošta.

Vratio mu ga je iduće godine, no Horvat je tada već prigrlio protestantizam te se dragovaljno odrekao te časti. Poslije se dvaput ženio. Umro je 1564.

Iz ove porodice potjecali su i Ladislav Horvat, dožupan Spiške županije 1602.-16., te Grgur (György) Horvat, savjetnik Ugarske kraljevske komore, koji je u više navrata obavljao i diplomatske zadaće. Kao vjerni katolik nastojao je u okrilje Katoličke crkve vratiti građane protestantskih gradova, u čemu je imao uspjeha. God. 1686. uzdignut je u rang baruna.

Lit.: *A Pallas Nagy Lexikona*, 9, Budapest, 1895.

L. Heka

HORVATOVIĆ, Aleksandar (Sombor, ? – ?), kuhar. Otac i djed bili su mu hotelijeri, a još je kao mlad iskazao kuharsku darovitost i postao poznat po spremanju bečkih jela. Do 18. godine živi u Somboru, poslije odlazi u Budimpeštu. Ondje je živio do svoje 22. godine te je izučio kuharski obrt. Radio je u restoranu i hotelu *Park*, gdje se proćuo po svojim bečkim specijalitetima. Poslije je postao šef kuhinje hotela *National* u Beču. Jedan član bogate i moćne obitelji Rothschild ponudio mu posao šefa kuhinje u novoootvorenom hotelu u Parizu, no odlučio se za ponudu engleskoga hotelskoga koncerna lorda Chicheстера te je ondje nastavio karijeru. U okviru svečanosti krunidbe kralja Georgea VI. u londonskom *Regent's parku* proglašen je »kraljem kuhara« 12. V. 1937.

Lit.: *Politika*, 10. IV. 1938., Beograd.

M. Bara

HORVATSKI, Lazar (Subotica, 26. X. 1923. – Bedenik, Slavonija, 27. VIII. 1943.), zastavnik. Sin je Marka i Gizele, rođ. Kovačević. Pučku školu i nižu gimnaziju završio je u rodnom gradu, a od jeseni 1940. gimnaziju nastavlja u Zagrebu. U prosincu 1941. prihvaćena mu je prijava na vojnu akademiju te početkom 1942. odlazi na školovanje na u Sarajevu. U travnju 1942. nastavlja vojnu izobrazbu u Stockerauu kraj Beča, gdje su se školovali domobranski časnici i dočasnici. Završio ju je kao najbolji prema rangu te je zadržan za in-

struktora sve do 4. VII. 1943. Tada je u Stockerauu osnovana zaštitna bojna za žetvu te je kao zapovjednik jedne satnije poslan u Slavoniju. U stalnom pokretu između Nove Gradiške, Grđanovaca, Našica i Bjelovara, poginuo je kod Bedenika. Pokopan je isti dan u Velikoj Pisanici. Bio je član Društva bačkih Hrvata u Zagrebu.

Lit.: *Klasje naših ravni*, br. 1/1943, Zagreb.

S. Bačić

HOSANA → Zajednica za pomoć ovisnicima *Hosana*

HOSANAFEST → Festival hrvatskih duhovnih pjesama *HosanaFest*

HOŠIG → Hrvatski vrtić, osnovna škola, gimnazija i đачki dom u Budimpešti

HOŠKO, Franjo Emanuel (Pakrački Antunovac, 25. III. 1940.), franjevac, crkveni povjesničar. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, a 1956. stupio je u Hrvatsku franjevačku provinciju sv. Ćirila i Metoda. U Zagrebu je završio Franjevačku srednju školu 1958. te na Katoličkom bogoslovnom fakultetu (KBF) filozofsko-teološki studij 1966. i studij crkvene povijesti. Doktorirao je 1968. tezom *Škole hrvatske franjevačke provincije sv. Ladislava (1613-1783)*, a habilitirao 1976. radom *Dvije osječke visoke škole u XVIII. stoljeću. Za svećenika je zaređen 1965. Svećeničke dužnosti (vjeroučitelj, župnik, upravitelj marijanskoga svetišta na Trsatu) obavljao je u Rijeci i Zagrebu. Sudjelovao je u radu ustanova Biskupske konferencije Jugoslavije, bio član prezbiterijskih vijeća Riječko-senjske i Zagrebačke nadbiskupije, upravna vijeća svoje provincije te generalni vizitator u franjevačkim provincijama u Bosni, Hercegovini i Sloveniji te u Hrvatskoj kustodiji u SAD-u.*

Predavao je opću i hrvatsku crkvenu povijest na Filozofskom učilištu na Trsatu 1967.-77., u Visokoj bogoslovnoj školi u Rijeci 1967.-77. i 1987.-91. te u Institutu za teološku kulturu laika 1970.-77. i 1989.-91., a u Zagrebu u Povijesnom institutu 1976.-78. i Katehetskom institutu 1978.-

87. i 1998.-2000., u Institutu za teološku kulturu laika 1998.-2000. i na posljediplomskom studiju crkvene povijesti KBF-a 1977.-97. Od 2000. predaje crkvenu povijest na područnom studiju KBF-a u Rijeci. Radi arhivskoga istraživanja boravio je 1977.-78. u Rimu, a nastavio ga je kada je ondje 1991.-97. bio član Vrhovnoga upravnoga vijeća Franjevačkoga reda kao predstavnik svih slavenskih zemalja i Albanije. God. 2005. priređen mu je u povodu 65. obljetnice rođenja zbornik *Tkivo kulture* (Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006.). Umirovljen je 2006. u zvanju redovitoga sveučilišnog profesora.

Tkivo Kulture : zbornik Franje Emanuela Hoška, Zagreb, 2005.

Područje njegova istraživanja prošlost je franjevaca u kontinentalnoj Hrvatskoj i ugarskom Podunavlju te crkveno pastoralno i katehetsko djelovanje. Obrazložio je pojavu jansenizma i obnovnoga katoličanstva u doba jozefinizma u Hrvata, na temelju izvora opisao je ustrojstvo i rad filozofskih i bogoslovnih škola u XVII. i XVIII. st. te upozorio na pluralizam u povijesti hrvatske filozofije i teologije u domovini i Budimu.

Njegovi radovi o franjevačkoj povijesti, visokoškolskim učilištima, franjevačkim redovnicima te njihovu bogatom filozofijskom i teologijskom naslijeđu među Hrvatima u ugarskom Podunavlju tijekom XVII.

i XVIII. st., koji se temelje na istraživanju samostanskih pismohrana, a koje je počeo objelodanjivati od sredine 1970-ih u katoličkoj periodici, bili su prvi znanstveno utemeljeni radovi iz tih područja i imali su nemjerljiv utjecaj na proširivanje znanja ne samo iz crkvene povijesti nego i ukupne kulturne povijesti podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca toga razdoblja, što potvrđuju mnogobrojna pozivanja u radovima drugih autora. Usto svojim je istraživanjima i radovima dao je važan prinos obogaćivanju i revaloriziranju slike kulturne povijesti bunjevačkih i šokačkih Hrvata u ugarskom Podunavlju, učvršćujući otklon od dominantnih predodžaba o njezinoj skromnosti i siromaštvu te izoliranosti od kulturnih tijekova u Hrvatskoj.

Objavljivao je u časopisima i zbornicima *Šematizam Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda* (Zagreb, 1969.), *Bogoslovska smotra* (1970., 1974., 1976., 1985.), *Kačić* (1970.-71., 1974.-75., 1982., 1985., 1993., 1996.), *Dobri Pastir* (1976.), *Croatica Christiana periodica* (1977.-80., 1987.-89., 1991., 2000.), *Nova et vetera* (1977.-79., 1982.), *Zbornik radova X. i XI. katehetske ljetne škole* (Hajdukovo, 1983.), *Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću* (Osijek, 1985.), *Zbornik predavanja znanstvenog skupa u Subotici 12.-14. VIII. 1986. povodom 300. obljetnice obnovljene crkvenosti među Hrvatima u Bačkoj* (Subotica, 1987.), *Od Gradovrha do Bača* (Sarajevo, 1988.), *Štovanje Bogorodice u Hrvata u 19. i 20. stoljeću* (Zagreb, 1990.), *Zbornik radova o fra Grguru Čevapoviću* (Osijek, 1990.), *Zbornik Slavonija-Srijem-Baranja* (Zagreb, 1993.), *Sedam stoljeća bosanskih franjevaca 1291-1991* (Samobor, 1994.), *Zbornik radova o Kaji Agjiću* (Vinkovci, 1996.), *Znanstveni spomen-skup o Katančiću* (Budimpešta, 1996.), *Znanstveni skup Život i djelo o. Euzebija Fermendžina* (Osijek, 1998.) i dr.

Sudjelovao je u organizaciji i radu više znanstvenih skupova, među ostalim i na onima koji se odnose na tematiku povijesti Hrvata u ugarskom Podunavlju. Urednik je *Riječkoga teološkoga časopisa* (2000.-06.), zatim struke »Religija i Crkva« i suradnik

Hrvatskoga biografskoga leksikona te Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. Uređuje i pripravlja za tisak *Hrvatski franjevački biografski leksikon.*

Djela: *Škole Hrvatske franjevačke provincije sv. Ladislava (1613-1783)*, Zagreb, 1968; *Negdašnji hrvatski katekizmi*, Zagreb, 1985; *Na vrhu Trsat-skih stuba*, Rijeka, 1991; *Pisma roditeljima o predškolskom vjerskom odgoju mališana u obitelji*, Rijeka, 1991, 1994², 2007³; *Marijoljublje naših starih*, Rijeka, 1992; *Franjevci među Hrvatima u Sydneyu*, Sydney, 1995; *Marijan Jaić: Obnovitelj među preporoditeljima*, Zagreb, 1996; *Euzebije Fer-mendžin: Crkveni upravnik i povjesnik*, Zagreb, 1997; *Kršćanin*, Zagreb, 1998; *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, Zagreb, 2000; *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2001; *U braku zajedno živjeti i vjerovati*, Opatija, 2001 (Rijeka, 2007)²; *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2002; *Josip Pavišević: Svjedok jozefinizma u Slavoniji i Podunavlju*, Zagreb, 2003; *Trsat-ski franjevci: Pet i pol stoljeća djelovanja na Trsatu*, Rijeka, 2003; *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*, Zagreb, 2007.

Lit.: *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002.

T. Žigmanov

HRABAK, Bogumil (Zrenjanin, 11. I. 1927.), povjesničar, polihistor. Nakon osnovnoškolskoga i gimnazijskoga školovanja u Zrenjaninu i Senti diplomirao je povijest na Filozofskom fakultetu u Beogradu 1951., gdje je ubrzo postao asistentom. Doktorirao na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 1957, a zatim je radio na Institutu društvenih znanosti, Vojnopovijesnom institutu i Institutu za povijest radničkoga pokreta u Beogradu. Izvanredni je profesor na Filozofskom fakultetu u Prištini 1965.-77., a redoviti na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu 1979.-93. Redoviti je član Akademije znanosti i umjetnosti Kosova. Od 2006. pri Vojvođanskoj akademiji znanosti i umjetnosti djeluje Zaklada Bogumila Hrabaka za objavljivanje doktorskih disertacija. Područja istraživanja iznimno su mu široka: gospodarska povijest kasnoga srednjega vijeka, tursko-mletačko razdoblje u cjelini, Prvi srpski ustanak, Prvi svjetski rat, politička i gospodarska povijest Jugoslavije 1918.-41., vanjska politika AVNOJ-evske Jugoslavije 1945.-65. Objavio je više od

500 znanstvenih radova, a mnogi od njih odnose se na povijest Dubrovnika i Senja.

U nekim studijama dotaknuo se i tema koje se odnose na Bunjevce i Vojvodinu: *Stanovišta bunjevačkih političara o centralizmu, autonomiji i federalizmu 1918-1929* (Zbornik Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje, 1/1984, Slavonski Brod); *Neuspjelo naseljavanje Krmpočana na Kvarneru, u Istri i Dalmaciji 1614-1616. godine* (Jadranski zbornik, 12, Pula-Rijeka, 1986); *Borba demokrata za samosvojnost Vojvodine (1919-1928)* (Zbornik Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje, 1/1982, Slavonski Brod); *Autonomizam u Vojvodini 1919-1928 godine kao reakcija na finansijsko iscrpljivanje i političko zapostavljanje pokrajine* (Godišnjak društva istoričara Vojvodine, Novi Sad, 1982). Za povijest Hrvata u Srbiji od osobite su važnosti i njegove studije *Dubrovcani u Ugarskoj i njihove veze sa Beogradom i Srbijom (1300-1541)* (Beograd, 1980) te *Katoličko stanovništvo u Srbiji 1460-1700.* (Kraljevo, 1987). Za bačke je Hrvate svakako najvažniji rad *Stanovišta bunjevačkih političara o centralizmu, autonomiji i federalizmu*, koji se temelji na pisanju *Nevena* 1919.-28. Prema Hrabakovim istraživanjima, bunjevačko političko vodstvo od samoga je početka nastupalo s naglašenim vojvođanskim usmjerenjem i protiv centralističkoga izrabljivanja, koje se manifestiralo u dovođenju podmitljivoga i nestručnoga srbijanskoga činovništva, agrarnoj i poreznoj politici te nacionalnoj strukturi kolonista i solunskih dobrovoljaca, pri čemu je domaća sirotinja u potpunosti ostala zapostavljena. Autonomističke ideje u Bunjevaca se snažnije razvijaju nakon smjene bunjevačkih činovnika u subotičkoj upravi nakon izbora 1920., kad su na njihovo mjesto dovedeni članovi Radikalne stranke. Pod utjecajem Radićeve Hrvatske seljačke stranke razvijaju se federalističke ideje među bunjevačkim prvacima, dok se manja skupina oko Blaška Rajića i njegove Vojvođanske pučke stranke neuspješno zauzimala za okupljanja katolika svih narodnosti pod vodstvom Bunjevaca na području Vojvodine kao »srpske sfere«. Nakon ubojstva

u Narodnoj skupštini 1928. bunjevački su političari zahtijevali ulazak u hrvatski dio države bez autonomnoga statusa smatrajući da će to zadovoljiti katolike svih nacionalnosti.

Lit.: *Filozofski fakultet 1954-1984*, Novi Sad, 1984; *Enciklopedija srpske historiografije*, Beograd, 1997; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002.

S. Mačković

HRANILOVIĆ, Jovan (Kričke, kraj Drniša, 18. XII. 1855. – Novi Sad, 5. VIII. 1924.), književnik. Iz znamenite je plemićke porodice, koja je podrijetlom iz Travnika. U Zagrebu, gdje je maturirao u gimnaziji grkokatoličkoga konvikta, počeo je studij teologije 1874.-76., koji je nastavio i završio u Beču 1877.-78. Tijekom boravka u Beču pohađao je predavanja iz teorije književnosti i estetike. Nakon završetka bogoslovije postaje grkokatoličkim svećenikom u župama u Hrvatskoj, a poslije i u Bačkoj: Kucura, Ruski Krstur te na kraju Novi Sad 1900.-24.

Prvi književni uradak, jednu baladu, objavio je 1873. u *Bunjevačkoj i šokačkoj vili*. Pisao je pjesme, pripovijetke, kritike i polemike u četrdesetak hrvatskih, srpskih i vojvođanskih časopisa i novina, među njima i u *Subotičkoj Danici* (1910., 1911.) i *Nevenu* iz Subotice (1909.). Bio je urednik *Obzora* (1898.) i *Vienca* (1899.-1900.).

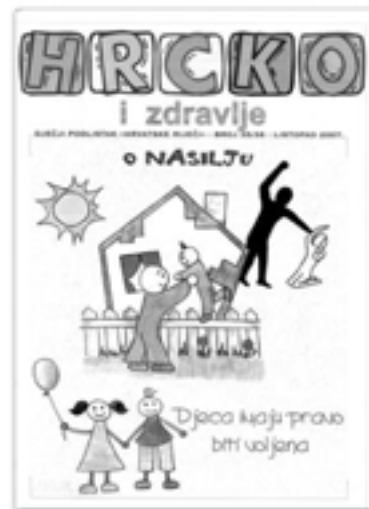
Na planu politike počeo je kao pravaš i federalist, a pred kraj života postao je pristajom jugoslovenstva. Kao najstariji zastupnik otvorio je rad Velike narodne skupštine Srba, Bunjevaca i drugih Slavena u Novom Sadu 25. XI. 1918. Na istom skupu izabran je za člana Velikoga narodnoga savjeta, a kao privremeni predsjednik vodio je njegovu prvu sjednicu. Nezadovoljan radom Velikoga narodnoga savjeta na sjednici 26. II. 1919. sa skupinom članova demokrata i Bunjevaca podnio je ostavku na članstvo u tom tijelu. Njegov život i rad posebice je proučavao Mate Ujević, pa je to bio i predmet njegove doktorske disertacije 1935.

Lit.: *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Zagreb 1986; *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Zagreb, 2002; D. Njegovan, *Prisajedinjenje Vojvodine Srbiji: Prilog*

političkoj istoriji Srba u Vojvodini do 1921. godine, Novi Sad, 2004; M. Cindori-Šinković, E. Bažant, *Neven: Zabavno-poučni mesečnik za Bunjevce i Šokce (1884-1914): Bibliografija*, Beograd-Subotica, 2008.

M. Grlica

HRCKO, dječji mjesečni podlistak tjednika *Hrvatska riječ*. Kao prvi list za djecu na hrvatskom jeziku u povijesti novinstva u Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj, počeo je izlaziti u prosincu 2003. te otada izlazi svakoga pretposljednega petka u mjesecu. Broj stranica ustalio se na 24. Namijenjen je djeci predškolske i osnovnoškolske dobi, a svrha mu je pomoći im u njegovanju i spontanom svladavanju hrvatskoga jezika i prapisa, uz sudjelovanje odgajatelja, učitelja i stručnih suradnika, i to uz pomoć pristupačnih i laganih tekstova odgojne naravi. U svakom se broju kao posebna tema obrađuje neki aktualni događaj; nekoliko stranica namijenjeno je dječjim manifestacijama, ekskurzijama i drugim školskim zbivanjima; na desetak su stranica standardne rubrike (*Iz narodne škrinje*, *Knjiga baš za mene*, *Pravilno govorim hrvatski*, *Kutak za djecu i roditelje*, *Mediji za djecu*, *Kutak za stiholjupce*, *Priča za laku noć*, *Kutić za vrtić*, *Upoznajmo vršnjake*, *Duhovni kutak*, *Slikopriča*, *Glazbeni kutak*, *Kinomania*, *Zabavni te Kreativni kutak*), a dvije su stranice osigurane za ilustrirane radove djece koja po-

Hrcko, br. 35-36, Subotica, 2007.

hađaju vrtić ili nastavu na hrvatskom jeziku. Od početka izlaza urednica je Ivana Petrekanić-Siĉ. Osim podliska, u svakome broju *Hrvatske rijeĉi* na dvije stranice izlazi *Hrckov kutak* posvećen dječjim temama.

I. Petrekanić-Siĉ

HRCKOV MASKENBAL, dječja pokladna manifestacija. Od 2004. priređuje se u Subotici svake godine u vrijeme poklada u organizaciji *Hrcka*, dječjega mjeseĉnoga podliska tjednika *Hrvatska rijeĉ* i u produkciji Novinsko-izdavaĉke ustanove *Hrvatska rijeĉ*. Na maškarama se okupi nekoliko stotina djece iz škola u kojima se pohađa nastava na hrvatskom jeziku ili se sluša predmet *Hrvatski jezik s elementima nacionalne kulture* te iz hrvatskih kulturnih udruga iz cijele Vojvodine. Dodjeljuju se i nagrade za najbolje maske, prema odluci posebnoga povjerenstva.

I. Petrekanić-Siĉ

HRID, nakladniĉka ustanova iz Subotice. Naziv je akronim od Hrvatsko izdavaĉko društvo. Utemeljena je sredinom 1995. i djelovala je do 2000. pod okriljem Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini. Svrha joj je bilo da kao profesionalna ustanova nadomjesti tadašnju institucionalnu prazninu u vojevodanskim Hrvata na podruĉju naklade knjiga, u ĉemu je uspjela djelomice i na kratko razdoblje.

Od 54. broja (6/1995) stranaĉkoga lista *Glas ravnice* pojavljuje se u potpisu jedne vijesti te u impresumu, iako ne i kao nakladnik glasila, no to će postati za brojeve 95-98 (1998). U međuvremenu se 1996.-99. pojavljuje kao nakladnik ĉasopisa *Klasje naših ravni* Bunjevaĉke matice, poslije Matice hrvatske iz Subotice, te nekoliko knjiga (Marko Kljajić, *Slankamen kroz povijest*, 1996; *Golubinci kroz povijest*, 1996; *Kako je umirao moj narod*, 1997; Bela Gabrić i Ante Pokornik, *Bunjevaĉke kraljiĉke pisme*, 1996; Vlatko Rukavina, *Zemun i Hrvati*, 1998). Odgovorna osoba bila je Lidija Molzer.

Lit.: T. Žigmanov, *Bibliografija Hrvata u Vojvodini 1990.-2002.*, Pula, 2005; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas : Traganje za identitetom*, Zagreb, 2006.

T. Žigmanov

HRVATI, slavenski narod iz južnoslavenske skupine, ĉiji je matični prostor obitava nja podruĉje od Panonske nizine do Jadranskoga mora i otoka. Najveći dio živi u Republici Hrvatskoj (oko 4 milijuna) i Bosni i Hercegovini (oko 750.000 – 1991.), a manji dijelovi žive u susjednim zemljama Crnoj Gori (Boka kotorska), Vojvodini (Srijem te zapadna i sjeverna Baĉka), Mađarskoj (zapadna i južna Mađarska) i Sloveniji. Od srednjega vijeka hrvatske skupine postoje na Kosovu (Janjevo, Letnica); nakon nadiranja Osmanlija nastale su mnogobrojne naseobine, koje su se kao hrvatske održale do danas, u Italiji (Molise), Austriji (Gradišće), Slovaĉkoj i Rumunjskoj (Krašovani), dok su Hrvati u ĉeškoj (Moravskoj) nakon Drugoga svjetskoga rata raseljeni i danas su asimilirani; za jugoslavenskoga razdoblja brojĉano se povećala hrvatska zajednica u Sloveniji. Zbog gospodarskih razloga već od druge polovine XIX. st. mnogobrojni su se Hrvati selili u prekomorske zemlje (Sjeverna i Južna Amerika, poslije i Australija), gdje su se do danas održale kompaktne skupine Hrvata. Osim političkoga iseljeništva nakon Drugoga svjetskoga rata (kojim su pojaĉane hrvatske skupine osobito u nekim južnoameriĉkim zemljama), 1960-ih i 1970-ih nastala je i mnogobrojna hrvatska dijaspora u zapadnoeuropskim zemljama (Njemaĉka, Austrija, Švicarska, Švedska i dr.), a pojaĉano je, takoĉer iz gospodarskih razloga, hrvatsko iseljavanje u Kanadu, Australiju i na Novi Zeland. Ukupan broj svih Hrvata u matičnoj i susjednim zemljama s potomcima Hrvata u zapadnoeuropskom i prekomorskom iseljeništvu procjenjuje se na oko 8 milijuna.

Ime. Etimologija etnonima Hrvat nije pouzdano razjašnjena, a prijedlozi koji su izreĉeni usko su povezani s rekonstrukcijom podrijetla i migracija prvotne zajednice njegovih nositelja. Najstariji trag toga naziva na podruĉju na kojem danas žive Hrvati saĉuvan je u natpisu iz druge polovine IX. st. u kojem se knez Branimir titulira kao *dux Cruatorum*, dok je nekoliko desetljeća stariji spomen u Trpimirovoj darovnici dokumentiran samo u njezinu prijepisu iz XVI. st. U prvoj polovini X. st. papa Ivan X.

HRVATI

obraća se kralju Tomislavu kao *regi Croatorum*, a nedugo poslije i bizantski car Konstantin Porfirogenet spominje hrvatsko ime kao *Khrōbatoi*. Tumači ga pritom dovode- njem u vezu s grčkom imenicom *khōra* (zem- lja), pa *Khrōbátos* prema njegovu mišlje- nju znači »onaj koji ima puno zemlje«. Hr- vati su u to vrijeme bez sumnje govorili sla- venskim jezikom i nosili slavenska imena, a i u običajima su očuvali mnoga obilježja slavenskoga poganstva, no sam naziv Hrvat ipak je, prema svemu sudeći, neslavensko- ga podrijetla i njegova se etimologija ne može objasniti drukčije nego međuetnič- kim dodirima.

Prema predaji Hrvati su u današnju pos- tojbinu došli u prvoj polovini VII. st., u vri- jeme bizantskoga cara Heraklija, i to s pod- ručja sjeverno od Panonske nizine i istočno od Bavorske. Povijesni ih izvori u rimskim provincijama Dalmaciji i Liburniji bilježe doduše tek dvjestotinjak godina poslije, ali zato uistinu potvrđuju postojanje Bijelih Hrvata na području Male Poljske, tj. duž donje Visle i na sjeverozapadnim obronci- ma Karpata. S tom se skupinom obično po- vezuju i oni Hrvati koje kronike navode me- đu češkim i zapadnim istočnoslavenskim rodovima te oni po kojima su prozvani mnogobrojni lokaliteti od Turingije na sje-

Razmještaj Hrvata početkom 1990-ih

veru do Koruške na jugu. Neki i samo hrvatsko ime dovode u vezu s nordijskim nazivom Karpata *Harvaða fjöll* (hrvatsko gorje), iako se pritom ne slažu o tome što je iz čega izvedeno.

Stariji izvori upućuju međutim na to da je prvotni prostor hrvatskoga imena dalje na istoku. Na grčkim su natpisima iz II. i III. st. u koloniji Tanaisu na ušću Dona u Azovsko more zabilježena tako osobna imena *Khoroathos* i *Khoruathos*, u kojima mnogi vide tragove etnonima Hrvat. On je, prema svemu sudeći, povezan s nekim od mnogobrojnih nomadskih naroda koji su u to doba živjeli u sjevernome priobalju Crnoga mora. Jedan od najpoznatijih bili su iranski Sarmati, čije se ime izvodi iz staroindijskoga *sarmat* – »obilježen ženama«. Pretpostavlja se naime da je u sarmatskome društvu vladao matrijarhat, zbog čega se s njima povezuje i legenda o Amazonkama. I za naziv Hrvat predlaže se usporedna etimologija, pa se on izvodi iz avestičkoga *harvat* – istoga značenja. Prema toj teoriji onodobni su Hrvati proizvod dodira sjedilačkih Slavena i selilačkih Iranaca na ukrajinskim stepama, bilo poslavenjen iranski rod bilo slavenski rod koji je poprimio neka iranska obilježja. Odvojili su se i osamostalili kao krhotina slavenske vojne sile nakon što su ove porazili Avari te su krenuli najprije na zapad, a odatle i na jug. No kao i sve etimologije, i ova je samo konstrukcija, ali danas vrijedi za najvjerođostojniju.

Za razliku od nje stručnjaci obično odbacuju među pojedinim laicima popularne pokušaje da se hrvatsko ime poveže s područjem današnjega Irana, gdje je u V. st. pr. Kr. postojala zemlja *Harauvatiš*. Taj naziv naime nije ništa drugo do indoiransko *Harahuvatiš* – »ona koja se razlijeva u bare«, što je zapravo ime rijeke po kojoj je dotična zemlja prozvana, a naziv *Harahuvatiya* za njezina stanovnika poznatim se glasovnim zakonima teško može povezati s imenom Hrvat. Neki su etimolozi rješenje njegova podrijetla nudili upućujući na navodnu vezu s avestičkim (*fšu*)*haurvatâ* (čuvar stoke, pastir), drugi s avestičkim *hu-urvatha* (priatelj), a treći s naslovom zapovjednikâ avarskih pograničnih postrojba, čime se ob-

jašnjavaju i imena bugarskih kanova *Kuvrata* i *Kuvera* u VII. st. Nijedan od tih prijedloga danas međutim ne uživa veću potporu, kao ni objašnjenja koja su ime Hrvat izvodila iz starih kavkaskih i karpatskih jezika. Nisu puno bolje prihvaćena ni tumačenja na temelju germanske jezične građe (od *hrothi* /slava/, *heru* /mač/, *hruvat* /rogat/ ili *Herudes*, kako se zvao jedan germanski etnik), bilo zbog glasovnih nepravilnosti bilo zbog semantičke neobičnosti. Pitanje etimologije etnonima Hrvat, u svakom slučaju, ostaje otvoreno, ali njegovo je pradavno podrijetlo zapravo od male važnosti za identitet današnjih Hrvata. On je određen u prvome redu zbivanjima na području između Jadrana i Drave nakon IX. st., a posebno nakon formiranja moderne hrvatske nacije u XIX. st.

Lit.: A. Gluhak, *Podrijetlo imena Hrvat*, Zagreb, 1990; N. Budak (ur.), *Etnogeneza Hrvata – Ethnogeny of Croats*, Zagreb, 1995; R. Katičić, O podrijetlu Hrvata, u: I. Supićić, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost 1. Srednji vijek*, Zagreb, 1997; R. Katičić, Etnogeneza hrvatskoga naroda. Ime, podrijetlo i jezik Hrvata, u: isti: *Na kroatističkim raskrižjima*, Zagreb, 1999.

P. Vuković

Povijest. Pradomovina Hrvata nalazila se u Bijeloj Hrvatskoj sa središtem u području gornje Visle. Prostor koji su tada naseljavali protezao se na današnju sjeveroistočnu Češku, južnu Poljsku i Zapadnu Ukrajinu. Doseljavanje Hrvata u današnju Hrvatsku vezano je uz avarske prodore u VI. st., koji su pokrenuli veliku seobu Slavena prema jugu Europe. Avari i Slaveni potkraj VI. st. počinju osvajanje i naseljavanje prostora između Drave, Dunava i Jadranskoga mora: 852. osvajaju Sirmium (Srijemsku Mitrovicu), glavni grad rimske pokrajine Panonije, a 614. i Salonu (Solin kod Splita), prijestolnicu pokrajine Dalmacije. Najiscrpniji opis doseljavanja Hrvata donio je bizantski car Konstantin Porfirogenet u djelu *O upravljanju carstvom*. Prema njemu Hrvati su u novu domovinu došli na poziv cara Heraklija (610.-641.), koji im je ponudio da pokore Avare i nasele prostor između Drave i Jadranskoga mora.

Tijekom VII. i VIII. st. na području jugoistočne Europe počelo je osnivanje sla-

venskih državnica (*sklavinija*), čiji je opstanak velikim dijelom ovisio o velikim susjedima Franačkoj i Bizantu. Hrvatske su zemlje u to vrijeme bile podijeljene na Dalmatinsku i Panonsku Hrvatsku te Neretvansku kneževinu, poznatu i pod imenom Paganija. Južno od Neretvanske kneževine prostirale su se državnice Zahumlje, Travunja i Duklja (današnja Crna Gora), koje su bile pod snažnim utjecajem središta hrvatske i srpske države, pa o njihovu etničkom sastavu u ranom srednjem vijeku i danas postoje različita mišljenja. Nakon Aachenskoga mira 812. Bizant je zadržao vlast nad Istrom i uskim pojasom Dalmacije uz obalu (Bizantska Dalmacija), a Panonska i Dalmatinska Hrvatska priznale su vlast Franačke. Potkraj VII. i početkom VIII. st. spominju se najstariji poznati hrvatski vladari: knezovi Panonske Hrvatske Vojnomir i Ljudevit Posavski te Borna, knez Dalmatinske Hrvatske. Početkom VIII. st. datira se i vladavina dalmatinskoga kneza Višeslava. Smatra se da njegova krstionica iz Nina svjedoči o procesu pokrštavanju Hrvata, koje je poticano i s franačke i s bizantske strane. Nakon naseljavanja u novoj domovini Hrvati su počeli dugotrajan proces kulturnoga stapanja s lokalnim stanovništvom, pa je zatečeno antičko naslijeđe postalo i dijelom hrvatskoga kulturnoga identiteta.

Krstionica kneza Višeslava iz Nina

Nagli uspon hrvatske države počeo je u vrijeme kneza Trpimira (o. 845.-864.), prema kojem je hrvatska vladarska dinastija dobila ime Trpimirovići. Trpimir je uspješno ratovao protiv Mlečana i Bugara, što

pokazuje da je imao snažnu i dobro organiziranu vojsku. Osnivanjem Ninske biskupije, koja nije bila podređena ni Rimu ni carigradskom patrijarhu, nego akvilejskom patrijarhatu, ustrojio je čvrstu crkvenu hijerarhiju, a imao je i uređen vladarski dvor prema uzoru na druge europske države. U svojoj darovnici splitskom nadbiskupu iz 852. Trpimir se titulirao kao *dux Chroatorum* (»knez Hrvata«) te se ona zato i smatra prvim pisanim dokumentom u kojem je spomenuto hrvatsko ime. Nakon Trpimira vlast je u Hrvatskoj preuzeo knez Domagoj (864.-878.). Povijesni izvori svjedoče da je Domagoj imao snažnu ratnu mornaricu koja je Mlečanima nanosila veliku štetu pa je u mletačkim kronikama ostao zapisan kao »najgori knez Slavena« (*pessimus dux Sclavorum*). Njega je naslijedio knez Branimir (879.-892.), čija je vladavina označila veliku prekretnicu u razvoju hrvatske države. Branimir je prvi hrvatski vladar koji nije priznavao ni vlast Franaka ni Bizanta, nego je političku zaštitu našao u papi Ivanu VIII. (872.-882.), što se često tumači kao znak da je u njegovo vrijeme hrvatska država stekla samostalnost.

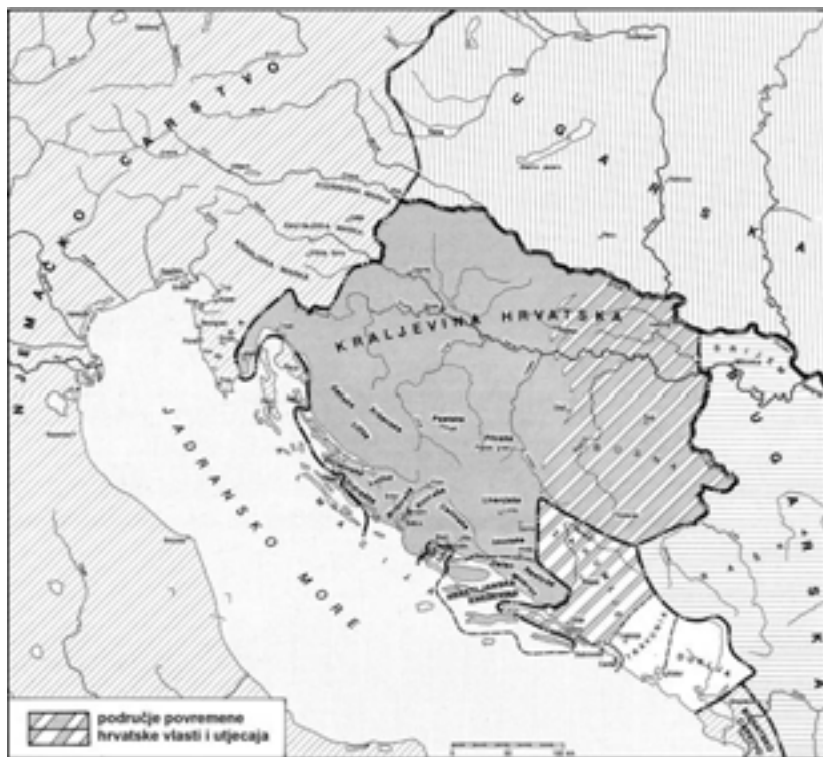
Oko 910. na čelo hrvatske države dolazi knez Tomislav. Pobjedama u ratovima protiv Mađžara i Bugara Tomislav je svoju vlast uspio proširiti na Panonsku Hrvatsku, a kao saveznik Bizanta dobio je upravu i nad dalmatinskim gradovima koji su bili organizirani u bizantsku *temu* Dalmaciju (Bizantska Dalmacija). Papa Ivan X. uputio je 925. Tomislavu pismo u kojem ga naziva kraljem (*Tomislauo rege*), pa se tradicionalno smatra da je u njegovo doba Hrvatska postala kraljevinom, a on prvim hrvatskim kraljem. Hrvatska je u njegovo vrijeme bila podijeljena na 11 županija. Uz vladara na dvoru je posebno važnu ulogu ima ban, koji postaje najvišim državnim dužnosnikom nakon kralja i njegov zamjenik. U Tomislavovo su doba održana dva splitska crkvena sabora (925. i 928.), na kojima se vodio sukob između ninskoga biskupa Grgura i splitskoga nadbiskupa Ivana oko pitanja metropolitanskoga središta i narodnoga jezika u bogoslužju. Rasprave o slavenskom bogoslužju na splitskim crkvenim saborima

pokazuju da je u to doba upotreba narodnoga jezika u liturgiji bila raširena u hrvatskim zemljama, ali se Rim tomu snažno protivio. Spor je riješen tako da je Ninska biskupija podređena Splitskoj nadbiskupiji, a ubrzo je i ukinuta. Splitskoj je nadbiskupiji time predana crkvena vlast nad cijelom Hrvatskom, a odlučeno je i da se za svećenike mogu zaređivati samo oni koji znaju latinski. Crkvenoslavensko bogoslužje i glagoljaško pismo ipak su se održali stoljećima u nizu hrvatskih župa, posebice u Dalmaciji i Hrvatskom primorju.

Nastavak izgradnje regionalne moći hrvatska je država doživjela u vrijeme Petra Krešimira IV. (o. 1058.-1074.). Petar Krešimir poticao je razvoj gradova, pa u njegovo doba Šibenik i Biograd dobivaju gradska obilježja. Smatra se da njegova titula »kralj Hrvatske i Dalmacije« pokazuje kako je već u to doba hrvatska država uspostavila potpunu vlast nad dalmatinskom obalom, čime je omogućeno potpuno integriranje dalmatinskih gradova i kroatizacija njihova

stanovništva. Uspješno vođenje države nastavio je i kralj Zvonimir (1075.-89.), kojega je papinski poslanik okrunio u Solinu 1075. poklonivši mu kraljevske insignije: krunu, žezlo, mač i papinsku zastavu kao znak vjernosti papi. S kraja XI. st. sačuvani su najstariji glagoljaški spomenici koji svjedoče o jeziku, pismenosti i kulturi Hrvata toga doba: Valunska ploča na Cresu, Plominski i Grdoselski natpis u Istri te najpoznatija Bašćanska ploča iz Baške na otoku Krku. Natpis »Zvonimir, kralj hrvatski« na Bašćanskoj ploči najstariji je poznati zapis hrvatskog narodnoga imena na hrvatskom jeziku.

Hrvati su u razdoblju od VII. do XI. st. prošli kroz važne društvene promjene. Prihvaćanjem kršćanstva ušli su u krug europskih kršćanskih naroda. Istodobno hrvatsko je društvo sve više poprimalo oblike feudalnoga sustava koji se u to vrijeme širio Europom. Najvažnija mjesta kulturnoga prožimanja bili su gradovi Bizantske Dalmacije. U njima je i dalje živjelo mnogobrojno ro-

Hrvatska u doba kralja Tomislava, X. st.

mansko stanovništvo i njegova je kroatizacija trajala sve do kasnoga srednjega vijeka. Reprezentativne građevine iz toga doba (crkva sv. Donata u Zadru, crkva sv. Spasa na vrelu Cetine, crkva sv. Križa u Ninu i druge) pokazuju utjecaje romaničkoga stila, koji je sa zapada dolazio posredstvom Franačke države, a snažni su utjecaji u arhitekturi dolazili i iz Bizanta. Pismenu kulturu Hrvata u to je doba obilježilo stvaralaštvo na hrvatskom jeziku i glagoljskom pismu, ali i latinska pismenost s latinskim kao jezikom visoke kulture i dvorske administracije. Središta kulture i obrazovanja bili su benediktinski samostani sv. Petra u Osoru, Sv. Krševana u Zadru, Sv. Stjepana u Splitu i drugi.

Crkva sv. Križa u Ninu

Nakon smrti kralja Zvonimira 1089. Hrvatska je zapala u razdoblje političke nestabilnosti. U borbu za hrvatsko prijestolje uplela se i mađarska dinastija Arpadovića jer je Zvonimirova žena Jelena bila sestra mađarskoga kralja Ladislava. Ladislav je uspio uspostaviti vlast nad Panonskom Hrvatskom, a 1094. je osnovao Zagrebačku biskupiju. Međutim, potpunu je vlast nad Hrvatima ostvario tek njegov nasljednik Koloman (1095.-1116.), koji je 1097. na planini Gvozd (danas: Petrova gora) potukao vojsku hrvatskoga kralja Petra (oko 1093.-1097.), oko kojega se okupio dio hrvatskoga plemstva. Pogibijom kralja Petra završilo je doba hrvatskih narodnih vladara.

Krunidba Kolomana hrvatskom krunom 1102. u Biogradu na Moru označila je

kraj vladavine domaće hrvatske dinastije, ali u srednjem vijeku to nije značilo i propast države. Tradicionalno se tako smatralo da su Hrvati, prema dokumentu poznatom kao *Pacta conventa* iz 1102., u zajedničku državu s Mađarima ušli na temelju ugovora hrvatskoga plemstva i Arpadovića, kojim je hrvatsko i ugarsko kraljevstvo povezivala samo osoba kralja, pa su dvije države tako tvorile personalnu uniju. No autentičnost toga dokumenta danas se uglavnom odbacuje. Bez obzira na to, posebnost položaja Hrvatske ogleдалa se u kasnijim stoljećima u djelovanju zasebnoga hrvatsko-dalmatinskoga sabora i u instituciji bana kao kraljevskoga namjesnika na području hrvatskoga kraljevstva. Panonska orijentiranost Arpadovića omogućila je hrvatskim krajevima južno od Save nesmetani život i razvoj u novoj državnoj tvorevini. Istodobno, u prostoru između Save i Drave stvoren je *ducatus Slavonia* (kneževina Slavonija), kojom su izravno upravljali pripadnici kraljevske obitelji kao kneževi (hercezi). Osim toga, uz hrvatsko-dalmatinski od XIII. st. postojao je i slavonski sabor, koji je samostalno djelovao sve do 1558. Jače povezivanje Hrvatske sa središtem ugarsko-hrvatske države ostvareno je 1242., kad je tadašnji kralj Bela IV. (1235.-70.), bježeći pred Tatarima, potražio spas u dalmatinskim gradovima. Hrvatski su se gradovi u sukobu protiv Tatara pokazali kao čvrst oslonac vlasti Arpadovića, pa je Bela IV. stoga Zagrebu, Samoboru, Jastrebarskomu i Križevcima podijelio status slobodnoga kraljevskoga grada. Povezanost Hrvatske i Ugarske u to je vrijeme sasvim sigurno utjecala i na migracijske procese. Tako kralj Ludovik I. 1366. moli bosanske franjevence da dođu u Ugarsku radi pastorizacije tamošnjega slavenskoga stanovništva, a 1420. u Ozori je dopuštena gradnja franjevačkoga samostana radi djelovanja franjevaca koji su trebali tamošnje bosanske krivovjernike navesti na povratak katolicizmu. To se obično tumači kao dokaz da su u to vrijeme postojala migracijska kretanja iz hrvatskih zemalja prema Ugarskoj.

U razdoblju razvijenoga i kasnoga srednjega vijeka u Hrvatskoj su se izdigli Šubići

i Frankopani – dvije plemićke porodice koje će u sljedećim stoljećima u hrvatskim zemljama voditi glavnu riječ. Bribirski knez Pavao I. Šubić imao je presudnu ulogu u dovođenju anžuvinske dinastije na ugarsko-hrvatsko prijestolje početkom XIV. st. Kao »ban Hrvatske i Dalmacije i gospodar Bosne«, on je pod svojom vlašću objedinio hrvatske zemlje i ojačao hrvatsku državnu posebnost u sklopu ugarsko-hrvatskoga kraljevstva. Ludovik I. Anžuvina (1342.-82.) uspio je 1358. Zadarskim mirom prisiliti Mletačku Republiku da odustane od pretenzija nad dalmatinskim gradovima te je tako Dalmaciju još neko vrijeme uspio zadržati u sklopu hrvatskoga kraljevstva. Međutim, nakon njegove smrti nastupa novo razdoblje političke nestabilnosti. U međusobnim dinastičkim borbama pobjeđuje Sigismund Luksemburški, koji 1387. postaje hrvatsko-ugarskim kraljem. Početkom XV. st. dalmatinski gradovi jedan za drugim padaju pod mletačku vlast pa Dalmacija ulazi u dugo razdoblje odvojenosti od ostalih hrvatskih zemalja. Istodobno u Bosni je ojačao ban Tvrtko, koji se 1377. okrunio za kralja. Kraj srednjega vijeka obilježila je

vlast Matije Korvina (1458.-90.), čiji je bliski suradnik bio Hrvat Ivan Česmički (*Janus Pannonius*), humanist, latinistički pjesnik i pečuški biskup. Tijekom srednjega vijeka Hrvati su bili pod snažnim utjecajem tadašnjih središta europske kulture, znanosti i prosvjete. Odras tih utjecaja bio je vidljiv u arhitekturi (romanika, gotika), crkvenom životu (širenje benediktinaca, dominikanaca i franjevac), urbanizaciji i dr.

U XV. st. na istočnim granicama Hrvatske i Ugarske pojavilo se Osmansko Carstvo. U sljedećim stoljećima borba s Osmanlijama predstavljat će glavni problem ne samo razvoja, nego i samoga opstanka hrvatskoga naroda. Nakon osvajanja Srbije 1459. i Bosne 1463. počelo je razdoblje intenzivnih osmanskih napada na hrvatske zemlje. Hrvatska je vojska 1493. na Kravskom polju doživjela poraz u kojem je poginuo i sâm ban Mirko Derenčin. Tom je prilikom izginulo više tisuća hrvatskih plemića, između Gvozda i Cetine slomljen je otpor protiv Turaka, a Lika i Krbava otvorene su stalnim turskim upadima. Vrhunac krize označio je poraz kralja Ludovika II. 1526. na Mohačkom polju, u kojem su stra-

Hrvatska nakon Zadarskoga mira 1358.

dali mnogobrojni pripadnici hrvatskoga i ugarskoga plemstva. Nakon toga poraza hrvatski su se velikaši okupili u Cetinguadu, gdje su 1. I. 1527. za novoga kralja izabrali Ferdinanda Habsburškoga (1527.-64.). Međutim, dio ugarskoga i slavonskoga plemstva izabrao je za kralja Ivana Zapolju, što je uzrokovalo dugogodišnji rat Ferdinandovih i Zapoljinih pristaša, koji je završio tek Zapoljinom smrću 1540. U vrijeme kralja Ferdinanda u Hrvatskoj i Slavoniji počinje osnivanje Vojne krajine, sastavljene od niza utvrda na granici s Osmanskim Carstvom, koja je pomogla obrani »ostatka ostataka« (»reliquiae reliquiarum«) hrvatskoga kraljevstva. U mnogim spisima Hrvatska je isticana kao »predziđe kršćanstva« (»Antemurale Christianitatis«), što su joj priznavali na europskim dvorovima i u samom Rimu. Među mnogobrojnim primjerima odlučnosti i hrabrosti najpoznatija je opsada Sigeta (*madž.* Szigetvár) 1566., koju je vodio sâm sultan Sulejman Veličanstveni protiv male gradske posade, na čijem je čelu bio ban Nikola Šubić Zrinski. Unatoč porazu, branitelji su nanijeli velike gubitke Osmanlijama i tako zaustavili prodor prema Beču te godine. Tijekom XVI. st. u borbi protiv Osmanlija i Mlečana istaknuli su

se i senjski uskoci, koji su bili pod patronatom habsburškoga dvora. Njihova prijatelna mletačkim interesima na Jadranu dovela je do Uskočkoga rata između Mletačke Republike i Habsburške Monarhije, koji je završio 1617. dogovorom da se uskoci rasele iz Senja.

Uskoci pod Senjom, grafika, 1617.

U XVI. st. neki su Hrvati, poput Antuna Vrančića, Fausta Vrančića i Jurja Utišinovića, na dvorovima ugarsko-hrvatskih kraljeva uspjeli dosegnuti i najviše dvorske funkcije, što svjedoči o visokoj integriranosti i aktivnom sudjelovanju Hrvata u zajedničkoj državi. Osim toga, Hrvati su u to doba razvijali bogato kulturno i znanstveno stvaralaštvo, usprkos stalnoj političkoj nestabilnosti i neprekidnim ratovima. Posebice je snažno književno stvaralaštvo bilo na hrvatskom jugu – u Dubrovniku (Šiško Menčetić, Marin Držić), na Hvaru (Hanibal Lucić, Petar Hektorović, Vinko Pribojević), u Splitu (Marko Marulić, Toma Nigler) i Zadru (Petar Zoranić, Brne Krnarutić). Najistaknutiji hrvatski znanstvenik XVI. st. bio je filozof Frane Petrić, poznat po svojem sustavu novoplatonističke filozofije. Na području znanosti važan je doprinos dao i Marko Antun de Dominis, filozof, matematičar i fizičar, poznat i po tome što je neko vrijeme bio senjski biskup i splitski nadbiskup. Kao sveučilišni profesor de Dominis je predavao na sveučilištima u Veroni, Padovi i Bresci, ali je poslije došao u sukob s Katoličkom crkvom. Zbog toga je otišao u Englesku, gdje je od 1617. predavao na Oxfordu i Cambridgeu. U okviru znanosti i tehnoloških otkrića toga doba posebno je zanimljiv rad Šibenčanina Fausta Vrančića,

»Ostaci ostataka nekadašnjega Hrvatskog kraljevstva«

koji je u svojem djelu *Machinae novae* (1595.) prikazao mnogobrojne prijedloge tehničkih izuma, među kojima i konstrukciju padobrana («homo volans»). Na području umjetnosti u to je vrijeme najveću slavu stekao Julije Klović, slikar minijatura, koji je bio u dodiru s nekim od najvećih umjetnika toga doba, poput Michelangela i El Greca.

Nova sveopća filozofija Frane Petrića, 1591.

Mletačka i turska osvajanja dovela su do preseljavanja hrvatskoga plemstva u sjeverne krajeve: Šubići su 1347. stekli Zrin na Baniji i po njemu dobili ime Zrinski, Frankopani 1398. dolaze u posjed Ozlja, a Draškovići u XVI. stoljeću dolaze u Pokuplje. Plemstvo je kao nositelj hrvatske državnosti utjecalo na proces pomicanja hrvatskoga imena iz Dalmacije na sjever. Od XVI. stoljeća ime Hrvatska sve više označava prostor Zagrebačke, Varaždinske i Križevačke županije, koji se dotad nazivao Gornja Slavonija, a u Dalmaciji je hrvatski identitet gotovo u potpunosti zaboravljen sve do narodnoga preporoda u XIX. st. Sličan proces potiskivanja hrvatskoga imena vidljiv je i u prostoru današnje zapadne Bosne (Bosanske krajine), koji je sve do XIX. st. stoljeća bio poznat kao »Turska Hrvatska«. Pomicanje i potiskivanje narodnoga imena imalo je snažan dezintegrativni učinak na Hrvate. U pojedinim krajevima jačaju regionalni identiteti vezani uz povijesne cjeline: u »Turskoj Hrvatskoj« jača bosanski identitet, u Dalmaciji dalmatinski, a u Donjoj Sla-

voniji slavonski. Ti su identiteti prije svega imali politički, a ne etnički karakter, jer su Bosna, Slavonija i Dalmacija imale status kraljevstava. Hrvatski je identitet bio ograničen na tri županije (Zagrebačku, Varaždinsku i Križevačku). Zato se hrvatskim jezikom u to doba označavalo samo kajkavsko narječje. Regionalni identiteti bili su prilično jaki i međusobno suprotstavljeni, pa je jedini način prevladavanja regionalizama bio u traženju nadregionalnoga identiteta kojemu se nitko neće protiviti. U okrilju Katoličke crkve poticalo se stvaranje zajedničkoga ilirskoga identiteta. Taj je identitet imao mnoge prednosti: zbog svojih antičkih korijena trebao je svjedočiti o slavnoj prošlosti i o autohtonosti stanovništva koje je nosilo to ime, a pod njime se nastojalo obuhvatiti i susjedne pravoslavne Srbe, što se smatralo važnim korakom prema sklapanju crkvene unije. Ilirski je identitet doista bio prihvaćen od većine hrvatskih intelektualaca toga doba, dok ga Srbi nisu nikad doista prihvatili. Stoga se ilirskim imenom u razdoblju od XVI. do XVIII. st. uglavnom označavalo stanovništvo Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Bosne. Osim toga ilirsko je ime katkad korišteno kao razlikovna oznaka za narječje, pa se i u dokumentima u ugarskom Podunavlju njime označavalo samo štokavsko stanovništvo, a hrvatskim su imenom označavani doseljeni kajkavci.

U to su doba Hrvatsku zahvatili vjerski sukobi uzrokovani protestantskim idejama Martina Luthera. Protestantska opredijeljenost za služenje narodnim jezikom u liturgiji naišla je na mnogobrojne pristaše diljem Europe. U Hrvatskoj je protestantizam posebice snažno bio prihvaćen u Istri i u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Iz Istre je potjecao Matija Vlačić Ilirik, najpoznatiji hrvatski protestantski teolog, koji je slovio za bliskoga Lutherova suradnika. Protestantske su nazore prihvatili i neki od najuglednijih hrvatskih plemića, kao što je bio Juraj Šubić, sin Nikole Šubića Zrinskoga. Katolička je crkva ubrzo nizom mjera uspjela zaustaviti daljnje širenje protestantizma. U tome su veliku ulogu odigrali isusovci, koji su u Zagrebu, Požegi, Rijeci, Varaždinu i Dubrovniku osnovali svoje kolegije i gimnazi-

je. Hrvatski je sabor 1606. donio zakonski članak prema kojemu je katolička vjera bila jedina dopuštena vjera.

Osmanska osvajanja dovela su do premještanja središta hrvatske države sjeverno od Save, pa Zagreb sve više postaje sjedište sabora i bana. Stoga se 1558. prvi put sastaje zajednički dalmatinsko-hrvatsko-slavonski sabor, a Hrvatska otad nosi ime Trojedna Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, koji je zadržala sve do 1918. Poraz bosanskoga beglerbega Hasan-paše Predojevića kod Siska 1593. označio je kraj osmanskih osvajanja. Priliku za povrat izgubljenih zemalja Habsburgovci su dobili 1683., kada su Osmanlije poraženi u njihovoj zadnjem pokušaju osvajanja Beča. Nakon toga carska je vojska do 1699. uspjela osloboditi veći dio Ugarske i Slavonije, među kojima i Bačku. Ratovi s Osmanlijama tijekom ranoga novoga vijeka doveli su do velikih demografskih promjena. Zbog ratnih zbivanja, ali i teških socijalnih i gospodarskih uvjeta, pokrenut je val iseljavanja Hrvata iz Slavonije i zapadne Bosne (»Turske Hrvatske«) u Štajersku, Gradišće, Slovačku, Moravsku i Ugarsku, a iz Hercegovine i unutrašnjosti Dalmacije na jadransku obalu, u Istru i u Italiju (Molise). Tijekom XVII. st. trajala su zadnja velika iseljavanja Hrvata iz Bosne i Hercegovine: poznato iseljavanje Ramljaka u Sinj i okolice te Bunjevaca i Šokaca u Slavoniju i ugarsko Podunavlje. Kanonske vizitacije i drugi povijesni izvori pokazuju da su Hrvati iz Dalmacije i Hercegovine u to vrijeme već naselili mnogobrojna mjesta u Bačkoj, Baranji i okolici Budimpešte, u kojima i danas žive. Početkom XVIII. st. u Budimu je dio grada nosio ime Hrvatski Grad (*madž.* Horvátváros, *njem.* Kroatenstadt), a u gradu su djelovali i mnogi »hrvatski« obrtnici. Doseljeni Hrvati pojavljivali su se u povijesnim dokumentima pod raznim imenima: regionalnim (Bosanci/Bošnjaci, Dalmatinci/Dalmate), subetničkim (Šokci, Bunjevci) i drugima kojima su susjedni Mađari i Nijemci zajednički označavali sve južne Slavene (Iliri, Raci, Toti). Podunavski su Hrvati u to vrijeme imali čvrste kulturne veze s Hrvatskom. Prije svega je bogato kulturno i znanstveno

Razgovor ugodni Andrije Kačića Miošića, 1759.

stvaralaštvo ostvarivano kroz djelovanje franjevačke provincije Bosne Srebrene. Franjevci su u to doba čvrsto kulturno povezivali sve hrvatske krajeve. Najbolji je primjer tih veza velika popularnost djela *Razgovor ugodni naroda slovincskoga* dalmatinskoga franjevca Andrije Kačića Miošića, koje se podjednako čitalo među Hrvatima u Dalmaciji, Bosni, Slavoniji i u ugarskom Podunavlju. Osim kulturnih, Hrvate su od Budima do Jadranskoga mora čvrsto povezivale i mnogobrojne ženidbene veze, što se može vidjeti iz vjenčanih matica. One pokazuju da su i u to doba Hrvati imali čvrstu međusobnu kulturnu i društvenu prepoznatljivost, bez obzira na političke prilike koje su imale dezintegrativni učinak.

Kulturno stvaralaštvo Hrvata tijekom XVII. i XVIII. st. obilježio je barok. Barokna arhitektura važan je dio urbanoga identiteta mnogih hrvatskih gradova. Poznate su barokne gradske jezgre Požege i Varaždina, barokna tvrđavska arhitektura Osijeka i Slavenskoga Broda, crkva sv. Marije Snježne u Belcu, crkva sv. Vlaha u Dubrovniku i crkva sv. Eufemije u Rovinju. Barokna književnost posebno se snažno razvijala u okrilju Katoličke crkve. Početkom XVII. st. svojim je opusom visoke umjetničke standarde u hrvatskoj književnosti nametnuo Dubrovčanin Ivan Gundulić.

Jedan od najpoznatijih hrvatskih književnika baroka bio je požeški isusovac An-

tun Kanižlić, a za Hrvate u Gradišću i ugarskom Podunavlju posebice je važno djelovanje Jurja Muliha, još jednoga isusovca. U Slavoniji je veliku popularnost steklo djelo *Satir iliti divlji čovik* (1762.) krajiškoga časnika Matije Antuna Relkovića. Istodobno su u Dalmaciji franjevci razvijali književno stvaralaštvo namijenjeno najširem krugu čitatelja. Osim već spomenutoga Andrije Kačića Miošića, u njegovo su doba stvarali i fra Tomo Babić i fra Filip Grabovac. U središnjoj hrvatskoj u to su vrijeme djelovali komediograf Tituš Brezovački, a u Dubrovniku Vlaho Stulić. Za standardizaciju hrvatskoga književnoga jezika važno je tadašnje djelovanje jezikoslovaca. Među njima posebice je važnu ulogu odigrao dalmatinski isusovac Bartol Kačić, koji je početkom XVII. st. na hrvatski jezik najprije preveo Ritual rimski, a zatim i Bibliju, ali je nije uspio objaviti. Tijekom XVII. i XVIII. stoljeća na razvoju hrvatskoga jezika radili su pavlin Ivan Belostenec, isusovac Andrija Jambrešić i kalački nadbiskup Adam Patačić, čiji se *Dictionarium latino-illyricum et germanicum* u rukopisu i danas čuva u Kalači. Najvažniji hrvatski znanstvenik toga doba svakako je dubrovački isusovac Ruđer Bošković. U svojem djelu *Theoria philosophiae naturalis* (1758.) Bošković je pružio revolucionarni pogled na strukturu stvari, što je potaknulo mnoge svjetske znanstvenike na daljnja istraživanja. U XVII. i

XVIII. st. pojavljuju se i prvi hrvatski povjesničari Ivan Lučić, Pavao Ritter Vitezović i Baltazar Adam Krčelić, čiji je rad ustanovio modernu hrvatsku povijesnu znatnost.

U Zagrebu su se 1771. pojavile prve hrvatske novine *Ephemerides Zagrabienensis*, koje su izlazile na latinskom, što svjedoči o nerazvijenosti hrvatskoga jezika i njegovoj marginalizaciji u hrvatskom društvu. Stoga će borba za uvođenje narodnoga jezika u upravu, školstvo i društveni život postati glavna preokupacija vodećih hrvatskih intelektualaca toga vremena.

Tijekom XVIII. st. Hrvate je zahvatilo doba rane modernizacije. Prosvijećeni apsolutizam Marije Terezije (1740.-80.) i Josipa II. (1780.-90.) doveo je do mnogobrojnih reforma koje su osnažile državu i unaprijedile tadašnje društvo. To je razdoblje napretka naizgled prekinuto Napoleonskim ratovima, koji su sve do 1815. potresali cijelu Europu. Francuzi su 1808. ukinuli i Dubrovačku Republiku te je podvrgnuli pod svoju upravu. Nakon Napoleonova poraza posjedi nekadašnje Mletačke Republike na istočnoj jadranskoj obali, zajedno s teritorijem Dubrovačke Republike, dolaze pod vlast Habsburgovaca. No napoleonske reforme pridonijele su rušenju staroga staleškoga poretka i uvođenju građanskoga društva, uz koje je vezan početak oblikovanja modernih nacija. Istina, i prije toga, još 1790. na ugarskom saboru pokazala se težnja mađarskih staleža da se u Zemljama Krune sv. Stjepana stvori moderna mađarska nacija na temeljima mađarskoga naroda i jezika. Tomu su se suprotstavili ostali narodi (Hrvati, Srbi, Slovaci i Rumunji), pa je tako počelo razdoblje međunacionalnih napetosti i sukoba. Hrvatski su staleži očuvanje svoje državnopravne i narodne posebnosti zasnivali na temeljima obrane *municipalnih* (samosvojnih) prava Trojedne Kraljevine. Međutim, nakon propasti francuske vlasti bečki je dvor Dalmaciju proglasio posebnom kraljevskom zemljom, a Istru je uključio u Kraljevinu Iliriju. Obje je krunске zemlje podvrgnuo izravno Beču, dok su Slavonija i Hrvatska pripadale Zemljama Krune sv. Stjepana. Tako će sve do

Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga ali i aravackoga Filipa Grabovca, 1747.

1918. hrvatske zemlje u sklopu Monarhije biti podijeljene između Beča i Budimpešte.

Početak 1830. u Hrvatskoj se okupila grupa mladih intelektualaca građanskoga podrijetla koju je predvodio Ljudevit Gaj. Sebi su nadjenuli ime Iliri, pa je i njihov pokret ostao poznat kao Ilirski pokret. Gaj i njegova skupina uspjeli su uvjeriti hrvatsku javnost da su štokavsko narječje i Gajeva grafija najbolje rješenje za standardizaciju hrvatskoga jezika. Time su omogućili njegovo uvođenje u upravu i školstvo, pa je Hrvatski sabor 1847. proglasio hrvatski jezik službenim u Trojednoj Kraljevini. Ilirci su potaknuli i osnivanje mnogobrojnih kulturnih, znanstvenih, prosvjetnih i gospodarskih institucija: 1841. osnovano je Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, 1842. osnovana je Matica ilirska (1874. preimenovala u Maticu hrvatsku), 1846. utemeljen je Narodni zemaljski muzej, a osnovana je i Prva hrvatska štedionica, 1839. u Sisku je praizvedbu doživjela prva hrvatska moderna drama *Juran i Sofija*, koju je napisao Ivan Kukuljević Sakcinski, 1846. u Zagrebu je odigrana prva hrvatska opera *Ljubav i zloba* Vatroslava Lisinskoga. God. 1831. franjevac Matija Petar Katančić u Budimu je objavio prvi cjeloviti prijevod Biblije na hrvatskom jeziku, što je cijelomu kulturnomu zamahu toga vremena dalo još jedan snažan doprinos. Toliki događaji na području prosvjetnoga, kulturnoga i društvenoga života dali su tadašnjim suvremenicima osjećaj posvemašnjega buđenja u narodnom životu, pa je cijelo to razdoblje danas poznato i kao Hrvatski narodni preporod.

Kad je Habsburšku Monarhiju 1848. zahvatila revolucija, napetosti između Hrvata i Mađara pretvorile su se u oružani sukob. Hrvate je u tim ključnim trenucima predvodio ban Josip Jelačić, koji je dobio i potporu bečkoga Dvora. Narodna skupština u Zagrebu 25. III. 1848. proglašava *Zahtijevanja naroda*, u kojima su definirani ciljevi hrvatskoga nacionalnog pokreta, a Jelačić s hrvatskom vojskom 11. IX. 1848. prelazi Dravu i kreće u oružani sukob s Mađarima. Premda je za većinu Hrvata revolucija 1848./49. bila trenutak borbe za opstanak

Ban Josip Jelačić

hrvatske države, bački su Hrvati bili u sasvim drukčijem položaju. Srpsko-madžarski sukob oni su doživljavali kao borbu Srba protiv svih katolika u Bačkoj, pa su ostali na strani Mađara. Povijesni trag o položaju Hrvata u Bačkoj u vrijeme revolucije ostavio je somborski senator Ivan Nepomuk Ambrozović u svojem djelu *Žalostica žalostna Ivana Nep. Ambrozovića u zomborskoj kralj. varoši penzioniratoga senatora, bižajućeg od kuće pak do Kalacse kad su Raci-Serbianci u medjuboju mađarskom 1848-49. progonili katolike, po njemu istom ispivana u Zomboru god. 1850*. U kolovozu 1849. Habsburgovci su uspjeli poraziti Mađare uz pomoć ruskoga cara. Sudjelovanje Srba i Hrvata na strani Habsburgovaca nije bilo nagrađeno onako kako su se nadali. Premda je osnovano Vojvodstvo Srbija i Tamiški Banat kao posebna krunska zemlja, vlast nije bila u rukama Srba, a ni Hrvati u Trojednici nisu dobili ona politička prava koja su očekivali. Umjesto toga uvedena je neoapsolutistička vlast, koja je trajala sve do 1860. No unatoč tomu ban Josip Jelačić pokrenuo je 1851. uspješnu akciju za osnivanje hrvatskoga kazališta, a 1852. izborio se za uzdizanje Zagrebačke biskupije na nadbiskupiju, neovisnu o mađarskom episkopatu. S druge strane, neoapsolutizam je za Hrvatsku značio i nametanje mnogobrojnih modernizacijskih promjena, koje su stvorile pretpostavke za razvoj građanskoga društva.

Nakon ukidanja apsolutizma 1860. među Hrvatima su se oblikovala tri politička pravca: 1. hrvatski (Ante Starčević, Stranka prava), 2. jugoslavenski (Josip Juraj Strossmayer, Franjo Rački, Narodna stranka), 3. unionisti/madžaroni (Hrvatsko-vugerska stranka). Biskup Strossmayer svoju je ideju zajedništva jugoslavenskih naroda nastojao ostvariti na osnovi ravnopravnosti i uzajamnosti, pa je zato podupirao kulturni rad svih južnoslavenskih naroda. Njegovom zaslugom ojačale su kulturne veze Hrvata sa sunarodnjacima na rubovima hrvatskoga etničkoga prostora, što je vidljivo iz njegova pomaganja kulturnim nastojanjima biskupa Jurja Dobrile u Istri i Ivana Antunovića u Bačkoj. Međutim, zbog sukoba oko vjerskih pitanja, etničke pripadnosti stanovništva na rubovima etničkoga prostora (muslimana u Bosni i Hercegovini, ugarskih Bunjevaca i Šokaca), problema zajedničkoga književnoga jezika i različite vizije političkoga ujedinjenja (federalne, unitarističke), jugoslavenska je ideja među Hrvatima sve više propadala, a hrvatska je sve više jačala, dok je unionistička jedinu snagu imala u potpori mađarskih vlasti.

Nakon Austro-ugarske nagodbe iz 1867., kojom je Monarhija uređena prema dualističkomu načelu, Hrvati su već sljedeće 1868. bili prisiljeni s Mađžarima sklopiti Hrvatsko-ugarsku nagodbu, kojom je definirana autonomija Trojedne Kraljevine u sklopu Ugarske (unutarnji poslovi, sudstvo, školstvo i vjersko-crkveni poslovi; hrvatski je uveden kao isključivi službeni jezik u Hrvatskoj). Nakon izbora Ivana Mažuranića za bana 1873. dolazi do mnogobrojnih liberalnih reforma u upravi, sudstvu i prosvjeti (odvajanje uprave od sudstva, donošenje zakona o tisku i pravu na okupljanje, osnivanje akademije i sveučilišta), koje ne samo što su omogućile modernizaciju društva nego su bile i važni čimbenici u formiranju hrvatske nacije. Međutim, zbog ugarskih pritisa Mažuranić je 1883. odstupio, a na njegovo je mjesto izabran unionist (mađžaron) Karlo (Dragutin) Khuen Héderváry, koji je u dva desetljeća vladavine (1883.-1903.) provodio otvorenu politiku mađžarizacije i kršenja hrvatskih autonomnih prava.

Ban Ivan Mažuranić

Ukidanje apsolutizma 1860. dovelo je do promjena i u Dalmaciji. U Zadru je formiran Dalmatinski sabor, koji dobro ilustrira i razvoj hrvatskoga nacionalnoga pokreta: isprva su u njemu većinu imali talijanski autonomaši i iredentisti, a s razvojem hrvatske nacionalne ideje 1870. većinu su uzeli narodnjaci, tj. pristaše ujedinjenja s Hrvatskom i Slavonijom; službeni jezik Sabora do 1883. bio je talijanski, a poslije hrvatski. Tijekom 1860-ih sazrijevaju uvjeti i za početak nacionalnoga pokreta u Istri, koji je 1870-ih dobio veći zamah kad ga je preuzela građanska inteligencija. U isto vrijeme nacionalna su se gibanja počela osjećati i u Hrvata u Podunavlju – među Bunjevcima i Šokcima.

Hrvatska je u nagodbenjačkom razdoblju prolazila i kroz snažne društvene promjene. Industrijalizacija i urbanizacija dovede do pojave radništva kao novoga društvenoga sloja, pa se potkraj XIX. st. pojavljuje radnički pokret. S njime jačaju i nove političke ideologije – socijalizam i komunizam. Međutim, hrvatsko je društvo potkraj XIX. st. još uvijek bilo uglavnom agrarnoga karaktera, a njegove su potrebe najbolje razumjela braća Antun i Stjepan Radić. Oni su 1904. osnovali Hrvatsku seljačku stranku, koja će u sljedećim desetljećima biti nositelj hrvatske politike. Braća Radić u to su vrijeme surađivala i s bačkim Hrvatima

okupljenima oko lista *Neven*. God. 1905. hrvatske su oporbene stranke u Rijeci donijele Riječku rezoluciju, kojom je postavljena nova politika zajedničke borbe Mađžara, Hrvata i Srba protiv njemačke dominacije u Monarhiji. Na temelju te politike »novoga kursa« Hrvatsko-srpska koalicija odnijela je 1906. izbornu pobjedu.

Hrvatska je tijekom druge polovine XIX. st. i početkom XX. st. prolazila kroz razdoblje snažnoga kulturnoga i prosvjetnoga razvoja. God. 1874. svečano je otvoreno Zagrebačko sveučilište, a 1895. u Zagrebu je svečano otvorena i zgrada Hrvatskoga narodnoga kazališta. Na području književnosti August Šenoa uvodi roman kao novu književnu vrstu, a kompozitor Ivan Zajc sklada operu *Nikola Šubić Zrinski*. To je i vrijeme uglednih hrvatskih slikara Ferde Quiquereza, Bele Čikoša Sesije, Celestina Medovića, Vlahe Bukovca i Otona Ivekovića. Potkraj XIX. i početkom XX. st. na hrvatsku umjetničku scenu stupaju po prvi put u većem broju i žene: opera pjevačica Milka Trnina, slikarica Slava Raškaj te književnice Ivana Brlić-Mažuranić i Marija Jurić Zagorka. Socijalna i politička pitanja

toga doba u svojim su djelima promišljali mnogobrojni hrvatski književnici. Među njima se posebice isticao Antun Gustav Matoš, s kojim u hrvatskoj književnosti počinje razdoblje moderne. Tijekom druge polovine XIX. i početkom XX. st. izrazito se razvila moderna hrvatska historiografija: njezini su začetnici bili Ivan Kukuljević Sakcinski i Franjo Rački, a na prijelazu stoljeća važne su sinteze povijesti Hrvata pisali Tadija Smičiklas, Vjekoslav Klaić i Ferdo Šišić. Istodobno na području arheologije djelovali su don Frane Bulić, Čiro Truhelka, Šime Ljubić, Lujo Marun i drugi.

Izbijanje Prvoga svjetskoga rata dovelo je gotovo do potpunoga prestanka političkoga života u Trojednoj Kraljevini. Političari u izbjeglištvu na čelu s Antom Trumbićem i Franom Supilom osnivaju 1915. u Londonu Jugoslavenski odbor, koji je 1917. utvrdio sa srpskom vladom na Krfu (Krfaska deklaracija) okvire stvaranja države južnih Slavena na čelu s dinastijom Karađorđević. Iste godine otkriven je i tajni ugovor sila Antante s Italijom (Londonski ugovor iz 1915.), kojim je dogovoreno talijansko preuzimanje većega dijela istočne jadranske

Hrvatska krajem XIX. st.

obale. Na zasjedanju Hrvatskoga sabora 29. X. 1918., na kojem su nazočili i bački Hrvati, donesena je odluka o raskidanju državnih veza s Austro-Ugarskom Monarhijom i o pridruživanju hrvatskih zemalja Državi Slovenaca, Hrvata i Srba na područjima Austro-Ugarske pod vlašću Narodnoga vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Ta je nepriznata državna tvorevina trajala kratko, jer su već 1. XII. predstavnici Narodnoga vijeća SHS proglasili ujedinjenje Države SHS s Kraljevinom Srbijom. Bački su Hrvati na čelu s Blaškom Rajićem u isto vrijeme sudjelovali u radu samoproklamirane Velike narodne skupštine u Novom Sadu 25. XI. 1918.

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca vladarska je dinastija Karađorđevića odmah krenula u oštar obračun s onim političkim opcijama koje su ugrožavale njezinu vlast. Na udaru se našla posebice Radićeva stranka, koja je zastupala republikanizam, pa je zato promijenila ime u Hrvatsku republikansku seljačku stranku (HRSS). Uz HRSS, na udaru je bila i Komunistička partija, koja je zabranjena Obznanom 1920. Hrvatske su se stranke suprotstavljale i novomu prijedlogu ustava, koji je 1921. proglašen na Vidovdan (Vidovdanski ustav) bez hrvatskih glasova. Uz HRSS među Hrvatima su važnu ulogu imale i »pučkaške« stranke (Hrvatska pučka stranka i Bunjevačko-šokačka stranka), koje su zajedno sa Slovenskom ljudskom strankom bile ujedinjene u Jugoslavenski klub.

Nakon što je 1928. Puniša Račić, zastupnik Narodne radikalne stranke, izveo u Narodnoj skupštini atentat na Stjepana Radića, Pavla Radića i Đuru Basarićeka, koji su od zadobivenih rana preminuli, kralj Aleksandar Karađorđević uveo je diktaturu 6. I. 1929. (Šestosiječanjska diktatura), kojom su zabranjene »plemenske« stranke i organizacije, a Kraljevina SHS preimеноvana je u Kraljevinu Jugoslaviju.

Nakon toga uveden je pseudoparlamentarni život, u kojem je dinastija podupirala dvorsku Jugoslavensku radikalnu zajednicu (JRZ). Uvođenje diktature navelo je Antu Pavelića, dotadašnjega člana Hrvatske

stranke prava i zastupnika u Narodnoj skupštini, na odlazak u emigraciju, gdje je osnovao organizaciju Ustaša – Hrvatska revolucionarna organizacija. Ta je organizacija uskoro počela izvoditi terorističke napade usmjerene protiv Kraljevine Jugoslavije. Ustaše su zajedno s Unutarnjom makedonskom revolucionarnom organizacijom (VMRO) izveli atentat na kralja Aleksandra u Marseillesu 1934. Vodeći hrvatski i srpski političari našli su privremeno rješenje unutarnjih političkih odnosa osnivanjem Banovine Hrvatske i sklapanjem sporazuma Cvetković-Maček 1939.

Politička nestabilnost i borba Hrvata za rješavanje njihova položaja unutar Kraljevine SHS/Jugoslavije nisu zaustavili kulturni i znanstveni napredak. Na području književnosti međuratno je doba obilježio Miroslav Krleža svojim dramama, esejima i društvenim djelovanjem. Uz njega su djelovali i mnogi drugi književnici, među kojima su istaknutiji bili Vladimir Nazor i Tin Ujević. Hrvatska znanost također je uspjela postići zapažene rezultate, pa 1939. kemičar Lavoslav Ružička postaje prvi Hrvat koji je dobio Nobelovu nagradu.

Nakon napada sila Osovine na Jugoslaviju u travnju 1941. među Hrvatima su do izražaja došle snažne političke podjele. Nezavisna država Hrvatska proglašena je 10. IV. 1941., na čije su čelo nacisti i fašisti doveli Antu Pavelića. Osnivanje NDH neki su oduševljeno pozdravili, dok su drugi bili izrazito protivni. Posebice je veliko nezado-

Tin Ujević

voljstvo izazvalo predavanje velikoga dijela Dalmacije Talijanima i Međimurja Mađarima. Ustaše su počinili brojne zločine nad Srbima, Židovima i Romima, protiv koji su proglasili i rasne zakone, a otvorili su i mnoge koncentracijske logore, među kojima je najzloglasniji bio Jasenovac. Međutim, njihova vlast u većem dijelu države nije bila stvarna jer su na području NDH djelovale i međusobno se sukobljavale mnogobrojne vojske i milicije: ustaše i domobrani, talijanska i njemačka vojska, čerkezi, četnici i partizani te lokalne milicije, poput one Huska Miljkovića u Bosanskoj krajini. Komunisti su tijekom rata uspjeli preuzeti vodstvo u antifašističkom pokretu, u kojem su se okupili i mnogi pristaše demokratskih političkih stranaka. U sklopu antifašističkoga pokreta osnovano je Zemaljsko antifašističko vijeće narodnoga oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) kao vrhovno političko predstavništvo antifašističke Hrvatske. ZAVNOH je donio temeljne odluke koje su se odnosile na federativni položaj Hrvatske u novoj Jugoslaviji i na republičke granice, pa su time stvoreni temelji poslijeratne hrvatske državnosti (ZAVNOH je nakon rata promijenio naziv u Narodni sabor Hrvatske). Partizanske snage 8. V. 1945. ulaze u Zagreb, a 15. V. 1945. kod Bleiburga u Austriji predaju se posljednje ustaške snage. Nakon sloma nacističke i ustaške vlasti partizanske su postrojbe nad zarobljenim vojnicima i civilima počinile mnogobrojne zločine, najviše pri njihovom odvođenju u zarobljeničke logore u marševima smrti poznatima pod nazivom Križni put. Više stotina masovnih grobnica žrtava partizanskih zločina u Sloveniji i Hrvatskoj utvrđeno je nakon demokratskih promjena 1990-ih.

U novoosnovanu federalnu Jugoslaviju Hrvatska je ušla kao jedna od šest republika. Potkraj rata i u prvim poslijeratnim godinama komunisti su progonili sve neistomišljenike za koje su smatrali da ugrožavaju njihovu vlast. Na udaru su se posebno našli Katolička crkva i članovi Hrvatske seljačke stranke. Najpoznatiji takav politički progon bio je usmjeren protiv nadbiskupa Alojzija Stepinca, koji je 1946. suđen za kaznena djela »protiv naroda i države«. Stepi-

nac je osuđen na 16 godina zatvora s prisilnim radom. God. 1951. pušten je iz zatvora i interniran u Krašić, a 1952. papa ga proglašava kardinalom. Kardinal Alojzije Stepinac umro je u Krašiću 1960.

Grb Socijalističke Republike Hrvatske

Nakon dolaska na vlast komunisti su javno zagovarali da se nacionalni sukobi riješe proganjanjem nacionalista i promoviranjem »bratstva i jedinstva«. U sklopu takve politike potkraj 1940-ih i početkom 1950-ih odvajanje Bunjevaca i Šokaca od Hrvata osuđivano je od strane komunističkih vlasti kao velikosrpska politika. Radi razgraničenja između Hrvatske i Vojvodine (Srbije) 1945. osnovana je komisija kojoj je predsjedao Milovana Đilas, u kojoj su među mjesnim hrvatskim predstavnicima bili Mićo Skenderović (Bačka) i Jerko Zlatarić (Baranja). Unatoč pokušajima da se dijelovi zapadne i sjeverne Bačke naseljeni hrvatskim stanovništvom pripoje Hrvatskoj, jedino je Baranja ušla u okvir federalne Hrvatske, dok je veći dio Srijema pripao Vojvodini. No radi političkoga slamanja pripadnika HSS-a u Bačkoj početkom 1950-ih dolazi do ukidanja niza hrvatskih ustanova u Bačkoj, u kojima su članovi HSS-a imali važnu ulogu.

Tijekom prvih desetljeća nove vlasti trajala je gospodarska obnova Jugoslavije prema sovjetskomu uzoru. Izgrađivane su tvornice i cestovna infrastruktura, organizirale su se masovne radne akcije. Ideološka je stega tijekom 1960-ih popustila pa su se u društvu pojavile težnje prema uvođenju demokratske rasprave. Hrvatska je javnost bila nezadovoljna pokušajima centralizacije

političke vlasti i gospodarskoga odlučivanja te pokušajima negiranja nacionalne posebnosti Hrvata. Hrvatski su jezikoslovci i kulturni radnici, okupljeni oko Matice hrvatske i Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1967. objavili *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika*, kojom su nastojali zaštititi prepoznatljivost i lingvističku posebnost hrvatskoga jezika. Vrhunac društvenih nemira dogodio se 1971., kad je vodstvo Centralnoga komiteta Komunističke partije Hrvatske na čelu sa Savkom Dabčević-Kučar i Mikom Tripalom pokušalo voditi samostaliju politiku u odnosu na središnju jugoslavensku vlast u Beogradu. Cijeli je pokret nazvan Hrvatsko proljeće, a zbog masovnoga sudjelovanja svih slojeva društva često se naziva i MASPOK (»masovni pokret«). Najžešći dio »proljećara« činili su ljudi okupljeni oko Matice hrvatske, kojom je 1970.-72. predsjedao Ljudevit Jonke. Oni su u časopisu *Hrvatski tjednik* iznosili mnogobrojne kritike gospodarske, društvene i kulturne politike tadašnjih komunističkih vlasti. Među njima su bila mnoga imena ljudi koji će i u kasnijim desetljećima igrati važnu ulogu: Franjo Tuđman, Vlado Gotovac, Igor Zidić, Stjepan Babić, Marko Veselica, Tonko Maroević, Petar Selem i drugi. Na inicijativu Josipa Broza Tita došlo je do oštrog obračuna sa svim vođama Hrvatskoga proljeća. Mnogobrojni su pojedinci osuđeni u političkim sudskim procesima. Posebice je velik odjek imalo suđenje vođama studentskoga pokreta Draženu Budiši i Ivanu Zvonimiru Čičku. Matica je hrvatska zabranjena, a njezini su istaknuti članovi zatvarani, otpušteni s posla i onemogućena im je javna društvena angažiranost. Hrvatsko je proljeće imalo odjeka u svim krajevima u kojima su živjeli Hrvati, pa je i u Subotici postojala inicijativa osnivanja ogranka Matice hrvatske. Subotički Hrvati okupljeni oko te ideje bili su također zatvarani, otpušteni s posla i društveno marginalizirani. Nakon progona »proljećara« komunističke su vlasti na sva vodeća mjesta u političkom, gospodarskom i kulturnom životu dovele ljude koji su bili spremni slušati zapovijedi. Nastupilo je doba političkoga zatišja, poznato kao vrijeme »hrvatske šutnjek«.

Miroslav Krleža

U razdoblju 1945.-90. hrvatska su društvena, kulturna i znanstvena gibanja bila pod strogom kontrolom komunističkih vlasti. U takvim okvirima hrvatski su javni i kulturni djelatnici ipak uspijevali ostvariti mnogobrojne rezultate koji su pomogli razvitku društva. Miroslav Krleža osniva Jugoslavenski leksikografski zavod, jedinu leksikografsku instituciju u tadašnjoj Jugoslaviji, koja objavljuje *Opću enciklopediju*, *Enciklopediju Jugoslavije* i brojna druga važna leksikografska izdanja. Uz pomoć književnika Jure Kaštelana franjevci Jerko Fućak i Bonaventura Duda 1968. objavljuju moderni hrvatski prijevod Biblije. U isto vrijeme djeluju i drugi književnici: Dragutin Tadijanović, Ranko Marinković, Ivan Aralica i drugi, a kazališnoj umjetnosti snažan zamah daje Branko Gavella. Veliku novost na području umjetničkoga stvaralaštva u to je vrijeme predstavljala filmska umjetnost. Filmovi *Tko pjeva, zlo ne misli*, *Gospoda Glembajevi*, *Kiklop* te televizijske serije *Gruntovčani*, *Malo misto* i *Velo misto*, *Prosjaci* i *sinovi* proslavili su hrvatske glumce Relju Bašića, Franju Majetića, Borisa Dvornika, Borisa Buzančića, Martina Sagnera, Ivu Gregurovića, Radu Šerbedžiju, Franju Šovagovića i druge. U Zagrebu se razvila i poznata zagrebačka škola crtanog filma, a film *Surogat* Dušana Vukotića dobio je 1961. i Oskara kao prvi crtani film nastao izvan Sjedinjenih Američkih Država

koji je nagrađen tom nagradom. Za istaknute doprinose umjetnosti i znanosti i neki su drugi Hrvati u to vrijeme dobili najviše nagrade. God. 1961. Ivo Andrić, književnik rođen u hrvatskoj obitelji u Dolcu kod Travnika, dobio je Nobelovu nagradu za književnost, a Vladimir Prelog istu nagradu 1975. za kemiju.

Nakon smrti Josipa Broza Tita 1980. Jugoslavija je ušla u razdoblje političke nestabilnosti i gospodarske propasti. Potkraj 1980-ih znatno je smanjen društveni utjecaj Saveza komunista Jugoslavije zbog slabljenja sovjetskoga bloka i velikih gospodarskih problema u samoj Jugoslaviji. Društvena nestabilnost otvorila je vrata zahtjevima za davanje mogućnosti političkoga pluralizma, ali su se istodobno pojavile i nacionalističke snage. Najjače nacionalističke snage pojavile su se među Srbima kao najvećem narodu, a na njihovo je čelo stao Slobodan Miloševića, tadašnji predsjednik Saveza komunista Srbije. U Hrvatskoj se 1989. osnivaju Hrvatska socijalno liberalna stranka (HSLS) i Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), a poslije i druge stranke. Komunisti 1990. dopuštaju prve višestranačke izbore, na kojima pobjeđuje HDZ. U kolovozu iste godine, poticani i pomagani od režima Slobodana Miloševića, Srbi u Kninu i drugim mjestima u Dalmaciji i Lici ne žele priznati novoizabranu hrvatsku vlast, pa blokiraju ceste i pruge, zbog čega su ti događaji ostali upamćeni kao »balvan revolucija«.

Usprkos političkoj krizi u Hrvatskoj se provode mnoge demokratske promjene. Razvija se politički pluralizam, potaknuto je djelovanje civilnoga društva, osnažuje se zaštita ljudskih prava i manjina. Pojedine institucije mijenjaju ustroj i ime: Radio-televizija Zagreb postaje Hrvatska radio-televizija, a Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti postaje Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Matica hrvatska ponovno djeluje od 1990., a 1991. osnovan je Hrvatski olimpijski odbor.

Tijekom 1991. sukob Hrvata i Srba prerasta u otvoreni rat, u Hrvatskoj nazvan Domovinski rat. Hrvatske se policija 31. III. sukobila sa srpskim pobunjenicima na Plit-

vičkim jezerima, što je ostalo upamćeno kao »krvavi Uskrš«. U tadašnjem predsjedništvu SFRJ dolazi do raskola kad je na čelo predsjedništva trebao sjesti hrvatski predstavnik Stjepan Mesić. Krnje predsjedništvo od četiri člana iz Srbije, Vojvodine, Crne Gore i Kosova, koje je kontrolirao Beograd, od tada preuzima vlast i udružuje se s Generalštabom Jugoslavenske narodne armije i pobunjenim Srbima u Hrvatskoj u zajedničkoj namjeri rušenja hrvatske vlasti i osvajanja dijela teritorija. Pobunjeni Srbi na prostoru Dalmacije, Like, Korduna, Banije, zapadne Slavonije, istočne Slavonije, Baranje i zapadnoga Srijema 1. IV. 1991. samoproglašavaju Republiku Srpsku Krajinu i priključuju je Srbiji. Od ljeta do kraja 1991. traju teške borbe između JNA i srpskih paravojnih postrojba s jedne strane te hrvatske vojske i policije na drugoj strani. Dana 18. X. 1991. JNA i srpske paravojne postrojbe osvajaju Vukovar. Nakon osvajanja grada oko 250 hrvatskih ranjenika iz vukovarske bolnice odvedeno je na poljoprivredno dobro Ovčaru i pogubljeno. U napadu topništvom i avionima JNA nanesene su velike štete i ljudski gubici mnogim gradovima. Posebice su stradali Dubrovnik, Zadar, Gospić, Karlovac, Slavonski Brod, Vinkovci i Osijek. Dana 25. VI. 1991. Republika Hrvatska proglasila je postupak razdruživanja s ostalim republikama Jugoslavije, a 8. X. 1991. proglasila je svoju državnu samostalnost i raskidanje državnopravnih sveza s drugim republikama. Međunarodna zajednica oklijevala je s priznanjem Republike Hrvatske. Prve zemlje koje su priznale Hrvatsku bile su Slovenija, Island, Vatikan i Njemačka, a 15. I. 1992. priznale su je i ostale članice Europske Unije. God. 1992. u Hrvatskoj je uspostavljena mirovna misija UNPROFOR radi prekida ratnih operacija. Iste godine u Hrvatsku dolaze »plave kacige« i raspoređuju se u četiri sektora.

God. 1994. tmurnu je ratnu svakodnevicu svojim dolaskom uljepšao papa Ivan Pavao II. Bio je to prvi posjet pape Hrvatskoj nakon više od osam stoljeća, jer je zadnji put prije toga na hrvatskom tlu boravio papa Aleksandar III. davne 1177. godine. Papin

posjet imao je važnu međunarodnu poruku jer je usmjerio pozornost svjetskih medija na Hrvatsku u vrijeme kad je zemlja bila pod pritiskom ratnih razaranja, okupiranosti velikoga djela teritorija i mnogobrojnih izbjeglica. Papa Ivan Pavao II. nakon toga još je dva puta posjetio Hrvatsku – 1998. i 2003.

Papa Ivan Pavao II. na najvećoj misi u hrvatskoj povijesti na zagrebačkom hipodromu 11. IX. 1994.

God. 1992. Hrvatska je bila uvučena u rat u Bosni i Hercegovini. Brojne hrvatske i bošnjačke izbjeglice (oko 400 000) u to su vrijeme našle privremeni smještaj u hrvatskim gradovima, zajedno s hrvatskim prognanicima s područja koja su kontrolirale paravojne srpske snage (više od 500 000) i s hrvatskim izbjeglicama iz Vojvodine (oko 40 000). U proljeće i ljeto 1995. Hrvatska je vojnim akcijama *Bljesak* i *Oluja* povratila kontrolu nad cjelokupnim svojim teritorijem, a potkraj jeseni bila je supotpisnica Daytonskoga sporazuma, kojim je uspostavljen mir u Bosni i Hercegovini. Erdutskim sporazumom iz studenoga 1995. između Srba u Hrvatskoj i hrvatskih vlasti dogovorena je mirna reintegracija Baranje, istočne Slavonije i zapadnoga Srijema, koja je u završila početkom 1998. Tijekom Domovinskog rata u Hrvatskoj je poginulo oko 15 000 ljudi, a ranjeno je više od 30 000. Materijalna je šteta bila velika pa se procjenjuje da je srušeno više od 180 000 stambenih i drugih objekata.

U razdoblju od 1995. do 2009. Republika Hrvatska prešla je dug put napredovanja u euro-atlantskim integracijama te završila velik dio priprema za primanje u članstvo

EU-a. God. 2009. postala je punopravnom članicom NATO-a.

Lit.: T. Macan: *Povijest hrvatskog naroda*, Zagreb, 1991; *Etnogeneza Hrvata – Ethnogeny of Croats*, ur. N. Budak, Zagreb, 1995; R. Katičić, *O podrijetlu Hrvata*, u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost 1. Srednji vijek*, ur. I. Supićić, Zagreb, 1997; R. Katičić, *Etnogeneza hrvatskoga naroda*. Ime, podrijetlo i jezik Hrvata, u: *Na kroatističkim raskrižjima*, ur. R. Katičić, Zagreb, 1999; I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, Zagreb, 2003; *Povijest Hrvata 1 – Srednji vijek*, ur. F. Šanjek, Zagreb, 2003; *Povijest Hrvata 2 – od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata*, ur. M. Valentić i L. Čoralić, Zagreb, 2005; *Povijest Hrvata 3 – od 1918. do danas*, ur. I. Perić, Zagreb, 2007; B. Magaš, *Croatia through History*, Minneapolis, 2008.

R. Skenderović

Jezik. Hrvatski je južnoslavenski jezik s oko 5 milijuna govornika. Osim u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, gdje ima status službenoga jezika, govori se i u tradicionalnim manjinskim zajednicama u Austriji, Crnoj Gori, Italiji, Mađarskoj, Rumunjskoj, Slovačkoj, Vojvodini i na Kosovu te u povijesno mlađem iseljeništvu u zapadnoj Europi, Južnoj i Sjevernoj Americi i Australiji. Suvremeni hrvatski standardni jezik iznimno je blizak bošnjačkomu, crnogorskomu i srpskomu, pa njihovi govornici međusobno komuniciraju bez znatnijih jezičnih barijera. Zbog toga neki drže da je posrijedi zapravo jedan jezik, dok drugi govore o jezičnom dijasistemu. Unitarističko je stajalište dominiralo jezičnom politikom tijekom postojanja zajedničke južnoslavenske države, no tijekom 1990-ih četiri su jezika i službeno odijeljena, u slučaju hrvatskoga uz pozivanje na višestoljetnu tradiciju vlastite pismenosti. Skupa sa slovenskim ti jezici čine zapadnu skupinu južnoslavenskih jezika, koji su, za razliku od bugarskoga i makedonskoga iz istočne, sačuvali sintetičko izražavanje padežnih značenja.

Kao i drugi jezici, i hrvatski obuhvaća mnogobrojne regionalno, socijalno i funkcionalno obilježene varijetete, pri čemu mjesni govori s ruba jezičnoga teritorija postupno prelaze u mjesne govore susjednih jezika iz istoga dijalektnoga kontinuuma. Pripadnost tipološki znatno različitih čakavskih, kajkavskih i štokavskih govora i

varijeteta hrvatskomu jeziku, ali i postojanje jezične granice između tipološki bliskih hrvatskih i slovenskih govora na zapadu te hrvatskih i bošnjačkih, crnogorskih ili srpskih govora na istoku i jugoistoku aktualno su dani jezičnom sviješću govornika, a povijesno procesom u kojem su se Hrvati oblikovali ne samo kao narod nego i kao diskurzivna zajednica. Za takvu je zajednicu namime karakteristična znatno intenzivnija kulturna komunikacija unutar vlastitih granica nego preko njih te potreba da se za međusobno sporazumijevanje njezinih pripadnika razvije stabilan i polifunkcionalan zajednički jezični kôd. Poznat kao standardni ili književni jezik, taj kôd ima središnje mjesto među varijetetima nekoga jezika – iz funkcionalne perspektive zato što je dovoljno razvijen da se njime može komunicirati i o intelektualno najsloženijoj problematici na kulturno i civilizacijski najzahtjevnijoj razini, a iz simboličke zato što je plod kultivacijskih napora cijelih naraštaja te se jezična zajednica njime i reprezentira prema unutra i prema van. U mnogočemu nasuprot standardnomu jeziku stoje mjesni govori, koji su rezultat spontanoga jezičnoga razvoja i u

pravilu obavljaju samo svakodnevne komunikacijske funkcije u tradicionalnim lokalnim zajednicama. S obzirom na to da su standardni jezik i mjesni govori po svojem postanku, strukturi i društvenom funkcioniranju krajnje različiti varijeteti, predmet su dviju posebnih jezikoslovnih disciplina – standardologije i dijalektologije. Mnogobrojnim regionalnim, urbanim, socijalnim, generacijskim, profesionalnim i sličnim varijetetima, koji se nalaze u prostoru između mjesnih govora i standardnoga jezika, bavi se pak sociolingvistika.

1. Narječja i dijalekti. Mjesni govori kojima se služe Hrvati tradicionalno se svrstavaju u tri narječja: čakavsko, kajkavsko i štokavsko. Čakavštinom i kajkavštinom služe se samo Hrvati, pri čemu su kajkavski govori tipološki vrlo bliski susjednim slovenskim govorima, dok se štokavštinom, osim Hrvata, služe i Bošnjaci, Crnogorci i Srbi. Unutar triju narječja mjesni se govori okupljaju u dijalekte, pa se tako u okviru čakavskoga izdvajaju: buzetski, jugozapadnoistarski, sjevernočakavski, srednjočakavski, južnočakavski i lastovski, a u okviru kajkavskoga: zagorsko-međimurski, kri-

Novoštokavski ikavski dijalekt u Hrvatskoj i BiH početkom 1990-ih

ževačko-podravski, prigorski, donjosutlanski, goranski i turopoljski. Turopoljskomu dijalektu pripadaju i danas gotovo izumrli govori Hrvata u vojvođanskom dijelu Banata. Kajkavski se danas govori uglavnom u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, a čakavski u priobalju i na otocima, no ta se područja samo djelomice podudaraju s prvotnim prostiranjem dvaju narječja. Narječna se slika naime bitno promijenila nakon velikih migracija potaknutih prodorom Turaka, tijekom kojih se štokavsko narječje znatno proširilo na sjeverozapad. Kajkavski i čakavski izgubili su time dio svojega dotadašnjega teritorija, a na sličan se način pred štokavskim povuklo i torlačko narječje na jugoistoku Srbije, koje je tipološki blisko susjednim bugarskim i makedonskim govorima, a osim Srba govore njime i dvije rubne hrvatske skupine – oko Karaševa u rumunjskom Banatu te oko Janjeva na Kosovu. Izravna je posljedica spomenutih migracija i nastanak gradišćansko-hrvatskoga jezika s elementima svih triju hrvatskih narječja. On i danas funkcionira kao jezik pismenosti u hrvatskim zajednicama u austrijskom Gradišću, zapadnoj Madžarskoj i jugoistočnoj Slovačkoj, a služili su se njime i južnomoravski Hrvati do prisilnoga raseljavanja nakon Drugoga svjetskoga rata.

I sama je štokavština na svojem matičnom području u tom razdoblju doživjela korjenite promjene. Prije migracija na području današnje štokavštine postojala su naime dva narječja, istočnoštokavsko i zapadnoštokavsko, s međusobnom granicom koja je sa sjevera vodila Dunavom, zatim nastavljala na jug zapadno od Drine i istočno od Neretve te izlazila na more u Boki kotorskoj. Tijekom XIV. st. na susretištu dvaju narječja u istočnoj Hercegovini pojavljuju se tzv. novoštokavske jezične inovacije, koje su se, zahvaljujući i kasnijim migracijama, proširile na golemo područje te dovele do konvergentnoga razvoja dviju štokavština. Današnji najveći i najrašireniji štokavski dijalekti izravan su proizvod takva razvoja: novoštokavski (i)jekavski (dubrovačko primorje, istočna Hercegovina, sjeverozapadna Crna Gora, jugozapadna Srbija, sjeverna i zapadna Bosna, unutrašnjost sjeverne Dalmacije te zapadna i središnja Sla-

vonija; govore njime Bošnjaci, Crnogorci, Hrvati i Srbi), novoštokavski ikavski (zapadna Hercegovina, srednja i zapadna Bosna, srednja i sjeverna Dalmacija te sjeverna Bačka; govore njime Bošnjaci i Hrvati, uključujući i Bunjevce te Hrvate u južnotalijanskom Moliseu) te novoštokavski ekavski (Vojvodina i sjeverna Srbija; govore njime Srbi i srijemski Hrvati). Četiri nenovoštokavska dijalekta govore se uglavnom na svojim prvotnim, ali manjim teritorijima, i upravo oni svojim obilježjima upućuju na to da su na području današnje štokavštine nekad postojala dva narječja. Tako su iz nekadašnjega zapadnoštokavskoga potekli današnji slavonski dijalekt (uglavnom Slavonija i Baranja; govore njime Hrvati, uključujući i Šokce u Bačkoj te rumunjskom Banatu) i istočnobosanski dijalekt (uglavnom istočna Bosna; govore njime Bošnjaci i Hrvati, uključujući i Hrvate regionalnoga imena Bošnjaci iz okolice Pečuha), a iz istočnoštokavskoga zetsko-sandžački dijalekt (jugoistočna Crna Gora i Sandžak; govore njime uglavnom Crnogorci i Bošnjaci te Hrvati u Boki kotorskoj i crnogorskom primorju) i kosovsko-resavski dijalekt (istočna i središnja Srbija; govore njime Srbi). Takav raspored i razvoj narječja i dijalekata odrazio se i na oblikovanje hrvatskoga književnoga, odnosno standardnoga jezika, no ključnu ulogu u tom procesu imale su ipak kulturne i političke prilike koje su uvjetovale nastanak i razvoj hrvatske diskurzivne zajednice.

2. Povijest književnoga jezika. Od staroslavenskoga do starohrvatskoga. Iako je najraniji književni jezik kojim su se služili Hrvati bio latinski, staroslavenski je prvi u kojem su se u većem broju našli i domaći jezični elementi. U jezik koji su potkraj IX. st. Ćirilovi i Metodovi učenici donijeli iz Moravske ubrzo naime ulaze glasovi, oblici i riječi tipični za čakavštinu, a glagoljica se iz oble transformira u uglatu. Takvim je jezikom i grafijom pisana i Bašćanska ploča oko 1100. Većina očuvanih spomenika iz toga najranijega razdoblja hrvatske pismenosti potječe iz trokuta Istra – Zadar – Pokuplje, no po jezičnim utjecajima u kasnijim tekstovima može se pretpostaviti

da je bila čitana i u Bosni i južnoj Dalmaciji te na kajkavskom području na sjeverozapadu.

Baščanska ploča, oko 1100. god.

U XII. st. u hrvatske se zemlje iz Duklje i Zahumlja širi ćirilica, a s vremenom se u Bosni i Dalmaciji razvio njezin poseban tip, tzv. zapadna ćirilica ili bosančica. Na tom području čakavski su se govori susretali sa zapadnoštokavskima, a i jedni i drugi bili su ondje većinom ikavski, za razliku od uglavnom ekavskih čakavskih govora u glagoljičkom području na sjeveru. Zbog toga najraniji hrvatsko-staroslavenski ćirilički tekstovi i odražavaju ikavske utjecaje. Suprotovanje dviju književnih tradicija nakon XII. st., glagoljičke ekavske i ćiriličke ikavske, položiti će temelje za razlikovanje sjeverozapadnoga i jugoistočnoga jezičnoga područja u kasnijim razdobljima hrvatske pismenosti.

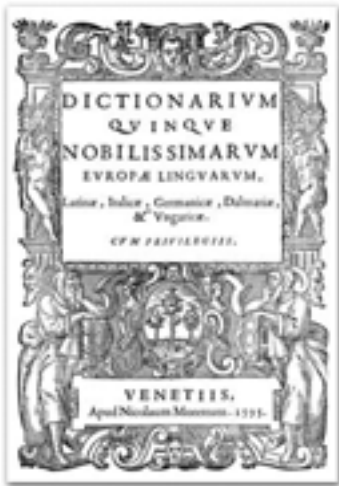
U XIV. st. pojavljuju se i prvi hrvatski tekstovi pisani latinicom. Nalazimo ih najprije u priobalnim gradskim središtima Zadru i Šibeniku, u kojima tradicija staroslavenske pismenosti nije bila jaka, i to u ženskim samostanima, jer žene u pravilu nisu govorile latinski. Novo je pismo s vremenom potisnulo glagoljicu, koja se povukla u nekoliko samostanskih oaza u Istri i na Krku te se ondje koristila sve do XIX. st., ali i bosančicu, koja se također do XIX. st. rabila u franjevačkim samostanima, isprva u Dalmaciji i Bosni, a s vremenom i u Slavoniji i Ugarskoj (Bač, Baja, Budim). Glavna teškoća u bilježenju hrvatskih tekstova latinicom bili su nepčani glasovi (*č, ć, š, ž, đ, lj, nj*), jer za njih, za razliku od glagoljice i bosančice, nije imala posebna slova. U početku su se pisci povodili za Talijanima, pa su npr. glas *lj* bilježili dvoslovom *gl*, a glas *nj* dvoslovom *gn*, a nakon širenja latinice na

sjever pojavljuju se i njemački i mađarski utjecaji. Za latiničke je tekstove međutim karakteristično i to da su jezično posve emancipirani od staroslavenskoga, pa iz XIV. i XV. st. potječe obilje spomenika pisanih čistom čakavštinom.

Renesansa. Dominantna je osobitost XVI. i XVII. st. daljnje jačanje pismenosti utemeljene na domaćim dijalektima. Nastanak te kvantitativan i kvalitativan porast takve pismenosti tipičan je za gotovo sve hrvatske pokrajine, iako je njihova međusobna povezanost upravo u tom razdoblju doživjela kritično nisku razinu. Politička rascjepkanost dovela je do toga da je niknulo nekoliko regionalnih književnih jezika i nekoliko regionalnih književnosti, od kojih je svaka imala vlastitu publiku. Jasno se ipak opažaju dva veća područja, sjeverozapadno i jugoistočno, unutar kojih je i međusobna povezanost pojedinih pokrajinskih književnosti bila veća.

U jugoistočnom je području početak XVI. st. obilježio Marko Marulić svojom *Juditom*, pisanom razvijenim čakavskim izričajem. Čakavska književnost nastaje i u drugim književnim središtima u Dalmaciji: u Zadru Petar Zoranić piše prvi hrvatski roman *Planine*, u Hvaru Hanibal Lucić petrarkističku poeziju i dramu *Robinja*, a Petar Hektorović u Starom Gradu ribarsku eklogu *Ribanje i ribarsko prigovaranje*. U štokavskom jekavskom Dubrovniku situacija je ponešto drukčija. Kako se ondje u to vrijeme još ne govori novoštokavski, a čakavska je književnost k tomu bila omiljeno štivo, utjecaj čakavštine i ikavštine u najranijim je dubrovačkim tekstovima iznimno jak. Vidljivo je to osobito u kanconijeru Nikše Ranjine, u kojem je skupljena najstarija dubrovačka petrarkistička lirika, uključujući i poeziju Džore Držića i Šiška Menčetića, ali i u dramama Marina Držića. S vremenom će se odnos čakavštine i štokavštine promijeniti, pa će se zbog sve većega ugleda dubrovačke književnosti, ali i slobodne Dubrovačke Republike, utjecaj štokavštine proširiti po cijeloj Dalmaciji. Tako već u drugoj polovini XVI. st. Hvaranin Mikša Pelegrinović svoju maskeratu *Jedupka* stilizira u jekavskoj štokavštini.

Iako je jezični razvoj u XVI. st. u jugoistočnom području obilježen ponajprije književnim stvaralaštvom, djelovala su ondje i dvojica istaknutih lingvisti. Šime Budinić predložio je tako reformu latinice koja se temeljila na monografskom načelu, tj. zapisivanju svakoga glasa jednim slovom, ali njegov prijedlog nije doživio osobit odjek te se u Dalmaciji latinicom i dalje pisalo prema talijanskomu uzoru. Znatno je utjecajni bio Šibenčanin Faust Vrančić, autor rječnika pet »najplemenitijih« europskih jezika: latinskoga, talijanskoga, njemačkoga, »dalmatinskoga« (tj. hrvatskoga) i mađarskoga. Čakavac Vrančić uvrstio je u svoj rječnik i mnoge štokavske riječi, a rječnik je popularnost doživio i u kajkavskim krajevima, gdje se njime jedno stoljeće poslije koristio kajkavski leksikograf Juraj Habeldić.

Dictionarium Fausta Vrančića, 1595.

Na sjeverozapadu su, s druge strane, XVI. st. obilježili pojava pismenosti na kajkavskome narječju i protestantski pokret. Najstariji sačuvani kajkavski književni spomenici potječu iz druge polovine XVI. st. (*Decretum* Ivana Pergošića i *Postila* Antuna Vramca), no kako je riječ o tekstovima razmjerno razvijenoga jezičnoga izričaja, filolozi pretpostavljaju da je i prije njih moralo biti spisa u kojima se književni kajkavski postupno oblikovao. Tu pretpostavku potkrjepljuju podaci o danas izgubljenim književnim spomenicima, npr. molitvenik

Katarine Zrinske, ali i neki glagoljički tekstovi s kraja XV. st., u kojima su u veliku broju zastupljeni i kajkavizmi, npr. Petrisov i Kolunićev zbornik. Spomenuti zbornici pokazuju da se glagoljička književnost iz sjevernoga primorja postupno proširila i u unutrašnjost, na kajkavsko područje. To je širenje bilo dodatno pojačano nadiranjem Turaka s jugoistoka, jer su mnogobrojni izbjeglice iz glagoljaških krajeva utočište našli na samom sjeverozapadu hrvatskoga etničkoga područja. Iako glagoljica na kajkavskom području nije uhvatila korijena, jezični je utjecaj glagoljičkih tekstova u počecima pismenosti na kajkavskome u XVI. st. jednako očit kao što je bio u počecima ćirilike pismenosti u Dalmaciji i Bosni u XII. st.

Glagoljičku su pismenost nasljeđovali i hrvatski protestanti, koji su u drugoj polovini XVI. st. tim pismom, ali istodobno i zapadnom ćirilicom, tiskali Novi zavjet. Autori prijevoda i ujedno najvažniji hrvatski promicatelji protestantizma Antun Dalmatin i Stjepan Konzul Istranin u jeziku međutim ponešto odstupaju od norme koja je bila kanonizirana u prijašnjim glagoljičkim tekstovima – staroslavenskih je elementa u njemu iznimno malo, ali su zato zastupljeni i čakavski i kajkavski i štokavski. Takav jezični izbor bio je motiviran željom prevoditelja da se utjecaj protestantizma proširi u što više hrvatskih krajeva. To se ipak nije ostvarilo, jer je katolička reakcija u Hrvata bila iznimno jaka, pa je i djelovanje protestanata bilo kratkotrajno i zemljopisno ograničeno.

Barok. U jugoistočnom području u XVII. st. dubrovačka je književnost doživjela svoj vrhunac, a i dubrovački su ugled i utjecaj bili veći nego ikada. Ivan Gundulić svojim epom *Osman* i pastoralom *Dubravka*, Ivan Bunić Vučić epom *Mandalijena pokornica* i ljubavnom lirikom *Plandovanja*, Ignjat Đurđević *Uzdasima Mandalijene pokornice* i *Pjesnima ljuvenima* te drugi dubrovački pisci toliko su proširili ugled jezikovnoj štokavštini da njome sad piše i većina književnika iz čakavske Dalmacije.

Ugled koji je Dubrovnik stekao očituje se i u radu prvoga velikoga hrvatskoga gra-

matičara Pažanina Bartola Kašića. Taj je isusovac naime na samom početku XVII. st. sastavio prvu hrvatsku gramatiku i opisao u njoj svoj rodni čakavski, no već desetak godina poslije svoj prijevod Biblije stilizira prema dubrovačkoj jekavskoj štokavštini. Riječ je o prvom hrvatskom prijevodu Biblije, koji je, nažalost, ostao u rukopisu sve do kraja XX. st. Svojim trećim djelom Kašić pak navješćuje i novi smjer u kojem će teći razvoj hrvatskoga književnoga jezika. God. 1640. objavljuje *Ritual rimski*, knjigu kojom su se trebali služiti širitelji katoličke vjere u područjima pod turskom vlašću. Zbog toga je *Ritual* i stiliziran jezikom za koji se vjerovalo da je na tom području najrašireniji – u znatnoj mjeri novoštokaviziranom štokavskom ikavicom. Sam Kašić taj jezik naziva »bosanskim«.

Institutionum Linguae Illyricae Bartola Kašića – prva hrvatska gramatika, 1604.

U sjeverozapadnom je području u XVII. st. najvažnije bilo djelovanje tzv. ozaljskoga književno-jezičnoga kruga, tj. književnika koji su djelovali na dvoru velikaških porodica Zrinski i Frankopan u Ozlju. Iako se na posjedima dviju porodica izvorno govorilo čakavski, blizina kajkavštine i velike migracije zbog nadiranja Turaka koje su na područje Ozlja dovele i golem broj štokavaca (uglavnom Bunjevice) utjecale su na to da jezik tekstova nastalih u ozaljskom krugu bude hibridni, tronarječni. Napisani su nji-

me, primjerice, ep *Adrijanskoga mora sirena* Petra Zrinskoga i lirika Frana Krste Frankopana, koji pripadaju najvažnijim djelima hrvatske barokne književnosti. Jezik ozaljskoga kruga leksički je opisao Ivan Belostenec u svojem latinsko-hrvatskom i hrvatsko-latinskom rječniku *Gazophylacium*, a gramatički je opis toga jezika djelomično dan u slovnici panslavista Jurja Križanića, objavljenoj u Tobolsku u Rusiji. No i djelovanje je ozaljskoga kruga bilo kratkotrajno – prestalo je kad su Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan pogubljeni nakon neuspješne protuhabsburške pobune, a njihove porodice lišene posjeda i političke moći.

Na kajkavskom je dijelu sjeverozapadnoga područja u XVII. st. najvažnije djelovanje Jurja Habledića. On je u rječniku *Dikcionar ili reči slovenske* te u mnogobrojnim drugim tekstovima također zastupao tezu da opći hrvatski jezik mora biti interdijalektalan. Iako je sam pisao uglavnom kajkavski, koristio se ipak mnogim riječima čakavskoga i štokavskoga podrijetla. Sjeverozapadnomu području pripada i djelovanje Senjanina Pavla Rittera Vitezovića, koji je bio dobro upoznat s ozaljskim krugom, pa ga neki filolozi i uključuju među njegove članove. Autor je nekoliko književnih tekstova, u kojima preteže štokavska ikavica, velikoga latinsko-hrvatskoga rječnika i danas izgubljenoga prvoga hrvatskoga pravopisa. Osuđivao je pretjeranu uporabu tuđica, a po ugledu na glagoljicu predložio je i monografski slovni sustav za latinicu s tildom (˘) kao glavnim dijakritičkim znakom. Vitezovićeve reforme ipak nije naišla na velik odjek te se u sjevernoj Hrvatskoj latinicom i dalje pisalo mahom prema mađarskomu uzoru (npr. glas *s* pisao se dvoslovom *sz*, glas *š* slovom *s*, glas *nj* dvoslovom *ny* i sl.).

Unatoč jasnoj podjeli hrvatskih pokrajinskih književnosti u XVI. i XVII. st. na dva područja, jugoistok na sjeverozapadu nikad nije bio posve nepoznat, a njegov se utjecaj s vremenom povećavao. Štokavština je tako zastupljena već u mnogim glagoljičkim tekstovima, osobito u onima što su ih izdavali hrvatski protestanti. I kajkavac

Dictionar Jurja Habelića, 1670.

Ivan Pergošić neke je svoje tekstove svjesno stilizirao prema štokavštini, a štokavske je riječi, uz uglavnom kajkavske i u manjoj mjeri čakavske, u svoj rječnik uvrstio i Juraj Habelić, posluživši se pritom kao izvorom Vrančićevim rječnikom. I u jeziku ozaljskoga kruga štokavština ima istaknuto mjesto, a Vitezović već piše gotovo posve štokavski. Takav razvoj pokazuje da su se dva područja hrvatske pismenosti postupno sve više približavala i da je štokavština stjecala sve veću važnost. Ti će procesi biti od temeljne važnosti za ono što će se dogoditi u XVIII. st.

Novoštokavski ikavski protostandard. Ključnu je važnost za nastanak novoga razdoblja u razvoju hrvatskoga književnoga jezika imalo aktiviranje franjevaca u XVII. st., uzrokovano u velikoj mjeri katoličkom obnovom. Crkva je u urbanim središtima na sjeverozapadu Hrvatske i u priobalju imala razmjerno čvrst položaj, pa je glavninu svojih promidžbenih napora mogla usmjeriti na krajeve koji su bili pod turskom vlašću ili uz samu tursku granicu. Franjevci su, kao jedini katolički svećenici koji su ondje nastavili djelovati, u toj misiji zadobili središnje mjesto, a zbog nove orijentacije Katoličke crkve jezik kojim su tiskane vjerske knjige namijenjene Hrvatima sve se više približavao razgovornomu jeziku ruralnih krajeva u Bosni i Dalmaciji. U

svojem književnom stvaralaštvu franjevci su se koncentrirali na pučku i propovjednu književnost, koja se mogla čitati nepismenu puku, a u bogoslužbi su se koristili vlastitim prijevodima pojedinih biblijskih tekstova. Pisali su isprva nenovoštokavskom istočnobosanskom, a poslije uglavnom novoštokavskom ikavicom, a njihova je književnost kolala po cijelom području franjevačke provincije Bosne Srebrene, koja je obuhvaćala ne samo Bosnu nego i veći dio Dalmacije, Slavoniju te Ugarsku sve do Budima. Knjige tiskane u tom razdoblju ostat će u uporabi i nakon što je Provincija u prvoj polovini XVIII. st. podijeljena u tri manje: dalmatinsku, bosansku i slavonsko-donjougarsku. Jaku jezičnu nivelizaciju među katoličkim pukom od Dalmacije do Ugarske neki objašnjavaju upravo njegovom izloženosti propovijedima i čitanjima iz istih knjiga. Novoštokavska ikavica tako, kao jezik franjevačke književnosti, postupno sve više potiskuje nenovoštokavske (istočnobosansku i slavonsku) te čakavske književne redakcije pa će oko sredine XVIII. st. postati jezikom pismenosti najvećega broja Hrvata. Franjevci će usto dotad već gotovo napustiti bosančicu i orijentirati se na latinicu, pri čemu će upravo oni najjasnije upozoriti na potrebu da se to pismo ujednači na cijelom hrvatskom etničkom prostoru, jer su bili upoznati i s pisanjem prema talijanskomu uzoru na jugu i s ugledanjem u mađarski slovoпись na sjeveru.

Oko sredine XVIII. st. novoštokavski ikavski književni jezik stječe niz obilježja koja ga u najrudimentarnijem smislu čine standardnim. Ponajprije, taj je jezik prihvaćen i u krajevima gdje se to ne bi očekivalo s obzirom užu dijalektalnu pripadnost pisaca ili čitatelja. Pokazuje to, primjerice, velika proširenost i popularnost Kačićeva *Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga* na cijelom hrvatskom etničkom prostoru, ali i književno djelo Matije Antuna Relkovića, koji je isprva pisao na svojem slavonskom dijalektu, ali je poslije prešao na mladi novoštokavski standard. Taj se jezik usto počinje upotrebljavati u novim funkcijama. Nekoliko desetljeća nakon što se austrijsko-turska granica 1699. ustalila na današ-

Grammatika Matije Antuna Relkovića, 1767.

njoj hrvatsko-bosanskoj i vojvođansko-srpskoj granici, u novooslobođenim područjima u Slavoniji i Ugarskoj postupno se razvija društveni život te se jezik više ne koristi samo u crkvenoj i poučnoj književnosti nego i na raznim drugim područjima: u administraciji, pri pisanju urbara i prevođenju zakona, u stručnim tekstovima i priručnicima, proglasima i publicisticim, raznim oblicima prosvjetiteljskoga rada i književne polemike. Nastaje na njemu, osobito u Slavoniji, i poezija u duhu kasnoga baroka, rokoka, klasicizma i predromantizma, a kao kruna svega i cjelovit prijevod Biblije Matije Petra Katančića, u Hrvata doduše drugi, ali zato prvi koji je objavljen. Iako su ti tekstovi najčešće imali skromne intelektualne i umjetničke domete, bili su pisani jezikom koji je polako, ali sigurno stjecao obilježja medija prikladnoga za modernu civilizaciju.

Norma toga novoštokavskoga ikavskoga standarda dugo je bila uporabna, bez izričite kodifikacije, a stabilizirala se postupno i s kolebanjima. Ipak, već se prije ilirskoga pokreta javlja težnja za eksplicitnom kodifikacijom te se pišu gramatike i rječnici i imenuju pravopisne i jezične komisije. Priručnici nastaju najprije među franjevcima, na latinskome, pa tako Lovro Šitović Ljubuški objavljuje 1713. djelo *Grammatica latino-illyrica*, Tomo Babić 1712. *Prima grammaticae instituti opro tyronibus illyricis accommodata*, a Ardelio Della Bella

1728. na talijanskome *Dizionario italiano, latino, illirico*. Nakon što je društveni život ojačao i u Slavoniji, i ondje nastaju važna djela: Blaž Tadijanović objavljuje 1761. *Svašta po malo ili kratko složenje imena i riči u ilirski i nimački jezik*, Matija Antun Relković 1767. *Novu slavonsku i nimačku gramatiku*, a 1778. Marijan Lanosović 1778. *Neue Einleitung zur slavonischen Sprache*. Filološki se rad nastavlja i u Dalmaciji, osobito nakon što je uključena u Napoleonove »ilirске provincije« 1805.: Dubrovčanin Joakim Stulli objavljuje *Lexikon latino-italico-illyricum (Rjecoslojxe slovinsko-italijansko-latinsko)* u tri sveska, a lički Bunjevac Šime Starčević *Novu ricsoslovnicu iliricku*. Napoleonov namjesnik u Zadru pokreće prve novine na hrvatskome *Kragliski Dalmatin*, a osniva se i nekoliko pravopisnih i jezičnih komisija, kojima je cilj bio ujednačiti uporabu jezika, osobito pisma. Najprije je prema zapovijedi austrijskoga cara u Beču osnovano povjerenstvo u koje su ušli Slavonac Antun Mandić, lički Bunjevac Joso Krmpotić i Dubrovčanin Joakim Stulli, a slična je komisija poslije osnovana i u Zadru. Rezultati nisu bili spektakularni, ali se latinica postupno ipak ujednačivala. Nakon nekoliko kompromisa između slavonske i dalmatinske grafije, iskristaliziralo se npr. da se slovom *c* označuje glas *c*, slovom *ç* glas *č*, slovom *ſ* glas *š*, slovom *x* glas *ž*, a dvoslovom *ch* glas *ć*.

Nova ričoslovnica ilirička ličkoga Bunjevca Šime Starčevića, 1812.

Ilirski pokret. Tridesetih godina XIX. st. vodeće mjesto u oblikovanju hrvatskoga književnoga jezika preuzimaju ilirci, koji su jednim književnim jezikom željeli ujediniti sve Južne Slavene. Prvi su uspjeh doživjeli uvevši književnu štokavštinu na hrvatski sjeverozapad. Ondje se naime i dalje sve vrijeme koristio kajkavski književni jezik, na kojem su nastale npr. i komedije Tituša Brezovačkoga. Taj je književni jezik bio i funkcionalno i strukturno razvijeniji od novoštokavskoga ikavskoga, ali je ipak bio regionalno ograničen te nije bilo mogućnosti da ga prihvate u drugim krajevima. Zbog toga su se ilirci na sjeverozapadu i zauzimali za uvođenje raširenije književne novoštokavštine, pri čemu im je jedan od glavnih argumenta bio ugled koji je imala »hrvatska Atena«, tj. Dubrovnik. Sve to međutim nije prošlo bez otpora onih koji su se zauzimali za očuvanje kajkavskoga književnoga jezika.

U ilirskom je razdoblju počela sustavna jezična kodifikacija. Prvi od objavljenih priručnika bila je *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisa* Ljudevita Gaja iz 1830. On je, prema uzoru na Pavla Rittera Vitezovića, za nepčane suglasnike najprije uveo slova s tildom, no kako taj prijedlog nije imao nikakva odjeka, njegov ga je autor pet godina poslije revidirao. Iz češkoga je preuzeo kvačicu (ˇ) i uveo č, š i ž, iz poljskoga crticu (˘) i uveo ć, a za ostale je nepčanike predložio dvoslove *dj, gj, lj i nj*. Taj je prijedlog puno bolje prihvaćen, ali je i on poslije doživio dodatne izmjene. Osim grafijskih pitanja, pokrenuta su i pravopisna. Ilirci su se odlučili za morfonološki pravopis (u pismu se nisu bilježile glasovne promjene koje uzrokuje jednačenje suglasnika po zvučnosti ili mjestu tvorbe, npr. *podpis, občina, grozdje, bratja*) i za gramatičku interpunkciju (zavisne su rečenice od glavne uvijek odvajane zarezom). Velika pozornost posvećena je pisanju samoglasničkoga *r* (pisali su ga neko vrijeme s popratnim grafemom *è*, npr. *pèrst*) te pisanju odraza praslavenskoga *jata* (kao kompromisno rješenje izabrano je *ě*, a svi su ga mogli čitati onako kako su ga izgovarali u svojem dijalektu: ikavski, jekavski ili ekavski).

Na pola puta između pravopisa i gramatike nalazio se problem pisanja *-h* u nastavku za genitiv množine (*mного ženah, mužkaracah*), oko kojega su se dugo vodile prepirke i za koje su jedni tvrdili da je dio nastavka i da se mora čitati, a drugi da je samo pravopisna oznaka i da se ne čita, nego, kao u njemačkome, označuje duljinu prethodnoga samoglasnika.

Kratka osnova Ljudevita Gaja, 1830.

Prvu ilirsku gramatiku *Osnova slovnice slavjanske narčja ilirskoga* objavio je 1835. Vjekoslav Babukić, a ubrzo nakon njega dvije je gramatike objavio i Antun Mažuranić. Najveću razliku ilirske gramatičke norme u odnosu na današnju predstavljaju stari množinski nastavci za dativ (*ženam, jelenom*), lokativ (*o ženah, o jelenih*) i instrumental (*sa ženami, s jeleni*), koji su u novoštokavskim dijalektima svedeni na jedan zajednički oblik (*ženama, jelenima*). Za ilirsku su gramatičku normu tipični bili i glagolski pridjevi sadašnji i prošli (N *pišući čovjek*, G *pišućega čovjeka*, N *došavša žena*, G *došavše žene*). U novoštokavskim dijalektima ti su se oblici, doduše, prestali koristiti, ali su zato postojali u arhaičnijim dijalektima i u staroj dubrovačkoj književnosti, pa su ih ilirci odatle i preuzeli.

Filološke škole. Nakon 1850. nastupa razdoblje filoloških škola, od kojih su najpoznatije bile tri: Zadarska, Riječka i Zagrebačka. Ključna je osoba u Zadarskoj filološkoj školi bio Ante Kuzmanić, koji je od

1844. objavljivao novine *Zora dalmatinska*. Smatrao je da je nemoguće jednim jezikom ujediniti sve Južne Slavene te da velikim uspjehom treba smatrati već i ako se oko zajedničkoga jezika slože tada još regionalno i jezično silno rascjepkani Hrvati. Tvrdio je da će se takav dogovor najlakše postići ako svi Hrvati prihvate onu latiničku grafiju do koje se postupno došlo kompromisima između slavonske i dalmatinske, a kao književni jezik novoštokavsku ikavicu, koja je među Hrvatima bila najraširenija i u to doba funkcionalno već prilično razvijena. Jezičnu kodifikaciju kojoj su temelje postavili ilirci smatrao je umjetnom i arhaičnom, a rječnik i frazeme kojima su se koristili knjiškima. Nasuprot njemu, glavni predstavnik Riječke filološke škole Fran Kurelec tvrdio je kako jezik treba još više arhaizirati, a rječnik obogaćivati posuđivanjem iz starih književnih tekstova i drugih slavenskih jezika.

Zora dalmatinska iz 1844.

Na tragu iliraca djelovala je treća, najutjecajnija filološka škola, pa se hrvatski književni jezik druge polovine XIX. st. danas po njoj najčešće i naziva jezikom Zagrebačke filološke škole. Njezini su najvažniji predstavnici gramatičar Adolfo Veber Tkalčević i leksikograf Bogoslav Šulek. Pripadnici te škole uspjeli su proširiti svoju kodifikaciju na cijeli teritorij Hrvatske, pa i izvan nje, u Bosnu i Ugarsku. Tim su jezikom tako tiskane *Bunjevačke i šokačke novine*, a Ivan Antunović i krug njegovih suradnika zauzimali su se i za šire prihvaćanje toga jezika među južnougarskim Bunjevcima, Šokcima i Bošnjacima. Postupnim promjenama Zagrebačka je lingvistička škola uklonila neke nedostatke ilirske kodifikacije,

pa je tako odluka definitivno pala na jekavski refleks jata – dugi se jat sad bilježio slovima *ie*, a kratki *je*. Bogoslav Šulek zaslužan je k tomu kao tvorca mnogih novih riječi koje se do danas svakodnevno rabe (npr. *kazalište, časopis, sveučilište, olovka, kišobran*), a predložio je i znanstveno nazivlje za nekoliko disciplina (npr. nazive *poplumjer, jezikoslovlje, brusnica, tlak, kisik, vodik* i sl.). Pritom je izrijeком formulirao načelo koje su stariji hrvatski leksikografi i prije spontano poštovali: leksik književnoga jezika treba obogaćivati iz svih triju narječja.

Polemike među pojedinim filološkim školama, a osobito između Zadarske i Zagrebačke, trajale su nekoliko desetljeća, ali je već tijekom 1860-ih bilo jasno tko će odnijeti pobjedu. Zadrani Kuzmanić zato je i sam postupno popuštao. Najprije je prihvatio ilirsku grafiju, a naposljetku mu nije preostalo drugo nego da prihvati i jezik. Jekavština je naime u međuvremenu ojačana ne samo jezičnim priručnicima nastalima u filološki bolje potkovanj Zagrebačkoj filološkoj školi nego i važnim književnim tekstovima koji su upravo u to doba objavljeni, u prvom redu Mažuranićevom *Smrti Smilage Čengića*, ali i Karadžićevim prijevodom *Novoga zavjeta* te Njegoševim *Gorskim vijencem*. Polemike između zagovaratelja ikavice i jekavice u Hrvatskoj će tako postupno utihnuti, ali će zato nastaviti me-

Šulekov *Rječnik znanstvenoga nazivlja*, 1874.

đu Bunjevcima u Bačkoj. Vodit će se gotovo jednakom retorikom i sličnim argumentima, a preživjet će sve do danas.

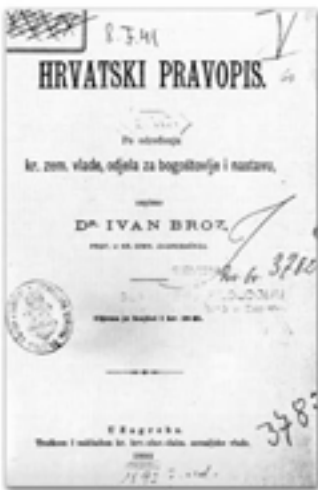
Od vukovaca do suvremenosti. Od 1880-ih Zagrebačka lingvistička škola slabi, a sve više jača utjecaj sljedbenika Vuka Karadžića: Tome Maretića, Pere Budmanija, Franje Ivekovića, Ivana Broza i Đure Daničića. Oni su objavili gramatiku sa stilistikom, rječnik i pravopis, a glavno načelo kojim su se ravnali bilo je približavanje književnoga jezika novoštokavskim govorima. Kako su vodeći među njima bili i članovi unionističke, tj. mađžaronske stranke, u svojim su stajalištima imali jaku potporu tadašnjih vlasti, pa je tijekom 1890-ih njihova jezična kodifikacija postala obvezujuća u svim hrvatskim školama. Hrvatski vukovci odbacili su participe i stare deklinacijske nastavke u množini, uveli su fonološki pravopis i logičku interpunkciju, a leksik standardnoga jezika nastojali su »očistiti« od kajkavskih i čakavskih riječi. Time je počelo intenzivno približavanje hrvatskoga i srpskoga, kojim će biti obilježeno sljedećih stotinu godina u razvoju hrvatskoga književnoga jezika. Ta tendencija nije bila oslabljena ni nakon što su Srbi definitivno odbacili Karadžićevu ruralnu ijekavštinu te svoj književni jezik utemeljili na beogradsko-novosadskoj urbanoj ekavštini. Srpski književni kritičar Jovan Skerlić zauzimao se tako oko 1910. da se konačno jezično

ujedinjenje ostvari time što bi Srbi od Hrvata preuzeli latinicu, a Hrvati od Srba ekavicu. Vodeći hrvatski pisci, među njima i Miroslav Krleža, Tin Ujević i Ivo Andrić, uistinu počinju pisati ekavicom, ali se, razočarani političkim prilikama u novoosnovanoj Kraljevini SHS, svi osim Andrića vraćaju hrvatskomu jezičnomu izričaju.

Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika Guberine i Krstića, 1940.

Jezična politika nove južnoslavenske države došla je do potpunoga izražaja nakon što je srpski pravopis monarhističkom diktaturom uveden i u hrvatske škole i upravu. Ta je kodifikacija odbacila daljnje elemente hrvatske jezične tradicije koji su preživjeli u kodifikaciji »vukovaca« (npr. *predsjednik* je postao *pretsednik*, *podatci* su postali *podaci*, *neću* je postalo *neću*), a pratilo ju je i sustavno potiskivanje drugih hrvatskih jezičnih posebnosti. Trajalo je to sve do 1939., kad je u novoosnovanoj Banovini Hrvatskoj u uporabu opet uveden pravopis Dragutina Boranića, utemeljen na kodifikaciji vukovca Ivana Broza. Takvo je rješenje međutim bilo kratka vijeka, jer je za Drugoga svjetskoga rata na području Nezavisne Države Hrvatske, kao reakcija na nasilan jezični unitarizam međuratne Jugoslavije, koncipiran jednako nasilan povratak hrvatskim jezičnim tradicijama iz XIX. st., ponajprije uvođenjem tzv. korijenskoga, odnosno morfonološkoga pravopisa. Iz uporabe se k tomu potiskuju mnogobrojne

Hrvatski pravopis Ivana Broza, 1893.

riječi koje su u hrvatski ušle preko srpskoga, intenzivno se, često i nestručno, tvore neologizmi, a programski se oživljuju stare, gotovo zaboravljene riječi.

Odgovor na jezični radikalizam NDH nakon Drugoga svjetskoga rata bilo je ponovno potiskivanje posebnosti hrvatskoga književnoga jezika u sljedeća dva desetljeća, pri čemu je njihovo isticanje nerijetko kao posljedicu imalo i sudske progone zbog »ustaštva«. God. 1954. u Novom je Sadu postignut dogovor o zajedničkom nazivu jezika (srpsko-hrvatski ili hrvatsko-srpski), izradi zajedničkoga pravopisa i ujednačavanju znanstvenoga nazivlja, prema kojemu je na hrvatskoj strani bilo puno rezervi. Novi je zajednički pravopis izišao 1960. i bio je praćen snažnom kampanjom potiskivanja i zabranjivanja tzv. kroatizama u školama, medijima i upravi. Matica hrvatska i Matica srpska počele su k tomu zajednički izdavati i rječnik, ali je izlaženje u Zagrebu zbog nezadovoljstva kulturne javnosti njegovom koncepcijom prekinuto nakon slova K. God. 1967. objavljena je *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika*, koja se zauzima za pravo hrvatskoga jezika na vlastito ime te za njegovu ravnopravnost na federalnoj razini sa srpskim, slovenskim i makedonskim. Potpisali su je vodeći hrvatski intelektualci i predstavnici svih najvažnijih kulturnih institucija, a Matica hrvatska i definitivno odustaje od tzv. novosadskoga dogovora. Ubrzo nakon toga nastupa »hrvatsko proljeće«, a objavljuje se i novi pravopis s više obzira prema tradiciji hrvatske pismenosti. Nakon sloma »prolje-

ća« cijela mu je naklada uništena. Politička i jezična situacija u Hrvatskoj ipak je postala osjetno povoljnija nakon što je novi ustav iz 1974. svim jugoslavenskim republikama omogućio veću autonomiju. Službeni jezik u Hrvatskoj postaje i *de iure* hrvatski književni jezik, a pritisci sa srpske strane smanjuju se. Posljedice politike jezičnoga unitarizma ostale su međutim osobito vidljive u Bosni i Hercegovini, u kojoj su uklonjena gotovo sva prijašnja hrvatska jezična obilježja (npr. svi *nogometni* klubovi postali su *fudbalski*), a još više u Vojvodini, gdje su pripadnicima hrvatske zajednice, nakon kratka razdoblja tijekom 1950-ih, uskraćeni svi institucionalni oblici njegovanja vlastitoga književnoga jezika.

Od 1990-ih hrvatski se jezik razvija autonomno u odnosu na bošnjački, crnogorski i srpski, a novi kodifikacijski priručnici pokušavaju iznova oživiti pojedine tradicije hrvatske pismenosti potisnute politikom jezičnoga unitarizma. Taj proces, osobito početkom 1990-ih, nije bio vođen najracionalnije, pa su se oko problema koji su nastali javile mnogobrojne emocijama nabijene polemike. Jezična kultura u Hrvatskoj danas, međutim, i svojim neupitnim vrijednostima i sukobljenim stajalištima prema jeziku odražava u prvom redu vrijednosti i stajališta pripadnikâ hrvatske jezične zajednice, a ne pojedinaca i institucija izvan nje, što je osnovni preduvjet za optimalan razvoj standardnoga jezika, utemeljen na realističnom jezičnom planiranju i argumentiranoj jezičnoj kritici. Nakon burne povijesti, u kojoj je težište jezičnoga i kulturnoga razvoja u Hrvatima prelazilo s jedne pokrajine na drugu i s jednoga narječja na drugo, te nakon što su sve te tradicije, označivane u prošlosti različitim pokrajinskim (npr. slavonskim, dalmatinskim, bosanskim, bunjevačkim, šokačkim), ali i općim imenima (u prvom redu slovenskim i ilirskim), ujedinjene u XIX. st. u jedan jezični i kulturni kompleks pod hrvatskim imenom, danas svjedočimo ulasku hrvatskoga u krug suvremenih jezika s optimalnim uvjetima za daljnji razvoj i funkcioniranje.

U vrlo specifičnoj jezičnoj situaciji nalaze se govornici hrvatskoga izvan Hrvat-

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, Telegram, 17. III. 1967., Zagreb

ske i Bosne i Hercegovine, ponajprije pripadnici tradicionalnih hrvatskih manjina. Dvojezičnost, koja se u pravilu očekuje od pripadnika manjina, jer se službenim jezikom države u kojoj žive integriraju u domicilno društvo, a standardnim jezikom zajednice iz koje potječu u njezinu cjelinu, prerasta naime u njihovu slučaju praktično u trojezičnost – za sve su te zajednice, naime, karakteristični i različiti mjesni govori, na temelju kojih su se u mnogo slučajeva razvili i jezici pismenosti ograničenoga funkcionalnoga raspona. Kako je većina tih govora danas praktički pred nestajanjem, tradicionalne hrvatske manjine suočene su s potrebom da se poseban napor ulaže ne samo u usvajanje i njegovanje hrvatskoga standardnoga jezika nego i vlastitih mjesnih govora i jezika lokalne pismenosti. Svaka zajednica razvija pritom za te potrebe vlastit model jezične politike, a najspecifičniji su slučajevi gradišćanskohrvatski književni jezik u Austriji te tzv. bunjevački jezik u Bačkoj, za koji se zauzimaju oni Bunjevci koji se ne smatraju Hrvatima. Jezična je situacija međutim i u slučajevima manjinskih zajednica usko povezana s političkim i kulturnim kontekstom, pa će upravo o njemu ovisiti i njezin daljnji razvoj.

3. Hrvatski jezik u Bačkoj i madžarskom Podunavlju. Hrvati iz ugarskoga Podunavlja u glavnu hrvatsku jezičnu tradiciju uključili su se početkom XVIII. st., razmjerno brzo nakon doseljavanja velikih skupina emigranata iz Dalmacije, Hercegovine i Bosne. U to je doba novoštokavska ikavica već postala glavnim medijem pisane komunikacije južnoslavenske katoličke kulturne elite od Jadranskoga mora do Budima, pa je to zacijelo olakšalo integraciju ugarskih Hrvata u tu nadregionalnu kulturnu i diskurzivnu zajednicu. Naime, velik dio hrvatskoga puka u Ugarskoj – Bunjevci i Dalmatini – i u svakodnevnom se sporazumijevanju koristio tim dijalektom, ali i oni koji su govorili nenovoštokavskim dijalektima – bački i baranjski Šokci, baranjski Bošnjaci te Raci iz okolice Kalače – u pisanim su mu tekstovima davali prednost. Obrazovani sloj koji je bio nositelj novoštokavske ikavske pismenosti činili su uglav-

nom pripadnici franjevačkoga reda, a jezična kultura što se njegovala u njihovim samostanima u Ugarskoj ni u čemu nije zaostajala za onom u dalmatinskim, bosanskima i slavonskim – štoviše, za budimskim se samostan može pouzdano tvrditi da je bio jedno od vodećih središta hrvatske pismenosti u XVIII. st. Jezik kojim su pisali svoje tekstove franjevci su najčešće nazivali slovinskim ili ilirskim, a povezivali su ga s kulturnom pripadnošću zajednici široj od pojedinačnih regija i etničkih skupina u kojima su djelovali.

Mreža franjevačkih samostana u provinciji Bosni Srebrenoj bila je čvrst institucionalni temelj za kulturne veze južnougarskih Hrvata sa sunarodnjacima iz drugih krajeva, pa su zahvaljujući njoj sudjelovali i u osvijetljenoj skrbi za zajednički književni jezik. Glavna tema na tom području bili su pismo i pravopis, pa je npr. provincijal Bosne Srebrene Luka Karagić – rođen, inače, u Baji – franjevcima 1737. zabranio latinicu i naložio im da u pisanoj komunikaciji rabe isključivo bosančicu. Dalekovidniji od njega bio je Lovro Bračuljević, koji je već 1730. u Budimu latinicom objavio svoj *Uzao serafinske ljubavi*. U predgovoru, doduše, iskazuje žaljenje što su bosančici dani odbrojeni, no usredotočuje se ponajprije na pismo koje će u Hrvata odnijeti konačnu prevagu i objašnjava vlastita slovna rješenja za bilježenje nepčanika (*es za č, ch za é,*

Nadodanje glavni događaja Razgovoru ugodnomu Emerika Pavića, 1768.

gl za lj, gn za nj, ss za s, sc za š, gh za g, gi za đ, x za ž, cx za dž). Taj se Bračuljevićev tekst danas smatra jednim od najvažnijih priloga usustavljanju hrvatske latiničke grafije u XVIII. st. Na čvrstu integritetnost ugarskih Hrvata u onodobnu središnju tradiciju hrvatske pismenosti osobito znakovito upućuje budimski franjevac Emerik Pavić, koji je 1768. u Pešti objavio nastavak najvažnijega hrvatskoga književnoga teksta iz XVI-II. st. – *Razgovora ugodnoga naroda slovinškoga*.

Potkraj XVIII. st. opaža se slabljenje kulturne, a u izravnoj vezi s time i jezične povezanosti južnougarskih Hrvata sa sunarodnjacima u pradomovini. Bila je to posljedica podjele provincije Bosne Srebrene na manje pokrajine, ali i opadanja franjevačkoga utjecaja općenito. Naime, nakon što su se u posebnu provinciju 1735. izdvojili dalmatinski franjevci, god. 1757. osnovana je i provincija sv. Ivana Kapistranskoga, koja je obuhvaćala samo slavonske i ugarske samostane, što je otežalo kulturnu razmjenu među pripadnicima reda i svelo je na znatno manji prostor. Osim toga, već potkraj 1730-ih franjevcima se oduzimaju neke župe u Bačkoj te ih u njima zamjenjuju svećenici Kalačko-bačke nadbiskupije. Kad je taj proces tijekom 1780-ih završen, ugarski franjevci više nisu bili odsječeni samo od dalmatinskih i bosanskih fratara nego i od najširih hrvatskih slojeva u Ugarskoj, na koje su dotle imali odlučujući kulturni utjecaj. Ipak, jezik franjevačke pismenosti i u Ugarskoj je u međuvremenu preuzeo druge funkcije te se tako mogao razvijati i izvan samostana, iako su razmjeri tih procesa bili znatno manji nego u Slavoniji – dobar je primjer za to u svakom slučaju subotički gradski statut iz 1745., pisan novoštokavskom ikavicom i kombiniranom grafijom. Odjeci franjevačkoga slovinstva i ilirstva susretat će se, međutim, i duboko u XIX. st. Tako npr. Somborac Ivan Ambrozović u Pešti 1808. objavljuje prijevod zbirke poslovia Jovana Muškatirovića sa srpskoga na »ilirski«, a Ivan Mihalović (János Mihálovics) u Baji 1874. *Gyakorlati Ilir Nyelvtan (Praktičnu ilirsku gramatiku)*.

Tijekom XIX. st. među pismenim se Bunjevcima u Bačkoj sve češće opaža do-

Treće izdanje *Gramatike* Ivana Mihalovića, Baja, 1914.

tad nepoznato zatvaranje u vlastito pleme. Sukladno tomu, sve se manje ističe zajednički »slovinški« ili »ilirski« jezik, a sve više »bunjevačko naričje«. Kulturno izoliranje i ograničavanje na lokalno naslijeđe zbivalo se usporedno s prenošenjem težišta hrvatskoga jezičnoga i kulturnoga razvoja na Zagreb i ilirce te s procesom oblikovanja modernoga hrvatskoga naroda, u kojem su se prožimali ideologemi ilirstva, slovinstva i hrvatstva. Ugarski Hrvati, nekad važni dionici glavne hrvatske kulturne i jezične tradicije, sada dospijevaju na marginu događaja – ne samo što je njihov kulturni i jezični identitet na području gdje su živjeli s vremenom ostao gotovo bez ikakva institucionalnoga uporišta nego je i kultura u kojoj su prije aktivno sudjelovali sada prolazila kroz toliko dinamične promjene da su s njima sve teže držali korak. Zanimljiv je primjer kulturnoga i jezičnoga izoliranja od drugih Hrvata Franjo Bodolsky. On je, naime, nastavljaajući se na Ambrozovića i tradiciju prevodenja sa srpskoga, god. 1873. u Subotici objavio Petőfijev ep *Vitez Ivan*, koji je »na bunjevačko naričje prilio« prema srpskomu prijevodu Jovana Jovanovića Zmaja. S druge strane, svojom pjesmaricom *Vertao gizdavi* Bodolsky pokazuje da zatvaranje ni tada nije bilo potpuno. Dok je prvo izdanje te pjesmarice u Subotici 1857. tiskano starom latiničkom kombiniranom

grafijom, naslijeđenom iz starije franjevačke pismenosti, drugo je 1866. u Baji objavljeno Gajevom latinicom s dijakritičkim znakovima. Ta knjiga, međutim, nije i najstariji zabilježeni primjer uporabe gajice u južnoj Ugarskoj – već polovinom XIX. st. njome su bilježeni zapisnici sa sjednica subotičke gradske skupštine.

Oslabljene veze s matičnom kulturom u drugoj polovini XIX. st. obnavlja kalački kanonik Ivan Antunović. U *Bunjevačkim i šokačkim novinama*, koje je pokrenuo 1870., vodi se tako i zanimljiva polemika o jeziku kojim bi Društvo sv. Stjepana – ugarski pandan hrvatskomu Društvu sv. Jeronima – trebalo tiskati knjige za »ilirske« katoličke škole u Ugarskoj. U ugarske »Ilir« *Novine* pritom ne ubrajaju samo Bunjevce, Šokce i Bošnjake, kojima se izravno obraćaju kao svojim čitateljima, nego i Hrvate kajkavce u Podravini i Pomurju te Gradišćanske Hrvate u Đurskoj biskupiji – za sve je njih potrebno tiskati zajedničke knjige na jeziku kojim se piše u Zagrebu, smatra urednik *Novina*. U tom su duhu i jezgrovite formulacije Stipana Vujevića iz prvoga godišta *Novina*. Svoj poziv da se u bunjevačke škole uvede hrvatski jezik Vujević objašnjava na sljedeći način: »Hrvatski jezik u rodoslovnom, genetičkom smislu, provincijalnim naričjem evo kako glasi: Kaj je gdo zasejal, to bu i žel. [...] Nu, kad se kaže u knjigi hrvatski jezik [...], to je onaj jezik kojeg smo dosad nazivali ilirskim, niki dalmatinskim, niki pako slavonskim jezikom«. Vodeći suradnici *Novina* nastavljaju se tako svojim djelovanjem na stariju »ilirsku« kulturnu tradiciju, kojoj su u Ugarskoj nositelji bili u prvom redu franjevci, ali nastoje uhvatiti korak i s najnovijim razvojem u središtu koje je u međuvremenu preuzelo vodeću ulogu u hrvatskoj kulturi. I same su *Novine* zato pisane jezikom i pravopisom Zagrebačke filološke škole – jedina im je specifičnost veći broj ikavizama. Nije zato nimalo neobično što se upravo Antunović smatra najzaslužnijim za početak integracije južnougarskih Hrvata u moderni hrvatski narod.

Neki od suradnika *Bunjevačkih i šokačkih novina* polazili su i s drukčijih stajališta.

Ambrozije Šarčević npr. u drugom godištu piše: »Nama Srbe triba za uzor uzeti a ne Hrvate. Mi smo ostaci Srba i ne Hrvata, kod kojih se uostalom književni jezik veoma razlikuje od prostoga. Naš bunjevački jezik izvan ikavštine i nekoliko čakavskih (hrvatskih) riči, taki je isti kao srpski. [...] U ovom su se naričju taki veliki pisci odlikovali kao Kačić, Kanižlić, Relković, o kojih sam veliki Vuk kaže da su pisali srpski čistije od njihovih [srpskih] spisatelja«. Riječ je, dakako, o odjeku Karadžićeve ekspanzionističke ideologije poznate iz njegova članka *Srbi svi i svuda*, prema kojoj su svi štokavci – uključujući i katolike i muslimane – zapravo Srbi. Ambrozovićev se napis podudara s počecima one identitetske politike među bačkim Bunjevcima koja tu zajednicu određuje u prvom redu u opreci prema Hrvatima, ali i jezične politike koja za tako definirane Bunjevce nastoji institucionalizirati poseban jezik. I jedna i druga održat će se sve do danas, u prvom redu zahvaljujući potpori velikosrpskih krugova.

Entuzijazam Ivana Antunovića i njegovih suradnika ubrzo se, međutim, sudario sa zbiljom. Politička situacija u Ugarskoj bila je takva da potpora manjinskim zajednicama – unatoč Zakonu o narodnostima iz 1868. – nije mogla biti stvarna, pa su i škole i udžbenici o kojima se u *Novinama* raspravljalo ostali manje-više nedosanjan san. I same *Novine* prestale su izlaziti već u prosincu 1872. Iako su se otada pa do raspada Austro-Ugarske u društvenom životu južnougarskih Hrvata pojavile i druge tiskovine te mnogobrojne kulturne ustanove, sve su one najčešće bile kratka daha i ograničena utjecaja. Zbog nedostatka čvrstoga i postojanoga institucionalnoga temelja, u najširim slojevima hrvatskoga puka u Ugarskoj nije se mogla izgraditi koherentna slika o vlastitoj zajednici, usporediva s nacionalnim identitetima kakvi su se inače oblikovali u tom razdoblju europske povijesti. U skladu s time, i stavovi prema vlastitu jeziku u ugarskih Hrvata nisu se razvijali konvergentno, nego su ostajali različiti, često i posve proturječni. Ni stanje nakon 1920. i povlačenja nove državne granice nije donijelo ništa obećavajuće: Hrvati koji su ostali

u Mađarskoj bili su izloženi jakoj jezičnoj asimilaciji, a u dijelu Bačke koji je pripao Kraljevini SHS silno se pojačala unitaristička politika, koja je Bunjevce nastojala jezično i kulturno vezati uz Srbe. Zbog svega toga pokušaji osviještene skrbi za jezični identitet tijekom toga razdoblja ostajali su uglavnom izolirani, a bili su nerijetko nesvjesni tradicije što im prethodila i zaboravljani od onih koji su slijedili nakon njih.

Nakon Drugoga svjetskoga rata jezična situacija Hrvata u Mađarskoj bila je u znatnoj mjeri određena političkim napetostima s Jugoslavijom, a zatim i mjesnom inačicom unitarizma i pokušajima da se za sve Južne Slavene institucionalizira jedan kulturni identitet i jedan jezik. S demokratskim promjenama početkom 1990-ih Hrvatima su priznata sva manjinska prava sukladno najvišim međunarodnim standardima te dobivaju vlastite institucije, a s njima i mogućnost za ciljano njegovanje materinskoga jezika. Za mnoge asimilirane Hrvate u Bačkoj i Podunavlju to se dogodilo prekasno, ali nove su prilike ipak pogodovale tomu da se bačko šokačko naselje Santovo postupno razvije u jedno od najvažnijih središta hrvatskoga školstva u Mađarskoj. Hrvati u toj zemlji danas na vlastitu jeziku imaju tiskane i elektroničke medije te obrazovne institucije od predškolske do visokoškolske razine, ali i mnogobrojne kulturne ustanove, među ostalima i kazalište te znanstveni zavod u Pečuhu.

U Vojvodini, s druge strane, i to ponajprije na subotičkom području, nakon Drugoga svjetskoga rata hrvatski se jezik isprva rabio u medijima, školstvu i kazalištu, no sredinom 1950-ih posve je istisnut iz javne uporabe – nakon toga mogao se čuti još samo u Katoličkoj crkvi. Potkraj 1960-ih nastaje kratkotrajno razdoblje političkoga otopljanja pa se hrvatski u Subotici ponovno pojavljuje u javnom prostoru, iako ne i u službenoj uporabi, no s gašenjem Hrvatskoga proljeća i s prisilnim iseljavanjem velikoga broja hrvatskih intelektualaca taj će razvoj opet biti zaustavljen. Početak 1990-ih obilježen je ponovnim pokušajima Hrvata da ostvare svoja jezična i kulturna prava te da hrvatskomu jeziku osiguraju

J. Buljovčić, *Filološki ogledi*, Subotica, 1996.

službeni status i pravo javnosti. Te se težnje sudaraju se sa šovinističkom politikom Miloševićeva režima, koja, s druge strane, podupire Bunjevce što se ne smatraju Hrvatima. Hrvatski jezik postaje službenim jezikom u Subotici 1993., ali su praktične posljedice toga vidljive tek poslije pada režima Slobodana Miloševića 2000., u Skupštini Vojvodine u službenoj upotrebi je od 2002., te još u nekoliko vojvođanskih sela (Sonta, Stara Bingula, Monoštor /Bački Monoštor/, Bereg /Bački Breg/) od 2006., na njemu se izvješćuje u tiskanim i elektroničkim medijima, a postupno se razvija i školstvo. U liberalnijem političkom ozračju i Bunjevci koji se ne smatraju Hrvatima nastoje institucionalizirati tzv. bunjevački jezik te on ulazi u medije i škole. Uz potporu pojedinih srpskih političara i kulturnih djelatnika, slični se procesi nastoje potaknuti i u mađarskom dijelu Bačke, no tamošnje političke i znanstvene institucije tomu se suprotstavljaju. Hrvatska zajednica u Bačkoj i mađarskom Podunavlju u očuvanju materinskoga jezika i jezičnoga identiteta suočena je tako i danas s mnogobrojnim izazovima, no na raspolaganju su joj i mogućnosti kakve nikad prije nije imala. Prava u kojem će daljnji razvoj teći zbog toga više ne ovisi samo o širem političkom i kulturnom kontekstu, nego u velikoj mjeri i o sposobnostima same zajednice da na aktualne izazove odgovori.

Lit.: D. Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb, 1970; R. Katičić, Nekoliko napomena o postanku složenoga suvremenog jezičnog standarda, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole II*, Zagreb, 1974; D. Brozović, Hrvatski jezik i njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske pismenosti, u: A. Flaker i K. Pranjić (ur.), *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*, Zagreb, 1978; D. Brozović, Čakavsko narječje, u: D. Brozović – P. Ivić, *Jezik srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Zagreb, 1988; M. Moguš, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb, 1993; J. Buljovčić, *Filološki ogleđi*, Subotica, 1996; M. Lončarić, *Kajkavsko narječje*, Zagreb 1996; M. Lončarić (ur.), *Hrvatski jezik: Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, Opole, 1998; Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb, 2002; Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1: Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Zagreb, 2003; M. Samardžija i I. Pranjković (ur.), *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, Zagreb, 2006; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas: Traganje za identitetom*, Zagreb, 2006.

P. Vuković

HRVATSKA (Republika Hrvatska), država u jugoistočnoj Europi, matična država hrvatskoga naroda. Zemljopisnim je položajem srednjoeuropska i središnja država. Obuhvaća 56 542 km² i ima 4.437.460 st. (2001.). Glavni joj je grad Zagreb.

Grb Republike Hrvatske

Simboli. Državnopravnu tradiciju baštini od srednjovjekovne kneževine i kraljevine te razdoblja ilirskoga preporoda, što je vidljivo i u današnjim državnim simbolima. Naime, tradicionalni su simboli hrvatske državnosti crvena i bijela polja u štitu, koja su osnova i današnjega grba Republike Hr-

vatske: iznad štita, koji čini 25 crvenih i bijelih polja, nalazi se kruna s pet šiljaka, u koju je smješteno pet manjih štitova (najstariji poznati grb Hrvatske te grbovi Dubrovačke Republike, Dalmacije, Istre i Slavonije). Zastava Hrvatske sastoji se od triju jednako širokih vodoravnih pruga crvene, bijele i plave boje s grbom Republike Hrvatske u sredini. Himna je Hrvatske *Lijepa naša domovino* (prve dvije riječi rabe se i kao sinonim za Hrvatsku kao domovinu). Novčana je jedinica kuna (HRK, 1 kuna = 100 lipa).

Zastava Republike Hrvatske

Naselja i upravna podjela. Političko, gospodarsko i kulturno središte glavni je grad Zagreb (779.145 st.), ostali su veći gradovi Split (175.140 st.), Rijeka (144.043 st.) te Osijek (104.761 st.). Tradicionalne su upravne jedinice županije, koje su ukinute tijekom jugoslavenskoga razdoblja, no županijski je sustav ponovno uveden 1991. Kriterij za njihovo utemeljenje nisu bili samo tradicionalni (povijesni) i geografski (regije), nego su uzimani u obzir i drugi kriteriji. Hrvatska je podijeljena na 20 županija i Grad Zagreb s posebnim statusom.

Stanovništvo. Hrvatska po broju stanovnika pripada u manje europske zemlje. Većinski su narod Hrvati (3.997.171 st. – 89,6%), čiji je udjel povećan tijekom XX. st.: 1910. – 68,5%, a u razdoblju 1948.–91. oko 78%. Od nacionalnih manjina najzastupljeniji su Srbi (201.631 – 4,5%), koji su naselili nekadašnje prostore mletačke i habsburške Vojne granice iseljavajući se pred Osmanlijama. Nakon utemeljenja autonomne Srbije 1815. osim useljavanja u Hrvatsku javljaju se i iseljavanja u Srbiju, koje nakon Prvoga svjetskoga rata postaje kontinuirano. Nakon Drugoga svjetskoga rata

znatan broj srpskoga stanovništva koloniziran je u Vojvodinu u naselja u kojima je živjelo protjerano njemačko stanovništvo, ali se nakon 1945. znatan broj Srba (uglavnom iz Bosne i Hercegovine) doseljava u Hrvatsku iz gospodarskih razloga. Do znatnoga etnodemografskoga smanjenja srpskoga stanovništva dolazi u ratu 1991.-95. zbog iseljavanja potaknutoga raspadom Jugoslavije i ratnim zbivanjima. Od ostalih manjina brojčano su najvažniji Bošnjaci (20.755), Talijani (19.636) i Mađžari (10.510 st.).

Oko 87,8% stanovništvo pripada rimokatoličkoj vjeri. Katolička je crkva organizirana u Hrvatsku biskupsku konferenciju i teritorijalno je podijeljena u 15 nadbiskupija i biskupija, koje su većinom dio četiriju metropolija (Zagrebačku, Splitsku, Đakovačko-osječku i Riječku). Samostalna je Zadarska nadbiskupija, koja je izravno podređena Svetoj Stolici, te vojni ordinarijat. Pravoslavnoga stanovništva ima oko 4,4%, pripadnika islamske vjeroispovijedi oko 1,3%, dok pripadnika ostalih vjerskih zajednica ima u znatno manjem postotku.

Politički sustav. Hrvatska je parlamentarna republika; ustavnim promjenama iz 2000. dotadašnji polupredsjednički sustav, koji je postojao od donošenja Ustava Republike Hrvatske 22. XII. 1990., zamijenjen je parlamentarnim sustavom. Politički organizacija vlasti temelji se na načelu diobe vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudbenu. Zakonodavnu vlast obavlja parlament, koji se u Hrvatskoj tradicionalno naziva saborom, dok izvršnu vlast obavlja vlada.

Prirodna obilježja. Iako i po površini Hrvatska pripada u manje europske zemlje, na dodiru je nekoliko velikih europskih cjelina te je i u prirodno-geografskom smislu vrlo raznolika. Potkovastoga je oblika i pretežito nizinska zemlja s tri cjeline: panonsku i jadransku cjelinu spajaju pretežno krški gorski krajevi. Panonska ili nizinska Hrvatska najveća je regija (oko 54% teritorija) i pokriva središnju i istočnu Hrvatsku (Slavonija i Baranja). Gorsko-planinska regija zauzima 14% površine Hrvatske i u njoj se izdvajaju tri manje cjeline: Gorski kotar, Lička i Ogulinsko-plašćanska (Potkapelska)

udolina. Ovdje se nalazi i najviši vrh Hrvatske – Dinara (1831 m). Sredozemna Hrvatska zauzima oko 32% površine zemlje, a uobičajeno se dijeli na sjeverno i južno primorje. U sjevernom dijelu izdvajaju se Istra, Kvarner i podvelebitsko primorje, dok je južno hrvatsko primorje zapravo Dalmacija. Njegova je glavna značajka iznimna razvedenost: premda od ušća rijeke Dragonje na sjevernoj strani hrvatske jadranske obale pa do rta Oštre na najjužnijoj točki hrvatske obale ima samo 526 km zračnom crtom, duljina hrvatske obale iznosi 5835 km, od čega je kopneni dio 1777 km, a otočna obala 4058 km. Klima je u većem dijelu umjereno kontinentalna, u višim planinama planinska, a u primorju i dijelu zaleđa sredozemna. Prijelaznu submediteransku klimu ima područje Istre, Hrvatskoga primorja i širi zagorski prostor u Dalmaciji.

Granice. Hrvatska graniči sa Slovenijom na sjeverozapadu, s Mađžarskom na sjeveru, sa Srbijom (Vojvodina) na sjeveroistoku, s Bosnom i Hercegovinom cijelom unutarnjom stranom kopnenoga graničnoga luka te s Crnom Gorom na krajnjem jugu. Današnje granice Republike Hrvatske i njihovu nepovredivost potvrdila je arbitražna komisija Mirovne konferencije o bivšoj Jugoslaviji 1991. Istovjetne su s granicama SR Hrvatske u SFRJ, koje su utvrđene u međurepubličkom razgraničenju nakon Drugoga svjetskoga rata. Najvećim dijelom istovjetne su i s hrvatskim granicama od prije Prvoga svjetskoga rata: hrvatsko-mađžarska granica uz Dravu nije se mijenjala od X. st. do Prvoga svjetskoga rata osim u Baranji i Međimurju; najveći dio hrvatsko-slovenske granice također potječe još iz srednjega vijeka, osim dijela u Istri, koji je određen nakon Drugoga svjetskoga rata i korigiran 1956. (od 1991. ima neriješenih prijepora sa Slovenijom); hrvatsko-bosanskohercegovačka granica nastala je u protuturskim ratovima – današnjim smjerom u najvećem je dijelu utvrđena 1699. te dopunjena 1718. i 1791; hrvatsko-crnogorska granica istovjetna je povijesnoj granici Dubrovačke republike na tom području; središnji dio hrvatsko-vojvođanske granice utvrđen je 1699., a sjeverni i južni dio 1945., kada je Baranja priključena Hrvatskoj, a veći

dio Srijema Vojvodini (dio ove granice sporan je: hrvatska strana smatra hrvatskim teritorijem područja hrvatskih katastarskih općina koja su zbog promjene toka Dunava sada na vojvođanskoj strani i obratno, dok srpska strana inzistira da je granica sredina dunavskoga korita).

Povijest. O Hrvatskoj kao povijesno-geografsko-političkom nazivu državnoga prostora na kojem obitavaju Hrvati može se govoriti tek od početka IX. st. Pretpostavlja se da je franačka prisutnost pomogla državnoj organizaciji u Hrvata, pa se na početku IX. st. spominju Ljudevit, knez (*dux*) Donje Panonije, i Borna, knez Gačana (poslije knez Dalmacije i Liburnije). Pretpostavlja se da su hrvatski vladari bili u vazalnom odnosu prema franačkim vladarima i da se tek dinastija Trpimirovića uspjela osamostaliti od franačkoga patronata. U to doba granica Hrvatske sezala je na jugu do Neretve, a na zapadu do Raše u Istri, dok je granica prema unutrašnjosti bila nejasna. U X. st. dotadaš-

nja kneževina postala je kraljevina, kojoj se granica pomiče na sjever do Drave, a na jug do Cetine. U doba Petra Krešimira IV. (XI. st.) granica se na jugu ponovno se pomaknula do Neretve, a i dalmatinski gradovi tada su ušli u sastav kraljevine Hrvatske i Dalmacije.

Na kraju XI. st. došlo je do promjene teritorija na sjeveru: ugarski kraljevi uspjeli su zauzeti neke krajeve južno od Drave pa je nastao *banatus/ducatus Sclavoniae*, tj. Slavonija. Na početku XII. st., u doba dolaska Arpadovića, hrvatski državni prostor obuhvaćao je teritorij između Drave i Jadranskoga mora; na zapadu je granicu činila crta štajersko-kranjskoga pograničnoga gorja sve do Rijeke, a na istoku gornji i srednji tok Vrbasa sve do Neretve na jugu. Južna se granica ubrzo promijenila jer su dalmatinski gradovi potpali pod Veneciju, pa su u XIII. st. samo Split i Trogir ostali u Hrvatskoj. Istodobno je do povremenih promjena dolazilo na istočnim granicama,

Republika Hrvatska

gdje se uzdizala Bosna. God. 1358. Zadarskim mirom Venecija se odrekla prava na dalmatinsku obalu, ali ju je već 1409. stekla kupnjom i njome je od 1420. vladala sve do 1797. (osim Dubrovnika). Na početku XV. st. sve češćim osmanskim prodorima hrvatski državni prostor počeo se sužavati, jer su Osmanlije već prije Mohačke bitke (1526.) uspjeli oteti gotovo sav prostor južno od Gvozda izuzevši ostatke Jajačke banovine, dio Pounja, Klis i Obrovac. Iako je Hrvatski sabor 1527. ušao u zajednicu s habsburškim zemljama radi zajedničke obrane od Turska, Hrvatska je u XVI. st. i dalje gubila svoj teritorij, a istočna se granica pomaknula na crtu Sisak-Skradin-Korenica, pa je potkraj XVI. st. preostali hrvatski državni teritorij nazivan *reliquiae reliquiarum olim inclyti regni Croatiae* (ostaci ostataka nekad velike hrvatske kraljevine). Hrvatska se država u latinskim izvorima XI.-XVI. st. nazivala *Regnum Dalmatiae et Croatiae*. No za osmanske vladavine osvojenim hrvatskim područjima u zapadnoj Bosni nije se zaboravljalo da su pojedini dijelovi pripadali srednjovjekovnoj hrvatskoj državi te su sve do kraja XIX. st. nazivani *Turska Hrvatska*. Stvaranjem Vojne granice (krajine) Hrvatski sabor i ban dodatno su izgubili upravu nad dijelom hrvatskoga državnoga područja. U XVII. st. nakon Zrinsko-frankapanske urote vlast hrvatskoga plemstva tj. sabora dalje je okrnjena time što su veliki posjedi urotnika došli pod izravnu upravu Ugarske dvorske komore.

Mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. hrvatska granica pomaknuta je na istok na crtu Slunj-Novi-Kostajnica-Dubica, a vraćena je i Slavonija, dok je Srijem priključen Požarevačkim mirom 1718. U XVIII. st. ime Slavonija postupno se ograničava na Donju Slavoniju, za razliku od Hrvatske, koja se često, čak i u službenim spisima, naziva također Gornjom Slavonijom, pa se počinje javljati službeno ime Hrvatska i Slavonija. God. 1776. Hrvatskoj je pripojena Rijeka i dio Gorskoga kotara (crta Cetin-Bihać-Ostrovica), ali je veći dio toga prostora (dio Like i Posavine) uključen u Vojnu krajinu. Nakon pada Mletačke Republike 1797. Dalmacija i Istra dolaze pod austrij-

sku vlast (do 1805.), zatim pod vlast Napoleona (do 1813.) te ponovno pod austrijsku upravu (1815.-1918.). Većih promjena hrvatskoga državnoga teritorija nije bilo sve do 1881., kad je Vojna krajina ponovno vraćena Kraljevini Hrvatske i Slavonije. Taj se naziv ustalio za zemlje pod vlašću hrvatskoga sabora i bana nakon uvođenja hrvatskoga jezika u javni život 1847. No usporedo su korišteni i nazivi Hrvatska za cijeli današnji hrvatski državni prostor te različite kombinacije imena Trojednice (npr. Kraljevina Dalmacija i Hrvatska). Oblik Hrvatska i Slavonija ozakonjen je Hrvatsko-ugarskom nagodbom iz 1868., ali je sve do 1918. i dalje službeno rabljen naziv Kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija kako bi se istaknulo pravo na sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom.

S krajem Prvoga svjetskoga rata 1918. prestala je vrijediti dotadašnja Hrvatsko-ugarska nagodba, a Hrvatska je postala dijelom nepriznate Države Slovenaca, Hrvata i Srba, preko koje je s Kraljevinom Srbijom ušla u novu državnu zajednicu: Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. Kraljevina Jugoslavija). Zbog unitarističkih težnja u njoj je hrvatski državni teritorij bio više puta dijeljen na raznolike oblasti i banovine, no 1939. sporazumom Cvetković-Maček uređena je Banovina Hrvatska, kojoj su granice obuhvaćale dotadašnji hrvatski teritorij (s iznimkom Zadra, Rijeke i nekih jadranskih otoka, koji su još od 1920. bili priključeni Italiji) te istočni dio bosanske Posavine i južni dio BiH na crti Livno-Travnik-Fojnica-Stolac. Stvaranjem NDH 1941. hrvatski državni teritorij bio je nominalan: bitno se proširio na cijeli prostor današnje BiH sve do jadranske obale, ali je Italiji prepušten cijeli prostor zadarskoga i splitskoga zaleđa te veći dio jadranskih otoka. ZAVNOH je 1943. odlučio da budućoj federalnoj Hrvatskoj budu priključeni Istra, Rijeka, Zadar i ostali krajevi prije pripojeni Italiji. Tim političkim aktom, koji je realiziran vojnim akcijama na kraju rata te kasnijim radom tzv. Đilasove komisije, utvrđene su granice Hrvatske, kojima se i danas (uz neke manje izmjene) opisuje teritorij Republike Hrvatske.

Geopolitički položaj. Određen dodirrom i utjecajem različitih etničkih, vjerskih, kulturnih, gospodarskih, geografskih i političkih čimbenika, geopolitički položaj Hrvatske oduvijek je bio iznimno složen. Još je geografsko povijesno jezgro Hrvatske – trokut Nin-Knin-Šibenik – bilo opasano balkanskim, mediteranskim i srednjoeuropskim utjecajima, a općim pomicanjem gospodarskih i političkih težišta u Europi prema sjeveru te stupanjem Hrvatske u državne veze s Ugarskom i hrvatsko se političko težište pomaknulo na sjever, u Zagreb. U širem okružju hrvatskih zemalja razvilo se tijekom povijesti nekoliko civilizacijskih, nacionalnih i političkih (starogrčko, rimsko, bizantsko, mletačko, talijansko, njemačko, mađarsko, tursko, srpsko) te vjerskih žarišta (rimokatoličko, pravoslavno, islamsko), čiji su se utjecaji na području Hrvatske prožimali i sukobljavali.

U srednjovjekovnoj podjeli Europe uvjetovanoj raskolom kršćanstva te dubokim islamsko-turskim prodorom u Europu na hrvatskom tlu, Hrvatska se, čuvajući vlastit politički i kulturni identitet, priklonila zapadnomu krugu, tvoreći ujedno njegov istočni granični položaj (u hrvatskoj tradiciji poznato kao *antemurale Christianitatis* – predziđe kršćanstva). Nestabilnost istočnih granica zbog dugotrajnoga turskoga prodora rezultirala je sažimanjem hrvatskoga državnog prostora, a srpski i vlaški migracijski valovi koji su ih pratili, kao i vjerski (pravoslavni i islamski) činitelji kasnijih nacionalnih određenja, doveli su i do sužavanja hrvatskoga narodnoga prostora u Bosni. Preko hrvatskoga državnoga i narodnoga područja vodi i smjer austro-njemačkih interesa prema Sredozemlju i Maloj Aziji, mađarski izlaz prema moru te talijanski ekspanzionizam prema dijelu otoka i obali. Posljedica toga bila je i nametnuta politička podjela hrvatskih zemalja u novom vijeku, zbog čega je hrvatska politogeneza bila otežana i usporena.

U XX. st., ulaskom u Kraljevinu SHS/Jugoslaviju, Hrvatska je djelomice izdvojena iz srednjoeuropskoga konteksta i privučena k europskomu Istoku i Balkanu. Najprije je u sastavu jugoslavenske države

bila dio nestabilnoga pojasa između Baltika i Jadrana kao *sanitarni kordon* Zapada prema boljševičkomu SSSR-u, a nakon podjele interesnih sfera na Jalti 1945. i raskida sa sovjetskim blokom 1948. dijelila je sudbinu izvanblokovske Jugoslavije. Unutar Jugoslavije, međutim, Hrvatska je do izvjesne mjere uspjela ostvariti nacionalnu emancipaciju i državnost, uz stalne pritiske nacionalne ekspanzije drugih jugoslavenskih naroda. Raspad blokovskoga sustava potkraj 1980-ih neutralizirao je ulogu Jugoslavije, otvorio demokratske procese i pune nacionalne emancipacije u većini jugoslavenskih republika, koje su konzervativne srpske elite, oslonjene na sovjetski i proruski orijentirane vojne strukture, neuspješno pokušale slomiti u Hrvatskoj. Od 1992. Hrvatska je članica Ujedinjenih naroda, od 2009. punopravna je članica NATO-a te je kandidat za članstvo u Europskoj Uniji. Tako je Hrvatska opet postala granična država Zapada i srednje Europe, ali i država dodira, prožimanja i suprotnosti strategija Zapada i Istoka.

Lit.: *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatska enciklopedija*, 4, 2002; *Enciklopedija opća i nacionalna u 20 knjiga*, 9, Zagreb, 2006.

S. Bačić

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI (HAZU), najviša kulturna i znanstvena institucija u Hrvatskoj, kojoj je svrha znanstveno istraživanje i svestrano proučavanje znanosti i umjetnosti. Temelji za njezin osnutak jesu, s jedne strane, zaključak Hrvatskoga sabora iz 1836. o osnivanju »učenoga društva« (najprije je osnovana Čitaonica 1838., iz čijega se krila 1842. razvila Matica ilirska, od 1874. Matica hrvatska), a s druge strane Društvo za povjesnicu jugoslavensku, koje je 1850. osnovao Ivan Kukuljević. Nakon ukidanja Bachova apsolutizma đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer 1860. uputio je pismo tadašnjemu banu Josipu Šokčeviću o potrebi osnivanja akademije i priložio novčani iznos od 50 000 forinta, a sljedeće je godine Hrvatski sabor formirao poseban odbor za akademiju. Službeno je osnovana kad je 4. III. 1866. kralj Franjo Josip odobrio njezina Pravila. Prvi predsjednik Akademije bio je povjesničar i jezikoslovac Franjo Rački.

Kako je bila zamišljena kao znanstveno središte svih Južnih Slavena, osnovana je pod imenom Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (JAZU). Naime, Strossmayerova je želja bila da Akademija pomogne znanstvenomu i kulturnomu uzdizanju svih južnoslavenskih naroda, ali kako je 1886. osnovana Srpska kraljevska akademija (danas SANU; prvi predsjednik bio je primorski Bunjevac Josip Pančić), a 1911. i Bugarska akademija znanosti, akademija u Zagrebu nije mogla ostati zajednička akademija svih naroda na slavenskom jugu. JAZU je prema sastavu radnoga članstva i prema svojem djelovanju od samoga početka bila pretežito hrvatskom akademijom, pa je i znanstvena i nakladnička djelatnost ponajprije usmjerena prema istraživanjima hrvatske povijesti, kulture, jezika i njezine prirodne baštine. Nakon proglašenja NDH 1941. JAZU mijenja naziv u HAZU, nakon Drugoga svjetskoga rata vraća joj se ime JAZU, a u vrijeme raspada federalne Jugoslavije 1991. opet je preimenovana u HAZU.

Članovi Akademije, prema Statutu iz 1974., mogu biti redoviti, dopisni i suradnici. Članovi se biraju svake druge godine na sjednicama Skupštine HAZU, a svoj rad obavljaju u akademijim razredima (isprva ih je bilo 3, a danas ih djeluje 9: za društvene znanosti; za matematičke, fizičke i kemijske znanosti; za prirodne znanosti; za medicinske znanosti; za filološke znanosti; za književnost; za likovne umjetnosti; za glazbenu umjetnost i muzikologiju; za tehničke znanosti). Istraživački i umjetnički rad organiziran je u sklopu različitih znanstveno-istraživačkih i muzejsko-galerijskih jedinica te kabineta i centara, koji djeluju u desetak hrvatskih gradova. Akademijinu palaču na Zrinjvcu u Zagrebu dao je izgraditi Strossmayer i ona predstavlja njezino sjedište. Unutar Akademije djeluje i Knjižnica, kao jedna od najvećih i najbogatijih znanstvenih knjižnica u Hrvatskoj, zatim Orijentalna zbirka, Arhiv Akademije, Strossmayerova galerija, Muzej Baltazara Bogišića u Dubrovniku i dr.

Od osnivanja Akademija je najveću pozornost posvećivala izdavačkoj djelatnosti, smatrajući to najboljim načinom prikaziva-

nja svojega rada javnosti. U okviru nje izdaju se mnogobrojni časopisi, knjige, monografije, rječnici, katalozi izložaba. Najstarija je serija *Rad JAZU (HAZU)*, koji je počeo izlaziti 1867. i do 2009. objavljeno je 500 svezaka. Nakon nje u XIX. st. počinje izlaziti desetak serija: *Starine* (1869.), *Ljetopis JAZU (HAZU)* (1877.), *Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika* (1880.-1976.), *Spomenici hrvatske Krajine* (1884.-89.), *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* (1896.) i dr., a njihov se broj u XX. st. mnogostruko povećao.

Značenje za podunavske Hrvate – Bunjevce i Šokce. Pojedine serije JAZU-a sadržavaju različite podatke vezane za primorske Bunjevce, a preko toga i za Bunjevce općenito, pa tako i za podunavske Bunjevce. No do neposrednijeg uključivanja bačkih Hrvata u znanstveni interes Akademije dolazi tek u drugoj polovini XX. st.

Od bačkih Hrvata članovi Akademije bili su Gaja Alaga (od 1968. izvanredni član) i Mirko Vidaković (od 1969. izvanredni, a od 1981. redoviti član), a sada su članovi Zdenko Škrabalo (redoviti član Razreda za medicinske znanosti od 1992.), Ivan Damjanov (dopisni član Razreda za prirodne znanosti od 1992.) i Ante Sekulić (dopisni član Razreda za filološke znanosti od 1997.).

Akademija je objelodanila više djela od značenja za Hrvate iz nekadašnjega ugarskoga donjega Podunavlja: knjige i radove Albe Vidakovića (*Vinko Jelić (1596-1636) i njegova zbirka duhovnih koncerata i ricercara »Parnassia militaria«* (1622), Odjel za muzičku umjetnost JAZU, 1957; *Yury Križanitch's asserta musicalia (1656) and his other musical works*, 1967; Dubrovački zapisi glazbenog folkloru s početka XIX stoljeća, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knjiga 40, 1962), bibliografiju Ivana Kujundžića (Bunjevačko-šokačka bibliografija: Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata, *Rad JAZU*, br. 355, Odjel za suvremenu književnost JAZU, 1969), knjige i radove Ante Sekulića (knjige: *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca*, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knjiga 50, 1986; *Bački Hr-*

A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

vati, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knjiga 52, 1991; radovi: Svadbeni običaji bačkih Bunjevaca, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knjiga 48, 1980; Ambrozije Šarčević i njegova dva rječnika, *Filologija: časopis Razreda za filologiju JAZU u Zagrebu*, 10, 1980-81; Stariji hrvatski podunavski pisci o svome jeziku i pravopisu, *Filologija: časopis Razreda za filologiju JAZU u Zagrebu*, knjiga 11, 1982-83; Značajke bunjevačkog narodnog života u Žedniku do sredine XX. stoljeća, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knjiga 49, 1983; Bački Šokci i njihova naselja, *Radovi centra za znanstveni rad Vinkovci*, 5, 1984; Hrvatski jezikoslovac Stjepan Vilov, *Filologija: časopis Razreda za filologiju JAZU u Zagrebu*, knjiga 14, 1986; O bunjevačko-šokačkoj književnosti do 1918., *Forum: časopis Razreda za suvremenu književnost Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, god. 25 (1986), knj. 52, br. 11/12; Imena za konje u Žedniku, *Folia onomastica Croatica*, 2, 1993, u: *Forum: mjesečnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, god. 30 (1991), knj. 62, br. 11/12; O djelu Ivana Antunovića »Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih« : nakon 100. obljetnice preporoditelja Ivana Antunovića, *Forum: mjesečnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, god. 30 (1991), knj.

62, br. 11/12; Povijest toponima i antroponima u Baji i susjednim naseljima, *Onomastica Jugoslavica*, 14, 1991; Povijest toponima oko Sombora, *Onomastica Jugoslavica*, 14, 1991; Budim u hrvatskoj usmenoj književnosti poglavito bačkih Hrvata, *Rad HAZU*, Razred za književnost, knjiga 25, 2002; Mjestopisi u Kačićevu Razgovoru, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba*, Zagreb, 2007), radove Živka Mandića (Obiteljski nadimci Hrvata Bošnjaka u Mađarskoj, *Radovi Centra za znanstveni rad Vinkovci*, 7, 1990; Nadimci bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 9, 2000; Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 10, 2001; Hrvatska imena naseljenih mjesta u Mađarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 14, 2005; Iz antroponimije i toponimije dalmatinskih Hrvata na sjeveru Mađarske, *Folia onomastica Croatica*, 15, 2006), rasprave Mije Lončarića (Govor Hrvata »Dalmata« u Sentandriji, *Filologija: časopis Razreda za filološke znanosti HAZU*, 24/25, 1995), Marijana Stojkovića (Narodne pripovijetke Bunjevaca, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knjiga 40, 1962), Antuna Šimčika (Bunjevačke poslovice Blaška Rajjića, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knjiga 42, 1964) i dr.

Lit.: *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002; <http://info.hazu.hr/>

A. Sekulić i S. Bačić

HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA (HBK), nacionalni kolegij katoličkih biskupa s područja Republike Hrvatske. Osnovana je 1993., nakon osamostaljivanja Republike Hrvatske, sa sjedištem u Zagrebu, čime je prestala postojati dotadašnja Biskupska konferencija Jugoslavije. HBK tvori 15 nadbiskupija i biskupija te Vojni ordinarijat. Biskupije i nadbiskupije organizirane su u četiri metropolije (Đakovačko-osječka, Riječka, Splitska i Zagrebačka), a Zadarska je nadbiskupija izravno podložna Svetoj Stolici. Najvažnija su tijela HBK sabor, stalno vijeće i generalno tajništvo. Dosadašnji su predsjednici Franjo Kuharić (1993.-97.), Josip Bozanić (1997.-2007.) i Marin Srakić (od 2007.)

Za vjernike Hrvate s područja Subotičke biskupije HBK je važna jer se budući svećenici školuju na crkvenim učilištima u Republici Hrvatskoj (Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu), dok svećenički kandidati drugih narodnosti (Mađari, Slovaci) od 1990-ih naobrazbu stežu u svojim matičnim zemljama. Nadalje, za prijevod i odobrenja glavnih liturgijskih knjiga na hrvatskom jeziku, koje se rabe u Subotičkoj biskupiji, odgovara HBK, koja također svojim pastoralnim smjericama umnogome pomaže pastoralno djelovanje među Hrvatima u dijaspori. Subotički, srijemski i kotorski biskup aktivni su promatrači na redovitim plenarnim zasjedanjima HBK te na taj način u tom tijelu predstavlja ju svoje vjernike, odnosno u svojim biskupijama imaju mogućnost provoditi zaključke HBK.

M. Štefković

HRVATSKA ČITAONICA, kulturna udruga iz Subotice. Utemeljena je 12. II. 2002. radi prikupljanja, čuvanja, praćenja i proučavanja knjiga, časopisa, novina, arhivske, filmske i druge dokumentacije i građe iz narodne i duhovne povijesti te suvremenih zbivanja u području književnosti i umjetnosti Hrvata u Vojvodini. Bavi se organiziranjem znanstvenih skupova, književnih večeri i javnih tribina s tematikom iz povijesti, života i događaja na vjerskom i kulturnom polju te obilježava obljetnice kulturnih djelatnika i književnika iz mjesne hrvatske povijesti. Surađuje sa sličnim ustanovama hrvatske zajednice u Vojvodini, ali i s institucijama drugih naroda te s onim znanstvenim ustanovama koje mogu pomoći boljemu razumijevanju i promicanju ciljeva udruge.

Od početka rada priređuje nekoliko većih godišnjih manifestacija od pokrajinske i šire važnosti za Hrvate u Vojvodini, među kojima se izdvajaju: *Dani Balinta Vujkova* s podnaslovom *Dani hrvatske knjige i riječi*, susret hrvatskih pučkih pjesnika iz Vojvodine *Lira naiva* te Pokrajinska smotra recitatora na hrvatskom jeziku. Čitaonica ima

razvijenu nakladnu djelatnost: do kraja 2008. objavila je petnaestak knjiga, zbornika i hrestomatija, pri čemu dio čine knjige za djecu, napose slikovnice. Među prvima je pokrenula i izdavanje zvučne edicije – na desetak nosača zvuka snimljene su narodne pripovijetke koje je zapisao Balint Vujkov te radijske drame ovdašnjih hrvatskih autora. Snimljeno je nekoliko dokumentarnih filmova te u bačkih Hrvata prvi animirani film za djecu *Čukundidino zrno ora* prema motivima bunjevačke narodne pripovijetke.

Od osnutka je predsjednica Katarina Čeliković. Sjedište je udruge u spomen-kući Bele Gabrića u Subotici.

K. Čeliković

Logotip Hrvatske čitaonice

HRVATSKA DRAMA NARODNOGA POZORIŠTA – NÉPSZÍNHÁZ U SUBOTICI, glumački ansambl koji je djelovao 1951.-58. u sklopu subotičkoga Narodnoga pozorišta – Népszínház. Nastao je iz Hrvatskoga narodnoga kazališta (HNK), koje je, kao i Magyar Népszínház, ustanovljeno 1945. te je samostalno djelovalo do njihova spajanja pod dvojezičnim nazivom 1951.

U ansamblu Hrvatske drame najčešće su režirali Lajčo Lendvai, Mirko Huska, Emil Karásek, Milan Tutorov, Slobodan Turlakov i Vesna Kauzlarić, a u svojim su se inscenacijama oslanjali poglavito na estetiku dvaju velikih redatelja: beogradskoga Bojana Stupice i zagrebačkoga Branka Gavelle. Dužnost kazališnoga lektora za hrvatski jezik obnašao je Stjepan Bartolović, profesor subotičke gimnazije. U subotičkom kazališnom listu *Naša pozornica* (1952./53., br. 3-4) napisao je: »Književni jezik treba učiti (...) kod velikih pisaca, dobrih stilista. (...) Kolika je odgovornost kazališta (...) kao ustanove s koje svaki dan govore veliki pisci – dramatičari preko glumaca?! (...) Naši glumci šire živu riječ (...). Oni odgajaju moralne emocije, oni

kultiviraju publiku da spozna u logičkoj cjelini misao pisca, čiji su oni posrednici.« U 1950-ima kazališna je umjetnost postupno napuštala kanone socijalističkoga realizma i sve češće posezala za slobodnijim odabirom dramskih autora i djela te suvremenijim redateljskim interpretacijama. U tom je razdoblju prvi put na subotičkoj sceni postavljeno djelo Williama Shakespeara: komedija *Vesele žene windsorske* (1953.) u režiji Vojmila Rabadana i tragedija *Othello* (1954.) u režiji Bore Hanauške. Na repertoaru Hrvatske drame mahom su se našla klasična i suvremena europska i američka djela: *Sluga dvaju gospodara* i *Ribarške svađe* Carla Goldonija, Molièreove *Scapinove spletkes*, *Umišljeni bolesnik* i *Tartuffe*, zatim *Doviltljiva djevojka* Lope de Vege, *Hedda Gabler* Henrika Ibsena, *Oluja* i *Šuma* Aleksandra Nikolajeviča Ostrovsškoga, *Ujak Vanja* Antona Pavloviča Čehova, *Staklena menažerija* Tennesseeja Williamsa, *Čežnja pod brijestovima* i *Anna Christie* Eugenea O'Neilla. Od hrvatskih su autora izvedena djela: *Mande* Marina Držića, *Šokica* Ilije Okrugića, *Ekvinocij* Ive Vojnovića, *Požar strasti* Josipa Kosora, *Hasanaginica* Milana Ogrizovića, *Čvor* Petra Petrovića Pecije, *Amerikanska jahta u splitskoj luci* Milana Begovića, *Usamljeni* Josipa Kulundžića, *Dugonja*, *Trbonja* i *Vidonja* Mladena Širole, *Klupko* i *Mečava* Pere Budaka, *Na kraju puta* Marijana Matkovića, a najveću je pozornost gledateljstva privukao Matija Poljaković svojim komedijama i pučkim igrokazima. Osim njegove *Č'a Bonine razgale* (1950.), koja se smatra najposjećenijom predstavom u povijesti subotičkoga kazališta, na sceni Hrvatske drame praižvedeno je još nekoliko njegovih komedija: *Niko i ništa* te *Vašange* (1952.), *Kuća mira* (1953.) i *Buckanje sa smutipukom* (1955.). Srpski autori zastupljeni su djelima: *Zla žena* Jovana Sterije Popovića, *Izbiračica* Koste Trifkovića, *Hajduk Stanko* Janka Veselinovića, *Svet, Dr., Vlast* i *Put oko sveta* Branislava Nušića, *Pop Ćira* i *pop Spira* Minje Dedića (prema romanu Stevana Sremca), *Porodica Blo* Ljubinke Bobić.

Političkom je odlukom Hrvatsko narodno kazalište 1951. pretvoreno u Hrvatsku

dramu, ali ne zadugo, jer je 1958. preimenovala je u srpsko-hrvatsku.

Ansambel Hrvatske drame 1953.

Lit.: *150 godina pozorišne zgrade : 150 godina kazališne zgrade : 150 éves a színház épülete*, Subotica, 2004; M. Miković, Navodi o subotičkom kazalištu od 1950. do 1953., *Klasje naših ravni*, 1-2/2008, Subotica; M. Miković, Navodi o subotičkom kazalištu od 1953. do 1954., *Klasje naših ravni*, 3-4/2008; M. Miković, Navodi o subotičkom kazalištu od 1954. do 1955., *Klasje naših ravni*, 5-6/2008; M. Miković, Navodi o subotičkom kazalištu od 1955. do 1967., *Klasje naših ravni*, 7-8/2008.

J. Ivančić

HRVATSKA DRŽAVNA SAMOUPRAVA (HDS), krovna udruga, samoupravno i administrativno tijelo Hrvata u Mađarskoj. Utemeljena je 1995. Vodeće joj je tijelo Skupština, koja je u prva tri mandata imala 51 člana, a od 2006. ima ih 39. Ima svoj Ured (Budimpešta VIII, Ul. L. Bíróa 21), voditelja Ureda, predsjednika (od osnutka do ožujka 2007. bio je Mijo Karagić, od tada do danas Mišo Hepp), dva dopredsjednika (Đuso Dudaš i Matija Šmatović) i pet odbora: za pravna pitanja, za financije, za odgoj i obrazovanje, za kulturu i vjerska pitanja te za šport i mladež.

Najvažnijom zadaćom smatra zastupanje političkih i kulturnih interesa hrvatske manjine u Mađarskoj te postignuće parlamentarnog zastupstva. Posebnu pozornost poklanja učinkovitosti obrazovanja na materinskom jeziku i razvoju kulturne tradicije Hrvata u Mađarskoj. Na putu uspostavljanja kulturne autonomije i izgradnje institucionalne pozadine pod svoju je upravu stavila santovački Hrvatski vrtić, osnovnu školu i učenički dom 2006., Hrvatski znan-

stveni zavod 2006., Neprofitno poduzeće za informativnu, kulturnu i nakladničku djelatnost *Croaticu* (osnovala ga je 1999. zajedno sa Savezom Hrvata u Mađarskoj) i Zbirku sakralne umjetnosti Hrvata u Mađarskoj 2007., čiju uspješnu djelatnost osigurava. Provela je u djelo 2005. u Europi jedinstven manjinski projekt – osnutak Kulturno-prosvjetnog centra i odmarališta Hrvata u Mađarskoj u Vlačićima na otoku Pagu, gdje se redovito održavaju jezični tabori, tečajevi i usavršavanja.

Grb Hrvatske državne samouprave u Mađarskoj

Obuhvativši političko jedinstvo osam hrvatskih etničkih skupina (Bunjevci, Šokci, Raci, Dalmatini, Bošnjaci, podravski, pomurski i gradišćanski Hrvati), njihove područne i mjesne samouprave (na izborima 2006. Hrvati u Mađarskoj osnovali su 115 manjinskih samouprava), nastavlja izgrađivati kulturnu autonomiju, širiti institucionalno zaleđe i jačati svekolike odnose s Republikom Hrvatskom. Radi snaženja zajedništva pripadnika spomenutih etničkih skupina svake godine priređuje Dan Hrvata u Mađarskoj. Zajedno sa Savezom Hrvata u Mađarskoj izdaje tjednik *Hrvatski glasnik* i godišnjak *Hrvatski kalendar*.

Ž. Mandić

HRVATSKA ESKOMPTNA BANKA D. D., PODRUŽNICA SUBOTICA, područna bankarska organizacija. Hrvatska eskomptna banka osnovana je 1868. u Zagrebu. Poduzetnik Guido vitez Pongratz kao osnovnu zadaću te banke formulirao je industrijalizaciju Hrvatske. Razvila se u je-

dan od najjačih novčarskih zavoda u Austro-Ugarskoj i Kraljevini Jugoslaviji. Na njezinu čelu isprva je bio Franjo Šverljuga, a poslije njegov sin Stanko.

U Subotici je podružnica banke registrirana 7. VII. 1925. Kao članovi uprave navedeni su dr. Stanko Šverljuga, Ivo Švarc, dr. Milan Vrbanić, Mirko Lederer, Franjo Löwi, a kao trgovački opunomoćenik Miroslav Mažgon. Imali su ispostave u Senti i Novom Bečeju. Banka je uzimala u zakup prostorije u gradskoj Muzičkoj školi, za koju je najamnina 1926. iznosila 100 000 dinara. U vrijeme ekonomske i financijske krize nakon 1928. bit će provedeno nekoliko pretvorba i fuzija u kojima je sudjelovala i ta banka.

Zgrada Hrvatske eskomptne banke u Subotici

Tako je provedena njezina fuzija s Prvom hrvatskom štedionicom, koja je vriedila za najveću privatnu banku u zemlji, s kapitalom od 136 milijuna dinara. Podružnica u Subotici nastavila je djelovati u Strossmayerovoj ulici br. 1. Hrvatska eskomptna banka pretvorena je 1928. u Jugoslavensku udruženu banku, a 1941. preimenovana je u Hrvatsku udruženu banku d. d. Njezin je predsjednik i u tom zadnjem razdoblju bio Stanko Šverljuga. U jesen 1945. protiv njega je podignuta optužnica za špijunažu i privrednu sabotažu te za djela protiv naroda i države. Osuđen je na 5 godina zatvora, a Hrvatska udružena banka, kao i sve druge privatne banke, konfiscirana je.

Izvor: HAS, F:86. Ct IX 738 st. 116.

Lit.: S. Đurović, *Državna intervencija u industriji Jugoslavije 1918-1941*, Beograd, 1989; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Istorija bankarstva u*

Vojvodini, ur. N. Gaćeša, Novi Sad, 2001; S. Mačković, *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1941)*, Subotica, 2004.

S. Mačković

HRVATSKA FRANJEVAČKA PROVINCIJA SVETIH ĆIRILA I METODA, franjevačka redodržava sa sjedištem u Zagrebu. Ime je dobila prema braći Ćirilu i Metodu iz Soluna, »slavenskim apostolima i ocima pismenosti«, koji se u Katoličkoj crkvi štiju kao zaštitnici slavenskih naroda. Prostire se po sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Slavoniji, Lici, Hrvatskom primorju, Srijemu i Bačkoj i ima 37 samostana. Premda franjevci na području koje danas zauzima provincija žive i djeluju bez prekida od vremena sv. Franje (1181.-1226.), osnivača Reda male braće (*lat.* *Ordo Fratrum Minorum – OFM*), ova je provincija službeno osnovana 1900. Prije njezina utemeljena na tom su području djelovale najprije Ugarska provincija (oko 1230.-1655., poslije nazvana Provincijom sv. Marije) i Slavenska provincija sv. Serafina (oko 1232.-1393., poslije nazvana Dalmatinskom provincijom sv. Jeronima), a zatim i Bosanska vikarija (1340.-1517.). Od nje se odjeljuju Provincija bosansko-hrvatska Svetoga Križa (1517.-1708.), poslije nazvana Provincijom hrvatsko-kranjskom Svetoga Križa (1708.-1900.), i Provincija sv. Ivana Kapistrana (1757.-1900.). Središnji dio današnje provincije zauzimala je Ugarska provincija sv. Marije sve dok se hrvatski franjevci nisu odvojili od Mađara u drugoj polovini XVII. st. u samostalnu Provinciju sv. Ladislava (1661.-1900.). Sve tri provincije – sv. Ivana Kapistrana, sv. Ladislava i Sv. Križa – doživjele su u drugoj polovini XVIII. st. težak udarac jer im je car Josip II. zatvorio mnoge samostane.

Na poticaj Vendelina Vošnjaka, provincijala Provincije sv. Ladislava, ta je provincija ukinuta i odlučeno je da se provede razgraničenje pokrajina koje su djelovale na teritoriju kontinentalne Hrvatske i Primorja prema nacionalnomu ključu. Tako je Provincija Sv. Križa stavljena u granice današnje Slovenije, Provincija sv. Ivana Kapistrana u granice Mađarske, dok je od hrvatskih samostana dekretom *Ordine nostro*

Grb Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda

3. VI. 1900. utemeljena Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, čiji je prvi provincijal postao upravo Vendelin Vošnjak. Njoj su od Provincije sv. Ivana Kapistrana pripali samostani u Požegi, Našicama, Iloku, Šarengradu, Zemunu, Vukovaru, Cerniku, Slavenskom Brodu i Osijeku; od Provincije sv. Ladislava u Zagrebu, Varaždinu, Krapini, Čakovcu, Koprivnici, Virovitici, Kloštar Ivaniću i Hrvatskoj Kostajnici; a od Provincije Sv. Križa u Trsatu, Karlovcu, Jastrebarskom, Klanjcu i Samoboru. Nešto poslije podignuti su novi samostani u Bjelovaru, Kloštar Ivaniću, Čuntiću, Đurđenovcu, Borovu, Špišić Bukovici, zagrebačkom Kozari Boku i Sigetu, a preuzeta je i župa u Zapolju te još po jedna u Osijeku i Čakovcu. Potkraj 2008. provincija je imala 213 članova, od kojih je 150 svećenika, 24 braće nesvećenika, 31 bogoslov i 8 pripravnika.

Franjevački samostani u vojvođanskom dijelu Bačke – u Baču (uz crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije) i Subotici (uz crkvu sv. Mihaela Arkandela) – ulaze u njezin sastav nakon Prvoga svjetskoga rata 1923., a samostan u Novom Sadu (uz crkvu sv. Ivana Kapistrana), koji je uspostavila Mađarska provincija sv. Ivana Kapistranske 1943., rhovna je uprava franjevačkoga reda Hrvatskoj franjevačkoj provinciji pripojila 1956. Tijekom povijesti, osim u pastoralnoj i duhovnoj skrbi, djelatnost franjevac iz tih samostana imala je veliku ulogu i u kulturnoj povijesti Hrvata: od zauzimanja za očuvanje nacionalnoga identiteta, preko širenja pismenosti i vjerske nao-

Zvonik franjevačke crkve u Baču

brazbe do naviještanja Evanđelja elektroničkim medijima (Radio Marija, 2003.), čiji su bili osnivači. Trenutačno u tim samostanima djeluje osam redovnika (šest u Subotici i po jedan u Baču i Novom Sadu). Uz sve je samostane razvijeno i djelovanje Franjevačkoga svjetovnoga reda (FSR – III. red sv. Franje), koji je izdavao i svoja glasila: *Glasnik sv. Franje* 1978.-81., *Seraf* 1995.-2001. i *Franjo* 2002.-04. Nakon osamostaljenja Republike Hrvatske 1991. samostani u Vojvodini najprije su, zbog rata i otežane komunikacije, bili odsječeni od ostaloga dijela Provincije, ali s normalizacijom hrvatsko-srpskih odnosa postupno jača i djelovanje hrvatskih franjevaca među vojvođanskim Hrvatima. Usto je nakon duljega vremena sve više franjevačkih bogoslova i pripravnika iz Bačke.

Lit.: *Franjevačka prisutnost u Subotici* : Ferencsek Szabadkán, ur. A. Anišić i K. Čeliković, Subotica, 2001; www.ofm.hr

T. Vuković

HRVATSKA I SLAVONIJA → Hrvatska

HRVATSKA IZVJEŠTAJNA NOVINSKA AGENCIJA (HINA), središnja hrvatska novinska agencija. Utemeljena je 26. VII. 1990. i do preustroja 2. XI. 2001. imala je status državnog, a nakon toga je postala samostalna javna medijska ustanova. Priprema dvadesetak općih i specijaliziranih servisa vijesti u kojima se svakodnevno

na hrvatskom i engleskom jeziku objavljuje oko 400 tekstova s više od 150.000 riječi. Hinine vijesti prima oko 500 korisnika u zemlji i u svijetu. U agenciji je ukupno 160 stalno zaposlenih, od toga 130 novinara i urednika, a povremeno za nju izvještava još šezdesetak vanjskih suradnika dopisnika iz zemlje i svijeta.

Od utemeljenja je imala stalnoga dopisnika iz Beograda (Sonja Badel, Tanja Tagirov, Tanja Mandić i od kraja 2008. Sead Saitović), budući da je najveću pozornost u Srbiji usmjeravala na događaje u Beogradu. Preko vanjskih dopisnika pratila je i događaje u Vojvodini, a o položaju vojvođanskih Hrvata sustavno izvještava tek od 2003. Dopisnici iz Subotice bili su Vojislav Sekelj (1990.-92.), Lidija Molcer (1997.-99.) i Josip Stantić (od 2003.), a iz Budimpešte je za vrijeme rata izvještavao i o prilikama u Vojvodini Ivo Kujundžić (1992.-96.).

T. Žigmanov

HRVATSKA IZVORNA PLESNA SKUPINA, kulturna udruga iz Budimpešte. U glavni grad Mađarske tijekom prošlih desetljeća doselio se velik broj Hrvata iz svih naselja u toj zemlji. U tom velegradu Hrvati i dan-danas čuvaju i gaje svoje običaje, napose narodne pjesme i plesove. Upravo radi toga 1996. utemeljena je i ova plesna skupina, čiji su članovi Hrvati koji žive u Budimpešti i okolici (nastavnici, društveni djelatnici, radnici i dr.). Na repertoaru su im ponajprije plesovi bačkih Bunjevaca te bačkih i baranjskih Šokaca, ali skupljaju i prikazuju i plesnu baštinu ostalih hrvatskih etničkih skupina u Mađarskoj (podravski, pomurski, gradišćanski Hrvati) te plesove iz Hrvatske (od Istre do Dalmacije). Često nastupaju na priredbama u Budimpešti i u drugim naseljima u Mađarskoj te u Hrvatskoj (Vinkovci, Vukovar). Prikazivanje bogatoga i šarolikoga folklornoga blaga nije ograničeno samo na hrvatsku publiku nego se predstavlja i mađarskoj. God 2002. skupina je bila dobitnik priznanja *Izvršno društvo (Kiváló együttes)*, koje dodjeljuje Državna pozornica narodnih plesova (Néptáncosok Országos Bemutató Színpada). Predsjednica je skupine Eva Išpanović, a koreo-

Nastup Hrvatske izvorne plesne skupine na Danu narodnosti u XVIII. okrugu Budimpešte

graf Tibor Sziklai. Na priredbama ih prati tukuljski orkestar *Prekovic* pod vodstvom Stipana Agića.

Ž. Mandić

HRVATSKA KARMELSKA PROVINCIJA SVETOGA OCA JOSIPA, jedina karmelska redodržava u Hrvatskoj, s upravnim sjedištem u Remetama (Zagreb). Karmelićani (lat. *Ordo Fratrum Beatae Mariae Virginis de Mote Carmelo* – OCD) došli su u Hrvatsku nakon Drugoga svjetskoga rata iz jedinoga karmelićanskoga samostana na području tadašnje Jugoslavije, u Somboru. On je utemeljen 1904. i pripadao je mađarskoj poluprovinciji sv. Stjepana Kralja, koja se 1902. odijelila od austrijske redodržave sv. Leopolda Kralja. Od osnutka u somborskom je samostanu kao jedini Hrvat boravio i sluga Božji o. Gerard Tomo Stantić. Stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. samostan u Somboru izdvojen je iz mađarske poluprovincije i izravno je podvrgnut upravi Generalne kuće karmelićana u Rimu.

God. 1926. u somborskom se samostanu osniva malo dječjačko sjemenište karmelićana, iz kojega su proizašli mnogobrojni mjesni karmelski redovnici (Hrvati, Mađari, Nijemci i Rumunji). U to vrijeme u somborskom samostanu boravi petnaest redovnika, mladi su na studiju u Poljskoj, na gori Karmelu i u Rimu.

God. 1958. skupina od pet redovnika i deset sjemeništara iz Sombora odlazi u Hrvatsku, najprije u samostan sestara karmelićanki Božanskoga Srca Isusova u Hr-

vatski Leskovac, a 1959. od zagrebačkoga nadbiskupa Alojzija Stepinca dobivaju na korištenje stari pavlinski samostan u Remetama, čime red proširuje svoje djelovanje i u Hrvatsku. Somborski samostan ostaje i dalje kuća novicijata, a samostan u Remetama postaje odgojna kuća za sjemeništare, bogoslove i braću laike. God. 1963. karmelićani preuzimaju upravu svetišta Najvjer-nije Zagovornice Hrvatske u zagrebačkom naselju Remete i upravu župe Majke Božje Remetske. God. 1969. somborski i remetski samostan dobivaju prvi stupanj samostalnosti – povjereništvo – dekretom o. Mikelandela od sv. Josipa, generala reda. Prvim povjerenikom imenovan je o. Ante Stantić, a u lipnju 1990., na provincijalnom kapitolu, karmelićanski red u Hrvatskoj podignut je dekretom o. Filipa Sainz de Baranda, generala reda, na stupanj samostalne redodržave – Hrvatske karmelske provincije sv. Oca Josipa. Provincija je uzela ime po sv. Josipu, koji se u karmelićanskom redu štuje odmah nakon Blažene Djevice Marije. Prvi redodržavnik bio je o. Zdenko Križić. Danas ima 56 redovnika te samostane u Somboru, u Zagrebu (Remete), u Splitu (Kamen), u Krku (otok Krk), na Buškom jezeru (Bosna i Hercegovina) te u Sofiji (Bugarska). Dva Hrvata iz Bačke bili su na čelu Provincije: Ante Stantić u tri mandata (1969.-72., 1975.-84.) i Ivan Keravin u jednom mandatu (1972.-75.).

God. 1987. hrvatski karmelićani osnovali su Institut za kršćansku duhovnost pri

Grb Hrvatske karmelske provincije sv. oca Josipa

Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu.

Karmelićanska crkva i samostan u Somboru početkom XX. st.

U somborskom samostanu od 2005. djeluje i Duhovni centar o. Gerarda, koji je otvorenoga tipa i organizira duhovne vježbe za svećenike, redovnike, redovnice i vjernike svih životnih dobi, a tijekom korizme i Korizmene duhovne večeri, koje se, radi većeg sudjelovanja vjernika, redovito održavaju u prostorijama Hrvatskoga doma u Somboru.

Lit.: A. Stantić, *Karmelićani*, Zagreb, 1995; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Zvonik*, 2/2009, Subotica.

M. Miloš

HRVATSKA KATOLIČKA ORLICA U SUBOTICI, mjesna katolička organizacija za odgoj ženske mladeži u intelektualnom, moralnom i tjelesnom pogledu. U Hrvatskoj se orlovstvo među djevojkama razvija, poput onoga među mladićima, nakon velikoga sveorlovskoga sleta u Mariboru 1920. Ubrzo je ustanovljena tjelovježbačka organizacija Sveza gimnastičkih odsjeka, u kojoj je javno istican simbol orlovske misli *Bog živi!* Imala je tri okružja – učenica, djevojaka i mladih junakinja – a od 2. III. 1922. njezine se članice nazivaju orlicama i biraju sv. Ivanu Orleansku za zaštitnicu. Kao i u orlova, u vanjskoj djelatnosti najviše se opažala gimnastička aktivnost s priredbama, sletovima i ostalim manifestacijama, što je preuzeto iz sokolskoga pokreta, no

tjelesni je odgoj bio usko vezan uz vjerski odgoj i ostvarenje načela Katoličke akcije u orlovstvu. Savez hrvatskih orlica osnovan je 7. VIII. 1925. u Zagrebu, odakle se pokret širi u Sarajevo, Šibenik, Split, Đakovo i Suboticu. Od 1927. predsjednica Saveza hrvatskih orlica bila je Marica Stanković.

Hrvatska katolička orlica u Subotici utemeljena je 1925. Predsjednice su bile Zlata Vrbanjac i Marija Cinderić, a tajnica Marija Čović, koja se poslije osobito istaknula u križarskom pokretu. Vježbale su u istim prostorijama kao i članovi Hrvatskoga katoličkoga orla i s tom su organizacijom usko surađivale.

Pečat Hrvatske katoličke orlice u Subotici

Potkraj 1929., nakon uvođenja diktature, ukinuto je i orlovstvo, pa je Savez hrvatskih orlica sve do uspostave komunizma nastavio djelovati u sklopu Velikoga križarskoga sestrinstva, bez tjelovježbačkih aktivnosti, ali u duhu Katoličke akcije.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; L. I. Krmptić, *Od sokolstva do križarstva u Bačkoj*, *Glasnik Pučke kasine*, br. 7-8/2005–10/2005, Subotica; S. Mačković, *Hrvatski katolički orao – Subotica kroz arhivsko gradivo*, *Klasje naših ravni*, 3-4/2007, Subotica.

S. Bačić

HRVATSKA KATOLIČKA ZAJEDNICA U BUDIMPEŠTI, neformalna organizacija utemeljena 1993. zauzimanjem djelatnih budimpeštanskih Hrvata: Katarine Gubinski-Takač, Janje Horvat, Eve i Martina Išpanovića, Marina Mandića, Lajoša Škrapića, Marije Velin-Gregeš, Stipana Vujića i dr. Na čelu joj je bio vlč. Ante Knežević, prognani svećenik iz Batine u Hrvatskoj. Redovite mise na hrvatskom jeziku, koje su okupile mnogobrojne Hrvate iz Budimpešte i okolice, najprije se održavaju u crkvi na Trgu ruža (Rózsák tere), zatim na Franjevačkom trgu (Ferenciek tere), sve dok »hrvatskom crkvom« nije određena cr-

kva Sv. Mihajla u Vackoj ulici (Váci u.), koja je postupno izrasla u hrvatsko crkveno i kulturno središte. Zajednica organizira putovanja u Rim i druga hodočastišta, susrete crkvenih pjevačkih zborova Hrvata u Mađarskoj i Hrvatskoj, nastupe poznatih pjevača iz Hrvatske, širi hrvatski katolički tisak. Nakon povratka vlč. Kneževića u Hrvatsku 1999., mise na hrvatskom jeziku vodi fra Vilim Tot, podrijetlom iz Hrvatske Kemlje (*mađ.* Horvátkimle).

Ž. Mandić

HRVATSKA KULTURNA ZAJEDNICA, kulturno-prosvjetna organizacija bunjevačkih Hrvata u Čantaviru. Osnovana je 6. II. 1938. na inicijativu Lajče Matkovića, mladoga kapelana župe sv. Antuna Padovanskoga, koji je tu službovao od 1. VIII. 1937., a Čantavir mu je bio i prva župa nakon završenih studija u Zagrebu i Đakovu. Svrha je organizacije bilo okupljanje Bunjevaca iz Čantavira i okolnih salaških naselja u jedno društvo, koje je trebalo skrbiti za njihov kulturni život. Na osnivačkoj skupštini za predsjednika je izabran Lošo Vojnić Tunić, za potpredsjednika Grgo Vojnić Zelić, za tajnika velečasni Lajčo Matković, za blagajnika Vranje Pletikosić, za knjižničara Beno Stantić, a za domaćina Pajo Tonković. Nakon osnutka Društva u njegov se rad uključilo dvadeset članova.

Čantaviru su u to doba djelomično upravno pripadali i gravitirali dijelovi subotičkih pustara naseljeni pretežito hrvatskim stanovništvom – Klisa, Verušić i Žednik. Dva su razloga potaknula organiziranje čantavirskih Hrvata radi zaštite kulturnoga i nacionalnoga identiteta: osnivanje mnogobrojnih mađarskih društava u Vojvodini tijekom 1930-ih, pa tako i u Čantaviru, koja su isprva okupljala i mjesne Židove i Hrvate koji su govorili mađarski, ali su zbog dešničarskoga ekstremizma poslije bili isključeni, ali i politika »reslavizacije« mjesnoga hrvatsko-bunjevačkoga stanovništva, pomadžarenoga u vrijeme Austro-Ugarske zbog radikalnoga školskoga sustava i mješovitih brakova. Ta je »reslavizacija« međutim u praksi značila i pohađanje srpske škole te učenje srpskoga jezika.

Djelovanje Društva nedovoljno je istraženo, a nije poznato ni gdje se i kada članstvo sastajalo. Može se osnovano pretpostaviti da su se sastanci održavali u mjesnoj župi, kojom je upravljao vlč. Gáspár Takács, ili na nekom većem imanju članova Zajednice. Kako je kapelan Matković premješten već u kolovozu iste godine u obližnju župu sv. Marka u Žedniku, Zajednica je izgubila i tajnika i glavnoga pokretača, a vjerojatno je na novu župu privukao i dio članstva koji je bio bliži njegovoj novoj župi. Udruga nije djelovala nakon ulaska mađarske vojske u Čantavir 13. IV. 1941.

Lit.: *Subotičke novine*, 6/1938, Subotica.

M. Bara i R. Sedlar

HRVATSKA KULTURNA ZAJEDNICA, SAVEZ HRVATSKIH PROSVJETNIH RADNIKA I DRUŠTAVA U SUBOTICI, krovni savez udrugâ bačkih i baranjskih Hrvata. U djelovanju je češće korišten skraćeni naziv Hrvatska kulturna zajednica (HKZ). Utemeljen je na inicijativu Blaška Rajića i Matice subotičke radi bolje organizacije rada i djelovanja društava bačkih i baranjskih Hrvata. Osnovana je 8. III. 1936., uoči velike subotičke proslave 250. obljetnice zadnje velike seobe Bunjevaca. Na osnivačkoj skupštini u prostorijama Matice subotičke među 51 osnivačem bili su i biskup Lajčo Budanović, Blaško Rajić, Bolto Dulić, Marko Horvacki, Matej i Milivoj Jankač, Mihovil Katanec, Marko Kuntić, Dragan Mrljak, Ive Prčić, Petar Evetović, Ivan Kujundžić, Antun Matarić, Petar Pekić, Mičo Skenderović, Ivan Tolj, Antun Vojnić Tunić, Grga Vuković i drugi. Kraljevska banska uprava Dunavske Banovine u Novom Sadu 23. I. 1937. odobrila je pravila i djelatnost HKZ-a. Predsjednik je bio Blaško Rajić, tajnik Mihovil Katanec, blagajnik Miroslav Mažgon, knjižničar Ive Prčić. Prema Statutu svrha Društva bilo je »širenje prosvjete utemeljene na kršćanskoj religioznoj i moralnoj osnovi uopće, a hrvatske autohtone (samonikle) kulture napose; nadalje podizanje moralnog, materijalnog i socijalnog blagostanja Hrvata uopće, a u Subotici, Somboru i njihovoj okolici napose«. HKZ je imao više sekcija: književ-

no-umjetničku (pročelnik je bio Ive Prčić), privrednu, za narodnu zaštitu i dr., a organizirao je i prela. U Zagrebu je početkom studenoga 1938. utemeljen pododbor HKZ-a, koji je početkom 1940. postao samostalna udruga Društvo bačkih Hrvata, a istodobno je bio i član HKZ-a. Temelji su djelovanja HKZ-a bili hrvatstvo i katolicizam. Utjecaj vjerskih čimbenika bio je jasan, što se očitovalo i 14. XI. 1939., kad je HKZ organizirao svečanu akademiju u čast Nikole Tavlića. Nakon stvaranja Banovine Hrvatske HKZ je postao središtem hrvatskoga nacionalnoga društveno-kulturnoga rada u Bačkoj i Baranji.

Pravila Hrvatske kulturne zajednice u Subotici

Nakon uspostave mađarske vlasti HKZ isprva nije dobio odobrenje za nastavak rada: u odgovoru na molbu za registraciju iz 29. V. 1941. dano je negativno policijsko izvješće o radu i djelovanju HKZ-a, ali i poimenične karakteristike pojedinih dužnosnika i članova, pa se za Blaška Rajića ističe njegovo protumađarsko djelovanje 1918. pri dolasku tih područja pod srpsku vlast, a za biskupa Budanovića da je panslavenski agitator, mađžaromrzac te da je utjecao na posrblijevanje ovdašnjih Bunjevaca. Međutim, poslije je odobrenje ipak dobiveno te je HKZ nastavila djelovati i za vrijeme rata okupljajući sva hrvatska društva u Bačkoj i Baranji te koordinirajući njihov rad u okviru Hrvatskog prosvjetnog doma. Predsjednik je i dalje bio Blaško Ra-

jić, dok su njegovi zamjenici bili Ive Prčić, Jerko Zlatarić i Antun Matarić, tajnici Pajo Ivković Ivandekić, Lazo Prčić i Bela Bačlija, blagajnik Ento Ostrogonac, kontrolori Lajčo Dulić i Grgo Skenderović, upravitelj Hrvatskog prosvjetnog doma Ivo Stantić, a knjižničar Grgo Prčić. HKZ je održala i tri sjednice skupštine: 7. II. 1942., 28. II. 1943. (nazočilo 74 člana) i 19. IX. 1943.

Pečat te potpisi predsjednika i tajnika HKZ u Subotici

Nakon rata 10. VI. 1945. u Pučkoj kasini održana je skupština Hrvatske kulturne zajednice bačkih i baranjskih Hrvata, na kojoj je izabrana uprava koju su činili Matija Evetović kao predsjednik te Jerko Zlatarić, Antun Matarić i Blaško Stražarković kao potpredsjednici. Za tajnike su izabrani Ljudevit Vujković Lamić i Ivan Bošnjak, za blagajnika Ento Ostrogonac, za upravitelja Hrvatskog prosvjetnog doma Ivo Stantić, a za knjižničara Grgo Prčić. Na zahtjev hrvatskih sveučilištaraca Josipa Dulića, Josipa Tilija, Vojislava Pešuta, Dragutina Miloja, Franje Malagurskog, Milke Skenderović i Mirka Vidakovića, osnovana je 9. XII. 1945. podružnica u Zagrebu. HKZ je sakupljala i podijelila garderobu za siromašne i žrtve rata. Međutim, u promijenjenim političkim okolnostima nije više bilo moguće djelovanje HKZ te je ona ubrzo prestala postojati.

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F: 47.1488. IV 8299/39; F: 60.P 122/1941; Privatna pismohrana Ljudevita Vujkovića Lamića mlađeg iz Subotice.

Lit.: *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1938.*, Subotica, 1937; Osnovan je »Odbor Hrv. Kulturne Zajednice« u Zagrebu, *Klasje naših ravni*, 5, Subotica, 1938; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); *Szabadka Palicsfürdő útmutatója*, b. m., 1943; I. Stantić, Hrvatska kulturna zajednica u Subotici i njen značaj u kulturnom i

društvom životu Hrvata – Bunjevaca, *Zbornik Ivana Antunovića*, 4-5, Subotica, 1994; Lj. Vujković Lamić, Sjećanje na Hrvatsko pjevačko društvo »Neven« (od 1920. do 1946. god.) *Klasje naših ravni*, 1/1999, Subotica; J. Temunović, *Subotička matica*, Subotica, 2002.

S. Mačković i Lj. Vujković Lamić

HRVATSKA MANJINSKA SAMOUPRAVA, naziv za mjesna samoupravna tijela Hrvata u Mađarskoj. Kada su 30. IX. 1990. u Mađarskoj održani izbori za mjesne samouprave, jedan od najvažnijih događaja u preustroju vlasti bilo je ukinuće sustava vijeća koja su provodila odluke središnjih tijela vlasti te osnivanje samouprava s pravom odlučivanja o mjesnim problemima sa širokim ovlastima. Pravo na izbore manjinskih samouprava osigurao je Zakon o pravima nacionalnih i etničkih manjina iz 1993., a prvi izbori održani su 1994., kada su Hrvati u Mađarskoj, na demokratskim izborima, utemeljili svoje manjinske samouprave na čelu s peteročlanim vodstvom (predsjednik, dopredsjednik i tri člana). Te su godine diljem zemlje utemeljili 51, 1998. – 71, 2002. – 107, a na posljednjim izborima 2006. čak 115 hrvatskih manjinskih samouprava. Od toga je 13 u Bačko-kiškunskoj (Aljmaš, Bikić, Baja, Baćino, Baškut, Čavolj, Čikerija, Dušnok, Gara, Kaćmar, Kalača, Kečkemet, Santovo), 4 u Peštanskoj (Andzabeg /*mađ.* Érd/, Bata /*mađ.* Százhalombatta/, Senandrija, Tukulja), 3 u Biloj (Fejerskoj) županiji (Erčin /*mađ.* Ercsi/, Pentela /*mađ.* Dunaújváros/ i Stolni Biograd /*mađ.* Székesfehérvár/), 1 u Čon-

gradskoj županiji (Segedin) i 17 u budimpeštanskim okruzima. Njih obuhvaćaju i djelatnost im usklađuju županijske, Glavnogradska i Hrvatska državna samouprava. Svaka je hrvatska manjinska samouprava samostalna pravna osoba sa svojim posebnim godišnjim planovima i proračunom. Pri kraju svake godine na javnoj tribini vodstvo izvješćuje članstvo samouprave o proteklom radu i proračunu. Međutim, za nesmetano i zakonito djelovanje manjinskih samouprava još ni danas nisu osigurani poželjni pravni i materijalni uvjeti.

Lit.: M. Karagić, Moramo biti odlučni i složni, *Hrvatski kalendar 1996*, Budimpešta, [1995]; M. Mandić, Budimpeštanski Hrvati u manjinskom samoupravljanju, *Hrvatski kalendar 2003*, Budimpešta, [2002]; <http://www.horvatok.hu>

Ž. Mandić

HRVATSKA MATICA ISELJENIKA, središnja nacionalna ustanova čija je zadaća održavanje veza s hrvatskim iseljenicima te s pripadnicima hrvatskih autohtonih manjinskih zajednica u europskim zemljama. Utemeljena je u Zagrebu 20. II. 1951. kao Matica iseljenika Hrvatske, u čemu su sudjelovali ponajprije povratnici iz iseljeništa. Današnje je ime dobila 28. XII. 1990. Zakonom o Hrvatskoj matici iseljenika, koji uređuje osnove njezina ustroja i djelovanja. Statutom od 1992. definirana je kao središnja nacionalna ustanova za obavljanje djelatnosti koja je od važnosti za položaj hrvatskih iseljeničkih zajednica i za hrvatske etničke manjine u drugim državama, za iseljenike s teritorija Republike Hrvatske i za Hrvate koji žive ili rade u inozemstvu i članove njihovih obitelji te skrbi i promiče njihove odnose i veze s domovinom.

Suradnjom s iseljeničkim udrugama i hrvatskim manjinskim zajednicama i organiziranjem različitih kulturnih, prosvjetnih, sportskih te nakladničkih i informativnih programa pridonosi očuvanju kulturne baštine i nacionalnoga identiteta Hrvata u iseljeništvu i hrvatskim manjinskim zajednicama u susjednim zemljama, pri čemu svoje aktivnosti prilagođava njihovim specifičnim potrebama u njihovim domicilnim državama. Sudjeluje i u humanitarnim, ekološ-

Grb Hrvatske manjinske samouprave u Segedinu

kim, obnoviteljskim i razvojnim programima te potiče dijalog s Hrvatima u iseljeništvu i hrvatskim manjinskim zajednicama u susjednim zemljama. Djelovanje ostvaruje preko Odjela za školstvo, znanost i sport, Odjela za kulturu, u sklopu kojega je i Od-sjek za autohtone hrvatske manjine, te drugih odjela. Osim preko središnjice u Zagrebu programi se ostvaruju i preko podružnica, od kojih je za Hrvate u Vojvodini i Mađarskoj najznačajnija podružnica u Vukovaru (od 2004., a prije toga postojala je podružnica u Osijeku). Od utemeljenja 1951. izdaje knjige i razne periodičke publikacije s područja iseljeničke tematike na hrvatskom i stranim jezicima radi promocije hrvatske kulture u svijetu u svim područjima: od umjetnosti, znanosti, kulture i sporta do gospodarstva. Na godinu se objavi do 5 knjiga, a u posljednje vrijeme pojavljuju se i elektronička izdanja. Nakladnička djelatnost sastoji se od triju nizova: *Hrvati u svijetu*, *Hrvatska književnost izvan domovine* te *Hrvatski znanstvenici u svijetu*. Među periodičkim publikacijama duljinom izlaženja ističu se dva časopisa: mjesečnik *Matica* i godišnjak *Hrvatski iseljenički zbornik*. Serijske publikacije HMI-ja redovito donose tekstove o Hrvatima iz Vojvodine, koje pišu autori iz Hrvatske, Mađarske i Vojvodine.

Publikacija Hrvatske matice iseljenika u povodu Tjedna Hrvata iz Vojvodine 1998.

Odjel za nakladništvo ima i razvijenu knjižničnu djelatnost, koja svake godine prikupi u prosjeku 150 novih naslova iselje-

ničkih knjiga i 60 časopisa iz tridesetak zemalja svijeta, uključujući i knjige iz Vojvodine i Republike Srbije, koje se redovito predstavljaju u projektu *Hrvatske knjige izvan Hrvatske* na međunarodnom sajmu knjiga *Interliber* i pohranjuju u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Projekt *Hrvatske knjige izvan Hrvatske* nastoji ubaštiniti u nacionalni knjižni fond sve hrvatske knjige koje se tiskaju u inozemstvu ili među hrvatskim autohtonim zajednicama u europskim zemljama.

Od 1990. ravnatelj HMI-ja bili su Boris Maruna (u dva mandata), Vinko Nikolić, Ante Beljo, Nikola Jelinčić, Danira Bilić te Katarina Fuček (u dva navrata).

Osim sa zapadnoeuropskim i prekomorskim hrvatskim iseljeništvom, razvija i živu suradnju s pripadnicima hrvatskih manjinskih zajednica u Austriji, Crnoj Gori, Češkoj, Italiji, Mađarskoj, Makedoniji, Rumunjskoj, Slovačkoj, Sloveniji i Srbiji. Svake se godine organiziraju i aktivnosti koje se izravno dotiču Hrvata u Bačkoj: u Zagrebu su održani samostalni Tjedan Hrvata iz Mađarske 1997. i Tjedan Hrvata iz Vojvodine 1998.; zajednički Tjedni hrvatskih manjina na kojima su nastupili i Hrvati iz Vojvodine i Mađarske održani su također u Zagrebu 2001., 2002., 2004. i 2008.; od 1996. u Zagrebu se organizira Forum hrvatskih manjina kao stručni skup na kojem se razmatraju status, problemi i aktualnosti u manjinskim zajednicama, na kojima su uvijek sudjelovali predstavnici iz Vojvodine i Mađarske; na Danima pučkoga teatra u Hercegovcu, koje organiziraju Hrvatska matica iseljenika i Hrvatska čitaonica iz Hercegovca, sudjelovale su amaterske kazališne družine iz Bačke: HKC *Bunjevačko kolo* iz Subotice, HKPD *Matija Gubec* iz Tavankuta, HKUD *Vladimir Nazor* iz Sombora, HKUD *Ljutovo* iz Ljutova, KPZH *Šokadija* iz Sonte; godišnju nagradu za kulturu *Najselo*, koja se dodjeljuje hrvatskomu selu za koje se ocijeni da ju je u toj godini zavrjedilo zbog svojega cjelokupnoga doprinosa na području kulture, očuvanja jezika i nacionalnoga identiteta svojih stanovnika, dobili su Tavankut 2002., Bački Monoštor 2004. i Novi Slankamen 2007.; u Za-

grebu se predstavljaju književnici, pjesnici, kulturno-umjetnička društva iz Vojvodine i Mađarske; pruža financijsku potporu za održavanje kulturnih programa u domicilnoj državi (subotička *Dužijanca*, *Tragovi Šokaca od Gradovrha do Bača 1688.-2008.* i sl.), za gostovanje hrvatskih folklornih društava u Hrvatskoj ili nabavu instrumenata i izradu narodnih nošnji; nabavlja knjige, leksikone, enciklopedije ustanovama i školama; organizira ljetne tečajeve hrvatskoga jezika u Novom Vinodolskom te škole folklora u Crikvenici i drugdje, na kojima redovito sudjeluju članovi kulturno-umjetničkih društava iz Vojvodine i Mađarske; organizira radionice narodnih nošnji i kazališne radionice na kojima sudjeluju članovi kulturnih ili kazališnih udruga iz Vojvodine; u suradnji s Ministarstvom znanosti, obrazovanja i športa pomagala je pri upisu studenata iz Vojvodine na sveučilišta u Hrvatskoj 1995.-2005. informiranjem, organiziranjem priprema za razredbene ispite i smještaje u studentske domove.

Lit.: *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1995; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002.

M. Hećimović i V. Kukavica

HRVATSKA PRIVREDNA OMLADINA (HOP), subotička radnička udruga. Na osnivačkoj skupštini 18. XII. 1939. u Hrvatskom prosvjetnom domu u Harambašičevoju 4 oko 50 članova izabralo je za prvoga predsjednika frizera Aleksandra Markovića, za potpredsjednika gradskoga činovnika Miloša Ljubomira, za tajnika Solu Vojnića i Matiju Marušića, a u upravi su bili još i Dragi Kolesarić, Lajčo Gršić i Grgo Kovačić. Svrha Društva, kako je navedeno u Pravilima koja su vlasti odobrile 8. III. 1940., bila je »pružiti svojim članovima kao budućim privrednicima prilike i mogućnost da se izobrazu u općoj kulturi i prosvjeti, da razvije među njima smisao za stručnu spremu i opći društveni saobraćaj«. Udruga je djelovala u Hrvatskom prosvjetnom domu.

Nastavila je raditi i za vrijeme mađarske uprave, iako joj je prvi put odbijena registracija. Odobrenje za ponovnu registraciju, tj. nastavak rada, dobila je 23. VI. 1941., kad je imala 224 člana (146 muških i

78 ženskih), koji su svi bili »Hrvati ili su se osjećali Hrvatima«, kako se navodi u policijskom izvješću od 20. VI. 1941. Prema izvješću uredu gradonačelnika iz 1943., koje je potpisao tadašnji tajnik HOP-a Beno Hajduk Vojnić, Društvo je imalo 164 člana, koji su poimence popisani. Potkraj 1943. predsjednik je bio Stipan Stipić.

Pečat Hrvatske privredne omladine u Subotici

Sačuvani podaci o djelovanju za vrijeme rata upućuju na sportske i prosvjetno-kulturne aktivnosti udruge, a uopće ne dotiču privredni život. Redovito su se održavali »članski sastanci« u društvenim prostorijama. Bilo je i zamjeraka da neki učenici, koji nisu bili članovi HOP-a, ondje igraju stolni tenis. Na »članskom sastanku« 5. I. 1944. Mirko Huska čitao je svoj književni sastav *Promašen život*, a Vlado Đanić primijetio je da pisac miješa ikavicu i ijekavicu. Glavna godišnja skupština održana je 16. I. 1944., a iz njezina se zapisnika doznaje da je protekle godine održana 21 odborska sjednica, 12 članskih sastanaka, a ukupan broj članova bio je 159. Od toga ih je 19 bilo na vojnoj dužnosti, 47 ih je brisano, sedam je dalo ostavke, a troje je preminulo. Društvo je tada imalo šest sekcija: stolnotenisku (70 članova), šahovsku (28 članova), nogometnu (sedam članova), tamburašku, prosvjetnu te »glumačko-diletantsku«. Ovu posljednju vodio je Blaško Stražarković, radila je bez ikakvih tehničkih preduvjeta, no s »ushičenim poletom i velikom voljom«, te je uspješla prirediti osam igrokaza tijekom 1943.

Među članstvom je bilo i komunistički orijentirane mladeži (Ivan Vuković Slikar, Lazo Horvacki i dr.) te su iz njihovih redova u svibnju 1944. u gradski komitet SKOJ-a izabrani Petar Horvacki, Remija Gabrić i Vlado Đanić.

Nema točnih podataka o datumu prestantka rada Društva, ali kako su se mnogi

članovi aktivno uključili u različita područja vlasti nakon uspostave socijalističkoga režima, može se pretpostaviti da se druga ugasila zbog neaktivnosti.

Fragmentarno sačuvana arhivska građa te druge – samo 9 predmeta, koja je bila pomiješana s građom fonda F:052. Hrvatsko pjevačko društvo *Neven*, izdvojena je u poseban fond Historijskoga arhiva u Subotici.

Izvori: Historijski arhiv Subotica: F: 220 Hrvatska privredna omladina, F: 60. P 3143/1941.

Lit.: *Subotičke novine*, 29. XII. 1939, Subotica; B. Ištvančić, O uvođenju hrvatskog jezika 50-ih godina XX. stoljeća: Prisjećanje Marka Horvackog Palivukova, *Klasje naših ravni*, 9-10/2007, Subotica.

S. Mačković

HRVATSKA PUČKA STRANKA (HPS), međuratna politička stranka kršćansko-socijalne orijentacije. U parlamentarnom razdoblju Kraljevine SHS djelovala je pretežno u Bosni i Hercegovini, u Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji te u Dalmaciji, ali i na prostoru Bačke, odnosno Vojvodine. Nastanak stranke usko je povezan s djelovanjem Hrvatskoga katoličkoga pokreta (HKP), koji je pokrenuo krčki biskup Antun Mahnić (1850.-1920.). Prvi politički članak HKP-a objavljen je u katoličkom dnevniku *Riječke novine* uoči Božića 1912. i u njemu je zauzeto stajalište narodnoga jedinstva Hrvata, Slovenaca i Srba. Dio članova Hrvatskoga katoličkoga seniorata (HKS), koji je kao organizacija katoličkih intelektualaca djelovao u okviru HKP-a, već tijekom rata podupire formiranje južnoslavenske države i uspostavu jedinstva crkava promičući ekumenski dijalog. To je posebice zastupao Petar Rogulja: u Senioratu se otvoreno zauzimao za uzajamnost Bugara, Srba, Slovenaca i Hrvata, a svoju je političku ideologiju sintetizirao i objavio 1916. u članku *Pred zoru*, koji je utjecao na jačanje južnoslavenske ideologije među članstvom HKS-a i HKP-a. Nakon formiranja Kraljevine SHS ta je skupina seniora potaknula i pitanje pokretanja vlastite stranke. I prije njezina formalnoga pokretanja već potkraj 1918. skupina seniora okupljena oko zagrebačkoga dnevnika *Narod*, odnosno *Narod-*

na politika, koji su poslije postali i utemeljiteljima stranke, uključila se u rad Narodnoga vijeća SHS te su sudjelovali i pri uspostavi Države Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Oni su nakon ujedinjenja i formiranja Kraljevine SHS aktivno sudjelovali u radu Privremenoga narodnoga predstavništva (PNP) te su s članovima sestrinske Slovenske ljudske stranke (SLS) utemeljili Jugoslavenski klub od 19 zastupnika, kojemu su se poslije priključili i predstavnici bačkih Hrvata: svećenici Blaško Rajić i Ivan Evetović te građanski političari Martin Matić, Stipan Vojnić Tunić i Vranje Sudarević.

Mihovil Katanec,
tajnik mjesne
organizacije
HPS-a u Subotici

Konkretni koraci oko osnivanja HPS-a na području Banske Hrvatske i Slavonije poduzeti su na zasjedanju HKS-a u Zagrebu 7. V. 1919. Tada su seniori na Roguljin prijedlog, a u nazočnosti nadbiskupa Bauera, izmijenili Statut HKS-a te donijeli posebne zaključke u 12 točaka, pri čemu se u posljednje dvije točke naznačuje potreba pokretanja nove pučke stranke, s upozorenjem da katolički svećenici i članovi Seniorata mogu djelovati samo u sklopu HPS-a. Već 17. VII. 1919. upućivanjem *Memoranduma o suvremenom položaju katolika u državi Kraljevini SHS* (sastavljen 14. VII. 1919. u Zagrebu) katoličkomu episkopatu seniori su zatražili i dobili blagoslov od najviših crkvenih krugova za pokretanje rada HPS-a. Nakon te odluke pristupilo se formiranju stranačkih organizacija na cijelom prostoru nove države, a za čelnu osobu izabran je Petar Rogulja. On je još potkraj travnja i početkom svibnja, bez odobrenja episkopata, zajedno s predsjednikom SLS-a Antonom Korošecom boravio u Dalmaciji i Bosni i

Hercegovini te je s grupom tamošnjih seniora počeo organizirati prve pokrajinske stranačke organizacije HPS-a, a prema kasnijem pisanju *Subotičke Danice* već se tada zanimao i za razvoj stranačke organizacije u Bačkoj. U tom početnom radu Rogulji i Korošecu u Dalmaciji je napose pomagao don Stanko Banić i provincijal fra Frano Lulić, a u Hercegovini fra Dominik Mandić, fra Didak Buntić i provincijal David Nevistić, dok su u Bosni na organizaciji HPS-a radili mons. Karlo Cankar i fra Julijan Jelinić. Iako su hrvatski katolički seniori bili programski utemeljitelji HPS-a, oni nikada nisu poistovjećivali Seniorat sa strankom. Naime, ona je bila samo jedan oblik njihova javnoga, tj. izravnoga političkoga djelovanja. HPS je zamišljen kao stranka »centruma«, kulturno konzervativna, usmjerena prema svim klasama, ali ponajprije prema seljaštvu kao najbrojnijemu društvenomu sloju. U pitanju unutarnjega državnoga uređenja zastupala je državno jedinstvo, uz postojanje pokrajinskih autonomija s obzirom na kulturne, povijesne i gospodarske osobitosti pojedinih područja.

Na izbore za Ustavotvornu skupštinu (Konstituantu) 1920. izašla je samostalno i osvojila 9 zastupničkih mandata (od 419), po tri u Dalmaciji, Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji, te u Bosni i Hercegovini. S početkom rada Ustavotvorne skupštine zastupnici SLS-a i HPS-a osnovali su ponovno Jugoslavenski klub, koji je imao 24 zastupnika, od kojih je 15 pripadalo SLS-u. Ubrzo su mu pristupila i 4 zastupnika Bunjevačko-šokačke stranke (Blaško Rajić, Vranje Sudarević, Stipan Vojnić Tunić, Ivan Evetović), jer se po svojem programu Bunjevačko-šokačka stranka gotovo nije razlikovala od HPS-a. Jugoslavenski se klub u Konstituenti tijekom rasprave o ustavu zauzimao za autonomističku koncepciju državnoga uređenja kao kompromisno rješenje između oprečnoga centralizma i federalizma. Predložena je podjela države na šest autonomnih historijskih pokrajina: Slovenija s Prekomurjem; Hrvatska i Slavonija s Međimurjem; Bosna i Hercegovina s Dalmacijom; Crna Gora; Vojvodina tj. Baranja, Bačka i Banat; te Stara Srbija s Makedonijom, a naziv Jugoslavija za ime države, što

centralistička radikalno-demokratska većina nije prihvaćala. Stranka je, skupa s drugim članicama Jugoslavenskoga kluba, napustila Ustavotvornu skupštinu uvidjevši da vlada nema namjeru mijenjati centralistički nacrt ustava. Donošenje centralističkoga Vidovdanskoga ustava dočekano je s vidnim nezadovoljstvom, uz konstataciju da »ostvaruje velikosrpsku koncepciju«. Vrativši se u parlament unutar Jugoslavenskoga kluba, HPS je zahtijevao reviziju ustava, za čije je prihvaćanje krivio Stjepana Radića i nesudjelovanje njegove stranke u radu Konstituante. Na parlamentarnim izborima 1923. nije osvojio nijedno zastupničko mjesto u Narodnoj skupštini, jer je u međusobnom nadmetanju za glasove hrvatskih seljaka Stjepan Radić odnio apsolutnu prevagu, dok je utjecaj HPS-a u Bosni i Hercegovini, zbog ranijega sukoba s programski bliskom Hrvatskom težačkom strankom, ali i smrti fra Didaka Buntića, znatno oslabio te su već tada članovi stranke postupno prelazili u okrilje najjače hrvatske stranke HRSS. Nakon primjene protokomunističkoga *Zakona o zaštiti države* – tzv. *Obznane* – na Radićevu stranku, HPS je pokušao privući određeni broj dotadašnjih Radićevih glasova, no bez uspjeha. Stranka ni na izborima 1925. nije uspjela osvojiti zastupnički mandat. U rujnu 1927. održani su posljednji parlamentarni izbori u Kraljevini SHS, na kojima je ponovno nastupila samostalno i osvojila jedan zastupnički mandat. Postavši ponovno parlamentarnom strankom, nastavila je suradnju s politički srodnim SLS-om, a sudjelovala je i u radu vlade. Ostajanje u vladi njezina člana i nakon ubojstva hrvatskih zastupnika u Narodnoj skupštini 1928. pobudilo je veliko nezadovoljstvo i distanciranje njezinih dotadašnjih simpatizera od stranačkoga vodstva. S uvođenjem diktature 6. I. 1929. i s ukiđanjem političkih stranaka prestao je postojati i HPS, što je samo ubrzalo nestajanje te stranke, koja nikad nije uspjela zadobiti veći utjecaj u biračkom tijelu. HPS je imao veći broj glasila, od kojih su najvažnija bila: *Narodna politika* (Zagreb), *Seljačke novine* (Zagreb), *Jadran* (Split), *Hrvatska obrana* (Osijek), *Narodna straža* (Šibenik), *Narodna svijest* (Dubrovnik) i *Težačke novine* (Split).

HPS u Bačkoj. Pokretanje stranačke organizacije na području Bačke potaknuo je zagrebački senior Josip Andrić, podrijetlom iz Bukina. Andrić je zauzimao visok položaj u stranci i HKP-u, bio je urednik nekoliko katoličkih listova i izdanja HKD-a sv. Jeronima, a unutar Katoličke akcije (KA), nepolitičkoga dijela HKP-a, obnašao je vodeću dužnost u Hrvatskom katoličkom orlu, u čemu mu je kao tajnik izravno pomagao Ivan Mertz. Mjesna organizacija HPS-a u Subotici osnovana je 12. IX. 1920., a predvodili su je tajnik Mihovil Katanec, predsjednik Ivo Kopilović i Tomo Matković. Osnovana je i organizacija u Tavankutu, kojoj je na čelu bio Franjo Skenderović. Mjesne organizacije HPS-a prve su političke organizacije koje su osnovali bunjevačko-šokački Hrvati. Iako je programom zasnovanim na hrvatskoj katoličkoj tradiciji bila bliska bačkim Hrvatima, stranka je organizacijski ostala ograničena na subotičko područje. Uzrok je bio i to što je već 15. IX. u subotičkom službenom glasilu Jugoslavenske demokratske stranke (JDS) *Narod* objavljen članak *Osnivanje pučke stranke u Subotici – klerikalizam i »neopredeljena« gospoda u Subotici*, u kojem je osnivanje HPS-a proglašeno opasnom pojavom »crnoga klerikalizma« te su osnivači označeni kao hrvatski separatisti, a i uredništvu *Nevena* jasno je poručeno da se ne mogu više zvati »neopredijeljeni Bunjevci«. Isti dan bunjevački politički prvaci na čelu s vlč. Rajićem, zbog sve napetijega međunacionalnoga stanja u Bačkoj, osnivaju Bunjevačko-šokačku stranku, držeći kako isticanjem neutralnoga bunjevačko-šokačkoga imena i zauzimanjem za jugoslavensko jedinstvo mogu ublažiti pritisak beogradskih političkih stranaka i pridruženih im prosrpski orijentiranih bunjevačkih prvaka. Ipak, i ta stranka slijedi načela HKP-a i HPS-a, što se zorno vidi iz dokumenata i izbornoga programa, jer su i oni, slično kao i čelnici subotičkoga HPS-a, zahtijevali samoupravu za Vojvodinu, »urođenike« za činovnike i nastavnike, latinicu za sve katoličke općine, slobodu crkve i vlastite narodne škole te poštenu agrarnu reformu. Sličnost političkih programa dviju stranaka prepoznala je i

subotička organizacija JDS-a te su ih vođe demokratski opetovano nastavili napadani za širenje »klerikalizma i frankovštine«: u listu *Narod* neposredno prije izbora za Konstituantu 1920. izašao je članak pod naslovom *Dolje separatiste!*, u kojem se ističe da su vođe Bunjevačko-šokačke stranke sluge Pučke stranke. Stoga je u tom predizbornom vremenu HPS na sebe preuzeo ulogu amortiziranja velikosrpskoga političkoga pritiska kako bi se prvaci Bunjevačko-šokačke stranke lakše izborili za realizaciju gotovo istovjetnoga političkoga programa. O dobroj političkoj procjeni svjedoče i sami izborni rezultati: Bunjevačko-šokačka stranka osvojila je 4 mandata u Ustavotvornoj skupštini, dok je u Bačkoj HPS izašao samo na subotičkom izbornom području i osvojio 556 (5,4%) glasova (od ukupno 10 284 birača koja su izašla na izbore u Subotici). U Subotici je najviše glasova osvojio KPJ s neznatnom prednošću ispred Bunjevačko-šokačke stranke, ali je KPJ bio ukupni izborni pobjednik u cijelom izbornom okrugu. HPS u Subotici nastavlja djelovati i nakon izbora te već tada čelnici stranke koordiniraju svoj rad s prvcima Bunjevačko-šokačke stranke. Nakon što je zabranjen rad KPJ u Subotici te nakon što je ministar Milorad Drašković uputio Narodnoj upravi za Banat, Bačku i Baranju odluku prema kojoj su veliki župan Pajo Dobanovački i gradonačelnik Andrija Pletikosić trebali popuniti novi senat grada Subotice, Dobanovački je teško ošteto Bunjevačko-šokačku stranku dodijelivši joj 25% mandata, dok su radikali i demokrati ukupno dobili 35%, a ostalih 40% trebali su podijeliti HPS, Zemljodilska stranka, obrtnici, dragovoljci i kolonisti te nacionalne manjine (Židovi, Nijemci i Mađžari). Takvoj odluci suprotstavili su čelnici HPS-a: povjerenik stranke Josip Kratina, tajnik Mihovil Katanec i predsjednik Ivo Kopilović, koji su se založili za to da najviše mandata dobije Bunjevačko-šokačko stranka. Iako je HPS-u dodijeljeno 10 mandata, oni su se solidarizirali s vođama Bunjevačko-šokačke stranke te nisu sudjelovali u radu Senata. Zato je već u siječnju 1921. uslijedio napad u *Narodu* u članku *Dole s lažni Jezuitizam!* Ti i drugi članci bi-

li su upereni u prvom redu protiv vođa BŠS-a i njihova otvorenoga izjašnjavanja kako i Bunjevci pripadaju hrvatskomu narodu, ali i protiv njihove suradnje s HPS-om i SLS-om unutar Jugoslavenskoga kluba. Ipak, napadi nisu bitno utjecali na zajednički rad subotičkih ogranaka BŠS-a i HPS-a, što ilustriraju dolasci najuglednijih prvaka slovenskoga, bosansko-hercegovačkoga i hrvatskoga HPS-a Antona Korošeca, Frana Barca, Josipa Reberskoga, Saliha Baljića, fra Didaka Buntića, Dominika Mazzija i Marka Repca. Istodobno i u katoličkom kalendaru *Subotičkoj Danici* počinje izlaziti niz članaka u kojima se afirmiraju ideje HKP-a i KA. Suradnja dviju stranaka pojačana je od kraja 1922., tijekom priprema za nove parlamentarne izbore, kad Blaško Rajčić otvoreno zagovara spajanje BŠS-a i HPS-a, za što se zauzima i uredništvo *Subotičke Danice* u članku *Širom svijeta – do kuće Krist ili Belilal?* iz 1923: »Otkako se izjavila pučka stranka u Subotici da pri novim izborima nije rada zasebno istupiti, nego će zajedno raditi sa bunjevačkom i šokačkom strankom, našem pokretu postoji najbolji poziv Bunjevačka i Šokačka Pučka Stranka«. Zajednički nastup na izborima 1923. donio je dobre rezultate jer su bački bunjevački Hrvati s tri zastupnika opet ušli u parlament.

No nakon izbora članovi HPS-a potpuno prelaze u redove BŠS-a (nakon osnivanja Vojvođanske pučke stranke u tu stranku). Zbog toga je u BŠS-u znatno ojačao pučkaški utjecaj, što se nije sviđjelo dijelu građanskih političara koji su naginjali suradnji s vodećom hrvatskom strankom HRSS-om, pa dolazi i do raskola u stranci. No i dio uglednih članova HPS-a uviđa važnost povezivanja s HRSS-om te u tom razdoblju napušta redove pučkaša. Među njima je bio i najugledniji tajnik Mihovil Katanec, koji je s dijelom građanskih političara 1925. stupio u redove HSS-a. Nakon smrti predsjednika BŠS-a Vranje Sudarevića 1924. utjecaj pučkaša još više jača, jer ga je na položaju vođe stranke zamijenio Blaško Rajčić, a u parlamentu Miško Prčić, zagovaratelj ideja HKP-a i KA te urednik *Hrvatskih novina*. Nakon preuzimanja stranke

Blaško Rajčić prije samih izbora 1925. mijenja ime stranke u Vojvođanska pučka stranka (VPS), što je bio formalni povod za raskol, pa se nešto poslije ta podjela unutar bunjevačko-hrvatskoga korpusa odrazila i na loše rezultate na izborima 1927. Ipak, Rajićeva je odluka bila u skladu s regionalnim organiziranjem unutar HPS-a, koju je on pokušavao provoditi u Vojvodini te u pučkaške redove privući i nacionalne manjine, prije svega katoličke Nijemce i Madžare. Nakon gubitka izbora VPS sve do diktature 1929. djeluje isključivo na lokalnoj razini te svoje akcije i dalje koordinira s SLS-om i HPS-om. Zabrana rada uslijedila je 24. I. 1929. od strane velikog kapetana Mihaldžića, a 16. II. obustavljeno je i izlaženje bliskih *Hrvatskih novina*.

Lit.: *Zastava*, 269/1920, Novi Sad; *Politika*, 29. XI. 1920, Beograd; *Neven*, 12, 21, 24, 26/1921, Subotica; *Subotičke novine*, 42/1922, Subotica; *Narod*, 204, 235/1920, 12-14/1921, Subotica; *Hrvatske novine*, 3/1929, Subotica; *Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar sa slikama*, Subotica, 1921.-1929; R. Horvat, *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb, 1942; B. Hrabak, Stanovišta bunjevačkih političara o centralizmu, autonomiji i federalizmu 1918-1929, *Zbornik Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje*, 1/1984, Slavonski Brod; M. Grlica i G. Vaš, Subotičko višestranačje 1919-1929, *Pro memoria*, 9, Subotica, 1990; Z. Matijević, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva: Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.-1929.)*, Zagreb, 1998; H. Matković, *Povijest Jugoslavije: hrvatski pogled*, Zagreb, 1998; Z. Matijević, Hrvatska pučka stranka, *Hrvatska revija*, 3/2003, R. Skenderović, Bunjevačko-šokačka stranka 1920.-1926, *Časopis za suvremenu povijest*, 3/2006, Zagreb; M. Grlica, Blaško Rajčić i stvaranje prve jugoslavenske države, *Ex Pannonia*, 5-6-7/2003, Subotica; J. Krišto, *Hrvatski katolički pokret 1903.-1945.*, Zagreb, 2004; K. Bušić, *Društveno, kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata-Bunjevaca: 1918.-1941. : uloga bunjevačke elite u procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj*, magistarska radnja, Zagreb, 2005.

M. Bara i K. Bušić

HRVATSKA RADIOTELEVIZIJA (HRT), hrvatski javni elektronički medijski servis. Od 1990. ustrojena je pod tim nazivom kao radijska i televizijska javna ustanova, a sljednica je Radio-televizije Zagreb. Radio Zagreb utemeljen je 15. V. 1926., a Televi-

zija Zagreb 1956. i za vrijeme socijalističkoga sustava, kao i drugih sedam republičkih i pokrajinskih radijsko-televizijskih centara, bili su pod kontrolom komunističke partije. S vremena na vrijeme u njihovim su produkcijama snimane radijske i televizijske emisije o bunjevačkim i šokačkim Hrvatima te u arhivi radijskih i televizijskih zapisa ima građe za povijest, etnologiju i tradicijsku kulturu, ali kao takvi nisu posebno evidentirani i klasificirani. Sjedište HRT-a, Hrvatskoga radija (HR), Hrvatske televizije (HTV) i Glazbene proizvodnje nalazi se u modernom kompleksu zgrada na obali rijeke Save, južno od centra Zagreba. Hrvatski radio i Hrvatska televizija emitiraju programe na nekoliko kanala (HR1, HR2, HR3, *Glas domovine*, HTV1 i HTV2) i različitoga su sadržaja (informativni, zabavni, dramski, dokumentarni, glazbeni, obrazovni, kulturni, sportski, religijski...). Najslušaniji su i najgledaniji elektronički mediji u Hrvatskoj.

Ekipe HTV-a već su od 1991. donosile izvješća o položaju Hrvata u Vojvodini, a vodeći čelnici Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini redovito su gostovali u udarnim političkim emisijama (*Slikom na sliku*, *TV parlament*, *U krupnom planu* i dr.). Odgovorni urednik informativno-političkoga programa 1991.-95. bio je Tomislav Marčinko, dotadašnji zamjenik glavnoga urednika novosadskoga lista *Dnevnik*. O situaciji u Vojvodini u to vrijeme priloge je pripremao i Subotičanin Goran Rotim, novinar HTV-a, u suradnji sa snimateljem Zvonimirom Sudarevićem. Rotim je novinar Vanjskopolitičke redakcije HTV-a od 1993., s prekidima, a 2003.-07. bio je zamjenik glavnoga urednika Informativnoga programa i voditelj središnje informativne emisije *Dnevnik*. Službeno dopisništvo u Srbiji otvoreno je 2003. i nekoliko ga je godina vodila Ivana Dragičević, a od 2008. dopisnik je HRT-a iz Beograda Hrvoje Zovko. Oni, međutim, rijetko izvješćuju o događanjima među vojvođanskim Hrvatima. Život Hrvata u Vojvodini HTV redovito prati od 1997. kroz emisije o hrvatskom iseljeništvu ili hrvatskoj manjini u susjednim zemljama – *Korijeni* i od 2005. *Glas domovine*, koje se emitiraju u popodnevnom ter-

minu. Vanjski su suradnici tih emisija novinar Josip Stantić te snimatelj i montažer Zvonimir Sudarević iz Subotice, a urednik emisije *Korijeni* neko je vrijeme bio Ivo Kujundžić (1998.-2000.). Na HTV-u kao novinarka radi i Subotičanka Slavica Babić (rođ. Matković), a kao redatelj Branko Ištvančić, koji je u produkciji HRT-a snimio više od 50 dokumentarnih filmova (među njima i nagrađivane *Plašitelj kormorana* i *Bunarman*), igrani film za dramski program i nekoliko televizijskih serijala (*Franjevci u Hrvata*, *Benediktinska Hrvatska* i *Kako nastaje umjetničko djelo* i dr.), a u koprodukciji s HRT-om snimljen je i njegov dugometražni igrani film za djecu *Duh u močvari*.

Od utemeljenja HRT-a HR ima dopisnica iz Beograda: najprije je to bio Duško Mandić, nakon njega Ivana Sutlić-Perić, a od 2008. Hrvoje Zovko. I oni su vrlo rijetko izvješćivali o događajima u ovdašnjih Hrvata. U programu HR-a život i problemi vojvođanskih Hrvata zastupljeni su od sredine 1990-ih u specijaliziranoj emisiji *Hrvatima u Bačkoj, Banatu i Srijemu*, u kojoj je posebno istaknutu ulogu imala novinarka i urednica emisije Slavica Štefić. Prvi je o položaju Hrvata u Vojvodini za emisiju izvješćivao Ivo Kujundžić iz Budimpešte, a od 1996. vanjski je suradnik te emisije Josip Stantić. Potkraj 1990-ih emisija se gasi, a izvješća iz Vojvodine nastavljaju se objavljivati u emisiji *Hrvatima izvan domovine* na Prvom programu HR-a. God. 2001. HR pokreće novi kanal *Glas domovine*, koji je 2003. prešao na cjelodnevno emitiranje. U sklopu toga programa teme iz života Hrvata u Vojvodini i Srbiji dobile su veći medijski prostor. Cijeli svoj radni vijek na Hrvatskom radiju kao tonski majstor i voditelj tehničke službe proveo je i elektroinženjer Blaško Vuković iz Tavankuta.

Lit.: www.hrt.hr

T. Žigmanov

HRVATSKA REVIIJA, časopis. Doživjela znatne konceptijske i uređivačke promjene u tri tečaja. Pokrenuta 1928. u Zagrebu kao mjesečnik Matice Hrvatske. Prvo godište uređivali su Branimir Livadić i Stjepan Iv-

šić, a od 1929. do 1941. Blaž Jurišić. Kao književni časopis nje govala je žanrovsku raznovrsnost (novele, drame, pjesme, eseji-stika, kritika) te se odlikovala reprezentativnom likovnom opremom (likovni urednik Vladimir Kirin) s reprodukcijama rado-va istaknutih slikara (Josip Račić, Vladimir Becić, Jerolim Miše i dr.). Isprva su suradnici bili pisci različitih političkih i estetskih usmjerenja, a od 1933. postupno se priklanja političkoj desnici. Među suradnicima bili su i Vladimir Nazor, August Cesarec, Miroslav Krleža, Milan Begović, Vasa Bogdanov, Ivan Goran Kovačić, Milan Šuf-flay, Mile Budak, Filip Lukas, Gustav Kr-klec, Tin Ujević, Dragutin Tadijanović i dr. Časopis je izlazio do 1945. a nakon progla-šenja NDH uređivao ga je 1941.-43. rođeni Subotičanin Marko Čović.

Časopis pod istim imenom, s podnaslo-vom »kulturno-književni tromjesečnik«, pokrenuli su 1951. u Buenos Airesu hrvatski politički emigranti Antun Bonifačić i Vinko Nikolić. Od 1954. urednik je V. Ni-kolić, koji je uspio okupiti najistaknutije pi-sce među hrvatskim iseljeništvom (Milan Blažeković, Gojko Borić, Ante Ciliga, Vin-ko Grubišić, Jere Jareb, Ante Kadić, Luci-jan Kordić, Hrvoje Lorković, Ivan Meštro-vić, Jure Petričević, Bogdan Radica, Pavao Tijan, Viktor Vida, Dušan Zanko). Od 1966. izlazi u Europi, a najdulje (1978.-90.) u Barceloni. Osim književnih priloga Nikoli-ćeva je *Hrvatska revija* objavljivala memo-arsku i putopisnu prozu, publicističke prilo-ge te kritiku. Utemeljila je 1954. i *Knjižni-cu*, u čijem je ciklusu *Ljudi i krajevi* kao 14. knjiga objavljeno djelo Marka Čovića *Ne-jugoslavenska Jugoslavija i Hrvati* (Mün-chen-Barcelona, 1975.), a sljedeće su godi-ne u *Hrvatskoj reviji* objavljeni i njegovi članci u kojima je pokušao objasniti zam-ršene povijesne nacionalno-integracijske procese među Bačkim Hrvatima (*Hrvatska revija. Jubilarni zbornik 1951-1975*, Bar-celona, 1976; *Hrvatska revija* br. 26, Bar-celona, 1976). Sa svojom knjižnicom *Hrvat-ska revija*, uz više novinski usmjerenu *No-vu Hrvatsku* u Londonu, stekla je ugled središnjega glasila u hrvatskom iseljeništvu te njegova intelektualnoga mosta prema do-movini.

Nakon uspostave hrvatske neovisnosti Nikolić je 1991. vratio časopis u okrilje Matice hrvatske te ga nastavio voditi u Za-grebu. Od tematici bačkih Hrvata u Nikoli-ćevoj *Reviji* sporadično je pisalo uredništvo te Ante Sekulić i nepoznat autor (pseu-donim Bunjevac), objavljivana su i pisma anonimnih čitatelja o položaju Hrvata u Vojvodini. Nakon Nikolićeve smrti 1997. časopis je nastavio uređivati njegov dugo-godišnji suradnik Boris Maruna. Iscrpna, znanstveno zasnovana *Bibliografija Hrvat-ske revije 1951.-2000.* objavljena je 2003. u suradnji s Leksikografskim zavodom Miro-slav Krleža (urednica Nataša Kosić-Bašić).

*Bunjevačke teme – središnja tema
br. 3/2005 Hrvatske revije*

Od 2001. *Hrvatska revija* ponovno izla-zi u obnovljenom tečaju kao znanstveno-popularni, bogato ilustrirani tromjesečnik, od kada je urednik Mladen Klemenčić. Pri-loge s temama iz života bačkih Hrvata obja-vljivali su Krešimir Bušić, Stevo Mačko-vić, Robert Skenderović i Naco Zelić (2/2003, 3/2003/, 4/2007, 2/2008), a u broju 3/2005 prilozi S. Mačkovića, R. Skendero-vića, Mirka Grlice i Tomislava Žigmanova objavljeni su u okviru središnje teme broja (*Bunjevačke teme*).

M. Klemenčić

HRVATSKA RIJEČ, novine koje su izlazi-le u Subotici nakon Drugoga svjetskoga ra-ta. Nastale su iz latiničnoga izdanja glasila

Pokrajinskoga narodnooslobodilačkoga odbora Vojvodine *Slobodna Vojvodina*, čije je uredništvo osnovano potkraj svibnja 1945. u Subotici, a prvi im je broj izašao 31. V. 1945. Kako je istodobno izlazilo i ćirilicom izdanje *Slobodne Vojvodine* s različitim sadržajem, što je u čitatelja pobuđivalo nedoumice i nerazumijevanja, subotičko latinično izdanje lista 26. VIII. 1945. mijenja naziv u *Hrvatska riječ*, s podnaslovom *Glasililo narodne fronte Vojvodine*, čime je nastavljen kontinuitet novinstva na hrvatskom jeziku u Subotici. Isprva su novine izlazile svakodnevno, osim ponedjeljka, a poslije i osim srijede, a od 6. XII. 1946. postale su u tjednik. Od 6. III. 1953. mijenjaju podnaslov u *Glasililo Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije za Vojvodinu*. Posljednji 29. broj lista pod tim imenom izašao je 27. VII. 1956., a od sljedećega 30. broja preimenovan je u *Subotičke novine*. Pod tim imenom list izlazi do danas.

Glavni i odgovorni urednik isprva je bio Dragutin Franković – od 1. do 83. br. (26. VIII. 1945. – 11. IV. 1946.), zatim Ante Vojnić Purčar (koji je do tada bio zamjenik urednika) od 84. do 34. iz 1948. (12. IV. 1946. – 19. VIII. 1948.). Neko vrijeme urednik nije označavan, poslije list uređuje redakcijski odbor (7. I. 1949. – 28. I. 1949.), zatim je odgovorni urednik Vladislav Kopunović (4. II. 1949. – 6. X. 1950), pa po-

novno redakcijski odbor, i na kraju Josip Kujundžić (3. XI. 1950. – 27. VII. 1956.). Kao direktor naveden je bio samo Stipan Marušić u razdoblju 3. XI. 1950. – 26. II. 1954.

List je tiskan je u Tiskarskom poduzeću *Minerva* u Subotici, izlazio je na 6, 8 ili više stranica u crno-bijeloj tehnici, a više je puta mijenjao zaglavlje i format (41 x 29 cm, 46 x 32 cm, 49 x 34 cm, 56 x 45 cm). Uredništvo je primalo novčanu pomoć od čitatelja, raznih institucija i tvornica. U listu su bili praznični prilogi za Božić, Prvi svibnja i Dan Republike (29. XI.), a imao je i književnih priloga, poslije i književnu stranicu.

Među suradnicima bili su mnogi tada najistaknutiji politički i kulturni djelatnici, poglavito oni iz kruga subotičkih bunjevačkih Hrvata: Geza Babijanović, Balint Vujkov, Koloman Stipić, Antun Vojnić Purčar, Grgo Skenderović, Matija Jaramazović, Mato Brčić Kostić, Matija Evetović, Ladislav Levai, Ivan Milanković, Blaško Vojnić Hajduk, Lajčo Jaramazović, Vladimir Đanić, Milan Asić, Vladislav Kopunović, Dragutin Franković, Marko Vukov, Marko Skenderović, Đeno Andreković, Mirko Bačlija, Josip Kujundžić, Mirko Huska, Ernest Tili, Marko Pejić, Blaško Ivić, Antun Milodanović, Albe Rudinski, Matija Poljaković, Draginja Lendvai, Lazar Merković, Jelica Golić, Kata Budinčević, Ivan Vuko-

Hrvatska riječ, 3. VII. 1946., Subotica

vić, Josip Klarski, Geza Gulka, Pavao Bačić, Pajo Ivandekić, Kalman Petković, Jakov Orčić, Milan Martinović – Metalac, Estera Ivković... Mnogi suradnici potpisivali su se samo inicijalima.

List je nastao kao izraz želje novih komunističkih vlasti da izdavanjem novina na hrvatskom jeziku pokažu želju za proklamiranom nacionalnom ravnopravnošću Hrvata u Vojvodini, što je bio dio programa Komunističke partije. U tom nacionalnom pogledu list je također slijedio partijsku politiku, koja je raskinula s prijeratnom praksom beogradskih vlasti te u Bačkoj više nije politički priječila integraciju bačkih Bunjevaca u hrvatsku naciju. Tako su tekstovi bili pisani uglavnom hrvatskim književnim jezikom, ali je također korišten i srpski književni jezik. Sadržajno promatrano, uređivačka politika lista bila je na crti politike nove socijalističke vlasti i uklapala se u sustav ograničene slobode pisanja. No 1950-ih u partiji u Vojvodini ojačale su antihrvatske struje te se i u novinama sve manje pisalo na hrvatskom jeziku, a na kraju, u sklopu sustava socijalističkoga jugoslavenstva, koji je podrazumijevao gašenje manjinskih institucija jugoslavenskih naroda izvan matičnih republika, list je i formalno prestao biti hrvatski promijenivši ime. Od 2003. naziv *Hrvatska riječ* nosi novopokrenuti tjednik u Subotici.

E. Bažant

HRVATSKARIJEČ, informativno-politički tjednik. Izdaje ga istoimena novinsko-izdavačka ustanova, osnovana Odlukom Skupštine AP Vojvodine od 8. V. 2002., na temelju inicijative koju je pokrenulo Hrvatsko akademsko društvo iz Subotice godinu dana prije. Politički je artikulirao i operativno provodio tadašnji pokrajinski zastupnik Kalman Kuntić (Hrvatski narodni savez). Glavna joj je svrha da na institucionalan i profesionalan način građanima hrvatske nacionalnosti u Vojvodini omogući ostvarivanje prava na informiranje na vlastitu jeziku u području tiskanih medija izdavanjem informativno-političkoga glasila. List nosi ime tjednika koji je izlazio 1945.-56. Pokrajinske su vlasti prije izbora 2004. osnivačka prava nad medijima na manjinskim

jezicima prenijele na manjinska vijeća te je tako i Hrvatsko nacionalno vijeće preuzelo osnivačka prava nad ustanovom, a time i tjednikom 30. VII. 2004., dok je obveza financiranja i dalje ostala na pokrajinskim tijelima.

Novi logotip *Hrvatske riječi*

Prvi je broj izašao 31. I. 2003. i otada se u prodaji pojavljuje svaki petak. Isprva je izlazio na 32 stranice, a poslije se ustalio na 52 (desetak brojeva izašlo je i na 68 stranica). U listu se objavljuju i mjesečni dodaci – podlisci za djecu *Hreko* i za mladež *Kužiš*. U početku je tjednik nastojao poštovati profesionalni uređivački koncept u pristupu informiranju, zauzimajući se za istinito i objektivno informiranje o svim relevantnim zbivanjima u široj društvenoj zajednici. Osim toga, na stranicama *Hrvatske riječi* posebna se pozornost posvećuje životu Hrvata u mjestima u Vojvodini u kojima žive te njihovu svakodnevnomu radu i stvaranju, zatim u politici, obrazovanju i kulturi te vjerskom životu. U prve dvije godine izlazenja u tjedniku su surađivali najvažniji novinari među vojvođanskim Hrvatima (Mirko Sebić) te ugledni novinari iz Srbije (Ivan Torov, Mihal Ramač i dr.) i Hrvatske (Goran Rotim, Goran Milić i dr.). Nedugo nakon prenošenja osnivačkih prava tjednik gubi uređivačku neovisnost, koncepcijski sve više postaje glasilom osnivača, a s vremena na vrijeme priklanja se i otuđenim centrima moći. Većina sadržaja tjednika odnosi se na Suboticu, dok se još uvijek traži način za bolje pokrivanje tema iz drugih regija u kojima Hrvati žive. No unatoč ovim ograničenjima, *Hrvatska riječ* je kroničar najvažnijih političkih i kulturnih događaja iz života hrvatske zajednice u Vojvodini te donosi napise iz povijesti vojvođanskih Hrvata.

List je isprva tiskan u novosadskoj tiskari *Dnevnik*, a od rujna 2006. tiska se u *Rotografici* u Subotici. Otada se, zahvaljujući visini dotacija iz pokrajinskoga proračuna, tiska u luksuznoj opremi. Funkciju glavnoga urednika obavljao je Zvonimir Perušić 2003.-07., a otada je glavna urednica Jasminka Dulić. Od početka izlaženja list ima i internetsku stranicu, koja je vremenom mijenjala oblik, vrstu i količinu predstavljana sadržaja.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 100, Subotica, 2004; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas: Traganje za identitetom*, Zagreb, 2006. .

T. Žigmanov

HRVATSKARIJEČ, »hrvatski vanstranački list« koji je izlazio u Vukovaru. Prvi broj objavljen je 5. V. 1926. Glavni urednik i vlasnik bio je Gustav Miltzer. Objavljivao je članke o regionalnim temama iz Vukovara i njegove bliže okolice. Iako nominalno izvanstranački list, bio je izrazito kritičan prema Stjepanu Radiću sve do studenoga 1927., kada se politička orijentacija lista mijenja nakon što je u njemu počeo objavljivati Matija Buzov iz Vajske. Razilaženje u političkim stajalištima i uređivačkoj politici s glavnim urednikom i vlasnikom *Hrvatske riječi* rezultirat će prekidanjem njezina daljnjega izlaženja 21. IV. 1928. i pokretanjem *Nove hrvatske riječi* u vlasništvu i pod uredništvom samoga Buzova.

Hrvatska riječ, 26. XI. 1927., Vukovar

Od 46. broja iz 12. XI. 1927. *Hrvatska riječ* počinje redovito objavljivati političke i kulturne vijesti iz šokačkih naselja u jugozapadnoj Bačkoj (Vajska, Plavna, Bođani, Bač i Sonta). Autor većine članaka bio je Matija Buzov. Ustanovio je redovitu rubriku *Dopisi s onu stranu Dunava*, koja je bila namijenjena vijestima iz bačkih sela. Pod

suradničkim, a zatim i uredničkim Buzovljevim utjecajem *Hrvatska će riječ* iz lokalnoga vukovarskoga lista prerasti u glavno glasilo susjednih srijemskim te šokačkih sela u Bačkoj. List će poticati kulturno i političko povezivanje Hrvata s obiju strana Dunava, ali i gospodarsku i prometnu orijentaciju sela iz jugozapadne Bačke prema Vukovaru. Zahvaljujući izvještajima o političkom i kulturnom životu bačkih Šokaca, osobito od studenoga 1927. do travnja 1928., tjednik predstavlja važan izvor podataka o životu šokačkih sela u tom razdoblju.

M. Bara

HRVATSKARIJEČ → *Kalendar Hrvatska riječ 1952*

HRVATSKARIJEČ → Novinsko-izdavačka ustanova *Hrvatska riječ*

HRVATSKA SELJAČKA STRANKA, politička stranka osnovana 22. XII. 1904. pod imenom Hrvatska pučka seljačka stranka (HPSS), koje je 1920. promijenila u Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS), a 1925. u Hrvatska seljačka stranka (HSS). Pripreme za osnivanje stranke vođene su dugo, a važnu ulogu imao je u njima list *Dom* (1899.-1904.), kojemu je glavna svrha bilo podizanje svijesti hrvatskih seljaka i njihovo političko animiranje. Stranački program bio je zasnovan na učenju Antuna i Stjepana Radića o moralu, vjeri, miru, slobodi, poštenju, pravdi i napretku. Još i prije formalnoga pokretanja stranke Antun Radić posvetio je pozornost ugarskim Bunjevcima i Šokcima te je o njima u *Domu* objavljivao napise, a nastavio je to činiti i u istoimenom stranačkom glasilu HSS-a od 1906. Stjepan Radić dopisivao se s Vranjom Sudarevićem, tadašnjim urednikom subotičkoga *Nevena*. Pretplatnika *Doma* bilo je i u Bačkoj (u današnjem mađarskom i vojvođanskom dijelu), pa su tamošnji Hrvati bili upoznati sa stranačkim programom i političkim kretanjima u Hrvatskoj. Stranka je smatrala da je ostvarenje hrvatske državnosti moguće u okvirima Austro-Ugarske uz preustroj države i prela-

zak na trijalizam, čime bi Hrvatskoj i drugim slavenskim zemljama u Monarhiji bio osiguran ravnopravan položaj. Kako je izborni sustav utemeljen na imovinskom cenzusu siromašnima uskraćivao izborno pravo, na izborima za Hrvatski sabor stranka je postizala skromne rezultate: 1906. nije osvojila nijedan mandat, 1908. osvojila je dva, a 1911. devet mandata od ukupno 88 biranih zastupnika.

Stjepan Radić na zboru HSS-a u Subotici 1926.

Potkraj Prvoga svjetskoga rata stranka se izjašnjava za hrvatsku državu unutar južnoslavenske zajednice, ali izvan Monarhije. Ideju stvaranja južnoslavenske države slijedila je i većina Hrvata u južnoj Ugarskoj, koje su – kao predstavnici Narodnoga vijeća iz Subotice – zastupali Blaško Rajić, Mirko Ivković Ivandekić i Stjepan Vojnić Tunić. Njih su trojica sudjelovala na povijesnoj sjednici Hrvatskoga sabora 29. X. 1918., na kojoj su se susreli sa Stjepanom Radićem i drugim zastupnicima i političarima. HPSS, nezadovoljna naznakama budućega srpskoga hegemonizma, zahtijevala je da se ne žuri s ujedinjenjem kako bi se prije toga buduća država u pregovorima definirala kao zajednica ravnopravnih naroda, ali se u uvjetima otvorenih teritorijalnih aspiracija susjednih država Italije, Srbije i Mađarske većina zastupnika opredijelila za brzo ujedinjenje sa Srbijom u južnoslavensku zajednicu, pri čemu bi se sporna pitanja sa srpskim vodstvom razriješila poslije.

Na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. stranka u Bačkoj i u veliku dijelu drugih područja nove države na kojima su Hrvati živjeli u znatnu broju nije bila organizirana, ali je unatoč tomu, budući da više nije bilo imovinskog cenzusa za muške birače (žene nisu imale pravo glasa), dobila više glasova nego sve druge hrvatske stranke zajedno te je osvojila 50 od 93 zastupnika, koliko ih se biralo na području Hrvatske sa Slavonijom (od ukupno 419 zastupnika u skupštini). Nakon toga stranka je promijenila ime, opredijelila se za republikanstvo i istaknula zahtjev za seljačku mirotvornu republiku te objavila Ustav Nezavisne Seljačke Republike Hrvatske u siječnju 1921. Zbog kritika upućenih Stjepanu Radiću da su zapostavljeni ostali hrvatski krajevi, na sastanku izabраниh narodnih zastupnika HRSS-a u Zagrebu 8.-9. I. 1921. odlučeno je da stranka oko sebe okupi cijeli hrvatski narod te je predviđeno da Hrvati izvan Banske Hrvatske o području kojemu žele pripadati odluče slobodnim plebiscitom pod međunarodnom kontrolom. Jedan od prihvaćenih prijedloga bio je i ovaj: »Treba isto tako omogućiti plebiscit i bačkim Hrvatima (Bunjevcima i Šokcima), koji su po svom govoru i po svojoj kulturi i po svojoj svijesti tako čisti Hrvati kao Dalmatinci i Hercegovci«. Tomu su sastanku nazočili Stjepan Vojnić Tunić i Vranje Sudarević, predstavnici bačkih Hrvata, koji su vodstvo stranke uvjerali u potrebu da organizacije pokrene i u Bačkoj. U to vrijeme dio bačkih Hrvata već se upoznao s idejama hrvatskoga seljačkoga pokreta, i to služeći vojni rok u hrvatskim krajevima, gdje su dolazili u doticaj s Radićevim suradnicima i povjerenicima, ali i studirajući u Zagrebu te preko stranačkih izaslanika u Bačkoj.

Prve organizacije djelovale su neformalno, u tajnosti i često u krugu obitelji i njihovih prijatelja, a jedna je od najranijih osnovana 1921. u Bačkom Monoštoru. Iste godine pokušalo se masovno pridobiti seljaštvo u okolici Subotice, koju je tada posjetio i Ivan Pernar, jedan od najbližih suradnika Stjepana Radića. Međutim, jače stranačko organiziranje – zbog straha stanovništva od represija vlasti i nacionalistič-

kih organizacija – još nije bilo moguće. Tijekom toga razdoblja HRSS je odbijao sudjelovati u radu Ustavotvorne skupštine, a poslije i priznati centralistički Vidovdanski ustav iz 1921.

Na parlamentarnim izborima u ožujku 1923. stranka je osvojila 69 od ukupno 312 mandata, čime je postala druga po snazi skupštinska stranka. HSS je istaknuo svoje izborne liste i u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini i Sloveniji, ali zbog pritisaka i nepripremljenosti biračkoga tijela ne i u Bačkoj. Ipak, nakon duljih organizacijskih priprema i čestih posjeta Radićevih izaslanika, tijekom 1923. osnovane su podružnice HRSS-a u Subotici, Tavankutu, Maloj Bosni, Somboru sa salaškim naseljima (Nenađić, Gradina, Bezdanski Salaši, Matarići, Lugumerci), ali i među Madžarima i Nijemcima u okolici. U bačkim ograncima stranke uz pripadnike navedenih naroda bilo je i Srba, iako malo, zbog čega je stranka izlazila iz okvira usko nacionalne partije. Osnivači ograna bili su uglavnom seljaci, ali i studenti, odvjetnici i druge osobe koje nisu izravno ovisile o državnoj službi i plaći (primjerice, Matija Evetović, jedan od osnivača subotičkoga ogranka, morao je zbog prijetnja da će izgubiti službu napustiti HRSS i učlaniti se u Pašićevu Narodnu radikalnu stranku).

Kada je Stjepan Radić u srpnju 1923. primio članove Hrvatskoga pjevačkoga društva *Neven* iz Subotice, ostavio je jak dojam na Josipa Vukovića – Đidu i Mihovila Kataneca, članove *Nevena* koji su bili politički aktivni u Bunjevačko-šokačkoj stranci (BŠS). Od tada će utjecaj Radićevih ideja u BŠS-u jačati i dovesti do podvajanja stranke na frakciju koja je simpatizirala HRSS i struju okupljenu oko Blaška Rajića, sklonijega suradnji sa strankama katoličkoga usmjerenja.

Zbog stalnoga oporbenoga držanja i kritiziranja državnoga uređenja HRSS je bio pod pritiskom režima, a to se odnosilo i na njegove simpatizere u Bačkoj. Tražeći oslonac u inozemstvu, stranka se 1924. učlanila u Seljačku internacionalu u Moskvi, što je režimu omogućilo da na nju primijeni Obznanu, tj. zapovijed vlade Kralje-

vine SHS o zabrani djelovanja Komunističke partije iz 1920. No u to vrijeme jača agitacijski rad stranke u Bačkoj, predstavnici stranačkoga vodstva često posjećuju mjesne organizacije, pa i Stjepan Radić, koji je u tajnosti posjetio Sombor 1924. i boravio na salašu Antuna Matarića, predsjednika somborske organizacije.

Na parlamentarnim izborima 1925. stranka je namjeravala učvrstiti pozicije u Bačkoj pridobivanjem glasova Hrvata i mađjina. No u Subotici, najjačem središtu stranke u Bačkoj, vlasti su primijenile Obznanu na HRSS i poništile joj listu, dok su prvaci kotarske organizacije s predsjednikom Tomom Matkovićem uhićeni. Mjere zastrašivanja primijenjene su i u Bačkom Monoštoru, gdje su potpisnici Radićeve liste bili zatvarani i fizički zlostavljani. U takvim okolnostima stranka je dobila minimalan broj glasova, ali je na državnoj razini ipak uspjela osvojiti 67 mandata. Uhićen je i Stjepan Radić, pa je stranka morala razmišljati o promjeni političke taktike. Usporedno s pritiscima na HRSS, skriveno od javnosti vođeni su pregovori uhićenoga Radića i beogradskoga političkoga vrha. Na mogućnost sporazuma reagirao je i BŠS, koji je najavio nepriznavanje političkoga dogovora kojim bi bački Hrvati ostali prepušteni beogradskom centralizmu. Radićevim političkim zaokretom, tj. priznavanjem jedinstva države, dinastije Karađorđević i Vidovdanskoga ustava, izbačeno je republikanstvo iz imena i programa stranke, koja je nakon toga ušla u koalicijsku vladu s Narodnom radikalnom strankom Nikole Pašića. Time su se stvorili obostrani interesi za pristupanje BŠS-a u HSS-u: od ulaska u HSS bački su Hrvati očekivali ostvarenje nacionalne i socijalne zaštite, dok je HSS time proširio svoje biračko tijelo i prostor djelovanja. Intenzivirani pregovori rezultirali su Radićevim dolaskom u Suboticu, gdje je 17. I. 1926. održao veliku skupštinu pred 25 000 znatizeljnih građana i seljaka iz subotičke okolice. Izjave dvaju stranačkih vodstava svjedočile su o vrlo skorom stupanju većine bačkih Hrvata u redove hrvatskoga seljačkoga pokreta. Ujedinjenje je objavljeno u Somboru 24. V. 1926. na skup-

štini koju je posjetilo vodstvo stranke sa Stjepanom Radićem. Sve mjesne organizacije BŠS-a postale su organizacije HSS-a, dok je *Neven* postao »glasilo Hrvatske seljačke stranke za Srijem i Vojvodinu«. Brojni listovi Radikalne stranke, s kojom je HSS bio u koaliciji, komentirali su taj politički čin kao »svečano pretvaranje Bunjevaca u Hrvate«. Političko opredjeljenje u javnosti je izjednačavano s nacionalnim, pa su prorežimski orijentirani Bunjevci i Narodna radikalna stranka činili sve da se bački Hrvati otrgnu od Radićeva utjecaja. Protiv Radićeva angažmana u Bačkoj bila je i Vojvođanska pučka stranka Blaška Rajića, koja se također borila za prava Hrvata u Bačkoj, ali je nacionalni interes stavila u drugi plan u namjeri da se nametne svim katolicima u Vojvodini. Većina nesporazuma između Blaška Rajića i Stjepana Radića bila je uzrokovana Radićevim kritikama svećenstva i klerikalnih stranaka. Iako je bilo pokušaja da te dvije stranke u Bačkoj politički djeluju zajedno, njihova suradnja nije uspostavljena.

Neven, glasilo HSS-a za Srijem i Vojvodinu, 10. VI. 1926.

Na oblasne izbore u siječnju 1927. u subotičkom i somborskom kotaru stranka je izašla samostalno. Izbori su provedeni u ozračju nasilja, političkih makinacija i fizičkoga nasilja nad članovima HSS-a u Kupusini, Bačkom Monoštoru i Čonoplji. U takvim okolnostima stranka je osvojila 3 oblasna mandata u subotičkom kotaru i 1 mandat u somborskom. Nakon izvješća o nasilju i izbornim prijevarama u Bačkoj, Baranji, Srijemu te Bosni i Hercegovini HSS je raskinuo koaliciju s Narodnom radikalnom strankom.

Skupina nezadovoljnika sa subotičkoga i somborskoga područja (Tomo Matković

iz Subotice, Mijo Ferković iz Malog Bajmoka i Josip Palić iz Sombora) u svibnju 1927., zbog razmimoilaženja s nekadašnjim vodstvom BŠS-a, koje je zauzelo najvažnije položaje u bačkim organizacijama HSS-a, odlučila je osnovati Vojvođansku seljačku stranku, koja se nakon slabih rezultata ubrzo ugasila. S druge strane, u lipnju 1927. na području subotičkoga kotara djelovalo je 38 mjesnih ogranaka HSS-a (Tavankut, Mirgeš, Čikerija, Đurđin, Pavlovac, Vamtelek, Verušić, Žednik, Bajmok, Mala Bosna, Mali Bajmok i dr.), na području somborskoga 22 (Bereg, Lemeš, Monoštor, Nenadić, Gradina, Bezdanski Salaši, Matarići, Lugumerci i dr.), veći broj u okolici Bača (Vajska, Plavna, Bođani te u okolnim njemačkim naseljima), nekoliko na području Bačke Topole (Stara Moravica, Pačir i dr.). Većina hrvatskih naselja, uključujući i ona salaška, imala je svoje ogranke, a pojedina su naselja zbog disperziranosti imala veći broj ogranaka (npr. Tavankut: Skenderov šor, Donji Tavankut, Tavankut centrala, Serezla selo). I u Subotici je svaki od sedam gradskih kvartova imao svoju organizaciju. Ogranci HSS-a postojali su i u nekim većinski mađarskim (Tompa, Halaški Vinogradi, Šupljak, Hajdukovo, Palić i dr.) ili njemačkim naseljima (Apatin, Odžaci). I među studentima Pravnoga fakulteta u Subotici djelovala je akademska organizacija stranke, koju je predvodio Mićo Skenderović. Pokrenuta je i prosvjetna organizacija stranke Seljačka sloga, koja je preuzela ulogu u kulturnom preporodu sela i salaških naselja. Tijekom 1920-ih godina profilirali su se čelni ljudi hrvatskoga seljačkoga pokreta u Bačkoj: Josip Vuković – Đido, Stjepan Vojnić Tunić, Mirko Ivković Ivandekić, Mihovil Katanec, Ivan Tolj, Antun Matarić, Grga Vuković, Joso Strilić, Nikola Babić te mnogi drugi po manjim sredinama.

Pred parlamentarne izbore u rujnu 1927. donesen je nov Pravilnik stranke, prema kojem se HSS u Hrvatskoj i svuda među Hrvatima kao politička organizacija i dalje nazivao HSS-om, dok je kao socijalna struja dobio ime Narodni seljački pokret, a u širenju političke djelatnosti izvan hrvatskih područja Narodna seljačka stranka. Pokrenuta su i stranačka glasila na mađar-

skom i njemačkom jeziku (*Bácska* i *Der Bauer* u Somboru te *Föld* u Subotici) radi pridobivanja manjinskih naroda. Stjepan Radić pokazivao je veliko zanimanje za područje Bačke pa je pred izbore, na kojima je bio nositelj liste za subotički okrug, u Ludašu 15. VIII. i Subotici 15.-16. VIII. održao javna predavanja i političke skupštine. Agitaciju u Bačkoj vodili su i drugi članovi vodstva stranke: Juraj Krnjević, Đuro Basariček, Pavle Radić, Ivan Krajač i dr. Stranka je na izborima dobila 4 107 glasova u subotičkom izbornom kotaru i 3 416 u somborskom, a na cijelom državnom području stranka je osvojila 63 mandata. Nakon izbora HSS je sa Samostalnom demokratskom strankom Svetozara Pribičevića formirao vladajuću Seljačko-demokratsku koliciju (SDK).

Pečat kotarske organizacije HSS-a u Subotici

Za općinske izbore, koji su se u Bačkoj prvi put trebali održati 6. XI. 1927., stranka je nastojala okupiti sve bačke Hrvate, čiji su glasovi bili rasuti između više stranaka. Na općinskim izborima stranka je osvojila većinu u Vajskoj i Kupusini, a znatan broj svojih predstavnika osigurala je i u općinskim skupštinama Subotice, Sombora, Bača, Berega, Bačkoga Monoštora, Lemeša, Bođana i Čantavira. Veći dio političkih aktivnosti obavljan je tijekom zimskih mjeseci izvan sezone poljodjelskih radova, kada su reorganizirani mjesni ogranci. Na takve skupove slani su izaslanici Stjepana Radića, koji su članstvu davali smjernice za djelovanje. U sklopu zajedničke kampanje dvojica predsjednika SDK i veći broj narodnih zastupnika održali su skupštine u Subotici 29. V. 1928. te Somboru i Bačkom Monoštoru 17. VI. 1928., na kojima su kritizirali odnos vlasti prema Vojvodini, napose poreznu politiku.

Pucnji zastupnika Radikalne stranke Puniše Račića 20. VI. 1928. u beogradskoj Narodnoj skupštini značili su formalni kraj jedne faze političkoga života u Kraljevini SHS, ali i u samom HSS-u. Ubijeni su Pavle Radić i Đuro Basariček, a teško su ranjeni Ivan Pernar, Ivan Grandža i Stjepan Radić, koji je od posljedica ranjavanja ubrzo i preminuo. Nakon toga vodstvo stranke preuzeo je dotadašnji dopredsjednik Vladko Maček, a SDK se povukao iz skupštine zahtijevajući njezino raspuštanje i raspisivanje novih izbora. Radikalizirajući svoje stavove, dio bačkih HSS-ovaca otvoreno je zagovarao podjelu Vojvodine na hrvatski (Baranja, sjeverna i zapadna Bačka) i srpski dio (Banat i jugoistočna Bačka). Uvođenjem apsolutističkoga režima kralja Aleksandra Karađorđevića 6. I. 1929. HSS je zabranjen, a njegovi su vodeći članovi uhićivani i zatvarani, što je vodilo postupnomu političkomu pasiviziranju. Članstvo u Bačkoj nastavilo je nacionalno djelovanje u kulturno-prosvjetnim i katoličkim društvima, u kojima će biti izgladene nesuglasice sa simpatizerima politike Blaška Rajića.

Nakon donošenja Oktroiranoga ustava iz 1931. kralj Aleksandar odlučio je provesti izbore, koji su bili karikaturni: moglo se glasovati samo za jednu – vladinu listu, a glasovanje je bilo javno. U uvjetima diktature pojedini čelnici stranke u Subotici (Mirko Ivković Ivandekić, Ivan Ivković Ivandekić, Matija Išpanović) promijenili su političku orijentaciju i poduprli vladinu politiku. Politički pritisci i ekonomska kriza prisilili su nekadašnje vodstvo bačkoga HSS-a da početkom 1932. prekine izdavati *Neven*, koji je sve dotle izvješćivao u duhu hrvatskoga seljačkoga pokreta.

Nakon ubojstva Aleksandra Karađorđevića 1934. kraljevsku vlast preuzima Namjesničko vijeće na čelu s knezom Pavlom Karađorđevićem. Rad HSS-a i dalje je bio zabranjen, pa je on djelovao u sklopu Udružene opozicije, koju je na izborima 1935. predvodio Vladko Maček. Kako je glasovanje, kao i 1931., bilo javno, koalicija nije uspjela osvojiti vlast (oko 37% osvojenih glasova, ali samo 18% zastupničkih mjesta), ali je svojim rezultatima ozbiljno uzdr-

mala položaj režima. U Bjelovaru je djelovao jedan od najistaknutijih članova HSS-a toga kraja odvjetnik Ivša Lebović (1874.–1936.), podrijetlom iz obitelji koja je došla iz Tavankuta u Vrpolje (Slavonija). U Subotici je nositelj Mačekove liste bio Josip Vuković – Đido, koji je izabran za narodnoga zastupnika osvojivši gotovo 10 000 glasova. Stranka se ubrzo ponovno organizirala i obnovila nekadašnje ogranke i organizacije pod njezinim utjecajem (Seljačka sloga, Hrvatski radnički savez) te osnovala nove (Gospodarska sloga). Poluvojne stranačke formacije Hrvatske seljačke (građanske) zaštite u Bačkoj nisu osnivane, iako su se javile i takve inicijative u namjeri da se seljaci zaštite od nasilja žandara. Mačeka i politiku stranke poduprlo je i svećenstvo s Blaškom Rajićem na čelu, što je dovelo do političkoga i nacionalnoga homogeniziranja bačkih Hrvata. Stranački predstavnici djelovali su u sportskim, kulturnim i vjerskim društvima, pa je HSS prerastao u širok nacionalni pokret.

Kako pregovori s predstavnicima režima nisu donosili nikakve promjene u političkom životu zemlje, HSS i srpske oporbene stranke 1937. u Farkašiću pokraj Zagreba dogovaraju Blok narodnoga sporazuma, kojim je traženo stavljanje izvan snage Oktroiranoga ustava i izbor nove ustavotvorne skupštine, pri čemu bi u stvaranju novoga ustavnoga poretka – za razliku od Vidovanskoga ustava – sudjelovali i Hrvati, ali dvor i vlada nisu bili spremni izaći u susret opozicijskim zahtjevima. HSS je preuređenje Jugoslavije i rješenje tzv. hrvatskoga pitanja vidio u stvaranju posebne hrvatske federalne jedinice s nekim autonomnim poslovljima.

Zbog promijenjenih međunarodnih političkih okolnosti knez Pavle težio je sredi vanju unutarnjih prilika u državi. Raspisani su izbori za prosinac 1938., na kojima je lista opozicije s Mačekom povećala broj osvojenih glasova na 44%, ali je, zbog nepravednoga izbornoga zakona, vlada sebi osigurala 306 mandata, a opozicija 67. Hrvatski zastupnici odlučili su da neće sudjelovati u radu Narodne skupštine te su objavili rezoluciju ističući pravo na samoodre-

đenje i hrvatsko državno pravo, tj. kontinuitet hrvatske državnosti. Zbog daljnje zaoštravanja međunarodne situacije knez Pavle odlučio je sklopiti sporazum s Mačekom te je predsjednika vlade Dragišu Cvetkovića ovlastio da se što prije dogovori s predsjednikom HSS-a. Sporazumom Cvetković–Maček odlučeno je da se utemelji hrvatska teritorijalna jedinica Banovina Hrvatska. U vrijeme pregovora oko teritorija buduće banovine više delegacija bačkih Hrvata činilo je pritisak na vodstvo HSS-a da se Baranja i dijelovi sjeverne i zapadne Bačke nastanjeni pretežito Hrvatima uključe u Banovinu Hrvatsku. Zbog nemogućnosti postizanja konačnog sporazuma Cvetkovića i Mačeka oko teritorija Banovine Hrvatske odlučeno je da se pri naknadnom, konačnom utvrđivanju opsega Banovine Hrvatske na spornim područjima održi plebiscit, ali je knez Pavle to poslije odbio. Sporazum s Beogradom dio hrvatske javnosti nije odobrio – jedna je struja smatrala da je Maček u pregovorima bio popustljiv (tzv. desni HSS-ovci), dok je druga skupina nezadovoljnika stranci i Mačeku zamjerala što se odustalo od formiranja nezavisne hrvatske države (ustaški pokret). Neuključivanje kotareva Subotica, Sombor, Apatin i Odžaci u granice Banovine Hrvatske bački su Hrvati dočekali s razočaranjem, ali su nastavili djelovati na priključenju matici, u skladu s dijelom sporazuma koji se utvrđivao da će se definitivni opseg Banovine Hrvatske odrediti pri konačnom teritorijalnom preuređenju zemlje. Ubrzo nakon potpisivanja sporazuma stranačko vodstvo uvjerovalo je bačke Hrvate da nisu napušteni i da će se naći način za osiguravanje njihove nacionalne i kulturne slobode, pa je, među ostalim, u prosincu 1939. na izbornoj listi HSS-a za Senat u Banovini Hrvatskoj izabran Josip Vuković – Đido. Manji dio bačkoga članstva stranke, okupljen oko Grge Vukovića, bio je za formiranje posebne federalne jedinice Vojvodine, ali se veći dio članstva priklonio Josipu Vukoviću – Đidi i njegovoj namjeri da se teritorij na kojem su živjeli Bunjevci i Šokci pripoji Hrvatskoj, a podupiralo ga je i svećenstvo s Blaškom Rajićem na čelu. Zbog pritiska srpskoga

Vladko Maček s Josipom Vukovićem – Đidom i Blaškomi Rajićem na Bunjevačko-šokačkoj matineji u Zagrebu 23. IV. 1939.

stanovništva u Banovini Hrvatskoj za izdvajanjem kotareva u kojima su Srbi činili većinu HSS je pomagao iste težnje Hrvata u Bačkoj i Baranji kako bi na taj onemogućio pritisak srpskih nacionalističkih krugova (razne frakcije radikala, Srpski kulturni klub i dr.). Zbog čestih rezolucija, manifestacija i izaslanstava Hrvata iz Bačke i Baranje, koji su tražili konkretne korake u rješavanju svojega statusa, HSS je tijekom 1940. pokrenuo nekoliko političkih akcija kojima je svrha bilo popravljjanje položaja tamošnjih Hrvata i omogućivanje njihova sudjelovanja u vlasti. U suradnji s hrvatskim društvima stranka je pokrenula organizaciju Sabora kulturnih društava bačkih i baranjskih Hrvata, koji je najavljen za 9. III. 1940., te Veliku manifestacijsku skupštinu hrvatskoga stanovništva, najavljenu za 10. III. 1940. u Subotici, na kojima su se očekivale povijesne odluke, no nisu održani zbog straha vlasti od otvorenih sukoba Hrvata i Srba. Dan bačko-baranjskih Hrvata održan je međutim u travnju 1940. u Zagrebu, a politički i kulturni predstavnici iz Bačke i Baranje ponovili su na njemu svoje zahtjeve za pripajanjem Hrvatskoj. HSS je nakon toga činio pritisak da se održe izvanredni općinski izbori u deset bačkih i baranjskih sela u kojima su se poglavarstva postavljala suprotno od političke orijentacije stanovništva. Obje stranke (HSS i Jugoslavenska radikalna zajednica) izborima su davale gotovo plebiscitarni karakter zbog težnja Hrvata

za izdvajanjem iz Dunavske banovine. HSS je na tim izborima dobio većinu u 7 općina, njemački Kulturbund u dvjema, a JRZ u jednoj općini, što je oslikavalo nacionalnu i političku usmjerenost tamošnjega stanovništva. Sve do pred sam rat HSS je u Bačkoj radio na jačanju nacionalne svijesti Bunjevacu i Šokaca te poboljšanju njihova političkoga i kulturnoga položaja. Radi toga su u Bačkoj pokrenute mnogobrojne nacionalne organizacije koje su svoje sjedište imale u Hrvatskoj, a bile su pod utjecajem stranke, poput kulturnih (Seljačka sloga), gospodarskih (Gospodarska sloga), radničkih (Hrvatski radnički savez), sportskih (Hrvatska sportska sloga) i mnogih drugih izvanstranačkih organizacija, koje su podupirale hrvatski nacionalni pokret.

Nakon okupacije Jugoslavije i formiranja NDH stranka je zabranjena, Maček interniran, a ostali prvaci zatvarani. Dio članstva prišao je ustaškom pokretu, dio se priključio partizanima, dok je glavnina ostala vjerna Mačekovoj politici čekanja i distanciranja od ustaša i partizana te vjerovala u konačnu pobjedu zapadnih saveznika i povratak na vlast. U tom je smislu Juraj Krnjević, član jugoslavenske emigrantske vlade u Londonu, u lipnju 1943. uputio pismo Georgeu Williamu Rendelu, britanskomu veleposlaniku pri Ratnoj savezničkoj vladi u Londonu, obrazlažući teritorijalna očekivanja stranke pri formiranju federalne Jugoslavije nakon rata, očekujući uključivanje dijelova Bačke po crti »od istočnoga ruba grada Subotice na sjeveru do međe kotareva Bačka Palanka i Novi Sad na Dunavu«. U Bačkoj članstvo se tijekom rata pasiviziralo, iako su postojali povremeni kontakti između pojedinaca iz bačkoga HSS-a s onima u Hrvatskoj. Još za vrijeme mađarske vlasti u lipnju 1944. Antun Matarić sa suradnicima pozvao je nekadašnje članstvo na priključenje partizanima i pomaganje NOP-u. Potkraj 1944. general Ivan Rukavina održao je govor u oslobođenom Tavanuku, gdje je ocijenio pozitivnom početnu ulogu stranke među bačkim Hrvatima u obrani njihova identiteta, no kritizirao je politiku koju je stranka vodila pod Mačekom. Riječi koje je Rukavina uputio bile su jasne

naznake budućega odnosa komunista prema Mačekovim sljedbenicima.

Potkraj rata Maček odlazi u emigraciju, gdje se već otprije nalazio dio nekadašnjega vodstva stranke. Raslojavanje HSS-a, koje je počelo još u vrijeme Banovine Hrvatske, sa završetkom rata samo se pojačalo. Dio stranke koji se pridružio partizanima osnovao je stranku pod starim imenom HRSS. Među članovima prokomunističkoga Izvršnoga odbora HRSS-a bili su i predstavnici iz Bačke Nikola Babić (Bajmok) i Cecilija Lovrić (Bač). Josip Vuković – Đido, predratni politički lider bačkih Hrvata, ostao je vjeran idejama vodstva stranke u emigraciji, a bio je i predstavnik HSS-a u Privremenoj narodnoj skupštini Demokratske Federativne Jugoslavije 1945. Djelovale su i druge stranačke grupacije oko Ivana Šubašića, zatim Augusta Košutića, Mire Košutić, Marije Radić te članstvo stranke oko Mačeka u emigraciji. Komunisti su onemogućivali ujedinjenje grupacija HSS-a i HRSS-a zahvaljujući svojim ljudima unutar HRSS-a, koji je postao svojevrсна podružnica komunističkih vlasti. Na konferenciji u zagrebačkom hotelu *Esplanade* Ivan Šubašić, nekadašnji hrvatski ban, pokušao je pokrenuti pitanje ujedinjenja HRSS-a i HSS-a, rada stranke u Narodnoj fronti i izlaska na izbore. Dio bačkih HSS-ovaca vjernih Mačeku na konferenciji je zastupao Josip Vuković – Đido. Većina zastupnika bila je protiv zajedničkoga izlaska na izbore s HRSS-om i za osudu postupaka novih vlasti prema stranci i njezinim simpatizerima, a od Šubašića se tražila ostavka u vladi. Bačkih Hrvata bilo je i u studentskoj organizaciji HSS-a u Zagrebu, a njezini su članovi potpisali predstavku u kojoj se tražila promjena stanja u državi i potpora Mačeku. Na preporuku Mačeka HSS je bojkotirao poslijeratne izbore kako bi se izbjeglo davanje legitimiteta komunističkomu režimu.

HRSS-ovu agitaciju po Bačkoj, uz lokalne članove, vodili su predsjednik stranke Franjo Gaži i potpredsjednik Antun Babić – Tuna. Kako se u to vrijeme organizirala komisija o razgraničenju Hrvatske i Vojvodine, a usporredno se pripremala i save-

zna kolonizacija Vojvodine, Antun Babić – Tuna, Jerko Zlatarić i Franjo Gaži nastojali su organizirati bačke Hrvate i pokušati priključiti Hrvatskoj bačke kotareve s većinskim hrvatskim stanovništvom. Gaži, potpredsjednik Narodne vlade Hrvatske, pri Ministarstvu za kolonizaciju DFJ bezuspješno je pokušao osigurati naseljavanje kolonista Hrvata u susjedstvu bunjevačkih i šokačkih naselja. S HRSS-om je surađivao i Hrvatski prosvjetni dom (sljednik HKD-a *Miroљub*, danas HKUD *Vladimir Nazor*) iz Sombora tražeći od IO-a HRSS-a zaštitu od komunista zbog njihova upletanja u rad društva.

I nakon izbora u studenom 1945. agitacija HRSS-a u Bačkoj nastavljena je radi stigmatizacije HSS-ovaca. Na zboru HRSS-a u Subotici početkom 1946. Franjo Gaži upozorio je da će se paziti na primanje novih članova u stranku jer su neki u njoj tražili utočište zbog prijašnjega »proustaškoga« držanja. Uhićenja članova vodstva HSS-a i uporno odbijanje Mačeka da podupre aktiviranje stranke u političkom životu države rezultiralo je razočaranjem nekih članova i njihovim pasiviziranjem, zbog čega je i izvanparlamentarni rad stranke u zemlji ubrzo zamro. Slično se događalo i s HRSS-om, koji su nezadovoljnici napuštali i priključivali se Komunističkoj partiji, pod čijim je mentorstvom stranka zapravo i bila. Jedina djelatnost koja je održavana bio je ideološki obojen kulturno-prosvjetni rad u ograncima Seljačke sloge. KP je ponovno pokrenuo HRSS pred izbore 1950. u nastojanju da kanalizira nezadovoljstvo seljaštva u djelovanje stranke. Nakon izbora stranka je ponovno zamrla i počela padati u zaborav.

U inozemstvu, pod vodstvom Vladka Mačeka, Jurja Krnjevića i Josipa Torbara, stranka je djelovala bez prekida. Zbog izvješćivanja emigrantskoga tiska da se 1929. tajno sporazumio s mađarskim političarima kako će u slučaju osnutka neovisne Hrvatske odustati od Bačke i od bačkih Bunjevaca, koje je navodno trebao uvjeriti da se priznaju Mađarima, Maček je 1962. reagirao otvorenim pismom objavljenim u časopisu *Studia Croatica*. U njemu je zanjekao te tvrdnje i istaknuo kako je Bunjevce

smatrao Hrvatima otkako je »politički počeo misliti«.

Obnova stranke u Hrvatskoj počela je 1990-tih, kad je djelovalo više stranaka s HSS-ovskom orijentacijom. Pod vodstvom Drage Stipca tri takve stranke obnovile su HSS u Hrvatskoj 1991. U Bosni i Hercegovini HSS je obnovljen 1993. Kontakti s Hrvatima u Bačkoj, odnosno u Vojvodini, ostvareni su na hrvatskim parlamentarnim izborima 2003. kandidiranjem Franje Vujkova iz Subotice i Mate Groznice iz Golubina na listama za dijasporu.

Izvori: Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, F: 815, Radić, Antun, Stjepan i Pavle; Historijski arhiv u Somboru; F: 97: Milenko Beljanski-Sombor, 97/1425 (Dokumentacija korištena za pisanje knjige Sombor i bunjevački nacionalni preporod (1870-1945), Sombor, 1971.); F: 73: Okružni sud Sombor (1919.-1941.), 109/1925 207/1925, 123/1925, F: 73. Okružni sud u Somboru, Sresko načelstvo u Odžacima, 438/1936.; Historijski arhiv u Subotici; F: 45 Okružni sud Subotica (1919.-1941.), 2350/1927; F: 47 Gradsko poglavarstvo-Subotica (1919.-1941.) I 151/1928, F: 57. Sresko načelstvo-Subotica (1934.-1941.): 6311, 8637/1937, 3772, 4291/1938, 2311, 3584, 3616, 3729, 4072, 4928, 4929, 4930, 4932, 4935, 5278/1939

Lit.: *Zastava*, Novi Sad, 1920-1921, 1926-1927; *Dom (Seljački dom)*, 1921-1929; *Politika*, Beograd, 1923-1941; *Somborska reč*, Sombor, 1925-1927; *Somborski glasnik*, Sombor, 1925-1927; *Hrvatske novine*, Subotica, 1925-1929; *Národná jednota*, Bački Petrovac, 1925-1929; *Neven*, 1925-1929; *Bácska*, Sombor, 1926-1927; *Bunjevačke novine*, Subotica, 1926-1927; *Vidovdan*, Novi Sad, 1926-1927; *Der Bauer*, Sombor, 1927; *Föld*, Subotica, 1927; *Vojvodina*, Sombor, 1927; *Narodni val*, Zagreb, 1927-1928; *Subotičke novine*, Subotica, 1929-1941; (***) *Dr Vlatko Maček i njegovi saradnici u Vojvodini*, Sombor, 1936; *Glas naroda*, Sombor, 1936-1939; *Hrvatski dnevnik*, Zagreb, 1936-1941; *Bunjevačke novine*, Subotica, 1940-1941; A. Martinović, *Istina o Bunjevcima i Šokcima*, Subotica, 1940; Lj. Boban, *Sporazum Cvetković – Maček*, Beograd, 1965; M. Beljanski, *Sombor i bunjevački nacionalni preporod (1870-1945)*, Sombor, 1971; Lj. Boban, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928.-1941.* Zagreb, 1974; M. Čović, Bački Bunjevci i Šokci na hrvatskoj varijanti, *Hrvatska revija*, 1/1976, München; F. Jelić-Butić, *Hrvatska seljačka stranka*, Zagreb, 1983; J. Popov, *Narodni front u Vojvodini 1944-1953*, Novi Sad, 1986; A. Sekulić, Radićevci u životu bačkih Hrvata od 1918. do 1928., *Hrvatski iseljenički zbornik*, 1994; Z. Radelić, *Hrvatska seljačka stran-*

ka 1941. – 1950., Zagreb, 1996; H. Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Zagreb, 1999; *Hrvatska riječ*, br. 40-42, 44, Subotica, 2003; *Vjesnik*, br. 1685, Zagreb, 2003; R. Skenderović, Blaško Rajić i Hrvatska seljačka stranka – različiti koncepti nacionalnog identiteta bačkih Hrvata, *Dijalog povjesničara – istoričara* 8, Zagreb, 2004; R. Skenderović, Hrvatska seljačka stranka u Bačkoj 1918.-1941., *Hrvatska revija*, 3/2005, Zagreb; K. Bušić, Odjeci uspostave Banovine Hrvatske u hrvatskoj-bunjevačkoj javnosti, *Društvena istraživanja*, 4-5/2005, Zagreb; S. Mačković, Političko djelovanje i učinak Josipa Vukovića Đide 1926.-1941., *Klasje naših ravni*, 1-2/2005, Subotica; R. Skenderović, Bunjevačko-šokačka stranka 1920.-1926., *Časopis za suvremenu povijest*, 3/2006, Zagreb; M. Bara, Hrvatska seljačka stranka u narodnom preporodu bačkih Hrvata, *Pro tempore*, 3/2006, Zagreb; M. Bara, Somborska deklaracija i njezino značenje za bačke Hrvate, *Časopis za suvremenu povijest*, 3/2006, Zagreb; M. Bara, *Organiziranje i djelovanje Hrvatske seljačke stranke među nacionalnim manjinama u Baranji, Bačkoj i Banatu do uspostave apsolutizma 6. I. 1929.* (diplomska radnja obranjena na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2007); S. Lebović, *Dr. Ivša Lebović i HSS u Bjelovarskom kraju*, Bjelovar, 2007.

M. Bara

HRVATSKA SPORTSKA SLOGA, središnji sportski savez Banovine Hrvatske u koji su bili udruženi novoosnovani hrvatski sportski savezi. Političke prilike u Kraljevini Jugoslaviji i napetosti oko rješavanja »hrvatskoga pitanja« odrazile su se i na sport te su se hrvatski klubovi odvojili u posebne lige i saveze. Taj je proces potaknula Hrvatska seljačka stranka u sklopu politike stvaranja usporednih institucija i organizacija u odnosu na državne radi stvaranja prividnih elemenata hrvatske državnosti. Osnivačka skupština održana je 14. V. 1939., u vrijeme pregovora o osnivanju Banovine Hrvatske, a na njoj su sudjelovali predstavnici iz svih krajeva tadašnje države u kojima su Hrvati živjeli u znatnijem broju. Bačke Hrvate i Hrvatski športski klub *Bačku* iz Subotice predstavljao je Marko Čović, koji je bio izabran za odbornika u upravi Hrvatske sportske sloge. Na sjednici je odlučeno da se osnuje Hrvatsko-slovenska liga, u kojoj su trebali nastupati hrvatski i slovenski nogometni klubovi. Potaknuti tom akcijom, članovi *Bačke* na posebnoj su sjednici u Subotici 16. V. 1939. odlučili da

će istupiti iz Subotičkoga nogometnoga podsaveza i Jugoslavenskoga nogometnoga saveza te nastaviti djelovati unutar Hrvatske sportske sloge. Razlozi su bili nesporazumi unutar Subotičkoga nogometnoga podsaveza i kulminacija nacionalnih osjećaja njezinih članova. Hrvatska sportska sloga potaknut će hrvatske nogometne klubove u Bačkoj da osnuju vlastiti nogometni savez u rujnu 1939., a svoj utjecaj na hrvatske klubove u Bačkoj zadržat će do početka Drugoga svjetskoga rata.

Lit.: *Hrvatski dnevnik*, 1090, 1092, 1118, Zagreb; *Subotičke novine*, 37/1939, Subotica; *Subotički sportski list*, br. 167, Subotica.

M. Bara

HRVATSKA STAROKATOLIČKA CRKVA, kršćanska denominacija nastala odijeljivanjem od Katoličke crkve. Utemeljena je 1923. i pripojena Utrechtskoj biskupiji Starokatoličke crkve u Nizozemskoj, koja je imala vodeću ulogu u starokatoličkom pokretu. Pokret je nastao na tlu Njemačke nakon Prvoga vatikanskoga koncila 1870. neprihvatanjem dogme o papinoj nezabudivosti, odbacivanjem svećeničkoga celibata, nerazrješivosti braka i tajne ispovijedi te organiziranjem crkve prema nacionalnom načelu, no institucionalno je zaživio u Nizozemskoj. Starokatolička crkva u Hrvatskoj, radi vlastite afirmacije u javnosti, koristila se činjenicom da je na tom koncilu đakovačko-srijemski biskup Josip Juraj Strossmayer oštro istupao upravo protiv dogme o papinoj nezabudivosti.

U Hrvatskoj se kao pokret javlja isprva u Dalmaciji potkraj Prvoga svjetskoga rata u djelovanju svećenika Nike Perića, a početkom 1920-ih prerasta u širi reformni pokret rimokatoličkih svećenika u Hrvatskoj, koji nastoji demokratizirati i nacionalizirati Katoličku crkvu. Na promicanju Hrvatske starokatoličke crkve posebno se angažirao splitski kanonik Marko Kalogjera (1877.-1956.), koji je ranije istupio iz Katoličke crkve (politički se zauzimao za »neovisnu crkvu katolika Hrvata«, ljubavna veza, sudski procesi i dr.). Na Prvom hrvatskom starokatoličkom koncilu u siječnju 1924. Kalogjera je izabran za biskupa, no svojim je pona-

šanjem unio sukob i u tu crkvu, pa je tako nastao raskol na Hrvatsku starokatoličku crkvu i Hrvatsku narodnu starokatoličku crkvu. Zbog toga je na zasjedanju Biskupske konferencije Utrechtske unije u Münchenu 1933. svrgnut i isključen. Hrvatski starokatolici smatrali su se plodom tisućugodišnje narodne borbe za razumljiv jezik u bogoslužju, ali i političke emancipacije u odnosu prema Rimu, no hrvatski rimokatolički biskupi njihovo su djelovanje tumačili politički znatno prozaičnije, kao protuhrvatsko oruđe hegemonističkih krugova u Beogradu.

Pečat Hrvatskog starokatoličkog župnog ureda u Subotici iz 1940.

Prije Drugoga svjetskoga rata u Zagrebu je djelovala starokatolička Bogoslovna škola, a broj vjernika u Kraljevini Jugoslaviji procjenjuje se na nekoliko desetina tisuća. Hrvatska starokatolička crkva bila je zabranjena u NDH, no 1945. obnovljena je, a Kalogjera je ponovno bio njezin biskup. Dvije su crkve ujedinjenje 1974. u Hrvatsku katoličku crkvu, koja od 2000. opet nosi prvotni naziv Hrvatska starokatolička crkva.

Prihvaćajući načelo teritorijalne organiziranosti, nakon Drugoga svjetskoga rata Hrvatski starokatolički vikarijat u Srbiji nije bio registriran, a prijeratne župe u Beogradu, Petrovaradinu, Subotici i Malom Iđošu djelovale su od 1954. u sastavu biskupije Starokatoličke crkve Srbije i Vojvodine. Nakon smrti biskupa Milana Dobrovoljca 1966. ta se biskupija počela gasiti, a prestala je djelovati kao vjerska organizacija s dolaskom Ivana Divljakova, bivšega daktilografa u Patrijaršiji Srpske pravoslavne crkve, koji ju je prvo preimenovao u Starokatoličku-zapadnopravoslavnu, a zatim 1985. i u Zapadnopravoslavnu crkvu. Na-

kon 2000. župa u Petrovaradinu, s biskupskim vikarom u SRJ Željkom Madijem, prišla je Hrvatskoj starokatoličkoj crkvi, a tijekom 2002. Madi je pokušao kao zastupnik Hrvatske starokatoličke crkve preregistrirati Hrvatski starokatolički vikarijat u Hrvatsku starokatoličku crkvu sa župama u Beogradu, Petrovaradinu, Subotici i Malom Idošu, no u tome nije uspio.

U Subotici od 1929. djeluje Hrvatska starokatolička općina, a od 1933. i Hrvatski starokatolički župni ured. Bogoslužje su obavljali u prostoriji u iznajmljenoj kući u Ulici cara Lazara br. 2. Prema dekretu biskupa Hrvatske starokatoličke crkve u Zagrebu br. 1829/1933 za upravitelja je postavljen vlč. Mirko Castelli, koji je ostao na tom mjestu sve do rata. God. 1940. on se obraća gradskim vlastima tražeći i za sebe dodjelu zemlje radi izdržavanja, na što su crkvene općine imale prave. Prije Drugoga svjetskoga rata postojala je i župa u Novom Sadu. Starokatolička je crkva djelovala u Subotici i nakon Drugoga svjetskoga rata sve do danas kao Zapadnopravoslavna crkva. Za svoje crkvene potrebe koristila se kapelom na groblju kod Dudove šume. Crkva nije uspjela trajnije okupiti rimokatoličke vjernike bunjevačko-hrvatske narodnosti, već je uglavnom obavljala pojedine crkve obrede, najčešće osobama koje nisu bili aktivni vjernici u rimokatoličkim župama. Danas ima 10-ak vjernika, a bogoslužja obavlja svećenik iz Petrovaradina.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F: 47. IV 4904/1933 ; 283/1934; 6822/1939; Kazivanje vlč. Bele Stantića iz Subotice.

Lit.: *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; T. Branković, *Starokatolička crkva u Jugoslaviji*, u: *Religija & tolerancija*, 2/2004, Novi Sad; *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Zagreb, 2005; B. Kovačević, *Vera i uteha : istraživanje religijske prakse u Subotici*, Subotica, 2007; P. Rakić, *Starokatolička crkva u Jugoslaviji do početka Drugog svetskog rata*, Beograd, 2008.

S. Mačković i T. Žigmanov

HRVATSKA SVEOPĆA KREDITNA BANKA D. D., FILIJALA U SUBOTICI, područna bankarska organizacija. Hrvatska sveopća kreditna banka, d. d. (HSKB) osnovana je u Zagrebu 1912. pod okriljem

mađarske Hitelbanke. Radila je do Prvoga svjetskoga rata uglavnom sa zagrebačkim Židovima, a nakon rata proširila je svoje djelovanje posebno na području Vojvodine.

Na sjednici ravnateljskoga vijeća HSKB-a u Zagrebu 27. XII. 1930. donesen je zaključak o osnutku filijale u Subotici s dvjema ispostavama, u Senti i Novom Bečeju. To je realizirano 1931. nakon fuzije sa subotičkom Opštom kreditnom bankom, d.d. (inače pravnom sljednicom prijeratne subotičke filijale Mađarske sveopće kreditne banke – Magyar Általános Hitelbank) i preuzimanja njezine aktive i pasive počevši od 1. siječnja. U registar trgovačkih društvenih tvrtki ubilježena je 6. VII. 1931. To je značilo i da se raniji dioničari Opšte kreditne banke, d.d. nadalje nalaze kao dioničari i dužnosnici nove tvrtke. Tako su se u ravnateljstvu našli: Imre (Eugen) Jakobčić, Ljudevit Kraus, dr. Jene Engelsman, Gabor Bela, ravnatelj Josip Piliš, njegov zamjenik Leo Kepich i prokurist Slavko Murgaški. Adresa je ostala dotadašnja – Karađorđev trg 2. U 1940. godini kao prokurist ubilježen je Eugen Jakobčić.

Nakon travnja 1941. Mađarska sveopća kreditna banka (Magyar Általános Hitelbank) preuzela je ovu banku i tako nastavila raditi u ratnom razdoblju, dajući povoljne kredite čisto mađarskim poduzećima i onima koja su radila za ratne potrebe ili za osnovnu opskrbu pučanstva.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F: 086.229, Ct X 883, str. 180.

Lit.: S. Mačković, *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1941)*, Subotica, 2004.

S. Mačković

HRVATSKA UDRUGA KULTURE LAJČO BUDANOVIĆ, kulturna udruga iz Male Bosne. Utemeljena je 18. III. 2002. izdvajanjem dijela članova iz mjesnoga Kulturno-umjetničkoga društva *Ravnica*, utemeljenoga godinu dana prije. Izdvajanje se dogodilo ubrzo nakon formalnoga priznavanja postojanja hrvatske manjine u tadašnjoj SR Jugoslaviji jer se dio vodstva Društva nije složio s isticanjem hrvatskih atributa. U Udruzi djeluju tamburaška i folklorna sekcija, koja ima tri skupine (mlađa,

Amblem HUK Lajčo Budanović
iz Male Bosne

srednja i starija). Kako njeguje izvorni folklor, usko surađuje s HKPD-om *Matija Gubec* iz Tavankuta. Od prve godine postojanja u rujnu ili listopadu organizira godišnju Smotru folkloru *Mladost pleše* (osim 2003.), na kojoj sudjeluju folklorna društva iz Vojvodine, Hrvatske i BiH. Članovi udruge gostuju na folklornim susretima i drugim manifestacijama u Vojvodini (*Mikini dani*, Bereg; *Dužijanica*, Subotica; *Festival marijanskoga pučkoga pjevanja*, Bački Monoštor; *Djeca su ukras svijeta*, Tavan kut), Hrvatskoj (*Katarinska večer*, Gunja; *Vinkovačke jeseni*, Vinkovci; *II. dječji folklorni susreti*, Zagreb; *Brodsko kolo*, Slavonski Brod; *Đakovački vezovi*, Đakovo; *Žetvene svečanosti*, Cerna kraj Vinkovaca; Krivi put kraj Senja i dr.) te Bosni i Hercegovini (rijeka Buna; Rodoč kraj Mostara). Proaktivno djeluje na održavanje nastave na hrvatskom jeziku u mjesnoj školi. Prvi je predsjednik bio Anđelko Skenderović, u njegovoj ga je odsutnosti zamjenjivao dopredsjednik Saša Vuković, zatim Blaženka Merković od 2006. a Stipan Dulić od 2009. Sjedište je Udruge u kući Stipana Dulića.

S. Bačić

HRVATSKA ZEMALJSKA BANKA D. D., PODRUŽNICA U SUBOTICI, područna bankarska organizacija. Na izvanrednoj skupštini subotičke Zemljodilske štedionice, d. d., održanoj 14. VI. 1912., donesena je odluka da se ta štedionica ujedini s Hrvatskom zemaljskom bankom, d.d., iz Osijeka, osnovanom 1909. Prvi

predsjednik upravnoga vijeća podružnice bio je Marko Dulić, dopredsjednik Pajo Kujundžić, a članovi Bogdan Dimitrijević, Ernest Lendvai, Babijan Malagurski i Vranje Tumbas. Prvoga izvršnoga direktora Šandora Rajčića u godinama Prvoga svjetskoga rata zamijenio je Vojislav Stanković. U prvim godinama poslovanja podružnica je iskazivala solidne rezultate: dioničarima je isplaćivano po 6% dividende, uz dobit od oko tridesetak tisuća kruna na godinu.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F: 086. CT X.

Lit.: *Neven*, 30/1912, 41/1912, 44/1912, 48/1912, 47/1913, 48/1913, 7/1914, 13/1914, Subotica; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1914*, Subotica [1913].

M. Grlica

Ček Hrvatske zemaljske banke d.d.,
Podružnice u Subotici

HRVATSKA, SLAVONIJA I DALMACIJA →Hrvatska

HRVATSKE NOVINE, subotičko političko glasilo. Zapravo su nastavak *Subotičkih novina* pokrenutih 7. V. 1920., kojima su vlasti 27. X. 1923. zabranile izlaženje na šest mjeseci zbog članka *Slike Svetog Save*, u kojem je oštro kritizirana zapovijed Ministra prosvjete da se u svim školama izvjesi slika sv. Save. Prvi broj *Hrvatskih novina* numeriran je kao br. 43. od 1. XI. 1923. te se tako numeracijom nastavlja na posljednji izašli broj *Subotičkih novina*. Da su *Hrvatske novine* bile nastavak *Subotičkih novina*, jasno se vidi i iz članka *Bog živi* na prvoj stranici broja od 5. I. 1924.: »Evo nastaje već peta godina kako *Hrvatske (Subotičke) novine* vjerno stoje na braniku Roda svoga.« Isprva su bile tjednik, a od 1928. dvo-tjednik (tada su kao podnaslov imale »Sve obnoviti u Kristu«). Zadnji broj pod imenom *Hrvatske novine* pojavio se kao 23.

broj 2. XI. 1929., a sljedeći 24. broj izašao je 16. XI. 1929. opet kao *Subotičke novine*.

Blaško Rajjić, potpisan kao narodni poslanik, obratio se gradskim vlastima 31. X. 1923. s izvješćem da od 1. XI. 1923. »izdaje politički list pod imenom *Hrvatske novine*«. Kao odgovorni urednik naveden je Miško Prčić, a kao vlasnik *Društvo za izdavanje knjiga i novina Alfa*. List je isprva tiskan u tiskari Etelke Rajčić, od 28. br. iz 1925. (11. VII. 1925.) tiskanje preuzima tiskara sv. Antuna, od 21. br. iz 1926. ponovno ga tiska Etelka Rajčić, a od 4. br. iz 1927. tiskara Josipa Horvata. Uredništvo se u početku nalazilo u Harambašićevoj 7.

U listu su bile rubrike u kojima se osvrće na zbivanja u zemlji, svijetu – *Politika Doma i svijeta*, ali su lokalne teme – s rubrikama *Raboš, Šta je novo, Gospodarstvo, Crkvene vijesti, Prosvjeta, Orlovski vjesnik* – prevladavale. Članci redovito nisu bili potpisani. Novine su imale podliste *Kolo mladeži* (od 1927.) i *Subotička kućanica*. Kao priloge u 1928. donosio je *Dinarsku knjižnicu*.

List je generalno nastavio slijediti političku liniju koju su zacrtale *Subotičke novine* – uređivan je u katoličkom i hrvatskom duhu. Iako se u uredništvu nalazio Miško Prčić, utjecaj Crkve preko župnika Blaška Rajjića stalan je i vidljiv. Teren na kojem se vodila ta bitka nije bio čisto duhovni, nego je imao jasne političke smjernice. List se vr-

lo aktivno uključivao u političke borbe i agitaciju za izbore: religioznim sadržajima i pogledima na aktualne svjetske i gradske probleme Bunjevci i Šokci privlačeni su hrvatstvu, pobožnosti i tradicionalnim obiteljskim vrijednostima, a istodobno su odvracani od radikalne politike koju je provodio režim i njegova glasila. Upravo se zbog toga redovito žestoko napadaju i kritiziraju radikalne *Bunjevačke novine, Zemljodilac, Nova pošta*, režimska politika na razini države, ali i grada, agrarna reforma i dobrovoljci i sl. Tako npr. u 1. br. iz 1924. *Hrvatske novine* konstatiraju: »Da radikalna vlada ne može, da izvede, to što je počela, da napravi Veliku Srbiju, taku, u kojoj će svaki berber i šuster i pijandura, biti činovnik, nataroš; u kojoj će građane, 'za pra' Boga biti, u kojoj će od ministra do pandura svi krasti, u kojoj će dangube i skitalice dobiti zemlju, a radnici umirati od gladi.« No *Hrvatske novine* napadale su i *Neven*, npr. u članku *Neven u kuferaskim rukama* u broju od 30. V. 1925. Kao što su prije *Subotičke novine* zastupale Bunjevačko-šokačku stranku, nakon promijenjenih političkih struja u bunjevačko-hrvatskom korpusu *Hrvatske novine* djeluju kao promotori Vojvođanske pučke stranke, čiji je ideolog bio Blaško Rajjić. To je praktično značilo da su u vrijeme izbora 1925. *Hrvatske novine* bile protiv Radikalne stranke, ali su istodobno odvrćali čitatelje od toga da glasuju za Radićevu Hrvatsku seljačku stranku.

Hrvatske novine, 7. I. 1928., Subotica

Kao odgovor na takve napise česti su bili sudski sporovi što su ih pokretale strane koje su se osjetile napadnutima, poput Udruženja dobrovoljaca, koje u studenom 1925. pokreće tužbu protiv urednika Miška Prčića jer su se njegovi članovi osjetili povrijeđeni člankom u rubrici *Raboš*, a nakon te privatne inicijative i državno tužilaštvo pokreće spor jer novine nisu imale istaknuto ime glavnoga i odgovornoga urednika.

Nepotpuna godišta sačuvana su u subotičkoj Gradskoj knjižnici, Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, Biblioteci Matice Srpske u Novom Sadu i drugdje.

Izvor: Historijski arhiv Subotica: F: 47. Gr. 1442/1923 (31. 10. 1923).

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija, Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979.

S. Mačković

HRVATSKE SELJAČKE ZADRUGE, mjesne organizacije zadružno organiziranih seljaka. Prethodnika zadrugarstva u Hrvatskoj, koje se razvija pod utjecajem europske zadružne prakse, predstavlja osnutak Hrvatsko-slavonskoga gospodarskoga društva u Zagrebu 1841., koje je osnovao tadašnji zagrebački biskup Juraj Haulik radi unaprjeđivanja raznih grana gospodarstva i gospodarstva prosvjete. Početkom XX. st. zadrugarstvo je u Hrvatskoj preraslo u važan gospodarski sustav s više od 1 500 zadruga i oko 250 000 zadrugara, koji je imao utjecaja i na politička gibanja. Udruživanjem istovrsnih seljačkih gospodarskih zadruga i zadružnih zajednica utemeljene su središnje zadruge kao stručne i poslovne središnjice područnih zadruga.

Između dvaju svjetskih ratova osnovan je veći broj hrvatskih seljačkih zadruga, koje su djelovale povezane u Središnji savez hrvatskih seljačkih zadruga – zadruge s ograničenim jamstvom u Zagrebu, utemeljen 1918. Dok su gospodarske zadruge djelovale u sklopu Hrvatsko-slavonskoga gospodarskoga društva u Zagrebu, zadruge Gospodarske sloge u okviru Saveza zadruga gospodarske sloge, najveći broj zadruga

u Dalmaciji bio je povezan u Zadružni savez u Splitu. Savez je osnovan radi potpore moralnih i materijalnih interesa vezanih uz vjeresiju i uopće gospodarstvo zadružnih članica. U Hrvatskom državnom arhivu podaci o zadružnom organiziranju seljaka nalaze se u nekoliko fondova: Hrvatski zadružni savez s.o.j. (s gradivom članica Saveza) Zagreb, Savez zadruga gospodarske sloge z.s.o.j. (s gradivom zadruga članica) Zagreb te Središnji savez hrvatskih seljačkih zadruga z.s.o.j. (s gradivom zadruga članica) Zagreb.

Nakon Drugoga svjetskoga rata i kolektivizacije prema sovjetskomu modelu zadrugarstvo je izgubilo svoja izvorna obilježja, koja nisu ponovno uspostavljena unatoč pokušajima njihove obnove u socijalističkom razdoblju, ali ni nakon osamostaljivanja Hrvatske.

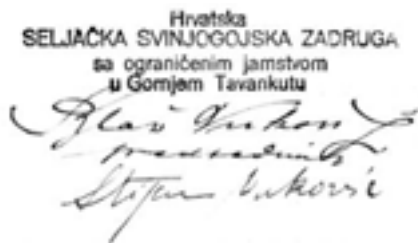
Hrvatske seljačke zadruge u Bačkoj.

Zadružno organiziranje među hrvatskim stanovništvom između dvaju svjetskih ratova još nije dovoljno istraženo. U Historijskom arhivu u Subotici postoje podaci o tri međuratne mjesne hrvatske zadruge.

Hrvatska seljačka gospodarska zadruga s. o. j. u Pavlovcu osnovana je na skupštini 6. V. 1937. na Šebešiću. Bilo je nazočno 16 osnivača s Pavlovca, Šebešića i iz Donjega Tavankuta. Izabrano je ravnateljstvo, koje su činili Nikola Matković, Gabor Kujundžić, Luka Bukvić i Mića Matković, dok je predsjednik zadruge bio Lajčo Vujković Lamić. Upis zadruge obavljen je 18. VIII. 1937. Kao sjedište je naveden Pavlovac br. 1, a kao mjesta djelovanja Pavlovac, Šebešić i Tavankut. Prema tipiziranim, već unaprijed tiskanim pravilima, vidi se da je zadruga bila u članstvu Zadružne Sveze, zadruge u Zagrebu, a ujedno i Saveza hrvatskih gospodarskih zadruga, preko kojih je pavlovačka zadruga nabavljala potrepštine. Prema pravilima zadatak je zadruge »da na temelju uzajamnosti poboljšava gospodarsko stanje svojih članova, da promiče štedljivost i da svojim zadružnim sredstvima i kreditom pribavlja članovima sredstva potrebna im za unapređenje gospodarstva« te »da posreduje i organizuje zajedničku pro-

HRVATSKE SELJAČKE ZADRUGE

daju seljačkih poljoprivrednih i stočarskih proizvoda i njihovih prerađevina».

Pečat Hrvatske seljačke svinjogojske zadruge u Gornjem Tavankutu

Hrvatska seljačka svinjogojska zadruge s. o. j. u Gornjem Tavankutu utemeljena je na osnivačkoj skupštini 21. III. 1937. Osnivači su bili Ljudevit Vuković, Stipan Vuković, Tome Saulić, Andrija Weichand, Blaž Vuković, Jakov Vuković, Antun Vuković, Marko Benčik, Martin Osvald, Nikola Skenderović, udova Ivana Gabrića i Albe Jakovetić. Za predsjednika je izabran Blaž Vuković, za njegova zamjenika Ljudevit Vuković, a za članove ravnateljstva Stipan Vuković, Tome Saulić i Antun Weichand. Zadruga je osnovana »da vodi brigu oko unapređenja i zastupanja interesa svinjogojstva, da poučava svoje članove gajenju, držanju i hranjenju svinja, da racionalnim uzgojem križanih mangalica i sistematskim popravljajem provodi selekciju pasmine mangalica, da zajedničkim radom i svim sredstvima sprečava i suzbija zaraze i druge bolesti svinja, da se brine oko unovčavanja sviju vrsta svinja, a naročito putem izvoza u inostranstvo te prodajom u zemlji«. Upis u sudski registar obavljen je 30. VII. 1937., a odmah nakon toga prenesen je i vodio se u zadružnom registru. Zadržni udio svakoga zadržugara iznosio je 50 dinara. Potkraj 1937. bilo je 49 članova iz Tavankuta, Čikerije, Pavlovca, Šebešića. Zadruga je bila s ograničenim jamstvom (s. o. j.), a i ona je bila članica Zadržnoga saveza zadruga u Zagrebu. Brisana je iz registra 1951.

Hrvatska seljačka gospodarska zadruge s. o. j. u Gornjem Tavankutu osnovana je na skupštini 18. I. 1936. u Gornjem Tavankutu od strane 30 osnivača iz Tavan-

kuta i okolice, koji su uplatili odio od po 50 dinara. Za predsjednika je izabran Stipan Vuković, zamjenik predsjednika je bio Joso Rudić, a članovi ravnateljstva bili su Alojzije Vuković, Tomo Saulić, Kalman Crnković, Andrija Stantić, Ivan Vuković i Antun Weichand. Do kraja 1936. okupila je čak 121 člana, a krajem 1939. imala je 154 člana. Po tipiziranim, već unaprijed tiskanim Pravilima, vidi se da je i ova zadruga bila u članstvu Zadržne Sveze, zadruga u Zagrebu, a ujedno i Saveza hrvatskih gospodarskih zadruga, preko kojih je nabavljala potrepštine. U Pravilima je kao zadatak zadruge naveden »da nabavlja živežne namirnice i potrepštine za kućanstvo svojih zadržugara, da unapređuje uopće gospodarstvo svojih članova upućivanjem u savremen i napredan način gospodarenja.« Sredstva zadruga bila su »upisnine, zadržni udjeli, upravni primitci, zajmovi zadruge, prihodi posredovanja nabave i prodaje, pričuvena glavница.«

Izvori: Historijski arhiv Subotica, F: 086.234. Ct XIII 1062 st. 57; F: 086.261.253; Ct XII 1029 st. 158; F: 086.261.277. Zadržni spisi CtSz i registar Ct XII 101Ctsz I 277

Lit.: www.hzs.hr/o_zadruzi.1.htm; www.arhiv.hr/en/hr/fondovi/fs-ovi/gospodarstvo.htm;

S. Mačković

HRVATSKE SVJETSKJE IGRE (Crolimpijada), jednotjedno natjecanje sportaša iz Hrvatske te sportaša hrvatskoga podrijetla iz drugih zemalja. Organizira ih Hrvatski svjetski kongres kao svehrvatske olimpijske igre radi sportskoga povezivanja domovinske i iseljene Hrvatske. Domaćini su igara Zadar i Zadarska županija. Prve su održane 15.-21. VII. 2006. a druge najavljene za 2010.

Na Prvim igrama među 700 sudionika iz 25 zemalja s pet kontinenata, koji su se natjecali u 18 ljetnih sportova, sudjelovale su i hrvatske momčadi iz Srbije i Mađarske. Među osvajačima medalje bio je i Subotičanin Nebojša Gabrić, koji je u stolnom tenisu osvojio zlatnu medalju u pojedinačnoj konkurenciji te brončanu u paru s Ivanom Šarčevićem, a brončanu medalju osvojila je i odbojkaška momčad.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 179, 180, Subotica, 2006; *Hrvatski glasnik*, 30/2006, Budimpešta; <http://www.crowc.org>

S. Bačić

HRVATSKI DAN, kulturna manifestacija Hrvata u Mađarskoj. Organiziraju ga Savez Hrvata u Mađarskoj i Hrvatska državna samouprava jedanput na godinu, naizmjenice u pojedinim regijama. Prvi je put održan 2000. u Sambotelu (*mađž.* Szombathely), a sljedeći u Pečuhu, Budimpešti, Baji, Kaniži (*mađž.* Nagykanizsa)... Pokrovitelji su mu predsjednik Republike Mađarske i predsjednik Republike Hrvatske. U nazočnosti visokih političkih dužnosnika i Hrvata iz svih regija, Dan je ispunjen bogatim kulturnim programom (susret književnika, izložbe, folklorni program, koncert) i vjerskim sadržajima (sveta misa na hrvatskom jeziku). Čelnici spomenutih krovnih organizacija izvješćuju o djelatnosti u minulom razdoblju, a dodjeljuju se i odličja i priznanja najzaslužnijim pojedincima za osobit doprinos razvoju društvenoga i kulturnoga života.

Lit.: B. Blažetin, Dan svih Hrvata u Mađarskoj, *Hrvatski kalendar 2005*, Budimpešta, [2004].

Ž. Mandić

HRVATSKI DEMOKRATSKI FORUM – PREPORUKE IZ LEMEŠA, udruga utemeljena u Subotici početkom rujna 2008. Proklamirani joj je cilj unaprjeđenje manjinskih prava Hrvata u Srbiji i ublažavanje sukoba unutar hrvatska zajednice, s vodstvom oko bivših dužnosnika Hrvatskoga nacionalnoga vijeća i Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini. Predsjednica je Antonija Čota, a dopredsjednici Lazo Vojnić Hajduk i Zvonimir Perušić. Od osnutka udruga nema zapaženijih aktivnosti.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 284, Subotica, 2008; *Glas ravnice*, br. 129, Subotica, 2008.

S. Bačić

HRVATSKI DNEVNIK, dnevni politički list Hrvatske seljačke stranke. Pokrenut je 24. V. 1936. u Zagrebu. Kao odgovorni urednik isprva se navodi Oton Pupičić, a od 307. broja Franjo Leaković. Posljednji, 1783. broj izašao je 14. IV. 1941.

List je bio naklonjen bačkim Hrvatima, pa je u razdoblju 1936.-41. objavio velik broj članaka o političkim i kulturnim prilikama Hrvata iz Bačke. Kao suradnici u listu su objavljivali Mihovil Katanec, Marko Čović, Stjepan Bartolović i dr. *Hrvatski dnevnik* od 22. IX. 1940. objavio je i *Bibliografiju o Šokcima i Bunjevcima* Stjepana Bartolovića, koja obuhvaća naslove s područja povijesti, folklora, filologije, kulture i politike te mnogobrojne članke Marka Čovića o bunjevačkim običajima. Bartolović i Čović pisali su tekstove o književnosti bačkih Hrvata, a objavljeni su i mnogobrojni članci o nacionalnom sastavu u subotičkim, somborskim, apatinskim i odžačkim školama, činovništvu i institucijama. U listu su dokumentirane i mnoge izjave i rezolucije predstavnika hrvatske političke i kulturne elite u Bačkoj koje drugdje nisu objavljene, a objavljivane su i izjave ministara Bariše Smoljana i Josipa Torbara o bačko-baranjskim Hrvatima – nakon uspostave Banovine Hrvatske Vladko je Maček naime zadužio Smoljana i Torbara da se brinu za njihove potrebe i interese. List je polemizirao s novosadskim *Danom*, sa subotičkim *Nevenom* Jose Šokčića, s beogradskom *Samoupravom* i drugim novinama koje su nijekale pripadnost Bunjevaca i Šokaca hrvatskomu narodu. *Hrvatski dnevnik* često je k tomu prenosio članke iz *Subotičkih novina*, koje su pak na svojim stranicama objavljivale članke iz *Hrvatskog dnevnika*. List predstavlja važan izvor za međuratnu političku povijest bačkih Hrvata.

Lit.: *Hrvatski dnevnik*, Zagreb, 1936.-1941; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996.

M. Bara

Hrvatski dnevnik, 16. VIII. 1936., Zagreb

Hrvatski dom u Somboru

HRVATSKI DOM, popularni naziv kojim se u Somboru označuje objekt mjesne hrvatske kulturne udruge. Hrvatsko kulturno društvo *Miroljub* osnovano je 1936., a već je sljedeće 1937. kupilo zgradu u najužem dijelu grada. Regulacijskim rješenjima nakon Drugoga svjetskoga rata ona je srušena, a Društvo je 1948. u zamjenu dobilo zgradu na drugom mjestu, koja je početkom 1950-ih dograđena te je dobila današnji izgled. Popularni naziv Hrvatski dom odnosio se i na staru i na novu zgradu, bez obzira na naziv koji je nosilo društvo što je u njemu imalo sjedište (HKD *Miroljub*, HKPD *Vladimir Nazor*, KPD *Vladimir Nazor*, KUD *Vladimir Nazor*, danas HKUD *Vladimir Nazor*). I pisani pozivi te prigodne informacije o sastancima, raznim tribinama, priredbama ili nekim drugim skupovima upućene građanstvu najčešće upućuju na Hrvatski dom, a tim se nazivom tradicionalno koriste i sredstva javnoga informiranja (tisak, radio, televizija). I druga dva naroda koja žive u Somboru imaju slične institucije u kojima su sjedišta nacionalnih udruga – Srpsku čitaonicu i Mađarsku kasinu.

M. Đanić

HRVATSKI DOM → Hrvatski seljački dom

HRVATSKI DOM → Hrvatski prosvjetni dom u Subotici

HRVATSKI GLASNIK, tjednik Hrvata u Mađarskoj. Osnivač je lista Savez Hrvata u Mađarskoj, a izdavač *Croatica*, neprofitno poduzeće za informativnu, kulturnu i nakladničku djelatnost iz Budimpešte. Izlaže-

nje lista podupire Javna zaklada za nacionalne i etničke manjine u Mađarskoj.

Kad je nakon demokratskih promjena početkom studenoga 1990. utemeljena prva samostalna krovna udruga Hrvata u Mađarskoj – Savez Hrvata u Mađarskoj (SHM), došlo je i do razdvajanja dotada zajedničkoga društvenoga, javnoga i kulturnoga života, odgojno-obrazovnih ustanova i medija (novina, radijskih i televizijskih emisija) Hrvata, Srba i Slovenaca. SHM među prvima je donio odluku o pokretanju samostalnih novina na hrvatskom jeziku. Tako je nakon *Slobode* (1945.-46., izdanje Antifašističkoga fronta Slavena), te *Naših novina* (1946.-57.) i *Narodnih novina* (od 1957. do kraja travnja 1991., izdanja Demokratskoga saveza Južnih Slavena), 2. svibnja 1991. u Budimpešti izašao prvi broj *Hrvatskoga glasnika*, prvoga samostalnoga lista Hrvata u Mađarskoj, s podnaslovom »Tjednik Hrvata u Mađarskoj«.

Svojom se koncepcijom nastavlja na *Narodne novine*, a nastoji objavljivati najvažnije događaje iz života hrvatske manjine, aktualne vijesti, izvješća i reportaže iz javnoga života, školstva, kulture i športa. Posebne su stranice posvećene regijama u kojima žive Hrvati u Mađarskoj, ponajprije Gradišću, a zatim Bačkoj i Podravini.

Počeci rada tjednika i postavljanje njegovih temelja vezani su za glavnoga urednika Marka Markovića, kojega je na toj dužnosti nakon nepunih godinu dana prekinula smrt. Uređivanje lista početkom 1992. preuzima predsjednik SHM-a Đuro Frančević, a za glavnoga i odgovornoga urednika iste godine bio je izabran Ladislav Gujaš. Uredništvo, koje je tada djelovalo u Budimpešti i Kaniži, 1994. izdvojilo se iz izdavačke kuće *Hirlapkiadó*, nakon čega su se priprema, tiskanje, korektura i lektura lista obavljali u Tiskari *Zrinski* u Čakovcu. Nakon svojega utemeljenja 1995. Hrvatska državna samouprava postaje suosnivačem i suvlasnikom lista, a od 2000. sve poslove oko njegova izdavanja preuzima izdavačka kuća *Croatica* iz Budimpešte. Od 1. V. 2005. glavna je urednica Branka Pavić-Blažetin, koja je i nekoliko mjeseci već bila vršiteljica dužnosti glavnoga urednika. Osim

novinara koji čine uredništvo, a to su: Stipan Balatinac (Bačka), Bernadeta Blažetin (Pomurje), Timea Horvat (Gradišće), nakon umirovljenja Stipana Filakovića Branka Pavić-Blažetin (Baranja) te Marin Mandić (Budimpešta), čije mjesto nakon njegove bolesti kao honorarni suradnik preuzima već umirovljeni Marko Dekić, u rad se uključuju kao vanjski suradnici mnogobrojni javni, prosvjetni i kulturni djelatnici, koji povremeno objavljuju i svoje književne radove te napise iz etnologije i povijesti Hrvata u Mađarskoj.

List je doživio više bitnih organizacijskih i stručnih promjena, a mijenjali su se i format, grafički izgled i broj stranica. Od 2002. izlazi u višebojnom tisku, a može se preuzimati i s Interneta.

Hrvatski je glasnik i danas kroničar najvažnijih događaja i mnogobrojnih zbivanja iz života hrvatske zajednice od Bačke do Gradišća i Budimpešte, na njegovim stranicama zabilježena je bliska prošlost i sadašnjost Hrvata u Mađarskoj.

Lit.: S. Balatinac, Petnaest godina Hrvatskoga glasnika, *Hrvatski glasnik*, 16/2006, Budimpešta; <http://www.croatia.hu/index.php?id=4&lang=1>

Ž. Mandić

Logotip *Hrvatskoga glasnika*

HRVATSKI GRAD (*njem.* Kroatenstadt, *lat.* Suburbium croaticum), nekadašnje ime dijela Budima sjeverno od budimske tvrđave, današnja Hrvatska ulica (Horvát utca) s okolicom. Taj je dio Budima hrvatskim boravištem već u XII. st., kad je »bosansko-dalmatinske katoličke Slavene« ovamo preselio ugarski kralj Bela IV. vrativši se s juga, kamo se bio sklonio od Tatara. Više povjesničara slaže se da se veća seoba Hrvata pod Budim zbila u vrijeme kralja Žigmunda na početku XV. st. God. 1602. Turci ovamo preseljuju i Hrvate da im obnove razrušene zidine. Pod okrilje kršćanske vla-

sti na taj se prostor slilo golemo mnoštvo hrvatskoga stanovništva, osobito nakon oslobođanja Budima 1686. Za Rákóczijeva ustanka 1703.-11. i taj je dio grada bio čestim poprištem krvavih okršaja. Gradove s njemačkom upravom kao što su bili Budim, Stari Budim i Pešta kuruci su napadali češće. Labanci, tj. austrijski vojnici, smatrali su ih međutim mađarskim gradovima te su ta mjesta napadana s objiju strana. U zemaljskom popisu 1720. Budim se dijeli na Tvrđavu, Vodeni Grad, Taban i Hrvatski Grad (Suburbium croaticum). Ovaj zadnji obuhvaća i četvrt zvanu Državna Cesta (Országhút), gdje je župa utemeljena 1729., a crkva posvećena Sv. Stjepanu Kralju. God. 1785. ovamo, u napušteni augustinski samostan, prisiljeni su iz budimskoga Vodenoj Grada preseliti se bosanski franjevci, koji su svoje novo boravište razvili u svojevršno hrvatsko središte. Za župnikovanja Josipa Jakošića tijekom 1790-ih skupljeno je sedam tisuća knjiga i mnoštvo rukopisa, koji su pohranjeni u današnjem franjevačkom arhivu pokraj franjevačke župne crkve u Ulici mučenika (Mártírok úti ferences plébániatemplom). U toj crkvi pokopani su i istaknuti hrvatski kulturni djelatnici Matija Petar Katančić, Grgur Čevapović i Marijan Jaić. Neko vrijeme u toj je crkvi služio i vođa mađarskoga jakobinskoga pokreta Dominik (Ignacije) Martinović (1755.-95.).

Sudeći prema zabilješkama u matičnim knjigama tamošnje župe, koje se vode od 1700., Hrvati se bave ratarstvom, vinogradarstvom, obrtom i trgovinom. Među mnoštvom njihovih prezimena izdvajaju se Anikić, Bilić, Čurbanović, Donosilović, Eškuć, Francišković, Glavadanović, Ivanović, Josipović, Kešić, Lesković, Makarović. Onodobni srpski izvori to stanovništvo najčešće spominju kao Hrvate, odnosno Šokce, a njemački i mađarski dokumenti kao Race, eventualno kao katoličke Race. Taj nametnuti naziv postupno prihvaćaju i oni sami. Tijekom vremena hrvatski se puk postupno odnarodio; već u drugoj polovini XVIII. st. bio je u manjini, pa se ponijemčio, a u prvoj polovini XX. st. pomadžario.

Lit.: A. Vályi, *Magyarországának leírása*, 1-2, Budim, 1796-1799; G. Csepapovich, *Synoptico-memo-*

rialis catalogus Observantis Minorum provinciae S. Joannis a Capistrano, olim Bosnae Argentinae; a dimidio seculi XIII. usque recentem aetatem, Buda, 1823; J. Rupp, *Buda-Pest és környékének helyrajzi története*, Pest, 1868; D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, 3, Budapest, 1897; S. Borovszky, *Pest-Pilis-Solt-Kiskunvármegye monographiája*, I-II, Budapest, b. g.; A. Gárdonyi, *Pest város újrateremtése a török hódoltság után*, u: *Föld és Ember*, 2/1926, Budapest; D. Schuler, *Adatok a Tabán történetéhez és rendezéséhez*, Budapest, 1934; B. Unyi, *A mohácsi ferencesek története*, Gyöngyös, 1943; D. Popović, *Srbi u Budimu od 1690. do 1740*, Beograd, 1952; Z. Fallenbüchl, É. Gál, *Buda környéke a törököktől való visszafoglalás idején*, u: *Tanulmányok Budapest múltjából*, 23, Budapest 1991.

Ž. Mandić

HRVATSKI INFORMATIČKI CENTAR, udruga utemeljena u Subotici u proljeće 2002. radi unaprjeđivanja i razvijanja informatičkih znanja i njihove primjene u ostvarivanju manjinskih prava hrvatske zajednice. Osnovana je nekoliko mjeseci nakon donošenja Zakona o zaštiti sloboda i prava nacionalnih manjina iz veljače 2002., a prije prvih elektorskih izbora za Hrvatsko nacionalno vijeće (HNV) potkraj iste godine. Predsjednik udruge Zoran Vojnić Tunić bio je tada jedan od elektora, a poslije i vijećnik HNV-a. Centar svoje djelovanje nije uspio znatnije razviti.

S. Bačić

HRVATSKI INFORMATIVNI CENTAR (HIC), institucija čija je djelatnost informiranje inozemne javnosti i hrvatskoga iseljeničtva o zbivanjima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Utemeljen je u Zagrebu u lipnju 1991. Na početku rata osniva centre za novinare u više gradova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini te pokreće izdavačku djelatnost, u sklopu koje je do danas tiskano oko 150 naslova. U suradnji s Hrvatskim radiom uređivao je i vodio kratkovalni program za područje Europe, Sjeverne Amerike, Australije i Novoga Zelanda od 1991. do 2001.; organizirao je HICTV – satelitski televizijski program za Sjevernu Ameriku od 1993. do 2006.; u suradnji s Narodnim radiom satelitski pokriva njihovim programom hrvatske zajednice u cijelom svijetu. Od po-

četka 2001. na svojem internetskom portalu (www.hic.hr) svakodnevno na hrvatskom, engleskom i španjolskom objavljuje vijesti i informacije iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine te događaje vezane uz Hrvate koji žive izvan Hrvatske. Financira se sredstvima iz državnoga proračuna (do 2000.), donacijama, prodajom svojih izdanja, pretplatom te oglašavanjem.

Za vojvođanske Hrvate važan je kao izdavač iseljeničkoga podliska *Dom i svijet*, koji je, kao tjedni prilog inozemnomu izdanju *Večernjega lista*, pokrenut za Božić 1993. na poticaj tadašnjega ravnatelja Hrvatske matice iseljenika Ante Belje (od 1998. izlazilo je i elektroničko izdanje). List je sa svojih osam stranica bio jedan od rijetkih medija koji su se bavili ponajprije iseljeničkom tematikom te je na taj način spajao domovinsku i iseljenu Hrvatsku. Tako su u listu redovito objavljivane i aktualne informacije o Hrvatima u Vojvodini i Madžarskoj, počevši od protjerivanja Hrvata u Vojvodini tijekom 1990-ih pa sve do praćenja djelovanja hrvatskih udruga i institucija. Nakon prestanka izlaska tiskovnoga izdanja, od 8. X. 2003. izlazio je samo u elektroničkom obliku još do 16. II. 2004. Ukupno je izašlo 440 brojeva.

Lit.: <http://www.hic.hr/dom>

A. Beljo

HRVATSKI ISELJENIČKI ZBORNİK, godišnjak Hrvatske matice iseljenika iz Zagreba. Počeo je izlaziti 1955. kao *Iseljenički zbornik*, a današnje ime dobiva nakon osamostaljivanja Hrvatske 1992. Analitički prati društvenu i kulturnu zbilju hrvatskoga naroda u domovini i iseljeničtvu te nastoji poduprijeti kulturnu integraciju hrvatskoga iseljeničtva s matičnom zemljom. Sažeci priloga objavljuju se i na engleskom i španjolskom jeziku, budući da je časopis namijenjen i potomcima hrvatskih iseljenika u prekomorske zemlje koji više ne govore hrvatski. Od 1992. urednici su Vinko Nikolić (1992.); Boris Maruna (1993.-94.; suurednik Nenad Gol 1994.); Aleksander Ravlić (1995.-99., suurednici Ante Beljo i Diana Šimurina-Šoufek 1997.) te Vesna Kukavica (od 2000.) Od 2000. ima i elektroničko izdanje.

Hrvatski iseljenički zbornik 2004,
Zagreb, 2003.

Od 1992. u zborniku se redovito donose tekstovi o Hrvatima iz Vojvodine i Mađarske, čiji su autori književnici, publicisti i stručnjaci iz Vojvodine (Ante Sekulić, Naco Zelić, Tomislav Žigmanov, Tomislav Vuković /»Stjepan Bunjevac«, Jasna Ivančić...), Mađarske (Marko Dekić, Stjepan Blažetin, Ernest Barić, Đuro Franković i dr.) i Hrvatske (Sanja Vulić, Denis Derk, Marko Samardžija, Srećko Lipovčan, Andrea Sapuna, Boris Bek i dr.). Objavljuju se i književni prilozi Hrvata iz Bačke i Mađarske (Petar Vukov, Aleksa Kokić, Petar Pekić, Nikola Kujundžić, Blaž Modrošić, Stjepan Vujević, Stjepan Parmačević, Roza Vidaković, Marko Dekić, Stipan Blažetin, Branko Filaković i dr.)

Lit.: http://www.matis.hr/hrv_iselj_zbornik.php

V. Kukavica

HRVATSKI JEZIK →Hrvati, jezik

HRVATSKI KALENDAR, godišnjak za hrvatsku narodnost u Mađarskoj, izlazi u Budimpešti. Osnivač mu je i prvi izdavač Savez Hrvata u Mađarskoj, od 1996. izdaje ga Hrvatska državna samouprava, a od 2001. poduzeće *Croatica*. Prvi mu je broj, u 4500 primjeraka, objavljen za 1991. godinu, nakon demokratskih promjena u zemlji i razdvajanja dotada zajedničkih novina, radijskih i televizijskih emisija Hrvata, Srba i

Slovenaca u Mađarskoj. Svojom se koncepcijom uglavnom naslanja na prijašnji, zajednički *Narodni kalendar*. Iza kalendarskog dijela, urešenoga starim fotografijama iz pojedinih hrvatskih naselja, slijede napisi tridesetak suradnika, čiji najveći dio čine književni prilozi (pjesme i kratke novele), pučke umotvorine te radovi s područja povijesti i etnologije. Godišnjak se riječju i fotografijama osvrće na glavne društvene i kulturne događaje hrvatske zajednice u Mađarskoj, objavljuje reportaže iz javnoga života, školstva, kulture i športa. Najvažnijom zadaćom smatra njegovanje hrvatske riječi i snaženje nacionalne svijesti. Posebna su poglavlja namijenjena djeci, učeničkim radovima, kućanstvu i humoru. Kako u kulturnom životu Hrvata u Mađarskoj kalendari imaju bogatu tradiciju, ovo je izdanje i dan-danas najomiljenije i najčitanije u hrvatskome puku. Dosadašnji urednici su bili: Mijo Karagić (1991.-95., zadnji sa Stipanom Karagićem), Živko Mandić (1996.), Milica Klajić-Tarađija (1997.-2002., prvi zajedno s Janjom Horvat) te Branka Pavić-Blažetin (od 2003.).

Lit.: M. Karagić, Štovani čitatelji, *Hrvatski kalendar 1999*, Budimpešta, 1998.

Ž. Mandić

Hrvatski kalendar 1995, Budimpešta, 1994.

HRVATSKI KATOLIČKI DOM, mjesto društvenoga djelovanja Hrvata katolika iz Sonte 1930-ih. S dolaskom Zvonka Augustina Luckara za kapelana u Sonti među

vjericima oživljava društveni život te se osniva više organizacija Katoličke akcije (učeničke organizacije, križarska bratstva i sestinstva), koje su za svoje djelovanje osigurale prostore u naselju. Radi razlikovanja od drugih katolika u mjestu, tj. Madžara i Nijemaca, organizacije i dom mještani i tisak (*Subotičke novine*, *Nedjelja*, *Svijet*) nazivali su hrvatskima. Naime, od 620 članova Katoličke akcije 1937., što je predstavljalo približno 10% ukupnoga stanovništva naselja, Hrvata je bilo 340, Nijemaca 190 i Madžara 90. Pripadnici navedenih naroda činili su posebne odjele unutar Katoličke akcije. Sastanci su se održavali uglavnom odvojeno u odjelima, ali djelovalo se i zajednički. Domom je upravljao odbor sastavljen od predstavnika svih katoličkih društava, kojemu je predsjedao Nikola Matin, ujedno i predsjednik Hrvatske katoličke akcije. U domu se obilježavao Papin dan, održavana su duhovna razmatranja, poticana je duhovna obnova i organizirana su prigodna predavanja. Djelovala je i čitaonica, koja je primala katolički tisak, ponajviše *Hrvatsku stražu*, *Subotičke novine*, *Nedjelju*, *Glasnik srca Isusova* i dr. Nakon mnogobrojnih pritisaka i napada koloniziranih dobrovoljaca na članove katoličkih organizacija, koji su kulminirali ranjavanjem mještanina Marka Miloša nožem, čitaonica prestaje djelovati početkom 1937. Rad katoličkih društava i doma u Sonti nedovoljno je istražen, no može se pretpostaviti da je djelovanje doma nakon spomenutih napada bilo manjega opsega.

Lit.: J. Buturac, Katolički dnevnik »Hrvatska straža« 1929.-1941., *Croatica Christiana periodica*, 23*24/1989, Zagreb; *Subotičke novine*, 18, 24/1936, 2, 6/1937, Subotica.

M. Bara

HRVATSKI KATOLIČKI KALENDAR, godišnje izdanje Saveza Hrvata u Mađarskoj objavljeno u Pečuhu za 1993. i 1994. Urednici su bili Stjepan Blažetin i Ivan Gungan ml. Na 150-ak stranica formata B/5, uz kalendarij, objavljeni su i astronomski i vremenski podaci za tekuću godinu, slike hrvatskih crkvenih velikodostojnika, legende, podaci iz života katoličkih svetaca te

hrvatskih mučenika, napisi o vjerskom životu u pojedinim hrvatskim naseljima, hodočasničkim mjestima, crkvama (franjevačka u Baji), pučkim običajima i blagdanima. Predstavljani su katolički pjesnici (Ante Jakšić), svećenici (Đuro Vlašić), kulturni djelatnici (Josip Andrić) i vjeroučitelji. Priopćene su manje poznate narodne molitve i note nekih crkvenih pjesama. Posebno poglavlje čine prozni napisi i stihovi namijenjeni djeci.

Ž. Mandić

Hrvatski katolički kalendar 1993., Pečuh, 1992.

HRVATSKI KATOLIČKI ORAO U SUBOTICI, katolička organizacija za odgoj mladeži u vjerskom, intelektualnom, moralnom i tjelesnom pogledu. Djelovala je tijekom 1920-ih kao dio širega katoličkoga pokreta, koji je početkom XX. st. pokrenuo krčki biskup Antun Mahnić. Orlovstvo je nastalo u Češkoj kao reakcija na protokatolička stajališta sokolstva, što je simbolično izraženo i u imenu pokreta, a u Hrvatsku se proširilo 1920. iz Slovenije. Tjelovježbena i nacionalna komponenta pokreta preuzeta je od sokolstva, ali je orlovstvo, umjesto sokolskim liberalizmom, bilo prožeto katoličkim načelima. God. 1921. službeno je osnovana Jugoslavenska orlovska sveza, s dvije podsveze i s jednim podsavezom: Orlovka i orliška podsveza u Ljubljani i Orlovski podsavez u Zagrebu, koji su se dalje dijelili na okružja. Orlovska društva ubrzo su porasla u najmasovniju katoličku organizaciju

mladeži u zemlji, osobito nakon 16. XII. 1923., kad se Hrvatski katolički omladinski savez ujedinio s Orlovskim podsavezom u Zagrebu u Hrvatski orlovski savez, u kojem je Ivan Merz bio tajnik i dopredsjednik, a predsjednik odvjetnik Ivo Protulipac (ubijen u Trstu 1946.). Osnovno geslo udruge bilo je: *Žrtva – euharistija – apostolat*, a organizacija je imala i svoje glasilo *Orlovska straža*. U sklopu političkoga režima uvedena Šestosiječanjskom diktaturom 1929. potkraj iste godine ukinuto je orlovstvo, kao i Hrvatski sokol i Jugoslavenski sokolski savez, a osnovan je Savez sokola kraljevine Jugoslavije. U duhu katoličke akcije sve do uspostave komunističke vlasti nastavlja djelovati Križarsko bratstvo, ali bez zastupljenosti tjelovježbe.

Subotičke Orlove također osnivaju bivši članovi mjesnoga sokolskoga društva, utemeljenoga 1919., koje su napustili zbog protukatoličkih ideja. Nakon velikoga sleta hrvatskih orlova u Đakovu u kolovozu 1921., na kojem je sudjelovalo i desetak bunjevačkih mladića, među njima se razvilo oduševljenje za taj pokret. Na osnivačkoj skupštini održanoj 18. IX. 1921., u nazočnosti 32 člana, osnovan je Orlovski odsjek u Subotici, koji je bio dio Osječkoga orlovskoga okružja. Od samoga početka subotičke je orlove pomagao svećenik Antun Skenderović. Tijekom 1921. djeluju kao Gimnastički odsjek pri Savezu gimnastičkih odsjeka u Zagrebu, Đačko okružje. Subotički odsjek vodio je Željko Vidaković. Prva javna orlovska akademija u Subotici održana je 8. XII. 1921., kad je predsjednik Željko Vidaković čitao referat o dr. Antunu Mahniću pod naslovom *Najveći orao*, a tajnik Grgo Tumbas referat *Mens sana in corpore sano*. No ovdašnje vlasti na orlove nisu gledale s naklonošću: kada su 25. VI. 1922. željeli organizirati jednu manifestaciju, subotička policija to im nije dopustila. Na čelu orlovske organizacije u Subotici je od 1924. bio Lazar Prčić, dok je dopredsjednik bio Ljudevit Vujković Lamić. Sredinom 1924. Društvo je imalo 42 aktivna člana. Nakon formiranja Hrvatskoga orlovskoga saveza u Zagrebu 1923. subotički je odsjek iz političkoga opreza formalno i da-

lje bio odsjek Jugoslavenske orlovske sveze u Ljubljani, ali je *de facto* djelovao pod utjecajem Hrvatskoga orlovskoga saveza, što pokazuju naslovnice *Subotičke Danice* 1924.-41. i 1945.-46. sa simbolom orlom u letu s utegom u kandžama i sunce s upisanim orlovskim pozdravom *Bog živi!* U *Subotičkoj Danici* i *Subotičkim novinama* objavljeni su usto redovito napisi o orlovstvu, budući da su mjesni članovi orlovskoga pokreta bili u njihovim uredništvima. Subotički se odsjek 1925. dijeli na omladinski i đački; predsjednik omladinskoga odsjeka najprije je bio Veco Čović, a poslije Ivo Prčić.

Pečat Hrvatskog katoličkog orla u Subotici

God. 1927. subotički orlovi otvoreno stupaju u Hrvatski orlovski savez i mijenjaju ime u Hrvatski katolički orao u Subotici, pod kojim djeluju do ukidanja orlovstva. Bilo je to i dalje jedino subotičko orlovsko okružje u Bačkoj, dok je najistočnija organizacija bila u Zemunu, gdje je također djelovao Hrvatski katolički orao. Te godine dolazi do obnavljanja orlovstva u Subotici, oslabljenoga u prijašnjem razdoblju: ima 104 člana, 60 odbornika i 10 starješina. Predsjednik je bio Lajčo Pozderović, tajnik Lazar Prčić, knjižničar najprije Blaško Kopolović, a zatim Ento Ostrogonac, a vođa naraštaja Šime Romić, dok je za duhovnoga vođu izabran svećenik Andrija Moullion. Osim tjelovježbačke opreme, Društvo je imalo i knjižnicu od nekoliko stotina knjiga, a poslije su osnovani tamburaški zbor i diletantska (glumačka) sekcija. Sastanci i druge aktivnosti najčešće su se održavali u dvorani Katoličkoga kruga (Trg Ćirila i Metoda 14), veće i zahtjevnije tjelovježbe u dvorani Katoličkoga momačkoga društva (Harambašićeva 7), a lakoatletske vježbe na otvorenom na igralištu NK *Bačke* kraj

Somborske kapije, jer su članova Orla većinom bili i članovi *Bačke*. Na skupštini 18. VII. 1927. u upravu su izabrani: predsjednik Željko Vidaković, odvjetnički kandidat; potpredsjednici Albe Kujundžić i Ljudevit Pozderović, bankovni činovnici; tajnik Lazar Prčić, student prava; načelnik Slavko Dević, željezničar te blagajnik Bela Rudić, krojač. Kako je Željko Vidaković ubrzo preminuo, na skupštini u listopadu 1927. za novoga predsjednika izabran je bankovni činovnik Albe Kujundžić, a poslije je za tajnika izabran Ljudevit Vujković Lamić (potkraj srpnja zamijenio ga je gradski činovnik Antun Radak). Pravila Hrvatskoga katoličkoga orla u Subotici vlasti su odobrile u travnju 1928. U tom razdoblju organizacija je postala prepoznatljiva i poštovana u gradu.

Iako su nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature činjeni pritisci na potencijalne članove orlova – učenike gimnazije, kojima su profesori prijetili isključenjem iz škole ako se upišu u bilo koje drugo društvo osim u Jugoslavensko sokolsko društvo, Društvo je tijekom 1929. nastavilo djelovati. Tako je u ovu godinu ušlo sa 105 članova, a formiran je i poseban odjel Hrvatski katolički đački orao. Na skupštini 23. II. 1929. za predsjednika je izabran student prava Ljudevit Vujković Lamić. Društvo se ponovno moralo registrirati. Prema Pravilima Društva, članovi su redoviti (vježbači i nevježbači), starješine, potporni članovi, utemeljitelji i začasni. Zadnja sjednica uprave Društva održana je 13. XI. 1929.

Nakon ukidanja orlovskih organizacija i subotički orlovi nastavljaju djelovati u sklopu Križarske organizacije, pa su pravila subotičkih Križara odobrena 21. V. 1930.

Tijekom svojega djelovanja subotički su orlovi imali velik broj različitih aktivnosti: redovite tjedne tjelovježbe i mjesečne sastanke, predavanja, svečane akademije, sudjelovanje na crkvenim procesijama i različitim kulturnim priredbama (npr. proslava 1000 godina Hrvatskoga kraljevstva 1925. u Subotici), natjecanja, sudjelovanje na sletovima (Đakovo, Sarajevo, Vukovar, Prag, Zagreb i dr.), godišnja prela i dr. S pravom je istaknuto »da je velika njegova [Hr-

Odbor i vježbači omladinskoga orla u Subotici] za sluga za izgradnju mnogih i mnogih ljudi, ne možda velikana, ali onih malih ljudi, koji su onako ustrajni ostali i u najtežim vremenima« (A. Poljaković), budući da su najveći dio članova činili siromašni učenici i studenti te niži činovnici. U Historijskom arhivu u Subotici postoji sačuvana arhivska građa o djelovanju orlovstva u Subotici.

Izvor: Historijski arhiv u Subotici, F: 48 Hrvatski katolički orao – Subotica (1920.-1929).

Lit.: A. Poljaković, Orlovsko-križarski pokret među bačkim Hrvatima, *Klasje naših ravni*, 1-2/1944, Zagreb; L. I. Krmptić, Od sokolstva do križarstva u Bačkoj, *Glasnik Pučke kasine*, br. 7-8/2005–10/2005, Subotica; S. Mačković, Hrvatski katolički orao – Subotica, *Hrvatska revija*, 4/2007, Zagreb; S. Mačković, Hrvatski katolički orao – Subotica kroz arhivsko gradivo, *Klasje naših ravni*, 3-4/2007, Subotica.

S. Mačković

HRVATSKI KATOLIČKI POKRET (HKP), vjerski, kulturni, društveni i politički pokret koji je djelovao 1903.-45. Pri osnivanju je okupljao uglavnom mladež, tj. srednjoškolce i studente, a poslije i radništvo, seljaštvo te sve druge društvene slojeve. Pokret nije bio hrvatska specifičnost, nego je nastao kao dio širega europskoga gibanja katoličkoga laikata nasuprot sve jačemu liberalizmu, za koji se tvrdilo da ugrožava tradicionalne kršćanske vrijednosti. Europski katolički pokreti nisu imali jedinstvenu organizacijsku formu i svaki je od njih razvijao one ustrojbene oblike koji su najbolje odgovarali lokalnoj sredini. Nastajali su neovisno o crkvenoj hijerarhiji samoorganiziranjem vjernika, laika i svećenika.

Katoličkom pokretu u Hrvatskoj pret-hodili su Posveta hrvatske mladeži Srcu Isusovu 1900., Prvi hrvatski katolički sastanak 1900. u Zagrebu te katolički dnevnik *Hrvatstvo* (Zagreb, 1904.-10.). Istodobno, poticaj u organiziranju hrvatskog đaštva dao je krčki biskup Antun Mahnić na prijelazu iz XIX. u XX. st. svojim idejama i člancima objavljenim u raznim časopisima gdje je upozoravao na opasnosti liberalizma za vjeru i moralne temelje hrvatskog društva. Preko svojih suradnika potom započinje organiziranje katoličkih srednjoškolaca i studenata koji će kasnije širiti i ostvarivati njegove ideje. Iz učeničkoga pokreta će se u potonjim godinama postupno razviti HKP u kojem će važnu ulogu imati laici.

Stvaranjem Hrvatskoga katoličkoga akademskoga društva *Hrvatska* 1903. u Beču stvorit će se polazište i uzor daljnjega organiziranja učeničkoga pokreta. U Zagrebu se 1906. osniva Hrvatsko katoličko akademsko društvo Domagoj, a ubrzo se slična društva pokreću i na drugim sveučilištima u inozemstvu, među ostalim u Budimpešti udruga bunjevačkih i ostalih hrvatskih studenata Akademsko društvo *Antunović* 1913. U sučeljavanju Katoličke crkve i njezinih vjernika s liberalnim idejama u hrvatskom društvu važnu je ulogu imao je katolički tisak, koji je produbljavao poznavanje vjere, poticao na društveno djelovanje te budio nacionalnu i vjersku svijest. Već 1905. godine pokrenut je đački list *Luč* u Beču radi organiziranja katoličke mladeži, vježbanja mladih katolika u publicistici te promicanja kršćanskih ideja u hrvatskom javnom mišljenju u sklopu triju temeljnih odrednica pokreta: vjere, narodnosti i kršćanske demokracije. Nedugo nakon osnivanja *Luči* i HKAD-a *Domagoj* učeništvo je pokrenulo veći broj listova (*Nada*, *Zora*, *Jedinstvo*, *Ljubice* u Zagrebu, *Hrvatska zvijezda* u Karlovcu, *Slavonac* u Požezi, *Neven* u Splitu, *Bostan* u Zadru, *Sinjski đak* u Sinju, *Odjek* u Kotoru, *Travanjsko smilje* i *Travnički đak* u Travniku, *Cvijet* u Visokom). Na političkoj se pozornici 1906. pojavljuje Hrvatska kršćansko-socijalna stranka prava, koja nije bila izravno povezana s HKP-om, ali su je čelni ljudi pokreta

podupirali. Osnovala ju je skupina katoličkih djelatnika okupljenih u listu *Hrvatstvo*, a zastupala je kršćanska načela, socijalna prava radništva i jedinstvo hrvatskih zemalja u Habsburškoj Monarhiji. Kako bi HKP ostao odvojen od političke identifikacije koju mu je nastojao dati katolički dnevnik *Hrvatstvo*, Antun Mahnić osniva 1908. *Pijevo društvo* radi promicanja katoličkih ideja tiskom. Nakon toga se pokreće tjednik *Jutro*, što je pobudilo stanovita razmimoilaženja i polarizaciju u katoličkim krugovima. Mladi katolički aktivisti, nezadovoljni strančarenjem unutar pokreta, ali i unošenjem crkvenih interesa u politiku te zanemarivanjem socijalnih pitanja, osnivaju 1908. Hrvatski katolički đački savez, s pokrajinskim ferijalnim društvima za širenje prosvjete među pukom (društvo *Dobrila* za Istru, *Martić* za Bosnu, *Strossmayer* za Slavoniju, *Pavlinović* za Dalmaciju i *Kačić* za Zagreb). Iste godine inicijativom biskupa Mahnića osniva se u Senju *Leonovo društvo*, a u Zagrebu *Pijevo društvo* za promicanje katoličkoga tiska, suprotstavljanje liberalnomu modernizmu te izdavanje apologetike i popularne filozofije, u čemu su nadopunjavali rad listova *Hrvatska straža* i *Vrhbosna*.

Ugarski su Bunjevci i Šokci na periferiji hrvatskih nacionalno-integracijskih procesa te su i u HKP uključeni posredno, preko osobnih kontakata pojedinaca i razmjenom *Subotičke Danice* i *Nevena* s izdavačima katoličkoga tiska iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Katolička crkva kao organizirana institucija sa sredstvima i infrastrukturom omogućavala je svojim ustrojem partikularno djelovanje nacionalnoga pokreta ugarskih Bunjevaca i Šokaca kroz katoličke udruge. Katolički svećenici, poput Lajče Budanovića, Blaška Rajića i drugih, zahvaljujući društvenomu statusu lakše su se odupirali pritisku vlasti pa su predvodili sve važnije oblike organiziranja i prosvjete vjernika osnivajući čitaonice i razne udruge pod neutralnim imenima, iznimno i s bunjevačkim imenom, npr. Bunjevačka kršćanska čitaonica u Baji 1910.; Katolička čitaonica sv. Đurđa 1905., Katolička čitaonica sv. Roke 1910. i Katoličko divojačko dru-

đačkoga saveza i Slovenske dijačke sveze u Jugoslavensku katoličku đaćku ligu 1919. Svojevrsan odgovor Senioratu na politički angažman bilo je uvođenje novih organizacijskih oblika, poput orlovstva, tj. društava za tjelovježbu, koja će svoje djelovanje usklađivati kroz Hrvatski orlovski savez, osnovan 1923. U njima se promovirala katolička ideologija, za razliku od sokolskih društava, u kojima je dominirala liberalna. U Bačkoj je također organiziran Hrvatski katolički orao 1924., s muškim i ženskim ograncima, a djelovali su u subotičkom orlovskom okružju. *Subotička Danica* iz 1926. navodi da su »kulturno prosvjetna organizacija kat. mladeži, koja izključuje svaku politiku«. Prvi zapaženi nastup orlovi su imali tijekom proslave tisućugodišnjice hrvatskoga kraljevstva u Subotici 1925. Sukladno regionalnomu organiziranju unutar HPS-a, u Bačkoj se pokreće Vojvođanska pučka stranka (VPS), koja je ostvarivala skromne rezultate, a neuspješno je pokušala privući i druge katolike u svoje redove. Dio sveučilištaraca podrijetlom iz Baranje, Bačke i Banata na zagrebačkom se sveučilištu organizirao u Jugoslavensko katoličko akademičko društvo *Vojvodina* 1926., koje je, uz Hrvate, okupljalo i pripadnike drugih naroda.

Među vođama pokreta posebno su se isticali katolički intelektualci Ljubomir Maraković, Petar Rogulja, Rudolf Eckert, Ivan Protulipac, Ivan Merz, Marica Stanković i dr. S razvojem HKP-a članovi raznih društava priključivali su se njegovu radu, a znatnu su ulogu u tom imali predstavnici HKD-a sv. Jeronima (osnovano 1868.), posebice laici iz njegova vodstva. Oni su se aktivno uključili u rad i djelovanje pokreta, osobito od 1921., kad urednikom izdanja Društva postaje Josip Andrić.

Nesuglasice među organiziranim katolicima potaknulo je pokretanje Katoličke akcije, nastale »odozgo«, tj. enciklikom (*Ubi arcano*) Pija XI. iz 1922. Smisao KA-a bilo je sudjelovanje svjetovnjaka u apostolatu hijerarhije radi obnove pojedinca i cjelokupnoga društva u katoličkom duhu. Seniori koji su bili angažirani oko HPS-a branili su tezu da politička stranka mora biti sa-

stavnim dijelom KA-a, što su upravo htjeli izbjeći njezini pobornici u hrvatskim krajevima. Naime, oni nisu zagovarali ukinuće katoličke stranke, nego depolitizaciju KA-a i pokreta kao cjeline. Svjetovnjaci u KA-u trebali su voditi sav tehnički, organizacijski i upravni rad. Bili su ujedno uključeni u stvaranje ideologije pokreta i konzultiranje u mnogim pitanjima suvremenoga života, ali se za područje duhovnoga rada inzistiralo da ga obavljaju svećenici, jer se laikatu nije priznavala mogućnost da razmišlja iz teoloških pozicija. Odnos katoličkih organizacija osnovanih prije KA-a s crkvenom hijerarhijom i pitanje njihove autonomije u odnosu na Crkvu te prisutnosti svećenika u katoličkim organizacijama i njihova uloga u njima predstavljali su stalan predmet rasprava.

Nakon atentata u beogradskoj Narodnoj skupštini na zastupnike Hrvatske seljačke stranke Seniorat, inače sklon ideji jugoslavenske države, postupno se, u manje-više uskoj suradnji s klerom, okretao promicanju revnijega katoličkoga života i svjetonazora, ali i hrvatskoga nacionalizma. S uvođenjem diktature prestaje postojati političko krilo HPS-a, čime je nestao izvor trzavica među samim katolicima, u Bačkoj se ukida VPS, dok se katoličkim organizacijama koje ipak nisu zamrle zabranjuje rad. Najbrže su se u novoj situaciji snašli bivši orlovi, koji su početkom 1929. pokrenuli katolički tjednik *Nedjelja* te su u njegovim napisima branili katoličke dimenzije hrvatske kulture. Seniorat je pak pokrenuo list *Hrvatska straža*, koji je nosio podnaslov »nezavisni katolički informativni nestra-nački dnevnik«, no bio je nastavak ideologije Seniorata i bivšeg HPS-a. Prema uzoru na istoimeni francuski pokret, osnivaju se križari u siječnju 1930. kako bi se ponovno okupila i organizirala katolička mladež. Za poučavanje Evanđelja i uputa Sv. Stolice najodgovorniji je bio svećenik, kojega je imalo svako bratstvo i sestinstvo. Križarske organizacije temeljile su se na staleškoj podijeljenosti (seljačke organizacije, gradske, radničke, đačke, križarskih starješina, malih križara i sl.), a cilj im je bio »preporod domovine u Kristu«. Njihova je duhov-

nost sažeta u geslu »Žrtva-Euharistija-Apostolat«. Glasilo organizacije bio je *Križ* (1930.), koji poslije mijenja ime u *Križarska straža* (1934.). Među prvim organizacijama u državi osnovano je bratstvo u Subotici 1930., a ubrzo su osnivana i po drugim bačkim mjestima u subotičkoj i somborskoj okolici. Bačka biskupija izdala je programsku knjižicu *Katolička akcija na području Bačke biskupije* 1938., u kojoj su iznesene smjernice KA-a te upute kako ih primijeniti na mjesne prilike. Krovne organizacije sa sjedištem u Zagrebu bile su Veliko križarsko bratstvo i Veliko križarsko sestrinstvo. Osnivanje križarskih organizacija i njihov rad u prvim godinama djelovanja bili su pod budnim okom služba Ministarstva unutarnjih poslova. Naglašavajući i nacionalnu komponentu u djelovanju KA-a, bački su Hrvati svoje ogranke u tisku nazivali Hrvatskom katoličkom akcijom, među ostalim i radi razlikovanja od mađarskih i njemačkih katoličkih organizacija. Njihov je rad nerijetko bio otežavan nepotvrđivanjem društvenih pravila ili onemogućivanjem okupljanja.

S vremenom su neslaganja između katoličkih organizacija slabila zbog vanjskih čimbenika. S jačanjem utjecaja komunista u Europi, osobito u Španjolskom građanskom ratu, ali i hrvatskom društvu, katoličke organizacije usmjeravaju svoje djelovanje na socijalno polje te promoviraju slobodu pojedinca i Crkve kao društvene ustanove. Najveću opasnost za Katoličku crkvu i interese hrvatskoga naroda HKP je vidio u jačanju komunista i SSSR-a. Prema Hrvatskom seljačkom pokretu i njegovim organizacijama HKP bio je pomirljiv te je podupirao Mačekov HSS radi rješavanja hrvatskoga pitanja u Kraljevini Jugoslaviji. Nesporazumi s HSS-om povremeno su se javljali zbog istupa njegovih prvaka u vezi s pitanjima Katoličke crkve, njezina nauka i vjersko-kulturnoga rada. Na području Bačke svećenstvo i katoličke organizacije podupirale su HSS te je u godinama pred rat stranka, zahvaljujući jedinstvenomu djelovanju vjerske, kulturne i političke elite, imala najviše uspjeha među mjesnim Hrvatima.

[L. Budanović], *Katolička akcija na području Bačke biskupije*, Subotica, [1938].

Svoju zadaću u promicanju kršćanskih vrijednosti u međuratnom razdoblju pokret je među Hrvatima u Bačkoj obavljao preko tiska (*Katolički nauk*, *Hrvatske novine*, *Subotičke novine* i podlisci u njima, *Kolo mladeži* te veći broj listova tiskanih u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini), obrazovanja (mnogobrojna predavanja), ali i uz pomoć ostalih aktivnosti (npr. tjelovježbe). Od katoličkih listova tiskanih izvan Bačke najviše su se čitali (prema izvještajima u *Subotičkim novinama*) *Hrvatska straža*, *Nedjelja* i *Glasnik srca Isusova*. Primjerice, samo je u Sontu početkom 1937. dolazilo oko 200 primjeraka raznih katoličkih listova. Broj čitatelja nesumnjivo je bio znatno veći, kako u Sonti tako i drugim naseljima, jer se tiskao u katoličkim domovima i čitaonicama te razmjenjivao među mještanima. Nakon ukinuća orlova 1929. u Bačkoj uspješno djeluju križarske organizacije, npr. Đačko križarsko bratstvo, Đačko križarsko sestrinstvo, Radničko križarsko bratstvo, Križarsko sestrinstvo *Bunjevka*, Bačko okružje križara te mnoga druga križarska bratstva i sestrinstva, među kojima su se isticala ona u Subotici, Đurđinu, Maloj Bosni, Somboru, Monoštoru i Sonti. Inicijatori organiziranja bili su istaknuti svećenici, poput Lajče Budanovića, Blaška Rajića, Antuna Skenderovića, Augustina Luckara te mlađih Ivana Beneša, Ivana Kujundžića, Alekse Kokića i dr., među laicima intelek-

tualcima isticao se Ladislav Vlašić, među radništvom Pere Novaković, a među đaštvo Ante Sekulić, Vojislav Pešut i Julka Orčić.

Najveće manifestacije na kojima su sudjelovala bačka hrvatska katolička društva bile su proslava 250. obljetnice doseljavanja najveće skupine Bunjevaca u Bačku i Dan hrvatske katoličke omladine u povodu 1300 godina veze Hrvata i Sv. Stolice, održan u Somboru 15. IX. 1940. Za vrijeme mađarske vlasti križarske organizacije jedva da su djelovale, a u jesen 1944. komunističke im vlasti zabranjuju rad, zapljenuju spise i knjižnice. Dio istaknutih članova katoličkih organizacija nastavio je djelovati u Zagrebu, gdje su se našli zbog ratnih okolnosti ili studija. U Hrvatskoj je Seniorat raspustio svoje organizacije jer su ustaše bili neprijateljski nastrojeni prema njegovoj ideologiji, dok su križari nastavili s djelovanjem do dolaska komunista na vlast 1945. U sklopu širega razračunavanja vlasti s Crkvom i ideološkim neprijateljima, u Subotici je kazneno osuđeno 27 istaknutih katoličkih aktivista u političkim procesima 1948.

Izvor: Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, tematska cjelina *Pravila hrvatskih društava 1845.-1945. [1973.]*: Jugoslavensko katoličko akademičko društvo Vojvodina u Zagrebu; ZO VŽ V-17 1538/1926, ZP 3913

Lit.: *Zlatna knjiga hrvatske katoličke omladine*, Zagreb, 1924; *Hrvatske novine*, 41/1925, Subotica; *Subotičke novine*, 16, 18, 20, 24, 25/1936, 2, 6, 17/1937, 2, 5, 19, 20, 39, 46/1938, 4, 10, 14/1939, Subotica; A. Poljaković, Orlovsko-križarski pokret među bačkim Hrvatima, *Klasje naših ravni*, 1-2/1944, Zagreb; Z. Matijević, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva: Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.-1929.)*, Zagreb, 1998; *Hrvatski katolički pokret (Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.)*, ur. Z. Matijević, Zagreb, 2002; Z. Matijević, Hrvatska pučka stranka, 3/2003, *Hrvatska revija*, Zagreb; J. Krišto, *Hrvatski katolički pokret 1903. – 1945.*, Zagreb, 2004; <http://www.ivanmerz.hr/sabrana-djela/bibliografija.htm>

M. Bara

HRVATSKI KULTURNI CENTAR BUNJEVAČKO KOLO, kulturna udruga iz

Subotice. Skupina subotičkih hrvatskih intelektualaca (suci, odvjetnici, liječnici, profesori, ekonomisti i dr.), koji su organizirali i vodili gradsku folklorno-turističku manifestaciju *Dužijanca* 1968. i 1969., potkraj 1969. uočila je potrebu za osnivanjem institucije čiji bi cilj bio stalni rad na prikupljanju, proučavanju, njegovanju i promicanju kulturne baštine Hrvata Bunjevaca te osiguravanju uvjeta za nove oblike i sadržaje kulturnoga stvaralaštva. Radi toga su 14. XII. 1969. osnovali inicijativni odbor od 60 članova na čelu sa sucem Nacom Zelićem. Odbor je ubrzo obavio sve pripreme (temeljni dokumenti, suglasnosti društvenopolitičkih organizacija i sl.) za osnivačku skupštinu Hrvatskoga kulturno-umjetničkoga društva *Bunjevačko kolo*, koja je održana 18. I. 1970. u Velikoj vijećnici Gradske kuće pred 354 člana osnivača. Bila je to nakon 1956. prva, a u sljedećih dvadesetak godina i jedina kulturna udruga Hrvata u Subotici. Za prvoga predsjednika izabran je sudac Ivo Stantić, a za dopredsjednike Josip Buljovčić i Pajo Pavluković. U Društvu se nakon toga osnivaju folklorna, muzička, likovna i literarna sekcija, obnavlja se Veliko prelo, organizira *Dužijanca* 1970. i 1971., akademija u povodu 100. obljetnice izlaženja *Bunjevačkih i šokačkih novina* te mnogi drugi kulturni događaji.

Amblem HKC-a *Bunjevačko kolo* iz Subotice

Potkraj 1960-ih i početkom 1970-ih usporedno su tekle i pripreme za osnutak ogranka Matice hrvatske u Subotici. U Maticu se učlanilo oko 200 članova iz Subotice i okolice, no nakon osnutka HKUD-a *Bunjevačko kolo* aktivnosti su na tom planu

prestale, sukladno naputku političkoga vodstva SR Hrvatske, a svi članovi Matice postali su članovima *Bunjevačkoga kola*. Nakon političke osude Hrvatskoga proljeća i djelovanja Matice hrvatske u Hrvatskoj, početkom 1972. načinjen je popis članova *Bunjevačkoga kola* koji su nekad bili u Matici te su, na traženje Općinskoga odbora Socijalističkoga saveza radnoga naroda i aktiva članova Saveza komunista *Bunjevačkoga kola* isključeni iz članstva – od 645 članova Društvo ih je izgubilo 416. Na dirigiranoj skupštini Društva održanoj 24. VI. 1973. iz imena je brisan pridjev *hrvatsko*, naziv je ekaviziran, a smijenjena je i cijela dotadašnja uprava. Društvo je i dalje imalo veliki broj članova, posebno djece, među njima i Hrvata, no u upravi do kraja 1980-ih nisu bili u većini. U tom razdoblju Društvo je radilo pod utjecajem i kontrolom SK i SSRN-a, kulturni program bio mu je projugoslavenski, djelovale su samo folklorna i muzička (tamburaška) sekcija, a neko je vrijeme u prostorijama Društva radio i disko klub, koji je sredinom 1980-ih bio veoma popularan među mladim Subotičanima.

S društvenim promjenama i s demokracizacijom jugoslavenskoga društva potkraj 1980-ih stječu se mogućnosti da se u upravu i članstvo vrate dotad izolirani osnivači, ali se primaju i novi članovi kojima je stalo do očuvanja i razvoja hrvatske kulture. Društvo tako od 1990. ponovno preuzima organiziranje dviju velikih tradicionalnih kulturnih manifestacija – Velikoga prela i Dužijance. Na izvanrednoj skupštini 4. XI. 1990. predloženo je vraćanje pridjeva *hrvatski* u naziv Društva, što je izazvalo protivljenje članova folklorne i muzičke sekcije, te je sjednica prekinuta. U nastavku sjednice 24. II. 1991. odlučeno je da se pridjev *hrvatski* još neće vratiti u ime, ali je u Statut, unatoč protivljenju nekih članova folklorne i muzičke sekcije, unesena odredba da je zadaća Društva razvijanje i njegovanje kulturne tradicije i običaja Hrvata Bunjevaca i drugih naroda i narodnosti. U novoj upravi, koja je birana iz redova članstva Društva (nasuprot prijašnjih, u koje su članovi delegirani iz različitih partijskih struktura), hrvatski orijentirani članovi postaju većina te

se reafirmiraju aktivnosti kojima se nastoji ostvariti program koji su zacrtali osnivači – održavaju se predavanja na znanstvene teme, priređuju se književne večeri, organiziraju se svečanosti u vezi s pojedinim obljetnicama, u folklornoj sekciji naglasak se stavlja na folklornu baštinu bunjevačkih Hrvata i dr. Od 1993. Dužijanca je jedinstvena, i crkvena i svjetovna, a sa sadržajem od tridesetak događaja najbogatija je kulturna manifestacija Hrvata u Vojvodini. Na Skupštini održanoj 18. VI. 1995. u naziv Društva ponovno se vraća pridjev *hrvatski*, a dotadašnje Društvo postaje Hrvatski kulturni centar *Bunjevačko kolo*, ali je vraćanje hrvatskih atributa rezultiralo i izlaskom dijela članstva. Prema Statutu cilj je Centra rad na očuvanju i njegovanju tradicije i običaja bačkih Hrvata te naroda s kojima žive. Tijekom 1990-ih, kao jedina hrvatska udruga u Subotici, *Bunjevačko kolo* bilo je i središte hrvatskih kulturnih okupljanja u tom gradu.

Zgrada HKC-a *Bunjevačko kolo*

Aktivnosti Centra organizirane su po odjelima – folklorni; glazbeni; likovni; dramski; odjel za manifestacije; književni; znanstveno-istraživački; novinsko-nakladnički; odjel za fotografiju, film i video; pravni; odjel za ugostiteljstvo; odjel za suradnju i komunikacije; odjel za suradnju sa inozemstvom i dr. U više je navrata folklornim nastupima sudjelovao na smotrama folkloru u Vojvodini, Srbiji, Mađarskoj, od 1991. češća su gostovanja u Hrvatskoj (*Đakovački vezovi*, *Vinkovačke jeseni*, Međunarodna smotra folkloru u Zagrebu itd.), a ostvarilo je i veliki broj gostovanja u mnogim mjestima u zemlji i inozemstvu. S ka-

zališnim komadima gostuje na Danima pučkoga teatra (Hercegovac). Centar je od 36. broja (19. XI. 1995.) pa do zadnjega 111. broja (24. III. 2002.) bio nakladnik subotičkoga dvotjednika *Žig*, a potkraj 1990-ih i početkom 2000-ih nakladnik je desetak beletrističkih izdanja subotičkih književnika (V. Sekelj, M. Prčić) te knjiga s područja etnografije i društvenih znanosti (A. Stantić, Z. Šram). Likovni odjel vodio je likovni pedagog Stipan Šabić, koji je radio i s mladim talentima, od kojih su se mnogi nastavili obrazovati na likovnim akademijama (Spartak Dulić, Laura Peić, Goran Vuković, Lea Vidaković). Od 1997. Centar organizira i Likovnu koloniju *Bunarić*, na kojoj od 2000. sudjeluju slikari iz cijele Vojvodine i susjednih zemalja te kolonija ima međunarodni karakter. Od 2001. Centar priređuje *Festival bunjevački pisama*, na kojem se izvode nove skladbe pisane na teme iz života, običaja i kulture bunjevačkih Hrvata.

Danas su posebno aktivni ansambl narodnih plesova i pjesama pri folklornom odjelu, zatim glazbeni, likovni, dramski i odjel za manifestacije, a najbrojniji je ansambl, koji se sastoji od reprezentativnoga i dječjega te ukupno ima više od 200 članova. S njim surađuje i glazbeni odjel, koji se sastoji od tamburaškoga orkestra i orkestra tradicijskih instrumenata. Folklorni odjel ima ogranke u Žedniku (od 1995.) i na Bikovu (od 2005.). HKC *Bunjevačko kolo* najbrojnije je hrvatsko društvo u Vojvodini: iako se broj članova mijenja iz godine u godinu, u njemu djeluje između 500 i 600 članova različite dobi (od predškolske do umirovljeničke), naobrazbe (od članova s nižom stručnom spremom do doktora znanosti) i socijalne strukture (intelektualci, poljoprivrednici, radnici i dr.). Centar je jedino hrvatsko kulturno društvo u Vojvodini koje ima profesionalno i honorarno zaposleno osoblje, budući da se njegov rad od 1990-ih financira izravno iz gradskoga proračuna. Također je jedino hrvatsko društvo s područja Subotice koje ima vlastit objekt. Sjedište mu je u Preradovićevoj ulici br. 4, a u prostorijama Centra od svojega osnutka sjedište imalo i Hrvatsko nacionalno vijeće sve do 2009. Za postignute rezultate Društvo je dobilo pokrajinsku nagradu *Iskra kulture* 1993.

Dosadašnji predsjednici Društva bili su Ivo Stantić, Pavle Dulić, Gavro Radnić, Ladislav Kovačić, Bartul Skenderović, János Révész, Grgo Bašić, Petar Gršić, István Kenyeres, Vladimir Šujić, Bela Ivković, Mirko Ostrogonac i Ivan Stipić.

Lit.: *Bačko klasje*, br. 62, Subotica, 1991; B. Ivković, KUD »Bunjevačko kolo«, *Zbornik »Ivan Antunović«*, 4-5, Subotica, 1994; *Žig*, br. 14, 15, 26, Subotica, 1995; *Tjedan Hrvata iz Vojvodine*, Zagreb, 1998; N. Zelić, »Hrvatsko proljeće« i bački Hrvati, u: *Dani Balinta Vujkova : dani hrvatske knjige i riječi – Zbornik radova 2002.-2005.*, Subotica, 2006; *Hrvatska riječ*, br. 102, 285, Subotica, 2005, 2008; <http://www.hnv.org.rs/hkcbk.php>

B. Ivković i T. Žigmanov

Hrvatski Majur

HRVATSKI MAJUR, salaško naselje oko 10 km jugozapadno od Subotice, između Somborske i Beogradske ceste, na nekadašnjoj Pačirskoj pruzi, tj. pruzi Subotica-Crvenka. Ime je dobilo nakon Prvoga svjetskoga rata prema željezničkoj postaji u čijoj je u neposrednoj okolici bilo nastanjeno više obitelji s prezimenom Horvacki. Naselje je smješteno je između dvaju atara: Bečaratara na jugu Žitničkoga na sjeveru, a između njih je Malobošnjački atar i Verušički

dol. Nekada je naselje činilo oko 150 salaša, od kojih je danas naseljeno desetak. Geografsko i društveno središte jest raskrižje Đurđinskoga puta (prostirao se uz Pačirsku prugu) i Malobošnjačkog atara – činili su ga križ, željeznička postaja, škola, cestarska kuća, dvije »mijane« i četiri šora salaša. Križ je, kao jedno od najstarijih obilježja Hrvatskog majura, podigao Ivan Gabrić 1894., a obnovljen je i posvećen po rukama njegova sina svećenika Antuna Gabrića 1994. Od 1995. svake se godine u nedjelju nakon spomen-dana sv. Marka Križevčani (7. rujna) kod Gabrićeva križa održava proštenje.

Željeznička je pruga građena od 1907. do 1910., a zatvorena je za promet 1973. kao nerentabilna te je demontirana. Zgrada pučke škole izgrađena je 1912., a poslije je dobila ime *Mijo Mandić*. Znalo ju je polaziti i stotinjak učenika, među ostalima u njoj se školovalo pet budućih svećenika: Leopold Ivanković (1922.-2005.), Antun Gabrić (1922.-2008.), Ivan Skenderović (1946.), Antuš Kopilović (1952.) i Andrija Anišić (1957.) te najveći bunjevački skulptjač umjetnina liječnik Vinko Perčić (1911.-1989.). Zatvorena je 1981. Cestarska je kuća izgrađena 1922., prvi cestar bio je Ivan Mamužić. Dužnost cestara bila je pozivati ljude na »kuluk« (javne radove) i koordinirati radove oko popravka atarskih putova. Sredinom Hrvatskoga Majura prolazi Verušički dol, čiji su najvažniji lokaliteti Vrtlog i Metkova bara – nekad su služili za napajanje stoke, a ljeti i za kupanje.

Kad se dolazilo prugom iz Subotice, s lijeve strane, između Žitničkoga atara i dola, bio je šor koji su činili salaši obitelji Gabrić, Budinčević, Bašić Palković, Bedić, Guganović, Lulić, Miković, Nimčević, Vojnić Hajduk, Antunović i dr. Nasuprot njima, s desne strane pruge, bili su salaši obitelji Francišković, Vidaković, Matković, Kubatović, Piuković, Kopunović, Stantić i dr. Usporedno s dolom prema Đurđinu prolazio je Malobošnjački atar. Lijevo od pruge, između dola i Malobošnjačkoga atara, bili su Anišićevi, Tumbasovi, Budimčevićevi, Crnkovićevi, Nadheđešijevi i Sivićevi salaši. S desne strane pruge, između dola i Ma-

lobošnjačkoga atara, bili su salaši obitelji Bukvić, Gabrić, Mujić, Skenderović, Perčić i dr. Između Malobošnjačkoga i Bečar atara, s lijeve strane pruge, bili su salaši obitelji Šarčević, Balog-Kempec, Dekanj, Horvacki, Iršević, Lipozenčić i dr., a nasuprot njima, s desne strane pruge, salaši obitelji Ivanković, Tikvicki, Vujković Lamić i Kuntić.

S već spomenutim demontiranjem pruge, zbog loše komunalne infrastrukture, prije svega nepostojanja asfaltne ceste, te zbog nepovoljnih uvjeta za poljoprivrednu proizvodnju, znatno je ubrzano raseljavanje puka s Hrvatskoga Majura, najviše u Malu Bosnu i Suboticu. Danas se Hrvatski Majur često spominje kao simbol nestajanja jednoga načina života svojstvenoga Hrvatima na sjeveru Bačke. Kao znak sjećanja na to od 2008. na dan proštenja na Hrvatskom Majuru održava se na salašu Martina Gabrića i skup *Hrvatski Majur* Mladeži Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini.

Lit.: Žig, br. 5, Subotica, 1994; A. Gabrić, *Mali jendek i druge pripovitke*, Subotica, 1999; Kazivanje Grge i Dominike Piuković iz Subotice; Kazivanje Josipa, Gabrijele i Martina Gabrić s Hrvatskog Majura.

L. Cvijin i I. Piuković

HRVATSKI MAJUR, glasilo Mladeži Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini. Najavljen kao periodični podlistak mjesečnoga glasila DSHV-a *Glas ravnice*, prvi mu je broj izašao uz siječanjski broj toga lista 2009. Urednik mu je predsjednik Mladeži DSHV-a Siniša Skenderović.

S. Bačić

Logotip Hrvatskog majura

HRVATSKI NARODNI MUZEJ, muzejska ustanova bačkih Hrvata čiji je osnutak planiran prije Drugoga svjetskoga rata. Uspješna Smotra bunjevačke prošlosti, organizirana 1935. u Subotici, pokazala je potrebu za muzejom te je potkraj 1936. Hrvatska kulturna zajednica pokrenula inicijativu za njegov osnutak. Namjera je bila pri-

kupiti i čuvati predmete karakteristične za kulturu bačkih Hrvata te promicati domaći umjetnički obrt, pučku glazbu i narodne nošnje. Radi pokretanja muzeja bio je utemeljen i Odbor za otvaranje Hrvatskoga narodnoga muzeja, ali ta institucija na kraju nije osnovana.

Lit.: Bn [Albe Vidaković], Zašto je potrebno da se što prije osnuje Hrvatski narodni muzej u Subotici, *Subotičke novine*, 27/1936, Subotica; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

M. Bara

HRVATSKI NARODNI PREPOROD →Ilirski narodni pokret

HRVATSKI NARODNI SAVEZ (HNS), politička stranka vojvođanskih Hrvata. Utemeljila ju je skupina dotadašnjih članova Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini (DSHV), većinom iz Subotice, nezadovoljna načinom vođenja stranke i njezinim rezultatima. Osnivačka skupština održana je 6. XII. 1998., a na njoj su izneseni i glavni ciljevi: priznavanje statusa nacionalne manjine Hrvatima u Jugoslaviji; uspostava suradnje sa svim hrvatskim institucijama na ravnopravnim osnovama; decentralizacija vlasti te koalicijski nastup s tadašnjim oporbenim strankama u Srbiji. Osim predsjednika Kalmana Kuntića na osnivačkoj je skupštini izabrano i predsjedništvo te vijeće od dvadeset članova. Praktično-politički HNS je nastojao biti jedna od organizacija u sastavu Foruma hrvatskih institucija i organizacija (Forum HIOV) i njegov politički servis, za razliku od tadašnjega vodstva DSHV-a, koje je insistiralo na vodećoj ulozi stranke u zaštiti interesa vojvođanskih Hrvata. U svojem djelovanju imao je naglašene elemente klasične pučke stranke, a isticana su i zauzimanja za socijalne probleme i potrebe Hrvata. Potkraj 1990-ih aktualizirao je i pitanje osnutka »hrvatskoga narodnoga vijeća« u tadašnjoj SR Jugoslaviji kao najvišega predstavničkoga tijela hrvatskoga naroda u zemlji.

HNS je u lipnju 2000. postao članicom Vojvođanske demokratske oporbe i Demokratske oporbe Srbije (DOS) za Vojvodinu, na čijoj je listi izašao na rujanske izbore

2000. Na općinskim izborima u Subotici i pokrajinskim izborima postigao je potpuni uspjeh: svih pet kandidata izabrano je za vijećnike Skupštine Općine (SO) Subotice, a jedini kandidat i za zastupnika u vojvođanski parlament. Na lokalnoj razini u Subotici surađivao je sa Savezom vojvođanskih Mađara i DSHV-om, a njegov je predstavnik bio dopredsjednik Izvršnoga odbora SO Subotica (2000.-03.). Na pokrajinskoj je razini intenzivirana suradnja s Ligom socijaldemokrata Vojvodine te s ostalim strankama članicama DOS-a za Vojvodinu. Zastupnik Kalman Kuntić bio je na čelu skupštinskoga Odbora za međunacionalne odnose 2000.-04. Stranka je s kandidatkom Franjom Vujkovom sudjelovala i na izborima za Hrvatski državni Sabor na izborima 2003. – bio je drugi na listi Hrvatske seljačke stranke u 11. izbornoj jedinici (tzv. lista za dijasporu), ali lista nije osvojila nijedan mandat. Aktivno su sudjelovali i u pripremanju za izbore prvoga saziva Hrvatskoga nacionalnoga vijeća (HNV) 2002. kao dio neformalne koalicije oko Foruma HIOV-a, koja je osvojila većinu vijećničkih mjesta u HNV-u.

Logotip
Hrvatskog narodnog saveza

Od samoga osnutka HNS je imao problema s vodstvom te je za nešto više od pet godina postojanja imao čak trojicu predsjednika: Kalman Kuntić (1998.-2000.), Lazo Vojnić Hajduk (2000.-01.) i Franjo Vujkov (2002.-04.). Osim smjene Bele Tonkovića s funkcije predsjednika DSHV-a 2003., i to je bio razlog za ponovno ujedinjenje HNS-a sa starijom i infrastrukturno razvijenijom strankom Hrvata u Vojvodini – DSHV-om. Tijekom druge polovine 2003. vodstvo stranke napustili su oni koji su nastojali sačuvati samobitnost HNS-a te

je ono nastavilo raditi na ujedinjenju s DSHV-om. Do pripojenja DSHV-u došlo je 29. II. 2004. Iako je ono pravdano nepotrebno disperzijom glasova hrvatskih glasača, ostaje činjenica da vojvođanski Hrvati nikad nisu imali veći broj vijećnika u Subotici (13) i pokrajinskih zastupnika (2) nego u vrijeme paralelnoga političkoga djelovanja dviju političkih organizacija, istina, u uvjetima tadašnjeg političkog ozračja DOS-a, koje je bilo povoljno za djelovanje manjinskih političkih stranaka.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 54, Subotica, 2004; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas: traganje za identitetom*, Zagreb, 2006; *Glas ravnice*, br. 109, Subotica, 2007.

K. Kuntić

HRVATSKI NOGOMETNI SAVEZ (HNS), organizacija hrvatskih nogometnih klubova. Prvi pokušaj osnivanja Hrvatskoga nogometnoga saveza, kao sljednika nogometne sekcije Hrvatskoga športskoga saveza iz 1909., bio je na Skupštini hrvatskih nogometnih klubova 14. IV. 1919. u zagrebačkoj kavani *Medulić*, ali je odlučeno da se osnuje Jugoslavenski nogometni savez sa sjedištem u Zagrebu. Hrvatski je nogometni savez ipak utemeljen 6. VIII. 1939., nakon stvaranja Banovine Hrvatske. Prvi mu je predsjednik bio Ivo Kraljević. Do rata je imao nogometne podsaveze u Zagrebu, Splitu, Osijeku i kratko u Bačkoj. Za vrijeme rata bio je član svjetske nogometne organizacije FIFA, a u socijalističkoj je Jugoslaviji, kao Nogometni savez Hrvatske, s drugim republičkim i pokrajinskim nogometnim savezima bio je član Nogometnoga saveza Jugoslavije. HNS je ponovno postao član FIFA-e 1992.

Bački nogometni podsavez Hrvatskoga nogometnoga saveza osnovan je kao organizacija hrvatskih nogometnih klubova iz Bačke nakon osnivanja HNS-a. Utemeljen je 10. IX. 1939. u Subotici na konferenciji u uredu odvjetnika Stjepana Doljanina, na kojoj su sudjelovali predstavnici Hrvatskoga nogometnoga saveza predsjednik Ivo Kraljević i tajnik Marko Čović, zatim predstavnici NK *Građanskoga* Jerko Šimić i Jozo Jakupić te predstavnici svih su-

botičkih nogometnih klubova osim ŽAK-a i *Zrinskoga*. Konferencija je pretvorena u osnivačku skupštinu, a osnivački podsaveza bili su *Bačka*, *Bunjevac*, *Sloga*, *Sloboda* i *Tavankut*. Poslije su pristupili još i TANK (Trgovački atletski nogometni klub), SMTC (Subotički metalski tjelovežbački club) i BAK (Bajmočki atletski klub). Za predsjednika podsaveza izabran je Ivan Malagurski, a za tajnika Ljudevit Pančić. Podsavezni kapetanom postao je Andrija Kujundžić Čiča. Sjedište podsaveza bilo je u Hrvatskom domu u Harambašićevoj ulici, a za službeno glasilo određen je *Subotički športski list*. Osim toga što je većina klubova bila hrvatska po svojem članstvu, upravi i publici, na njegovo osnivanje utjecali su i dugogodišnje športske, političke i nacionalističke afere u Subotičkom nogometnom podsavezu, koji su vodili Kosta Hadži i Nestor Segedinski.

Naslovnica *Subotičkog športskog lista* od 12. IX. 1939.

U sklopu Bačkoga podsaveza odigrano je više prijateljskih i prvenstvenih utakmica, ali je nakon dogovora predstavnika Hrvatskoga nogometnoga saveza i Jugoslavenskoga nogometnoga saveza o nogometnom preustroju dotadašnjega Jugoslavenskoga nogometnoga saveza početkom studenoga 1939. Bački podsavez HNS-a prestao postojati, a njegovi su se članovi trebali uključiti u natjecanje Subotičkog nogometnoga podsaveza, koji djelovao u sklopu Srpskoga loptačkoga saveza (osim *Bačke*, koja je ostala u Hrvatsko-slovenskoj ligi). Već pri prijemu u Subotički nogometni podsavez ponovila su se šikaniranja i dvo-

struki standardi, pa su samo BAK i SMTC primljeni, dok je za *Bunjevac* i TANK uprava Subotičkog podsaveza tražila ponovnu registraciju, sudjelovanje *Sloge* odbijeno je na godinu dana, a *Sloboda* i *Tavankut* u takvu Subotičkom nogometnom podsavezu nisu se ni prijavili za natjecanje.

Lit.: Osnovan je bački hrvatski podsavez, *Subotičke novine*, 37/1939, Subotica; *Subotički sportski list*, br. 167-188, Subotica, 1939; *Enciklopedija jugoslavenskog nogometa*, prir. M. Delić, Zagreb, [1974]; <http://www.hns-cff.hr/>

M. Bara

HRVATSKI PAPINSKI ZAVOD SVE-TOGA JERONIMA (*lat.* Pontificium Collegium Croaticum Sancti Hieronymi), crkveno-odgojna ustanova u Rimu u kojoj borave hrvatski svećenici na teološkom studiju na papinskim učilištima. Skraćeni mu je naziv Zavod sv. Jeronima, a ime je dobio prema crkvenomu učitelju i svecu Katoličke crkve koji je Bibliju preveo na latinski. Tijekom povijesti ustanova je mijenjala ime i namjenu.

Nabožno časno društvo slavenskih puštinjaka grada sv. Petra, koje je u Rimu postojalo od početka XV. st., dobilo je 1453. od pape Nikole V. ruševnu crkvicu sv. Marine, djevice i mučenice, pokraj mauzoleja rimskoga cara Augusta s lijeve strane Tibera te zemljište uz nju za hodočasnike i izbjeglice iz Dalmacije i Slavonije. Društvo je crkvu obnovilo i posvetilo je sv. Jeronimu Dalmatincu te je uz nju izgradilo gostinjac i bolnicu. Od 1544. društvo se službeno naziva Zbor (*Congregatio*) sv. Jeronima, a iste mu je godine papa Pavao III. potvrdio pravila i odredio da ima kardinala pokrovitelja. Zbor je skrbio o izbjeglicima i hodočasnici- ma, pomagao studente sakralne znanosti i podupirao izdavanje nabožnih knjiga na hrvatskom jeziku.

Papa Pio V. uvrstio je 1566. crkvu sv. Jeronima među one crkve koje se daju kardinalima u naslov. Vremenski treći po redu kardinal naslovnik postao je 1570. Felice Peretti iz Montalta, potomak hrvatskih doseljenika na Apeninskom poluotoku, i to je ostao do 1585., kad je izabran za papu i uzeo ime Siksto V. (1585.-90.). On je 1588.-

89. na temeljima prijašnje dao sagraditi novu, današnju crkvu sv. Jeronima, i uz nju je osnovao kanonički zbor – Kaptol sv. Jeronima. Da bi netko mogao postati član Kaptola, morao je znati »ilirski« i potjecati iz »ilirske« zemlje (Dalmacija, Bosna, Hrvatska, Slavonija). Od uspostave kaptola do njegova ukinuća 1901. u njemu je djelovalo više od 120 hrvatskih svećenika.

Nakon što je Tridentski sabor (1545.-63.) utemeljio sjemeništa, mnogi nacionalni gostinjeci i bolnice u Rimu pretvoreni su u odgojne zavode za izobrazbu klera, pa su se kratko nakon uspostave Kaptola sv. Jeronima za pape Klementa VIII. pojavili pokušaji da se u sklopu svetojeronimskih ustanova otvori zavod za izobrazbu hrvatskoga klera. Papa je 1598. dopustio pretvaranje gostinjac u crkveni zavod, ali ovaj ipak nije uspostavljen. Tek su 1787. odbornici i članovi Zbora sv. Jeronima ustanovili da je bolnica sv. Jeronima suvišna i predložili da se pretvori u odgojni zavod za svećeničke kandidate iz onih krajeva koji su dotad imali pravo na svetojeronimske ustanove, što je Pio VI. 1790. i prihvatio te mu je dao ime Hrvatski zavod sv. Jeronima (*Collegium Chroaticum ad S. Hieronymum*). Njegovo je djelovanje počelo 1793., ali je prekinuto samo pet godina poslije zbog francuske okupacije Rima. Zauzimanjem biskupa Strossmayera zavod je ponovno otvoren 1864., ali je zbog propasti Papinske države zatvoren 1871. Na Strossmayerov poticaj 1884. otvoren je Svećenički zavod sv. Ćirila i Metoda za svećenike koji se usavršavaju na papinskim učilištima nakon svršetka bogoslovnih studija u domovini, ali je zbog nesuglasica između zavoda, zbora i kaptola raspušten već 1889.

Napokon je 1901. papa Leon XIII. apostolskim pismom *Slavorum gentem* dokinuo kaptol i gostinjac, čiji je imetak prešao na novoosnovani *Collegium Hieronymianum pro chroatica gente* (Svetojeronimski zavod za hrvatski narod), u kojem su mogli boraviti svećenici iz onih krajeva koji su prije imali pravo na gostinjac te i iz Barske nadbiskupije. No hrvatsko ime prouzročilo je sporove: talijanska vlada nije priznala da je zavod sljednik ukinutih ustanova, a Crna

je Gora, budući da je barski nadbiskup nosio titulu »primas Srbije«, tražila da se u naziv zavoda uvrsti i odrednica »za srpski narod« ili, umjesto oba imena, *pro Slavis Meriodionalibus* (za južne Slavene). Papa je zato odlučio vratiti zavodu ilirsko ime: *Collegium Sancti Hieronymi Illyricorum in Urbe* (Ilirski zavod sv. Jeronima u Rimu). Iako su se nakon toga nastavila protivljenja Austro-ugarskoga poslanstva, pa je zavod formalno otvoren tek 1911., već od 1907. neki hrvatski svećenici na studijima u Rimu dobivali su stipendije iz zavodskih dobara, a 1911. uselili su se u zavod i prvi hrvatski svećenici studenti. Zavod je prestao raditi nakon izbijanja Prvoga svjetskoga rata.

Nakon sporova između talijanske i jugoslavenske vlade oko zavodske imovine, zavod je ponovno otvoren 1924. i otad neprekinuto djeluje. Tada u zavod dolaze za vodstvo domaćinstva sestre milosrdnice sv. Vinka Paulskoga. Kad je 1930-ih uprava grada Rima preuredila cjelovit prostor oko mauzoleja cara Augusta u povodu svečanosti 2000. obljetnice njegova rođenja, sve su zgrade u blizini mauzoleja porušene, među njima i sjedište zavoda 1938., pa je sljedeće godine zavod dobio novu zgradu na novoj lokaciji s istočne strane crkve sv. Jeronima. Papa Pavao VI. vratio je 1971. zavodu hrvatsko ime i dao mu današnji naslov, koji je Italija priznala 1984. i dopustila da i crkva nosi ime Hrvatska crkva. sv. Jeronima u Rimu.

U ovome je zavodu od njegova osnutka boravilo preko 300 hrvatskih teologa, biskupa i svećenika. S teritorija današnje Subotičke biskupije u njemu su bili: Albe Vidaković, za studija glazbe na Papinskom institutu za crkvenu glazbu 1937.-40; Josip Pekanović za vrijeme studija katehetike na Papinskom salezijanskom sveučilištu 1985; Marinko Stantić dok je studirao Pastoralnu teologiju na Papinskom Lateranskom sveučilištu 2000.-04; Ivica Ivanković Radak studira crkveno pravo na Papinskom lateranskom sveučilištu od 2006.

Lit.: *Enciklopedija Jugoslavije*, 5, Zagreb, 1988; http://hr.wikipedia.org/wiki/Papinski_hrvatski_zavod_svetog_Jeronima

M. Stantić

HRVATSKI PJEVAČKI SAVEZ, udruga utemeljena 1875. u Sisku. Osnivači su bili hrvatska pjevačka društva iz Zagreba (*Kolo*), Karlovca (*Zora*), Križevaca (*Zvono*), Bjelovara (*Dvojnice*), Samobora (*Jeka*), Velike Gorice (*Lira*), Broda (*Davor*), Gline (*Sokol*) i Siska (*Danica*). Svrha mu je bila promicati pučku glazbenu umjetnost, ustrojiti i potpomagati nova hrvatska pjevačka društva te objavljivati skladbe hrvatskih autora. Uz kulturnu imao je i jasno zacrtanu društveno-političku zadaću – preko glazbe buditi, razvijati i učvršćivati nacionalnu svijest i jedinstvo hrvatskoga naroda. Do Prvoga svjetskoga rata u rad Saveza uključila su se mnogobrojna društva iz središnje Hrvatske, Dalmacije, Istre, Bosne i Hercegovine, ali i Mađarske (Budimpešta) i SAD-a (Allegheny, Cleveland). Savez je izdavao glasilo *Sklad*, a surađivali su u njemu i Mihovil Katanec te Vinko Žganec, kojemu su objavljene skladbe bunjevačkih i šokačkih pjesama. Tijekom Prvoga svjetskoga rata nije radio, ali nakon njegova završetka obnavlja i širi svoje djelovanje na nova društva.

Od 1923. u njegov se rad uključuju i bački Hrvati, koje je predstavljao *Neven* iz Subotice, u to doba jedino hrvatsko pjevačko društvo u Bačkoj. S preustrojem Saveza u trinaest pjevačkih župa prema regionalnomu načelu *Neven* je u ožujku 1925. dodijeljen pjevačkoj župi *Klaić* u Zemunu, iako su predstavnici *Nevena* očekivali da će biti uključeni u pjevačku župu *Kuhač* u Osijeku zbog boljih prometnih veza s tim dijelom Hrvatske. Savez je, na molbu *Nevena*, intervenirao u Beogradu da Ministarstvo unutarnjih poslova za Baranju, Bačku i Banat potvrdi *Nevenu* društvena pravila, jer je postojala bojazan da to neće biti učinjeno s obzirom na srpsku »interesnu sferu u Vojvodini.«

Neven je, nastupajući na festivalima Saveza, na župskim natjecanjima (bili su prvaci župe *Klaić* u Zemunu 1929.) te turnejama po hrvatskim gradovima upoznao hrvatsku javnost s kulturnim stvaralaštvom bačkih Hrvata, što je rezultiralo zanimanjem hrvatskih pjevačkih društava za nastupe po Bačkoj. U međuraću od članova

Saveza bačke su Hrvate posjećivali: HSPD *Sljeme* iz Šestina (Subotica, Palić i Tavan-
kut 1926.; Sombor 1938.), HPD *Dunav* iz
Vukovara (Vajska 1928.), HPD *Kuhač* iz
Osijeka (Subotica 1931.), HKPD *Turo-
ljac* iz Velike Gorice (Bač, Sombor i Subo-
tica 1932.), HPD *Rodoljub* iz Zemuna,
HPD *Lipa* i HPD *Lira* iz Osijeka (Sombor
1938.), HSPD *Bosiljak* iz Čučerja (Suboti-
ca i Sombor 1939.), HPD *Zvonimir* iz Za-
greba (Subotica i Sombor 1939.), HPD *Ko-
lo* iz Zagreba (Subotica 1940.) i dr. Sjednice
Saveza održavane su i u Subotici (24. V.
1931.), a od 1934. potpredsjednik mu je
predstavnik subotičkoga *Nevena* Mihovil
Katanec.

Zbog stajališta da su Hrvati poseban nar-
od s vlastitom kulturnom tradicijom dola-
ze na udar vlasti, koje ustvrđuju da se »rad
udruženja kreće, razvija i manifestuje sa ne-
dozvoljenom političkom tendencijom, pro-
tivno kako cilju udruženja tako i državnom
poretku« te mu u rujnu 1934. zabranjuju
rad. Nakon sudskoga procesa odluka o nje-
govu raspuštanju poništena je te je Savez
obnovljen u studenom 1935., uz poticaj za
suradnju sa Seljačkom slogom. U Subotici
je tako 25. IV. 1936., na inicijativu *Nevena*,
održana smotra hrvatskih seljačkih pjevač-
kih zborova iz Bačke i Baranje. U Savez će
se 1937. učlaniti i pjevački zbor Hrvatskoga
kulturnoga društva *Miroljub* iz Sombora,
koji će nastupati ne samo u Bačkoj nego i u
bližim hrvatskim gradovima. *Neven* i *Mi-
roljub* će 1939. u Savezu osnovati vlastitu pje-
vačku župu Subotica, koja je trebala potica-

ti osnivanje i rad hrvatskih pjevačkih dru-
štava u Bačkoj. Tako je uz pomoć *Mirolju-
ba* u Bačkom Monoštoru 1940. osnovano
Hrvatsko seljačko pjevačko društvo *Šokac*,
a iste godine u Sonti Hrvatsko pjevačko
društvo *Antunović*.

Za Drugoga svjetskoga rata na području
Bačke Savez prestaje djelovati, a u Hrvat-
skoj je djelovao u otežanim okolnostima.
Prestao je raditi nakon dolaska komunista
na vlast, a održao se samo ogranak u SAD-u.

Izvori: Hrvatski državni arhiv u Zagrebu: F: 639
Hrvatski pjevački savez, kut. 16, fasc. HPD *Neven*
Subotica; kut. 19, fasc. Pjevačka župa Klaić Zemun
(1925.-1929.).

Lit.: M. Katanec, Pionirski rad subotičkog HPD
»Neven« na izgradnji hrvatske kulturne individual-
nosti, *Sklad*, 3/1936; *Sklad*, 3, 4/1932, 3/1937, Zag-
reb; *Hrvatski dnevnik*, 659, 1027, 1033, 1065,
1378, 1417, 1418, 1419, 1420, Zagreb, 1938-40;
Glas naroda, 7/1938, Sombor; N. Toth, Pohod »Tu-
ropoljca« u Bačku godine 1932., *Klasje naših rav-
ni*, 1-2/1944, Zagreb; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb,
1996; A. Tomašek, Hrvatski pjevački savez kao ču-
var narodnosnog osjećaja, *Riječi*, 2/2000, Sisak.

M. Bara

HRVATSKI PROSVJETNI DOM → Hr-
vatsko kulturno-umjetničko društvo *Vladi-
mir Nazor*

**HRVATSKI PROSVJETNI DOM U
SUBOTICI**, kulturno-prosvjetna organi-
zacija Hrvata iz Subotice i njezine okolice.
Inicijativu za njegovo osnivanje pokrenula
su hrvatska društva, kojima su bile potrebne
prostorije za nesmetano djelovanje. Osn-

Hrvatsko pjevačko društvo *Neven* iz Subotice

vačka skupština Društva za izgradnju Hrvatskoga prosvjetnoga doma održana je 11. VII. 1926. i na njoj je za predsjednika izabran Stjepan Vojnić Tunić, a za tajnika Matija Mamužić. Pravila Društva 11. V. 1927. odobrilo je Ministarstvo unutarnjih poslova u Beogradu.

Pravila Hrvatskog prosvjetnog doma u Subotici

Lokalne vlasti i prorežimski orijentirani Bunjevci inicijativu za podizanje hrvatskoga doma ocijenili su krajnje negativno nazivajući je »kamenom smutnje« pokrenute od »hrvatskih separatista«. U početku su potporu za kupnju Doma uskratili i Hrvati okupljeni oko svećenika Blaška Rajića, koji su u Društvu vidjeli protukatoličku organizaciju. Nesporazumi su bili političke naravi jer su akciju pokrenuli subotički HSS-ovci, pa su simpatizeri Pučke stranke Dom nazivali »radićevskim«, iako je on zamišljen kao nadstranačko predstavništvo hrvatske svijesti Bunjevaca i Šokaca. Prilike su se promijenile nakon atentata u beogradskoj skupštini, kad su razlike između »radićevaca« i »pučkaša« prevladane te oni od tada djeluju zajednički na očuvanju nacionalnoga identiteta bačkih Hrvata. Homogenizirani u nepovoljnim vremenima za institucije s nacio-

nalnim predznakom, subotički Hrvati osiguravaju prostorije Harambašićevoj ulici br. 4, kupujući kuću od Mande Sudarević, udovice poznatog kulturno-političkog djelatnika Vranje Sudarevića. Dom je svečano otvoren na blagdan Bezgrješnoga začeca 8. XII. 1930., a posvetio ga je sam Blaško Rajić. Za predsjednika Doma izabran je Miroslav Mažgon, za potpredsjednike Joso Čović i Antun Orčić, za tajnika Dragan Mrljak, a za upravitelja Matija Mamužić. Postojala je i čitaonica s hrvatskim tiskom i knjigama, koja je otvorena 14. XI. 1931. Ubrzo nakon otvaranja Doma u njemu su prostorije za djelovanje pronašla mnogobrojna društva, a njihov su rad budno pratili i vlasti, pa je u izvješću vojne službe sigurnosti od 1934. Hrvatski prosvjetni dom ocijenjen kao »rasadnik hrvatske ideologije« među Bunjevcima. Predstavnici Doma sudjelovali su na svim važnijim manifestacijama bačkih Hrvata, npr. u pohodu hrvatskih društava u Hercegovinu na izvor rijeke Bune 1933., na proslavi 250. obljetnice doseljenja najveće skupine Bunjevaca u Suboticu 1936. i mnogobrojnim drugim hrvatskim kulturnim i političkim događajima u Bačkoj do 1941.

U prostorijama Doma nisu djelovala samo kulturno-prosvjetna društva. Svoje su sjednice u njemu održavali i članovi obnovljene Hrvatske seljačke stranke, održavana su ondje politička predavanja te donošene rezolucijekojima se zahtijevalo poboljšanje kulturnoga i političkoga položaja Hrvata u Bačkoj i Baranji. Mogućnost za svoj rad u

Posveta Hrvatskog prosvjetnog doma u Subotici 8. XII. 1930.

godinama prije rata u njemu su našla i novo-osnovana društva Hrvatska privredna omladina, Hrvatsko akademsko društvo *Matija Gubec* i Zbor hrvatskih kazališnih dobrovoljaca. Ta su društva u Domu organizirala kazališne predstave, pjevačke nastupe i javne tribine. Dom je bio i sjedište Bačkog nogometnog podsaveza Hrvatskog nogometnog saveza iz 1939. Na djelovanje Doma znatno je utjecala Hrvatska kulturna zajednica, koja je, kao Savez hrvatskih prosvjetnih radnika i društava u Subotici, koordinirala rad svih hrvatskih društava.

S izbijanjem rata rad Doma nije prestao, a njegovo vođenje u cijelosti preuzima Hrvatska kulturna zajednica. Iako u manjem opsegu, društveni i kulturni život teku do samoga kraja mađarske vlasti u Subotici. Uz priredbe i zabave, ondje su održavane i sjednice hrvatskih društava radi usklađivanja rada i zajedničkoga nastupa prema vlastima. Za vrijeme rata upravitelj Doma bio je Ivo Stantić.

Nakon rata upravljanje domom preuzima Hrvatsko kulturno društvo. Ono je pokrenulo i svoj časopis za kulturu, umjetnost i društvena pitanja *Njiva*, čije se uredništvo nalazilo u prostorijama Doma. Književni odjel toga društva priređivao je promocije i književne večeri s raspravama. Prestanak rada Doma usko je povezan s politikom komunističkih vlasti, koje su 1950-tih provele preustroj društava s nacionalnim predznakom, dok je objekt nacionaliziran dan mjesnom KUD-u (danas OKUD *Mladost*).

Izvor: Privatna pismohrana Ljudevita Vujkovića Lamića mlađeg iz Subotice.

Lit.: *Pravila društva »Hrvatski prosvjetni dom u Subotici«*, Subotica, 1927; *Neven*, 27/1926, 5/ 1927, 30/1929, 25, 27, 28, 29/1930, 5/1931, 1/1932, Subotica; *Hrvatske novine*, 9, 10/ 1927, Subotica; *Bunjevačke novine*, 10/1927, Subotica; P. Pekić, *Spomenica pohoda Bunjevaca u svoju staru postojbinu*, Subotica, [1933]; *Subotičke novine*, 42, 50, 52/1939, Subotica; *Szabadka Palicsfürdő útmutatója*, (b. m.), 1943; *Njiva*, 1/1947, Subotica; S. Mačković, Jedno izvješće o Bunjalcima iz 1934., *Klasike naših ravni*, 5-6/2004, Subotica.

M. Bara

HRVATSKI RADIŠA, gospodarsko-dobrotvorna organizacija. Osnovana je u Za-

grebu 1903. pod nazivom Hrvatsko društvo za namještanje naučnika u obrt i trgovinu, no 1913. mijenja naziv u Hrvatski privrednik, a 1917.-45. djeluje pod imenom Hrvatski radiša. Svrha Društva bilo je jačanje hrvatskoga obrtničkoga i trgovačkoga kadra školovanjem i namještanjem sposobnih, a siromašnih mladića, koji su trebali izrasti u samostalne, produktivne i moralne privrednike. Organizacija je širila djelovanje i izvan državnih granica, pa je imala velik broj članova među iseljenicima u SAD-u. Od 1918. Društvo će u novoj državnoj zajednici pristupiti širenju svojega djelovanja na sve krajeve u kojima su živjeli Hrvati.

Financijske donacije Srpskomu privredniku i kontakti s regentom Aleksandrom Karađorđevićem omogućili su da se Hrvatskomu radiši dopusti djelovanje i među Bunjalcima i Šokcima u Bačkoj. Njih je početkom lipnja 1920. posjetio Stjepan Jobst, ravnatelj središnjice Hrvatskoga radiše iz Zagreba. Tijekom boravka u Subotici posjetio je Pučku kasinu, gdje je održao predavanje o djelovanju i svrsi Društva. Jobst je primljen srdačno, ali su mu subotički Hrvati skrenuli pozornost na to da se Zagreb nedovoljno brine za njihove teškoće. Veliki župan i gradonačelnik Vranje Sudarević omogućio je Jobstu da 3. VI. 1920. održi predavanje i u gradskoj vijećnici. Tom je prigodom u Subotici osnovan i privremeni odbor Društva za cijelu Bačku. O svojem boravku u Subotici Jobst je pisao u listu Radiša. Istaknuo je pritom da ostvarene veze smatra samo početnim korakom u suradnji s bačkim Hrvatima. Luka Senjak, glavni povjerenik Društva, posjetio je Plavnu i Bač u svibnju 1922. te se uvjerio da hrvatski kulturni i politički djelatnici zanemaruju tamošnji puk. U Plavni je za njegova posjeta osnovano povjereništvo 29. V. 1922. s povjerenicima Nikolom Jerkovićem i Franjom Finkom, u Baču 31. V. 1922. radni odbor s predsjednikom Antunom Azaševcem, u Somboru 4. VI. 1922. radni odbor u Bunjevačkom kolu s predsjednikom Mijom Strangarićem, u Subotici 11. VI. 1922. radni odbor s predsjednikom Ivanom Vojnićem Tunićem i tajnikom Matijom Evetovićem, a u Vajskoj 16. VI. 1922. povjereništvo s po-

vjerenicima župnikom, Stipanom Tumbasom i Martinom Vukovom. U Hrvatskoga radišu učlanjivali su se i prorežimski orijentirani Bunjevci Andrija Pletikosić u listopadu 1923. i Marko Jurić potkraj 1923. Za rad u namještanju dječaka na obrte središnjica je u više navrata pohvaljivala radne odbore u Bačkoj, a Ivan Vojnić Tunić iz Subotice bit će izabran i u Izvršni upravni odbor središnjice Društva. Broj radnih odbora u Bačkoj postupno će se povećavati, pa ih je 1925. bilo 17, a u njihovo djelovanje bili su uključeni i pripadnici drugih naroda.

Dio pitomaca Hrvatskoga radiše u Somboru s povjerenikom Ladislavom Vlašićem

Politička situacija u zemlji, a zatim i svjetska gospodarska kriza početkom 1930-ih utjecat će na smanjenje aktivnosti, ali i prestanak djelovanja radnih odbora u pojedinim mjestima. Osim u odgoju i obrazovanju mladih privrednika, Društvo je važnu ulogu imalo i u jačanju hrvatske svijesti u krajevima u kojima je djelovalo, što će režimu u vrijeme diktature pružiti dovoljno razloga da mu ometa rad. No s promjenom političke klime u zemlji i nakon oporavka od gospodarske krize ostvarili su se uvjeti za osnivanje novih i obnovu starih radnih odbora. Putujućim povjerenikom »za istočne krajeve« središnjica je tada imenovala Matiju Buzova iz Vajske, koji je održavao predavanja i osnivao nova povjerenstva i radne odbore. Jedna od najaktivnijih organizacija u Bačkoj bila je u Somboru, u čijoj su upravi bili ugledni i utjecajni pojedinci: sudac Mato Škrabalo, liječnik Ladislav Vlašić, veterinar Fabijan Hajduković, odvjetnik Grga Vuković i Stipan Bogdan. U Somboru je djelovao i Privredni pomladak Hrvatskoga radiše s pročelnikom Zvonkom Ivančićem, zatim tamburaška sekcija koju je vodio Karlo Domazet te istoimeni

nogometni klub. Svojevrsni oblik priznanja za rad Somboraca bilo je i kumovanje Josipa Torbara, tadašnjega ministra i potpredsjednika središnjice Društva u Zagrebu, zastavi Privrednoga pomlatka pri njezinoj posveti 22. X. 1939.

Dio pitomaca Hrvatskoga radiše u Subotici s povjerenikom Ivanom Toljom

Početak rata zaustavio je rad organizacije i zatekao velik broj namještenika u Bačkoj. Središnjica Hrvatskoga radiše pozvala je svoje pitomce 1942. da se vrate na teritorij NDH, no većina ih se o poziv oglasila zbog loše sigurnosne situacije u Hrvatskoj, a neki su k tomu u Bačkoj zasnovali obitelj te se tu i trajno nastanili. Samo manji dio istaknutih članova podrijetlom iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine otići će u NDH, čemu će pridonijeti i pritisak mađarskih vlasti zbog uloge i utjecaja koju su imali među lokalnim Hrvatima (npr. Ivan Tolj iz Subotice, Ladislav Vlašić iz Sombora, Matija Buzov iz Vajske).

Od nastanka do svibnja 1945., kada su komunističke vlasti zabranile Društvo zbog suradnje njegova vodstva s vlastima NDH, Hrvatski je radiša podupro oko 28.000 mladih ljudi, od kojih su mnogi bili Hrvati izvan Hrvatske. Djelovanje Društva obnovljeno je 1993.

Lit.: S. Jobst, Među našima oko Tise i Dunava, *Radiša*, 11-12/1920, Zagreb; *Radiša*, 9, 11, 18/1922, 22, 24/1923, 2/1924, Zagreb; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prostu godinu 1923.*, Subotica, 1922; *Neven*, 45/1926, Subotica; *Hrvatski radiša*, 3/1934, 4, 12/1936, 20/1939, 1/1940, Zagreb; Z. Šprajcer, Među bunjevačkom braćom, *Hrvatski radiša*, 8/1936, Zagreb; *Subotičke novine*, 12/1937, 44/1939, Subotica; J. Andrić, Kako sam skoro bio pomadžaren, *Hrvatski radiša*, 19/1939, Zagreb; *Hrvatski dnevnik*, br. 1031, 1244, 1250, Zagreb, 1939; P. C., 15 godina sjajnog rada Hrvatskog radiše u Somboru, *Hrvatski dnevnik*,

1622, Zagreb, 1940; M. Kolar-Dimitrijević, Povijesno značenje Hrvatskog radiše do 1929. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, 3/1992, Zagreb; M. Kolar-Dimitrijević, Osnivanje društva Hrvatski radiša 1903. godine u Hrvatskoj, *Časopis za suvremenu povijest*, 3/2005, Zagreb.

M. Bara

HRVATSKI RADNIČKI SAVEZ, radnička organizacija osnovana pokraj 1920. u Zagrebu. Utemeljena je pod nazivom Hrvatski radnički klub, no 19. II. 1921. mijenja ga u Hrvatski radnički savez. Pravila mu je potvrdila Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju u ožujku 1923. U njegovu ideološku oblikovanju važnu je ulogu imao Stjepan Radić, koji je poticao usklađivanje političkih i socijalnih ciljeva radništva i seljaštva. Razvijajući sindikalne akcije, usmjerit će svoj rad na popravljavanje socijalnoga položaja radništva i slabljenje utjecaja komunističkih radničkih organizacija. S vremenom će prerasti u najjaču radničku organizaciju u Hrvatskoj. Osim što je vodila socijalnu borbu za prava radništva, organizacija je imala i jasno nacionalno obilježje u svojem radu, pa će joj tijekom šestosiječanjske diktature rad biti gotovo prekinut.

Aktivnije organiziranje radništva pokrenuto je 1935. pod vodstvom predsjednika Ivana Peštaja i pod snažnim utjecajem HSS-a, koji je namjeravao privući različite društvene slojeve te time ojačati svoju ekonomsku osnovicu i cjelokupni hrvatski narodni pokret. Izaslanici središnjice upućivani su u sve krajeve u kojima su Hrvati živjeli u znatnijem broju, pa je u organizaciju u svega nekoliko mjeseci učlanjeno 20.000 radnika. Kontakti su ostvareni i s hrvatskim radništvom u Bačkoj, posjećivali su ih Vilim Božo i Mate Čubela iz Osijeka, Alojz Petrović i Viktor Menges iz Vukovara te Franjo Kovačić i Branko Krklec iz Zagreba. Širenje Saveza u Bačkoj bilo je međutim onemogućivano odbijanjem da se njegova pravila potvrde u Dunavskoj banovini, ali i opiranjem drugih radničkih saveza (npr. Općega radničkoga saveza, Ujedinjenih radničkih sindikata i Jugoslavenskoga radničkoga saveza), koji su radništvo nastojali zadržati u svojim redovima. Kako bi pred javnošću pokazali svoje nacionalne osjeća-

je i privrženost Savezu, predstavnici radnika iz Bačke u studenom 1936. prepješačili su put od Subotice do Petrinje, gdje su položili vijenac pred spomenik Stjepanu Radiću. Nakon toga posjetili su vodstvo Saveza u Zagrebu te su ondje i najavili osnivanje ogranaka po Bačkoj.

Prve uspjehe u ostvarivanju povoljnih kolektivnih ugovora hrvatsko je radništvo ostvarilo u Bođanima. Radnici tamošnje kudjeljare stupili su 22. X. 1936. u uspješni šestotjedni štrajk te su time i drugim radnicima dali poticaj da se organiziraju u Savez. Radnici u kudjeljari u Vajskoj osnovali su tako svoju organizaciju 14. III. 1937. U početku su organizacije u Bođanima i Vajskoj zbog blizine djelovale kao sekcije podružnice iz Vukovara, no sekcija iz Bođana postala je samostalnom podružnicom 13. II. 1938., a predvodili su je Ivan Molnar, Ljudevit Vazović, Mihajlo Palinkaš, Pero Gostimirović, Marko Tomić, Ivan Palijan, Jakša Ivan, Josip Staklenski, Ivan Barašević, Josip Laki i dr. Podružnica je okupljala i radnice, a Beta Tomić i Ana Palijan djelovale su i u upravnom odboru. Svoje sjednice organizacija je održavala u prostorijama mjesnoga ugostitelja i trgovca Ivana Majetića, koji je radnike kudjeljare i kreditirao tijekom njihovih štrajkova. U više navrata Savez se pokušao proširiti i na radnike u Apatinu, Somboru i Subotici, ali bez uspjeha.

Međuraće je bilo obilježeno nastojanjem režima i različitih političkih stranaka da radnički sindikalni pokret ujedine i stave pod svoju kontrolu. Radnici su međutim i dalje djelovali u režimskim (Jugoslavenski radnički savez), reformističkim (Ujedinjeni radnički sindikati – pod utjecajem socijaldemokrata), revolucionarnih (pod utjecajem komunista) i nacionalnim sindikalnim organizacijama (Hrvatski radnički savez). Do travnja 1941. u Bačkoj su djelovale njegova sekcija u Vajskoj i podružnica u Bođanima.

U Hrvatskoj se Savez održao do kraja Drugoga svjetskoga rata, nakon čega je ukinut, a obnovljen je 1951. u Belgiji te je ondje djelovao među iseljenicima. Djelovanje mu je u Hrvatskoj 1999. obnovljeno kao dio HSS-ove političke baštine.

Lit.: *Hrvatski radnik*, 1, 14/1936, 2, 10, 11/1937, 5, 9, 14/1938, 4, 12, 19/1939, 16, 24, 27/1940, 9/1941, Zagreb; D. Stella, Mario Iveković predsjednik HRS-a, *Nedjeljni vjesnik*, 363/1999, Zagreb; *Vjesnik*, 353/1999, Zagreb; <http://vjesti.hrt.hr/arhiv/99/10/16/KRV.html#940093765>

M. Bara

HRVATSKI SELJAČKI DOM, društvo i zadruga osnovani 1921. u Zagrebu. Pod tim su se imenom poslije nazivali i mjesni domovi osnivani pod utjecajem hrvatskoga seljačkoga pokreta. Svrha društva bilo je osnivanje središnjega Hrvatskoga seljačkoga doma u Zagrebu (osnovan 1924.), zatim pomaganje prosvjetnih organizacija hrvatskoga seljačkoga pokreta (od 1925. Seljačke sloge) te »da slične domove po hrvatskim selima okuplja i čuva kao (manja, ali dostojna) središta hrvatske seljačke kulture«. Obnovom djelovanja Seljačke sloge potkraj 1935. ta će prosvjetna organizacija davati poticaje i upute svojim članovima da grade seljačke domove u kojima se trebao zbiti kulturno prosvjetni život sela. Osim društva i zadruga, tim je imenom poslije nazivan i savez domova osnovanih pod utjecajem Seljačke sloge.

Prvi Hrvatski seljački dom u Bačkoj izgrađen je u Đurđinu i u njemu je potkraj 1935. pokrenut ogranak obnovljene Seljačke sloge. Mještani su vlastitim sredstvima izgradili dom prema nacrtima Bolte Dulića i svečano ga otvorili 30. VIII. 1936., uz velik broj gostiju iz okolnih mjesta. Delegati Seljačke sloge iz Šebešića, Žednika i Klise, potaknuti tom akcijom, najavili su osnutak sličnih domova u svojim mjestima. Predsjednik doma u Đurđinu bio je Đeno Šokčić. U Šebešiću, gdje su djelovala dva ogranka Seljačke sloge, dom je posvećen i otvoren 8. V. 1938., a predsjednik mu je bio Nestika Francisković. Tavankut je svoj Hrvatski seljački dom svečano otvorio 30. VI. 1939., uz sudjelovanje nekoliko tisuća gostiju. U tom domu prostorije za djelovanje našla su tri tavankutska ogranka Seljačke sloge (Donji Tavankut – Ljutovo, Gornji Tavankut – Budanov kraj i Hajnogin kraj). Predsjedničku dužnost doma obnašao je Filip Skenderović.

Slične akcije za gradnju Hrvatskih seljačkih domova pokrenule su organizacije Seljačkih sloga u Bačkom Monoštoru i Žedniku. Ogranci Seljačke sloge u ostalim bačkim selima djelovali su u privatnim kućama ili su imali zajedničke domove s drugim društvima, često s križarskim organizacijama (Katoličkom akcijom).

Pozdravni govor Đene Šokčića na otvorenju Hrvatskog seljačkog doma u Đurđinu 1936.

Vlasnici Hrvatskih seljačkih domova u Bačkoj bili su mjesni ogranaci Seljačke sloge, a osnivani su samo po selima i salaškim naseljima, za razliku od imenom sličnih gradskih i seoskih domova (Hrvatski prosvjetni dom u Subotici, Hrvatski dom u Somboru, Hrvatski katolički dom u Sonti i dr.), iako su se svi u svakodnevnoj komunikaciji nazivali »hrvatskim domovima«. Za razliku od ostalih, Hrvatski seljački domovi bili su namijenjeni isključivo seljaštvu.

Izvor: Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, F: 815, Radić, Antun, Stjepan i Pavle, kut. 14, Pravila zadruge Hrvatski seljački dom.

Lit.: *Subotičke novine*, 13/1936, 9/1937, 6/1939, Subotica; S. Hefer, Hrvatski seljački domovi, *Seljačka sloga* 3/1937, Zagreb; *Hrvatski dnevnik*, 709, 717/1938, Zagreb; *Seljačka sloga*, 10/1939 Zagreb; *Neven*, 29/1939, Subotica.

M. Bara

HRVATSKI SELJAČKI POKRET, politički, kulturni i gospodarski pokret hrvatskoga seljaštva, nastao na početku XX. st. Ideološki je bio oblikovan pod utjecajem Antuna Radića, čije je ideje politički provodio njegov brat Stjepan. Političkoj organi-

zaciji seljaštva Radići su pristupili uvjereni da seljačka, odnosno pučka kultura predstavlja bogatstvo za kulturu uopće, a napose da je ta kultura nositelj narodnoga identiteta, za razliku od urbane, izložene stranim utjecajima. Svoje ideje učinili su pristupačnima širokim masama, pišući jednostavnim i razumljivim jezikom u prosvjetno-preporodnom listu *Dom* i pripremajući seljaštvo na uključivanje u politički život. Osnivanje Hrvatske pučke seljačke stranke 1904. i pretvaranje seljaka u politički subjekt značilo je pokretanje hrvatskoga seljačkoga pokreta. Od samih početaka pokreta ostvarene su veze s Hrvatima u Ugarskoj, koje su održavane razmjenom listova *Dom* i *Neven* te korespondencijom čitatelja listova, odnosno predstavnika elite ugarskih Hrvata s Radićima. Jači utjecaj Radići su u početku ostvarili u Hrvatskoj i Slavoniji, ali pokret će se, organizacijski uobličen u stranci, nakon 1918. proširiti na sve dijelove jugoslavenske države u kojima su živjeli Hrvati. Među bačkim Hrvatima, koji su u veliku broju živjeli ruralnim načinom života, pa i u gradskim središtima Subotici i Somboru, učenje o vrijednosti pučke kulture, seljaštvu kao čuvaru nacionalnoga identiteta te politički program stranke usmjeren na poboljšanje društvenoga položaja seljaka naišao je na dobar prijam. Salaške i pojedine seoske sredine, u kojima su Hrvati živjeli odvojeno od drugih naroda, ostale su, naimе, izvan asimilacijskih utjecaja gradskih središta, u kojima se s društvenim položajem (plemstvo, činovništvo) često prihvaćala i dominantna mađarska kultura. Radi njegovanja narodne autohtone kulture i prosvjeđivanja seljaštva, koje je trebalo postati subjektom kulturnoga stvaralaštva, osnovano je kulturno društvo *Seljačka sloga* kao sastavni dio pokreta. U novoj je državi pokret predvođen strankom koja je osvajala najviše glasova Hrvata prerastao u nacionalni, a svoje djelovanje u Bačkoj usmjerio je na nacionalnu integraciju i obranu hrvatskoga identiteta Bunjevaca i Šokaca pred pritiscima beogradskih vlasti. Nedugo nakon atentata, a zatim i smrti Stjepana Radića, novim vođom stranke postao je Vladko Maček. Političko krilo pokreta

ubrzo je zabranjeno (kao i ostale stranke), a djelovanje kratko nastavlja *Seljačka sloga*. Ideje Antuna i Stjepana Radića u Bačkoj nakon zamiranja parlamentarnoga života nastavio je širiti subotički *Neven* sve do 1932., kada zbog financijskih teškoće i političkih prilika prestaje izlaziti. S obnovom političkoga djelovanja 1935. taj se pokret organizacijski brzo širio s novoosnovanim ili obnovljenim organizacijama, koje su tako prožimale sve društvene slojeve. Osnovana je Gospodarska sloga 1935. radi gospodarskoga emancipiranja seljaštva kroz svoje mnogobrojne organizacije, obnovljeni su *Seljačka sloga* i Hrvatski radnički savez, koji je pokretu trebao približiti radništvo. Okupivši u svoje redove veliku većinu svih slojeva hrvatskoga društva, pokret je bio sve manje seljački, a sve više nacionalni, te su najvažnije položaje u njemu zauzimali predstavnici inteligencije, iako je i dalje nosio naziv Hrvatski seljački pokret. Slični procesi zbivali su se i u Bačkoj, gdje, osim Josipa Vukovića – Đide, na vodećim pozicijama gotovo da i nije bilo predstavnika seljaštva. Primjerice, u Bačkoj su pokret predvodili većinom odvjetnici (Mihovil Katanec, Mičo Skenderović, Grga Vuković i dr.). Svoj najveći utjecaj tada već dominantno nacionalni pokret ostvario je potkraj 1930-ih, koristeći se vanjskopoličkim okolnostima za ostvarenje hrvatske autonomije, u koju su se nastojali uključiti i dijelo-

Proslava HSS-a u Đurđinu 1936.

vi Bačke naseljeni Hrvatima. Međutim, unatoč potpori velike većine seljaštva, inteligencije, a od 1930-ih i svećenstva, u bačkih Hrvata bilo je i kritičara hrvatskoga vodstva u Banovini Hrvatskoj zbog nezadovoljstva oko Mačekova angažiranja spram Hrvata u Bačkoj (npr. Marko Čović). Iako su politički protivnici bačkim Hrvatima spočitavali da su hrvatstvo »otkrili« preko Radićeva seljačkoga pokreta, neovisno o evidentnosti ranijih svjedočenja hrvatstva bačkih Bunjevaca i Šokaca, pokret je nesumnjivo ostavio trajnoga traga na izgradnju njihove nacionalne svijesti. U jugoslavenskoj državi zasluga je »Seljačkog pokreta na pr. što je madžarizacija Bunjevaca i Šokaca ustuknula pred hrvatskim nacionalizmom« (Lj. Vuković Todorović), ali istodobno što je stao u obranu njihova hrvatskoga identiteta pred srpskim nacionalizmom.

Nakon dolaska na vlast ustaškoga režima u Hrvatskoj, koji progoni sve neistomišljenike, pa samim time i predstavnike pokreta, među njima i neke iz Bačke (npr. Josip Vuković – Đido), kontakti tijekom rata s Hrvatima u Bačkoj bili su fragmentarni i na individualnoj razini. Nekadašnji utjecaj pokušat će se obnoviti u novoj Jugoslaviji. Komunističke vlasti u početku su dopuštale djelovanje obnovljene Seljačke sloge i Hrvatske republikanske seljačke stranke, koja se pozivala na ideje utemeljitelja pokreta. HRSS i Seljačka sloga bile su temeljito izmijenjene, a njihov rad i ideje prilagođeni su novim vlastima. Dio nekadašnjega vodstva emigrirao je u europske i preokooceanske zemlje, manji dio ostao je u Jugoslaviji bez stvarnoga utjecaja u masama, a dio je prišao novim vlastima.

Nove političke i društvene okolnosti (kolektivizacija, agrarna reforma, kolonizacija, urbanizacija, u Bačkoj i promjena etničke strukture) dovele su do toga da je pokret u nekoliko poslijeratnih godina nestao.

Lit.: I. Šrinić, *Ideologija hrvatskog seljačkog pokreta*, Zagreb, 1935.; P. Preradović, *Hrvatski seljački pokret gledan sa strane*, Zagreb, 1939.; Lj. Vuković Todorović, *Hrvatski seljački pokret braće Radić*, Beograd, 1940.

M. Bara

HRVATSKI SOKOLSKI SAVEZ, nacionalna tjelovježbena organizacija mladeži. Nastala je kao dio sokolstva, tjelovježbenoga pokreta koji se drugoj polovini XIX. st. razvio u slavenskim zemljama, osobito u Austro-Ugarskoj. Osnovao ga je 1862. Miroslav Tyrš u Pragu, a njegovi su nositelji bili liberalni građanski slojevi koji su se suprotstavljali odnarođivanju i zauzimali se za veća prava slavenskih naroda u Monarhiji. S vremenom pokret dobiva sve izraženije protukatoličke crte. Naziv pokreta nadahnut je obilježjima ptice sokola. Ideja o centrima za tjelovježbu ima korijene u tjelovježbenoj naobrazbi u antičkoj Grčkoj, ali je izravni uzor bio njemački *Turnverein*, masovni nacionalni gimnastički pokret utemeljen 1811., u kojem se kroz tjelovježbu jačao nacionalni duh. Glavna načela sokolskoga pokreta bila su svestranost, estetski i »prirodni« odgoj, dragovoljnost i bratstvo među članovima, a vježbe su razvrstane u četiri skupine: vježbe bez sprava i bez pomoći drugih, vježbe na spravama i s rekvizitima, vježbe u skupinama te vježbe s otporom partnera. Posebna se pozornost u pokretu posvećivala masovnim manifestacijama (sokolski sletovi), na kojima su bile prikazivane vježbe članova. Sokolska društva bila su povezana u župe i nacionalne saveze, a svi zajedno u Slavenski sokolski savez, utemeljen 1908. u Pragu.

Plakat za nastup *Hrvatskoga sokola* u Subotici 1928.

Hrvatski sokol osnovan je 1874. u Zagrebu, a sokolska je organizacija uskoro preuzela skrb za nastavu tjelovježbe u svim školama u gradu. Uz tjelovježbeni odjel djelovali su i drugi, u kojima su njegovani

ostali športovi, ali i prosvjetni odjel, orkestri, zborovi i kazališni ansambli. U vrijeme osnivanja Saveza hrvatskih sokolskih društava 1904. u Sušaku (poslije nazvan Hrvatski sokolski savez) u Hrvatskoj je djelovalo 168 sokolskih organizacija te 20 u Bosni i Hercegovini i 25 među iseljenicima u SAD-u. Savez je izdavao i svoj list *Sokol*, poslije *Hrvatski sokol*, a i pojedine su sokolske župe imale vlastite listove. Tijekom Prvoga svjetskoga rata rad sokolskih organizacija bio je zabranjen.

Nakon rata dotadašnji slovenski, hrvatski i srpski sokolski savezi ujedinili su se 1919. u Sokolski savez Srba, Hrvata i Slovenaca sa sjedištem u Ljubljani, koji je 1920. preimenovan u Jugoslavenski sokolski savez, uz geslo »jedna država, jedan narod, jedno sokolstvo«. Zbog nezadovoljstva stanjem u jedinstvenoj organizaciji Hrvatski sokolski savez ponovno se osamostalio 1922. te su mjesne organizacije, pod imenom *Hrvatski sokol*, razvile mnogobrojne djelatnosti, koje su dovele do III. hrvatskoga svesokolskoga sleta 14.-16. VIII. 1925. u Zagrebu. Nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra 1929. i donošenja Zakona o osnivanju *Sokola Kraljevine Jugoslavije* 5. XII. 1929., koji je propisao gašenje starih sokolskih saveza ako u roku od tri tjedna ne pristupe novooosnovanom savezu, uz imenovanje prijestolonasljednika Petra za starostu, Hrvatski sokolski savez održao je posljednju sjednicu, na kojoj je odlučeno da neće pristupiti novoj državnoj organizaciji te da će se sva društva raspustiti. Državni sokolski pokret postao je privilegiranim nositeljem ideologije integralnoga jugoslavenstva, a prestao je djelovati početkom Drugoga svjetskoga rata.

U Subotici su još 1911. Ive Prčić i Blaško Rajić željeli osnovati sokolsko društvo ili postati podružnicom nekoga sokolskoga društva u Hrvatskoj, no kako nije bilo izgleda da madžarske vlasti takvo što dopuste, mladež obaju spolova okupljena je oko Katoličkoga divojačkoga društva, utemeljenoga iste godine. No u novom državnom okviru, nakon jednoga uspjeloga sokolskoga sleta u Subotici 1919. utemeljen je u prosto-

rijama Pučke kasine *Hrvatski sokol*. Osnovan je na poticaj Mihovila Kataneca, Miroslava Mažgona i Dragana Mrljaka (prije dolaska u Suboticu u rodnom Osijeku bio je član *Hrvatskoga sokola*), prvi predsjednik bio je Vranje Sudarević, a među oko 200 članova dominirali su Bunjevci. No miran i uspješan rad trajao je kratko vrijeme jer su se članovi sokolskih društava iz drugih krajeva Kraljevine SHS, koji su u Suboticu doselili nakon Prvoga svjetskoga rata, učlanili u subotički *Sokol* te su otvoreno očitovali protukatolička stajališta, nakon čega je većina Bunjevaca izašla iz sokolske organizacije i prišla hrvatskomu katoličkomu orlovstvu.

No i među subotičkim je orlovima nastao raskol pa je *Hrvatski sokol* ponovno osnovan u Subotici 25. IX. 1925. na inicijativu skupine akademske omladine, nezadovoljne radom orlovske organizacije u Subotici. Cilj je bio prosvjetno-tjelesni odgoj muške i ženske omladine u hrvatskom duhu. Bili su rival i takmac orlovima, no neki od njih poslije su se opet učlanili u orlovsku organizaciju. Čini se da je razlika između hrvatskih sokolova i orlova bila u različitom odnosu prema religioznosti. Subotički hrvatski sokoli imali su oko 200 članova. Prvu akademiju održali su u gradskom kazalištu na obilježavanju obljetnice zrinsko-frankopanske urote 1927., a sudjelovali su i na priredbama *Hrvatskoga sokola* u Osijeku, Vinkovcima i Vukovaru. Prvi starješina bio je Josip Vuković Đido, a od 3. VII. 1927. Ivan Ivković Ivandekić. Prestali su raditi kad su raspuštena sva nacionalna tjelovježbačka društva potkraj 1929., nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra Karađorđevića.

Tijekom 1990-ih obnavlja se sokolski pokret u Hrvatskoj, kao i u Sloveniji i Srbiji, ali u izmijenjenim uvjetima, prije svega državne neovisnosti Hrvatske, raširenost i utjecaj mjesnih hrvatskih sokola danas su skromniji.

Lit.: I. P. Jablanović [I. Prčić], Orlovi, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački calendar za prostu goidnu 1926.*, Subotica, 1925; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; Naši pokojnici, u: *Klasje naših ravni*, 1/1943, Zagreb; N. Žutić, *So-*

koli: ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1991; L. I. Krmpotić, *Od sokolstva do križarstva u Bačkoj*, *Glasnik Pučke kasine*, br. 9/2005, Subotica; S. Mačković, *Hrvatski katolički orao – Subotica kroz arhivsko gradivo*, *Klasje naših ravni*, 3-4/2007, Subotica; *Hrvatska enciklopedija*, 10, Zagreb, 2008.

S. Bačić

HRVATSKI SVJETSKI KONGRES (HSK), krovna hrvatska iseljenička organizacija. Osnovana je po ugledu na slične organizacije drugih naroda (npr. Židova i Mađžara) početkom srpnja 1993. kao neprofitna, nevladina i nestranačka organizacija radi okupljanja i povezivanja hrvatskih izvandomovinskih udruga i ustanova te uspješnijega djelovanja za interese Republike Hrvatske i Hrvata izvan domovine, zatim radi promicanja i pomaganja rada izvandomovinskih udruga te promoviranja hrvatske baštine i kulture u svijetu. Okuplja 30-ak nacionalnih kongresa iz jednako toliko država u kojima žive hrvatski iseljenici i pripadnici autohtonih hrvatskih manjina. HSK na svjetskoj i nacionalnim razinama djeluje u različitim odborima. Najviše je tijelo HSK konvencija, koju čine izaslanici pojedinih organizacija. Redovite sjednice konvencije održavaju se svake četiri godine, a u međuvremenu Kongresom upravlja predsjednik s Glavnim odborom. HSK je član Ekonomskoga i socijalnoga vijeća UN-a (ECOSOC) s konzultativnim statusom. Organizator je Hrvatskih svjetskih igara. Dosadašnji su mu predsjednici fra Šimun Šito Ćorić (1993.-2007.), Boris Mikšić (2007.) i Josip Ante Sovulj (od 2008.).

Demokratski savez Hrvata u Vojvodini suosnivač je HSK, od 1994. punopravni je član, a potkraj 1990-ih i druge hrvatske institucije i organizacije, okupljene oko Foruma hrvatskih institucija i organizacija Vojvodine, postale su članicama HSK te su na taj način njihovi predstavnici bili redoviti sudionici Konvencija. Premda je organiziran po kontinentima i državama, djelovanje nacionalne organizacije u tadašnjoj SR Jugoslaviji, a poslije u Srbiji, nikad nije formalizirano zbog formalno-pravne nemogućnosti registracije. Savez Hrvata u Mađžarskoj od početka je sudjelovao u radu

HSK (u prvim godinama zastupao ga je Antun Mujić, koji je bio i član Predsjedništva), međutim, Savez organizacijski nije pripadao Kongresu. Predsjednik DSHV-a Bela Tonković u jednom je mandatu obavljao dužnost dopredsjednika za Europu (1996.-2000.). Od druge polovine 1990-ih u radu HSK postoji i sekcija za hrvatske autohtone manjinske zajednice, na čijem je čelu bio Mijo Karagić u dva mandata (1996.-2004.). Glede samih aktivnosti fra Šimun Šito Ćorić u više je navrata držao predavanja o toj organizaciji Hrvatima u Mađžarskoj, ali osim toga aktivnosti HSK uglavnom nisu imale znatnije posljedice za ovdašnje Hrvate.

Lit.: *Glas ravnice*, 68, Subotica, 1996; www.crowc.org

T. Žigmanov

HRVATSKI ŠPORTSKI KLUB BAČKA → Bačka

HRVATSKI UMJETNIČKI ANSAMBL LUČ, kulturna udruga iz Budimpešte. Sljednik je Centralnoga narodnosnoga ansambla što ga je 1959. utemeljio Antun Kričković, plesač Umjetničkoga ansambla SZOT (Szakszervezetek Országos Tanácsa, »Državno sindikatsko vijeće«) i zagrebačkoga *Lada*, danas zaslužni umjetnik i jedan od najpoznatijih koreografa u Mađžarskoj. Nakon demokratskih promjena u Mađžarskoj ansambl je 1991. dobio današnji naziv. Umjetnički je voditelj i dalje Antun Kričković, a koreografkinja Marija Silčanov-Kričković. Svrha je ansambla skupljanje, umjetnička obrada i prikaz plesne i glazbe-

Članice Hrvatskog umjetničkog ansambla *Luč* na mimohodu u sjevernoj Španjolskoj 1995.

ne baštine Hrvata u Mađarskoj, ali ansambl njeguje i folklorno blago mađarskoga naroda te ostalih nacionalnih manjina u Mađarskoj.

Tijekom prošlih desetljeća ansambl je postigao izvanredne rezultate i dobio mnogobrojne vrhunske nagrade i umjetnička priznanja u zemlji i inozemstvu. Članovi su mu uglavnom sadašnji i bivši učenici budimpeštanske hrvatske gimnazije – već godinama svoje članstvo pomlađuje iz *Tamburice*, plesnoga ansambla tamošnje osnovne škole. Sveukupno ima 120-ak članova. Redovito nastupa u najvećim kulturnim središtima u zemlji, svake godine ima jednu do dvije turneje po Hrvatskoj, a sudjeluje i na velikim međunarodnim festivalima (Tunis, Alžir, Egipat, Turska, Finska, Španjolska i dr.). Djeluje na području obučavanja narodnosnih koreografa te potpomaže i utemeljuje hrvatske plesne skupine diljem Mađarske. Poznatije točke programa: Šokački svatovac, Bunjevački svatovac, Podravski plesovi, Gradišćanski jastučni ples, Pomurski ugođaji, Žetva, Vršendski plesovi, Dalmatinske zaruke, Tri bijele vile, Bunjevačka svita, Satmarska svita, Kalački plesovi, Karčanski čardaš, Pastirski ples, Ciganski plesovi, Dudarski svatovac, Zemplenski ples i umjetničke produkcije Dodole, Gemma, Carmina Burana, Laziko, Lucidum intervallum, Nebeski znak, Parisova jabuka, Ptice Sunca, Tijek osjećaja i dr.

Lit.: M. Dekić, Antun Kričković: »Tanci i jačke gradišćanskih Hrvatov u Ugarskoj«, *Godišnjak Hrvatskog glasnika '97*, Čakovec, 1996; M. Dekić, »Od salaša do Pešte...«, *Hrvatski kalendar 1997*, Budimpešta, [1996]; S. Lukač, Quo vadis, Kričkoviću?, *Hrvatski kalendar 2004*, Budimpešta, [2003].

Ž. Mandić

HRVATSKI VRTIĆ, OSNOVNA ŠKOLA I UČENIČKI DOM SANTOVO, odgojno-prosvjetna okružna ustanova u mađarskom dijelu Bačke sa sjedištem u Santovu. Prema kanonskoj vizitaciji 1756. Santovo još nema posebnu školsku zgradu, iako od 1755. selo ima svojega učitelja (Georgius Saghy), koji je djecu poučavao u svojem stanu. Škola je podignuta 1762., no

već iduće godine požar ju je uništio. Najvažniji nastavni predmet u mjesnoj katoličkoj školi 1777. jest upoznavanje Svetoga pisma, no učenici uče i čitati. U školi se do druge polovine XIX. st. poučavalo isključivo hrvatski, budući da učenici mađarski nisu znali. Od 1872. učilo se iz udžbenika Bajca Ivana Mihalovića (1820.-77.), profesora na učiteljskoj školi, naslovljenoga *Počtenica za katoličke pučke škole*, kojim su se služili mnogobrojni naraštaji. Od 1878. djecu poučavaju dvojica, a 1890-ih godina četvorica učitelja. S bujanjem mađarskoga nacionalizma hrvatski se jezik od 1878. gotovo posve potiskuje iz nastave: na tjedan se uči po jedan sat čitanje i pisanje te po dva sata vjeronauk. Od jeseni 1918. do ljeta 1921., za vrijeme srpske uprave u Bajskom trokutu, u Santovu djeluje Hrvatska pučka škola, koju je utemeljio župnik Grgo Jase-nović, a uz njega u njoj predaju još dvojica učitelja. Poslije su Hrvati opet u zajedničkoj mađarskoj školi, osim pisanja, čitanja i vjeronauka, sve predmete učili na mađarskome. Na početku 1939. u mađarskoj školi osnovan je hrvatski odjel koji vodi ča-sna sestra Juvenalis Marija Gugan, podrijetlom iz Baje.

Zgrada Hrvatskoga vrtića, osnovne škole i učeničkoga doma u Santovu

Santovački Hrvati potkraj 1945. uporno zahtijevaju da »nastavni jezik bude isključivo šokački«. Imajući potporu seoskoga vodstva, učitelji Stjepan Velin (prvi ravnatelj) i Marko Filaković ustrojavaju hrvatsku državnu školu, a nastava u njoj (s 97 učenika) otpočela je 7. XI. 1946. God. 1947. radi se iz novih udžbenika *Hrvatski bukvar i čitanka* te *Hrvatska čitanka*, tada je stupio na

snagu prvi nastavni program »za pučke i opće škole sa hrvatskim nastavnim jezikom«. Službeni nazivi ustanove bili su: Državna narodna škola s južnoslavenskim nastavnim jezikom 1947., Državna opća škola s hrvatskim nastavnim jezikom 1948., a nakon toga Državna hrvatska opća škola do 1961. God. 1948. »južnoslavenska škola« (s 15 učenika) otvorena je i u salašarskom naselju Budžaku, koje administrativno pripada Santovu. Mjesna »pravoslavna veropisovedna škola« 1948. priključena je hrvatskoj školi. God. 1949. utemeljen je dječji vrtić, koji otada neprekidno radi. Nakon objavljivanja rezolucije Inforbira neki su nastavnici proganjani i premješteni, a ravnatelj S. Velin smijenjen je (ponovno je izabran 1953.), a na njegovo je mjesto postavljen Aleksandar Tomić. God. 1950. broj učenika porastao je na 119, a poučava ih 7 nastavnika. Rad nastavnika olakšan je 1956., kad je objavljeno 15 udžbenika za hrvatske škole.

Sukladno zahtjevu Ministarstva prosvjete, od 1961. uvodi se tzv. dvojezična nastava: osim hrvatskoga jezika, povijesti i zemljopisa, svi se predmeti predaju na mađarskom. Ravnatelj S. Velin tomu se protivio, zbog čega je smijenjen, a na njegovo mjesto dolazi Stipan Sabovljević. Iste godine Odjel za prosvjetu Bačko-kiškunske županije naložio je da se naziv ustanove promijeni u Državna opšta škola sa srpskohrvatskim nastavnim jezikom. Santovačka škola 1967. postaje vježbaonicom budućih prosvjetnih radnika. Kad se 1970-ih većina manjinskih samostalnih škola i vrtića utopila u mađarske ustanove, santovačka hrvatska škola i vrtić jedini su u Bačko-kiškunskoj županiji uspjeli održati svoju samostalnost i prvotni manjinski značaj. Od 1976. ravnatelj je Marin Đurić. Budući da u okolnim selima hrvatske škole nije bilo te kako bi se jedina narodna škola u županiji spasila od zatvaranja, 9. V. 1978. santovačka je škola proglašena okružnom. Zgrada je znatno proširena 1986.

Kada se zajednički hrvatsko-srpski školski sustav razdvojio, 16. VI. 1992. santovačka je škola i službeno postala Okružnom osnovnom školom s hrvatskim na-

stavnim jezikom. Obrazovno-odgojni rad teče prema hrvatskomu nastavnomu programu za dvojezične škole u Mađarskoj: prirodoslovni predmeti predaju se uglavnom na mađarskom, a humanistički na hrvatskom jeziku. Od 1997. ravnatelj je Joso Šibalin. Zbog neriješenoga pitanja financiranja školi je više puta prijetilo zatvaranje. Zahvaljujući ravnateljevu ustrajnomu zauzimanju, pomoći hrvatske krovne organizacije te političkoj potpori zainteresiranih mjesnih, županijskih i Vladinih tijela, škola je doživjela nagli uspon u svakom pogledu te se postupno razvila u temeljnu ustanovu za sve Hrvate u Mađarskoj, ali je otvorena i za pripadnike drugih nacionalnosti koji žele bolje upoznati hrvatsku kulturu i jezik. Odlukom seoske samouprave od školske 1997./98. godine škola dobiva i mjesni učenički dom, čime joj se otvaraju veći izgledi za povećanje broja učenika (2007. ima ih 106) i za odgoj u potrebnoj jezičnoj sredini. Opremljena je suvremenim tehničkim sredstvima te raspolaže kadrovima s odgovarajućom stručnom i jezičnom spremom. Od 2000. održavatelj joj je Hrvatska državna samouprava, koja imenuje ravnatelja i financijski je podupire kao prvu takvu ustanovu u Mađarskoj.

Kroz santovačku školu prošlo je 50-ak učitelja te 650-ak učenika. Kao mala seoska ustanova, jedinstvena je i po tome što je za proteklih šezdesetak godina dala najviše (120-ak) učenika našim gimnazijama. Poznata je i po njegovanju hrvatskoga folklor (zborni i pojedinačno pjevanje, narodni ples), po dramskoj, likovnoj, literarnoj i novinarskoj radionici. Od 1998., kada je prihvatila svoj sadašnji naziv, redoviti je domaćin državnoga tabora Ljetna škola hrvatskoga jezika. Škola je postala i kulturnim središtem santovačkih Hrvata. Nakon što je seoska uprava prestala financirati mađarske odgojno-obrazovne ustanove, većina djece prešla je iz njih u hrvatsku školu i vrtić te se od školske 2008./09. godine broj djece u hrvatskom vrtiću gotovo udvostručio na 62, a u hrvatskoj školi porastao je na 179. I dalje se radi prema programu dvojezičnih škola s hrvatskim nastavnim jezikom te svi učenici uče hrvatski.

Lit.: M. Mandić, *Santovačka hrvatska škola*, Budimpešta, 1997; M. Mandić, *Iz povijesti našega školstva*, *Hrvatski kalendar 1998*, Budimpešta, [1997]; J. Šibalin, *Santovačka hrvatska osnovna škola, učenički dom i dječji vrtić*, *Hrvatski kalendar 1999*, Budimpešta, [2000]; S. Balatinac, *Pet godina na putu izgradnje kulturne autonomije*, *Hrvatski kalendar 2004*, Budimpešta, [2005].

Ž. Mandić

Zgrada HOŠIG-a

HRVATSKI VRTIĆ, OSNOVNA ŠKOLA, GIMNAZIJA I ĐAČKI DOM U BUDIMPEŠTI (HOŠIG), samostalno odgojno-obrazovno središte Hrvata u Mađarskoj. Godina 1993. jedna je od najvažnijih prekretnica u povijesti hrvatskoga školstva u Mađarskoj, napose za budimpeštansku hrvatsku gimnaziju, koja je izrasla iz prve narodnosne škole – Južnoslavenskoga lica, osnovanoga 1946. u Pečuhu. Naime, budimpeštanska gradska samouprava svojom je odlukom od 1. VIII. 1993. utemeljila samostalnu osnovnu školu i gimnaziju s hrvatskim nastavnim jezikom. Hrvatski nastavnički zbor za ravnateljicu škole izabrao je Máriju Polgár-Baronfeind, a za doravnateljicu Valeriju Geošić-Lasztóczy, Martina Gregeša i Josipa Romca. Prva školska 1993./94. godina bila je prijelazna, jer je tada obavljena podjela dotadašnje zajedničke hrvatsko-srpske škole, a zgrada je podijeljena na dva bloka: u jednom je radila hrvatska, a u drugom srpska škola. Sljedeće 1994./95. školske godine, zbog obnove dotadašnje školske zgrade na Trgu ruža, hrvatska škola, sa 77 učenika, preseljena je u Festeticsevu ulicu, gdje se radilo prema privremenom nastavnomu programu. God. 1994. mađarska je vlada donijela odluku o izgradnji nove hrvatske škole, samouprava grada Budimpešte osigurala je gradilište od 7768 m² pokraj Trga Őrs vezér (Kántorné sétány 1-3), a Ministarstvo prosvjete iz proračuna je izdvojilo 750 milijuna forinta. Izgradnja je počela u kolovozu 1995., a završena je ujesen iduće godine. Za utemeljenje dječjega vrtića najzaslužnija je odgajateljica Katarina Gubrinški-Takač. Broj učenika u školskoj 1994./95. godini iznosio je 102, a iduće 121. Ustanova se sastoji od dviju posebnih zgrada: u jednoj je škola s dječjim vrtićem, a u drugoj đučki dom s kuhinjom i

blagovaonicom. Vrtić radi u tri skupine, a škola prema ustroju 8 + 1 + 4: osnovna škola traje 8 godina, a prije gimnazijske naobrazbe omogućuje se pripravni razred za učenike koji nedovoljno znaju hrvatski. Ustanova pripada u tip dvojezičnih narodnosnih škola u kojima se školuju učenici iz cijele Mađarske. Osim obvezatnih školskih predmeta učenicima se nudi i učenje njemačkoga ili engleskoga jezika, a izvanškolske su aktivnosti na visokoj razini. Tjedan hrvatskoga jezika, znanosti i kulture, natjecanja u kazivanju proze i poezije, božićna proslava i druge priredbe uvelike pridonose narodnosnomu odgoju učenika. Posebna se pozornost posvećuje gajenju hrvatskoga folklora. Učenike osnovne škole okuplja kulturno društvo *Tamburica*, a gimnazijalce ansambl *Luč*. Gimnazija učenike pripravlja za visokoškolski studij. Njeguju se prijateljske veze sa sličnim ustanovama u Hrvatskoj (Požega, Zagreb, Zadar, Dubrovnik). Od 1998. do 2008. dužnost ravnateljice obnašala je Marija Petrić, a zatim Anica Petreš-Németh. Ustanova ima 250-ak djece (dječji vrtić pedesetak, osnovna škola i gimnazija po stotinjak). Svojom klupskom prostorijom i bogatom knjižnicom, gdje se održavaju i međunarodni znanstveni skupovi, HOŠIG je prerastao u svojevrsno kulturno središte Hrvata koji obitavaju u glavnom gradu Mađarske.

Lit.: K. Bende, Z. Csomós, A. Bašić, M. Karagić, *10 godina HOŠIG-a (1993.-2003.)*, Budimpešta, 2004.

Ž. Mandić

HRVATSKI VRTIĆ, OSNOVNA ŠKOLA, GIMNAZIJA I UČENIČKI DOM MIROSLAV KRLEŽA, okružna odgojno-obrazovna ustanova sa sjedištem u Pečuhu.

Osmogodišnja osnovna škola s hrvatskim nastavnim jezikom otvorena je 1952. i imala je sedamdesetak učenika i osam nastavnika. Škola je bila smještena u zgradi današnje gimnazije *Klára Lővey* na Trgu Sv. Stjepana, a učenički je dom bio u Kulichovoj ulici. Od 1953. do 1997. djeluje u Ulici Fűrđó, u zgradi koja je funkcionirala i kao učenički dom. Te godine učenički je dom preseljen u Ulicu Pála Heima, a škola u Bercsényijevu ulicu. Tijekom godina, u skladu s društvenim i političkim prilikama, mijenjala je svoj naziv. Ravnatelji su joj bili Alojzije Babić do 1974., Milan Ružin do 1990. te Ivan Gugan do 1999. Danas je sastavnica mađarskoga odgojno-obrazovnoga sustava prema pravilniku i programu koji vrijedi za dvojezične narodnosne škole u Mađarskoj.

Zgrada Hrvatskoga vrtića, osnovne škole, gimnazije i učeničkoga doma *Miroslava Krleže* u Pečuhu

Od rujna 1983. u sklopu toga školskoga središta postoji i četverogodišnja gimnazija, koja djeluje u Sigetskoj ulici. Prvi je razred krenuo s 23 učenika. Ravnatelji cijele ustanove bili su Ivan Gugan 1990.-99. i Gábor Györvári od 1999. Hrvatska skupina u sklopu mađarskoga vrtića u Koczianovoj ulici počela je djelovati 1976., samostalni hrvatski vrtić otvoren je 1982. u Ulici Ljudovita Velikoga, s 42 polaznika, a god. 2000. organizacijski je pripojen višenamjenskoj hrvatskoj ustanovi pod zajedničkim upravljanjem. Od 2004. sve ustanove (vrtić, osnovna škola, gimnazija i učenički dom) na jednom su mjestu, u Sigetskoj ulici. God. 2008. u vrtiću ima 65 djece, u osnovnoj školi 170, u gimnaziji 130 učenika, među njima i velik broj bačkih Hrvata. Od sveukupnoga broja njih 81 smješten je u učeničkom domu. Na temelju rezultata na

zemačkim predmetnim natjecanjima i jezičnim ispitima te omjeru učenika primljenih na visoke škole i fakultete nalazi se na uglednom mjestu rang-liste gimnazija. Program gimnazije odgovara programima četverogodišnjih općih gimnazija, a specijalnost mu je manjinska dvojezičnost. God. 1994. proširena je pripravnim razredom za učenike koji ne znaju ili nedovoljno znaju hrvatski.

Ustanova njeguje prijateljske odnose sa školama iz Osijeka, Zagreba, Splita, Bjelovara i Rijeke. Glavni joj je cilj, uz poučavanje suvremenih općeobrazovnih sadržaja, očuvanje, njegovanje i širenje hrvatske kulturne baštine, jezika i nacionalne samosvojnosti, očuvanje tradicija te bolje povezivanje hrvatskoga i mađarskoga naroda i kulture, uz oslanjanje na živu hrvatsku manjinsku sredinu.

Lit.: G. Györvári, Hrvatska osnovna škola, gimnazija i učenički dom Miroslava Krleže u Pečuhu, *Hrvatski kalendar 2000*, Budimpešta, [1999]; B. Pavić-Blažetin, Velike obljetnice koje smo proslavili u 2002, *Hrvatski kalendar 2003*, Budimpešta, [2002]; E. Polgar, Dvadeset godina gimnazije u Pečuhu (1983. – 2003.), *Hrvatski kalendar 2003*, Budimpešta, [2002].

Ž. Mandić

HRVATSKI ZNANSTVENI ZAVOD, institucija hrvatskih znanstvenika u Mađarskoj sa sjedištem u Pečuhu. Formalno je utemeljen 1995., a djelatnost je počeo tek s prispjecom financijskih sredstava 1996. Svrha mu je promicanje hrvatske kulture te učvršćivanje hrvatsko-mađarskih kulturnih veza. Predsjednik je Ernest Barić, dopredsjednik Stjepan Blažetin, a čelnništvo čine i voditelji sekcija za hrvatski jezik, za povijest, za književnost, za etnologiju i za školstvo. Radi objavljivanja znanstvenih

Logotip Hrvatskoga znanstvenog zavoda

radova 1996. pokrenuo je izdanje *Bibliotheca Croatica Hungariae*, a 1999. *Biblioteku Novu*. Usporedno je 1998. pokrenuo i časopis *Hrvatski znanstveni zbornik*, kojemu, ovisno o financijskim mogućnostima, na godinu izlazi 1 ili 2 broja – dosad je objavljeno 5 brojeva. Namjena mu je objavljivanje radova o hrvatsko-madžarskim kulturnim vezama, o Hrvatima u Mađarskoj te općenito radova iz hrvatske kulture i znanosti. Zavod je i organizator Međunarodnih kroatističkih znanstvenih skupova (od 2000. održano ih je 4). Izdavač je ili suizdavač niza vrijednih djela o podunavskim, napose bačkim Hrvatima (Sabrana djela Ivana Petreša i Sabrana djela Antuna Karagića, djela Ivana Antunovića, Antroponimija i toponimija bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj...) – do danas je objavio 19 knjiga. Od 2004. autonomna je ustanova Hrvatske državne samouprave.

Lit.: B. Pavić-Blažetin, Knjige, *Godišnjak Hrvatskog glasnika '97*, Čakovec, 1996; E. Barić, Štovani čitatelju!, *Hrvatski znanstveni zbornik*, 1/1998, Pečuh; S. Filaković, Skup Hrvatskog znanstvenog zavoda, *Hrvatski znanstveni zbornik*, 1/1998, Pečuh; B. Pavić-Blažetin, Godišnja skupština i promocija novih izdanja HZZ-a, *Hrvatski znanstveni zbornik*, 1/1999, Pečuh; S. Vulić, Hrvatski znanstveni zbornik, *Hrvatski znanstveni zbornik*, 1/1999, Pečuh.

Ž. Mandić

HRVATSKI ZNANSTVENI ZBORNİK, stručni časopis Hrvatskoga znanstvenoga zavoda (HZZ) iz Pečuha. Pokrenut je 1998. radi objavljivanja radova o hrvatsko-madžarskim kulturnim vezama, o Hrvatima u Mađarskoj te općenito radova iz hrvatske kulture i znanosti, ali i radi pripomoći i usmjeravanja mlađih članova HZZ-a kako bi se osigurao znanstveni pomladak nužan za opstojnost i daljnji intelektualni prosperitet Hrvata u Mađarskoj. Uređivački odbor čini Znanstveno vijeće HZZ-a, u koje su u različitim razdobljima ulazili: Ernest Barić, Stipan Blažetin, Stjepan Blažetin, Karlo Gadanji, Ivan Mokuter, Janja Prodan, Đuro Šarošac, Dinko Šokčević i Šandor Horvat.

Časopis izlazi ovisno o financijskim mogućnostima, pa je dosad objavljeno pet brojeva: 1998. (urednica Janja Prodan), 1999. (urednik Živko Mandić), 2000.

Hrvatski znanstveni zbornik, br. 4, Pečuh, 2000.

(urednik Đuro Franković) i 2001./2002. (dvobroj, urednik Đuro Franković). Među objavljenim su studijama i one koje se odnose na bačke i podunavske Hrvate u Mađarskoj: *Utemeljenje hrvatskoga manjinskoga školstva u Mađarskoj; Kontinuitet bunjevačkoga življa prije i poslije Rákóczijeva ustanka; Spomenici pisane hrvatske riječi na ugarskom prostoru; Bajski dokument iz prve polovice 19. stoljeća; Pokret santovačkih Hrvata potkraj 19. stoljeća; Santovački dušobrižnici kao širitelji hrvatske kulture i prosvjete; O Matoševim suzavičajnicima u Bačkoj jučer i danas; U Budimu i oko njega* i dr. Osim studija, u Zborniku se redovito objavljuju prikazi i kritike, napose se predstavljaju izdanja HZZ-a. U posljednjem broju posebno poglavlje čine napisi o aktualnim metodičkim pitanjima nastave hrvatskoga jezika i književnosti u Mađarskoj.

Lit.: E. Barić, Štovani čitatelju! *Hrvatski znanstveni zbornik*, 1/1, Pečuh, 1998; S. Vulić, Hrvatski znanstveni zbornik, *Hrvatski znanstveni zbornik*, 2/1, Pečuh, 1999.

Ž. Mandić

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO (HAD), udruga hrvatskih intelektualaca. Sjedište joj je u Subotici, a okuplja članove iz Vojvodine, Beograda i Hrvatske. Društvo je osnovano radi razvijanja i populariziranja društvenih i humanističkih znanosti te istraživanja povijesnih, kulturoloških, socioloških, psiholoških, političkih, demografskih, komunikoloških, ekonom-

skih, prosvjetnih, književnih, religijskih i drugih odrednica pripadnika hrvatske zajednice na području tadašnje Savezne Republike Jugoslavije.

Poticaj na osnivanje udruge hrvatskih intelektualaca došao je početkom 1998. od Zlatka Šrama, Josipa Ivanovića i Duje Runje. Nakon duljih priprema osnovan je inicijativni odbor s 23 člana, a 20. X. 1998. u Subotici je održana i osnivačka skupština, na kojoj je za prvoga predsjednika izabran Josip Ivanović. Društvo radi u sekcijama, među kojima su najvažnije one za sociologiju, psihologiju i političke znanosti; za odgoj, obrazovanje i prosvjetnu politiku; za filozofiju i leksikografiju; za studije religioznosti; za vizualne medije; za ljudska i manjinska prava i dr.

Društvo je organiziralo više znanstvenih simpozija, stručnih skupova i javnih tribina: *Religioznost i ličnost* 1999.; *Duševno zdravlje* 1999.; *Nacionalna svijest i njezini psihološki, sociološki, politički i povijesni korelati* 2000.; *Antropološke odrednice religioznosti* 2001.; *Politološke, pravne, sociološke i psihološke odrednice političkoga života i sustava s posebnim osvrtom na hrvatsku zajednicu u SR Jugoslaviji* 2001.; *Vrednote i duševni život suvremenoga čovjeka u svijetu* 2004. Na njima su, osim članova HAD-a, sudjelovali i profesori sa sveučilišta u Zagrebu, Beogradu, Novom Sadu, Splitu, Osijeku i Nišu te s Instituta društvenih znanosti *Ivo Pilar* i Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu. U kontekstu normaliziranja odnosa između SRJ i Hrvatske HAD je organizacijom takvih skupova pridonio ponovnom povezivanju znanstvenika iz Hrvatske i Srbije. S nekih skupova objavljeni su i zbornici radova (*Zbornik radova sa Znanstvenog skupa Duševno zdravlje*, Subotica, 2000). Pojedini članovi HAD-a sudjelovali su i na međunarodnim znanstvenim skupovima i simpozijima te objavljivali svoje znanstvene i stručne radove uz navođenje HAD-a kao afilijacije.

Vodstvo HAD-a bilo je i nositelj nekoliko važnih inicijativa: potaknulo je proces uspostave i pripremlilo temeljne dokumente (nastavne planove i programe) za obrazovanje na hrvatskom jeziku, što je bilo od-

lučujuće važnosti za početak njezina izvođenja na području Općine Subotice u školskoj 2002./03. godini; bilo je jedan od inicijatora osnivanja prvoga vrtića na hrvatskom jeziku *Marija Petković* u SRJ 2001. pri samostanu Družbe sestara Kćeri Milosrđa u Subotici; bilo je nositelj inicijative osnivanja Novinsko-izdavačke ustanove *Hrvatska riječ* 2002.-03., koju je osnovala Skupština AP Vojvodine; u sklopu Društva ostvaruje se *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* od 2003. i u njegovoj izradi sudjeluju mnogobrojni članovi Društva.

Logotip HAD-a

HAD djeluje i kao nakladnik više knjiga (M. Miković, *Život i smrt u gradu*, 1999. – sunakladnik Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović* iz Subotice; Stanka Kujundžić, *Naši mladenci*, 2004.; Tomislav Žigmanov, *Bez svlaka mraka*, 2005.; Ante Vukov, *Vrati vrijeme*, 2005.), među kojima se osobito ističu slikovnice za djecu s narodnim pripovijestima iz ostavštine Balinta Vujkova (*Zdribac zlatne grive*, 2004.; *Pripovitke za laku noć*, 2005.; *Razlinkavi zec*, 2006.; *Pupko i družina*, 2007. – sve u sunakladništvu s *Hrvatskom čitaonicom* iz Subotice). Društvo je objavilo i dva nosača zvuka: DVD *Bez svlaka mraka* Tomislava Žigmanova i Hrvoja Tikvickoga 2005. te glazbeni CD *Minijatura za Leksikon* Hrvoja Tikvickoga 2007.

HAD je organizirao i nekoliko desetaka okruglih stolova, tribina i predavanja o različitim temama, na kojima su izlagali istaknuti hrvatski i srpski znanstvenici. Za ostvarena postignuća Općina Subotica dodijelila je 2007. Društvu priznanje *Pro urbe*. Dosađajni su predsjednici Društva: Josip Ivanović (1998.-2003.), Duje Runje (2003.-07) i Slaven Bačić (od 2008.).

Lit.: Z. Šram, Pet godina Hrvatskog akademskog društva : Oslonac hrvatske inteligencije, *Hrvatska riječ*, br. 58, Subotica, 2004. www.had.org.rs

D. Runje

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO ANTUNOVIĆ, međuratna udruga hrvatsko-bunjevačke akademske mladeži u Subotici. Utemeljena je potkraj 1924. pod utjecajem liberalne građanske inteligencije radi širenja hrvatske prosvjete. Predsjednik je bio student Pravnog fakulteta u Subotici Željko Vidaković. Društvo je organiziralo predavanja i zabave, a prihod s njih odlazio je na potporu studentima. Iz HAD-a *Antunović* potekao je 1925. pokušaj da se pri subotičkom Pravnom fakultetu osnuje studentska organizacija Udruženje hrvatskih sveučilištaraca *Antunović*, no vlasti su zabranile organiziranje hrvatske mladeži na tom fakultetu, pa je ona nastavila djelovati u sklopu HAD-a *Antunović*. Preko njega se aktivno uključila i u druge hrvatske organizacije, ponajprije u *Hrvatski Sokol*, te je podupirala izgradnju Hrvatskoga doma u Subotici. Kako je za realizaciju te ideje osnovano društvo Hrvatski prosvjetni dom u Subotici, studenti okupljeni u HAD-u *Antunović* bili su i potpisnici letka za podizanje navedenoga doma, a sudjelovali su i u organizaciji proslave 1000. obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva, koju je 1925. u Subotici organizirao HSS. Slično kao i studentska mladež, i hrvatsko-bunjevačka je inteligencija, zbog svojih veza sa prvacima HSS-a, bila pod stalnom policijskom prismo- trom. Rad HAD-a *Antunović* i neformalnoga studentskoga ogranka UHS-a *Antunović* prestao je nakon što je predsjednik Željko Vidaković diplomirao 1926.

Izvori: Historijski arhiv u Subotici: F: 47. 2004/1925, Gr. 368/1926 prijepis dokumenta, 1687/1926, Gr. 550/1926, Gr. 819/1926, 47. 9343/1926, Gr. 2130/1926, V.Ž. 2292/1926, II 8/1925, Gr. 1212/1925, II 48/1926.

Lit.: *Neven*, br. 11-13/1918, Subotica; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prostu godinu 1927.*, Subotica, 1926; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); K. Kuntić, Studentske udruge i klubovi, politički život studenata Pravnog fakulteta u Subotici, *Žig* br. 50, *Dodatak*, 1996; K. Bušić; *Društveno, kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata-Bunjevaca 1918.-1941. (Uloga bunjevačke elite u procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj)*, magistarski rad, Filozofski fa-

kultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2005; S. Mačković, Hrvatski katolički orao – Subotica kroz arhivsko gradivo, *Klasje naših ravni*, 3-4/2007, Subotica.

K. Bušić

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO BUNJEVAC, međuratna udruga bunjevačke studentske mladeži na Sveučilištu u Zagrebu. Utemeljeno je 26. II. 1927., kad je za predsjednika izabran Andrija Šokčić, a za tajnika Ljudevit Vujković Lamić. Kao svrhu djelovanja osnivači su naveli nacionalnu, ekonomsku i prosvjetnu izobrazbu svojih članova kako bi se nakon povratka u Vojvodinu mogli posvetiti prosvjetnomu radu u puku. Pritom su za svoj rad postavili dvije temeljne zadaće: da potaknu racionalno obrađivanje zemlje te na taj način osiguraju ekonomski napredak sela, ali i da izmire i ujedine bunjevačke prvake u jednu nacionalno-kulturnu zajednicu te na temelju historijskih dokumenata dokažu hrvatsko podrijetlo Bunjevaca. To su izrazili i u osnivačkim dokumentima: »Danas se upravo vodi borba oko pitanja, koje interesira svu našu širu javnost, da li su Bunjevci Hrvati ili samo Bunjevci kao poseban narod ili – kako je nedavno jedan član našeg parlamenta naglasio – da su Srbi. H. A. D. *Bunjevac*, svjestan svojega hrvatskog podrijetla, nastojat će da jednom zauvijek likvidira ovo pitanje, i to ne pustim frazeologijama i demagoškim namjerama, nego historijskim dokumentima i po duši i osjećaju samoga naroda. Na taj će način biti riješen jednom ovaj težak problem, na koji tako lupaju svoju glavu mnogi naši neupućeni«. Već u izvješću glavnoga tajnika Ljudevita Vujkovića Lamića od 20. IX. 1928. na godišnjoj skupštini primjetno je veliko zauzimanje članstva za što bolje povezivanje Subotice sa Zagrebom. Na Veliku Gospu 15. VIII. 1928. članovi su Društva, u povodu pedesete obljetnice osnutka Pučke kasine, darovali hrvatsku trobojnicu s grbom i natpisom *Za svoj rod*, pod kojom su članovi Društva tada okupili subotičku hrvatsku sveučilišnu mladež i članove drugih bunjevačko-hrvatskih društava te svečano prodefilirali Suboticom, o čemu je u svojem izvješću tajnik Vujković Lamić pisao: »Taj dan je Hrvat-

sko Akademsko Društvo *Bunjevac* okupilo sve pod tom Zastavom, da tako združeni u jednu čvrstu falangu prodefiliramo gradom Suboticom. Bilo je to divno gledati, kako se ipak Bunjevačko-hrvatska omladina čvrsto drži, kako odvažno napreduje, odbacivši proteste pojedinaca, kada je zajednički interes u pitanju. Naše društvo, udruženo s ostalim hrvatskim prosvjetno-kulturnim i nacionalnim društvima, dostojno se afirmiralo, ponijelo se hrabro i svoj zadatak sa ponosom je ispunilo, nije se žalalo eventualnih posljedica. Taj datum mora ostati u analizama Bunjevačko-hrvatskog naroda zapisan zlatnim slovima; on se mora spominjati sa ponosom, što svjedoči uspjeh nama, a ostalima tako milog *Bunjevca*. Na inicijativu HAD-a *Bunjevac* ta je hrvatska trobojnica istaknuta i na sprovodu prvaka HSS-a i predsjednika Hrvatskoga prosvjetnoga doma Stjepana Vojnića Tunića.

Pečat HAD-a *Bunjevac* iz Zagreba

Tih godina članovi HAD-a *Bunjevac* i u Zagrebu su razvili široku rodoljubivu djelatnost te su, kao pripadnici Hrvatskoga bloka, izašli na studentske izbore i na njima se suprotstavili hegemonističko-jugoslavenskomu studentskomu bloku. Oni su bili i predlagači osnutka Hrvatskoga akademskoga potpornoga društva, utemeljenoga radi zaštite od unitarista. U svojem društvenom, kulturnom i političkom radu surađivali su s Hrvatskom mladicom, Hrvatskom seljačkom sveučilišnom organizacijom i *Hrvatskim Orлом – Mahnić*.

Kako je temeljna zadaća Društva u prvom redu bila što bolja izobrazba vlastitoga članstva radi budućega rada s narodom, vodstvo HAD-a *Bunjevac* početkom 1928. pripremalo se otputovati u Dalmaciju i Hercegovinu kako bi se ondje upoznali s kulturom i povijesnim činjenicama vezanima uz zemlju svojih predaka. Radi toga su se po-

vezali i s Ivanom Meštrovićem, koji se i osobno zauzeo te im je pripomogao da stupe u kontakt s vodećim osobama u Kninu, Splitu, Dubrovniku i Mostaru. Iako putovanja nije ostvareno zbog akademskih obaveza članova, to je bio prvi pokušaj organiziranoga posjeta bunjevačke mladeži prostoru s kojega su se njihovi preci doselili u Bačku. Ti će kontakti sa zagrebačkim kulturnim djelatnicima i u idućem razdoblju imati važne posljedice, jer je dio studenata nakon povratka u Suboticu svoje spoznaje o povijesno-kulturnom i etničkom podrijetlu Bunjevaca prenosio i u druge hrvatsko-bunjevačke organizacije. Studenti povratnici ujedno su, kao članovi drugih subotičkih kulturnih društava, bili i jedni od glavnih organizatora kasnijega posjeta izvoru rijeke Bune 1933. Članovi HAD-a *Bunjevac* na svojoj godišnjoj skupštini 1928. odali su počast tragično preminuli prvcima HSS-a u atentatu u beogradskoj skupštini. Vujković Lamić u izvješću ističe: »Od prošle godine do dana današnjega, proteklo je mnogo burnih časova u redovima boraca za hrvatsku misao. Hrvatski nacionalizam gorko je povrijeđen ubitačnim i podlim gestom jednoga čovjeka, koji ne zaslužuje da mu ime iznesem, u narodnoj skupštini 20. lipnja tekuće godine, kada su ubijeni narodni zastupnici Pavle Radić, dr. Đuro Basariček, a teško ranjeni isto tako narodni zastupnici Stjepan Radić, dr. Ivan Pernar i Ivan Grandić, od kojih je prvi podlegao kasnije zado-bivenim ranama, a druga dvojica još ni danas nisu potpuno zdravi. To je gorka sudbina majke nam Hrvatske, da gubi svoje najbolje i najzaslužnije sinove, kada su oni u naponu svoje moći i svoga stvaralaštva. Velike su njihove zasluge za hrvatski narod, a pošto je i naše društvo hrvatsko, to molim glavnu skupštinu, da im oda svim zasluženu i prirodniju počast, koju od nas nisu primili: Slava narodnim mučenicima i borcima za slobodu hrvatske i narodne jednakosti«.

Nekoliko mjeseci poslije kralj Aleksandar ukinuo je sve demokratske institucije i uveo otvorenu diktaturu, a zabranom rada organizacija »plemenskoga imena« Zakonom o zaštiti javne sigurnosti i poretka u državi, izravno je utjecao i na prestanak rada HAD-a *Bunjevac*.

vi upravnog odbora bili su Ivo Stantić, Terezija Dulić i Ivo Tikvicki, a nadzornoga odbora Franjo Kujundžić, Lazo Vukov i Stipan Filipović. Uz studente okupljalo je i srednjoškolce te diplomce. Do Drugoga svjetskoga rata organiziralo je nekoliko vrlo posjećenih predavanja. U akcijama Društva prednjačio je agilni predsjednik Marko Horvacki, koji je, u suradnji s Markom Čovićem, već u siječnju 1939. bio jedan od glavnih organizatora Dana hrvatske knjige u Subotici. Subotičkoj su javnosti tada predstavljene knjige Matice hrvatske i Hrvatskoga književnoga društva sv. Jeronima. Pokrovitelj skupa bio je biskup Budanović, a promocije su se održale u prostorijama Subotičke matice.

Iz Čovićeve suradnje s Horvackim tijekom 1938. i početkom 1939. godine rodila se i zamisao da se subotičkoj javnosti predstavi rad književnika Mile Budaka, čije su knjige o bunjevačkom životu, napose roman *Ognjišta*, bile posebno tražene. Horvacki je zato u ime HAD-a *Matija Gubec* Marku Čoviću predao pozivno pismo za Budaka, a istodobno je stupio u kontakt sa subotičkim kulturnim i društvenim prvcima kako bi se njegov dolazak što bolje pripremio. Sam Budak radosno je prihvatio poziv Subotičana, o čemu svjedoči i Marko Čović: »Osim drugih dogovora i razgovora s prijateljima za vrijeme tih zimskih blagdana (razgovora ugodnih o Božiću 1938.) predložio mi je i to da organiziram dolazak hrvatskog književnika i političara Mile Budaka u Suboticu. Predsjednik samoga društva *Matija Gubec* Marko Horvacki dao mi je i pismeni poziv za jedno takvo gostovanje. Radi toga sam i ja, odmah po povratku u Zagreb, razgovarao s Budakom o tome. Budak je bez okolišanja oduševljeno pristao, jer je htio doći i u izravni dodir s bačkim Bunjevcima, pa da se tako konačno 'izdivane' bački Bunjevci s ličkim Bunjevcima«. O dolasku Mile Budaka izvijestile su i *Subotičke novine* 17. III. 1939.: »Dr. Mile Budak dolazi u Suboticu. Hrvatsko akademsko društvo *Matija Gubec* održat će svoj drugi plenarni sastanak na Blagovijest 25-og ožujka ove godine u prostorijama Subotičke matice u 5 sati poslijepodne. Na

ovom sastanku održati će predavanje Dr. Mile Budak iz Zagreba o temi *Hrvatska svijest kod Bunjevaca*«. *Subotičke su novine* 31. III. 1939. izvijestile i o uspjehu njegovih predavanja u Subotici, Tavankutu i Đurđinu te navele njegove riječi: »Došao sam među vas, draga hrvatska bunjevačka braćo, da vidim kako osjećate, govorite i živite. Drago mi je da kod vas svuda nailazim na neizmjeno jedinstvo duha. Mnogi su od nas mislili da se vi ne osjećate Hrvatima, ali ja vidim da ste vi, kao i mi lički Bunjevci ispod Velebita prema plavom Jadranu, srčika i srce Hrvata. Vi isto mislite, osjećate i govorite lijepom ikavicom kao i mi lički Bunjevci. Vaša lijepa ikavica najbolje vas odatje Hrvatima. Mi Bunjevci dali smo Hrvatima najbolje rodoljube i preporoditelje, kao što je Dr. Ante Starčević itd. Dr. Stjepan Radić nije bio Bunjevac, ali je zato sve vas Bunjevce skupio i unio među Hrvate«. Taj posjet ne samo što je bio velik uspjeh članova HAD-a *Matija Gubec* nego je imao i simboličko značenje zbog povezivanja svih Bunjevaca. Imao je međutim i politički karakter, jer je tih godina, nakon povratka iz političkoga iseljništva, i sam Mile Budak jednim dijelom podupirao političku borbu HSS-a predvođenoga Vladkom Mačekom. Kontakti s bačkim HSS-om i s ostalim građanskim prvcima imali su važnu ulogu u zbližavanju i jačanju suradnje svih ogranka hrvatskoga naroda, pa su prvaci HSS-a, u želji da Budakove poruke o hrvatskom zajedništvu dopru do što većega broja ljudi, i organizirali predavanja u Tavankutu i Đurđinu. O tome svjedoči Budak, ali i Čović, koji je poslije zabilježio Budakova razmišljanja i svoje dojmove: »Hrvatski su sveučilištarci iz Subotice sa svojim društvom *Matija Gubec* organizirali sve što je bilo potrebno za Budakovo gostovanje u Subotici... Glavno je predavanje održano na Blagovijest 1939. u dupke punoj dvorani Matice subotičke. Onda je glavno vodstvo subotičkoga HSS-a organiziralo još dva predavanja, zapravo političke javne skupštine, u subotičkoj okolici, i to u najjačim hrvatskim naseljima Tavankutu i Đurđinu. Tamo se je i dogodilo to da su naši seljaci ne samo oduševljeno aklamirali samoga Budaka ne-

go mu govorili i to da je on veći mačekovac od Mačkeka«. Nakon uspostave Banovine Hrvatske, u koju tada, unatoč željama bačkih Hrvata, nisu ušle i Subotica i njezina okolica, hrvatsko-bunjevačke organizacije i ugledni pojedinci, a među njima i članovi HAD-a *Matija Gubec*, nastavili su političku borbu za pripajanje Bačke Banovini Hrvatskoj. Tu je borbu prekinuo Drugi svjetski rat.

Nakon ponovnoga priključenja Bačke Mađarskoj mnogi mladi bunjevački Hrvati odlaze u NDH, među njima i Marko Horvacki. Međutim, HAD *Matija Gubec* nastavio je djelovati i za vrijeme mađarske vlasti, ali u znatno manjem opsegu. Poput većine subotičkih hrvatskih društava djelovalo je u prostorijama Hrvatskog prosvjetnog doma. Dio članova uključio se pak u borbu protiv mađarskih vlasti.

Ubrzo nakon završetka rata, u rad Društva se uključuje 245 članova, što je bila gotovo cjelokupna hrvatska akademski obrazovana mladež u Subotici i okolici. Najagilniji u radu Društva bio je subotički odvjetnik Grgo Skenderović, koji je vodio i izvanrednu skupštinu 4. VI. 1945. Na njoj je izabrana nova uprava: predsjednik Lajčo Filipović, dopredsjednik Ivan Milanković, tajnice Alojzija Milodanović i Krista Križanović, pročelnik za sekcije Grgo Skenderović i njegov zamjenik Mato Brčić Kostić; članovi upravnoga odbora bili su Albe Rudinski, Ivan Vuković, Mića Skenderović, Matija Poljaković, Bolto Dulić i Amalija Kulešević, dok su nadzorni odbor činili Vojislav Stipančević, Ljudevit Vujković Lamić i Grgo Prčić. Društvo se sastajalo u prostorijama Pučke kasine. Poput ostalih hrvatskih udruga u Subotici, Društvo je djelovalo tek nekoliko godina poslije rata, što, među ostalim, koincidira i sa slabljenjem pozicija hrvatsko-bunjevačkih kadrova u strukutrama gradskih partijskih vlasti, ali i konfisciranjem zgrade Pučke kasine.

Izvor: Privatna pismohrana Milke Filipović-Ljubić iz Subotice.

Lit.: *Subotičke novine* 1938.-1939; M. Hć., Povođom osnivanja Hrvatskog akademskog društva »Matija Gubec«, *Klasje naših ravni*, br. 5, Subotica, 1938; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevač-*

kih i šokačkih Hrvata (rukopis); Szabadka Pálicsföld útmutatója, b. m., 1943; *Slobodna Vojvodina*, Subotica, 6. VI. 1945; M. Čović: *Nejugoslavenska Jugoslavija i Hrvati*, München-Barcelona, 1975; M. Čović, Bački Bunjevci i Šokci na hrvatskoj varijanti, *Hrvatska revija*, 26, Barcelona, 1976; M. Čović, Nacionalizam moje generacije: Pregršt malih sjećanja na velike dane, *Hrvatska revija: Jubilarni zbornik 1951.-1975.*, Barcelona, 1976; K. Bušić, *Društveno, kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata-Bunjevaca 1918.-1941. (Uloga bunjevačkih elita u procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj)*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, magistarski rad, Zagreb, 2005; B. Ištvančić, O uvođenju hrvatskog jezika 50-ih godina XX. stoljeća: prisjećanje Marka Horvackog Palivukova, *Klasje naših ravni*, 9-10/2007, Subotica.

K. Bušić

HRVATSKO CRKVENO PJEVAČKO DRUŠTVO SVETE CECILIJE, subotički zbor koji je djelovao tijekom 1930-ih. Osnovan je pod utjecajem cecilijanskoga pokreta, koji je od XIX. st. nastojao obnoviti katoličku crkvenu glazbu njegovanjem gregorijanskoga korala, crkvenih pučkih pjesama, instrumentalne, a osobito orguljske glazbe te znanstvenim istraživanjem crkvene glazbe. Ime je dobio po sv. Ceciliji, zaštitnici glazbe. Pokret se osobito proširio 1870.-1920., kada je i u Hrvatskoj 1907. osnovano Cecilijansko društvo u Zagrebu. Nakon toga pokretu se priključuju mnogi hrvatski glazbenici i osnivaju se mnogobrojne podružnice u hrvatskim župama, pri čemu je težište hrvatskoga cecilijanskoga pokreta stavljeno na nacionalne osnove te su se potiskivale skladbe stranoga porijekla i stvarale nabožne pjesme u narodnom duhu i na dijalektu.

Djelovanje ovoga društva u Subotici nije dovoljno istraženo. Poznato je da je zbrovođa bio odvjetnik Matej Jankač, koji je još od početka 1920-ih aktivan u Hrvatskom prosvjetnom društvu *Neven*, a kasnije i u Hrvatskom pjevačkom društvu *Neven*. Društvo je svojim programom crkvenih pjesama redovito uveličavalo različite crkvene svetkovine. Među članicama su bile: Ana Skenderović, Matija Skenderović, Klara Peić, Giza Vukov, Bela Tikvicki i dr., od kojih su mnogi u poslijeratnom razdoblju bili aktivni u glazbenom životu u Subo-

tici, a osobito u glazbenom ansamblu Hrvatskoga narodnoga kazališta te opere, koja je djelovala 1951.-54.

Izvor: Historijski arhiv Subotica: F:47. IV 3389/1933.

Lit.: *Subotičke novine*, 31. V. 1940, Subotica; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002.

S. Mačković

HRVATSKO DRUŠTVO ZA POMOĆ UČENICIMA BELA GABRIĆ, potporno društvo iz Subotice. Utemeljeno je u srpnju 2002. radi pružanja novčane i druge pomoći učenicima i studentima hrvatske manjinske zajednice u Srbiji. Svoju djelatnost ostvaruje dodjeljujući jednokratne ili višemjesečne pomoći učenicima srednjih škola i studentima – pripadnicima hrvatske narodnosti – koji se školuju u Republici Srbiji. Društvo radi i na materijalnom pomaganju i poboljšanju uvjeta školovanja darovite djece i omladine. Najveći dio financijskih sredstava koje Društvo dodjeljuje kao jednokratnu pomoć osigurava se iz gradskoga proračuna Subotice, dok se neznatan dio pribavi na druge načine. Posljednjih godina Društvo predlaže povjerenstvu Grada Subotice studente hrvatske nacionalnosti za dobivanje gradske stipendije. Predsjednici su Društva Marko Sente (2002.-06.) i Tomislav Kujundžić (od 2007.), a sjedište mu je pri župi sv. Roka.

K. Čeliković

HRVATSKO FISKULTURNO DRUŠTVO GRADANSKI, subotički sportski klub. Nakon Drugoga svjetskoga rata, prema smjernici Inicijativnoga odbora za razvoj sporta Vojvodine, dotadašnja su sportska društva ukinuta i pristupilo se formalnomu organiziranju novih, pri čemu su nerijetko bile sugerirane i promjene dotadašnjih naziva. Tako su članovi prijeratne *Bačke* 26. V. 1945. osnovali Hrvatsko fiskulturno društvo *Gradanski*, koje je već 7. III. 1946., također prema nalogu vlasti, promijenilo ime u Fiskulturno društvo *Sloboda*. U poletnoj poslijeratnoj atmosferi Društvo je imalo mnogobrojne sekcije: nogometna, atletska, ženski rukomet, odbojkaška, košarkaška, teniska, kuglaška, boksačka i šahovska.

Pozivnica HFD-a *Gradanski* za čajanku 1946.

Nogometni je klub odigrao više prijateljskih utakmica, a prva važnija bila je 1946. protiv zagrebačkoga *Metalca* (1:4), a poslije i s beogradskim *Partizanom* (1:1). Gradskoga rivala *Spartaka* uvjerljivo je pobijedio u oba prijateljska susreta (1945. – 3:0; 1947 – 3:1). U regionalnom razigravanju za prvo poslijeratno klupsko nogometno prvenstvo (1946./47.) klub se natjecao s drugim momčadima iz Subotice, Sente, Sombora i Bačke Topole. *Sloboda* je bila najbolja, ali je prvenstvo poništeno, a u ponovljenom prvenstvu mjesni rival *Spartak* bio je najuspješniji (*Spartak* je postao prvotligaš pobjedom nad novosadskom *Slogom*). Tako se klub te prve sezone umjesto u Prvoj ligi natjecao u Sjevernoj skupini Srpske lige. U njoj mu je, iako je imao odličnu ekipu, naslov prvaka opet izmaknula: novosadska *Sloga* (današnja Vojvodina) osvojila prvo mjesto, a *Sloboda* je dijelila drugo mjesto s pančevačkim *Dinamom*. U prvenstvu 1947./48. klub je opet bio drugi, iza *Srema* iz Srijemske Mitrovice. Uskoro je u kvalifikacijama za novoformiranu Drugu ligu u Šapcu odlučujuću utakmicu s tamošnjom *Mačvom* klub izgubio u režiranoj utakmici (poništenje ispravnoga gola, nekažnjeno ozljeđivanje četiri klupska igrača i dr.). Jemenski dio prvenstva u novoformiranoj Jeddinstvenoj ligi Srbije klub je 1948. završio u vrhu. Međutim, svršetak natjecanja nije dočekaao. Nakon što su gradske vlasti neuspješno činile pritisak na prelazak nogometnaša ovoga kluba u favorizirano Sportsko društvo željezničara *Spartak*, Društvo je odlukom vlasti raspušteno u tijeku proljetne nogometne sezone 6. IV. 1949. Nakon toga veći je dio nogometnaša prešao u *Spartak*, koji je trebao reprezentirati subotički

nogomet, dok je manji dio nastavio igrati u *Bratstvu* i *Tekstilcu*.

S ukidanjem Društva prestale su raditi i druge sportske sekcije, među kojima su se svojim rezultatima izdvajale atletska (vodili su je Jakov Kopilović i Ljudevit Vujković Lamić Moco) te ženska rukometna, čiji su članovi nastavili sportsku karijeru u *Spartaku*.

Lit.: *Slobodna Vojvodina*, br. 1, Subotica, 31. V. 1945; »Bačka« 1901-1971 *Subotica*, ur. P. Dulić, Subotica, 1971; *Fudbalski klub Bačka 1901-1991*, ur. Ž. Inić, Subotica, 1991; *Sportske subotičke novine*, br. 7, Subotica, 20. II. 1996; *Fudbalski klub »Bačka« 2001*, ur. Ž. Inić, Subotica, 2001.

S. Bačić

HRVATSKO IZDAVAČKO DRUŠTVO →HRID

HRVATSKO KAZALIŠTE PEČUH, jedini profesionalni hrvatski teatar izvan granica Republike Hrvatske. Suradnja današnjega ravnatelja Antuna Vidakovića i Lászla Bagossyja u pečuškome Ljetnom kazalištu, a zatim i u Malom kazalištu, rezultirala je zamišljju o stvaranju hrvatskoga profesionalnoga kazališta. Presudan korak u tome bilo je uprizorenje Krležina *Kraljeva* 1989. Početkom 1992. osnovan je Hrvatski odjel unutar Maloga kazališta u Pečuhu, a službeno 8. V. 1992. u budimpeštanskom Vígszínházu, izvedbom Brešanove *Predstave Hamleta u selu Mrduša Donja*, obznanjeno je kako Hrvati u Mađarskoj imaju svoje kazalište, osnovano u pravom povijesnom trenutku kao odgovor na nove društvene i političke izazove. U daljnjim djelatnostima potporu mu je davalo osječko Hrvatsko narodno kazalište i njegov tadašnji ravnatelj Zvonimir Ivković. Od tada je ono, što samostalno, što koprodukcijски, ostvarilo pedesetak predstava, koje su redovito prikazivane u odgojno-obrazovnim ustanovama i naseljima gdje obitavaju Hrvati u Mađarskoj.

Od 1995., nakon ukinuća Maloga kazališta, Hrvatsko kazalište postaje samostalno. Djeluje u veoma teškim uvjetima, u skućenim prostorijama (Anina ulica 17), bez proračunske potpore. Oslanja se na profesio-

nalne glumce iz redova hrvatske zajednice u Mađarskoj (Stipan Đurić, Jozo Matorić, Slaven Vidaković) i na nekoliko profesionalnih glumaca iz Hrvatske te na dvadesetak izvrsnih glumaca amatera. Jedan je od redatelja i Stipan Filaković ml. Zahvaljujući njihovom ustrajnomu radu Hrvatsko je kazalište postalo važnom sastavnicom kulturnoga života grada Pečuha i Hrvata u Mađarskoj. Svojom uzornom djelatnošću i privlačnom snagom pridobilo je mnogobrojne poklonike. Kao ustanova od neprocjenjive je važnosti za očuvanje nacionalne samobitnosti i njegovanje materinske riječi. Kazalište je i nakladnik više knjiga prijevoda.

Zgrada Hrvatskoga
kazališta Pečuh

U slijedu izvedaba ističu se komadi: *Rastatkinja* i *Katica* A. Karagića, *Dva bila gavrana* I. Petreša, Mujičić-Senker-Juranićev *Fritz i pjevačica*, *Osvajanje kazališta* D. Jelačića Bužimskoga, *Osobne stvari* N. Cowarda, bačkim okolnostima prilagođeno *Klupko* P. Budaka, *Božićna bajka* M. Matišića, *Čaruga* I. Kušana, *Vrtić kod stare koze* P. Kovača, pasijska igra *Muke Gospodina našega Isusa Krista*, *Mein Kampf* G. Taberija, Wasserman-Leigh-Darionov *Čovjek iz Manche*, *Pacijent doktora Freuda* M. Gavrana, Gogoljevi *Luđakovi zapisi*, Molière-ovi *Škrtac* i *Umišljeni bolesnik* te Shakespeareov *Macbeth*.

Lit.: A. Vidaković, *Mlado kazalište u Aninoj ulici*, *Hrvatski kalendar 2000*, Budimpešta, [1999]; D. Šokčević, *Osvajanje kazališta*, Pečuh, 2002; B. Pavić-Blažetin, *Osvajanje kazališta*, *Hrvatski kalendar 2003*, Budimpešta [2002]; B. Pavić-Blažetin, *Jedna uspješna pučka komedija na pozornici Hrvatskoga kazališta*, *Hrvatski kalendar 2005*, Budimpešta [2004]; <http://horvatszinhaz.hu>

Ž. Mandić

HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. JERONIMA (Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda), katoličko književno društvo sa sjedištem u Zagrebu. Utemeljeno je 1867. pod imenom Društvo sv. Jeronima na inicijativu prvoga zagrebačkoga nadbiskupa kardinala Jurja Haulika (1788.-1869.) radi promicanja pučke prosvjete. Pravila Društva odobrilo je Namjesničko vijeće dalmatinsko-hrvatsko-slavonsko 27. III. 1868., čime je i počeo njegov rad. Iako je bilo osnovano u okrilju Katoličke crkve, Društvo je trebalo izdavati knjige o različitim temama važnima za opće dobro. Tako je, uz nabožne knjige, objavljivalo i knjige s temama iz povijesti, gospodarstva, zdravstva i prirodnih znanosti. Nakon Prvoga svjetskoga rata Društvo postaje glavnim okupljalištem hrvatskoga katoličkoga laikata. Prvotna mu se svrha proširuje s pučko-religioznoga i na književno-znanstveno područje, a svojim je gospodarskim izdanjima obavljalo važnu ulogu u prosvjećivanju seoskoga puka. God. 1936. mijenja ime u Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, a 1946., pod pritiskom komunističkih vlasti, u Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, nakon čega je i njegova djelatnost ograničena na vjerske sadržaje. Od 1990-ih izdaje vjerska, književna i povijesna djela, a 1996. ponovno vraća staro ime HKD sv. Jeronima (koje je, inače, još i u komunističko doba stavljalo na korice i impresume svojih izdanja).

Isprva je Društvo okupljalo samo članove u središnjoj Hrvatskoj i Slavoniji, no ubrzo se proširilo i na Dalmaciju i Istru, a na kraju i na Hrvate u Bosni i Hercegovini, Gradišću, Bačkoj i Banatu, okupljajući tako članove i suradnike iz svih krajeva Monarhije u kojima su živjeli Hrvati. U razdoblju prije početka Prvoga svjetskoga rata među članovima i pokroviteljima Društva bilo je mnogo ljudi koji su bili veliki prijatelji bačkih Hrvata, primjerice zagrebački nadbiskup Antun Bauer te biskupi Josip Juraj Strossmayer i Juraj Dobrila. U Društvu su bili aktivni i hrvatski povjesničari Rudolf Horvat i Vjekoslav Klaić, koji su promicali povijesne veze bačkih Hrvata s Hrvatskom. U tome posebnu važnost ima trosveščano

izdanje Vjekoslava Klaića *Opis zemalja u kojima obitavaju Hrvati* (1880.-83.), u kojem među Hrvatima izvan Trojedne Kraljevine opisuje i bačke Bunjevce i Šokce.

Prvi kontakti Društva s Hrvatima u ugarskom Podunavlju uspostavljeni su praktično na samom početku njegova postojanja. Već 1869. Društvo šalje knjige Bozi Šarčeviću u Suboticu i Ivanu Antunoviću, tada kanoniku, u Kalaču, a 1873. šalju se knjige i za nadbiskupski konvikt, tj. sjemenište, u Kalaču. Nekoliko godina poslije počinje organiziranje povjerenstava i članova Društva u samoj Bačkoj. Već 1878. u Bačkoj je prvim povjerenikom Društva postao Đuro Balog, župnik kanonik/podarhiđakon u Baču, koji je živo zagovarao hrvatstvo bačkih Bunjevaca i Šokaca te ih je želio što čvršće povezati s Hrvatskom. Sljedećih godina raste broj povjerenika i članova, pa je 1882. Bartol Matković, gimnazijski vjeroučitelj u Subotici, u jeronimskoj *Danici* objavio da je Društvu osigurao 30 novih članova te obećao da će ih »još više pribaviti, a time jače probuditi opću naobrazbu i narodnu svijest svoga naroda«.

God. 1910. u Bačkoj Društvo ima 8 povjerenika i više od 200 članova: u Baču (povjerenik Gjuro Šušterić, krojač), Ruskom Krsturu (*madž.* Bácskerezstúr, povj. Đuro Bindas, kapelan), Baji i Boršodu (povj. franjevački samostan), Fancagi (povj. Stjepan Grgić, poljodjelac), Bajmoku (povj. Mate Stantić), Budimpešti (povj. Dragutin Unger, pomoćnik ravnatelja Ureda kraljevskoga hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga ministarstva) i Subotici (povj. Pavao Kujundžić, gimnazijski vjeroučitelj). Najveći broj članova bio je iz Subotice, među njima i mnogobrojni uglednici te institucije: Roko Budinčević, posjednik; Grgo Dulić Gječin; Petar Dulić, posjednik; Marko Dulić, posjednik; Marko Dulić Lukin, blagajnik Pučke kasine; Lorija Gabrić, posjednik; Mate Horvacki; Marijan Jaramazović; Marko Jurić; Boldo Kulundžić; Jakov Kuntić; Marija Križanović; Antonija Kopilović; fra Jesse Kujundžić; fra Silverij Lipošinović, gvardijan; Ivan Malagurski Josipov, predsjednik *Poljodjelske banke*; Đuro Mamužić; Veco Mamužić, kanonik; Nikola

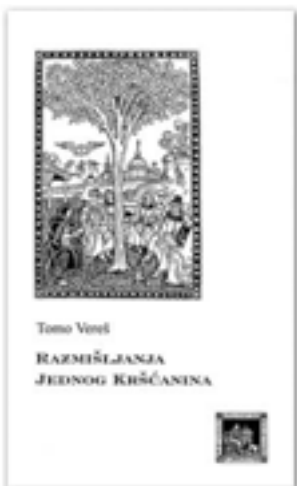
Matković, posjednik; Josip Mačković, posjednik; Mijo Mandić, učitelj; Staniša Mačković, činovnik; Pero Mačković, posjednik; Maća Malagurski, posjednik; Marija Malagurski, rođ. Sudarević; Joso Mamužić; Stjepan Mukić, crkveni pjevač; Felix Pančić, posjednik; Jakov Pančić, posjednik; Pučka kasina; Ive Prčić, posjednik i predsjednik Pokopnoga Društva sv. Ivana; Beno Poljaković, činovnik; Toma Pandžić, poljodjelac; Kata Prčić; Miško Prčić, posjednik; Antun Prčić Ješkov; Veco Pandžić, posjednik; Adam Patarić; Joso Romić; Ivan Skenderović Lešin, posjednik; Ivan Stantić; Grgo Stražarković, poljodjelac; Antun Stantić, posjednik; Stjepan Stantić, posjednik; Barna Vidaković, posjednik; Nikola Vujković i Ivan Zelić.

U razdoblju 1880.-1910. među bačkim Hrvatima razdijeljeno je više od 10 000 izdanja Društva. Knjige su darovane mnogobrojnim uglednicima, za koje se znalo da će ih prosljeđivati dalje u prave ruke, pa je, primjerice, samo 1911. Lajčo Budanović, tada kapelan u Novom Sadu, dobio 60 knjiga; Grga Čović, poljodjelac iz Subotice, također 60 knjiga; Josip Bersetić, župnik u Sontu, 100; Bolto Agatić, kapelan u Somboru, 100; Petar Evetović, kapelan u Gari, 100; Emil pl. Gebauer, ljekarnik u Baču, 100; Mate Stantić iz Bajmoka 100 i Blaško Rajić, tada kapelan u Subotici, 100 knjiga. Mnoge su čitaonice ugarskih Hrvata besplatno dobivale knjige, primjerice 1912. Društvo je Čitaonici u Baji poslalo 35 knjiga, Pučkoj knjižnici u Subotici 20, a Pučkoj knjižnici u Aljmašu 154 komada različitih knjiga.

Nakon Prvoga svjetskoga rata broj povjerenika i članova Društva iz Bačke raste, pa se do 1920. broj članova popeo na više od 700. God. 1921. urednikom izdavaštva Društva postao je Josip Andrić, koji je tu dužnost obavljao sve do 1946. S njegovim stupanjem na tu funkciju Društvo je postalo središtem okupljanja bačkih Hrvata u Zagrebu. Uspostavio je suradnju sa Subotičkom maticom odmah nakon njezina osnivanja 1933. Na svečanoj sjednici 11. VII. 1937. Subotička matica izabrala je dr. Ferdu Rožića, tadašnjega predsjednika Društva sv. Jeronima, za prvoga počasnoga predsjednika. Društvo je i nakon Prvoga svjetskoga rata redovito darovalo knjige pa su, primjerice, 1921. knjige poslane Bunjevačkoj čitaonici u Subotici, a 1923. i Bunjevačkom kolu u Somboru.

Društvo je, uz *Danicu* (od 1870.) između dvaju svjetskih ratova izdavalo još nekoliko časopisa: *Obitelj*, *Naša Gospa Lurdaska*, *Mala mladost* i *Hrvatska prosvjeta*. Posebice je u *Obitelji*, koju je pokrenuo i stalno uređivao Josip Andrić, bilo puno tekstova o bačkim Hrvatima. On je bio i glavni pokretač djelovanja Pododbora subotičke Hrvatske kulturne zajednice, koji je 1938. osnovan u Zagrebu, a 1940. preimenovan je u Društvo bačkih Hrvata. Djelovanje toga društva bilo je usko vezano uz Društvo sv. Jeronima, koje mu je pružalo potporu, ponajprije osiguravajući prostor za sastanke, pa su se potkraj 1930-ih mnogobrojni članovi Društva bačkih Hrvata počeli pojavljivati kao autori članaka i književnih djela u svetojeronimskim izdanjima, poput Marka Čovića, Ante Jakšića, Josipa Andrića, Aleksandra Kokića, Ante Sekulića, Stipe Bešlića i Marina Radičeva.

Od bačkih Hrvata najviše je vlastitih djela u svetojeronimskim izdanjima objavio sam Josip Andrić (*Hrvatsko uzor-selo*, 1922.; *Žito u svjetskom gospodarstvu*, 1927.; *U Kristovoj domovini*, 1931.; *Hrvati u Irskoj*, 1932.; *Na zelenom otoku*, 1932.; *Crna velevlast*, 1935.; *Srijemske elegije*, 1939.). Uz njegovu potporu 1939. Blaško Rajić objavio je zbirku pripovjedaka *Bunjevčice* u 25 000 primjeraka. Posebice je važno bilo objavljivanje knjižice Marka Čovića i Aleksandra Kokića *Bunjevci i Šokci* 1939., koja je također tiskana u 25 000 primjeraka te je pomogla da domovinski Hrvati upoznaju kulturni i politički život svojih sunarodnjaka u Bačkoj. Tijekom Drugoga svjetskoga rata nastavlja se suradnja bačkih Hrvata i Društva: Josip Andrić objavio je knjige *Irska* 1941., *Apostol Hrvatske* I-II 1941. i 1942. te *Velika ljubav* 1942.; objavljen je roman Ante Jakšića *Šana se udaje* 1943. (75 000 primjeraka) te pjesme Aleksandra Kokića *Obasjane brazde* 1944. (11 500 primjeraka).

T. Vereš, *Razmišljanja jednog kršćanina*, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2000.

Nakon stvaranja komunističke Jugoslavije rad je Društva bio otežan, ali je i tada nastavljena suradnja s bačkim Hrvatima, pa se u jeronimskoj *Danici* za 1946. navodi da je te godine Blaško Rajić bio jedini počasni član Društva. Nove vlasti nisu sa simpatijama gledale na djelovanje Društva, pa su se njegove aktivnosti sporo obnavljale. Sama *Danica* bila je vrlo popularna među bačkim Hrvatima, osobito u poslijeratno vrijeme, kad nisu imali vlastita kalendara. God. 1968. Društvo je pokrenulo časopis *Marulić*, koji je označio nov zamah u djelovanju. U tom su časopisu objavljivali i objavljuju i mnogobrojni bački Hrvati: Ante Sekulić (i pod pseudonimom Tin Kulić), Tomo Vereš (i pod pseudonimom Tome Rundovčanin), Ante Jakšić, Lazar Ivan Krmpotić, Bela Gabrić, Jakov Kopilović, Juraj Lončarević, Marko Vukov, Ivo Prčić ml., Josip Temunović, Marija Zaić Kubatović, Lajčo Perušić, Tomislav Vuković, Slaven Bačić (i pod pseudonimima Bruno Skenderović, V.H., V.H.B), Tomislav Žigmanov i dr. Također su i drugi autori pisali o Hrvatima u Bačkoj i Mađarskoj, poput Đure Vidmarovića, Envera Čolakovića i dr. Od 1969. Društvo izdaje časopis za duhovnu glazbu *Sveta Cecilija*, u kojem se objavljuju i prinosi bačkih Hrvata sakralnoj glazbi. Među novijim posebnim izdanjima Društva nalaze se i pjesme *Rasuto vlače* Matije Dulić iz 1988.,

pjesme *Moje tuge* Marge Stipić iz 1989. te *Razmišljanja jednog kršćanina* Tome Vereša iz 2000.

Lit.: *Ljetopis i imenik književnog društva sv. Jeronima u Zagrebu za godinu 1906.*, Zagreb, 1907; A. Poljaković, Uloga Hrvatskog književnog društva u narodnom preporodu bačkih Hrvata, *Klasje naših ravni*, 1/1943, Zagreb; J. Buturac, *100 godina (1868.-1968.) Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima/Sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb, 1969; B. Gabrić, Suradnja dra Josipa Andrića s Hrvatima u Bačkoj, u: *Dr. Josip Andrić : 1894-1967: zbornik*, Zagreb, 1971; *Trideset godišta časopisa Marulić (1968.-1997.)*, Marulić (posebno izdanje), 1998 (36), Zagreb.

R. Skenderović

HRVATSKO KULTURNO DRUŠTVO, poslijeratna subotička udruga utemeljena 10. IV. 1946. Sjedište društva bilo je u Harambašićevoj 4, a tajnik je bio Marko Horvacki. Prema izvještaju o radu za mjesec listopad 1946., koji je potpisao Ivan Cvijin, imalo je sekcije za književnost i znanost, za održavanje narodnih običaja i igara, literarnu, diletantsku i pjevačku sekciju. Na sastanku literarne sekcije u listopadu 1946. održana je rasprava o dijalektima pred oko 40 članova Društva, dok je na »tradicionalnom kolu« bilo nazočno 350 osoba, »većinom članova društva«. Članovi folklornog i glazbenog odjela imali su zapažene koncerte narodnih pjesama i igara Hrvata iz Vojvodine 21. V. 1947. u Beogradu, a zatim i u Novom Sadu, koji su izuzetno dobro primljeni kod publike i stručne kritike, o čemu je izvještavao i središnji tisak. Priredba s pjevačkim i kazališnim programom održana je i 17. VIII. 1947. u Subotici. Poznato je da mu je u prosincu 1946. gradski Narodni odbor Subotica dodijelio jedan glasovir iz Općenarodne imovine. Aktivan je bio i književni odjel koj je priređivao promocije i književne večeri s raspravama, a među gostima bio je i Ivo Andrić potkraj 1946. Društvo je imalo svoj mjesečni časopis *Njiva*, čiji se prvi broj pojavio s nadnevkom 1. I. 1947., ali idući, unatoč pripremama, nije izašao. Društvo je organiziralo i veći broj predavanja, npr. Mato Brčić Kostić izlagao je o atomskoj bombi, Julije Šoltić o književnosti bačkih Hrvata i dr. Iz sačuvane korespondencije vidljiva je suradnja Društva s

Hrvatskim prosvjetnim domom (danas HKUD *Vladimir Nazor*) iz Sombora. Društvo je bilo pravni sljednik Hrvatskoga pjevačkog društva *Neven*.

Iskaznica Hrvatskog kulturnog društva u Subotici

U sklopu partijske politike zatvaranja hrvatskih kulturnih udruga Društvo je ukinuto rješenjem Ministarstva unutarnjih poslova od 17. II. 1950. U Historijskom arhivu u Subotici nalazi se građa toga društva, ali je sačuvano samo devet predmeta.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F:225. Hrvatsko kulturno društvo – Subotica (1946-1950); 1946-1947: F:52.14/1946; F:68. GNO III 5404/1946, br. 56348.

Lit.: J. Popov, *Narodni front u Vojvodini 1944-1953*, Novi Sad, 1986; N. Zelić, *Njiva i parlog*, *Hrvatska revija*, 2/2008, Zagreb.

S. Mačković

HRVATSKO KULTURNO DRUŠTVO →Hrvatsko kulturno društvo *August Šenoa*

HRVATSKO KULTURNO DRUŠTVO *AUGUST ŠENOVA*, kulturna udruga iz Čonoplje. Mjesna predratna kulturna udruga Bunjevačka kasina počela je raditi već u drugoj polovini 1945., ali je u početku bila suočena s kadrovskim problemima jer je Ilija Džinić, osnivač i glavni organizator gotovo svih aktivnosti, prisilno umirovljen 1942. te se preselio u Sombor. U novu upravu 1945. izabrani su: Martin Lončar, predsjednik, Stipan Berleković, tajnik te devet članova upravnoga odbora – Antun Kubatović, Savo Kovačević, Antun Požarković, Stipan Probojčević – Sursum, Franjo Jozić, Stipan Probojčević, Ilija Berleković, Antun Berleković i Ivan Kubatović. Tom je prigo-

dom promijenjen i naziv društva u Hrvatsko kulturno društvo, a početkom 1950-ih ono je postalo Hrvatsko kulturno društvo *August Šenoa*. Društvo je nakon Drugoga svjetskoga rata nastavilo aktivnosti kojim se bavilo prije rata i koje su bile prihvaćene i od građana, posebno Veliko bunjevačko prelo te rad dramske sekcije. Obnovi prela poklonjena je posebna pozornost, jer je još od osnivanja Bunjevačke čitaonice (poslije Bunjevačka kasina) potkraj 1920. s uspjehom organizirano svake godine, ukupno 21 put. Prelo je prvi put nakon rata organizirano na Marindan 2. II. 1946., a s uspjehom se organiziralo i idućih godina. Djelatnost dramske sekcije Društva bila je iznimno bogata i uspješna i tekla je cijele godine. Publika je s velikom pozornošću pratila predstave, što je dodatno motiviralo izvođače. Pripremana su i veća kazališna djela u dva ili tri čina, a izvodila su se više puta pred domaćom publikom i na gostovanjima: *Dva bila gavrana* (Ivan Petreš), *Katica*, *Kasina*, *Zloba* (Antun Karagić), *Svet* (Branislav Nušić), *Školski nadzornik*, *Izbiračica* (Kosta Trifković), *Šaran* (Ivo Andrić) i dr. Društvo je u selu organiziralo i gostovanja, među ostalim i Hrvatskoga narodnoga kazališta iz Subotice i Narodnoga pozorišta iz Sombora.

Izvođači igrokaza *Dva bila gavrana* od I. Petreša na poklade 3. III. 1946.

Početkom 1950-ih osjećala se stagnacija, a zatim i pad u aktivnosti Društva, a sredinom toga desetljeća prestalo je raditi. Uzrok prestanka bilo je iseljenje većine najaktivnijih članova Društva iz Čonoplje zbog ženidbe, udaje, posla, studija i sličnih razloga. Osim toga, osnivanje Kulturno-prosvjetne zajednice u Somboru donijelo je

prijepore jer se očekivalo da će se veći dio kulturnih aktivnosti koncentrirati u Zajednici, što društva nisu rado prihvaćala. Unatoč tomu što je Društvo prestalo raditi, prela su se u kontinuitetu održavala sve do početka 1970-ih i preživjela su svoju pedesetogodišnjicu. Program im je međutim bio znatno manje bogat. Četrdesetoj obljetnici prela 1961. nazočio je i Ilija Džinić, osnivač prijeratne Bunjevačke čitaonice, odnosno Bunjevačke kasine, i organizator prvoga bunjevačkoga prela u Čonoplji. Arhiva je Društva izgubljena.

Izvor: Peticija članova Hrvatskog kulturnog društva »A. Šenoa« Glavnom izvršnom odboru Skupštine Vojvodine – povereništvu za prosvetu protiv premještaja Stipana Berlekovića iz Čonoplje u Sivac od 19. VIII. 1950. g., Privatna pismohrana Đure Lončara iz Subotice.

Lit.: M. Beljanski, *Šest vekova Čonoplje*, Sombor, 1996; Đ. Lončar, Stipan Berleković (1914-1992), *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 2001. godinu*, Subotica, 2000; Đ. Lončar, Ilija Džinić, *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 2002. godinu*, Subotica, 2001; Đ. Lončar, *Dramska djelatnost Bunjevačke čitaonice – kasine i Hrvatsko kulturnog društva »August Šenoa« Čonoplja : kratak osvrt na osnivače Bunjevačke čitaonice* (rukopis referata na VI. Danima Balinta Vujkova 2007.).

Đ. Lončar

HRVATSKO KULTURNO DRUŠTVO *MIROLJUB* → Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo *Vladimir Nazor*

HRVATSKO KULTURNO DRUŠTVO *NAPREDAK*, kulturno društvo Hrvata iz Bosne i Hercegovine. Svoje korijene ima u Hrvatskom potpornom društvu za siromašne đake i naučnike, osnovanom 14. IX. 1902. u Mostaru. Nedugo nakon toga u Sarajevu je 11. XI. 1902. održana utemeljiteljska sjednica Hrvatskoga društva za namještanje djece na zanate i u trgovinu. Sarajevsko društvo 1904. dodaje svojem imenu i naziv *Napredak*, a potkraj 1905. u svoj program uvodi i pomaganje đaka, pa mu se naziv mijenja u Hrvatsko društvo *Napredak* za potpomaganje naučnika i đaka Hrvata katolika. Dva su se društva ujedinila 1907. godine pod zajedničkim imenom *Napredak*. God. 1914. naziv Društva promijenjen je u Hrvatsko prosvjetno kulturno društvo

Napredak, a 1922. u Hrvatsko kulturno društvo *Napredak*. Još je 1912. u Sarajevu izgrađena palača Društva, a u njegovu sklopu osnovane su Zadruga s osiguravajućim zavodom 1923., štedionica, mreža knjižnica i učeničkih domova, a Društvo se bavilo i izdavaštvom (knjige, časopisi, npr. godišnji kalendar od 1907., mjesečnik *Napredak* od 1921. i dr.). Svoj rad uspješno je širilo i na Hrvatsku i Slavoniju, posebice nakon 1918. godine. Isprva zamišljeno kao potporno društvo za pomaganje učenika, do Drugoga svjetskoga rata razvilo se u najvažnije hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo u Bosni i Hercegovini sa 150 podružnica, uglavnom u toj zemlji, ali i u inozemstvu, uključujući i prekomorske zemlje.

Društvo je između dvaju svjetskih rata ostvarilo suradnju s predstavnicima bunjevačkih Hrvata, pa je na poticaj subotičkih kulturnih djelatnika pokrenuta inicijativa za osnutak podružnice Društva u Subotici. Prvi osnutak podružnice *Napretka* u Subotici bio je 12. X. 1929. Osnivačka skupština održana je u Pučkoj kasini, a iz središnjice Društva nazočio joj je predsjednik Anto Alaupović. Za predsjednika subotičke podružnice *Napretka* izabran je učitelj Matija Išpanović, koji je podružnicu zastupao na godišnjoj skupštini Društva. Šestosiječanjska diktatura kralja Aleksandra negativno je utjecala na rad *Napretka*: pojačani su nadzor i pritisci vlasti na istaknute članove, također i nacionalističkih režimskih organizacija, pod sumnjom da Društvu daju političko obilježje. Kako je većini društava s hrvatskim predznakom u Subotici bio zabranjen rad, podružnica *Napretka* predstavljala je jedno od malobrojnih društava s hrvatskim predznakom koja su opstala i djelovala 1929. i 1930. No i ona je 1931. prestala raditi, što se poklapa s promjenom političkih stajališta njezina predsjednika Matije Išpanovića. Međutim, kontakti *Napretka* i bačkih Hrvata nastavljani su: tako je 1933. Hrvatsko pjevačko društvo *Neven* iz Subotice na njegovoj turneji po Hrvatskoj, Bosni, Hercegovini i Dalmaciji u Sarajevu ugostila središnjica *Napretka*, u Mostaru je podružnica *Napretka* preuzela obvezu čuvanja spomen-ploče postavljene na crkvi

Presvetoga Trojstva u Blagaju u povodu pohoda društava bunjevačkih Hrvata izvoru Bune, a u Dubrovniku ih je dočekala tamošnja podružnica *Napretka*.

Plakat mostarske podružnice HKD-a *Napredak* iz 1933.

Do intenzivnijega organiziranja rada *Napretka* izvan Bosne i Hercegovine dolazi nakon oživljavanja političkoga i društvenoga života u državi 1935. Tako je u Bačkoj prva osnovana podružnica u Novom Sadu u travnju 1936., koja je bila jedino novosadsko hrvatsko društvo i okupila je više od 300 članova. Prvi predsjednik novosadske podružnice bio je Ivan Škrbelin, a poslije odvjetnik Pavao Mladineo. Predstavnici novosadske i sarajevske organizacije *Napretka* sudjelovali su u kolovozu 1936. na subotičkoj proslavi 250. obljetnice doseljavanja najveće skupine Bunjevaca u Bačku. Pomoć u kupnji Hrvatskoga doma u Somboru 1937. pružila je zadruga *Napretka*, u koju je bio učlanjen i dio hrvatskih društava iz Bačke.

U subotičkom Hrvatskom domu 29. VI. 1938. donesena je odluka da se u Subotici obnovi podružnica HKD-a *Napredak*. Na

čelo privremenoga odbora izabran je za predsjednika Ive Prčić, za potpredsjednika kalvarijski vikar Ivan Beneš i za tajnika Mato Tolj. S obnavljanjem podružnice Društva u rad se uključilo stotinjak članova. Veći utjecaj podružnica *Napretka* u Subotici neće postići, jer je istu svrhu namještanja učenika na obrte uspješnije i dulje obavljao *Hrvatski radiša*, a stipendiranje učenika Pučka kasina.

U časopisu *Napredak* i njegovu kalendaru povremeno su surađivali bački Hrvati: Petar Pekić objavio je članak *Ante Miroljub Evetović* u kalendaru za 1932., pjesme su objavili Aleksa Kokić (*Ljudi nizine i Orač*) i Ante Jakšić (*Magdalena na zdencu i Isus goni iz hrama trgovce*) u kalendaru za 1939., Josip Andrić 1943. objavljuje članak *Hrvatska i Slovačka*, a Mihovil Katanec članak *Subotica – Sombor – Baja* u kalendaru za 1945.

Na godišnjoj skupštini *Napretka* u Sarajevu u kolovozu 1941. konstatira se da podružnice iz Subotice i Novog Sada nisu poslale svoja izvješća jer nisu bile u sklopu Hrvatske. Subotička podružnica u cijelosti je zamrla 1941., a novosadska je preseljena u susjedni Petrovaradin. U ostalim krajevima *Napredak* je nastavio raditi sve do 1945., u Bosni i Hercegovini do 1949., kada su ga raspustile jugoslavenske vlasti.

Društvo je obnovljeno je u Sarajevu 1990., pa je 1990-ih, unatoč ratu, razvilo široku djelatnost: osnovalo je Gospodarsku banku, *Napredak*-osiguranje, radijsku postaju Vrhbosna, više stručnih udruga, npr. Hrvatsko društvo za znanost i umjetnost, Odgojno-obrazovnu udrugu, pjevački zbor *Trebević* i dr., ponovno izdaje knjige (više od stotinu naslova), od 1993. mjesečnik *Stećak*, kalendar (od 1997. pod nazivom *Hrvatski narodni godišnjak* i dr.), a važna je i njegova humanitarna djelatnost, osobito za vrijeme rata u BiH.

Kolekcionar Ilija Buljovčić (Subotica, 1908. – Sarajevo, 1994.) svoju je zbirku umjetnina ostavio HKD-u *Napredak*. Od 2005. intenzivirani su kulturni kontakti bačkih Hrvata s *Napretkom*, osobito s podružnicom u Tuzli: Katedralni zbor *Albe Vi-*

daković iz Subotice te Subotički tamburaški orkestar održali su koncert u Tuzli 2005.; više uzajamnih gostovanja likovnog odjela HKC-a *Bunjevačko kolo* iz Subotice na Likovnoj koloniji *Breške* i članova *Napretka* na Likovnoj koloniji *Bunarić*, te sudjelovanje dužnosnika *Napretka* na subotičkom Velikom prelu; članovi *Napretka* sudjelovali su na manifestaciji *Tragovi Šokaca od Gradovrha do Bača 1688.-2008.*; uspostavljena je i suradnja subotičke *Hrvatske riječi s Hrvatskim glasnikom* iz Tuzle, koji objavljuju vijesti o najznačajnijim aktivnostima Hrvata iz Vojvodine odnosno iz BiH itd. Također je HKD *Napredak* organizirao predstavljanje *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* u Sarajevu u sklopu Festivala *Sarajevska zima 2008.*, iste godine Subotički tamburaški orkestar održao je koncert u Beču u organizaciji tamošnjeg ogranka HKD *Napredak* itd.

Lit.: *Neven*, 45, 47/1929, Subotica; M[atija]. I[španović]., Dvije glavne skupštine »Napretkove«, *Neven*, 6/1930, Subotica; P. Pekić, *Spomenica pohoda Bunjevaca u svoju staru postojbinu*, Subotica, [1933]; R. S. U Novom Sadu je osnovan »Napredak«, *Hrvatski dnevnik*, 4/1936, Zagreb; *Dan*, 190/1936, Novi Sad; *Subotičke novine*, 27/1938, Subotica; *Napredak*, 9/1938, 9/1941, 5-6/1942, Sarajevo; *Hrvatski leksikon*, 2, Zagreb, 1997; Z. Dizdar, Djelovanje HKD »Napredak« u Hrvatskoj (1902.-1941.), *Časopis za suvremenu povijest*, 3/2004, Zagreb; F. Marić, *Pregled Napretkovih hrvatskih narodnih kalendara 1907.-2002.*, Sarajevo, 2002; *Hrvatski Glasnik : Glasilo Hrvatsko kulturnog društva »Napredak« župe Soli*, br. 154, Tuzla, 2006; *Stoljeće HKD Napredak (1902.-2002) : Zbornik radova znanstvenoga simpozija u povodu 100. obljetnice osnutka HKD Napredak održanoga 6. i 7. rujna 2002. u Sarajevu*, Sarajevo – Zagreb, 2007; <http://www.napredak.com.ba>

M. Bara

HRVATSKO KULTURNO DRUŠTVO U BAČKOM BREGU → Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo *Silvije Strahimir Kranjčević*

HRVATSKO KULTURNO-PROSVJETNO DRUŠTVO ĐURĐIN, kulturna udruga iz Đurđina. Osnovano je 2002. na inicijativu čelnništva DSHV-a radi okupljanja i poticanja na kulturno djelovanje lokalnoga hrvatskoga pučanstva. Tada su organizirani

folklorni odjel pod vodstvom Ivana Kujundžića (nakon njegove smrti odjel vodi njegova udovica Jasna Kujundžić), slamarski odjel pod vodstvom slamarke Mare Ivković Ivandekić (nakon njezine smrti vodi ga Marica Vidaković, koja je u odjel uvela šlingovanje te je tako nastao jedinstveni odjel za slamarstvo i šling), dramsko-literarni odjel pod vodstvom Vere Dulić te tamburaški odjel. Društvo svake godine organizira Prelo, Prvosvibanjsku izložbu slame i veza, skupa s mjesnom crkvom Dužijancu te program za Mikulaša (sv. Nikolu). Članovi udruge sudjeluju na smotrama recitatora koje organizira Hrvatska čitaonica te na smotri folkloru *Mladost pleše* u Maloj Bosni, na Dužijanci u Subotici i u Žedniku te na folklornoj manifestaciji *Hvala, prijatelji!* u Davoru, a s tamošnjim KUD-om *Matija Antun Reljković* ostvarena je i bliža suradnja. Prvi predsjednik Društva je Ivan Dulić, od 2009. predsjednica je Verica Kujundžić, dok su se u radu Društva osobito istaknuli članovi

upravnoga odbora Amalija Stipić te Ivan Kujundžić.

Lj. Vuković-Dulić

Amblem HKPD-a
Đurđin

HRVATSKO KULTURNO-PROSVJETNO DRUŠTVO MATIJA GUBEC, kulturna udruga iz Tavankuta. Osnovano je ujesen 1946., kad je grupa mladih Tavankučana sa željom za bavljenjem glumom zamolila seoskoga učitelja Ivana Prčića – Gospodara da im režira dramske komade. Većeslav Omahen, tada učitelj u Zlatnom kraju, predložio je da se ta inicijativa institucionalizira te je tako utemeljeno Društvo – prema aktu o registraciji – »za njegovanje dramske umjetnosti« pod imenom Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo *Matija Gubec*. Osim njih dvojice osnivači su bili i Šime Stantić – Politički, Lajčo Matijević, Bela Stipić, Anica Balažević, Kata Balažević, Antun Balažević – Burgo, Cilika Miluno-

vić, Giza Bukvić, Vince Dulić, Marga Stipičić, Kata Stipičić i drugi. Prvi izvedeni komad bio je *Šolja čaja*, a nakon toga *Prosidba*, *Vrlo važno može*, *Izbiračica* (Kosta Trifković), *Svjetlana* (Anatole France), *Trnoružica* (Charles Perrault), *Hasanaginica*, *Narodni poslanik* (Branislav Nušić)... Ukupno je bilo 37 premijera u prvih 20 godina postojanja. Predstave su izvođene u Tavan kutu i okolnim naseljima, ali i šire, a svaki je komad izveden više od deset puta. Jedna od najpoznatijih predstava bila je drama *Trnoružica*, koju je priredio i na scenu postavio Ivan Prčić – Gospodar. Predstava je bila uvrštena i u program III. festivala djeteta u Šibeniku 1963., no skupina nije otputovala zbog materijalnih razloga.

Društvo je osnovalo i vlastitu biblioteku 1949., čiji je začetak činilo 120 knjiga što ih je Zemljoradnička zadruga *Tavankut* darovala Društvu, a fundus se širio kupnjom novih knjiga od novca zarađenoga izvođenjem priredaba. Kada je Društvo 1952. u novom zadružnom domu dobilo dvije prostorije za rad, u jednoj su smještene knjige te je organizirana čitaonica, a u drugoj su se održavale probe, igrao šah, čitale dnevne novine... Čitaonica je poslije prerasla u knjižnicu, a s vremenom je izdvojena iz Društva te je postala ogranak Gradske knjižnice iz Subotice.

Folklorna sekcija počinje raditi već 1950., a sljedeće godine u Subotici, na natjecanju folklornih skupina subotičkoga kotara, osvaja prvo mjesto s izvedbom velikoga kola. Istodobno s folklorom počinje raditi i glazbena sekcija s prvim tamburašima Antunom Balaževićem, Tomicom Prčićem – Satarom, Stipanom Benčikom – Modrim, Belom Vujićem – Čulanom, Lozom Vukovićem, Stipanom Prčićem – Baćom... Poslije u Društvo dolazi svirati i poučavati i znameniti Pere Tumbas – Hajo, a brigu za poučavanje mladih 1952. preuzima Stipan Ivić te na tome radi sve do sredine 1970-ih.

God. 1956. Društvo je bilo primorano promijeniti ime – tadašnja ga je vlast stavila pred izbor da promijeni ime ili prestane raditi. Odluku da je bolje nastaviti raditi donosi ondašnja uprava na čelu s predsjedni-

com Anicom Balažević, a Društvo dobiva ime Kulturno-umetničko društvo *Matija Gubec*.

N. Zelić, *Protiv zaborava: Hrvatsko kulturno prosvjetno društvo »Matija Gubec« Tavankut (1946.-1996.)*, Zagreb, 2000.

God. 1961. Tavankučanin Stipan Šabić, nastavnik likovnoga odgoja, dolazi na ideju o osnutku likovne kolonije te s Ivanom Jandrićem, Lajosem Gyurcsijem, Lajčom Evertovićem, Lászlóm Ludvigom i Žarkom Rafajlovćem osniva Likovnu koloniju pod nazivom Grupa šestorice, koja djeluje pri Društvu. Nakon poziva 1962. Grupi prilaze i slikarice naivke Marga Stipičić, Cilika Dulić, Jela Cvijanov, Nina Poljaković i Ana Skenderović. Na prijedlog Ivana Prčića – Gospodara pozvane su i slamarke: prvo je došla Ana Milodanović, tada već poznata pletilja kruna i drugih simbola te ornamenata od žitne slame, koji su izrađivani za crkvene proslave dužijance. Ona je svoju prvu sliku od slame *Rit* izradila 1962. i pokazala je javnosti. Nakon toga u rad Likovne kolonije uključile su se i ostale »slamarke divojke«: njezine sestre Teza i Đula, zatim poznate pletilje slamom Kata Rogić, Mara Ivković Ivandekić, Anica Balažević, Teza Vilov, Matija Dulić, Ruža Sarić ... Slijede skupne izložbe po Jugoslaviji i svijetu te mnogobrojna priznanja. O njima je Ivo Škrabalo 1971. snimio dokumentarni film *Slamarke divojke*. Aktivnost Likovne kolonije imala je snažan utjecaj i na mladež, među kojom se poslije nalaze i apsolventi

umjetničkih škola (npr. Marija Vojnić) i studenti likovnih akademija (npr. Ivan Balažević, Josip Skenderović Ago).

Društvo nastavlja i afirmirati folklor, a njegova je najveća značajka što je jedino koje njeguje i izvodi bunjevački folklor u izvornom obliku. Samo u drugoj polovini 1960-ih folklorna je sekcija bila gost na mnogobrojnim festivalima i smotrama u Zagrebu, Koprui, Rumi, Vinkovcima i Đakovu, a nastupala je i diljem Jugoslavije te u Mađarskoj i Poljskoj. Društvo je sudjelovalo i na prvoj Međunarodnoj smotri folkloru u Zagrebu 1966. te će na toj manifestaciji i kasnijih godina biti jedna od najzaapaženijih kulturnih udruga.

U razdoblju 1965.-72. jedino je društvo koje djeluje na očuvanju i populariziranju bunjevačkoga pučkoga stvaralaštva i kulture kao dijela hrvatske kulture. U to doba, zbog izvornosti, folklorna je sekcija zainteresirala stručnjake i medije te je omogućila prikupljanje i proučavanje bunjevačkoga pučkoga stvaralaštva različitim institucijama (npr. Institutu za folkloristiku i etnologiju, Zagreb) i pojedinim etnografima i folkloristima (npr. Tvrtko Čubelić), a snimila je i više od pet sati programa za razne televizijske emisije. Poseban folklorni program priređen je za više dokumentarnih filmova, zatim za televizijsku seriju *Boltine zgone i nezgone* 1971. za Televiziju Zagreb te u jubilarnoj predstavi subotičkoga Narodnoga kazališta *Graničari* 1970.

Jedna od posljedica sloma Hrvatskoga proljeća bilo je i to što su članovi tadašnjega vodstva Društva (Ivan Prčić – Gospodar, Naco Zelić, Stipan Šabić i dr.) bili primorani povući se, nakon čega u radu Društva pretežu folklorni sadržaji. No potkraj 1970-ih, na inicijativu Ane Crnković, ponovno oživljava rad sa slamarkama. Osniva se sekcija pri mjesnoj školi, organiziraju se izložbe po Jugoslaviji, a nakon toga otvara se i I. kolonija naive u tehnici slame 1986., koja se bez prestanka održava do danas. Početkom 1980-ih aktivira se i rad Dramske sekcije: postavlja se na scenu i izvodi *Katica* (Antun Karagić), *Albina mijana* (Ivica Jakočević)... Sredinom 1980-ih formira se Filmski okrug *Amaterski ekran*, koji s vre-

menom prerasta u Diletantsku pozorišnu družinu *Lucija*. Ona na scenu postavlja i na ikavicu adaptira *Sumnjivo lice* (Branislav Nušić), *Radovana III.* (Dušan Kovačević), *Balkanskoga špijuna* (D. Kovačević). Oko nje se okupljaju kreativni mladi ljudi, koji rade na više stvaralačkih polja. Izdaju seoske fotonovine, snimaju amaterske filmove, organiziraju kinoprojekcije u mjesnom Domu kulture. Sredinom 1990-ih nakratko djeluje i Tavankutski literarni krug TALK. Nova skupina mladih studenata i učenika 1994. uključuje se u rad Društva i 1996. izvodi *Kesele vešnje* – na ikavicu prerađenu komediju *Pokondirena tikva* J. S. Popovića. God. 2000. izvode se *Provodadžijske miškulancije* – obrada Sterijina komada *Ženidba i udadba* – a predstava je doživjela 16 izvedaba, među ostalima na Danima hrvatskoga pučkoga teatra u Hercegovcu (Hrvatska), u kazalištu *Vidra* u Zagrebu, u HOŠIG-u u Budimpešti, u Somboru, Bačkom Monoštoru, Bajmoku, Subotici i drugim mjestima.

Veći dio članova Društva na redovitoj skupštini održanoj 17. III. 1991. odlučio je vratiti prvotno ime Društva, čime je ono postalo prvom udrugom u Vojvodini s atributom hrvatski u nazivu. Zbog te je odluke dio članova napustio Društvo te su poslije ušli u tavankutski ogranak Bunjevačkoga kulturnoga centra iz Subotice.

Društvo je bilo glavni nositelj kulturnih događaja u Tavankutu, čuvar mjesne bunjevačke tradicije i običaja te neformalna prosvjetna ustanova koja je odgajala generacije Tavankučana. Danas ima više od 300 članova, koji su okupljeni u pet sekcija (folklorna, tamburaška, slamarska, dramska, literarno-novinarska) i nastoje raditi na očuvanju, njegovanju i stvaralačkom razvoju kulturne baštine svojih predaka priređivanjem folklornih

Amblem
HKPD-a *Matija Gubec*

priredaba, njegujući glazbenu baštinu, okupljanjem slamarki te predstavljanjem kulturne tradicije i stvaralaštva bunjevačkih Hrvata u zemlji i inozemstvu.

Od 2005. Društvo ima internetsku stranicu, na kojoj su, osim informacija o Društvu i njegovim aktivnostima, predstavljeni i mnogobrojni audio- i videozapisi o folklornom, etnoglazbenom i narodnoknjiževnom naslijeđu bunjevačkih Hrvata, što je čini najvažnijim javnim predstavljanjem tradicijske kulture bunjevačkih Hrvata. Jedno je od rijetkih društava podunavskih Hrvata koje ima svoju monografiju – napisao ju je Naco Zelić 2002.

Predsjednici Društva bili su: Ivan Prčić – Gospodar, Lajčo Matijević – Lacko, Antun Balažević – Burgo, Vince Dulić, Anica Balažević, Stipan Šabić, Naco Zelić, Petar Skenderović, Kalo Margetić, Petar Cvijin, Stipe Vuković – Đenko, Ivan Davčik, Veljko Živić i Branko Horvat obnašali su tu dužnost i više puta i dulje vrijeme. Sadašnji je predsjednik Ladislav Suknović

Društvo je 1967. dobilo Listopadsku nagradu grada Subotice.

Lit.: *Kulturno-umjetničko društvo »Matija Gubec«, Tavankut 1946-1966*, Subotica, 1966; *KUD »Matija Gubec« – Tavankut : Naivna umjetnost*, Tavankut, 1970; *25 godina Kulturno-umjetničkog društva »Matija Gubec« Tavankut*, Tavankut, 1971; *Drugi susret Kolonije naive u tehnici slame*, Tavankut, 1987; *Jubilarna izložba slika i skulptura : Iz zbirke Hrvatskog kulturno-prosvjetnog društva »Matija Gubec« Tavankut*, Tavankut, 1996; *Žig*, broj: 46-48, 63, Subotica, 1996, 1997; N. Zelić, *Protiv zaborava*, Zagreb, 2002; www.matijagubec.org.rs

T. Žigmanov

HRVATSKO KULTURNO-PROSVJETNO DRUŠTVO SILVIJE STRAHIMIR KRANJČEVIĆ, kulturna udruga iz Berega (Bačkoga Brega). Najstarije je aktivno hrvatsko društvo u bačkom Podunavlju – djeluje neprekidno od 1947., a nastalo je kao rezultat kulturne politike poslijeratnih vlasti i višegodišnjih aktivnosti mjesnih kulturnih djelatnika. Izravni je pravni sljednik poslijeratnoga Hrvatskoga kulturnoga društva iz Berega, no njegovi su korijeni još u

prijeratnoj mjesnoj organizaciji Hrvatske seljačke sloge.

Seljačku slogu u Bregu utemeljilo je potkraj 1927. 26 osnivača na poticaj mjesnoga učitelja Matije Tucakova, među kojima su bila i tri Berežanina koji su već bili članovi središnjice Seljačke sloge: Marin Dekić, Martin Radičev i Antun Tucakov, inače otac učitelja Matije Tucakova. U upravno vijeće birani su za predsjednika Živko Ilić, za potpredsjednika Marin Katačić, za tajnika Matija Tucakov, za blagajnika Joza Matin, za knjižničara Mika Nikolin, a vijećnici su bili još Marin i Matija Dekić, Martin Radičev i Antun Tucakov. Izabrani su još i nadzorno vijeće (Živko Aljmašac, Bariša Nikolin i Matija Tubić), vijeće za pjevački zbor (Matija Dekić, Bariša Nikolin i Matija Tucakov), predstavljačko vijeće (Živko Aljmašac i Joza Balažev), vijeće za predavanja (Marin Dekić i Matija Tucakov), vijeće za seljačke zadruge (Marko Dekić, Marko Gorjanac i Živko Ilić) te sud dobrih i poštenih ljudi (Marin Dekić, Marko Gorjanac, Živko Ilić, Bariša Katačić, Stipan Mrvičin i Martin Radičev). Formalna je aktivnost društva počela 1. I. 1928., a djelovale su u njemu »diletantska«, pjevačka i folklorna sekcija: »diletantsku« je vodila i kazališne predstave pripremala učiteljica Ana Cener, dirigent zbora bio je Matija Tucakov, a voditeljica folkloru Anica Tucakov. Zbor je izvodio, osim tradicionalnih šokačkih pjesama, i suvremene skladbe hrvatskih skladatelja (npr. Vinka Žganeca), a svake je godine imao više nastupa u mjestu. Folklorna je sekcija izvodila izvorne šokačke narodne plesove u slikovitim i bogato vezenim narodnim nošnjama. Glumci su izveli više dramskih djela domaćih autora (*Dva bila goluba* i *Teška vrimena* Ivana Petreša, *Sumnjivo lice*, *Kijavica* i *Analfabeta* Branislava Nušića, *Didi Tomin jid* Ante Jakšića i dr.). Sadržaj kulturnih priredaba obogaćivali su nastupi recitatora te samostalni pjevački nastupi i dueti. Najpoznatija interpretatorica bila je Marica Kolar, koja je tijekom kolovoza 1934. više puta s velikim uspjehom pjevala šokačke narodne pjesme na Radio Zagrebu uz pratnju tamburaškoga orkestra Mike Ivoševa iz Berega. Društvo

je organiziralo i mnogobrojna predavanja na razne teme – od povijesnih i društvenih do poljoprivrednih i gospodarskih – radi narodnoga prosvjeđivanja. Zimi je najvažniji kulturni događaj u mjestu bilo prelo, a priređivani su i plesovi s čajem, tzv. čajanke, te dobrotvorne priredbe. Zapaženiji nastupi bili su 22. V. 1927. u Zagrebu na II. smotri hrvatskih seljačkih zborova, 23.-25. V. 1931. u Subotici na proslavi desetogodišnjice Hrvatskoga pjevačkoga društva *Neven*, 15. VIII. 1939. u Subotici na Dužijanci te 13.-14. IV. 1940. u Zagrebu s folklorom na Danima bačko-baranjskih Hrvata. Aktivnost je prestala nakon uspostave mađarske vlasti travnja 1941.

Nakon rata predsjedništvo Glavnoga narodnooslobodilačkoga odbora Vojvodine prihvatilo je 14. II. 1945. Pravilnik o privremenoj organizaciji prosvjetne službe u Vojvodini, čiji je članak 23. propisao organiziranje kulturno-prosvjetnoga amaterizma u naseljenim mjestima. U Bregu je Mjesni kulturno-prosvjetni savjet izabran 22. V. 1945. te je u sljedeće dvije godine usmjeravao kulturno-prosvjetni rad u nekoliko sekcija: pjevačka, diletantska, sportska, za dom kulture, za priredbe, za zidne novine i opće obrazovanje te za financijske poslove. Zgrada mjesnoga gostioničara Adama Heima nakon rata nacionalizirana je za potrebe doma kulture pod imenom Hrvatski kulturni dom. U nju je, međutim, ubrzo nasilno useljen gostioničar (današnja stara zgrada Dobrovoljnoga vatrogasnoga društva), a aktivnost Društva prenesena je u nacionaliziranu zgradu Adama Amberga, gostioničara i pekara, koja je adaptirana u Omladinski kulturni dom. Njime se Društvo koristilo do 1965.

Početkom 1947. pristupilo se formiranju samostalnoga kulturnoga društva pod nazivom Hrvatsko kulturno društvo u Bačkom Bregu. Inicijatori su bili Matija Tučakov, Eva Jakšić, Josip Andrašić, Matija Kolar Knez, Kata Kulišić i Marin Tomašev Mađenta, a osnivačka mu je skupština održana 5. VIII. 1947. Prvi predsjednik bio je Matija Sitarić, a tajnik Matija Jelić. Pravila Društva potpisali su predlagачi Šima Rica, Marin Dekić, Marin Radičev, Martin Bala-

žev, Antun Gorjanac, Mika Ivošev, Matija Mrvičin, Ivan Sudar, Matija Kolar Knez i Lazar Tomašev. Odjel za unutarnje poslove pri Kotarskom narodnom odboru u Somboru donio je 2. X. 1947. rješenje br. 1445 kojim se odobrava, prema podnesenim pravilima i programu, osnutak i rad Društva. Njegova djelatnost uključivala je ponajprije dramsku i folklornu sekcije (folklorna je već 24. VIII. 1947. gostovala u Zagrebu na II. smotri Seljačke sloge), ali i predavanja, plesove, knjižnicu i čitaonicu. Sve do početka 1950-ih dramska je sekcija često sudjelovala na višednevnim gostovanjima po baranjskim selima.

I. Kovač, M. Katačić,
*HKPD »Silvije Strahimir Kranjčević«
u Bačkom Bregu, Bački Breg, 2004.*

Nakon nepune dvije godine uspješnoga rada Društvo je moralo promijeniti ime u Kulturno-prosvjetno društvo, pod kojim je djelovalo do 1952., kad se moralo ponovno registrirati. Na redovitoj skupštini 7. II., na poticaj Eve Jakšić (sestre pjesnika Ante Jakšića), tadašnje ravnateljice škole, Društvo je uzelo ime hrvatskoga pjesnika Silvija Strahimira Kranjčevića, a registrirano je 21. IV. u Povjereništvu unutarnjih poslova Kotara Sombor kao Kulturno-prosvjetno društvo *Silvije Kranjčević*.

Društvo je do danas najvažnija kulturna ustanova u selu i djeluje u više sekcija. Od osnutka i tijekom 1950-ih najaktivnija je bila kazališna sekcija, koja je prikazivala ve-

lik broj predstava u selu i na gostovanjima (iznimno zapažena bila je izvedba *Hasanaginice*, kojom se kvalificirala za Pokrajinsko natjecanje 1953. u Baču), a česta su bila i gostovanja amaterskih društva iz zapadne Bačke (posebno je dobro primljena predstava Kulturno-prosvjetnoga društva iz Sonte *Šana se udaje* Ante Jakšića). Sekcija je prikazivala predstave sve do sredine 1970-ih te ponovno u razdoblju 1985.-89. U pojedinim su razdobljima djelovale još i glazbena i recitatorska sekcija, sekcija solo i duet pjevača, poslije i predavačka, fotoamaterska, šahovska, tamburaška i druge sekcije te knjižnica i čitaonica. Pjevačka sekcija, koju je 1945-47. vodio Matija Tucakov, doživjela je svoj nastavak 1962. u djelovanju ženskoga omladinskoga zbora. Poslijeratno seosko kino, koje je prikazivalo predstave 1953.-72., od 1964. djelovalo je u sklopu Društva. Od 1960. do 1965. građen je Dom kulture u dvorištu mjesnoga ureda te je postao novim sjedištem Društva. U sklopu djelovanja glazbene sekcije u selu su priređivana mnogobrojna gostovanja izvođača narodnih pjesama, među ostalim i Nade Mamule, Safeta Isovića, Bebe Selimović i dr. Od sredine 1960-ih intenzivnije se razvija folklorna sekcija, ponajviše zahvaljujući Marinu Lukačevu Furmanu. Folklorni ansambl nastupao je na manifestacijama i priredbama u mnogim mjestima tadašnje Jugoslavije (među ostalim i na subotičkoj Dužijanci 1971., *Đakovačkim vezovima* 1972. i dr.), ali i u Madžarskoj (Mohač, Santovo, Bikić, Bačino i dr.) i Austriji (Baden, Linz). Tijekom 1980-ih Društvo je surađivalo sa šokačkim folklornim društvima iz nekoliko baranjskih mjesta (Draž, Duboševica, Topolje, Kneževi Vinogradi) te s Mundanijom na otoku Rabu. Od 2000. intenzivno surađuje s više kulturno-umjetničkih društava iz Hrvatske. Folklorna je sekcija od 1991. postavila koreografiju *Bereški svatovi*, koja se s velikim uspjehom izvodi do danas. Od 2000. pjevanjem uveličava polnočku u mjesnoj crkvi sv. Mihovila. Zgrada Doma renovirana je 2002.

Društvo tradicionalno organizira Šokačko prelo, u spomen na najpoznatijega bereškoga glazbenika Mike Ivoševa prire-

đuje godišnji Festival tamburaških orkestrara *Mikini dani* od 1998., kada je podignuta ljetna pozornica te spomenik Miki Ivoševu u prirodnoj veličini (mjesni vandali srušili su ga 2004.), a 2004. postavilo je spomenploču na rodnu kuću pjesnika Ante Jakšića.

Na skupštini Društva 25. I. 2004. u njegov je naziv vraćen atribut hrvatski te otada nosi ime Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo *Silvije Strahimir Kranjčević*. God. 2004. izdana je monografija Društva.

Od osnutka Društvo je u različitim razdobljima imalo od 50 do više od 200 aktivnih članova, a još veći broj simpatizera pomaže Društvu na različite načine. Jedino je seosko kulturno društvo u Podunavlju koje ima vlastite prostorije.

Dosadašnji su predsjednici Društva Matija Sitarić, Marin Tomašev Mađenta (u više mandata), Mika Ivošev Taca (sin svirača Mike Ivoševa), Matija Kolar Knez, Niko Krišto, Stipan Jelić, Marko Ilić, Adam Tubić i Stipan Katačić, a počasni je predsjednik Joza Kolar.

Lit.: I. Kovač, M. Katačić, *Hrvatsko kulturno prosvjetno društvo »Silvije Strahimir Kranjčević« u Bačkom Bregu*, Bački Breg, 2004.

I. Kovač

HRVATSKO KULTURNO-PROSVJETNO DRUŠTVO *TIN UJEVIĆ*, kulturna udruga iz Vrbsa. Utemeljilo ju je u studenom 2005. desetak članova radi okupljanja i očuvanja tradicije i običaja Hrvata doseljenih na područje te općine potkraj 1950-ih i početkom 1960-ih. Inicijativa je potekla od Predsjedništva Mjesne organizacije Demokratskoga saveza Hrvata Vojvodine u Vrbasu i njezina tadašnjega predsjednika Dragana Jurakića. Kako je Tin Ujević veći dio svojega rada ostvario u Beogradu, vrbaški Hrvati odabrali su njegovo ime kao dobar primjer suživota Hrvata i Srba te su po njemu odlučili nazvati i svoje društvo. Prvi je predsjednik Društva Darko Vukčević, a dopredsjednik Dragan Jurakić.

Društvo je organiziralo izložbu slamariki iz HKPD-a *Matija Gubec* iz Tavankuta u Gradskoj galeriji. Pripremalo je i organiziranje mješovitoga pjevačkoga zbora, no kako nije uspjelo trajnije riješiti pitanje pro-

HRVATSKO KULTURNO-PROSVJETNO DRUŠTVO TIN UJEVIĆ

storija za okupljanje (bile su predviđene prostorije III. mjesne zajednice, gdje je Društvo i osnovano), a predsjednik i dopredsjednik dobili su poslove izvan Vrbasa, rad je Društva prestao.

Lit.: *Glas ravnice*, br. 102, Subotica, 2006; *Hrvatska riječ*, br. 164, Subotica, 2006.

Lj. Lagundžić

HRVATSKO KULTURNO-PROSVJETNO DRUŠTVO VLADIMIR NAZOR

→Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo *Vladimir Nazor*

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO BAJMOK, kulturna udruga iz Bajmoka. Osnivačka skupština održana je 1. VIII. 2002. u Mađarskom kulturno-umjetničkom društvu *Dózsa György* u Bajmoku. Osnovni je cilj Društva očuvanje kulturne baštine Hrvata Bunjevaca na području Bajmoka. Društvo ima oko 40 članova, koji djeluju u nekoliko sekcija. Najaktivnija je slamarska, koja održava tečajeve umjetničkoga rada u tehnici slame i priređuje izložbe sudionika tečaja, a važna je i sekcija fijakerista. Za »vodeni ponedjeljak« 2003. sekcija fijakerista, mladih te foto- i videosekcija sudjelovale su u snimanju dokumentarnoga filma *Bajmočki polivači* Vedrana Kuntića. Slikarska sekcija od 2004. svake godine organizira Likovnu koloniju i priređuje izložbe slika. Društvo organizira književne večeri i predavanja, a postoji i dramska sekcija.

Najvažnija je manifestacija Društva mjesna dužijanica, koja se organizira u suradnji sa župnim uredom sv. Petra i Pavla. Članovi Društva sudjeluju i na dužijanci u Tavankutu i Subotici te i na mjesnim manifestacijama (Međunarodna izložba ruko-tvorina 2004., Dani Bajmoka, godišnja smotri folkloru u Bajmoku i dr.). Društvo blisko surađuje s HKPD-om *Matija Gubec* iz Tavankuta, s HKUD-om *Đurđin* iz Đurđina te s HKC-om *Bunjevačko kolo* iz Subotice.

Društvo je isprva imalo sjedište u prostorijama MKUD-a *Dózsa György*, a sada sjedište dijeli s Mjesnom organizacijom DSHV-a u Mjesnoj zajednici Bajmok. Prvi

predsjednik Društva i najagilniji član bio je Petar Skenderović, a nakon njegove smrti predsjednice su Snežana Kopilović (2005.-07.) te Matilka Ollman (Šindrić) od 2007.

Izvor: Arhiva HKUD *Bajmok*.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 117, 290, Subotica, 2005, 2008; *Zvonik*, br. 8/2007, 7-8/2008, Subotica.

P. Skenderović

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO BUNJEVAČKO KOLO

→Hrvatski kulturni centar *Bunjevačko kolo*

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO LJUTOVO

udruga osnovana u Ljutovu 1994. pod imenom Amatersko kulturno-umjetničko društvo *Bratstvo*; od 4. XII. 2003. nosi današnje ime. U sastavu ima dramski, tamburaški i plesni odjel. Predsjednici Društva bili su Tugomir Petrekanić, Ivan Vuković, Alojzije Patarčić, a od 2003. Tilka Horvat i Josip Mačković.

Pečat
HKUD-a *Ljutovo*

Od 2002. Društvo s Mjesnom zajednicom Ljutovo i sa župom sv. Križa u Ljutovu organizira Dužijancu. Od 1997. organizator je godišnjega Festivala amaterskoga teatra, koji ima međunarodni karakter. Dramski odjel Društva sudjelovao je na više manifestacija u Hrvatskoj (Dani hrvatskoga pučkoga teatra u Hercegovcu, Tjedan hrvatskih manjina u Zagrebu 2004., Gradsko kazalište Beli Manastir, Pačetin i dr.), a s predstavama je nastupao i u Orašju (Bosna i Hercegovina), nekoliko puta u prostorijama HKC-a *Bunjevačko kolo* u Subotici i dr. Uz novije komade, prikazuje i djela Pavla Bačića, Matije Poljakovića i dr. Isprva je voditelj odjela bio Tome Baić, a nakon njega Antun Baić.

Tamburaški odjel djeluje od 2004., a sudjeluje i u radu plesnoga odjela. Njeguje

uglavnom tradicionalne plesove i pjesme bunjevačkih Hrvata. Surađuje s društvima iz okolnih mjesta (osobito s HKPD-om *Matija Gubec* iz Tavankuta i HUK-om *Lajčo Budanović* iz Male Bosne) i gostuje na lokalnim kulturnim manifestacijama (dužijance u Subotici i okolici, *Djeca su ukras svijeta* u Tavankutu, *Mladost pleše* u Maloj Bosni, *Mikini dani* u Bregu, program za umirovljenike *Sunčana jesen života* u Ljutovu). Tamburaški odjel od 2007. sudjeluje na polnočkama u Tavankutu i Ljutovu. Od 2004. vodi ga Marinko Šimić.

Lit.: http://www.ljutovo.netfirms.com/index_files/Page640.htm

Lj. Vuković-Dulić

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO MATIJA GUBEC → Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo *Matija Gubec*

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO STIPAN KNEZI ŠIMETA, kulturna udruga iz Lemeša (*srp.* Svetozar Miletić). Neformalno je Društvo počelo raditi 2000., a formalno je utemeljeno u proljeće 2001. na inicijativu Mjesne organizacije DSHV-a te je i ime dobilo po prerano preminulom mjesnom profesoru i nekadašnjem predsjedniku MO DSHV-a Stipanu Kneziju Šimeti (1950.-1997.). Imalo je više odjela, od kojih su najaktivniji bili tamburaški zbor, likovna sekcija, etnološka sekcija za očuvanje narodnih običaja i odijevanja te dizajnerska i računalna radionica. Društvo je bilo najaktivnije prvih godina rada: tamburaši su sudjelovali na *Mikinin danima* u Bregu, dužijanci u Đurđinu, gostovali su u Kalači i Budimpešti; likovna sekcija organizirala je izložbu slika u tehnici slame slamarki iz Subotice i Tavankuta; etnološka sekcija pokrenula je proslavu 250. obljetnice mjesne crkve Rođenja Blažene Djevice Marije 2002., u sklopu koje je Društvo organiziralo trodnevni kulturni program (tada je Društvo u crkvi postavilo spomen-ploču s grbom sela); izrađene su internetske stranice mjesta; organizirana je izložba tradicionalnih jela. Poslije je dio članstva i uprave izašao iz Društva i aktivirao nekadašnji KUD *Bratstvo-jedinstvo*

(danas HBKUD *Lemeš*). Prva je predsjednica društva bila Marina Šain, dopredsjednica Antonija Čota, a tajnica Marija Bagi, a poslije je predsjednica Društva postala Manda Vidaković. Posljednjih je godina djelatnost Društva zamrla.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 58, Subotica, 2004; <http://www.lemes.rs/Kultura/KUD/HKUD/HKUD.htm>

S. Bačić

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO VLADIMIR NAZOR, kulturna udruga iz Sombora. Pripada među najstarija hrvatska društva u Bačkoj. U godinama nakon stvaranja južnoslavenske države 1918. utemeljene su nove nacionalne kulturne i političke organizacije u dijelu Bačke koji je pripao Kraljevini SHS, pa tako i u Somboru. Već 1921. utemeljeno je *Bunjevačko kolo*, koje je njegovalo tradicionalne bunjevačke običaje. S vremenom je u *Kolu* dolazilo do manjih ili većih neslaganja i sukoba zbog proturječnih pogleda na aktualna nacionalna, vjerska, kadrovska, politička i socijalna pitanja toga doba. Osnovna okosnica sukoba bili su prijepori oko toga jesu li Bunjevci Hrvati ili nisu. Formirana su dva tabora, »hrvatski« i »bunjevački«. Međusobni sukobi na nacionalnoj, ali i političkoj osnovi došli su do izraza osobito na redovitim izborima Društva 1935. Nezadovoljnici, većinom siromašniji poljodjelci i obrtnici, nakon toga su istupili iz *Bunjevačkoga kola* te su već iste godine

Pravila HKD-a Mirosljub iz Sombora

utemeljili novo društvo, koje je na osnivačkoj skupštini 6. XII. 1936. dobilo ime Hrvatsko kulturno društvo *Miroljub*, prema nadimku pjesnika i svećenika Ante Evetovića. Za predsjednika je izabran Antun Matarić – Tuna, a za tajnika liječnik dr. Ladislav Vlašić.

Novoosnovano HKD *Miroljub* već tijekom veljače 1937. kupuje zgradu u najužem središtu grada u Ulici prote Kovačića. Kupnja doma omogućena je novčanim pozajmicama i nepovratnim prilozima članova i društava, čija su imena uklesana na mramornoj ploči ugrađenoj u zid sadašnjega Doma. Pri Društvu se osnivaju i uspješno djeluju sljedeće sekcije: pjevački zbor, »diletantska«, tj. dramska, folklorna, muzička i sportska sekcija. Pravilima Društva politički i stranački rad u prostorijama Doma bio je zabranjen.

Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata Društvu je više puta zabranjivan rad, a 12. V. 1944. bilo je i raspušteno, dok mu je imovina zapečaćena. Nakon rata već 3. VI. 1945. održana je skupština Društva te ono mijenja ime u Hrvatski prosvjetni dom. Pristupili su mu tada i članovi *Bunjevačkoga kola* te su dva društva praktično ujedinjena u okviru Hrvatskoga prosvjetnoga doma. Odlukom Gradskoga narodnooslobodilačkoga odbora iz svibnja 1948. Društvo, u zamjenu za svoj prvotni dom, dobiva zgradu prijašnje pivovare *Avala* na Vijencu Radomira Putnika 6, koju već od 1949. postupno dograđuje te ondje otpočinje i gradnju svečane dvorane, a radovi su dovršeni 1950-ih godina.

Upravni je odbor 24. IV. 1949. Društvu odlučio promijeniti ime u Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo *Vladimir Nazor*, a u prosincu 1957., na zahtjev gradskih vlasti, iz naziva je izbrisan hrvatski atribut te je preimenovano u Kulturno-prosvjetno društvo *Vladimir Nazor*. God. 1964., kad se snažno razvija aktivnost njegovih odjela, Društvo mijenja naziv u Kulturno-umjetničko društvo *Vladimir Nazor*. Aktivnosti pojedinih sekcija posebno su dolazile do izražaja tijekom 1970-ih i 1980-ih. Uspostavljena je šira kulturna suradnja s mnogim mjestima iz bliže i dalje okolice, s mnogo-

brojnim gradovima tadašnje Jugoslavije, a ostvarena su i gostovanja u više europskih zemalja (Madžarska, Italija, SR Njemačka, Čehoslovačka). Poseban prinos Društvo je dalo suradnji gradova prijatelja Sombora i Baje te kulturnoj povezanosti društava gradova prijatelja Subotice, Sombora i Osijek. U Domu su organizirana i mnogobrojna prigodna predavanja, književne večeri i sl., među ostalim i više sveučilišnih profesora i književnika te uglednih Somboraca. Prigodom obilježavanja 50. obljetnice djelovanja 1986. tiskana je knjiga Franje Matarića *Monografija Društva*.

Amblem HKUD-a *Vladimir Nazor* iz Sombora

Nestabilna politička situacija u zemlji početkom 1990-ih te od države poticana dioba jednoga naroda na Hrvate i Bunjevce ostavila je traga i u ovom Društvu te tradicionalno *Bunjevačko prelo* 1992. nije ni održano, a u ratnu jesen 1991. nisu održavani ni sastanci upravljačkih tijela. Nakon smirivanja političke situacije uobičajena se djelatnost Društva nastavlja te, uz ostalo, grupa autora u prigodi obilježavanja 60. obljetnice postojanja i djelovanja Društva 1996. izdaje knjigu *60 godina žetvenih svečanosti*. Od 1998. izlazi tromjesečno glasilo Društva *Miroljub*.

Premda se ukupna aktivnost članstva vidljivo povećala, sumnje, napetosti i podjele nisu otklonjene. Kad je 20. V. 2001. Sabor Društva donio odluku o vraćanju hrvatskoga atributa u naziv Društva, slijedila je definitivna podjela te su Bunjevci koji se ne smatraju Hrvatima napustili Društvo i osnovali Udruženje građana *Bunjevačko kolo*. S druge strane, mjesne policijske vlasti pri registraciji novoga imena nisu dopustile da u imenu društva bude riječ »umjet-

ničko«, nego samo njezin ekavizirani oblik, pod izlikom da hrvatski nije službeni jezik u općini.

Unatoč tomu nakon svega pojačana je opća aktivnost članstva HKUD-a *Vladimir Nazor*. Kvaliteta rada osjetno se povećala, povezanost s drugim društvima učvršćena je, a suradnja s matičnom zemljom Republikom Hrvatskom dobila je nove dimenzije. Kao i prije, općoj aktivnosti Društva poseban prinos daju mladi članovi pojedinih odjela (folklornoga, dramsko-recitatorskoga, tamburaškoga, likovnog i drugih) na mnogobrojnim nastupima u vlastitu domu te na mnogobrojnim gostovanjima u zemlji i inozemstvu. Glavne su tradicionalne manifestacije društva Veliko prelo (za Marindan), Dužionica i Divojački vašar (za blagdan sv. Franje), u novije vrijeme božićni koncert i izložba božićnih kolača. Prije se svečano obilježavao i blagdan Presvetoga Trojstva, dan proštenja somborske crkve koja mu je posvećena.

Društvo je objavilo i nekoliko tiskovina (Antonija Čota i Marija Šeremešić, *Dukat ravnice*, 2003.; Marija Šeremešić, *Stopama nasljeđa*, 2005.; Marija Šeremešić, *Tragovi sjećanja*, 2007.) te u povodu 70. obljetnice Društva CD Antonije Čote *Od Miroljuba do Nazora* (2006.). Više članova Društva suradnici su kalendara *Subotička Danica*, *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevacca i Šokaca*, a poetski stvaraoci sudjeluju na pjesničkim susretima *Lira naiva*.

Dosadašnji predsjednici Društva bili su Antun Matarić – Tuna, Stipan Kalčan, Mato Škrabalo, Stipan Periškić, Antun Matarić – Tunča, Franja Krajninger, Mata Matarić, Alojzije Firanj, a od 2002. Šima Raič.

HKUD *Vladimir Nazor* jedno je od najistaknutijih hrvatskih društava u Vojvodini i Sombor čini kulturnim središtem podunavskih Hrvata. Za svoj rad i postignute rezultate Društvo je dobilo mnogobrojna priznanja i nagrade na mnogim smotrama i natjecanjima, Listopadsku nagradu Sombora 1977., Plaketu Saveza socijalističke omladine Vojvodine *Heraj Pinki*, *Iskru kulture* Kulturno-prosvjetne zajednice Vojvodine 1980., priznanje Jugoslavenskoga festivala

djece u Šibeniku 1984., Orden bratstva i jedinstva sa srebrnim vijencem 1986. i dr.

Izvori: Arhiv HKUD *Vladimir Nazor*, Zapisnici tijela upravljanja Društva 1986.-2007.

Lit.: M. Beljanski, *Sombor i bunjevački nacionalni preporod (1870-1945.)*, Sombor, 1971; F. Matarić, *Monografija Društva*, Sombor, 1986.

M. Đanić

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO VLADIMIR NAZOR, kulturno-prosvjetna udruga iz Stanišića. Utemeljeno je na osnivačkoj skupštini 26. III. 2009. u mjesnom Domu kulture u nazočnosti dvadesetak osnivača te gostiju iz Subotice, Sombora, Lemeša i samoga Stanišića. Prvi joj je predsjednik Ivan Karan. Cilj joj je obnova kulturno-prosvjetnoga djelovanja među preostalim 300-tinjak mještana hrvatske narodnosti. Ime je dobila prema ranijem KUD-u *Vladimir Nazor*, koje je u selu djelovalo 1945.-90., a 1995. preimenovalo je u KUD *Dositej Obradović*.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 317, Subotica, 2009.

S. Bačić

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO PROSVJETNO DRUŠTVO DUKAT VAJSKA-BOĐANI, kulturna udruga iz Vajske. Utemeljeno je 29. XI. 2002., a svojim djelovanjem pokriva i područje susjednoga sela Bođani. Najvažniji su ciljevi Društva njegovanje i promicanje šokačke ikavice, čuvanje običaja i tradicije šokačkih Hrvata, razvijanja njihove kulture te suradnja sa srodnim udrugama u zemlji i inozemstvu. Društvo ima dječju folklornu skupinu i folklornu skupinu odraslih te literarni i dramski odjel. Bavi se prikupljanjem i izradom šokačkih nošnja. Društvo je djelovalo pri mjesnom župnom uredu Crkve sv. Jurja. do 2009., a nakon toga ostaje bez prostorija te se rad odvija po kućama članova. Za posebne prigode članovi priređuju etnografski postav iz šokačkoga miljea. Intenzivno surađuje s bačkim šokačkim udrugama (nastupi na *Mikinim danima* u Bregu, *Šokačkoj večeri* u Sonti, *Zavitnom danu* u Monoštoru, *Šokačkom balu* u Baču, na manifestaciji *Tragovi Šokaca 1688.-2008. od Gradorvha do Bača* u Baču i Plavni). Također su-

Amblem HKUPD-a *Dukat* Vajska-Bodani

djeluje na somborskoj Dužionici i subotičkoj Dužijanci, na Festivalu dječjega folklor *Djeca su ukras svijeta* u Tavankutu, Smotri folklor *Mladost pleše* u Maloj Bosni, članovi literarnoga odjela nastupaju na Smotri recitatora u Subotici koju organizira Hrvatska čitaonica, a 2006. bilo je domaćin susreta pučkih pjesnika Vojvodine *Lira nava*. Društvo je gostovalo i na više manifestacija u Hrvatskoj: *Dani pučkoga teatra u Hercegovcu*, *Vinkovačke jeseni*, *Đakovački vezovi*, *Miholjačko sijelo* u Donjem Miholjcu, manifestacija *Divan je kićeni Srijem* u Nijemcima 2008., smotrama folklor u Delnicama, Puli, Okučanima i dr. U Društvu djeluje oko 35 članova, predsjednik mu je od osnutka Pavle Pejčić, a rizničar Luka Iličić. Tajnici su bili Josip Dumendžić, Ana Dumendžić, Marija Ihas i Kristina Anušić, dok je aktualni tajnik Željko Pakledinac.

J. Dumendžić – Meštar

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO PROSVJETNO DRUŠTVO *MATOŠ*, kulturna udruga iz Plavne. Utemeljena je 17. I. 2008. kao prva hrvatska kulturna udruga u tom mjestu. Djeluje na području kulture, prosvjete, umjetnosti i znanosti radi očuvanja, njegovanja i širenja duhovnih dobara hrvatske nacionalne zajednice. Dobila je naziv prema znamenitom hrvatskom književniku Antunu Gustavu Matošu, čiji je otac rođen u Plavni, a njegov djed, »meštar« Grgo, bio je u Plavni dvadesetak godina učitelj i kantor. I sâm književnik prigodom svojega bijega iz austro-ugarske vojske iz Petrovaradina u Srbiju 1894. boravio

je nakratko u ovom mjestu kod svojega djeda, o čemu je i pisao u tekstu *Moji zatvori* iz 1912.

Društvo je tijekom prve godine svojega postojanja pokrenulo rad u nekoliko odjela: folklorni, literarno-dramski, povijesno-istraživački, komorni pjevački zbor i tamburaški sastav. Više je puta nastupalo na teritoriju Općine Bač, a gostovalo je i na manifestacijama međunarodnoga karaktera (*Kucurska žetva 2008.*, Kucura; *Trojni susreti 2008.*, Bezdan). Tamburaški odjel, u suradnji s HKUPD-om *Dukat* iz Vajske, nastupio je u Istri. Društvo je u cjelini sudjelovalo u godišnjoj manifestaciji *Tragovima Šokaca od Gradovrha do Bača 1688.-2008.* Jedno od glavnih područja djelovanja Društva jest rad na oživljavanju i predstavljanju glazbenih djela dr. Josipa Andrića, čija je majka rođena u Plavni, a i on sam često je boravio u tom mjestu te mu je posvetio i operetu *Na vrbi svirala*. Od 2009. Društvo organizira manifestaciju *Dani Antuna Gustava Matoša i dr. Josipa Andrića*, a otvorilo je i vlastitu knjižnicu i čitaonicu. Iako udruga još nema svoj dom, lokalne vlasti ustupile su joj prostorije za nesmetani rad.

Izvor: Pismohrana HKUPD-a *Matoš*.

Z. Pelajić

Amblem HKUPD-a *Matoš* iz Plavne

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO PROSVJETNO DRUŠTVO *MOS-TONGA*, kulturna udruga iz Bača. Naziv je dobilo prema rječici koja je nekoć protjecala kroz drevni grad Bač. Utemeljeno je 16. XII. 2006. radi očuvanja kulture, običaja,

povijesti i nacionalnoga identiteta Hrvata u Baču. U Društvu djeluje nekoliko odjela: folklorni, literarno-dramski, tamburaški, etnološki te mješovita pjevačka skupina. Za kratko vrijeme od osnutka sudjelovalo je na mnogobrojnim tuzemnim (Proslava 250. godina od dolaska Slovaka u Selenču 2007.; Dani europske baštine 2007. i 2008. u Baču; Prijateljski susreti s tamburaškim orkestrom iz Ravnoga Sela u Ravnom Selu i Begeču 2007.; Festival *Djeca su ukras svijeta* u Tavankutu 2007.; Dužijanica u Subotici 2007.; Dužionica u Somboru 2008.; Godišnji koncert KUD-a *Mladost* iz Bača 2008. i dr.) i inozemnim kulturnim manifestacijama (*Divan je kičeni Srijem* u Nijemcima 2006., *Brodsko kolo* u Slavanskom Brodu 2007. i 2008.; Humanitarni koncert u Donjoj Bebrini kraj Slavanskoga Broda 2008., Drugi međunarodni festival malih vokalnih sastava u Velikoj Gorici 2008. i dr.). Na Brodskom kolu 2007. članica Društva Lidija Kaplar izabrana je za drugu pratilju najljepše Hrvatice u narodnoj nošnji, a na Festivalu u Velikoj Gorici Društvo je osvojilo nagradu za kostimografiju i scenski nastup. Svake godine zadnjega tjedna u siječnju Društvo u Baču organizira Šokački bal.

Radi obilježavanja 320 godina od dolaska šokačkih Hrvata iz Soli u Bačku Društvo je s Franjevačkim samostanom iz Bača 2008. organiziralo višemjesečnu manifestaciju *Tragovi Šokaca – od Gradovrha do Bača 1688.-2008.*, koja je okupila Šokce iz bačkoga Podunavlja i obnovila ratom pokidane veze s Franjevačkim samostanom i sa sunarodnjacima iz Tuzle i okolice.

Amblem
HKUPD-a *Mostonga*

Sjedište je Društva u kući obitelji Marte i Ivice Filipovića, u kojoj je smještena i Šokačka etno-kuća. Od osnutka Društva predsjednik je Stjepan Čoban, tajnik Krešimir Šimudvarac, a blagajnik Marjan Penavin.

S. Čoban

HRVATSKO KULTURNO-UMJETNIČKO PROSVJETNO DRUŠTVO STANISLAV PREPREK, kulturna udruga iz Novoga Sada. Utemeljeno je 9. IX. 2005. kao prva hrvatska kulturna udruga u Novom Sadu radi očuvanja i razvoja identiteta hrvatskoga naroda u glavnom gradu Vojvodine. Ime je dobilo prema istaknutomu hrvatskomu piscu i skladatelju Stanislavu Prepreku iz Petrovaradina, a za prvu je predsjednicu izabrana Zdenka Popov. Društvo je rad počelo u dramskoj, recitatorskoj, literarnoj, glazbenoj i pjevačkoj sekciji, no nije uspjelo razviti svoju javnu djelatnost, osim što je organiziralo nekoliko kulturnih priredaba. Od 2009. predsjednik je Marijan Sabljak.

Lit.: *Hrvatska riječ*, br. 136, 171, 351, Subotica, 2005, 2006, 2009.

K. Čeliković

HRVATSKO NACIONALNO VIJEĆE (HNV), najviše zastupničko tijelo Hrvata u Republici Srbiji. Osnovano na temelju Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina iz 2002., ono »predstavlja nacionalnu manjinu u području službene uporabe jezika, obrazovanja, informiranja na jeziku nacionalne manjine i kulture, sudjeluje u procesu odlučivanja ili odlučuje o pitanjima iz tih područja i osniva ustanove iz ovih područja«. Utemeljeno je u Subotici 23. I. 2003., nakon održavanja elektorske skupštine. Iako je u registar manjinskih vijeća službeno upisano kao *Nacionalni savet hrvatske nacionalne manjine*, u hrvatskoj jezičnoj praksi ustalio se naziv Hrvatsko nacionalno vijeće.

Ideja o osnutku jednoga samoupravnoga tijela otprije je postojala u političkom životu hrvatske zajednice u Vojvodini: Demokratski savez Hrvata u Vojvodini na II. redovitoj Skupštini 6. III. 1994. u Subotici prihvatio je Inicijativu za osnivanje Narodnoga vijeća Hrvata u SRJ, ali je stranka ni-

HRVATSKO NACIONALNO VIJEĆE

kada nije realizirala; početkom 1996. skupina okupljena oko Ivana Poljakovića izabrala je Inicijativni odbor za osnivanje Hrvatskoga narodnoga vijeća, ali također bez učinka; Hrvatski narodni savez je potkraj 1990-ih u svojem programu aktualizirao pitanje osnutka manjinskoga samoupravnoga tijela za Hrvate u tadašnjoj SR Jugoslaviji, koji također nije ostvaren. Tek kad je Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina bio u javnoj raspravi i kad je postalo jasno da će manjinska nacionalna vijeća postati zakonskom kategorijom, formirana su dva hrvatska nacionalna vijeća: Hrvatski narodni savez i Forum hrvatskih institucija i organizacija pokrenuli su inicijativu za osnivanjem Privremenoga hrvatskoga nacionalnoga vijeća u Saveznoj Republici Jugoslaviji i osnovali ga na sjednici Foruma HIOV 14. X. 2001., a tijelo istoga naziva formirao je i Demokratski savez Hrvata u Vojvodini 15. X. 2001. Kako nijedno nije imalo legalni status, prestala su postojati s donošenjem tadašnjega saveznoga Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina potkraj veljače 2002.

Taj je Zakon – do donošenja posebnoga zakona koji će regulirati izbore za nacionalna vijeća – propisao posredni izborni sustav za manjinska vijeća preko elektora, koji je ubrzo razrađen Pravilnikom o izboru nacionalnih vijeća nacionalnih manjina tadašnjega Saveznoga ministarstva nacionalnih i etničkih zajednica. Pravilnik je odredio broj članova manjinskih vijeća u ovisnosti od broja pripadnika manjine (sukladno tomu HNV ima 35 vijećnika), koje na svojoj skupštini biraju elektori: zastupnici i vijećnici dotične manjine, po jedan predstavnik iz svake hrvatske organizacije te svaka osoba koju svojim potpisima podupre 100 pripadnika te manjine. Elektorska skupština za HNV održana je u Subotici 15. XII. 2002. uz sudjelovanje 198 od ukupno 204 prijavljena elektora. Izbor članova HNV-a obavljen je na osnovi dviju lista: listu A predložio je u ime Foruma HIOV-a Josip Ivanović, dok je listu B predložio u ime DSHV-a Josip Gabrić: na izborima je lista A osvojila 20, a lista B 15 vijećničkih mjesta. Konstitutivna sjednica HNV-a održana

je 25. I. 2003. u Subotici. Na njoj je jednoglasno prihvaćen Statut HNV-a, a izabran je i prvi predsjednik.

Na drugoj sjednici HNV-a 12. IV. 2003. u Subotici donesen je Poslovnik HNV-a, izabrana su 4 dopredsjednika (za Srijem, jugozapadnu Bačku, Sombor i Suboticu), predsjednik Izvršnoga odbora HNV-a te 4 člana IO HNV-a (zadužena za kulturu, za obrazovanje, za informiranje i službenu uporabu jezika i pisma te za gospodarstvo), kao i predsjednik e-vlade te tajnik. Uz njih HNV ima devet stalnih odbora (za Statut, za odnose s državom, za suradnju s Republikom Hrvatskom i za prekograničnu suradnju, za informiranje, za obrazovanje, za službenu uporabu jezika, za kulturu, za financije te za predstavke i žalbe) i šest stalnih odjela (za obrazovanje, za informiranje, za službenu uporabu jezika, za kulturu, za financije te za gospodarstvo), ali njihov rad uglavnom nije uhodan.

Grb hrvatske zajednice u Republici Srbiji

Na VIII. sjednici HNV-a 11. VI. 2005. u Subotici donesena je Odluka o obilježjima hrvatske zajednice u Srbiji (zastava i grb) te su utvrđeni blagdani hrvatske zajednice u Srbiji (19. III. – blagdan sv. Josipa, zaštitnika hrvatskoga naroda; 19. VI. – dan rođenja Ivana Antunovića; 16. IX. – dan rođenja bana Josipa Jelačića; i 15. XII. – dan osnutka HNV-a), koji se svečano obilježavaju prigodnim programima. Skupština AP Vojvodine prenijela je 2004. na HNV osnivačka prava nad Novinsko-izdavačkom ustanovom *Hrvatska riječ*, a od 2008. zajedno sa Skupštinom AP Vojvodine suosnivač je Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata.

Sjedište HNV-a je u Subotici, gdje se i najčešće održavaju sjednice, no održavane su i u Somboru (IX.) i Petrovaradinu (X.).

Ured HNV-a do 2009. nalazio se u Preradovićevoj ulici br. 4 u zakupljenim prostorijama HKC-a *Bunjevačkog kola*, nakon čega su kupljene vlastite prostorije u Preradovićevoj ulici br. 13.

U prvom mandatu HNV-a, koji je zbog izostanka dogradnje pravne regulative manjinskoga zakonodavstva u Srbiji (nije donesen zakon koji regulira izbore manjinskih vijeća) ušao u šestu godinu postojanja, održana je do kraja 2008. ukupno 21 sjednica Vijeća. S vremenom su se prvotne dvije liste podijelile na više političkih frakcija i struja. Dosadašnji su predsjednici HNV-a Josip Ivanović (2003.-05.), Josip Z. Pekač (2005.-07.) i Branko Horvat (od 2007.), a predsjednici Izvršnoga odbora Lazo Vojnić Hajduk (2003.-06.) i Slavica Peić (od 2006.)

Zastava hrvatske zajednice u Republici Srbiji

Kao i u slučaju drugih manjinskih vijeća u Republici Srbiji (ukupno ih je 15), i za HNV se vezuju različite ocjene o tom koliko je ispunio očekivanja. Čini se da temeljne razloge za probleme koji su se nerijetko pojavljivali u njegovu djelovanju treba tražiti u nedemokratičnosti izbornoga procesa, u nedostatku demokratske prakse u manjinskim zajednicama te djelatnosti pojedinih centara moći izvan hrvatske zajednice (istih onih koji potiču izdvajanje Bunjevaca iz hrvatskoga narodnoga korpusa). Iako su izbori za vijeće bili posredni, sam izborni proces nije bio transparentan jer nije bila propisana ovjera potpisa kojima se davala potpora elektorima, što vrijedi za sve druge izbore. Poslije su se kao problemi u radu vijeća nacionalnih manjina pojavili izostanak konzistentne politike financiranja njihova rada te nadzora procesa izgradnje institucije, razvoja kapaciteta i materijalno-financijskoga poslovanja, što je uvjetovalo for-

malno-pravnu neizgrađenost vijeća i stručnu neosposobljenost te otvaralo prostor za financijske zlouporabe. Jednako tako, i temeljna funkcija nacionalnih vijeća – sudjelovanje u procesu odlučivanja ili pak savjetodavna uloga u pitanjima koja su od važnosti za manjine – zbog nepostojanja jasne manjinske politike često je znala ostati na razini proklamacije.

Koncem kolovoza 2009. donesen je Zakon o nacionalnim vijećima nacionalnih manjina, koji je podrobno uredio izbore, djelokrug, financiranje i druga pitanja od važnosti za manjinska vijeća.

Lit.: Žig, 41-43, 45, Subotica, 1996; *Glas ravnice*, 61, 62, 64, 66, Subotica, 1996; J. Ivanović, Značaj formiranja Hrvatskog nacionalnog vijeća u Srbiji i Crnoj Gori, u: *CMK Informator*, br. 43-44, Novi Sad, 2003; T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini danas: Traganje za identitetom*, Zagreb, 2006; *Evropeizacija Srbije: Ljudska prava, prava manjina, inkluzija Roma*, ur. Jadranka Jelinčić, Beograd, 2007; www.hnv.org.rs

T. Žigmanov

HRVATSKO NARODNO KAZALIŠTE (HNK), prvi profesionalni kazališni ansambl u Subotici, utemeljen 19. IX. 1945. odlukom Predsjedništva Narodne skupštine AP Vojvodine u Novom Sadu. Istodobno s HNK osnovano je i Mađarsko narodno kazalište (*madž.* Magyar Népszínház). Za upravitelja hrvatskoga kazališta imenovan je Lajčo Lendvai, koji se u međuraću – najprije u Subotici, a zatim sedam godina u Zagrebu – amaterski bavio kazalištem, a potkraj 1944. utemeljio je i Kazališni odsjek grada Subotice, jezgru budućega kazališta. Uz glumce amatere (Slava Bulgakov, Ana Skenderović, Klara Peić, Stevan Popović, Geza Šabić, Miroslav Mažgon, Ljiljana Medaković i Dušan Medaković) ansambl su činili i profesionalni glumci iz Zagreba i Osijeka (Ivona Petri, Jelka Šokčević-Asić, Dubravka Deželić, Ante Kraljević, Dražen Grünwald i Sreto Avramović), koje je dobar poznavatelj tih kazališnih sredina Lendvai angažirao, što je zatim svakomu posebice potvrđeno i državnim dekretom.

HNK je nasljedovatelj kazališne tradicije koja seže u 1747. godinu – kad je u subotičkoj franjevačkoj Gramatikalnoj školi

na subotičkoj pozornici prvi put izvedene dvije komedije i pastirska igra dvojice hrvatskih klasika iz razdoblja renesanse i baroka: *Dundo Maroje* i *Plakir* Marina Držića u preradbi Marka Foteza te *Dubravka* Ivana Gundulića. Na repertoar je stavljena i komedija *Ljubovnici* nepoznatoga dubrovačkoga autora iz XVII. st. Izvedene su zatim povijesna drama *Zlatarevo zlato* Milivoja Dežmana prema romanu Augusta Šenoa, drame suvremenih dramatičara Miroslava Feldmana (*Iz mraka*) i Slavka Kolara (*Sedmorica u podrumu*), komedija *Prst pred nosom* Jože Horvata te dječji igrokaz *Crvenkapica* Vladimira Nazora. Najveći je uspjeh kod publike postiglo i najviše je puta izvedeno djelo *Č'a Bonina razgala*, ko-je je autor Matija Poljaković žanrovski odredio kao narodnu igru iz bunjevačkoga života, pa su u predstavi sudjelovali i tamburaši pod vodstvom Pere Tumbasa Haje. Tim je igrokazom 2. listopada 1950. proslavljena i peta obljetnica osnutka HNK, koja je počela uvertirom opere *Porin* Vatroslava Lisinskoga u izvedbi Subotičke filharmonije pod ravnanjem Milana Asića.

Zastupljeni su bili i slovenski dramatičari s dvije drame Ivana Cankara (*Kralj Betajnovce* i *Za dobro naroda*) te dramama *Noć u Globokom* Mateja Bora i *Put u zločin* Miška Kranjca.

Od djela svjetskoga repertoara gledateljstvo je imalo priliku vidjeti komedije *Pigmalion* Geoga Bernarda Shawa i *Mirandolina* Carla Goldonija, drame *Gospođa s kamelijama* Aleksandra Dumasa sina i *Spletka i ljubav* Friedricha Schillera. Potkraj prve sezone 1945./46. kulturni je događaj predstavljala izvedba Molièreove komedije baleta *Umišljeni bolesnik*, u kojem je prvi put nastupio i plesni ansambl, a bogato urešene barokne kostime prema nacrtima Berislava Deželića izradila je subotička Prva ženska krojačka zadruga.

Izvedbom operete *Ševa* Franza Lehára 7. studenoga 1946. u Hrvatskom je narodnom kazalištu počela djelovati i tzv. muzička grana, koja je poslije prerasla u Operu (1950.-54) pod umjetničkim vodstvom Milana Asića i uz pratnju orkestra Subotičke filharmonije. Do kraja 1950. izvedene su

još dvije operete te po jedna opera i glazbena komedija: *Zemlja smiješka* Franza Lehára i *Kneginja čardaša ili Silva* Imrea Kálmána, *Tosca* Giacomina Puccinija i *Svadbena u Malinovki* Borisa Aleksandroviča Aleksandrova.

Kako HNK nije imao profesionalnoga redatelja, nego su se režijom najčešće bavili glumci (Branko Špoljar, Dušan Medaković, Lajčo Lendvai i Stanko Kolašinac), u rujnu 1947. angažiran je zagrebački redatelj Emil Karasek, inače asistent Branka Gavelle, koji je svojim djelovanjem znatno pridonio podizanju profesionalne i umjetničke razine predstava. Iste je godine postao i upraviteljem kazališta (do 1951.), pa je već sljedeće 1948. preuredio gledalište, probijajući kroz sredinu dvorane prolaz, a pozornicu je opremio suvremenom scenskom tehnikom.

Kolarovom dramom *Sedmorica u podrumu* 29. XI. 1950. završen je kratkotrajni i mukotrpan vijek HNK, koje je živjelo od entuzijazma poslijeratnoga naraštaja glumaca, redatelja, scenografa, kostimografa i tehničkoga osoblja, a napose od publike željne umjetničke scenske riječi na materinskom jeziku. Glumci su radi gledateljstva (ali i zbog pomanjkanja ogrjeva) tijekom dva zimska mjeseca prve kazališne sezone nastupali po seoskim zadrugnim ili vatrogasnim domovima, primjerice u Gornjem i Donjem Tavankutu, Bajmoku, Pačiru, Žedniku, Bačkoj Topoli i dr. Unatoč tomu ili možda upravo zbog toga, političkom su odlukom dva kazališta – Hrvatsko narodno kazalište i Magyar népszínház – spojena 1951. u jedno: Narodno pozorište – Népszínház, s odsjecima za hrvatsku i mađarsku dramu te za glazbena scenska djela.

Lit.: *Hrvatsko narodno kazalište u Subotici 1945-46*, [Subotica 1946]; I. Rackov, *Iz pozorišnog albuma Subotice*, Subotica, 1977; *Repertoar hrvatskih kazališta*, 3, Zagreb, 2002; *150 godina pozorišne zgrade: 150 godina kazališne zgrade: 150 éves a színház épülete*, Subotica, 2004; J. Buljovčić, *Subotički kazališni zapisi*, Zagreb 2008.

J. Ivančić

HRVATSKO PJEVAČKO DRUŠTVO ANTUNOVIĆ, kulturno društvo šokačkih Hrvata u Sonti, osnovano koncem 1940. Uz

pjevačke nastupe članovi Društva organizirali su i prosvjetna predavanja, kazališne predstave te veliko godišnje prelo na Marindan, tj. Svijećnicu. Kazališne komade i pjesme pisao je i izvodio Mata Brdarić. Mata Vidaković, tajnik Društva, držao je prosvjetna predavanja, a brigu za odgoj mladeži vodio je skrbnik Marko Miloš. Predsjednik društva bio je Vinko Turas.

Lit.: *Subotičke novine*, 10/1941, Subotica.

M. Bara

HRVATSKO PJEVAČKO DRUŠTVO NEVEN, subotička pjevačka udruga. Osnovano je 4. XII. 1920. kao sekcija Prosvjetnoga društva *Neven*. Zborovođa i glavni osnivač bio je Matej Jankač, sudski savjetnik. Oko sekcije se ubrzo okupio velik broj članova iz svih slojeva. Prvi javni nastup društvo je imalo na Veliko prelo 2. II. 1921., na kojem je otpjevalo pjesme *Bi mirna noć* Vinka Novaka, *Mojoj pjesmi* Josipa Florschütza te *Kolo igra, tamburica svira* Nikole Kujundžića. Nakon toga nastupalo je redovito na priredbama Prosvjetnoga društva *Neven*, a ujesen 1922. osnovan je i ženski zbor. Zborovođa ženskoga i mješovitoga zbora postao je Mihovil Katanec, odvjetnik, koji je tu dužnost obnašao sve do rata. Prvi javni koncert društvo je imalo 1923. u Gradskom kazalištu. Uskoro je sekcija postala jedan od najvažnijih protagonista glazbene kulture u Subotici. Od 1923. postala je članom Hrvatskoga pjevačkoga saveza iz Zagreba, u kojem je do rata ubrajana među najbolja aktivna hrvatska pjevačka društva općenito. Tijekom svojega djelovanja imalo je brojna gostovanja: Sombor (1922.), Bosanski Novi, Bihać, Sisak i Slavonski Brod (1923.), Osijek (1924.), Kranjec i Krapina (1926.), Zemun (1930), Zagreb (1939. i 1940.) itd., a redovito je nastupalo u Subotici i okolici (Đurđin, Bikovo, Sebešić, Tavankut, Bajmok).

Kao samostalno društvo djeluje od 2. V. 1925., kad je održana osnivačka skupština. Za predsjednika je izabran Ivan Vojnić Tunić, a za tajnika Željko Vidaković. Pravila društva odobrena su 4. III. 1926. Sudjelovalo je u subotičkoj proslavi 1000. godišnjice Hrvatskoga kraljevstva 20. IX. 1925.

Na sjednici upravnoga vijeća 30. IV. 1933. donijelo je odluku o postavljanju mramorne spomen-ploče na izvoru Bune, što je rezultiralo velikom pjevačkom turnejom po Bosni, Hercegovini, Dalmaciji, Slavoniji i Zagrebu 29. IX. -13. X. 1933., uz sudjelovanje predstavnika svih najvažnijih bunjevačko-hrvatskih društava i najvažnijih hrvatskih političkih i kulturnih djelatnika iz Subotice i Sombora. Tada je postavljena ploča s akrostihom na crkvi Presvetoga Trojstva u Blagaju, na izvorištu rijeke Bune, koja ondje i danas stoji:

Budi mir s tobom, mila vilo Bune
Uvijek smo bili virni tvojoj riči
Njegve i lance slomili smo ropstvo
Evo nas opet u tvom zagrljaju!
Vinac slave sa plodnih nam ravni
Cio tvoj narod šalje u znak hvale
I naše molitve budu uslišane
Sudari stoljeća nisu nas slomili
Ustrajni smo bili i bit ćemo uvijek
Hvala ti, dok ovim putem tvoj izvor romori
Rod tebe nikad zaboravit neće
Valova šum nas hrabri u životu
A ti nam budi tišiteljka mila
Tebe nas veže ova gruda zemlje
I roda budućnost sve lipša izgleda

To je putovanje imalo snažan odjek u subotičkoj i somborskoj sredini, ali i u gradovima koje su posjetili (Brod, Visoko, Sarajevo, Konjic, Ostrožac, Jablanica, Drezhnica, Vojno, Mostar, Blagaj, Buna, Dubrovnik, Split, Gospić, Karlovac, Zagreb).

Zastava HPD-a *Neven*

Značka
HPD-a *Neven*

Društvo je 25.-26. IV. 1936. organiziralo u Subotici veliki koncert pučke pjesme i smotru hrvatskih seljačkih zborova iz Bačke i HPD-a *Neven* Baranje. *Nevenovi* zborovi bili su redoviti sudionici svih važnih hrvatskih kulturnih događaja, npr. velika proslava 250. obljetnice doseljenja veće skupine Bunjevaca 1936., razgovori Subotičke matice i dr.

Društvo je isprva nastavilo djelovati i za vrijeme rata (najčešće na misama i pokopima), ali se njegov rad prekida 1943. Nakon rata, na sastanku upravnoga vijeća održanom 6. III. 1945. u Državnoj muzičkoj školi, kojemu su nazočili Grgo Skenderović, Blaško Kulešević, Stipan Vidaković Mukić, Ana Skenderović, Jelena Baraković, Solo Vojnić, Matilda Crnjaković i zborovođa Željko Straka, donesen je plan rada prema kojem bi se osnovao zbor brojnosti 40-60 članova koji bi vježbao dva puta tjedno. Planirana su i tromjesečna teorijska predavanja koja bi držala dva nastavnika, posebni rad s talentima i solistima, a Muzička škola bi stavila na raspolaganje svoj simfonijski orkestar. Društvo je registrirano 12. I. 1946., ali je već iste godine prestalo postojati.

Građu o Društvu Historijski arhiv u Subotici preuzima 1949. iz podruma u Harambašićevoj 4, a sastojala se od notnoga materijala vjerskoga i svjetovnoga opusa domaćih i stranih skladatelja. Nakon osnivanja HKUD-a *Bunjevačko kolo* 1970. dio notnoga materijala (partitura i dionica), oko 0,70 dužnih metara, predan je novoutemeljnomu društvu na korištenje. Preuzeo ga je Bela Tikvicki, dirigent pjevačkoga zbora HKUD-a *Bunjevačko kolo*. Preostali dio građe od 3 ar. kutije (0,30 dm) čuva se u Historijskom arhivu u Subotici.

Hrvatsko pjevačko društvo *Neven* među najznačajnijim je međuratnim kulturnim udrugama subotičkih Hrvata: repertoar se sastojao od oko 200 pjesama, a imalo je oko 150 javnih nastupa, uz još mnogobrojne izvedbe na svečanim misama, vjenčanjima

i pokopima. Na to ne upućuje samo brojnost članstva – od osnutka pa do prestanka rada imalo je preko 700 članova, već je ono bilo nositeljem hrvatskog kulturnog preporoda te širenja hrvatske nacionalne svijesti među subotičkim Bunjevcima u ovome razdoblju. Poslije Drugoga svjetskog rata više bivših članova Društva bilo je aktivno u glazbenom životu grada.

Iskaznica HPD-a *Neven*

Predsjednici Društva bili su Ivan Vojnić Tunić, Ivan Malagurski Tanar, Ive Prčić, Marko Kuntić i Grgo Skenderović.

Izvor: Historijski arhiv Subotica, F:052. – Subotica 1925-1943; GNO 1582 II/1946; Privatna pismohrana Ljudevita Vujkovića Lamića mlađeg iz Subotice.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb, 1930; P. Pekić, *Spomenica pohoda Bunjevaca u svoju staru postojbinu*, Subotica, [1933]; *Klasje naših ravni*, br. 3, 5, Subotica, 1936, 1938; *Szabadka Palicsfürdő útmutatója*, b. m., 1943; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); Lj. Vujković Lamić, *Sjećanje na Hrvatsko pjevačko društvo »Neven«* (od 1920. do 1946. god.), *Klasje Naših ravni*, 1/1999, Subotica; J. Temunović, *Subotička matica*, Subotica, 2002.

S. Mačković i Lj. Vujković Lamić

HRVATSKO PLANINARSKO DRUŠTVO, planinarska organizacija. Osnovano je 15. X. 1874. u Zagrebu; najstarije je planinarsko društvo u jugoistočnoj Europi i jedno od najstarijih u svijetu. Od 1898. osniva svoje podružnice izvan Zagreba, najprije po Hrvatskoj (Gospić, Vrbovsko,

Delnice i dr.), a između dvaju svjetskih ratova i drugdje gdje su živjeli Hrvati (Bosna i Hercegovina, Boka kotorska, Vojvodina), tako da je do raspuštanja Društva 1945. imalo više od 70 podružnica. Među članovima je bilo i 14 subotičkih Hrvata, koji se spominju u zapisniku sa skupštine održane 12. X. 1929. u Zagrebu, ali nisu osnovali podružnicu.

Lit.: Ž. Poljak i dr., *Hrvatsko planinarstvo*, Zagreb, 1975; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002; Ž. Poljak, *Zlatna knjiga hrvatskog planinarstva*, Zagreb, 2004.

P. Skenderović

HRVATSKO PROLJEĆE, popularni naziv za reformsko razdoblje u političkom, društvenom i kulturnom životu SR Hrvatske; politički protivnici zvali su ga *masovni pokret (maspok)*. U širem smislu počelo je Brijunskim plenumom, tj. četvrtom sjednicom CK SKJ-a 1966., na kojem se Savez komunista politički obračunao s tajnom policijom na čelu s Aleksandrom Rankovićem. Nakon njegove smjene potaknute su reformske snage u partiji, ali i društvu općenito. Reformski se pokreti tada, osim u Hrvatskoj, javljaju i u Srbiji (liberalno partijsko vodstvo na čelu s Markom Nikezićem i Latinkom Perović), Makedoniji (Krst Crvenkovski i dr.) i Sloveniji (Stane Kavčič i dr.). U užem smislu, Hrvatsko proljeće trajalo od 10. sjednice CK SKH u siječnju 1970., na kojoj je osuđen unitarizam Miloša Žanka te je on smijenjen sa svih dužnosti, nakon čega je politički život u Hrvatskoj poprimio obilježje svenarodnoga demokratskoga i nacionalnoga pokreta. Hrvatsko komunističko vodstvo (Savka Dabčević-Kučar i Miko Tripalo) zatražilo je jasnije ustavno definiranje gospodarskih i monetarnih odnosa spram savezne vlasti u Beogradu, a slijedom toga i veću političku slobodu te reformu federacije na načelu izvornoga suvereniteta naroda u republikama. Zahtjevi su u hrvatskom narodu plebiscitarno prihvaćeni, a poduprle su ih i sve kulturne i znanstvene institucije (Matica hrvatska, Sveučilište u Zagrebu, JAZU, Katolička crkva).

Hrvatsko proljeće slomljeno je na sjednici Predsjedništva CK SKJ-a u Karadorde-

vu 2. XII. 1971., nakon čega je komunističko vodstvo SK Hrvatske bilo prisiljeno podnijeti ostavku, a pokret je ugušen političkom represijom. Ubrzo nakon obračuna s hrvatskim demokratima partijski je vrh smijenio i liberalno vodstvo u Srbiji te nositelje demokratizacije u ostalim republikama i pokrajinama, ali je kao rezultat hrvatskih gibanja ostao preustroj federalne države u korist republika i pokrajina. Obračun s Hrvatskim proljećem politički je rezultirao tzv. hrvatskom šutnjom, koja je prekinuta novim demokratskim pokretom potkraj 1980-ih, u kojem su aktivno sudjelovali i nekadašnji »proljećari«. Nepuna dva desetljeća nakon sloma Hrvatskoga proljeća urušio se komunistički sustav, a Jugoslavija se raspala.

N. Zelić, *Hrvatsko proljeće i bački Hrvati*, Subotica, 2009.

Hrvatsko proljeće u vojvodanskim Hrvata. U razdoblju od 1968. do 1971. i bački Hrvati otvorenije nego prije izražavaju svoj nacionalni identitet, pa je tako u Subotici organizirana Dužijanica, prva javna izvanckvena proslava žetvenoga običaja nakon Drugoga svjetskoga rata, KUD *Matiija Gubec* iz Tavankuta svoje djelovanje jasnije prikazuje kao dio sveopće hrvatske kulture, u Zagrebu se tiska nekoliko kapitalnih izdanja vezanih za bačke Hrvate (*Bunjevačko-šokačka bibliografija* i *Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata* Ivana Kujundžića; *Književnost bačkih Hrvata*

Ante Sekulića; *Antologija proze bunjevačkih Hrvata* i *Antologija poezije bunjevačkih Hrvata* Geze Kikića i dr.), snima se serija za TV Zagreb *Bolnine zgode* i *nezgode* prema scenariju Matije Poljakovića, a u režiji Petra Šarčevića, zatim dokumentarni filmovi *Slamarke divojke* Ive Škrabala i *Putem melografa*, »Dužijanča« – emisija o žetvenim običajima Bunjevaca u Bačkoj, koji je snimila TV Beograd; u Subotici je postavljena bista Ambrozije Boze Šarčevića, koju je izradio Ivan Meštrović i dr. Politički je najvažnija odluka bilo osnivanje ogranka Matice hrvatske u Subotici, jer se do tada u nju učlanilo više od 200 osoba. Vodstvo Matice hrvatske iz Zagreba imenovalo je početkom ožujka 1969. subotički inicijativni odbor (Bela Gabrić, Ivo Stantić, Ivan I. Tikvički, Balint Vujkov, Naco Zelić), koji je o svemu obavijestio mjerodavna općinska tijela. Međutim, kad je dva mjeseca poslije predsjednik Jugoslavije Josip Broz Tito u govoru održanom u Titogradu osudio pokušaj osnutka ogranka u Subotici, vodstvo Matice hrvatske odustalo je od toga čina. Subotički su Hrvati 18. I. 1970., uz suglasnost društveno-političkih organizacija, osnovali zamjensku instituciju Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo *Bunjevačko kolo*. Ustrojeno u više sekcija, uz snažnu potporu stanovništva, razvilo je bogatu društvenu i kulturnu djelatnost te potaknulo pokretanje hrvatskih kulturno-umjetničkih društava diljem Bačke, a preuzelo je i organiziranje Dužijančane te Velikoga prela 1971. God. 1970. obnovljeno je i izdavanje kalendara *Subotička Danica* (za 1971. i 1972.), ali je ubrzo i prekinuto, a časopisu *Rukovet*, izborom novoga uredništva i Lazara Merkovića za glavnoga i odgovornoga urednika, vraćeno je djelomično i zakratko hrvatsko obilježje. Pokrajinski komitet SK Vojvodine na čelu s Mirkom Čanadanovićem podupirao je tadašnje aktivnosti hrvatske zajednice te poticao njezino nacionalno samopotvrđivanje i uključivanje u društvene procese. Hrvatsko se proljeće najviše osjetilo u Subotici, ali ne i u drugim dijelovima Bačke i Vojvodine: održani su susreti s tadašnjim vodstvom HKUD *Vladimir Nazor* iz Sombora te s nekim srijemskim Hrvatima (Ru-

ma i dr.) radi zajedničkoga organiziranoga postavljanja hrvatskih kulturnih zahtjeva u cijeloj Vojvodini.

Iako bački, tj. vojvođanski Hrvati (većinom Bunjevci i Šokci) nisu postavljali nikakve političke zahtjeve, nego su svoje hrvatstvo potvrđivali najčešće kulturnim, umjetničkim i folklornim manifestacijama te pisanom riječju, doživjeli su političku represiju. Kad je hrvatsko političko vodstvo nakon sjednice u Karađorđevu, pod pritiskom dogmatika i Tita, bilo prisiljeno podnijeti ostavke, slijedili su masovni politički progoni, uhićenja i zatvaranja intelektualaca i studenata, napose članova i aktivista Matice hrvatske. Ista je sudbina zadesila i bačke Hrvate, pa su tako mnogi među intelektualcima koji su ostali bez radnih mjesta, tj. egzistencije – samo u Subotici više od 110 sudaca, pravnika, profesora, liječnika, inženjera, pisaca, novinara, bibliotekara, slikara, glumaca, glazbenika – bili prisiljeni na iseljavanje ili na ponižavajući status društvenih izopćenika. Kao »hrvatski nacionalisti i rušitelji bratstva i jedinstva« uhićeni su i osuđeni na višemesečne ili višegodišnje zatvorske kazne književni povjesničar Ante Sekulić, profesori Bela Gabrić i Juraj Lončarević te pravnik Grgo Bačlija, a protiv dramatičara Matije Poljakovića podignuta je optužnica, ali nije osuđen jer je umro.

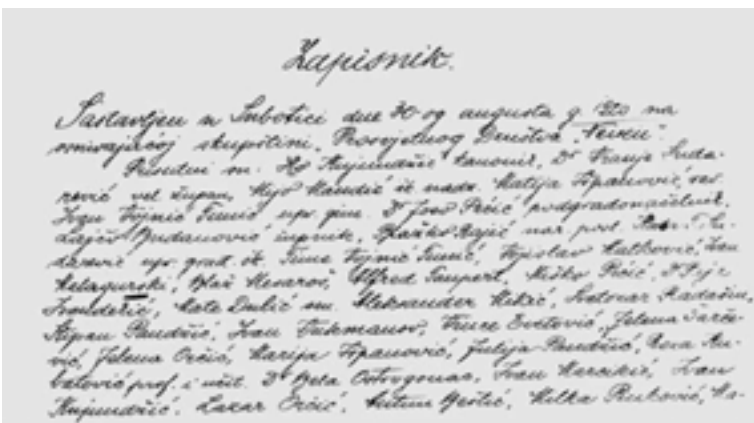
I u bačkih je Hrvata hrvatsko proljeće otvorilo prostor za slobodno izražavanje nacionalnih osjećaja i polučilo iznimna kulturna postignuća u nekoliko godina, no njegov je slom ostavio još teže posljedice za nacionalni razvitak bačkih Hrvata: gotovo potpuno lišavanje te zajednice njezine kulturne i intelektualne elite izravno je utjecala na kulturno, političko i gospodarsko stanje u kojem se hrvatski narod u Bačkoj i Vojvodini našao nepuna dva desetljeća poslije, na početku novoga političkoga razdoblja – autoritarnoga nacionalističkoga sustava koji je predvodio Slobodan Milošević.

Lit.: M. Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, Zagreb, 1990; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002; M. Miković, *Iznad žita nebo*, Subotica – Zagreb, 2003; N. Zelić, *Hrvatsko proljeće i bački Hrvati*, Subotica, 2009.

N. Zelić

HRVATSKO PROSVJETNO DRUŠTVO NEVEN, subotička hrvatska kulturna udruga. Utemeljena je pod imenom Prosvjetno društvo *Neven* na osnivačkoj skupštini 30. VIII. 1920. u Katoličkom krugu i okupila je svu nacionalno svjesnu inteligenciju bunjevačkih Hrvata u Subotici. Među 67 osnivača bili su i subotički veliki župan Vranje Sudarević, Mijo Mandić, upravitelj gimnazije Ivan Vojnić Tunić, podgradonačelnik Joso Prčić, župnik Lajčo Budanović, narodni zastupnik Blaško Rajjić, upraviteljica Građanske škole Kata Sudarević-Taupert i drugi. Osnivačku je skupštinu otvorio učitelj Matija Išpanović, a nakon njega govorili su još kanonik Ilija Kujundžić, Vranje Sudarević, Lajčo Budanović, Blaško Rajjić, Joso Prčić, Mijo Mandić, Time Vojnić Tunić i Antun Bešlić. Nakon donošenja pravilnika u upravu su izabrani: Ilija Kujundžić kao predsjednik; Ivan Vojnić Tunić kao dopredsjednik; Ivan Malagurski Tanar kao tajnik; Remija Miljački kao blagajnik; Kata Sudarević-Taupert, Lajčo Budanović, Joso Prčić, Mijo Mandić, Matija Išpanović, Ivan Kujundžić, Matija Evetović, Ivan Marcikić i Lazar Orčić kao vijećnici; u nadzorno vijeće izabrani su Etele Kujundžić, Antun Bešlić, Blaško Rajjić, Mate Dulić i Time Vojnić Tunić. Glavna svrha Društva bilo je unaprjeđenje prosvjete, proučavanje književnosti i bunjevačke prošlosti te prosvjeđivanje širih narodnih slojeva u nacionalnom duhu. Ministarstvo unutarnjih poslova odobrilo je pravila Društva tek 1922.

Lajčo Budanović, glavni inicijator osnivanja Društva, predložio je osnutak pjevačkoga zbora te organizirano prikupljanje narodnih umotvorina radi očuvanja kulturne baštine. Osnovano je i književno kolo, koje su činili Lajčo Budanović, Matija Evetović, Lazar Orčić, Dragutin (Kalor) Šarčević i Ivan Malagurski Tanar, a njegova je zadaća bilo organiziranje sijela s nastupima pjevačkoga zbora ili solista te predavanja. Društvo je organiziralo predavanja uglednih stručnjaka ili članova Društva, ponajviše na teme iz kulturne prošlosti i raznih grana znanosti, npr. o J. J. Strossmayeru, Ivanu Evetoviću Miroljubu, Bačkoj, uroti zrinško-frankopanskoj, nastanku svijeta i dr. Pjevačke pokuse muškoga zbora vodio je Matej Jankač, a ženskoga Mihovil Katanec, koji je uvijek bavao i mješoviti zbor. Prvi javni nastup održan je 10. X. 1920. u gradskom kazalištu, a prvi nastup izvan Subotice 6. V. 1922. u Somboru. U okviru Društva osnovan je 1924. i tamburaški zbor pod ravnanjem Đure Mamužića. Vrlo brzo broj članova Društva popeo se na više od 200 aktivnih članova, a organiziran je i veliki broj kazališnih predstava, koncerata i predavanja. Zbog nesuglasica u upravi i među članstvom Ivan Malagurski Tanar podnio je ostavku na funkciju tajnika, koju nije povukao unatoč nagovorima Matije Evetovića i vlč. Antuna Vojnića Tunića. Nekadašnja pjevačka sekcija od 2. V. 1925. pojavljuje se nakon toga kao samostalno Hrvatsko pjevačko društvo *Neven*. Unatoč tomu i Hrvat-

Zapisnik s osnivačke skupštine Prosvjetnog društva *Neven* 1920.

ske prosvjetno društvo *Neven* i Hrvatsko pjevačko društvo *Neven* još su se neko vrijeme pojavljivali na zajedničkim manifestacijama, budući da je dio članstva bio aktivan u objema udrugama.

Kako Društvo nije imalo vlastite prostorije, njegovi su članovi 1926. utemeljili Društvo za izgradnju Hrvatskoga prosvjetnoga doma, kao mjesta budućega okupljanja svih hrvatskih prosvjetnih društava, a na njegovu je čelu bio Stjepan Vojnić Tunić. To je društvo svoju misiju završilo 8. XII. 1930., kada je Dom svečano otvoren.

Djelovanje Hrvatskoga prosvjetnoga društva *Neven* ipak je polako slabilo nakon izdvajanja pjevačkoga zbora te je tijekom 1930-ih prestalo raditi. Nakon Ilije Kujundžića predsjednici Društva bili su još Stjepan Vojnić Tunić i Matija Išpanović.

Izvor: Novine *Neven*, Privatna pismohrana Ljudevita Vujkovića Lamića mlađeg iz Subotice.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Subotica, 1930; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); Lj. Vujković Lamić, Sjećanje na Hrvatsko pjevačko društvo »Neven« (od 1920. do 1946. god.), *Klasje Naših ravni*, 1/1999, Subotica

Lj. Vujković Lamić

HRVATSKO RADNIČKO ŠPORTSKO DRUŠTVO SLOBODA, subotički sportski klub. Utemeljen u ljeto 1939. Kad je 10. IX. iste godine utemeljen Bački nogometni podsavez Hrvatskoga nogometnoga saveza (HNS), klub je bio jedan od šest članova osnivača. Odigrao je nekoliko utakmica u sklopu podsaveza. Kada je bački podsavez HNS-a ukinut sredinom studenoga iste godine, klub se nije prijavio za natjecanje u Subotičkom nogometnom podsavezu, koji je natjecanje organizirao u sklopu novooosnovanoga Srpskoga loptačkoga saveza.

Lit.: *Subotički športski list*, br. 171-188, Subotica, 1939.

S. Bačić

HRVATSKO SELO (*lat.* Pagellum Croaticum, *njem.* Croaten Dorff, Croatendörfel, *srp.* Terfl, Tervl), nekadašnje naselje uz lijevu obalu Dunava na području današnjega Novoga Sada. Podigli su ga naseljenici iz

Hrvatske u blizini tadašnjega Petrovaradinskoga Opkopa (»Racke Varoši«, iz koje se poslije razvio Novi Sad), nasuprot Švapskomu Selu (*njem.* Schwabendorff) i Petrovaradinu, koji su se nalazili na suprotnoj obali Dunava. Seoce je bilo smješteno otprilike kod današnjega željezničkoga mosta, na vodoplavnom terenu ne sasvim uz Dunav. Imalo je dvije ulice, a cestom je bilo povezano s Petrovaradinskim Opkopom. Stanovnici su mu bili Šokci, koji su se bavili ribarstvom (zato se u izvorima naziva još i *Fisherndörfel*) i lađarstvom (održavanjem plovila). God. 1778. imalo je 361 stanovnika. Potkraj 1780-ih, budući da su stanovnici zbog čestih poplava kasnili s plaćanjem poreza ili dobivali porezna oslobođenja, gradsko je poglavarstvo naložilo njihovo preseljenje iz toga podgrađa u grad, na obližnji visok i suh brijeg. Na tom prostoru nalazi se današnja Kamenička ulica, gdje su ribarske obitelji živjele sve do međuraća.

Dio se hrvatskoga stanovništva nakon preseljenja pomadžario, dok je drugi dio, skupa s ostalim tradicionalnim šokačkim stanovništvom u Novom Sadu, sačuvao identitet sve do Drugoga svjetskog rata, iako su u razdoblju Kraljevine Jugoslavije službeno svrstavani u Srbe.

Lit.: M. Erdujhelji, *Istorija Novoga Sada*, Novi Sad, 1894; *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, 3, Zagreb, b.g.; V. Stajić, Prva katolička gimnazija u Novom Sadu (1789-1823), *Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu*, 2/1933, Sremski Karlovci; V. Miroslavljević, Novi Sad oko 1716. godine, *Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu*, 3/1933, Sremski Karlovci; V. Stajić, *Građa za kulturnu istoriju Novog Sada*, Novi Sad, 1947; *Nova Hrvatska*, br. 19, London, 3. X. 1976.

S. Bačić

HRVATSKO SELJAČKO PJEVAČKO DRUŠTVO SUDAREVIĆ, društvo nastalo spajanjem mješovitih pjevačkih zborova u organizaciji Seljačke sloge iz Tavankuta, Mirgeša (Ljutova) i Čikerije. Osnovano je u ožujku 1927. radi upoznavanja šire hrvatske javnosti s kulturnim stvaralaštvom bunjevačkih Hrvata. Zborovoda je bio Mihovil Katanec, koji je predvodio Društvo na Smotri hrvatskih pjevačkih zborova u svibnju 1927. u Zagrebu. Društvo je nastupilo s

pjesmama *Kaži pravo, ti zelena travo* i *Subotičko ravno polje*. Osim na smotri pjevačkih zborova Društvo je nastupalo na zabavama ogranaka Seljačke sloge u Tavankutu, Mirgešu i Čikeriji. Predsjednik društva bio je Dančo Stipić do tragične pogibije u ožujku 1928. Uvođenje šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra Karađorđevića utjecat će na smanjivanje aktivnosti u organizacijama Seljačke sloge, pa će tijekom 1929. i 1930. Društvo postupno prestati djelovati.

Lit.: I. Škorjač, Seljački prosvjetni dan ili slavlje seljačke umjetnosti, *Seljačka prosvjeta*, 6-7/1927, Zagreb; *Neven*, 11, 22/1927, 15/1928, Subotica.

M. Bara

HRVATSKO SELJAČKO PJEVAČKO DRUŠTVO ŠOKAC, kulturna udruga iz Bačkoga Monoštor. Nakon priprema tijekom 1939. Društvo je, pod utjecajem Hrvatske seljačke stranke, utemeljeno početkom 1940. na osnivačkoj skupštini u kavani Antuna Dajča (danas Ulica Ivana Gorana Kovačića 26), kad je izabrano vodstvo i kad su prihvaćena pravila, koja su potpisom potvrdila desetorica članova. Najuže vodstvo činili su predsjednik Stipan Vakoš, potpredsjednik Antun Plavšin, tajnik Antun Šeremešić i rizničar Joza Marijanović. Pravila je odobrila Kraljevska banska uprava Dunavske banovine u Novom Sadu 23. I. 1940. Bila je to druga mjesna hrvatska udruga, jer je otprije u selu djelovalo Križarsko bratstvo i sestrinstvo.

Cilj Društva bilo je širenje hrvatske narodne pjesme i jačanje moralnoga, materijalnoga i socijalnoga blagostanja hrvatskoga naroda. Prema pravilima službeni je jezik u Društvu bio hrvatski. U Društvu je djelovao zbor i »diletantska«, tj. kazališna sekcija, a organizirana su i predavanja, zabave s čajankama, plesovi, izleti... Društvo je djelovalo na socijalnom planu te je imalo sve karakteristike jednoga kulturno-umjetničkoga društva. Programe Društva imali su prilike češće čuti i vidjeti Monoštorci, ali i građani Sombora, Mohača, Santova i drugih mjesta.

Žig Društva bio je okrugloga oblika promjera 4 cm. U krugu je pisalo: *Hrvatsko selj. pjevačko društvo 'Šokac'*, a između

zvjezdica *Bački Monoštor*. U sredini je bila lira s nekoliko crno-bijelih kvadratića u donjem dijelu. Zastava je Društva bila veličine 175 x 105 cm, izrađena od bijele svile sa zlatnim brokatom. Na jednoj je strani zastave bila slika svetoga Josipa s Isusom u naručju promjera 50 cm i optočena zlatnim resama. Iznad slike bio je natpis *Sve za Boga*, a ispod slike *I našu domovinu*. Na drugoj strani zastave izvezeno je sve ono što se nalazi na pečatu Društva, i to na bijeloj svili promjera 50 cm. Na vrhu stijega bila je lira, a u njoj naizmjenice crveni i bijeli kvadratići. Iznad nje nalazila se baklja. Svaki član Društva imao je značku veličine 14 x 20 mm na bijelom polju u obliku lire. U liri su kvadratići crveni, a obrub je značke plav, dok na dnu lire stoji *H.S.P.D. 'Šokac' u Bačkom Monoštoru 1940. godine*.

Članovi *Seljačke sloge* u Subotici 1936. u povorci proslave 250. godina doseljenja Bunjevaca u Bačku

Društvo je nastavilo djelovati i nakon uspostave mađarske vlasti u travnju 1941., unatoč čestim sputavanjima i opstrukcijama od strane vlasti. Od početka 1944. rad Društva više nije bio dopušten, a nakon Drugoga svjetskoga rata socijalističke vlasti nisu imale razumijevanja za obnovu njegova djelovanja.

Pismohrana je Društva nestala, ali se pojedini tragovi o njegovu djelovanju nalaze kod potomaka obitelji nekadašnjih čelnika, koji ih i danas drže podalje od javnosti, poučeni iskustvom svojih predaka.

Lit.: I. Kovač, Hrvatsko seljačko pjevačko društvo »Šokac«, *Klasje naših ravni*, 3-4/2006. Subotica.

I. Kovač

HRVATSKO SELJAČKO PROSVJETNO DRUŠTVO *SELJAČKA SLOGA* (Hrvatsko seljačko prosvjetno i dobrotvorno društvo *Seljačka sloga*), kulturno i prosvjetno društvo koje je bilo sastavni dio širega političkoga i društvenoga pokreta predvođenoga Hrvatskom seljačkom strankom. Zamisao o osnutku javila se već 1920., ali je rad počelo tek nakon političkoga sporazuma u državi i ulaska Hrvatske seljačke stranke u Narodnu skupštinu 1925. Formalno je osnovano 11. X. 1925. u Zagrebu radi njegovanja autohtone narodne kulture i prosvjeđivanja seljaštva, koje je trebalo postati subjekt kulturnoga stvaralaštva. Nastojalo je povezati kulturno prosvjetni rad na selu promicanjem seljačke kulture, suzbijanjem nepismenosti, osnivanjem knjižnica i čitaonica, poticanjem rada kulturno-umjetničkih društava, organiziranjem folklornih smotri i osnivanjem sudova za rješavanje sporova među seljacima.

Pripreme za osnivanje ogranaka u Bačkoj obavljane su potkraj 1926., a formalni osnutak prvoga ogranaka bio je u Tavankutu 2. I. 1927. Ubrzo nakon toga osnovani su novi ogranci u Ljutovu 8. II. i Čikeriji 11. II., iste godini u Monoštoru, Baču i Pavlovcu, a 1. I. 1928. u Beregu. Organizacije su imale svoje pjevačke, tamburaške i glumačke sekcije, koje su skrbile za kulturni život seoskoga i salaškoga stanovništva. Djelovao je i Sud dobrih i poštenih ljudi, koji je posredovao u sporovima među članovima Društva, te veći broj odbora, koji su se brinuli za seljačke zadruge. Većinu aktivnosti organizacije su provodile u zimskim mjesecima, izvan sezonskih poljodjelskih radova. Na skupovima su čitana i tumačena djela Antuna i Stjepana Radića, priređivane su kazališne predstave i uvježbavani pjevački zborovi. Nakon ukidanja političkih stranaka i uvođenja diktature kralja Aleksandra u siječnju 1929. ogranci *Seljačke sloge* nastavili su djelovati, ali je njihovu aktivnost ometala policija zbog sumnje da se u njima okupljaju članovi zabranjene Hrvatske seljačke stranke. To će dovesti do postupnoga pasiviziranja ogranaka, u Bačkoj i do potpunoga prestanka rada tijekom 1930. godine.

Obnoviteljska skupština *Seljačke sloge* održana je 10. XI. 1935. u Zagrebu i na njoj

je donesena odluka o obnavljanju starih ogranaka i osnivanju novih. Mihovil Katanec, kulturni djelatnik iz Subotice, izabran je za »prosvjetnoga radnika« i glavnoga povjerenika Društva za Bačku i Baranju. Ubrzo se pristupilo obnovi i osnivanju novih ogranaka u Bačkoj, pa je već 8. XII. 1935. osnovan ogranak u Đurđinu (sredinom 1939. imao je više od 400 članova), tijekom 1936. u Bođanima 5. I., Vajskoj 26. I., Žedniku 8. III., Baču 22. III., Monoštoru 21. IV., a do kraja godine i na Klisi – u salašarskom naselju oko Sombora – te na Šebešiću; tijekom 1937. u Beregu 17. I. i na Šebešiću 20. I., a tijekom 1939. još i tri ogranaka u Tavankutu (Donji Tavankut – Ljutovo, Gornji Tavankut – Budanov Kraj i Gornji Tavankut – Hajnogin Kraj) 29. I., u Bajmoku 12. II. i Plavnoj 25. VI. Pojedini ogranci imali su teškoće s vlastima oko usklađivanja društvenih pravila i dopuštenja rada, ali su ipak djelovali i znatno prije službenoga osnutka (npr. ogranak u Plavnoj).

Pečat ogranaka *Seljačke sloge* u Žedniku

Društvo je imalo svoja glasila *Seljačka prosvjeta* (1926.-29.) i *Seljačka sloga* (1936.-41.), u kojima su surađivali i članovi iz Bačke. Luka Kujundžić – Strika, predsjednik ogranaka u Tavankutu, objavio je u *Seljačkoj prosvjeti* veći broj pjesama nadahnutih zavičajnom tematikom. Povremeno su u *Seljačkoj slozi* objavljivali i slali izvještaje Mihovil Katanec, Mata Augustinov iz Vajske, Stipan Dumendžić iz Plavne, Stjepan Bačić ml. sa Šebešića i dr. Ogranci iz Bačke imali su zapažene nastupe na seljačkim pjevačkim smotrama 1927., 1936. i 1939. u Zagrebu, u Subotici 1936. na smotri seljačkih pjevačkih društva i obilježavanju 250. godišnjice dolaska najveće skupine Bunjevaca u Bačku, na smotri seljačke kulture u Gajiću (Baranja) 1939., na Danu bač-

ko-baranjskih Hrvata u Zagrebu 1940. i dr. Drugi svjetski rat prekinut će djelovanje Društva, a njegov rad bit će obnovljen 1945. Obnovljeni su ogranci u Baču 1945. i u Subotici 1946. Osim sa skromnim brojem ogranaka u Bačkoj, središnjica organizacije iz Hrvatske surađivat će i s društvima koja su bila nastavljači nekadašnjih bačkih ogranaka Seljačke sloge (npr. Hrvatskim kulturnim društvom iz Berega i HKPD-om *Mati-ja Gubec* iz Tavankuta). Lajčo Jaramazović, ministar u vladi Srbije, bio je »prosvjetni radnik« organizacije za cijelu Bačku. Ogranak u Baču okupljao je oko 300 članova, koji su bili organizirani u pjevačkoj, tamburaškoj i glumačkoj skupini (vodila ju je Marija Mihaljević).

Obnovljena Seljačka sloga bila je temeljito izmijenjena, a njezin rad i ideje prilagođene su novim prilikama. Nakon što se pretvorila se u organizaciju koja je bila u službi komunističke ideologije, rad joj je postupno zamro.

Lit.: L. Kujundžić, Jedna rič roditeljima seljacima i seljakinjama, *Seljačka prosvjeta*, 3/1927, Zagreb; *Neven*, 6, 11, 40, 42, 45/1927, 45/1928, Subotica; S. Leček, *Kulturno-prosvjetni rad »Seljačke sloge« (1925-1929)*, Zagreb, 1993; M. Katanec, Seljačtvo kao subjekt, *Seljačka sloga*, 5/1936, Zagreb; Ravan put Seljačke sloge, *Seljačka sloga*, br. 2, Zagreb, 1936; R. Herceg, Seljačka Sloga idejno čistilište hrvatskog i razsadište svjetskog seljačkog pokreta, Zagreb, 1940; S. Leček, Organizacija i oblici djelovanja »Seljačke sloge« (1925.-29.), *Časopis za suvremenu povijest*, 3/1996, Zagreb, 1996; K. Speh-njak, Hrvatsko seljačko prosvjetno društvo »Seljačka sloga« 1945.-1950. *Časopis za suvremenu povijest*, 1/1997, Zagreb.

M. Bara

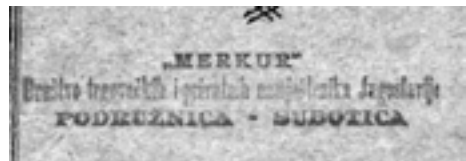
HRVATSKO ŠPORTSKO DRUŠTVO TAVANKUT, nogometni klub iz Tavankuta u međuratnom periodu. Bio je među osnivačima Bačkoga nogometnoga podsaveza Hrvatskoga nogometnoga saveza (HNS) 10. IX. 1939., u kojem je te jeseni odigrao nekoliko prijateljskih i prvenstvenih utakmica. Momčad su činili mladi igrači, koji su se nogometom bavili amaterski. Nakon ukidanja Bačkoga podsaveza HNS-a početkom studenoga 1939. klub se nije prijavio za sudjelovanje u Subotičkom nogometnom podsavezu, koji je tada postao dio no-

voosnovanoga Srpskoga loptačkoga saveza.

Lit.: *Subotički športski list*, br. 176-188, Subotica, 1939; *Politika*, 11. IX. 1939, Beograd.

M. Bara

HRVATSKO TRGOVAČKO DRUŠTVO MERKUR, profesionalna udruga hrvatskih trgovaca. Osnovana je 19. I. 1873. u Zagrebu radi poboljšanja društvenoga i gospodarskoga položaja trgovaca i privatnih namještenika te da kulturno-povijesnom djelatnošću radi na buđenju nacionalne svijesti i omogućiti školovanje trgovačkih radnika. Ime je dobila prema rimskom bogu Merkuru, zaštitniku trgovine. Dugo godina bilo je jedina ustanova u hrvatskim krajevima koja je trgovcima pružala prosvjetu, stručnu naobrazbu, društvenu rasonodu te – najvažnije – pomoć u slučaju bolesti i nezaposlenosti. Društvo je imalo vlastitu trgovačku školu, društvenu knjižnicu, čitaonicu, pjevačko-tamburaški zbor, organiziralo je tečajeve stranih jezika, održavalo predavanja, a izdavalo je i list *Merkurov vjesnik* 1900.-40. Surađivalo je sa sličnim društvima u Pragu, Beču i Grazu. U razdoblju 1918.-41. društvo je proširilo svoju djelatnost na cijelo područje Jugoslavije i djelovalo je i pod imenom *Merkur – društvo trgovačkih i privatnih namještenika Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu*. Radi unaprjeđenja zdravstvene zaštite članova društvo je 1929. kupilo zgradu u današnjoj Zajčevoj ulici u Zagrebu, gdje je sljedeće godine otvoren sanatorij za interne bolesti, koji je do rata dograđen i proširen novim odjelima. U socijalističkom razdoblju to je bila Bolnica *Dr. Ozren Novosel*, a danas opet nosi izvorno ime Klinička bolnica *Merkur*.

Pečat podružnice *Merkura* u Subotici

Povećanje članstva ilustriraju brojevi: od 216 članova 1888. broj se članova povećao na 25 820 u 1938., a na području Jugo-

slavije imalo je 32 podružnice i gotovo 100 društvenih mjesnih zajednica.

Jednu od podružnica Hrvatsko trgovačko društvo *Merkur* imalo je u Subotici. Osnovana je 1928. godine, ali je njezino djelovanje do danas neistraženo.

Lit.: <http://www32.websamba.com/testmerkur/povijest.asp>

M. Bara

HRVATSKO UREDNIŠTVO MADŽARSKOGA RADIJA, redakcija radijskih emisija na hrvatskom jeziku sa sjedištem u Pečuhu. Dana 12. I. 1953. na Radio Pečuhu, regionalnoj postaji Madžarskoga radija, uz emisiju na madžarskom pokrenut je i 20-minutni (poslije 30-minutni) program za »južnoslavensku« nacionalnu manjinu, i to ponajprije stoga da se »poručuje« Jugoslaviji. Emisije su se tada prevodile s madžarskoga i obvezatno puštale s vrpce. U početku se program mogao pratiti samo u Baranji, Bačkoj i Podravini, a emisija je imala jednoga suradnika koji je obavljao sve poslove. Od 1986. emitirane su i na programu Bartók UKV Madžarskoga radija najprije dva puta, a poslije šest puta na tjedan, te su tako postale zemaljske.

God. 1990. osim polusatnih zemaljsko-regionalnih emisija pokrenute su i jednosatne glazbene regionalne emisije. Nakon razdvajanja hrvatskoga i srpskoga uredništva 1992. hrvatske emisije na pečuškoj radijskoj postaji, regionalne i zemaljske, emitiraju se dva puta na dan. Od 2007. hrvatske su emisije zemaljske i emitiraju se svakoga dana od 8 do 10 sati na Madžarskom radiju 4. Te su emisije jedine koje su ostale na javnom radiju i koje jamči i financira madžarska vlada, a zadatak im je, među ostalim, informiranje Hrvata u Madžarskoj. Uvelike pridonose očuvanju etničke samobitnosti, svjesno obavljaju svoju ulogu snaženja nacionalne svijesti, skrbe o čistoći i ispravnosti hrvatskoga jezika.

Za proteklih 55 godina emisije na hrvatskom uređivali su i vodili: Anka Poljak, Marija Fekete, Stipan Filaković, Branko Filaković, Stanko Kolar, Katica Klajić, Đuro Franković, Antun Kričković, Milica Pa-

vlov, Edina Piros, Marijana Balatinac, Tabor Végh, a danas ondje rade Milica Klaić-Tarađija, Tomo Furi i Andrija Pavleković, koji je i voditelj Hrvatskoga uredništva pri Madžarskom radiju. Skupština grada Virovitice Uredništvu je dodijelila priznanje za čuvanje i njegovanje hrvatskoga jezika i kulture izvan Hrvatske.

Lit.: S. Filaković, Jubilej emisije na hrvatskosrpskom jeziku, *Narodni kalendar 1978*, Budimpešta, 1977; S. Balatinac, Hrvatski Radio Pečuh, *Godišnjak Hrvatskog glasnika '97*, Čakovec, 1996; S. Filaković, Jubilej Radio Pečuha, *Hrvatski kalendar 1998*, Budimpešta, 1997; M. Klaić-Tarađija, Hrvatska redakcija Madžarskog radija – hrvatski jezik i na radiju, *Hrvatski kalendar 2000*, Budimpešta, 1999; M. Klaić-Tarađija, Naših pedeset godina, *Hrvatski kalendar 2003*, Budimpešta, 2002.

Ž. Mandić

HRVATSKO UREDNIŠTVO RADIO BAJE, redakcija radijskih informativno-glazbenih emisija na hrvatskom jeziku na mjesnoj postaji u Baji. U vlasništvu društva s ograničenom odgovornošću, u svibnju 1992., s naslovom *Igraj kolo*, na Radio Baji pokrenuta je jednosatna emisija na hrvatskom, dva puta na tjedan, s podnaslovima *Hrvatski odjeci* i *Zeleni megaherc*. Uređivala su je braća Joza i Živko Gorjanac, podrijetlom iz Santova. Želeći spriječiti daljnje odnarođivanje Hrvata u tom području, urednici su pridonijeli snaženju nacionalne svijesti svojih sunarodnjaka, napose prisjećanjem na istaknute rodoljube bačkih Hrvata, interpretiranjem književnih djela hrvatskih pjesnika i pisaca, oživljavanjem slavni stranica povijesti Bunjevaca i Šokaca, priložima o nekadašnjim pučkim običajima. Surađivali su s vukovarskom radijskom postajom. Zbog financijskih teškoća uredništvo je 2003. prisiljeno na prestanak rada.

Lit.: S. Balatinac, Hrvatski na Radio Baji, *Godišnjak Hrvatskog glasnika '97*, Čakovec, 1996.

Ž. Mandić

HRVATSKO UREDNIŠTVO RADIO SUBOTICE → Uredništvo programa na hrvatskom jeziku Radio Subotice

HRVATSKO-BUNJEVAČKO-ŠOKAČKA STRANKA, politička organizacija sa

sjedištem u Subotici, utemeljena 20. VI. 2004. Proklamirani joj je cilj ujedinjenje svih Hrvata u Vojvodini i Srbiji, a predsjednik joj je od osnutka Blaško Temunović, dotadašnji član Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini. Stranka djeluje neredovito i bez jasnoga ideološkoga okvira. Aktivna je samo u Subotici, no njezini kandidati na izborima ni tu nisu osvajali mandate. Zbog toga joj je težište rada izvan predstavničkih institucija te se očituje u povremenim pripócnjima za javnost i medijskim inicijativama, koje najčešće ostaju bez političkih učinaka (npr. ispred stranačkih je prostorija istaknuta ploča s natpisom *Tražimo ista prava kao Srbi u Hrvatskoj*; od domaćih i inozemnih institucijama traži potporu da nacionalne manjine u Srbiji ostvare pravo izravnoga participiranja u radu parlamenta uz ukidanje svih ograničenja za kandidiranje izbornih lista manjinskih stranaka; predaje izborne liste bez ijednoga potpisa; pokreće inicijativu za podizanje spomen-obilježja ubijenim zastupnicima HSS-a u Beogradu 1928. i sl.). Nastoji uspostaviti suradnju s udrugama Bunjevaca koji niječu pripadnost hrvatskomu narodu.

Lit.: <http://www.hbs-stranka.org.rs>

Logotip Hrvatsko-bunjevačko-šokačke stranke
M. Bara

HRVATSKO-BUNJEVAČKO KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO LEMEŠ, kulturna udruga iz Lemeša (*srp.* Svetozar Miletić). Sljednica je mjesnoga Kulturno-umjetničkoga društva *Bratstvo-jedinstvo*, utemeljenoga 1986. Kulturne aktivnosti u selu mogu pratiti još od 1978., kad počinju raditi dva odvojena odjela – dramski, koji pri mjesnoj osnovnoj školi osniva učitelj Stipan Vidaković, i folklorni, koji pri mjesnoj zajednici osniva bračni par Maca i Milovan Mandić. Na poticaj mjesnoga Konjičkoga kluba *Vojvodina*, u kojem su te skupine javno nastupale, njihovo se djelovanje osamostaljuje 1986. osnutkom KUD-a *Bratstvo-jedinstvo*. On uspje-

šno radi do 1990., kad se broj članova naglo smanjuje, a aktivnosti prestaju. Prvu seosku dužijancu KUD *Bratstvo-jedinstvo* organizirao je 1994., a 1995. priredili su i svečanu svetu misu zahvalnicu za plodove zemlje. Članstvo se znatno povećava 2000., kad se, uz folklorni i dramski, pokreću i drugi odjeli: etnografski, literarni te pjevački. U čast 250. obljetnice postojanja sela Društvo 2002. mijenja ime u *Lemeš*. Isprva nastupa kao KUD *Lemeš*, zatim kao BKUD *Lemeš*, a od 2006. kao HBKUD *Lemeš*.

Amblem HBKUD-a *Lemeš*

Udruga u Lemešu samostalno organizira više manifestacija: Marinski bal, čija tradicija u selu postoji gotovo 120 godina; blagoslov mladoga žita na Markovo i godišnji koncert udruge 25. travnja; trodnevno obilježavanje Dužijance: prvi dan etnografska izložba i promocija knjige pjesama *Lira navi*, drugi dan risarska večer, treći dan svečana sveta misa i ophodnja sela fijakerima; sveta misa zahvalnica za plodove zemlje u listopadu; koncert ususret Božiću s izložbom rukotvorina mještanki. Udruga je sudjelovala na mnogobrojnim smotrama i folklornim priredbama u Srbiji i Hrvatskoj (Bezdan, Bereg, Novi Sad, Sombor, Subotica, Đakovo), a najveći je uspjeh postigla, kada je bila proglašena najboljom u običajnom dijelu na Smotri narodnog stvaralaštva Vojvodine u Beškoj 2002. Bila je i jedina hrvatska udruga koja se probila do saveznoga nivoa na završnom natjecanju Sabora narodnog stvaralaštva Srbije u Topoli 2002.

Redovito sudjeluje i na Festivalu amaterskog teatra u Ljutovu, na Festivalu marijanskoga pučkoga pjevanja u Bačkom Monoštoru, na smotri folkloru u Topolju (Hrvatska) te na godišnjim susretima pučkih pjesnika *Lira naiva*.

Blisko surađuje s HKUD-om *Vladimir Nazor* iz Sombora, HKPD-om *Silvije Strahimir Kranjčević* iz Berega i s HKC-om *Bunjevačko kolo* iz Subotice. Djeluje u prostorijama mjesne zajednice. Predsjednica je Društva od 2002. Marija Bagi.

L. Tošaki

HRVATSKO-MAĐARSKA KULTURNA UDRUGA ANDRIJA DUGONIĆ (*Dugonics András Horvát-Magyar Kulturális Közhasznú Egyesület*), kulturna udruga iz Segedina. Utemeljili su je 2004. segedinski Hrvati i Mađžari i ima oko 50 članova. Osim Hrvata rođenih u Mađžarskoj, hrvatsku zajednicu u Segedinu čine i Hrvati podrijetlom sa sjevera Vojvodine, odakle su se doselili tijekom ratova 1990-ih. Osnovni su ciljevi udruge očuvanje nacionalnoga identiteta hrvatske zajednice u Segedinu i okolici, upoznavanje s osobitostima hrvatske kulture, razvijanje multikulturne svijesti i jačanje tolerancije te poticanje i razvitak prekogranične suradnje, napose s Hrvatima iz Vojvodine.

Amblem Hrvatsko-mađarske kulturne udruge *Andrija Dugonić* iz Segedina

Stalne aktivnosti udruge jesu poučavanje hrvatskoga jezika i organiziranje kulturnih priredaba, promocija knjiga, izložaba, blagdanskih skupova i izleta te ljetnoga tabora u Hrvatskoj radi učenja jezika. Udruga ima i nakladničku djelatnost (roman Ladi-

slava Heke *Treba o sam, ali nisam* u sunakladništvu s Hrvatskom samoupravom iz Segedina, 2008; dvojezična povijesna studija Ladislava Heke *Segedinske Dalmate*, 2009; elektronička knjiga Đure Šarošca *Tisućustogodišnje veze Hrvata i Mađara*, 2009.). Udruga surađuje s drugim nevladinim organizacijama iz Čongradске županije, Vojvodine i Hrvatske, a pokretač je i većega broja prekograničnih kulturnih i sportskih susreta s Hrvatima iz Subotice.

Sjedište je udruge u Segedinu, Osztrovszky u. 6, u prostorijama mjesne Hrvatske manjinske samouprave, s kojom udruga usko surađuje. Od osnutka je predsjednik udruge Dušan Marjanović, dopredsjednica je Žuža Gracin, a tajnica Ágnes Mészáros.

D. Marjanović

HRVATSKO-UGARSKA NAGODBA, sporazum izaslanstava hrvatskoga i ugarskoga sabora iz 1868. kojim je uređen položaj Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije u Kraljevini Ugarskoj i ustroj središnje vlasti u Hrvatskoj, na temelju kojega su ugarski i hrvatski sabor donijeli odgovarajuće zakone.

Nakon krunidbe Kolomana Arpadovića 1102. za kralja Hrvatske i Dalmacije Hrvatska je zadržala donekle poseban položaj u odnosu na ostale zemlje pod vlašću ugarskoga kralja: poseban teritorij, vlastita državna tijela (sabor, ban) s autonomnim ovlastima, što se odrazilo i na zakonske formulacije Ugarskoga sabora, koji se za Hrvatsku redovito koristio terminom *pars adnexae* (pridruženi dio) Ugarske. Radi užega povezivanja protiv apsolutizma iz Beča, hrvatski je sabor 1790. dio svojih autonomnih ovlasti prepustio ugarskomu saboru, ali je i dalje zadržao neke državnopravne prerogative (teritorij, sabor, samostalno rješavanje unutarnjih poslova, posebno sudstvo, manji porezi i dr.). No ugarski prijedlog uvođenja mađžarskoga jezika kao službenoga umjesto »mrtvog« latinskoga jezika i na područje Hrvatske naišao je na snažan otpor hrvatskih zastupnika te se i u XIX. st. nastavlja hrvatsko-ugarski prijepori: s jedne strane mađžarska želja za stvaranjem jedin-

stvene države, koja bi uključivala i Hrvatsku, s druge hrvatska želja za povezivanjem južnih Slavena i za stvaranjem vlastite države. Spor pokrenut zbog uvođenja mađarskoga jezika ubrzo je prerastao u otvoreni politički sukob, što je kulminiralo prvim i jedinim oružanim sukobom između dvaju naroda tijekom revolucije 1848./49. Nakon apsolutističkoga razdoblja 1851.-60., stvaraju se prve moderne političke stranke. U Hrvatskoj je većinu imala Narodna stranka, predvođena đakovačko-srijemskim biskupom Josipom Jurjem Strossmayerom i zagrebačkim kanonikom Franjom Račkim, koja je smatrala da treba postići nagodbu s Ugarskom nakon što ugarski sabor prizna kako je Hrvatska Ugarskoj ravnopravna kraljevina. Osim nje u Hrvatskoj je djelovala i Unionistička stranka, koja se zauzimala za što užu vezu s Ugarskom. Na prvim pregovorima u Budimpešti 1866. izaslanstva hrvatskoga sabora (u kojem su narodnjaci imali većinu) i ugarskoga sabora nisu uspjela sklopiti nagodbu.

Kad je nakon poraza u ratu s Pruskom kod Sadove postignuta Austro-ugarska nagodba 1867., Hrvatska i Slavonija uvrštene su u ugarsku polovinu države, dok je Dalmacija ostala u austrijskoj. Time je »hrvatsko pitanje« za dvor postalo unutarnje mađarsko pitanje te je, radi osiguravanja postizanja hrvatsko-ugarske nagodbe, Franjo Josip iste godine za banskoga namjesnika imenovao baruna Levina Raucha, raspustio hrvatski sabor, promijenio izborni zakon te raspisao sabsorske izbore, na kojima su unionisti ostvarili premoćnu većinu. Novi je sabor, među ostalim, izabrao i novi odbor od 12 članova radi postizanja nagodbe s Mađarima. U pregovorima od travnja do srpnja 1868. usuglašen je zakonski članak (izuzev pitanja Rijeke, čije je konačno rješavanje prepušteno kralju) koji su trebala usvojiti oba sabora.

Hrvatski je sabor prijedlog nagodbe prihvatio 24. IX., a ugarski 25. IX. Sankcionirajući nagodbu 8. XI., kralj je prihvatio mađarsko stajalište, a prije toga je prekršen zakonodavni postupak u hrvatskom saboru, jer je na nalog ministra predsjednika ugarske vlade u Zagrebu na hrvatskom izvorni-

ku preko članka 66., u kojem se utvrđuje da o Rijeci nije postignut dogovor, nalijepljena obična ceduljica (tzv. riječka krpica) na kojoj je napisano da su grad, luka i kotar Rijeke »zasebno tijelo priključeno Ugarskoj kruni«, koje će »privremeno« imati posebnu autonomiju dok se Ugarska, Hrvatska i grad Rijeka ne sporazumiju o konačnom statusu. Hrvatsko-ugarska nagodba kao zakonski članak I. iz 1868. stupila je na snagu u Hrvatskoj 18. XI. 1868., dok je u Ugarskoj kao zakonski članak XXX. iz 1868. proglašena 19. XI. u zastupničkom domu te 23. XI. u gornjem domu parlamenta.

Hrvatsko-ugarska nagodba bila je kompromis sklopljen između izaslanstava dvaju sabora, koji je napokon postavio pravne temelje državne zajednice što je postojala još od 1102. Mađžari su prihvatili želju hrvatskih krugova da se Hrvatska prizna za »pripdruženu stranu«, a sabor više nije nazivan »pokrajinskim«, nego »parlamentom«. Hrvatskoj je priznat status političkoga naroda, utvrđene su granice njezina teritorija te potpuna autonomija u unutarnjim pitanjima. Činjenica je da su neki hrvatski krugovi tražili financijsku, pa čak i državnu samostalnost, ali politička realnost za to nije davala temelja.

Prema Nagodbi Ugarska te Hrvatska, Slavonija i Dalmacija čine državnu zajednicu, njihov se kralj kruni jednom krunom, jednim krunidbenim aktom, o čemu se izdaje zajednička krunidbena povelja na mađarskom i hrvatskom izvorniku. Temeljem tih odredaba Trojedna je Kraljevina dobila pravni status kakav nije imala nijedna zemlja u Monarhiji, ali ipak nije bila država jer se njezin subjektivitet manifestirao samo u odnosu prema Ugarskoj, dok je već u odnosu prema Austriji, a napose prema inozemstvu, Hrvatska bila sastavni dio Ugarske, odnosno Austro-Ugarske, a Dalmacija je Trojednici k tomu pripadala samo virtualno. Nagodbom su propisani poslovi koji su zajednički za Ugarsku i Hrvatsku (kao zemlje Krune sv. Stjepana) i čije rješavanje je pripadalo u djelokrug zajedničkoga parlamenta i središnje vlade. Hrvatski su se zastupnici u zajedničkom parlamentu imali pravo koristiti svojim materinskim jezikom

(koji je bio jedan od dvaju službenih jezika), a tijekom zasjedanja na zgradi parlamenta bila je izvješena hrvatska zastava. Hrvatski zastupnici nisu mogli odlučivati o unutarnjim pitanjima Ugarske, nego su se nakon raspravljanja zajedničkih pitanja vraćali u Zagreb i ondje rješavali svoja unutarnja pitanja.

Zajednički poslovi utvrđeni su taksativno: vojni poslovi, financije, gospodarstvo, trgovina, promet, državljanstvo, putne isprave i sl. Bila su propisana i neka ograničenja, npr. da će vojni obveznici s teritorija Trojedne Kraljevine služiti vojni rok na njezinu teritoriju, a da će Primorci u pravilu služiti u mornarici.

Autonomnim ovlastima pripadali su svi ostali poslovi, što je određeno kao puna autonomija u unutarnjoj upravi, vjerskim poslovima, prosvjeti i pravosuđu. Hrvatski je bio isključivi službeni jezik u zakonodavstvu, sudstvu i u poslovima autonomne uprave. Ugarska se strana obvezala da će se zauzeti za inkorporaciju Vojne granice i Dalmacije u Trojednu Kraljevinu. Prema financijskomu dijelu nagodbe (koji se trebao revidirati svakih 10 godina) za potrebe autonomnih poslova predviđen je paušal od 2 200 000 forinta na godinu (nominalni ekvivalent od 45% od ukupnoga iznosa svih poreza prikupljenih na području Hrvatske, dok je preostalih 55% išlo u Budimpeštu za zajedničke potrebe).

Nakon donošenja nagodbe Levin Rauch postavljen je za hrvatskoga bana i čvrstom je rukom ustrojio državnu upravu, a zakonskim člankom XV. iz 1870. kaznenim je djelom proglašena svaka radnja usmjerena protiv Hrvatsko-ugarske nagodbe. Nagodba je nekoliko puta doživjela stanovite korekcije (preciziranje financijskoga dijela nagodbe, povećanje broja hrvatskih zastupnika u ugarskom saboru i sl.), ali je unatoč zahtjevima za temeljitom revizijom ostala na snazi do 29. X. 1918.

Hrvatsko-ugarska nagodba, kojom su potvrđeni elementi hrvatske državnosti, ima iznimnu važnost u novijoj hrvatskoj povijesti. Naime, iako se čini da su autonomne ovlasti malobrojne, upravo je na te-

melju njih došlo do stvaranja moderne hrvatske nacije na području hrvatsko-slavonskih županija, gdje su hrvatski sabor, vlada i ban obavljali autonomne poslove, koji su po svojem sadržaju bili ključni za nacionalni razvoj svakoga naroda (jezik, školstvo, vjerski poslovi). U tom svjetlu posebno značenje imaju odredbe o hrvatskom kao službenom jeziku, jer se i mađarska vlada u svojem općenju s Hrvatskom koristila hrvatskim jezikom. Tako je Hrvatsko-ugarska nagodba, omogućivši hrvatsku nacionalnu afirmaciju, bila obrambeni okvir protiv mađarizatorskih nastojanja, koja su postigla znatne rezultate u ostalom dijelu ugarske polovine Monarhije. Osim toga, iz suvremene perspektive financijska su ograničenja Hrvatske manja nego ograničenja u jugoslavenskim državnim zajednicama, u kojima je odlijevanje novca iz hrvatskih područja bilo i veće. Politički gledano, nagodba je bila središnje mjesto hrvatskoga političkoga života u cijelom razdoblju do Prvoga svjetskoga rata, jer se u odnosu na nju formiraju suvremene hrvatske političke institucije te je oko nje intenzivno stvarana politička oporba u odnosu prema Budimpešti i Beču. Najšire promatrano, nagodba je bila kulturološka i politička osnova što je tek u promijenjenim političkim okolnostima omogućila daljnji nacionalni razvoj hrvatskoga naroda, koji je spletom širih povijesnih događaja nastavljen u novim državnim okvirima.

Značenje za ugarske Hrvate. Tek se uvidom u položaj Hrvata koji su živjeli izvan hrvatskih županija u nagodbenom razdoblju može vidjeti koliko je Hrvatsko-ugarska nagodba važna za razvoj hrvatske nacije. Naime, svi Hrvati izvan djelokruga Hrvatskoga sabora bili su prepušteni mađarskomu nacionalizmu – provedbi ideje da »svi ugarski građani čine naciju u političkom smislu, jednu i nedjeljivu ugarsku naciju«, tj. zamisli o mađarskoj nacionalnoj državi prema zapadnoeuropskomu modelu. Tu su ugarski Hrvati, koji se ovdje sreću pod različitim etnonimima (Bunjevci, Šokci, Dalmatinci, Raci, Bošnjaci, Toti i dr.), dijelili sudbini svih ostalih nemadžarskih naroda, čiji su pripadnici 1851. u ugar-

skim županijama činili oko 63% stanovništva, a 1910. oko 45%. Ugarski Zakon o narodnostima iz 1868. ostao je, osobito za donjougarske Hrvate, samo mrtvo slovo na papiru – škole na materinskom jeziku ukinute su, Katolička je crkva bila u funkciji mađžarizacije, Bunjevci nisu mogli osnovati udruge niti se javno koristiti svojim jezikom čak ni pod svojim subetničkim imenom i sl. Od 1880-ih godina mađžarizacija se poticala svim raspoloživim sredstvima, ali i provodila zaobilaznjem ili kršenjem Zakona o narodnostima. Kako politički odnosi između Hrvatske i Ugarske tijekom dualističkoga razdoblja uglavnom nisu bili dobri, pri čemu je Hrvatska bila primarno usmjerena na vlastit nacionalno-politički opstanak, nije bilo moguće očekivati političko zauzimanje hrvatskih tijela za Hrvate u ugarskim županijama, no kulturni doticaji ipak su postojali, među ostalim i preko Društva sv. Jeronima iz Zagreba i sl. Međutim, izoliranost od nacionalno-integracijskih procesa koji su se zaokruživali u Hrvatskoj utjecala je i na usporavanje istih procesa u ugarskih Hrvata. To se osobito odrazilo na jezičnu odijeljenost od Hrvatske, u kojoj se stvarao novi književni jezik, dok su se Hrvati u Ugarskoj i dalje koristili mjesnim narječjima. U jezičnom pogledu pokazala se onodobna sličnost s položajem Hrvata u Dalmaciji, koji su također bili izvan djelokruga Hrvatskoga sabora, no kako je Dalmacija poslije ušla u hrvatski kulturni prostor, a od 1939. i u teritorijalni okvir, moderni hrvatski književni jezik u njoj je s vremenom ipak prihvaćen. Tek se u godinama pred Prvi svjetski rat otvorenije izražava interes Hrvatske prema ugarskim Hrvatima, no to ipak nije smanjilo otpore i pritiske ugarskih vlasti, koji su domicilnomu hrvatskomu stanovništvu priječili takve kontakte. U svojim težnjama za očuvanjem nacionalne samobitnosti ugarski su Hrvati zahtijevali upravo ono što je Hrvatsko-ugarskom nagodbom suštinski zajamčeno Hrvatskoj: službeno korištenje materinskim jezikom, osobito u obrazovanju i u Katoličkoj crkvi.

Lit.: G. Jellinek, *Die Lehre von den Staatenverbindungen*, Wien, 1882; J. Pliverić, *Das rechtliche Verhältniss Kroatiens zu Ungarn*, Agram, 1885; J. Pli-

verić, *Beitrage zum ungarisch-kroatischen Bundesrechte*, Agram, 1886; J. Pliverić, *Der kroatische Staat*, Agram, 1887; B. Jeszenszki, *A társországok közjogi viszonya a magyar államhoz*, Budapest, 1889; J. Pliverić, *Spomenica o državnopravnih pitanjih hrvatsko-ugarskih*, Zagreb, 1901; K. Kadlec, *Uherská a chorvatská ústava v hlavních črtách*, Praha, 1906; G. Ferdinándy, *A magyar alkotmány történelmi fejlődése*, Budapest, 1906; G. Ferdinándy, *A magyar alkotmány történelmi fejlődése*, Budapest, 1906; G. Horn, *Le compromis de 1868 entre la Hongrie et la Croatie et celui de 1867 entre l'Autriche et la Hongrie, étude historique et critique*, Paris, 1907; F. Čulinović, *Državnopravna historija jugoslavenskih naroda*, Zagreb, 1954; V. Krestić, *Hrvatsko-Ugarsko nagodba*, Beograd, 1969; J. Šarinić, *Nagodbeno Hrvatska: Postanak i osnove ustavne organizacije*, Zagreb, 1972; B. Skenderović [S. Bačić], Formiranje nacionalne svijesti kod Bunjevaca u Bačkoj, *Marulić*, 3/1998, Zagreb; L. Heka, *Az 1868. évi horvát-magyar kiegyezés a sajtó tükrében*, Szeged, 1998; D. Čepulo, Hrvatsko-ugarska nagodba i reforme institucija vlasti u Hrvatskom saboru 1868–1871., *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 1/2001, Rijeka; L. Heka, *A horvát-magyar közjogi viszony, különös tekintettel a horvátország 1868:I. törvénycikkre és a magyarországi 1868:XXX. törvénycikkre* (doktorska disertacija, Szeged, 2004); L. Heka, *A magyar-horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete*, Szeged, 2004; L. Heka, *Horvátország alkotmány- és jogtörténete II. rész (1848-1918)*, Szeged, 2004; L. Heka, Hrvatsko-Ugarska nagodba u zrcalu tiska, u: *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 2/2007, Rijeka, 2007; L. Heka, Hrvatsko-ugarski odnosi od srednjega vijeka do Nagodbe iz 1868. s posebnim osvrtom na pitanje Slavonije, *Scrinia Slavonica*, 8, Slavonski Brod, 2008.

L. Heka

HUM (Humska zemlja, Zahumlje), srednjovjekovna regija kojom su upravljale bosanske, hrvatske, crnogorske i srpske velikaške obitelji. Prvotno se prostirala u slijevu lijevih pritoka Neretve, a u doba najvećega opsega obuhvaćala je područje današnje Hercegovine te dio jadranske obale od Pelješca do Cetine.

Najstarije vijesti o Humu (*slav. hum: brdo*) donosi bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet u djelu *O upravljanju carstvom (De administrando imperio)*, čije stanovnike naziva Zahumljanima, tj. »onima koji stanuju iza brda«. Sredinom X. st. Hum obuhvaća područje od Dubrovnika do Neretve, uključujući i pet nastanjenih gradova,

među ostalima Ston (*Stagnon*) na Pelješcu te Hum (*Khloum*) i Bonu (*Bona*) na velikom brdu iza kojega protječe rijeka Bona. Prema Konstantinu Jirečku, Bona i Hum nazivi su za isto naselje, koje sa nalazilo na mjestu današnjega Blagaja nad izvorom rijeke Bune (*grč.* bounos: brdo, hum, brežuljak > *lat.* bonus = *slav.* blag: dobar) i koje je bilo središte Humske zemlje.

Pod knezom Mihajlom Viševićem u prvoj polovini X. st. Hum je bio samostalan, a knez Mihajlo spominje se među sudionicima crkvenoga sabora 925. u Splitu, uz hrvatskoga kralja Tomislava. U crkvenom pogledu u prvoj polovini XI. st. potpadao je pod jurisdikciju dubrovačkoga nadbiskupa. Prvotna jezgra humskoga kneštva bila je Neretljanska kneževina, čiji su vladari priznavali vazalni položaj prema susjednim moćnijim vladarima. Od 1040-ih cijelim Humom vladali su dukljanski vladari, a zatim je priznavao vlast hrvatskih vladara do 1102. Tijekom razdoblja samostalne vladavine humskih knezova u XII. st. područje njihove vlasti proširilo se prema zapadu, gdje je obuhvatilo Imotski, ali i prema istoku, gdje je obuhvatilo krajeve na lijevoj obali Neretve. Od sredine XII. st. spominju se i raški župani kao vladari cijeloga područja. U to je doba, prema Ljetopisu popa Dukljaninu, Humska zemlja (*Chelmania*) obuhvaćala devet župa te neka područja na desnoj obali donje Neretve. Miroslav, brat srpskoga župana Stefana Nemanje, inače oženjen sestrom bosanskoga bana Kulina, kao humski knez napadao je 1184. Dubrovnik i u pomorskoj je bici kraj Poljica poražen, a rat je završen mirovnim ugovorom 1186. Hrvatski herceg i kasniji kralj Andrija II. zavladao je Humom 1198., ali je stvarnu vlast tijekom cijeloga XIII. st. obnašala domaća (humska) dinastija: početkom XIII. st. kao vladar se spominje Petar, koji se naziva i »velikim knezom humskim«, zatim njegov nećak Toljen, a nakon njegove smrti 1239. i Andrija. Od sredine XIII. st. spominje se Andrijin sin Radoslav, ali samo s naslovom župana. On se 1254. očitovao kao »vjeran kmetvenik (vazal) gospodinu kralju ugarskomu« te je obećao braniti Dubrovčane od srpskoga napada »i po moru i po su-

hu«. Kao gospodarsko središte u XIII. st. izdvaja se Drijeva na desnoj obali Neretve (kod današnje Gabele), jedno od najvećih srednjovjekovnih trgovišta na istočnoj obali Jadrana. Na početku XIV. st. nestaje samostalnost Huma, kada je područje osvojio hrvatski ban Pavao I. Šubić Bribirski, koji je vlast nad tom zemljom predao svojim vazalima hrvatskoj plemićkoj porodici Nelipčićima. Pavlov sin Mladen II. zove se 1305. »Hrvata i Bosne ban i vrhovni gospodin cijele Humske zemlje«. Nakon njegova pada 1322. slabi moć bribirskih knezova, što je iskoristio bosanski ban Stjepan II. Kotromanić te je 1326. ovladao Humom, koji je otad u sastavu bosanske države, a 1333. unesen je i u vladarski titular (»gospodin Humskoj zemlji«). I nakon vojnoga pohoda cara Dušana iz 1350. Humska je zemlja ostala u vlasti Kotromanića sve do 1357., kada je došla pod vlast ugarskoga kralja Ludovika I. Anžuvina. Nakon njegove smrti 1382. Hum je postupno došao pod vlast bosanskoga kralja Tvrtka I. U prvoj polovini XV. st. bio je pod vlašću Kosača, vojvode Sandalja Hranića i njegova nećaka i nasljednika hercega Stjepana Vukčića, koji su uspjeli pokoriti humsku i trebinjsku vlastelul. U vrijeme vladavine Stjepana Vukčića Kosače (1435.-66.) Humska zemlja ima obilježje samostalnoga područja, koje je samo nominalno vezano uz bosansku državu, pa se Kosača 1444. i naziva »gospodarom Huma«. Tada Humska zemlja postaje dio širega područja kojim je vladala obitelj Kosača i kojim Stjepan Vukčić od 1448. vlada kao herceg. Nakon pada Bosne 1463. Osmanlije postupno zauzimaju njegove zemlje (Hum 1865.), a taj je proces završen osvajanjem Herceg-Novoga 1482. Nakon toga gubi se iz upotrebe naziv Humska zemlja i zamjenjuje ga zemljopisno-administrativni naziv Hercegovina za područje nekadašnje vlasti Stjepana Vukčića, koji se očuvao do danas.

Neki autori (Marijan Lanosović, Đuro Brkić, Đeno Sarić, Ivan Murgić, István Iványi, Ivan Ivanić, Đorđe Popović-Munjatović, Lajčo Budanović i dr.) smatraju da su Bunjevci dobili ime po predjelu oko grada i rijeke Bune, pa bi se imenom Bunjevac

označavao čovjek iz toga brdskoga kraja, tj. brđanin, gorštak, Humljanin (*grč.* *buonos = slav.* Hum). Matija Evetović čak smatra da je upravo Humska Zemlja kolijevka Bunjevaca, a kako mnogi izvori pokazuju hrvatsko obilježje tih krajeva, prije svega ikavicu kao obilježeno hrvatski jezični varijetet (npr. nadgrobni natpis kneza Radivoja Vlatkovića u Dubravama, južno od Blagaja, iz XV. st.: »U toi vrime naiboli muž od Dubravah«), nedvojbeno je i pripadnost Bunjevaca hrvatskomu narodnomu korpusu.

Lit.: M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (rukopis); B. Ferjančić, *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, 2, Beograd, 1959; K. Jireček, *Istorija Srba*, 1, Beograd, 1990; *Hrvatski leksikon*, 1, Zagreb, 1996; *Hrvatska enciklopedija*, 4, Zagreb, 2002.

S. Bačić

HUMANO-PROSVJETNI ODBOR KATOLIČKIH CRKVENIH OPĆINA U SUBOTICI, katolička prosvjetna organizacija. Osnovana je 26. VI. 1933. na sjednici Senata crkvenih općina u Subotici, nakon što su prosvjetna društva prije toga rimokatoličkim općinama upućivala mnogobrojne molbe za suradnju. Formalno je svrha Odbora bilo »zastupanje interesa rimokatoličkih crkvenih općina i njihovih članova, razvijanje karitativne djelatnosti uz održavanje veza s ostalim humanim društvima te širenje katoličke prosvjete i umjetnosti«, a u biti je posrijedi bilo stvaranje središnje prosvjetne ustanove radi nadilaženja nesuglasica i sukoba među članovima i vodstvima hrvatskih društava.

Članovima Odbora mogli su postati samo katolici Slaveni. U vodstvo odbora izabrana su tri svećenika (Blaško Rajić, Antun Vojnić Tunić i Nikola Dulić) te tri laika (Matija Evetović, Ivan Malagurski i Ive Prčić). Za predsjednika je izabran

Blaško Rajić. Rad Humano-prosvjetnoga odbora katoličkih crkvenih općina odobrio je biskup Lajčo Budanović 20. VII. 1933. Djelovao je u prostorijama bivše Bunjevačke prosvetne matice (Ul. Paje Kujundžića 9), koju je za kulturne potrebe Slavena katolika otkupio biskup Budanović 11. II. 1933. U zgradi je Budanović 9. IX. 1933. posvetio kapelicu na čast Blaženoj Djevici Mariji, Majci Dobroga Savjeta, a u prostorije je 14. I. 1934. smještena Subotička matica. Odbor se financirao priložima članova, organizirao je godišnje razgovore i različita predavanja, a upravljao je i zakladama (»zadužbinama«) koje su mu bile povjerene. Prosvjetno i vjersko djelovanje Humano-prosvjetnoga odbora imalo je izrazito katolički i hrvatski biljeg, a njegov je rad proširen 1936., kada je s Hrvatskim pjevač-

Prijava osnivanja Humano-prosvjetnog odbora crkvenih općina

kim društvom *Neven*, s Katoličkim divojačkim društvom, s Pučkom kasinom i s Bunjevačkim momačkim kolom osnovao Hrvatsku kulturnu zajednicu u Subotici.

Lit.: J. Temunović, *Subotička matica*, Subotica, 2002; J. Temunović, *Zadužbina biskupa Budanovića*, Subotica, 2002.

M. Bara

HUSAR, Janja (Subotica, 18. VIII. 1941.), inženjerka tehnologije. Kći Laze Đukića i Gize, rođ. Bedić. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Subotici, a studij na Tehnološkom fakultetu u Beogradu 1967. Iste se godine upisala na poslijediplomski studij kemije na Minnesotskom sveučilištu u Minneapolisu, SAD, koji je završila 1971. Doktorirala na istom sveučilištu 1972. Tijekom poslijedoktorskoga studija radila je na istraživanju nuklearne magnetne rezonancije na Kalifornijskom tehnološkom institutu u Pasedeni. U ljeto 1969. bila je sudionica multidisciplinarnoga proučavanje onečišćenja zraka u Los Angelesu. Stručne radove s područja mjerenja sumpora u atmosferskim česticama, udjela sumpora i žive u atmosferi 1850.-2000. objavljivala je u časopisima *Atmospheric Environment* (Norwich, UK; Oxford, 1976, 1978, 1981, 1982, 1999, 2000), *Science* (Washington D. C., 1976), *Journal of the Air Pollution Control Association* (Pittsburgh, 1977), *Bulletin of the American Meteorological Society* (Boston, 1978) i *Journal of Geophysical Research* (Sydney, 1980, 1985). Svoja je istraživanja izlagala na mnogim međunarodnim konferencijama i simpozijima. Od 1975. viši je znanstveni suradnik Sveučilišta Washington u St. Louisu. Kao gostujući znanstvenik radila je 1976. na Meteorološkom odjelu Sveučilišta u Stockholmu te se ondje bavila istraživanjima mjerenja sumpora u atmosferskim česticama, a 1977. sudjelovala je u organizaciji međunarodnoga skupa održanoga u Dubrovniku na temu *Sumpor u atmosferi*. Njezina prijašnja istraživanja uključuju čističnu analizu sumpora korištenjem plamene fotometrije te istraživanje količine sumpora i protjecanje sumpora u svjetskim rijekama. Drugi stručni interesi vezani su za regionalnu emisiju sumpora u

atmosferu, njegovo uklanjanje i utjecaj na oceane. Odnedavna njezini su stručni interesi usmjereni i na istraživanje količina žive te emisija stakleničnih plinova.

N. Zelić

HUSKA, Mirko (pseudonim **Mirko Glumac**) (Subotica, 7. VII. 1921. – Subotica, 1. V. 1986.), glumac i redatelj. Sin Josipa i Emere, rođ. Suturović. Osnovnu školu i nižu gimnaziju završio u Subotici, učiteljsku školu u Somboru. Nakon povratka u Suboticu zaposlio se kao pisar u Sreskom sudu, a kad je 1938. osnovan Zbor hrvatskih kazališnih dobrovoljaca, priključio mu se nastupajući u epizodnim ulogama (Eugen Tomić, *Pastorak*; Geno Senečić, *Neobičan čovjek*). Istodobno je sudjelovao u radu Bunjevačkoga momačkoga kola i do 1942. bio jedan od čelnika društva. Od studenoga 1944. do travnja 1945., kao član tek osnovanoga Pozorišnoga odsjeka pri Komandi grada, nastupao je u dramskim odlomcima kao Vuk satir (Ivan Gundulić, *Dubravka*), Raskoljnikov (Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Zločin i kazna*), Ilija (Josip Kosor, *Požar strasti*). Od jeseni 1946. postao je članom profesionalnoga ansambla subotičkoga Hrvatskoga narodnoga kazališta (HNK), osnovanoga 19. rujna 1945. godine. Ostvario je niz uloga u rasponu od epizodnih do glavnih pa je tako u dramtizacijama romana Augusta Šenoae odigrao Njemaka Jerka i Biskupa de Dominisa (Milivoj Dežman Ivanov, *Zlatarevo zlato* i Đuro Prejac, *Čuvaj se senjske ruke*), zatim ulogu Miće (Aleksandar Nikolajević Ostrovski, *Siromaštvo nije grijeh*), Šegrta Jovana (Jovan Sterija Popović, *Pokondirena tikva*), Joze (Ivica Ivanac, *Vatra*), Pepija (Matija Poljaković, *Par žutih cipela*), Karaulova (Vasilij Vasiljević Škvarkin, *Tuđe dijete*), Wenger-Ugarkovića (Miroslav Krleža, *Vučjak*), Harpera (Joseph Kesslerling, *Arsenik i stare čipke*). Pri kraju karijere nastupio je 1976. kao jedini partner u dramskom kolažu *Stvaralaštvo Miroslava Krleže*, koji je osmislila i režirala prvakinja subotičkoga kazališta Jelka Asić. Rano se okušao i kao redatelj kad je 1947. s članovima omladinske organizacije HNK izvanrepertoarno postavio jednočinke Ze-

Mirko Huska

lena grana Volodimira Oleksijoviča Suhodoljskoga i *Naš sin* V. Potemkina, što je na kazališnom programu označeno kolektivnom režijom. Zaslugom Emila Karaseka, tadašnjega ravnatelja kazališta, jednočinke su ipak stavljene na repertoar i doživjele 23 izvedbe, a Huska je upućen u Beograd na tromjesečni redateljski tečaj koji je vodio redatelj i teatrolog Hugo Klajn. Komediju *Ženidba i udadba* Jovana Sterije Popovića postavio je 1949., što se drži njegovom prvom profesionalnom režijom. Slijedila su zatim uprizorenja komedija tzv. kućnoga dramatičara Matije Poljakovića: 1950. i 1961. *Č'a Bonina razgala*, najizvođenije djelo u povijesti subotičkoga kazališta; 1952. *Niko i ništa* i *Vašange*; 1953. *Kuća mira*; 1955. *Buckanje sa smutipukom*; 1960. *Bolto u raj*; 1962. *Ludograd* te *Naše i vaše zgode i nezgode*; 1967. *Ode Bolto na ogleđ* i *Kad bog đavlu kumuje*. Režirao je i nekoliko drama i komedija često izvođenih na hrvatskim i srpskim pozornicama: *Hasanaginicu* Milana Ogrizovića (1953.), *Mećavu* Pere Budaka (1957.), *Zajednički stan* Dragutina Dobričanina (1954.), *Put oko sveta* Branislava Nušića (1956.), a okušao se i s djelima francuskoga klasicizma (Molière, *Scapinove spletk*e, 1951.), ruskoga realizma (Aleksandr Nikolajevič Ostrovski, *Bez krivice krivi*, 1950. i *Šuma*, 1955.) te španjolskoga teatra XX. st. (Guilherme Figueiredo, *Lisica i grožđe*, 1959.). Povremeno je objavljivao članke o subotičkom kazalištu (»Hiljadu predstava Hrvatske drame Narodnog pozorišta«, *Kalendar Hrvatska riječ za prestupnu 1952. godinu*, Subotica, 1951.; »Desetgodišnjica kazališnog života

u Subotici«, *Rukovet*, 3-4/1955). Umirovljen je početkom 1980-ih. Dvostrukost kazališnoga, tj. scenskoga djelovanja uspješno je ostvarivao uz puno entuzijazma i kreativnosti, napose u djelima na bunjevačkoj ikavici prožetima folklorom, koja su osobito privlačila subotičku publiku.

Lit.: I. Rackov, Mirko Huska – glumac i reditelj, *Rukovet*, 3-4/1971, Subotica; I. Rackov, Pozorišna hronika (Vanredna predstava: Krleža, kolaž u režiji i opremi Jelke Asić), *Rukovet*, 7-8/1976, Subotica; *150 godina pozorišne zgrade. 150 godina kazališne zgrade. 150 éves a színház épülete*. Subotica, 2005.

J. Ivančić

HUTOVIĆ, Narcis (Sentivan, 17. I. 1800. – Ilok, 8. XII. 1836.), franjevac, pedagog. U Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga stupio je 1824., a već je 1826. zaređen za svećenika, što znači da je filozofsko školovanje, a možda i dvije godine teološkoga, završio prije stupanja u franjevački red; posljednje dvije godine teološkoga školovanja završio je na bogoslovnoj školi u Vukovaru. God. 1827. pošao je u Beč i najvjerojatnije na tamošnjem sveučilištu postigao naslov licencijata filozofije. Najprije je predavao na filozofskom učilištu u Našicama (1828.-31.), a zatim dvije godine na filozofskom učilištu u Iloku (1834.-36), gdje je svojim studentima bio i neposredan odgojitelj i učitelj pjevanja.

Izvor: Arhiv Hrvatske franjevačke provincije u Zagrebu, *Liber memorabilium conventus Valcovariensis*, sv. 1, 561, 584; sv. 2, 1-3.

Lit.: *Schematismus observantis ... Provinciae s. Ioannis a Capistrano*, Budae, 1834; F. E. Hoško, *Euzebijije Fernendžin crkveni upravnik i povjesnik*, Zagreb, 1997.

F. E. Hoško

HVAT (*dijal.* fat, kloktor; *njem.* Klafter; *lat.* orgia), tradicionalna mjera za dužinu i površinu. Po svojem je podrijetlu prirodna mjera nastala još u antičko doba; označava duljinu koja se može obuhvatiti raširenim rukama (Mihovil Radnić u svojem djelu *Razmiscglagna pribogomiona od glibbavi Boxye* iz 1683. rabi naziv »rastegljaj«). U ugarskom Podunavlju raširio se pod njemačkim utjecajem. Bilo je nekoliko različitih hvata, no od XVIII. st. na području Bač-

ke naseljenom Bunjevcima i Šokcima primjenjivan je bečki ili austrijski (*njem.* Klatfer, otuda u Bunjevaca riječ kloktor), dug 1,896 m, što se u praksi zaokruživalo na 1,9 m. Ta je mjera međutim imala još veću važnost kao osnovica za određivanje površine zemljišta. U uporabi je naime bio četvorni hvat (u izvorima i literaturi označava se i kao □ hvat), površine 3,5966 m², koji je bio osnovica za izračunavanje katastarskoga

jutra (1600 četvornih hvati) te motike (200 četvornih hvati) i lanca (2000 četvornih hvati). Te se mjerne jedinice za izračunavanje površine zemljišta u bačkih Hrvata rabe do danas.

Lit.: M. Vlajinac, *Rečnik naših starih mera*, 3-4, Beograd, 1968-1974; Z. Jakobović, *Leksikon mernih jedinica*, Zagreb, 1981; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; A. Stantić, Mire za duljinu, *Subotičke novine*, 18. II. 2005, Subotica.

P. Skenderović

TISKANJE OVOGA SVESKA POMOGLI SU:

Ministarstvo kulture Republike Srbije
Pokrajinsko tajništvo za propise, upravu i nacionalne manjine
Pokrajinsko tajništvo za kulturu i obrazovanje
Grad Subotica
Vlada Republike Hrvatske
Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata
Javno komunalno poduzeće *Suboticaplin*

TISAK
Printex
Subotica

NAKLADA
1500